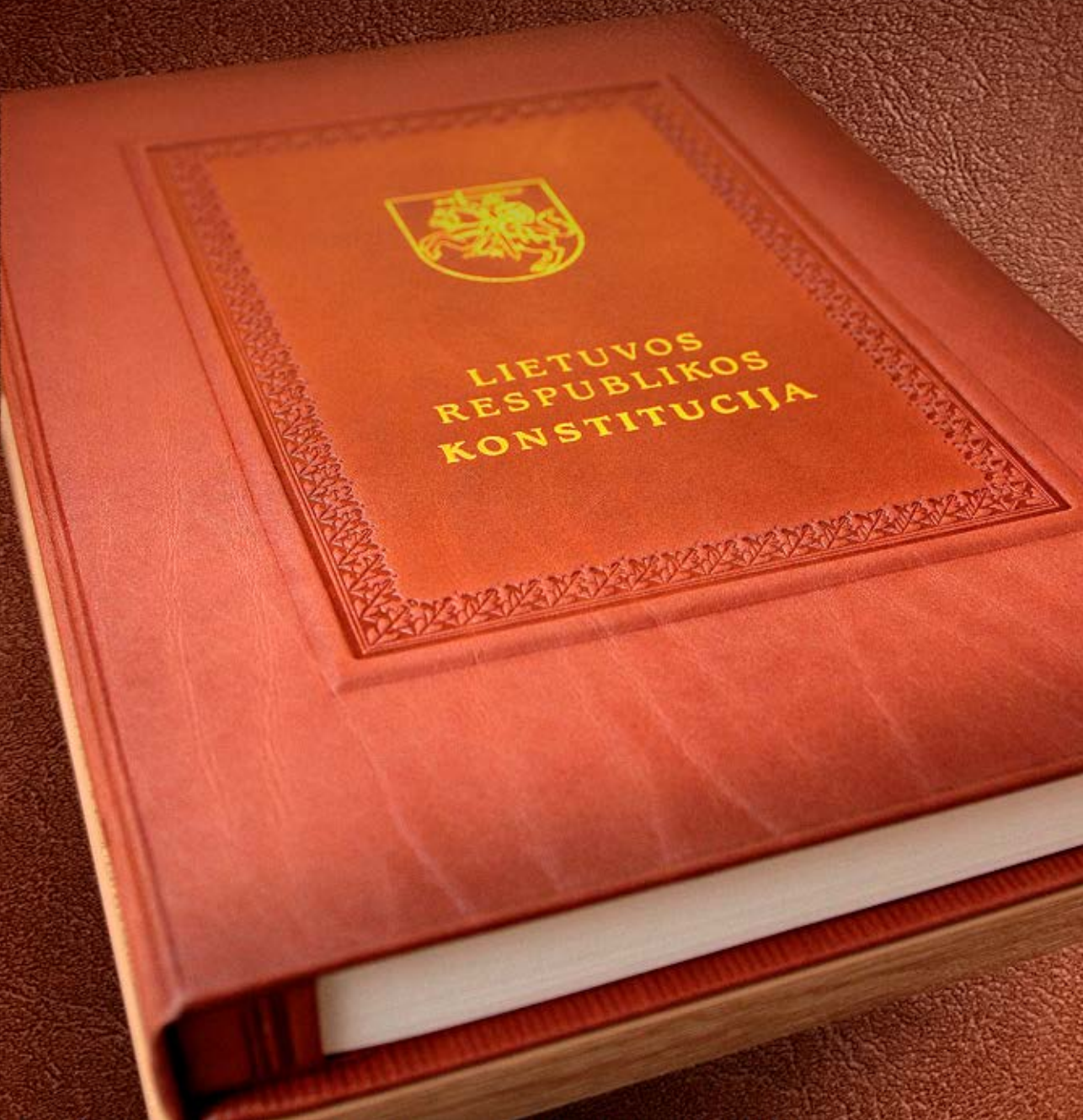

LIETUVOS RESPUBLIKOS
KONSTITUCIJOS DVIDEŠIMTMETIS:
PATIRTIS IR IŠŠŪKIAI

RECENZUOTŲ MOKSLINIŲ STRAIPSNIŲ RINKINYS

1992 m. spalio 25 d. Vilniečiai balsuoja per LR Seimo rinkimus ir referendumą dėl LR Konstitucijos. Fotografas Viktoras Kapocius. Lietuvos centrinis valstybės archyvas.

1992 m. LR Konstitucijos projekto derinimo grupė. Stovi: Vytautas Sinkevičius, Narcizas Rasimavičius, Aurimas Taurantas, Juozas Žilys, Egidijus Jarašiūnas, Šarūnas Adomavičius, Vytenis Andriukaitis. Sėdi: Petras Giniotas, Romualdas Ozolas, Vytautas Landsbergis, Eduardas Vilka, Kęstutis Lapinskas. Fotografas Zenonas Nekrošius.

LR Konstitucijos ir Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ pasirašymo ceremonija Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Prezidiumo posėdžių salėje (dabar Konstitucijos salė). Vilnius, 1992 m. lapkričio 6 d. Fotografas Jonas Juknevičius. Lietuvos centrinis valstybės archyvas.

LIETUVOS RESPUBLIKOS
KONSTITUCIJOS DVIDEŠIMTMETIS:
PATIRTIS IR IŠŠŪKIAI

RECENZUOTŲ MOKSLINIŲ STRAIPSNIŲ RINKINYS

VILNIAUS UNIVERSITETO TEISĖS FAKULTETO
VIEŠOSIOS TEISĖS KATEDRA

LIETUVOS NOTARŲ RŪMAI

UDK 342.5(474.5)
Li317

LEIDINĮ SUDARĖ:

Prof. dr. (HP) Egidijus Kūris ir
dr. Elena Masnevaitė

Mokslinis redaktorius prof. dr. (HP) Egidijus Kūris

RECENZENTAI:

Prof. dr. Armanas ABRAMAVIČIUS –
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedra

Prof. dr. Arvydas ANDRUŠKEVIČIUS –
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedra

Prof. dr. Saulius KATUOKA –
Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir
Europos Sąjungos teisės katedra

Kalbos redaktorė Edita Birulienė

Viršelyje panaudota Gedimino Bartuškos (ELTA) nuotr.

Straipsnių rinkinys išleistas
Lietuvos notarų rūmų iniciatyva ir lėšomis

2012 m. gruodžio 1 d. minimos
Lietuvos notariato reformos 20-osios metinės

www.notarai.lt

Tiražas 600 egz.

Spausdino UAB „Druka“
Mainų g. 5, LT-94101 Klaipėda
El. p. info@druka.lt
www.druka.lt

© Lietuvos notarų rūmai ir straipsnių autoriai, 2012

ISBN 978-609-404-133-4

TURINYS

ĮŽANGOS ŽODIS	7
Jevgenij Machovenko . PILIĖČIO IR VALSTYBĖS SANTYKIAI 1791 M. GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJOJE: PAVELDAS IR PAMOKA	8
Mindaugas Maksimaitis . KONSTITUCIONALIZMO LIETUVOJE PATIRTIS	11
Vytautas Sinkevičius . 1992 M. KONSTITUCIJOS RENGIMAS: TO LAIKOTARPIO UŽRAŠŲ FRAGMENTAI	19
Juozas Žilys. KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS IŠTAKOS LIETUVOJE	29
Egidijus Kūris. KONSTITUCIJA, TEISĖKŪRA IR KONSTITUCINĖ KONTROLĖ: RETROSPEKGINIAI IR METODOLOGINIAI SVARSTYMAI	54
Egidijus Šileikis. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS ĮGYVENDINIMO ĮŽVALGOS PRAĖJUS DVIDEŠIMTMEČIUI	92
Vaidotas A. Vaičaitis. SUVERENITETO SAMPRATA IR 1992 M. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJA	106
Petras Ragauskas. KONSTITUCINIS KOMPETENCIJOS PASIDALIJIMAS TARP RESPUBLIKOS PREZIDENTO IR LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS	115
Haroldas Šinkūnas. APIE TEISĖJŲ NEPRIKLAUSOMUMĄ, VEIKSMINGUMĄ IR ATSAKOMYBĘ	123
Elena Masnevaitė. KONSTITUCIJA IR POLITINIS PROCESAS: REGRESO ANATOMIJA	131
Skirgailė Žaltauskaitė–Žalimienė. TEISINIO SAUGUMO PRINCIPAS IR LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJA	136
Alvydas Jokubaitis. VERTYBIŲ TIRONIJA IR TEISĖ	156
Vytautas Mizaras. TEISĖ Į PRIVATŲ GYVENIMĄ: TOS PAČIOS LYTIES ASMENŲ TEISĖS Į ŠEIMOS GYVENIMĄ APSAUGOS PROBLEMATIKA	161
Remigijus Merkevičius. LIETUVOS RESPUBLIKOS OPERATYVINĖS VEIKLOS ĮSTATYMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS KONTEKSTE	176
APIE AUTORIUŠ	198

IŽANGOS ŽODIS

2012 m. spalio 25 d. sukanka dvidešimt metų, kai po audringo ir priešaringo konstitucinės kūrybos etapo Lietuvos Respublikos piliečiai referendumu priėmė dabartinę Lietuvos Respublikos Konstituciją. Tokio amžiaus nebuvo sulaukusi nė viena iš išties nemažo skaičiaus Lietuvos valstybės konstitucijų. Kita vertus, lyginamuoju aspektu dvidešimt metų yra labai neilgas laikas, nes konstitucijos kuriamos dešimtmečiams, o jei pavyksta – šimtmečiams. Nesvarbu, ar konstituciją priimtų patys piliečiai referendumu, ar ją priimtų piliečių išrinkti atstovai, demokratinėje valstybėje šis aktas yra viršiausias nacionalinis susitarimas, turintis saugoti ir ginti kiekvieną individą nuo jo teisių pamynimo, net jei tai darytų demokratiškai išrinkta dauguma. Šiuo atžvilgiu konstitucija yra antimajoritarinis aktas. Tai pasakyti ir apie Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtina valstybės sąrangą bei asmens ir valstybės santykius, taip pat nubrėžia gaires Lietuvos valstybės politikai – tiek vidaus, tiek užsienio. Būdamas visos nacionalinės teisės pagrindu, Konstitucija sudaro prielaidas tokiai politikai, kuri paklustų teisei: jokia politinė iniciatyva, joks viešosios valdžios sprendimas negali būti „už“ arba „virš“ Konstitucijos, ji visuomet turi būti įmanoma patikrinti jo atitikties Konstitucijai aspektu. Kitas klausimas, ar Konstitucijos viršenybės, teisės saistomos politikos ir teisinės valstybės nuostatomis yra vadovaujamosi realioje politinėje ir teisinėje praktikoje. Ne paslaptis, kad Konstitucija yra pažeidinėjama. Bene sunkiausi jos pažeidimai yra tie, kuriuos daro įstatymų leidėjas ir kitos valstybės valdžios, kai jos pasiryžta savo veikloje nesivadovauti Konstitucija, ją „pamiršti“, „apeiti“ ar „įveikti“. Problemiška yra ir tai, kad kol kas stokojame brandžios politinės ir teisinės kultūros, kuri kiekvieną tokį nukrypimą nuo Konstitucijos reikalavimų padarytų visuotinai netoleruojamą. Mokslininkai tai įvardija „konstitucionalizmo deficito“ sąvoka. Deja, šiandien, kai minime Konstitucijos dvidešimtąsias metines, negalime nekonstatuoti, kad gyvename ir konstitucionalizmo deficito sąlygomis.

Konstitucijos kūrimas nebuvo vienkartinis aktas, pasibaigęs 1992 m. lapkričio 2 d., kai, išvakarėse paskelbus referendumo dėl Konstitucijos rezultatus, ji įsigaliojo. Veikiau tai buvo dar sudėtingesnio, niekada nenurimstančio Konstitucijos kūrimo proceso pradžia – kartu ir nuolatinio valstybės kūrimo proceso sudedamoji dalis. Nėra ir negali būti taip, kad Konstitucija būtų sustingusi, vienąkart Tautai „duota“ normatyvinė tikrovė. Nuolatinis Konstitucijos, kartu ir valstybės, kūrimas apima: (i) Konstitucijos aiškinimą ir taikymą, taip pat nuolatinį oficialios konstitucinės

doktrinos formulavimą ir reinterpretavimą; (ii) pačios Konstitucijos teksto taisymą darant joje būtinus pakeitimus bei papildymus – visi konstitucionalistai sutaria, kad tokios intervencijos į Konstitucijos tekstą neturi būti labai dažnos; (iii) visuomenės konstitucinės kultūros ir konstitucionalistinio mentaliteto ugdymą, nes neturint aukštos konstitucinės kultūros į Konstituciją žvelgiama grynai instrumentiškai – kaip į „dar vieną“ teisės aktą, kurį panorėjus galima pakeisti. Tačiau kaip nėra nuolat perstatinėjami statinio pamatai, taip negali būti nuolat perdarinėjama ir Konstitucija, kuri yra visos nacionalinės teisės pamatas. Tokių pagundų kyla daug kam, maža to, šiandien Lietuvoje net yra tapę tarsi gero tono ženklai kaip dažnos problemos sprendimą įvardyti vienos ar kelių Konstitucijos nuostatų pakeitimą. Matyt, išmokti gyventi pagal Konstituciją dar sunkiau, negu tiesiog įsisavinti jos nuostatas.

Konstitucinės teisės mokslininkams, taip pat giminingų sričių mokslininkams, tyrinėjantiems Konstitucijos problematiką, Konstitucijos dvidešimtmetis yra tam tikra riba, kai galima, viena vertus, apžvelgti ir įvertinti tai, kas padaryta, kita vertus, identifikuoti tam tikras aktualias problemas, kurias teks spręsti ateityje. Kai kurios iš šių išvalgų ir sudėtos į šį mokslinių straipsnių rinkinį. Tyrimai ir svarstymai, kurių pagrindu yra parengti šiame rinkinyje spausdinami straipsniai, buvo „avansu“ pristatyti mokslinėje konferencijoje „Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai“, kurią 2012 m. gegužės 17 d. surengė Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedra. Kita vertus, šis mokslinių straipsnių rinkinys nepretenduoja nei į visapusiškumą, nei į kokias nors „galutines“ tiesas. Tai „tik“ dar vienas rinkinys, kuriame skelbiami Konstituciją bei tą terpę, kurioje skleidžiasi konstitucionalizmo idėjos, nagrinėjančių mokslininkų darbai, be to, tokie darbai, kurių autoriai nebūtinai sutiktų net vienas su kitu (bent jau šio įžangos žodžio autorius pasiginčytų su kai kuriais straipsnių autoriais, o jie, reikia manyti, galėtų nesutikti su juo). Bet kartu tai – laisvų akademinėjų idėjų išsakymas, o be laisvo idėjų išsakymo būtų neįmanoma nei konstitucionalistinė mintis, nei konstitucionalizmo raida, nuolatinis Konstitucijos kūrimas.

Autorių vardu dėkoju šios knygos leidimą inicijavusiems ir organizavusiems Lietuvos notarų rūmams, jų prezidentui p. Mariui Stračkaičiui. Autoriai taip pat dėkingi straipsnius recenzavusiems prof. Armanui Abramavičiui, prof. Arvydui Andruškevičiui ir prof. Sauliui Katuokai, kurių profesinę nuomonę jie labai vertina.

Prof. Egidijus Kūris

PILIEČIO IR VALSTYBĖS SANTYKIAI 1791 M. GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJOJE: PAVELDAS IR PAMOKA

Jevgenij Machovenko

1791 m. Konstitucija buvo parengta remiantis ilgamete Lietuvos ir Abiejų Tautų Respublikos konstitucinės teisės nuostatų ir aktų kūrimo ir sisteminimo patirtimi. Kad buvo ir tiesioginė sąsaja su prieš tai išleistais aktais, patvirtina pagrindinės Konstitucijos dalies – gegužės 3 d. Valdymo įstatymo – II straipsnis: „Gerbdami mūsų protėvių, dovanojusių laisvą valdymą, atminimą, bajorų luomui iškilmingiausiai užtikriname visas teises, laisves, prerogatyvas bei pirmenybes privačiame ir viešajame gyvenime, o ypač patvirtiname, užtikriname ir neliečiamais pripažįstame įstatymus, statutus ir privilegijas, kurias teisingai ir teisėtai suteikė [...]“ (toliau pateiktas sąrašas valdovų, Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, pradedant Kazimieru Didžiuoju ir baigiant Žygimantu Augustu). Į pagrindinį Konstitucijos tekstą pateko tik bajorų asmens laisvė, saugumas, žemės ir kilnojamojo turto nuosavybė, taip pat ypač akcentuotas lygiateisiškumas. Kitų laisvių ir teisių reikėjo ieškoti toje iškilmingai patvirtintoje ankstesnėje teisėje.

Su tam tikra išlyga galima kalbėti apie tą teisę ir jos šaltinius vartojant šiuolaikinius terminus „konstitucinė“ ir „ordinarinė“ teisė, „ordinariniai įstatymai“ ir kt. Iš tikrųjų toje pozityviojoje teisėje išskiriamos dvi dalys: aukštesnę galią turinti teisė ir žemesnę galią turinčioji, tačiau jas truputį kitaip suvokė bajorija, ne taip, kaip mes dabar suprantame ir aiškiname. Turime atsižvelgti ir į to meto viziją.

Pirmą kartą Lietuvos konstitucinės teisės nuosta-

tos, prieš tai apiformintos kaip didžiojo kunigaikščio privilegijos bajorams, buvo kodifikuotos ir pateiktos kaip vientisas aktas 1529 m. – tai buvo Pirmasis Lietuvos Statutas. Jis visiškai pagrįstai vadinamas bajorų valstybės konstitucija. Tą patį galima pasakyti ir apie Antrąjį ir Trečiąjį Statutus. Kiekviename Statute buvo įtvirtintos pagrindinės vertybės, sudėliotos pagal jų hierarchiją. Pirma – viešojo pobūdžio, paskui – privataus. Kiekvieno Statuto Trečiajame skyriuje buvo tai, ką mes dabar vadiname piliečio teisių ir laisvių katalogu. Kiekvienas Statutas buvo tiesiogiai taikomas aktas, taip pat aukščiausiasis aktas. Teismai ir kitos valstybės institucijos privalėjo spręsti pagal Statutą, vadovautis Statutu, ir tik nesuradus jame tinkamos nuostatos, buvo leista ieškoti jos kituose šaltiniuose, ordinarinėje teisėje. Patys bajorai nelaikė Statuto ordinarine teise ir neleisdavo jo taisyti ar keisti netgi pagal Liublino unijos aktą ar kokį kitą konstitucinį Abiejų Tautų Respublikos aktą. Bajorams Statutas buvo pati svarbiausia jų teisių garantija. 1529 m. Statutas buvo pirmas konstitucinis aktas, išleistas didžiojo bajorų seimo, kuris kalbėjo visos bajorijos vardu. Statutas buvo politinės tautos valios išraiška, ir tokios pat prigimties buvo Antrasis ir Trečiasis Statutai. Nuo Lietuvos Statutų laikų nusistovėjo taisyklė *Nihil novi sine nuntiorum terrestrium* („Nieko naujo [nepriimti] be žemių pasiuntinių“) – visi sprendimai, vienaip ar kitaip susiję su bajorų teisine padėtimi, buvo priimami tik didžiajame seime ir surašomi kaip

vientisas aktas, vadinamas „konstitucija“. Jau tais laikais terminas „konstitucija“ buvo įsitvirtinęs mūsų krašto teisėje ir reiškė tą jos dalį, kuri kilo tiesiogiai iš politinės tautos, ir būtent iš visos tautos, o ne iš tam tikros provincijos bajorijos arba tam tikro bajorų sluoksnio. Todėl šitai teisei nebuvo priskiriami kitų valstybės institucijų aktai ir sudarytos sutartys. O didžiojo seimo konstitucijos turėjo tokią pat teisinę galią, kokią turėjo Statutas.

Abiejų Tautų Respublikoje konstitucinės reikšmės buvo *pacta conventa* („suderintos sutartys“) – bajorijos susitarimas su valdovu dėl valdymo sąlygų. Jame taip pat buvo įtvirtinamos bajorų teisės ir bendrais bruožais reguliuojami santykiai tarp valstybės ir piliečių. Pirmą kartą šitas aktas buvo sudarytas 1573 m. ir buvo keičiamas pasikeitus valdovui, t. y. buvo sudaromas su kiekvienu nauju valdovu.

Taip pat reikia paminėti Abiejų Tautų Respublikos 1768 m. ir 1775 m. Kardinalines bajorų teises. Pirmasis dokumentas buvo konservatyvesnis, antrajame matome įtvirtintas tam tikras reformas, bet abu dokumentai buvo konstituciniai, o ne ordinariniai įstatymai.

Per du šimtus metų ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, ir Abiejų Tautų Respublikoje susiklostė tam tikra konstitucinė tradicija, ir tai, ką mes dabar vadiname 1791 m. Konstitucija, buvo šios tradicijos produktas. Be abejo, jai turėjo įtakos procesai, kurie tuomet vyko Europoje ir Amerikoje, ir ši Konstitucija buvo tos *pirmosios konstitucijų bangos* dalis, bet vidinė tradicija visgi dominavo – būtent ji nulėmė ir formą, ir turinį.

Pagal tam tikrą paprotį mes kalbame apie Gegužės 3 d. konstituciją, bet tą dieną pasirodė tik Valdymo įstatymas, ir chronologiškai, ir pagal formalią teisinę galią jis nebuvo pirmasis. 1791 m. Konstitucija susidėjo iš trijų atskirai priimtų dokumentų, nė vienas iš jų nebuvo vadinamas konstitucija: balandžio 18 d. „Mūsų karališkieji laisvieji miestai Respublikos valstybėse“ (labiau žinomas kaip Miestų įstatymas); jau paminėtas gegužės 3 d. Valdymo įstatymas, ir spalio 20 dieną priimtas „Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimas“. Konstitucija buvo šių aktų visuma. Ir sprendžiant iš pačios Konstitucijos buvo dar du konstituciniai aktai – *pacta conventa* ir kovo 24 d. Seimelių įstatymas.

Aukščiausiasis buvo „Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimas“, prilygintas Liublino unijos aktui ir prieš tai buvusių unijų aktams. Jo keitimas nenumatytas, jis turi galioti amžinai, o kitos Konstitucijos dalys taisomos kas dvidešimt penkerius metus (Valdymo įstatymo VI str.).

Karalius Stanislovas Augustas įsipareigojo laikytis

„Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimo“ ir saugoti jo nuostatas kaip savo *pacta conventa* dalies. Taip buvo atnaujintas ir šitas dokumentas – *pacta conventa*, kurio pirminis tekstas buvo patvirtintas dar 1764 metais. Valdymo įstatymo VII straipsnis nustatė: „Kiekvienas karalius, įžengęs sostan, prisieks Dievui ir Tautai laikytis šios Konstitucijos ir *pacta conventa* [...]“; III straipsnis nustatė, kad Miestų įstatymas yra Konstitucijos sudedamoji dalis, todėl turi tokią pat galią, o VI straipsnyje skaitome: „Šiame seime priimtą „Seimelių įstatymą“ iškilmingai patvirtiname kaip *esminį pilietinės laisvės pamatą* (paryškinta mano – aut. past.)“.

Vadinasi, greta visų anksčiau išleistų buvo penki naujai priimti arba modernizuoti konstituciniai aktai, trys sudarė Konstituciją, du galiojo šalia jos, visi jie sudarė hierarchiją, piramidę, o tai nėra būdinga šiuolaikinei konstitucinei teisei. Nuo konstitucinės teisės buvo aiškiai atibota ordinarinė, nes Valdymo įstatymo preambulėje parašyta: „Ir šią Konstituciją turi visa kame atitikti kiti dabartinio Seimo išleisiami įstatymai.“

Spręsti apie valstybės ir piliečio santykius turime kompleksiskai, remdamiesi Valdymo įstatymu, Miestų įstatymu ir Seimelių įstatymu, taip pat atsižvelgdami į prieš tai priimtus aktus, kurie neprarasdavo teisinės galios. Jų sisteminė analizė leidžia teigti, kad luomų tarpusavio priklausomybė nepasikeitė, bajorija išliko kaip valdantysis luomas. Drįstume teigti, kad luominė visuomenės struktūra buvo ne tik patvirtinta, bet dar labiau įtvirtinta. Nemanome, kad pavoko praplėsti politinę tautą ir apskritai kad buvo tokie ketinimai praplėsti, o tai dažnai teigiama mūsų literatūroje. Iš tikrųjų privatiems valstiečiams buvo pažadėta valstybės globa ir tarpininkavimas jų santykiuose su ponais, bet baudžiava patvirtinta, o asmens laisvė pažadėta tik iš valstybės pabėgusiems ir dabar sutikusiems grįžti valstiečiams. Miestiečių viršūnei buvo suteikta galimybė palankesnėmis sąlygomis įsigyti bajorystę, bet ja galėjo pasinaudoti labai ribotas skaičius miestiečių. Iš politinės tautos buvo pašalinti žemės nuosavybės neturintys bajorai, o tokių buvo tikrai daug. Šitie buvo labai priklausomi nuo magnatų, didikų, jų balsais buvo manipuliuojama seime ir seimeliuose, jie buvo traktuojami kaip pavojus teisingumui, pilietišcumui, valstybingumui.

Valdymo įstatymo II straipsnis, pavadintas „Bajorai žemvaldžiai“, nustatė: „Kiekvieno [žemvaldžio] bajoro dorybei, pilietišcumui ir garbei patikime gerbti jos [t. y. Konstitucijos], kaip tėvynės ir mūsų laisvių vienintelės tvirtovės, šventumą ir saugoti jos patvarumą.“ Konstitucijos teksto autoriai laikėsi nuomonės, kad tik materialiai nepriklausomi tam tikros kilmės

ir aukštos dorovės žmonės gali būti piliečiai, gali prisimti atsakomybę už Tėvynės likimą. Pasiturintiems bajorams toks pilietiškumas priklauso iš prigimties, o kitokios kilmės žmonės gali prisijungti tik su sąlyga, kad yra pasižymėję savo dorybėmis ir nuopelnais valstybei. Pagal Konstituciją pilietinės teisės buvo suteikiamos tiems miestiečiams, kurie vieną kadenciją dirbo valstybės institucijose kaip savo miestų atstovai, tarnavo kariuomenėje, įsteigė kokią manufaktūrą, labai reikalingą kraštui.

Pati tokio „rafinuoto“ ar elitarinio pilietiškumo idėja nebuvo nauja, ji žinoma iš antikos filosofijos, Lietuvoje ir Lenkijoje ji buvo plačiai aptariama dar XVI amžiuje polemizuojant Augustinui Rotundui ir Stanisławui Orzechowskiui. Jeigu prie S. Orzechovskio vizijos pridėsime šiek tiek A. Rotundo idėjų, gausime kaip tik ideologiją, įtvirtintą Konstitucijoje, bent toje jos dalyje, kuri sureguliuo santykius tarp valstybės ir piliečio. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Abiejų Tautų Respublikos teisinis paveldas buvo gausus, tradicija turininga, istorijoje buvo galima rasti ir pilietinės visuomenės prototipų miestuose, daug platesnės demokratijos negu XVI a. antrosios pusės vadinamoji bajoriška demokratija, buvo žinomos kitokios parlamentarizmo formos (sričių seimai, kaip visų krašto gyventojų atstovybė, sudaromi ne pagal luomus, ne pagal kilmę – tai būtų alternatyva bajoriškam seimui).

Čia *pasirinkimo* problema, Konstitucijos autoriai galėjo rinktis iš praeities arba atsižvelgdami į aktualijas. Aktualijos buvo tokios – ir Amerikos (JAV) Konstitucija, ir Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, ir vėlesnė pirmoji Prancūzijos Konstitucija (tiesa, ši pasirodė jau po mūsų Konstitucijos, bet dar tais pačiais 1791 metais, todėl galime lyginti su ja), visos tos konstitucijos ir deklaracijos nežinojo jokių luomų ir pripažino piliečiais visus savo krašto gyventojus nepriklausomai nuo jų darbo pobūdžio, dalyvavimo valstybės ar visuomenės gyvenime, nuopelnų.

Mūsų Konstitucijos autoriai atsižvelgė į bendras tendencijas tuose Konstitucijos straipsniuose, kurie reguliavo santykius tarp valstybės institucijų. Buvo įtvirtintas tautos suverenitetas, įgyvendintas valdžių padalijimas – šitie straipsniai atrodo labai moderniai ir apskritai šita Konstitucijos dalis nėra prastesnė už JAV ir Prancūzijos konstitucijas. O nustatant konstitucijos formą ir reguliuojant valstybės ir piliečio santykius buvo pasirinkta tam tikra mūsų teisinio paveldo ir teisės tradicijos dalis. Galima sakyti, kad Konstitucijos teksto autoriai atliko unikalų eksperimentą – XVIII a. pabaigos pasaulio ir Europos realijomis išsaugoti sukūrė luominės teisės konstitucinius pagrindus

nuo XIV a. ir sustiprino valstybę siaurindami jos socialinę bazę. Jie galėjo rinktis ir pasirinko, ir vargu ar jiems tai buvo lengva. Nedrįstume vertinti rezultatų ar pasekmių, tikrai norėtume pabrėžti vieną dalyką. Dabar teisės tradicija vis dažniau naudojama kaip argumentas politinėje polemikoje, teisiniame diskurse, ji pasitaiko Konstitucinio Teismo praktikoje aiškinant galiojančią Konstituciją. Bet tradicija nėra visai akivaizdi, ne visur, bet tam tikrais klausimais yra alternatyva, ir tada kyla faktų atrankos ir interpretavimo, vizijų ar koncepcijų konkuravimo, vieno iš kelių įmanomų variantų pasirinkimo problema. Mus moko ir pati teisės istorija, ir mums iš praeities žinomi jos interpretavimo atvejai, kad ir kokie jie būtų – sėkmingi ar pražūtingi, kalbant apie pasekmes. Ir viena ryškiausių pamokų yra 1791 m. Konstitucijos kūrimas ir neilgas jos gyvavimas.

Šaltiniai

- 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija / Vertė ir sudarė E. Raila, moksliniai konsultantai S. Vansevičius ir J. Machovenko. Vilnius, 2001.
- BARDACH, J. *Konstytucja 3 maja 1791 r. a Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów*. Warszawa, 2001.
- JARAŠIŪNAS, E. *Apie pirmąsias konstitucijas ir jų reikšmę* // Jurisprudencija, 2010, 2 (120).
- KASPERAVIČIUS, A. *1791 m. Lenkijos ir Lietuvos valstybės ir Prancūzijos konstitucijų lyginamoji analizė. Mūsų praeitis* // Lietuvos istorijos draugijos leidinys, 1994, Nr. 4.
- KIAUPIENĖ, J. „Mes, Lietuva“. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*. Vilnius, 2003.
- KUOLYS, D. *Res Lituana. Kunigaikštystės bendrija. Kn. 1. Respublikos steigimas*. Vilnius, 2009.
- LAPPO, J. *1588 metų Lietuvos Statutas*. T. 2. Kaunas, 1938.
- Lietuvos filosofinė mintis: chrestomatija* / Sudarė ir parengė G. Mielaitis. Vilnius, 1996.
- VALIKONYTĖ, I.; LAZUTKA, S.; GUDAVIČIUS, E. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. Vilnius, 2001.
- СТЕЦЬОК, П. *Перша Конституція Польщі (1791)*. Спроба правового аналізу. Львів, 2010.

KONSTITUCIONALIZMO LIETUVOJE PATIRTIS

Mindaugas Maksimaitis

Vos kiek daugiau nei dvidešimt tarpukario nepriklausomos Lietuvos valstybės gyvavimo metų ir to laikotarpio konstitucijos, kuriomis anuomet buvo grindžiami valstybės teisiniai pamatai ir kurios sudarė sąlygas jai įgyti konstitucionalizmo patirties, susiformuoti reikšmingoms tolesnei mūsų valstybingumo raidai tradicijoms, leido išsaugoti valstybei galimybę prisikelti po penkiasdešimties sovietinės okupacijos metų. Konstitucionalizmo tradicijų ir patirties reikšmę Lietuvos valstybės raidai ir išlikimui įvertino aukščiausio lygmens pakartotinai atkurtos Lietuvos Respublikos teisės aktai¹.

Iš tiesų mūsų valstybė per aną neilgą nepriklausomybės laikotarpį išgyveno kaip reta turtingą ir turiningą konstitucinės raidos kelią, „prisimatavo“ visus laikotarpiui, globaliniu mastu laikomam antruoju konstitucijų raidos etapu, konstitucinei teisei davusių vadinamąsias vidurinėsios kartos konstitucijas, būdingus – demokratinius ir autoritarinius – konstitucinius aktus, sėkmingai įgyti šioje srityje neįkainojamą patyrimą.

Neginčijamu tuomet atkurtos Lietuvos valstybės konstitucinės reikšmės aktu, Lietuvos konstitucionalizmo pagrindu ir programa tapo Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nutarimas², deklaruojantis laisvą

lietuvių tautos apsisprendimą atkurti savo nepriklausomą valstybę ir viešai pasauliui paskelbęs neturintais galios visus šaliai prievarta primestus valstybinius ryšius su kitomis šalimis. Šiuo aktu grindžiamas ne tik modernios Lietuvos valstybės buvimo faktas, bet ir konstituciniai jos dokumentai. Lakoniškame Nutarimo tekste Taryba, pasak žymaus mūsų konstitucionalisto K. Račkauskos, „nustatė esmines konstitucines gaires visam Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiui“³. Būsimus Lietuvos valstybės konstitucinius aktus, visą būsimąją Lietuvos konstitucinę raidą tiesiogiai palietė Vasario 16-osios Akto teiginiai, ne tik skelbiantys nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo faktą, bet ir pavedantys demokratiniu būdu visų Lietuvos gyventojų išrinktam ir reprezentuojančiam steigiamąją suverenios lietuvių tautos galią Steigiamajam seimui užbaigti teisinį valstybės atkūrimo įforminimą ir galutinai nustatyti Lietuvos valstybės pamatus, galėsiančius ateityje būti peržiūrimais tik jo paties nurodyta tvarka, taip pat nustatantys, jog atkuriamą Lietuvos valstybę bus tvarkoma *demokratiniais pagrindais*.

Konstitucionalizmo raidos nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje pradžia – netradicinis, kiek egzotiškas 1918 m. lapkričio 2 d. Valstybės Tarybos⁴ priimtas

1 Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014; Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr. 9-222.

2 Lietuvos valstybės nepriklausomybės proklamavimas. *Lietuvos novelos* / Sudarė K. Šalkauskis. Kaunas, 1935..

3 RAČKAUSKAS, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais*. New York, 1967, p. 11.

4 Valstybės Taryba – tos pačios Lietuvos Tarybos 1918 m. liepos 11 d. patikslintas pavadinimas.

konstitucinis aktas⁵. Jis parodė rengėjų, dar neturinčių valstybinio darbo patirties, sumanumą ieškant išeities iš gana keblios situacijos, susidariusios dėl jų varžusių formaliai tebegaliojusių dokumentų: jos 1918 m. liepos 11 d. nutarimo, skelbiančio Lietuvą konstitucine monarchija, ir sutarties su pretendentu į karūną Wilhelmu von Urachu. Likdama ištikima principinei savo pačios nuostatai dėl demokratinių pagrindų sutvarkytos Lietuvos valstybės atkūrimo ir laikinąją jos valdžią kurdama parlamentarizmo pagrindais, atsikuriančios Lietuvos Valstybės Taryba nenuėjo, regis, paprasčiausiu keliu, nepasinaudojo kitose šalyse sukaupta konstitucinės kūrybos patirtimi (tiesą sakant, aplinkybėmis visiškai tinkančios kitų šalių konstitucinės kūrybos praktikos iš esmės lyg ir nebuvo), o pasirinko savotišką neišbandytą kelią: pirmiausia priėmė konstitucinį aktą, kuriame nebuvo užsiminta apie tradiciškai vieną svarbiausių konstitucinių nuostatų – neįvardyta valstybės valdymo forma, šį reikalą nurodė esant išimtine Steigiamojo seimo prerogatyva ir steigiamą politinį darinį pati visur vadino tiesiog „valstybe“; antra – neįsteigė naujos vyriausybės (valstybės vadovo) institucijos, o ją tiesiog atidalijo nuo jau esamos Valstybės Tarybai vadovaujančios struktūros – Valstybės Tarybos Prezidiumo, palikdama jam net tą patį pavadinimą. Todėl buvo siekiama, kad pastarąjį būtų galima pagrįstai traktuoti ir regentūra, veikiančia vietoj beveik prieš keturis mėnesius išrinkto, bet savo funkcijų kol kas nevykdančio karaliaus, ir savotišku kolegialiu dar tik menamos respublikos prezidentu.

Pastarasis pirmojo atkurto Lietuvos valstybės konstitucinio akto ypatumas atspindėjo Valstybės Tarybos norą laikinai (iki Steigiamojo seimo) balansuoti tarp konstitucinės monarchijos ir stiprėjančių respublikinių nuotaikų, atsargų jos mėginimą, kol Steigiamasis seimas nuspręs, kokia bus valstybės valdymo forma, nesteigti naujos vyriausybės institucijos, o užpildyti oficialiai karaliui angažuotą vietą.

Išskirtinė Valstybės Tarybos Prezidiumo, kaip griežtai kolegialaus valstybės vadovo, konstitucinė padėtis formaliai tuokart teišsilaiškė vos penkis mėnesius, o realiai – dar trumpiau⁶: greitomis sukurta, susiklosčiusiomis ekstremaliomis politinėmis sąlygomis ji pasirodė nesanti pakankamai racionali ir gyvybinga.

Lietuvos valstybės konstitucionalizmo raida *ne-*

sivystė nuosekliai pažangos keliu, ji evoliucionavo nuo demokratijos į autoritarizmą ir konstitucinė šio laikotarpio raida baigėsi primestąja iš išorės tipiškai sovietine – bolševikinį totalitarizmą mėginančia dangstyti demokratine frazeologija – „konstitucija“. Tas konstitucijų kaitaliojimas nereiškė, kad jos būtų buvusios pernelyg lanksčios; jų *legitimumo reikalavimai* pereinant nuo vienos konstitucijos prie kitos nekart buvo tiesiog ignoruojami. Joms priimti naudotasi ne tik parlamentiniu, kuris yra buvęs ir tikras, ir tik jo imitacija, bet ir paprasčiausiu oktrojavimo keliu, mėginta kurį laiką verstis net su iš esmės neveikiančia Konstitucija.

Vadovėlinė tiesa, jog konstitucija – tai suverenios tautos mandatas įsteigtos valstybės valdžiai, dažniausiai išreiškiamas ne tiesiogiai, o per jos reprezentantus, sudarančius konstituantą, įgaliotą tautos vardu suformuluoti teisinius valstybės pagrindus. Būtent tokia klasikinė yra laikoma 1922 metų Lietuvos Valstybės Konstitucija⁷ – vienintelė pas mus priimta pagal visus demokratijos kanonus išrinkto Steigiamojo seimo, tikro tautos valios reiškėjo ir jos suverenumo vykdytojo, kompromisinis teisinis aktas, atspindėjęs to meto visuomenės daugumos interesų pusiausvyrą.

Ši Konstitucija, turėjusi „perdėm demokratišką veidą ir turinį“⁸, ne tik paklojo „demokratinis valstybingumo pamatus“, bet ir geriausiai atspindėjo „lietuvių tautos lūkesčius, socialinius politinius siekius“ ir net, kaip pripažįstama, sudėliojo „ateities raidos gaires“⁹. Tai buvęs „racionalus, filosofškai pagrįstas logiškas šedevras“, kuriuo mėginta kurti „liberalinė, individualistinė, centralizuota, reprezentacinė demokratinė santvarka su parlamentinio tipo vyriausybe“¹⁰. Priėmusi šią Konstituciją, teisinės santvarkos prasme Lietuva atsidūrė „moderniškiausių demokratijų“ greitoje¹¹.

Panašių apibūdinimų fone menkai teliko girdimi pavieniai papriekaištavimai, neva Konstitucijoje nustatytoji demokratinė santvarka Lietuvai buvusi net kiek per ankstyva, jos rengėjai nepakankamai atkreipę „dėmesio į Lietuvos krašto ir jo gyventojų istorinius bei kultūrinius ypatumus, jų paruošta konstitucija neatitiko nei Lietuvos gyventojų tradicijų bei patyrimo, nei sudrausminimo galimybių, nei to san-

7 Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1922, Nr. 100-799.

8 ŠIDLIAUSKAS, K. *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais*. Straipsnių rinkinys. St. Petersburg, 1987, p. 60.

9 ŽILYS, J. *Konstitucija – tarp lūkesčių ir tikrovės* // Konstitucinė jurisprudencija, 2009, Nr. 4 (16), p. 217.

10 RAČKAUSKAS, K. *Steigiamasis Seimas ir jo dvi konstitucijos* // Tėvynės sargas, 1970, Nr. 1, p. 128.

11 VILIAMAS, V. *Lietuvos seimai ir jų grupinė diferenciacija. Steigiamasis Seimas* // Tėvynės sargas, 1955, Nr. 1 (11), p. 100.

5 Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai // Laikinosios Vyriausybės žinių papildymas, 1918, Nr. 1-1a.

6 Kategoriskas Konstitucijos Pamatinių Dėsnų reikalavimas Tarybos Prezidiumui veikti tik visa sudėtimi, atsiradus reikalui jos pirmininkui skubiai išvykti į užsienį pagalbos besikuriančiai valstybei, siekiant išvengti visiško jo veiklos paralyžiaus, buvo pakoreguotas Prezidiumo 1918 m. gruodžio 18 d. nutarimu (*Trijų Prezidiumo nutarimas* // Lietuvos aidas, 1918, Nr. 165), leidusiu sprendimus Prezidiumo vardu daryti ne visai jo sudėčiai.

tvarkos idealo, kurį lietuvių tauta buvo susidariusi¹². Tačiau iš tiesų Konstitucija atspindėjo ne tik gyvenamojo laikotarpio reikalavimus, bet ir niekuomet nekontingencijas visuomenės gyvenimo bei asmens laisvės vertybes¹³.

Svarbiausios Lietuvos Valstybės Konstitucijos nuostatos – pagrindinių piliečio teisių ir laisvių įtvirtinimas ir jų apsaugos teisinių garantijų nustatymas, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų veiklos laisvė, politinis pliuralizmas, demokratiniai valdžios institucijų formavimo mechanizmai – visa tai liudijo Konstitucijos demokratiškumą.

Stengdamiesi akcentuoti ir apsaugoti tautos suverenumą, idealiausiais tautos valios reikėjais pripažindami išrinktuosius į Seimą tautos atstovus, akivaizdžią pirmenybę aukščiausių valstybės valdžios ir valdymo institucijų sistemoje Konstitucijos kūrėjai atidavė tautos atstovybei, todėl ir būsimiems seimams išsaugota ypatinga vieta valstybės sandaroje. Vėlesniems šios Konstitucijos tyrinėtojams tai davė pagrindą joje įtvirtintuose Seimo ir Vyriausybės santykiuose įžvelgti pusiausvyros stoką¹⁴, kuri buvo ypač juntama esant dideliam politiniam seimų sudėties susiskaldymui.

Būtent valdžių galių subalansavimo stoka buvo pripažinta viena silpniausių 1922 metų Konstitucijos vietų. Jos rengėjams priekaištauta nepasirūpinus išlaikyti pusiausvyrą tarp autoriteto, laiduojančio vieningumą, tvarką, tęstinumą ir vedančio prie užsibrėžto tikslo, ir laisvės, būtinos žmogui realizuoti save. Anuomet daugeliui kratantis monarchiją ir net prezidentų, konstitucinis prezidentas tapo politiškai pernelyg susilpninta figūra.

Beje, prielaidos prezidento konstituciniam statusui Lietuvoje formuotis, kartu su prezidento institutu, buvo atsiradusios metais anksčiau, nei Steigiamasis seimas, tuomet, kai 1919 m. pradžioje bendras Valstybės Tarybos ir Vyriausybės darbas dėl aiškiai į dešinę kryptelėjusios Valstybės Tarybos bei jos Prezidiumo nesutarimų, ir koalicinio Ministrų kabineto, vadovaujamo centro kairės atstovo, sudėtingomis karo su bolševikais sąlygomis susidūrė su rimtais iššūkiais¹⁵. Tuomet, tikintis paprastesnės išieities, kairiojo visuomenės sparno atstovams reikalaujant buvo priimtas politinis sprendimas konstitucinį kolegialųjį Tarybos Prezidiumą pakeisti vienasmene prezidento pareigybę, dedant viltis į jo neutralumą. Pasiektas tuo reikalu susitarimas buvo įkūnytas Valstybės Tarybos 1919 m.

balandžio 4 d. pakoreguotuose Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsniuose¹⁶.

Šitaip inicijavę prezidento institucijos Lietuvos konstitucinėje praktikoje atsiradimą, Steigiamajame seime tos pačios centro kairės atstovai kardinaliai pakeitė nusistatymą, ėmė remti socialdemokratų, tvirtinusių, kad prezidentas, kaip absoliutinės monarchijos reliktas, vykdomąją valdžią nutolinantis nuo parlamentinės tautos atstovybės, kenksiantis vykdomosios valdžios bendradarbiavimui, jo išlaikymas apsunkinąs valstybės biudžetą ir gulsiąs ant tautos pečių ir t. t.¹⁷

Taip susiformavusi ganėtinai *stipri opozicija prezidento institucijai* sugebėjo paveikti jam skiriamą vaidmenį rengiamoje 1922 metų Lietuvos Valstybės Konstitucijoje: prezidento galias silpnino jo rinkimų pavedimas Seimui, trumpa trejų metų kadencija, be to, susieta su jį rinkusiu Seimu, taip pat kontratsignacijos kiekvienam jo aktui reikalavimas ir net veto teisės kai kuriems Seimo priimtiems įstatymams (pastarojo pripažintiems skubotais) nesuteikimas.

Nepaisant pripažintų tam tikrų kai kam abejonių kėlusią vietų, 1922 metų Valstybės Konstitucija tiesiogine prasme buvo ne valdžios, bet tautos aktas, svarbiausia tarpukario Lietuvos konstitucija, dokumentas, kylantis iš Vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto nuostatų ir jas visa apimtimi realizuojantis. Iš šios Konstitucijos ir joje nustatyta tvarka, atsiradus reikalui, turėjo kilti galimos gyvenimo padiktuotos Lietuvos konstitucijos reformos, tolesnė Lietuvos konstitucijų raida turėjo plėtotis atsižvelgiant į šioje Konstitucijoje nužymėtas gaires ir tvarką.

Deja, nustatyta tvarka, teisėtai, 1922 metų Konstitucija nebuvo keičiama. Remiantis nuostata, kad „kita tvarka padaryti teisės keitimai teisės nesukuria, tėra prievartos veiksmai“¹⁸, atsirado net manančiųjų, jog ji taip ir likusi „vienintelė teisėta ir privaloma ją priėmusiai tautai“¹⁹.

Iš tiesų 1922 m. Konstitucija laikoma išskirtine Lietuvos konstitucinio paveldo dalimi, ja grindžiama mūsų konstitucinė demokratinė tradicija. Būtent ši

12 RAČKAUSKAS, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais*. New York, 1967, p. 91.

13 KASULAITIS, A. J. *Steigiamąjį Seimo reikšmė* // Tėvynės sargas, 1970, Nr. 1, p. 2.

14 *Valstybė ir valdžia* // I laisvė, 1955, Nr. 6, p. 11.

15 [Red. str.]. Lietuva, 1919, Nr. 47..

16 *Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai*. Trečiuoju skaitymu Lietuvos Valstybės Tarybos priimti 1919 m. balandžio mėn. 4 d. [Kaunas, 1919].

17 *Lietuvos valstiečių sąjungos ir Socialistų liaudininkų demokratų partijos kuopų atstovų 1921 10 08–12 suvažiavimo protokolas*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius, f. 199, saug. vien. 24, lap. 40.

18 RAULINAITIS, P. V. *Tautos suverenumas* // Lietuva, 1954, Nr. 5, p. 28.

19 RAULINAITIS, P. V. *Lietuvos valstybės konstitucija (Piliečių teisės ir valstybės valdžios galios)* // Tėvynės sargas, 1953, Nr. 1 (10), p. 39–40, taip pat RAULINAITIS, P. V. *Okupanto įsakymų teisinė vertė* // Tėvynės sargas, 1954, Nr. 1 (11), p. 137. Galima pridurti, jog VDU Valstybinės teisės katedros docentas A. Tumėnas iš egzaminuojamų studentų reikalaudavęs žinių tik apie šią Konstituciją ir stabdydavęs mėginančiuosius jomis įvardyti vėlesnius Lietuvos konstitucinius aktus. (žr. GLIAUDA, J. *Žiburiams tebežiburiuojant* // Teisininkų žinios, 1965, Nr. 27–28, p. 20; TUMĖNAS, A. // Teisininkų žinios, 1953, Nr. 2, p. 3).

Konstitucija davė Lietuvai vertingiausią konstitucinį patyrimą, kuris ne vieno patekusiųjų į Vakarų lietuvių teisininkų buvo plačiai ir įvairiais aspektais aptarinėjamas kaip savotiškos rekomendacijos ateityje, tikėta, būtinai išsilaisvinsiančiai jų Tėvynei²⁰. Ji paveikė ir šiuo metu galiojančioje 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje paskelbtas bei teisiškai suformuluotas konstitucines apibrėžtis, duodančias pagrindą samprotauti „apie prielaidas aiškiau pabrėžti šių konstitucijų abipusį giminingumą, politinį teisinį ryšį“²¹.

Kaip žinoma, Lietuvos valstybės konstitucingumo pamatus išjudino 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas, sukėlęs daugybę problemų, nesibaigusį formaliu perversmo rezultatų legalizavimu, bet skausmingai atsiliepusių tolesnei krašto konstitucinei raidai. Perversmas ne tik padarė galą laikytai „nuolatine“ ar „pastovia“, bet gyvenime pasirodžiusiai gana trumpalaikę 1922 metų Konstitucijai, bet ir tiesiogiai atsiliepė tolesnės konstitucinės raidos konstitucingumui.

Perversmo konstitucinės pasekmės ėmė reikštis 1927 m. balandžio 12 d., kai naujasis Ministrų kabinetas, sulaukęs Seimo nepasitikėjimo, užuot atstatydinęs, prezidento aktu paleido parlamentą ir nepaskyrė naujų jo rinkimų. Susidariusios padėties normalizavimą Vyriausybė iškart susiejo su būsima Konstitucijos reforma, kurios tikslai ir turinys plačiai paskleisti oficiozinėje ir tautininkų spaudoje: ja neva siekta kelti prezidento autoritetą, 1922 m. Konstituciją kaltinant Seimo, o per tai – partijų viršūnių visagalybę ir tariamai neribotų laisvių įtvirtinimu²².

O kol kas po perversmo tautininkų Vyriausybei faktiškai atsisakius Seimo ir nelikus šios neabejotinai buvusios centrinės konstitucinės institucijos, susidarė savotiška padėtis, kuriai esant nepakeitus konstitucinės konstrukcijos, Vyriausiojo Tribunolo žodžiais, netekusios „imperatyvinės galios ir per tai – veikiančios teisės pobūdžio“, jos vietoje gimus ir kurį laiką funkcionavus „naujai laikinajai revoliucinių ar perversminių imperatyvinių precedentų teisei ir naujai laikinajai – provizorinei – santvarkai“²³, valstybė liko „paremta vien jos buvimo faktu“²⁴, „apie senąją konstitucinę santvarką, kaip po pozityviai veikiančią ir

imperatyvinę, jau nebeteko kalbėti“²⁵. Pripažinta, jog prasidėjus iš esmės nekonstituciniam valstybės valdymui, valdžiai esant Konstitucijos nevaržomai, kilo valstybės organizacijos neaiškumų, buvo neužtikrintos kai kurios valstybės funkcijos, išsižadėta kūrybos ir gyventa be plano ir programos, lydint netikrumui ir nervingumui, sudariusiam palankią terpę teisiniams demoralizavimui ir polinkiui į anarchiją plisti²⁶.

Ringiantis atnaujinti Konstituciją, svarbiausia buvo, kaip ją įteisinti: Konstitucijoje numatyta legali jos keitimo tvarka per Seimą, šios institucijos nelikus ir žinant realų politinių jėgų santykį, jokių vilčių neliko ir ateičiai. Kurį laiką viltys dėtos į referendumą, propagandos jau imtą vaizduoti kaip tobuliausią tautos valios išreiškimo formą, sykiu kuriant, galima sakyti, sukarikatūrintas taisykles, tokias kaip privalomas balsavimas tik norintiems pasisakyti „prieš“²⁷. Pagaliau nauja Lietuvos Valstybės Konstitucija 1928 m. gegužę prezidento buvo paskelbta²⁸ net nemėginant dangstyti demokratinėmis fikcijomis, nekonstituciniu ir apskritai gyvenime retokai pasitaikančiu oktrojavimo būdu. Dokumentas viešai laikytas tiesiog „pasiūlymu“ tautai ir jį įsipareigota per dešimt metų „patikrinti“ „atsiklausus tautos“.

Skiriamasis naujos Konstitucijos bruožas – vykdomosios valdžios, pirmiausia Lietuvos Respublikos prezidento, galių išplėtimas, sykiu išsaugant parlamentarizmo regimybę, netgi demonstruojant padidėjusį valdančiųjų dėmesį tiesioginės demokratijos institutams. Konstitucijoje ir toliau Lietuvų buvo linkstama laikyti demokratinę valstybę, kurioje „valdžia priklauso Tautai“. Pagal M. Römerį, Konstitucijos kūrejai dar ne visai nutolo nuo formalios demokratijos, tik įterpdami į ją „tam tikras autoritarinio pobūdžio institucijas“²⁹. Ypač pastarosios reiškesi prezidento santykiuose su Seimu – iš šio atimta prezidento rinkimų teisė, prezidentui pavestos, nesant Seimo arba tarp jo sesijų, svarbiausios jo teisės – pačiam leisti įstatymus, tvirtinti valstybės biudžetą ir jo vykdymą, ratifikuoti tarptautines sutartis, kelti Vyriausybės nariams baudžiamąsias bylas dėl valstybės išdavimo ar tarnybinio nusikaltimo. O štai konstitucinė nuostata, skelbianti apie terminų pirmojo Seimo rinkimams netaikymą, opozicijos pagrįstai vertinta demokra-

20 MAKSIMAITIS, M.; MILIAUSKAITĖ, K.; ŠAPOKA, K. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išveivijos publikacijose (1944–1990)*. Vilnius, 2011, p. 126–134.

21 ŽILYS, J. *Konstitucija – tarp lūkesčių ir tikrovės // Konstitucinė jurisprudencija*, 2009, Nr. 4 (16), p. 219.

22 *Kur išganymas? Kodėl ir kaip turi būti taikoma Lietuvos Konstitucija? D. 1. Prie ko privedė kraštą senoji Konstitucija?* Kaunas, 1927.

23 *Vyriausiojo Tribunolo 1924–1933 metų visuotinių susirinkimų nutarimų rinkinys su Teisingumo ministerijos aplinkraščiais ir dalykine rodykle / Parengė J. Byla*. Kaunas, 1933, p. 119.

24 MASIULIS, B. *Atstatytosios Lietuvos valstybės teisė. Lietuva. Lietuvių enciklopedija*. T. 15. Vilnius, 21991, p. 80.

25 RÖMERIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijos reforma*. Kaunas, 1928, p. 7.

26 [RÖMERIS] RÖMERIS, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 252.

27 Lietuvių tautininkų sąjungos Tarybos prezidiumo 1927 11 24 raštas ministrui pirmininkui. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 923, ap. 1, b. 587, lap. 15. Žr. taip pat nepasirašytus be datos raštus, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 567b, lap. 110, 208; b. 689, lap. 137.

28 Lietuvos Valstybės Konstitucija // *Vyriausybės žinios*, 1928, Nr. 275–1778.

29 [RÖMERIS] RÖMERIS, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 262.

tijos vertimu „tikru farsu“: vien politinio pliuralizmo delsiant šaukti Seimą ribojimas ir tuo metu jo teisių prezidentui perdavimas davė pagrindą Konstitucijoje įžvelgti aiškų krypsmą autoritarizmo link. Su formaliaja demokratija akivaizdžiai kirtosi ir kai kurios kitos konstitucinės šio akto nuostatos – paprastu įstatymu nustatyti prezidento rinkimų būdą, nereikalauti kontrasignacijos prezidentui sumanius atleisti ministrą pirmininką, „gal kiek nedemokratišku nuostatu“³⁰ laikytas reikalavimas atsistatydinti kabinetui tik pareiškus jam nepasitikėjimą ne mažesne kaip 3/5 Seimo narių dauguma.

Priimant 1928 metų Konstituciją, jos sumanytojų konstitucinės valdžios organizacijos koncepcija dar formavosi. Dėl Europoje jau vykstančių procesų ir ėmusių reikštis politinių tendencijų valstybėje imtasi diegti organizuotumą ir drausmę, visuomenėje skleisti tautinės vienybės idėją. Buvo atsakyta liberalaus požiūrio į visuomenę ir valstybę, keliamas aktyvus valstybės vaidmuo, reikalaujama, kad į valstybės idealų realizavimą įsitrauktų visa tauta ir atskirai kiekvienas jos narys, pabrėžiama kiekvieno žmogaus pareiga nuolat prisidėti prie kūrybinės visuomenės veiklos³¹.

Siekdama teisiškai įtvirtinti pradėtas įgyvendinti naujas idėjas Vyriausybė atnaujino įstatymus, kuriais buvo siekiama iš esmės paveikti politinį, ūkinį gyvenimą, piliečių konstitucines teises³². Suformuoti autoritetinio prezidentinio valdymo sistemą padėjo politinė devynerius metus užsitęsusių besėmimo valdymo patirtis.

Šiomis aplinkybėmis oktrojuotoji Konstitucija greitai pasirodė beviltiškai pasenusi. Valstybėje įvykdyti realūs poslinkiai skatino vyriausybės siekį konstituciniu lygiu įforminti jau diegiamas arba idėjiškai ir politiškai dar rengiamas reformas, iš esmės veikiančias konstitucinės teisės reguliavimo sferą. Be to, Konstitucijos reformą skatino noras išvengti jos „tikrinimo“ referendumu, neišvengiamai susijusio ne tik su tam tikra rizika dėl rezultato, bet ir su visuomenės politinio aktyvumo ne valdančiųjų naudai pakurstymu krašte.

Vyriausybės iniciatyva parengtos dar vienos Konstitucijos priėmimas šįkart patikėtas pagaliau sušauktam seimui, paverstam, iš anksto iš rinkimų pašalinus organizuotą opoziciją, vienpartiniu ir naujomis procedūrinėmis taisyklėmis³³ apribojus parlamentines

jo atstovų galimybes.

Paskutinė 1938 m. Lietuvos Konstitucija³⁴ buvo visiškai naujas konstitucinis aktas, net žodžiais nebepratęsęs demokratinė Steigiamojo seimo konstitucijų tradicijų, autoritarinius pradus, pradėjusius ryškėti 1928 metų Konstitucijoje, išvystęs iki vadinamojo prezidento-vado kulto, visiškai priešingas demokratinėi santvarkai: valdžia einanti iš vieno šaltinio, iš viršaus, o ne iš masių, iš apačios; lemiama vaidmenį vaidinanti vado valia, o ne balsų dauguma³⁵. Paties A. Smetonos pripažinimu, Konstitucija „ne visur tesiderina su įsigalėjusiomis demokratizmo teorijomis“, tačiau, jo manymu, tos Konstitucijos dvasia tebeliekanti giliai demokratiška, nes ji „lygiomis vertina ir žmones, ir jų gėrybes, dvasines ir medžiagines“³⁶. Pasak M. Römerio, 1928 metų Konstitucijoje jau buvo aiškiai rengiamasi demokratiją pakeisti prezidentokratija, o naujojoje tai buvo padaryta galutinai³⁷. Su buvusią 1928 metų Konstituciją šį aktą tiesiogiai tesiejo tai, jog ji priimant formaliai pasinaudota pirmosios nustatyta Konstitucijos keitimo tvarka.

Konstitucija buvo pagrįsta nauja, palyginti su buvusių Lietuvos konstitucijų, filosofija. Joje ne tik nebuvo kartojami liberalūs 1922 metų Konstitucijos principai, ypač kiek tai buvo susiję su valstybės samprata bei vaidmeniu, autoriteto klausimu, visuomenės ir žmogaus vieta valstybėje, bet ir buvo pasukta kita kryptimi – iškeltas ir išaukštintas valstybės, laikytos tobuliausia tautos laisvės išraiška, vaidmuo o šis siejamas su istorine Lietuvos praeitimi, teigiama veikusia Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir stiprinimo procesą. Šiai valstybei užtikrintas dominavimas visose visuomeninio gyvenimo srityse ir santykiuose su piliečiais. Neigdama liberalią nuostatą apie valstybės paskirtį tarnauti žmogui, Konstitucija skelbė, jog valstybė esanti piliečio buvimo pagrindas, pilietis naudojasi laisve „visada atsimindamas savo pareigas valstybei“, svarbiausia piliečio pareiga – „būti ištikimam valstybei“, net „turtas deda jo valdytojui pareigą turto naudojimą derinti su valstybės reikalais“. Tarp svarbiausių šios Konstitucijos tikslų, K. Račausko žodžiais, buvo noras iškelti valstybės valdžios autoritetą, jį „paremti tvirtais pagrindais, patikint aukščiausio autoriteto vykdymą vienam asmeniui – prezidentui, ir įpareigojant piliečius, kad jie būtų ištikimi tai valstybei ir jai padėtų“³⁸. Kons-

30 ŠIDLAUSKAS, K. *Lietuvos prezidentų konstitucinės galios* // Aidai, 1956, Nr. 4, p. 150–151.

31 TAMOŠAITIS, I. *Asmuo ir bendruomenė* // Vairas, 1937, Nr. 5, p. 12.

32 MAKŠIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija (XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius, p. 225–231.

33 Seimo rinkimų įstatymas // Vyriausybės žinios, 1936, Nr. 533-3704; Seimo statusas // Vyriausybės žinios, 1936, Nr. 550-3828; *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga*. Liber amicorum Česlovui Juršėnui. Vilnius, 2008, p.56–64.

34 Lietuvos Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1938, Nr. 608–4271.

35 ALANTAS, V. *Vadovybės principas valstybės gyvenime*. Kaunas, 1937, p. 7.

36 *Seimo stenogramos*. Trečioji nepaprastoji sesija, 87/9 pos., 1938 05 12, p. 154.

37 [RÖMERIS] RÖMERIS, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 261–262.

38 RAČKAUSKAS, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimai*. New York, 1967, p. 98.

titucijoje tai koncentruotai buvo išreikšta trečiame straipsnyje, skelbiančiame, jog valstybės „priešakyje yra Respublikos prezidentas. Jis vadovauja valstybei“. Konstitucija net formaliai atsisakė liberalioms konstitucijoms būdingo valdžių padalijimo: jos ketvirtame straipsnyje skelbiama, kad valstybės valdžia, vykdoma Respublikos prezidento, Seimo, Vyriausybės ir Teismo, esanti „vienatija ir nedaloma“, t. y., pasak komentaro, šias „skirtingas funkcijas derina prezidento vienijančios valios vaidmuo“, nes „jei vieninga tauta, tai ir valdžia turi būti vieninga“³⁹.

Konstitucija ne tik nenumatė galimybių prezidentą atstatyti ar nušalinti nuo pareigų anksčiau laiko, ji skelbė, jog prezidentas už savo galios veiksmus apskritai neatsako, o už kitus veiksmus negali būti traukiamas atsakomybėn, kol vadovauja valstybei, nes, pasak A. Smetonos, prezidento „atsakingumas nebūtų suderintas su tuo autoritetu, kuris jam Konstitucijos suteiktas“⁴⁰.

Be to, naujoji Konstitucija formaliai išsaugojo pagal prigimtį demokratinę instituciją – parlamentą, iš tiesų nesuteikdama jam kiek svaresnio vaidmens, net vienintelio įstatymų leidėjo statuso.

Todėl galima teigti, jog Lietuvos konstitucijų raida tarpukariu nevyko nuosekliai laikantis Vasario 16-osios Akto nubrėžtos Lietuvos konstitucinės raidos programos. Ji ėmė tolti nuo vieno svarbiausių Akto reikalavimų tvarkyti demokratijos pagrindais. Būtent „tolti“, bet ne atsisakyti arba neigti. Net ir paskutinės konstitucijos išsaugojo tokias demokratines vertybes, kaip reikalavimas teisingumo valstybės valdžios organų veikloje, teismų nepriklausomumas, nuosavybės teisė, kultūrinė tautinių mažumų autonomija. Pagal M. Römerį, A. Smetona valstybei davęs „autoritarinę“ ir „totalitarinę“ formas, bet išsaugojęs humanistinį jos turinį.

Šiam paskutiniam XX amžiaus pirmosios pusės nepriklausomos Lietuvos valstybės konstituciniam aktui teko tragiškas ir skaudus vaidmuo sovietinių agresorių, ėmusių 1940 m. birželį–liepą griauti nepriklausomą Lietuvos valstybę ir jos teisę, rankose: politiniais propagandiniais tikslais Lietuvos inkorporavimas į Sovietų Sąjungos sudėtį buvo įvykdytas dangstantis nepriklausomos Lietuvos teisės aktais, taip pat galiojusia Konstitucija. Sutelkusi prezidento rankose didžiausią politinę galią, taip pat teisę paleisti Seimą, atleisti ir sudaryti naują Ministrų Tarybą, net pačiam leisti įstatymus, ši Konstitucija puikiai tiko šiam reikalui – tereikėjo pasirūpinti, kad joje numa-

tytos prezidento galios oficialiai būtų perduotos sovietų statytinui. Tapęs tokiau, J. Paleckis gavo progą viešai pasišaipyti: „Liaudis paėmė tą pačią lazda, tik atsuko ją kitu galu“⁴¹.

Atlikusi jai skirtą uždavinį, Konstitucija tapo nebereikalinga. Ją pakeitė 1940 m. rugpjūčio 25 d. sufalsifikuotos marionetinės, bet formaliai pačios Lietuvos įstatymų leidybos institucijos – vadinamojo „liaudies seimo“ – inscenuotu balsavimu priimtas aktas, įvardytas Lietuvos TSR Konstitucija⁴².

Iš tiesų tai nebuvo Lietuvos žmonių ar tam reikalui jų įgaliotų atstovų priimta, kad ir sovietizuota, Lietuvos Konstitucija, o svetimos valstybės Lietuvai priimtas aktas, tipiška sovietinė „konstitucija“, parengta remiantis Sovietų Sąjungos 1936 m. Konstitucija ir rugpjūčio 22 d. preliminariai aprobuota VKP(b) CK politinio biuro Maskvoje⁴³, turėjusi maskuoti valstybės aneksijos faktą. „Konstitucija“ neturėjo jokių sąsajų su Lietuvos konstitucinio reguliavimo patirtimi ir tradicijomis, joje buvo kalbama ne apie nepriklausomą, suverenią Lietuvos valstybę, o apie inkorporuotą į sovietinę imperiją politinį darinį. Ji įtvirtino Lietuvos konstitucijoms buvusius nežinomus principus ir nuostatus, svetimą valdžios institucijų sistemą, naujais, atitinkančiais nusistovėjusių Lietuvai svetimą sovietinę tradiciją, buvo pakeisti Lietuvos valstybės ženklas, vėliava ir himnas.

M. Römeris ją įvardijo tariama „konstitucija“, šį žodį rašydamas naudojo kabutėmis⁴⁴.

Pagal formalius nuostatus, užfiksuotus „konstitucijos“ straipsniuose, jos nustatytoji santvarka, pasak M. Römerio, galėtų būti priskiriama prie demokratiškų, bet faktinis konstitucinis režimas toli gražu toks nebuvo, „reikia skirti propagandiniais smūgiais skelbiamus kilnius principus nuo policinės valstybės praktikos, grindžiamos vien politiniu tikslumu“⁴⁵, kai daroma ir vykdoma buvo viena, o skelbiama ir inscenuojama – kita⁴⁶.

41 Lietuvos liaudies seimas. Stenogramos ir medžiaga. Vilnius, 1985, p. 40.

42 Lietuvos liaudies seimas. Stenogramos ir medžiaga. Vilnius, 1985, p. 184–197.

43 LEBEDEVĀ, N. VKP(b) CK Politbiuras ir 1939–1941 m. prijungtų prie SSRS teritorijų sovietizavimas // Genocidas ir rezistencija, 2000, Nr. 1 (7), p. 95. Autorės – Rusijos mokslų akademijos Visuotinės istorijos instituto mokslo darbuotojos – straipsnyje, parašytame remiantis Rusijos valstybinio socialinės politinės istorijos archyvo medžiaga, nurodoma, kad dar anksčiau – rugpjūčio 14 d. – patvirtintu VKP(b) CK ir SSRS LKT nutarimu Lietuvos (kartu ir Latvijos bei Estijos) sovietinės respublikos Vyriausybei pasiūlyta rugpjūčio 20–25 sušaukti nepaprastąją „liaudies seimo“ sesiją pranešimui dėl naujos Konstitucijos projekto išklausti (ten pat, p. 94).

44 RÖMERIS, M. Lietuvos sovietizacija 1940 metais. Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas. Vilnius, 2011, p. 70.

45 NEMICKAS, B. Pavergtos Lietuvos valdymo sąranga // Naujoji viltis, 1975, Nr. 8, p. 2.

46 RÖMERIS, M. Lietuvos sovietizacija 1940 metais. Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas. Vilnius, 2011, p. 70.

39 Naujoji Lietuvos konstitucija pilniau ir tobuliau aprėpia visas valstybės gyvenimo sritis (anonim. str.). Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 377, ap. 10, b. 142, lap. 38.

40 Seimo stenogramos. Trečioji nepaprastoji sesija, 87/9 pos., 1938 05 12, p. 153.

Prąėjo penkiasdešimt sovietinės okupacijos ir Lietuvos primestų sovietinių „konstitucijų“ galiojimo metų. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1990 m. kovo 11 d. skelbdama Aktą dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo ir siekdama teisiškai atsirti nuo sovietinės Konstitucijos, sykiu pabrėždama atkuriamos valstybės konstitucinę tęstinumą bei sąsąją su 1940 m. okupantų sugriauta nepriklausoma Lietuvos valstybe, atsisuko į savąjį konstitucinį paveldą, specialiu įstatymu⁴⁷ atkurdama 1938 metų Lietuvos Konstitucijos galiojimą. Ryžtingai atmetantis sovietinę santvarką ir atkuriantis okupacijos išvakarėse galiojusią Lietuvos Konstituciją nutarimas turėjo principinę reikšmę. Tačiau faktiškas jo įgyvendinimas, realiai neišlikus buvusių konstitucinių institucijų ir todėl reikalaujantis skubių ir staigių plačiausio masto valstybinio teisinio gyvenimo pertvarkymų, buvo sunkiai teįmanomas, be to, vargu ar tikslingas, tad siekiant suderinti atkurtosios 1938 metų Lietuvos Konstitucijos nuostatas su pakitusiais politiniais, ekonominiais ir kitais visuomeniniais santykiais, jau tą pačią dieną jos galiojimas sustabdytas ir patvirtintas Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas, priderintas, kiek to meto sąlygomis buvo įmanoma, prie esamų realių.

Šaltiniai⁴⁸

Lietuvos valstybės nepriklausomybės proklamavimas. Lietuvos novelos / Sudarė K. Šalkauskis. Kaunas, 1935.

Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai // Laikinosios Vyriausybės žinių papildymas, 1918, Nr. 1-1a.

Trijų Prezidiumo nutarimas // Lietuvos aidas, 1918, Nr. 165.

Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai. Trečiuoju skaitymu Lietuvos Valstybės Tarybos priimti 1919 m. balandžio mėn. 4 d. [Kaunas, 1919].

Lietuvos valstiečių sąjungos ir Socialistų liaudininkų demokratų partijos kuopų atstovų 1921 10 08-12 suvažiavimo protokolas. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius, f. 199, saug. vien. 24.

Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1922, Nr. 100-799.

Vyriausiojo tribunolo 1924-1933 metų visuotiniųjų

susirinkimų nutarimų rinkinys su Teisingumo ministerijos aplinkraščiais ir dalykine rodykle / Parengė J. Byla. Kaunas, 1933.

Lietuvių tautininkų sąjungos Tarybos prezidiumo 1927 11 24 raštas ministrui pirmininkui. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 923, ap. 1, b. 587.

Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1928, Nr. 275-1778.

Seimo rinkimų įstatymas // Vyriausybės žinios, 1936, Nr. 533-3704.

Seimo statusas // Vyriausybės žinios, 1936, Nr. 550-3828.

Lietuvos Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1938, Nr. 608-4271.

Seimo stenogramos. Trečioji nepaprastoji sesija, 87/9 pos., 1938 05 12.

Lietuvos liaudies seimas. Stenogramos ir medžiaga. Vilnius, 1985.

Nepasirašyti be datos raštai. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 567b, lap. 110, 208; b. 689.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr. 9-222.

Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr. 9-223.

Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

Literatūra

ALANTAS, V. *Vadovybės principas valstybės gyvenime*. Kaunas, 1937.

GLIAUDA, J. *Žiburiams tebežburiojant* // Teisinių žinių, 1965, Nr. 27-28.

KASULAITIS, A. J. *Steigiamojo seimo reikšmė* // Tėvynės sargas, 1970, Nr. 1.

Kur išganymas? Kodėl ir kaip turi būti taisoma Lietuvos Konstitucija? D. 1. Prie ko priedė kraštą senoji Konstitucija? Kaunas, 1927.

LEBEDEVA, N. VKP(b) CK Politbiuras ir 1939–1941 m. prijungtų prie SSRS teritorijų sovietizavimas // Genocidas ir rezistencija, 2000, Nr. 1 (7).

MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija (XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius, 2005.

MAKSIMAITIS, M.; MILIAUSKAITĖ, K.; ŠAPOKA, K. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išeivijos publikacijose (1944–1990)*. Vilnius, 2011.

MASIULIS, B. *Atstatytosios Lietuvos valstybės teisė. Lietuva. Lietuvių enciklopedija*. T. 15. Vilnius, 21991.

Naujoji Lietuvos konstitucija pilniau ir tobuliau

⁴⁷ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr. 9-223.

⁴⁸ Nurodomi chronologine tvarka.

- aprėpia visas valstybės gyvenimo sritis* (anonim. str.). Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 377, ap.10, b. 142.
- NEMICKAS, B. *Pavergtos Lietuvos valdymo sąranga* // Naujoji viltis, 1975, Nr. 8.
- Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga*. Liber amicorum Česlovui Juršėnui. Vilnius, 2008.
- RAČKAUSKAS, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais*. New York, 1967.
- RAČKAUSKAS, K. *Steigiamasis seimas ir jo dvi konstitucijos* // Tėvynės sargas, 1970, Nr. 1.
- [Red. str.] Lietuva, 1919, Nr. 47.
- RAULINAITIS, P.V. *Lietuvos valstybės konstitucija (Piliečių teisės ir valstybės valdžios galios)* // Tėvynės sargas, 1953, Nr. 1 (10).
- RAULINAITIS, P.V. *Okupanto įsakymų teisinė vertė* // Tėvynės sargas, 1954, Nr. 1 (11).
- RAULINAITIS, P.V. *Tautos suverenumas* // Lietuva, 1954, Nr. 5.
- [RÖMERIS] RĖMERIS, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990.
- RÖMERIS, M. *Lietuvos sovietizacija 1940 metais. Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas*. Vilnius, 2011.
- RÖMERIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijos reforma*. Kaunas, 1928.
- ŠIDLAUSKAS, K. *Lietuvos prezidentų konstitucinės galios*, // Aidai, 1956, Nr. 4.
- ŠIDLAUSKAS, K. *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais. Straipsnių rinkinys*. St. Petersburg, 1987.
- TAMOŠAITIS, I. *Asmuo ir bendruomenė* // Vairas, 1937, Nr. 5.
- TUMĖNAS Antanas // Teisininkų žinios, 1953, Nr. 2.
- Valstybė ir valdžia* // Į laisvę, 1955, Nr. 6.
- VILIAMAS, V. *Lietuvos seimai ir jų grupinė diferenciacija. Steigiamasis seimas* // Tėvynės sargas, 1955, Nr. 1 (11).
- ŽILYS, J. *Konstitucija – tarp lūkesčių ir tikrovės* // Konstitucinė jurisprudencija, 2009, Nr. 4 (16).

1992 M. KONSTITUCIJOS RENGIMAS: TO LAIKOTARPIO UŽRAŠŲ FRAGMENTAI

Vytautas Sinkevičius

Vietoj įvado

1990 m. kovo 11 d. priėmus Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą (Laikinąją Konstituciją) labai greitai paaiškėjo, kad jis neatitinka naujų visuomenės ir valstybės poreikių, naujai besiklostančių ekonominių, politinių, socialinių santykių. Tapo akivaizdu, jog būtina kuo skubiau parengti naują Konstituciją. Ji buvo rengiama aštriai diskutuojant dėl įvairių dalykų, o ypač dėl valstybės valdžių sąrangos, jų įgaliojimų ir tarpusavio santykių. Straipsnio autorius tiesiogiai dalyvavo rengiant Konstitucijos projektą, buvo Konstitucijos projekto rengimo darbo grupės narys. Straipsnyje pateikiami autoriaus tuo laikotarpiu darytų užrašų apie Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti ir darbo grupės posėdžius fragmentai. Jie atskleidžia ją rengusių deputatų ir teisės specialistų pažiūrą įvairovę, parodo, kaip nelingvai atsirado Konstitucijos projektas. Tai patvirtina ir Konstitucijos projekto rengimo chronologija. 1990 m. ir 1991 m. pirmoje pusėje buvo paskelbti pirmieji konstitucijų projektai (parengti Lietuvos teisininkų ir filosofų draugijų narių, Lietuvos demokratinės darbo partijos, amerikiečių L. Wyman ir B. Johnsono¹. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. lapkričio 7 d. nutarimu buvo sudaryta deputatų grupė parengti Konstituci-

jos koncepcijos metmenis². Lietuvos Sąjūdžio Seimo taryba 1991 m. spalio 22 d. paskelbė pareiškimą „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento institucijos atkūrimo“³. 1991 m. lapkričio 5 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos konstitucingumo raidos“⁴, o 1991 m. gruodžio 10 d. nutarimu sudarė Laikinąją komisiją Konstitucijos projektui parengti⁵. 1992 m. kovo 3 d. minėta Laikinoji komisija aprobavo savo parengtą Konstitucijos projektą; jis buvo pateiktas Aukščiausiajai Tarybai. Trys Laikinosios komisijos nariai pateikė daugelio Konstitucijos straipsnių alternatyvas⁶. 1992 m. balandžio 21 d. Aukščiausioji Taryba pritarė Laikinosios komisijos atliktam darbui ir nutarė paskelbti projektą visuomenei svarstyti⁷. 1992 m. gegužės 6 d. Lietuvos Sąjūdis, Demokratų partija, Krikščionių demokratų partija, Lietuvos tautininkų sąjunga sudarė koaliciją alternatyviam Konstitucijos projektui parengti⁸. Ne-trukus spaudoje buvo paskelbtas Sąjūdžio koalicijos

1 ŽILYS, J. *Konstitucijos koncepcijos metmenys – žingsnis Lietuvos Respublikos Konstitucijos link* // Justitia, 2001, Nr. 3, p. 7.

2 Šis nutarimas „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žiniuose“ nebuvo skelbtas. Jis yra Seimo Teisės aktų duomenų bazėje, jo Nr. I-753.

3 Lietuvos aidas, 1991 m. spalio 29 d.

4 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1991, Nr.32-874.

5 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1991, Nr. 36-978.

6 ŽILYS, J. 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos kai kurios teisinės ir politinės ištakos // Jurisprudencija, 2002, t. 30(22), p. 169.

7 Lietuvos aidas, 1992 m. gegužės 1 d.

8 Lietuvos aidas, 1992 m. gegužės 6 d.

„Už demokratinę Lietuvą“ parengtas alternatyvus Konstitucijos projektas⁹. 1992 m. gegužės 23 d. įvyko referendumas dėl Lietuvos Respublikos Prezidento institucijos atkūrimo – šiam pasiūlymui nebuvo pritarta. Taip atsirado du alternatyvūs Konstitucijos projektai. Esminis jų skirtumas: skirtingas požiūris į tai, kokia turi būti valstybės valdžių sąranga, įgaliojimai, tarpusavio sąveika. Laikinosios komisijos parengtas projektas buvo grindžiamas parlamentinės respublikos valdymo forma, o Sąjūdžio koalicijos „Už demokratinę Lietuvą“ parengtame Konstitucijos projekte dominavo pusiau prezidentinės respublikos valdymo modelis. Siekiant parengti vieną Konstitucijos projektą, kurį būtų galima teikti Tautos referendumui, buvo ieškoma politinių ir teisinių kompromisų. Tam buvo sudaryta Konstitucinių problemų derinimo grupė. Aukščiausioji Taryba 1992 m. rugpjūčio 14 d. pritarė Derinimo grupės parengtam protokolui¹⁰. 1992 m. rugsėjo pabaigoje – spalio pradžioje iš dviejų alternatyvių Konstitucijos projektų buvo parengtas vienas vadinamasis „kompromisinis“ Konstitucijos projektas, kuris buvo pateiktas Aukščiausiajai Tarybai, o vėliau – Tautos referendumui.

Iš dienoraščio

1991 m. vasario 18 d. (pirmadienis). Vakare (18.30) vyko Konstitucijos projekto rengimo grupės posėdis. Vadovavo V. Landsbergis. Amerikiečiai L. Wyman ir B. Johnsonas pateikė savo parengtą Konstitucijos projektą, kuris buvo pagrįstas prezidentine valdymo forma ir yra JAV Konstitucijos modelis. Tiesa, truputėlį pataisytas ir, kaip jie patys sakė, pritaikytas Lietuvai. L. Wyman prisipažino, kad jie patys nežino, kaip rašyti Konstituciją, nežino, kur kreiptis ir kas jiems galėtų pagelbėti, tačiau jie jaučiantys pareigą padėti Lietuvai. Vadinasi, mes patys nieko nesugebame?! J. Galginaitis tyliai manęs paklausė: kodėl jie mus laiko papuasais, ar mes panašūs į juos? K. Lapinskas ir S. Stačiokas žvalgydamiesi vienas į kitą kantriai laukė, kol B. Johnsonas dėstė elementarius dalykus. P. Kūris taip pat tylėjo, tačiau visų veidų išraiškos buvo tokios ironiškos, kad jų nesuprato tik tie, kas nenorėjo suprasti... Tačiau, atrodo, jog tai, ką sakė B. Johnsonas, posėdyje dalyvavusiems kai kuriems mūsų labai aukštiems politikams buvo naujiena. Jie ragino užsirašyti, nes tai esą labai svarbu, ir net stebėjosi, kodėl mes, posėdyje dalyvaujantys teisininkai, neužsirašome to, ką sako kolegos amerikiečiai. Tačiau nebuvo

ką užsirašyti.

L. Wyman, B. Johnsonas ir A. Dziegoraitis atkakliai piršo prezidentinę valdymo formą. Kai K. Lapinskas pasiūlė Pirmininkui Aukščiausiajai Tarybai pateikti abu Konstitucijos variantus (parlamentinės ir prezidentinės respublikos), Pirmininkas lyg teisindamasis atsakė nesirengiantis teikti pirmenybės prezidentinei formai, kad tai yra konsultantų nuomonė ir mums reikia žinoti pasaulio valstybių patirtį.

J. Galginaitis įtarė, kad vyksta žaidimas, o L. Wyman ne šiaip sau proteguojama, visur remiama ir į jos žodžius dažnai atsižvelgiama. Taip manė ir kai kurie kiti grupės nariai. J. Žilys man tiesiai pasakė: Vytai, pamatysi, turėsime prezidentinę respubliką.

<...>. L. Wyman informavo, kad JAV kongresmenų delegacija, kuri neseniai lankėsi pas mus, pavedė jai atrinkti 30 žmonių grupę, kuri galėtų maždaug pusmečiui vykti į JAV ir ten pasimokyti. Sugrįžę jie tuojau pat galėtų pradėti kurti naują Konstituciją. Įdomu, ką tokio jie ten išmoks, kad gautas žinias iš karto pritaikytų visiškai kitoje realybėje, Lietuvoje?! Ko gero, L. Wyman buvo įsitikinusi, kad mes nukopijuosime JAV Konstituciją, jų teisės sistemą ir ja naudosisimės. Tačiau JAV Konstitucija neatitinka mūsų tradicijos, mūsų politinės kultūros, teisinės sąmonės. Mes turime pakankamai savo molio, kad galėtume nulipdyti savo Konstituciją. Kaip ji iki šiol to nesupranta? O gal tik vaizduoja, kad nesupranta? Apskritai jos ir jos vyro B. Johnsono pasitikėjimas savimi tiesiog stebina. (Rimtais veidais dėsto elementarias vadovėlines tiesas, manydami, kad atskleidžia kažką ypač vertinga. Mūsų profesūra tik iš pagarbos Pirmininkui tiesiai nepasako jam visko, ką galvoja apie tokius konsultantus. O gal reikėtų pasakyti, sutaupyti laiko!)

Dar vienas dalykas verčia susimąstyti. Kodėl taip prastai organizuojami grupės posėdžiai? Diskusijos chaotiškos, klausimai ir problemos neakcentuojami, daug tuščiažodžiavimo, „nuėjimo į šalį“. Ar patirties trūkumas, ar todėl, kad siekiama konkretaus tikslo: pripratinti prie prezidentinės respublikos idėjos, aptarti ją įvairiais aspektais, o paskui įgyvendinti? Jei-gu ne viską iš karto, tai bent kai kuriuos elementus. Nežinau, gal aš klystu, tačiau kartais apima būtent tokios abejonės, nes daug ko iš to, kas vyko, negaliu suprasti.

1991 m. kovo 4 d. (pirmadienis) Apie 11 val. paskambinusi Pirmininko sekretorėpasakė, kad šiandien 16 val. yra kviečiamas Konstitucijos grupės posėdis ir reikia pranešti nariams. Tai buvo netikėta, nes posėdžiui reikia pasirengti, o mes dar nebuvo padarę to, ką planavome. Nuėjęs pas J. Žilį radau J. Prapiestį. Pasakiau apie posėdį. Prisiminęs per praėjusį posėdį mūsų skyriui (Aukščiausiosios Tarybos Juri-

⁹ Lietuvos aidas, 1992 m. gegužės 19 d.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 24-708.

diniam skyriui – aut. past.) duotą pavidimą apibendrinti turimą medžiagą, pasiūliau J. Žiliui pakviesti A. Dziegoraitį, S. Stačioką ir pamėginti parengti vieną variantą su alternatyvomis. Jis iš karto sutiko. S. Stačioko neradau, jis buvo paskaitose. Apie 14 val. atėjo A. Dziegoraitis. Mes su J. Žiliu jau buvome peržiūrėję tekstus, kuriuos parengė Z. Namavičius, S. Stačiokas, K. Lapinskas (vienas tekstas) ir kitą tekstą, kurį pateikė B. Nemickas ir A. Dziegoraitis. Skirtumų buvo nedaug, rėmėmės K. Lapinsko grupės tekstu, o A. Dziegoraičio teksto dalis tik jungėme prie jo. Baigėme prieš pat posėdį, skubiai nunešiau naują bendrą variantą dauginti, tai užtruko apie 15 min., tad į komisijos posėdį nuėjau tik 16. 10 val. Pas Pirmininką jau buvo susirinkę P. Kūris, S. Stačiokas, J. Galginaitis, A. Paulauskas, A. Taurantas, J. Žilys, A. Dziegoraitis, Z. Namavičius. Išdalinau projekto tekstą. Komisija iš karto pradėjo jį svarstyti. Darbą baigėme apie 19 val., nes Pirmininkas skubėjo į spaudos konferenciją. Peržiūrėjome tik 4 psl. iš 15-kos. Kai svarstėme straipsnius apie žmogaus teises, pasiūliau pasirinkti kitokį dėstymo būdą, t. y. rašyti, kad „niekas negali... varžyti, pažeisti, trukdyti“ ir pan., o ne taip, kaip iki šiol vartojome – „žmogus turi teisę...“. Argumentavau, kad taip yra JAV Konstitucijoje. Be abejo, grupės nariai teisininkai gerai žinojo apie tokį teisių ir laisvių formulavimo būdą, jie pritarė, grupė sutiko. Sutarėme, kad perredaguosime visus straipsnius ir pasirinkime „teigimo“ ir „draudimo“ pažeisti teises ir laisves formą. (Juk jos yra prigimtinės.)

1991 m. kovo 10 d. Visą savaitę vyko Konstitucijos projekto grupės posėdžiai. Prasidėdavo vėlai vakare, apie 20 val., ir tęsdavosi iki vidurnakčio, o kartais ir ilgiau.

Č. Stankevičius kategoriškai buvo tik už parlamentinę respubliką, todėl siekė įrašyti nuostatas, kurios nesudarytų net mažiausios galimybės įsitvirtinti Prezidentui. Jis pasiūlė įrašyti, kad Prezidentą renka tik Seimas, tačiau kiti grupės nariai jo pasiūlymo lyg „neišgirdo“, todėl projekte liko ir kitas variantas, t. y. Prezidentą gali rinkti tauta (tiesiogiai).

Nustebino Č. Stankevičiaus pozicija dėl nepriklausomo teismo. Posėdyje jis kelis kartus teiravosi: „Nesuprantu, kaip bus kontroliuojamas teismas. Niekaip negaliu sutikti, kad teisėjai būtų skiriami iki gyvos galvos.“ J. Galginaitis, J. Žilys ir aš įrodinėjome, kad teismo nepriklausomybė yra būtina, kad tai mažesnė blogybė negu jo priklausomybė ir kontrolė. Tačiau Č. Stankevičius vis klausinėjo: „Kaip bus kontroliuojamas teismas?“ Tuomet nuėjau į savo darbo kabinetą, atsinešiau straipsnį apie suvienytos Vokietijos teisę ir garsiai perskaičiau vietą, kurioje rašoma apie teismų nepriklausomybę, kad norėdama užtikrinti įstaty-

mų galią žmonija iki šiol nieko geresnio nesugalvojo.. Č. Stankevičius pasiklausė, patylėjo, tačiau ką jis galvoja – buvo neaišku. Jeigu taip mąsto vienas iš aukščiausių valstybės pareigūnų, darosi neramu. Vėliau A. Paulauskas (tuometinis Lietuvos Respublikos prokuroras – aut. past.) pasakojo, kad ir jam Č. Stankevičius kelis kartus sakęs, jog „reikia pagalvoti apie teismų kontrolę, nes teismai ne visada teisingai sprendžia bylas“. Ir dar priminė vieną konkrečią bylą dėl namo Kaune. Ją nagrinėjo ir tikrino visų grandžių teismai, žiūrėjo prokuratūra, tačiau ieškovas liko nepatenkintas, nes byla buvo išspręsta ne jo naudai. Č. Stankevičius pasiūlė A. Paulauskui užprotestuoti teismo sprendimą ir pagrasino, kad jeigu tai nebus padaryta, tuomet jis „perduos bylą nagrinėti parlamentui“. Taigi taip suprantant nepriklausomą teismą galima labai toli nueiti... Politikai vėl pradės nagrinėti konkrečias teismų bylas?! Toks laikotarpis mūsų istorijoje jau buvo, argi jau užmiršome, kuo visa tai baigėsi?

Apie dar vieną įdomų dalyką. Č. Stankevičius visus ragino pagalvoti, kaip bus įgyvendinama Konstitucija, kokia tvarka bus formuojami nauji valdžios organai. S. Stačiokas pasiūlė tokia idėja: dabar veikiančios institucijos išlaiko savo įgaliojimus iki kadencijos pabaigos arba iki tol, kol bus reorganizuotos. Kai šis pasiūlymas buvo pateiktas, deputatai – grupės nariai – net lengviau atsikvėpė: jų įgaliojimai greitai nesibaigs! Vėliau S. Stačiokas šypsodamasis sakė: na štai, atrodo, pavyko nuraminti žmones.

Vienu metu Č. Stankevičius net buvo suabejojęs, ar jis neturi pasitraukti iš grupės, nes svarstomas ir prezidentinės respublikos modelis. Jis klausinėjo J. Žilio, iš kur grupėje atsirado A. Dziegoraitis, kas jis ir kodėl taip atkakliai perša prezidentinį modelį. Kai J. Žilys atsakė, jog grupės dauguma remia parlamentinės respublikos modelį, Č. Stankevičius nusiramino.

V. Landsbergis skubino grupės darbą. Jis norėjo, kad iki kovo 11 d. jau turėtume kokį nors variantą, kurį būtų galima paskelbti visuomenei ir apsvarstyti. Jis kaip visada buvo santūrus, netgi tais atvejais, kai Č. Stankevičius, įžvelgęs bent mažiausią stiprios prezidentinės valdžios galimybę, puolė įrodinėti, jog reikia daryti kitaip. Tiesiog pažvelgė į jį ir pasakė: „Klausyk, Česlovai, juk viso šito čia nėra.“ Arba paprasčiausiai nusileido ir sutiko su jo siūlymais: „Juk tai dar ne Konstitucija, tegul ją apsvarsto, vėliau pažiūrėsime.“ Na, o kartais tiesiog pajuokaudavo, ironizudavo ir sutikdavo. Taip buvo ir tada, kai kilo diskusija, ar Prezidentas galės daryti įtaką ministrams. Seimo deputatai tai darys panaudodami paklausimus ir kitus būdus, o tai nenumatyta Prezidentui. Pirmininkas paklausė: tai kaip gi čia bus, Prezidentas ir nieko ne-

galės padaryti ministru? J. Žilys pamėgino paaiškinti, kad Prezidentas visada ras vieną ar kitą galimybę paveikti ministrą. V. Landsbergis replikavo: ar aš turėsiu turėti savo deputatų, na, bent vieną deputatą? Ar tai turėjote galvoje? (Žinoma, tai visus gerokai pralinksmino.)

A. Taurantas pasiūlė įrašyti, kad rinkimai bus rengiami proporcinge sistema, t. y. bus balsuojama už partijų sąrašus. Šį pasiūlymą įrašėme į tekstą, tačiau jis nebuvo kritikuojamas tik dvi dienas. Trečią dieną Pirmininkas ir Č. Stankevičius paklausė: o ką reikės daryti žmonėms, kurie norės būti kandidatais, tačiau nenorės priklausyti jokiai partijai? Juk be jos paramos jie nepateks į sąrašus, turės daug mažiau šansų. A. Taurantas dar mėgino paaiškinti, kad tai paskatins kurti partijas, tačiau jo argumentai nebuvo labai įtikinantys, todėl atsirado alternatyva – deputatai gali būti renkami ir mažoritarine sistema.

Konstitucijos koncepciją baigėme rengti kovo 7 d. apie 24 val. Penktadienį tikslinome redakciją, padauginau tekstą grupės nariams. Kelias dienas bus galima ramiai paskaityti, o sekmadienį, kovo 10 d. vakare, 20 val., įvyks Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo posėdis, kuriame ši koncepcija turės būti kažkaip įvertinta.

1991 m. balandžio 24 d. (trečiadienis) Įvyko Konstitucijos projekto rengimo grupės posėdis. Nutarta šiame etape daugiau nieko netaisyti, Konstitucijos koncepciją skelbti svarstyti visuomenei.

Iš Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti posėdžių užrašų

1992 m. sausio 27 d. (pirmadienis). Dalyvavo:

K. Lapinskas, R. Ozolas, V. Andriukaitis, B. Genzelis, Z. Šličytė, K. Motieka, S. Kruopas, J. Liaučius, A. Tauranta, D. Morkūnas, Z. Balcevičius, N. Rasimavičius, E. Jarašiūnas, J. Žilys, V. Sinkevičius, G. Bulotas.

Klausimai: 1) valstybės valdžios struktūra; 2) komisijos vidinis reglamentas (darbo taisyklės; turės parengti teisininkai J. Žilys, V. Sinkevičius ir G. Bulotas).

Dėl Konstitucijos projekto teksto: formuluotės turi būti lakoniškos, tačiau aiškios, pakankamai detalios, kad jų negalima būtų skirtingai traktuoti; vengti formuluočių, kurias greitai gali tekti keisti; rašyti platesnį, išsamesnį tekstą, tačiau lakoniškai.

Sutarta, kad Konstitucijos dalį apie žmogaus teises rašys E. Kūris ir Š. Vilčinskas; dalį apie valdžios institucijas, jų struktūrą, tarpusavio santykius – J. Žilys, V. Sinkevičius, G. Bulotas.

Sutarta dėl Konstitucijos rengimo etapų: 1) projek-

to pirmas variantas – iki kovo 15 d.; 2) bendra diskusija parlamente dėl principinių teiginių – nuo kovo 15 d. iki balandžio vidurio; 3) Konstitucijos projekto svarstymas visuomenėje – nuo balandžio vidurio iki rugsėjo 1 d.; 4) Konstitucijos projekto taisymai ir papildymai – iki spalio 1 d.; 5) pataisyto projekto pateikimas Aukščiausiai Tarybai – apie spalio 15 d.

Diskusija dėl valdžios institucijų ir jų struktūros. Pagrindinis klausimas – kokios valstybės norime; nuo to priklausys principai, kurios formuluosime.

R. Ozolas: Buvo referendumas, jame suformuluoti pagrindiniai teiginiai. Tai demokratinė respublika. Būtų naudingiau, jeigu dominuotų vykdomoji valdžia. Vykdomoji valdžia turi būti griežtai kontroliuojama. Ją gali kontroliuoti tik parlamentas, nes vienas asmuo, pvz., Prezidentas, to nepajėgs padaryti. Prezidentas gali būti, tačiau jo įgaliojimai turi būti kuo mažesni. Visuomenėje yra vienmatis požiūris, žmonės gali pradėti diktuoti Prezidentui, jis gali neatsilaikyti. Jis negali būti vienas atsakingas už valstybę. Manau, kad taip turėsime gyventi dar maždaug 20 metų. Taigi stiprinti parlamentinės respublikos koncepciją.

Valstybė turi būti nacionalinė. Ji turi būti orientuota ir į pasaulį, turi būti atvira. Lietuvių tautą irgi turime matyti pasaulio plėtotės kontekste. Niekas negali pateisinti veiksnių prieš žmogų, prieš žmoniškumą.

V. Andriukaitis: Europa turi stiprų parlamentarizmo modelį. Prancūzijoje taip pat stiprus parlamentas. Lietuva turėjo 1922 m. Konstituciją, tai parlamentarizmo pavyzdys. Sąjūdžio programoje irgi parlamentinė, demokratinė respublika. To nereikia keisti. Prezidentas galimas, bet pačioje parlamentarizmo struktūroje. Prioritetas – žmogaus laisvės, tautos laisvės.

Dėl „dvejų“ ar „vienų“ rūmų? Dar reikia pasitarti. Demokratija yra silpna, abu modeliai turi savo priva- lumų.

B. Genzelis: Buvo referendumas, jo rezultatai žinomi. Prezidentinės respublikos galimos tik ten, kur yra demokratijos tradicijos. Pas mus – tik parlamentinė respublika. Turi būti sunkus Konstitucijos keitimo mechanizmas. Prezidentinėje respublikoje gali įsivyrėti totalitarizmas. Prezidentas galimas tik kaip valstybės reprezentantas. Stipri valdžia turi būti Vyriausybėje. Ji turi būti gerai kontroliuojama. Konstituciją reikia kurti valstybei, o ne konkrečiam asmeniui. Kontrolės sistemoje – ir Konstitucinis Teismas. Jis prižiūrės, kad ir Prezidentas neviršytų savo įgaliojimų. Konstitucinio Teismo sprendimai turi būti privalomi visiems, net parlamentui, ir Prezidentui. Aš už parlamentinę respubliką. Teisėta tik 1922 m. Konstitucija, kitos konstitucijos buvo primestos.

Z. Šličytė: Valdžią reikia padalinti. Vykdomoji valdžia – tai ne tik įstatymų vykdymas, tai ir valdymas, administravimas. Ji ne tik vykdo įstatymus, bet ir priima aktus atsižvelgdama į nustatytas leistinas ribas. Valstybės galva Prezidentas taip pat turi turėti galimybę veikti ir parlamentą, ir Vyriausybę. Jis turi turėti teisę siūlyti Seimui priimti įstatymus, gražinti juos papildomai svarstyti. Prezidentas pasirašo ir Vyriausybės aktus.

Teismų valdžia – sudėtinė valdžios dalis. Visos trys valdžios turi būti kontroliuojamos. Koks mechanizmas? Konstitucinis Teismas kontroliuos tik ar priimti aktai atitinka Konstituciją. Gal reikia ir Administracinio teismo, kuris kontroliuos pareigūnų veiksmus?

Valdžių atribojimas – per Prezidentą, kuris reguliuoja valdymą.

N. Rasimavičius: Nors referendumas ir pasisakė už parlamentinę respubliką, tačiau tos tezės niekas gerai neapsvarstė. Konstitucija nebus ilgaamžė, dabar tokios parengti nepavyks, tai neįmanoma. Istorija rodo, kad visi, kurie po karo priėmė labai geras demokratines konstitucijas, ėjo per diktatūrą, fašizmą ir pan. (!). Visos valdžios parlamentui negalima atiduoti. Jis yra amorfinė masė, korumpuotas. Reikia ieškoti vidurio: nei parlamentas, nei Prezidentas negali turėti absoliučios valdžios. Parlamentas turi turėti galimybę save paleisti. Turime remtis Prancūzijos pavyzdžiu, kad visos valdžios turėtų stiprius įgaliojimus.

Z. Šličytė: Svarbu ieškoti būdų, kaip parlamentas galėtų efektyviai kontroliuoti Vyriausybę.

K. Motieka: Nors ir pasisakome už demokratiją, tačiau be tikro valdžių atskyrimo jokios demokratijos nebus. Nuogaštauju, kai Prezidentą bandoma sieti su Vyriausybe. Tai didžiausias pavojus, kai vykdomoji ir įstatymų leidžiamoji valdžios yra sumaišytos. Savivalda rodo, kad sumaišyti pavojinga. Svarbiau atidalinti valdžias. Negalima net galvoti apie teismų kontrolę. Tai neleis įgyvendinti įstatymų. Teisėjai turi nešti atsakomybę, bet nebūti kontroliuojami.

E. Jarašiūnas: Konstitucija turi stovėti ant šios dienos realybės pamato. Turime žiūrėti, ko norime ir kas tai mums gali garantuoti. Svarbiausia – užtikrinti visuomenės stabilumą. Kas jį gali užtikrinti? Ar esamos struktūros gali tai padaryti? Reikalinga veiksminga valdžia. Jeigu nesugebame užtikrinti įstatymo galiojimo – blogai. Valdžios turi būti savarankiškos, stiprios, tarp jų turi būti pusiausvyra. 1922 m. Konstitucija yra tik ideali forma, bet jos turinys diskutuotinas. Jie irgi rėmėsi Prancūzijos modeliais. Jo mechanškai negalime perkelti į šias dienas. Taigi suderinti, jausti ryšį, saiką ir pan.

Z. Balcevičius: Valdymo forma yra labai svarbu. Turime ir tradicijas. Tik parlamentinė demokratinė respu-

blika. Konstitucinis Teismas yra būtinas. Fašizmo pavojus ragina pasirinkti tik parlamentinę respubliką.

D. Morkūnas: Atstovauju Liberalų frakcijai. Turime orientuotis į realybę, kad valdžia būtų efektyvi ir veiksminga. Siekti valdžių atskyrimo, stiprios vykdomosios valdžios. Numatyti atsvaras. Kaip užtikrinti įstatymų vykdymą? Jeigu bus prezidentinė sistema, galimos šios atsvaros: 1) visuomenė gali pati kontroliuoti; tai įmanoma tik demokratinėje visuomenėje; pas mus šių sąlygų nėra. Prezidentas gali tapti tautos vadu, jis ims daryti daugiau negu jam leista; 2) vykdomoji valdžia turi remtis Seimo suteiktais įgaliojimais, būti jo kontroliuojama.

Man artimesni Vokietijos, Didžiosios Britanijos modeliai. Vyriausybė turi turėti stiprius įgaliojimus.

J. Liaučius: Remiuosi referendumo rezultatais (vasario 9 d.). Turi būti valdžių balansas. Kol kas veikia tik dvi valdžios. Norint pasiekti balansą, reikia padidinti teismų vaidmenį. Mums reikia dvejų rūmų parlamento. Vieni kontroliuotų Vyriausybės veiklą. Prezidentas turi turėti didelius įgaliojimus, bet ne parlamento sąskaita. Galutinis žodis turi priklausyti parlamentui. Dabar daug ką lemia korupciniai ryšiai.

A. Taurantas: Jau vėlu rengti šviečiamuosius seminarus, reikia darbo. Aš už parlamentinę respubliką. Turime tartis dėl atskirų valdžių įgaliojimų ir jų paskirstymo. Juk niekas iš mūsų neremia JAV modelio... Turime matyti realijas, gyvename Europoje. Valdžios efektyvumą galima įgyvendinti įvairiais būdais. Tai, kas buvo galima viduramžiais, šiais laikais neįmanoma. Žmogus turi būti laisvas, nejausti prievartos. Parlamente yra atstovaujama, tai yra pagrindas. Kaip rasti vidurį tarp efektyvumo ir visuomenės poreikių?

K. Lapinskas: Mes patys nutarėme, kad pasikeisime nuomonėmis, manau, tai buvo naudinga. Valdžios struktūra: alternatyvos valdžių padalijimo teorijai nėra. Kitaip neužtikrinsime demokratijos, bus valdžios uzurpacija, autoritarizmas. Turime daug pavyzdžių. Svarbiausia neleisti vienose rankose sutelkti absoliučios valdžios. Įstatymų leidyba – tik Seime. Vykdomoji valdžia – pagal kokį modelį (prezidentinį ar parlamentinį) ši valdžia turi būti formuojama? (JAV modelis – tik Prezidentas atsako už vykdomąją valdžią). Jeigu pasirinksiu šį modelį, turime galvoti apie Vyriausybės vaidmenį. Europoje tokio modelio nėra. Turime kitas tradicijas. Dideli Prezidento įgaliojimai negalimi ir Vyriausybės sąskaita. Jeigu taip bus – parlamentas turi būti dar stipresnis. Kitaip ateisime į autoritarizmą. Negalime sukurti sąlygų, kad būtų galimybė jam atsirasti. Viena didžiausių garantijų – parlamentas negali būti paleidžiamas. Taigi pagrindinė problema – valdžių atskyrimo principas. Vykdomoji valdžia – geras pavyzdys 1922 m. Konsti-

tucija. Prezidento valdžia negali būti stiprinama parlamento sąskaita. Prezidentui galima leisti: pasirašyti aktus, atidedamasis veto, daugiau – ne. Dabar dvejų parlamento rūmų nereikia, nes darbas dar labiau sulėtėja. Parlamentas bus dar daugiau kaltinamas. Labai svarbu išskirti teismų valdžią, ji turi būti stipri ir nepriklausoma.

A. Taurantas: Turime nurodyti konkrečius atvejus, kai Seimas gali nutraukti savo veiklą. Tai ne Seimo „paleidimas“, o naujų rinkimų skelbimas. „Paleisti“ nepaskyrus naujų rinkimų – tai jau diktatūra.

1992 m. sausio 29 d. (trečiadienis).

K. Lapinskas, R. Ozolas, B. Genzelis,

V. Andriukaitis, E. Jarašiūnas, S. Krupas,

D. Morkūnas, J. Liaučius, R. Mockevičius, J. Žilys,

V. Sinkevičius. Vėliau atėjo A. Taurantas.

Organizaciniai klausimai.

K. Lapinskas: Noriu padaryti pareiškimą. Mes suriame pagrindinius klausimus, tačiau komisija sudaryta pagal frakcijas. Kaip išvengti frakcijų nesutarimų? Man rūpi ir atsakomybė, kurią mums užkrovė parlamentas, nes jeigu neparengsime projekto, Konstitucijos priėmimas dar labiau užsities. Jaučiu nusiteikimą dirbti sutartinai, žinau, kad yra įvairių Konstitucijos projektų: LDDP, Socialdemokratų, yra pagal 1938 m. modelį, L. Wyman projektas, liberalai turi savo projektą. Mes neturime jais remtis, nes tai bus pasidavimas kuriai nors vienai politinei jėgai. Projektas – tai mūsų uždavinys, jis bus tik mūsų komisijos kūrinys. Čia atstovaujamos visos frakcijos, turime rasti sutarimą, sukurti projektą nepasiduodami įtakoms, pradėti nuo nulio. Aš, kaip komisijos pirmininkas, taip pat turiu turėti galimybę pasakyti savo asmeninę nuomonę. Noriu turėti galimybę paaiškinti teorinius ir kitus dalykus, kai bus klausimų.

B. Genzelis: Sutinku, kad neturime atiduoti pirmenybės kokiam nors vienam Konstitucijos projektui, tačiau jų tekstais turime naudotis, tai mums pravers.

V. Andriukaitis: Socialdemokratai nerengė Konstitucijos, turime tik kai kurias tezes.

J. Liaučius: Pritariu komisijos pirmininkui, kad be sutarimo, tampomi įvairių politinių jėgų, neparengsime Konstitucijos. Neskubėkime bendrauti su spauda, jie tik sukels nereikalingų aistrų, trukdys produktyviai dirbti.

R. Ozolas: Jeigu nesutarsime, reikės formuluoti alternatyvas, teiksime parlamentui.

D. Morkūnas: Gal į posėdžius reikia kviesti ir ekspertus, jie taip pat gali teikti paaiškinimus, ypač tada, kai sprendžiami esminiai dalykai.

K. Lapinskas: Ekspertai įsitrauks vėliau. Kiekvienas iš mūsų gali konsultuotis su kuo tik nori, galime daryti platesnius aptarimus. Noriu pasakyti dėl informacijos spaudai. Turime pasitarti, ar reikia teikti ir kiek teikti.

V. Andriukaitis: Turime apsiriboti komunikatais ir pan. Tegul teikia komisijos pirmininkas, trumpai ir pan.

D. Morkūnas: Kol neturime tvirtos nuomonės tam tikrais klausimais, pareiškimų reikėtų vengti. Ypač tada, kai nuomonės skiriasi.

A. Taurantas: Spaudos dalyvavimo kol kas nereikia, tačiau kiekvienas iš mūsų gali pasakyti savo nuomonę.

R. Ozolas: Kol kas spaudos reikėtų vengti, tegul pirmininkas rengia susitikimus kartą per mėnesį ir pan.

B. Genzelis: Stenkimės nedaryti to, kas gali pakenkti komisijos darbui. Reikia moralinio susitarimo.

K. Lapinskas: Nutariame, kad žurnalistai nedalyvauja, rengiame spaudos konferencijas, kiekvienas gali pasisakyti, tačiau tai bus tik asmeninė nuomonė.

Pabrėžiu, posėdžio stenogramas gali turėti tik komisijos nariai, jų neplatinti.

<...>

Klausimas „Dėl valdžios struktūros“.

A. Taurantas: Manau, kad darbą pradėjome nuo blogo dalyko – pavedėme rašyti apie žmogaus teises ir laisves, net nenustatę orientyrų. Tai bus rašinys laisva tema. Toks darbo organizavimas yra Konstitucijos rengimo vilkinimas. Aš buvau kaltinamas, kad vilkinu, o gaunasi atvirkščiai. Turime pradėti nuo bendros Konstitucijos schemos aptarimo.

V. Andriukaitis: Manau, tai ne vilkinimas, o darbo organizavimas.

K. Lapinskas: Teisininkai rašo apie žmogaus teises atsižvelgdami į metmenis, visuotines ir kitas deklaracijas. Gal pradėkime svarstyti... Tema: Seimas. Bus vienu ar dvejų rūmų?

R. Ozolas: Turime turėti bendrą Konstitucijos planą.

<...>. Diskusija. Išvada: 1) Seimas – vienu rūmų; 2) Seimo narių skaičius – 140; 3) Seimo rinkimų sistema – nurodyti į rinkimų įstatymą (nustato rinkimų įstatymas).

Vėl diskusija apie rinkimų sistemą. <...>.

R. Ozolas: Siūlau tiesiogiai Konstitucijoje įrašyti, kad rinkimų sistema bus mišri. Tai svarbus principas.

E. Jarašiūnas: Gal dabar laikinai konkrečios sistemos neužfiksuokime, tai ateities dalykas.

V. Andriukaitis: Proporcinė sistema neužkirs kelio

asmenybėms. Jeigu įrašysime, ko mes siekiame, tai bus naudinga. Pasisakau už proporcinę sistemą, gal galima ir mišri.

R. Ozolas: Siūlau į Konstituciją įrašyti mišrią sistemą.

K. Lapinskas: Nerašykime, tai rinkimų įstatymo reikalas.

1992 m. vasario 3 d. (pirmadienis).

K. Lapinskas, R. Ozolas, V. Andriukaitis,

**B. Genzelis, Z. Šličytė, N. Rasimavičius,
E. Jarašiūnas, D. Morkūnas, Z. Balcevičius,
R. Paulauskas, J. Žilys, R. Mockevičius,
V. Sinkevičius. Vėliau atėjo A. Taurantas,
K. Motieka.**

Svarstyta: Konstitucijos struktūros projektas; Seimas (sk. projektas).

<...>. E. Jarašiūnas: Manau, kad reikia atskiro skirsnio „Lietuvos tauta“. Tai subjektas, suverenas.

B. Genzelis: Kils daug ginčių, bus skaldymo. Lenkai ir kiti jausis antros rūšies piliečiais. Konstitucijoje neturi būti miglotų išsireiškimų.

R. Paulauskas: Jau dabar mus bara už terminą „Lietuvos tauta“. Ypač tautininkai.

R. Ozolas: Svarstykime, tačiau žiūrėkime konsolidavimo prasme. Sunkumai – tai viena, bet juk visada buvo „Lietuvos tauta“. Su šia idėja žengėme į laisvę.

A. Taurantas: Tai principinės reikšmės klausimas. Gal nebūtinai reikia atskiro skirsnio, gal įrašykime į pirmą skirsnį. Žiūrėkime Vokietijos, Ispanijos konstitucijas.

E. Jarašiūnas: Galime įrašyti ir į pirmą skirsnį, tačiau tai ištirpdys suvereną kitose nuostatose. Reikia atskiro skirsnio.

Z. Balcevičius: Jeigu padarysime protingai, bus konsolidavimas. Gal pasisakykime ir apie tautines mažumas?

Z. Šličytė: Kilmės dalykai yra sudėtingi. Lietuvoje seniai gyvenantys žmonės turi būti laikomi Lietuvos tauta. Pvz., karaimai yra Lietuvos tautos dalis.

V. Andriukaitis: Reikia platesnės diskusijos, nes prieštarimų tikrai bus. Įrašykime į pirmą skirsnį, atskiro nedarykime.

R. Paulauskas: Jeigu bus atskiras skirsnis, bus neblogai. Tačiau aistrų bus daug, demagogai pasinaudos.

A. Taurantas: Žinau vykstančias diskusijas, tačiau draskymosi neturėtų būti.

K. Motieka: Atskirame skirsnyje bus sunku įrašyti. Tačiau į pirmą skirsnį galima įrašyti – tautos apibrėžimą atskleisti per jos suverenitetą, kitus įgaliojimus, nepateikiant pačios tautos apibrėžimo.

K. Lapinskas: Sutarkime, kad Tautos suverenitetą reikia „vesti“ iš „Lietuvos tautos“ sąvokos. Pirmame skirsnyje ar atskirame skirsnyje? Atskiras skirsnis nutolintų „tautos“ sąvoką, todėl reikėtų įrašyti į pirmą skirsnį.

B. Genzelis: Gal dar padiskutuokime apie „Lietuvos tautą“. Tegul E. Jarašiūnas pateikia pasiūlymus, dabar dar nenuspręskime.

K. Motieka: Metmenų tezes dar reikia diskutuoti. Gal įvesti „Tėvynės“ sąvoką?

V. Andriukaitis: Atidėkime sąvokų formulavimą, dabar svarstykime struktūrą. Tegul E. Jarašiūnas pateikia formuluotes.

R. Ozolas: Sąvokos yra labai reikšmingos. Nuo to priklausys ir Konstitucijos struktūra. Pvz., žmogaus teisių dalį galima nukelti toliau, o pradžioje rašyti apie tautą ir pan.

V. Andriukaitis: Turinio kol kas nesvarstykime. Tarkimės dėl struktūrinių dalykų. Kokios bus dalys, koks jų turinys.

K. Lapinskas: Paprašykime, kad E. Jarašiūnas parengtų skirsnį apie tautą, vėliau svarstysime.

A. Taurantas: Manau, kad aštuntą skirsnį galima išplėsti ir ten rašyti apie ekonominę sistemą. Pirmame skirsnyje turi likti patys bendriausi dalykai, be ekonomikos. Apie pilietybės dalykus reikėtų kalbėti atskirame skirsnyje.

K. Lapinskas: Jeigu plačiau rašysime apie ekonomiką, tai primins „seną“ valdymo situaciją. Čia reikėtų tik bendrų principų, ekonomikos laisvės. Finansai ir biudžetas priskiriami valstybės veiklai, apie tai taip pat reikės rašyti. Dėl pilietybės – turime įrašyti tik principus, pagrindus, plačiau apie tai rašyti nereikia.

Z. Balcevičius: Antrame skyriuje įrašykime apie tautines mažumas, jų teises.

A. Taurantas: Aš kalbėjau, kad valstybė nesikištų į ekonomiką ten, kur nereikia.

V. Andriukaitis: Siūlau pažiūrėti į Estijos Konstituciją. Ten yra ekonominių laisvių dalis, ji išskirta iš kitų teisių ir laisvių. Be to, siūlau iškelti „Vietos savivaldą“ po skirsnio „Finansai ir biudžetas“.

R. Ozolas: Prašau atkreipti dėmesį, kad mus vienija pilietybė. Ar po „Tautos“ skirsnio nereikia apibrėžti pilietybės? Po to „valdžia“ ir t. t. Estai gerai padirbėjo.

N. Rasimavičius: Jeigu rašysime skirsnį apie „tautą“, įrašysime ir apie tautines mažumas kaip apie tautos dalį.

K. Lapinskas: Susitarkime, kad struktūra yra priimtina, ja reikia vadovautis. Rašyti: 1) apie ekonomiką (kur?); 2) apie „Lietuvos tautą“; 3) Apie pilietybę (gal atskiras skirsnis, gal 1 skirsnyje, gal skirsnyje apie Lietuvos tautą?); 4) apie tautines mažumas.

Z. Šličytė: „Lietuvos tauta“ – gyvenimas Lietuvos

teritorijoje ir pilietybės turėjimas.

B. Genzelis: Kol kas nesvarstysime „Seimo“ skirsnio, atidėkime trečiadieniui, turime susipažinti, padiskutuoti. <...>.

Sutarta „Seimo“ skirsnį atidėti iki trečiadienio.

Iš dienoraščio

1992 m. spalio 28 d. Šį mėnesį įvyko labai svarbių dalykų. Visų pirma, nauja Lietuvos Konstitucija. Rugsėjo 29 d. į Juridinių skyrių (Aukščiausiosios Tarybos Juridinių skyrių – aut. past.) atėjo visų svarbiausių Aukščiausiosios Tarybos deputatų frakcijų atstovai, rodos, devynių frakcijų, ir paprašė, kad J. Žilys ir aš pamėgintume iš dviejų Konstitucijos projektų, t. y. iš E. Jarašiūno („Santaros už demokratinę Lietuvą“) ir K. Lapinsko (Aukščiausiosios Tarybos komisijos), padaryti vieną projektą, kuris būtų priimtinas abiem pusėms. Deputatai buvo tiek susiginčiję tarpusavyje, kad nenorėjo girdėti vieni kitų. Sakė, patys mes jau nesusitarsime, net negalime žiūrėti vieni į kitus. Jie buvo sutarę tik dėl kai kurių dalykų, įrašė tai „derybų protokole“, tačiau mums paliko visai laisvas rankas. Svarbiausias dalykas – projektas turi būti priimtinas abiem pusėms. J. Žilys iš karto paprašė indulgencijos – jeigu naujas variantas kuriai nors vienai pusei būtų nepriimtinas, „prašome mūsų labai nebarti“. Deputatai juokaudami pažadėjo, kad paliks galvas ant pečių... Bepigu jiems juokauti, juk ne apie jų, o apie mūsų galvas kalbama!

Dirbome labai intensyviai, kasdien iki gilaus vidurnakčio. Ketvirtadienį, t. y. po trijų dienų, jau turėjome pirminį projekto tekstą. Sunku pasakyti, koku iš dviejų variantų daugiau rėmėmės, nes naudojomės ir vienu, ir kitu. Iš E. Jarašiūno varianto panaudojome skirsnį apie valstybę, tik kai ką patikslinome. Kita dalis – gerokai pertvarkytas K. Lapinsko komisijos variantas. Visų pirma, labai sutrumpintas. Antra, papildytas kai kuriomis nuostatomis iš E. Jarašiūno varianto, numatant daugiau įgaliojimų Prezidentui. Ir trečia, K. Lapinsko komisijos tekstas, tiksliau, nemažai jo dalių, buvo sukeista vietomis, suformuojant naujas jų sąsajas (straipsniai, kai kurie skyriai ir kt.). Dabar, kai pasižiūriu į juodraštį, daug kartų braukytą, jungtą, taisytą ir pan., darosi net baugu, kaip drąsiai mes „tvarkėme“ abiejų projektų tekstus. Gal todėl, kad neturėjome išeities – būtinai reikėjo sukurti naują Konstitucijos projekto variantą, kurį būtų galima toliau svarstyti. Žinoma, kiekvienas iš mūsų turėjome savo pažiūras, bet argi jos tuo metu galėjo būti svarbios, ar galėjo kam nors rūpėti... Svarbiausia – sukurti tokį kompromisinį variantą, kad jis tiktų abiem pusėms!

Kodėl deputatai pasirinko būtent mus su J. Žilium?

Pasirodo, prieš tai jų „derinimo“ grupėje dėl to vyko gana smarkūs ginčai, buvo siūlomos įvairios kandidatūros. Kadangi S. Stačiokas buvo pateikęs Liberalų sąjungos parengtą projektą su labai stipriu Prezidentu, jo kandidatūrą atmetė centristai ir kairieji. Kitų teisininkų nenorėta kviesti, nes bijota, jog jie gali palaikyti kairiųjų projektą. E. Jarašiūnas pasiūlė, kad dalyvaučiau aš, kaip stipresnio Prezidento šalininkas, bet ne radikalus, kiti – kad dirbtų J. Žilys, kaip gana nuosaikių pažiūrų žmogus. Atrodo, tik dėl mūsų abiejų neutralumo ir nuosaikumo šis darbas buvo patikėtas būtent mums. E. Jarašiūnas prieš tai kelis kartus buvo atėjęs lyg pasitarti, ar aš sutikčiau atstovauti ir ginti palyginti stipraus Prezidento variantą. Apie tai manęs klausinėjo ir V. Žiemelis. Pasirodo, kitų frakcijų atstovai apie parlamentinės respublikos palaikymą klausinėjo J. Žilio.

Projektus rengėme su J. Žilium, vėliau prisidėjo G. Bulotas. Dirbdami su projektais, stengėmės atsirišti nuo bet kokių įtakų. Kitų žmonių nenorėjome kviesti, nes jie mažai žinojo, dėl ko labiausiai ginčijosi deputatai, turėjo per mažai informacijos apie įvairias „povandenines sroves“, tad iš jų tikėtis kokios nors didesnės paramos buvo nerealu. Dirbome vieni, sekretorei pasakė, kad mūsų nėra. Tačiau ir tai nesutrukdė kai kuriems deputatams, ypač N. Rasimavičiui, kelis kartus ateiti į J. Žilio kabinetą, atsisėsti ir lyg niekur nieko stebėti, kaip mes dirbame. Žinoma, darbas tuojau pat sustodavo, pradėdavome kalbėti apie pašalininius dalykus, apie orą ir kitus niekus. Jis suprasedavo, ką tuo norime pasakyti, ir išeidavo. Bet po kurio laiko vėl ateidavo! Kelis kartus koridoriuje sustabdytas V. Žiemelio, V. Andriukaičio, Č. Stankevičiaus, buvau klausinėjamas, kaip sekasi rašyti, ir kartu man buvo bandoma paaiškinti, kodėl turi būti daroma vienaip, o ne kitaip. Č. Stankevičius apskritai abejojo mūsų darbo prasme, tiesiai pasakė, jog neįsivaizduoja, kaip iš šių dviejų projektų galima padaryti vieną, nes jie per daug skirtingi. Tačiau mes mažiausiai galvojome, koku projektu daugiau remtis – kūrėme variantą, kuris galėtų būti priimtinas „abiem pusėms“.

Per 3 dienas ir naktis sukūrėme naują Konstitucijos projekto variantą. J. Žilys įdėjo deputatams į jų dėžutes (tiems, kurie buvo atėję prašyti, kad parengtume projektą), ir laukėme atsiliepimų. Spalio 4 d., sekmadienį, buvo sukviestas frakcijų pasitarimas, kuriame „abi pusės“ turėjo pasakyti savo nuomonę. Ryte sutikęs akademiką E. Vilką paklausiau, kaip jis vertina naują projektą. Atsakė, kad jam tekstas priimtinas. E. Jarašiūnas vengė plačiau komentuoti, tačiau supratau, kad ir jis iš esmės neprieštaraus. Dabar reikėjo laukti abiejų deputatų grupių taktinės kovos, įvairių gudrybių, nes kiekviena iš jų vis dar tikėjosi

įrašyti į projektą nuostatas, kurių siekė anksčiau ir kurių šiame projekte neliko. Taip ir atsitiko. Nors pasitarimas buvo sukviestas 10 val. ir jame turėjo dalyvauti V. Landsbergis, jis į pasitarimą nespėjo, nes priėmė Savanoriškos krašto apsaugos tarnybos (ar pan.) vadovus. Tai buvo pretekstas frakcijų atstovams paprašyti valandos pertraukos, kad būtų galima nuodugnau susipažinti su projektu. Išeinant iš kabineto, jau ant laiptų K. Lapinskas neišlaikė ir mestelėjo J. Žiliui: „Tai ką, tarėtės su Tėtušiu? Kiek jums sumokėjo?“ Abu atsakė, kad dirbome vieni savarankiškai, kad niekas mums nemokėjo, tačiau, atrodo, K. Lapinskas tuo nepatikėjo.

11 val. atėjęs V. Landsbergis pakvietė visus susirinkti jo kabinete, nes ten buvo šilčiau. Iš tiesų buvo truputį šilčiau, nors vis tiek labai šalta. Pirmininkas buvo apsilikęs labai storą megztinį, bet tai mažai gelbėjo, jis nuolat trynė rankas. Mes visi darėme tą patį, tačiau šiame kabinete tikriausiai langai buvo uždaryti sandariau, nes buvo šilčiau.

Kaip ir laukiau, pokalbis prasidėjo nuo taktinių gūdrybių. E. Vilkas pareiškė, kad šis projektas – tai prezidentinis variantas, kad dešinieji gavo tai, ko norėjo. (Nors dar prieš valandą man sakė, kad jis jam priimtinas?!) E. Jarašiūnas atsakė, kad Prezidento įgaliojimai yra gana maži, todėl dešinieji nepatenkinti projektu. Tačiau toks parodomasis nepasitenkinimo demonstravimas truko neilgai. Viskas stėjo į savo vietas, kai Pirmininkas pasakė matantis neblogas kompromiso paieškas, kad šį variantą galima svarstyti, dėl jo galima tartis ir pan. Po šių žodžių abi deputatų pusės iš karto patvirtino, kad dabar iš tiesų yra pagrindas tartis.

<...>. Savaitė praėjo toliau raissant projektą. Derinimo grupė dirbo labai intensyviai, tačiau naujų idėjų neatsirado. Buvo tikslinamos sąvokos, kai kas sukeista vietomis, patikslinti kai kurie procedūriniai dalykai. Be abejo, tai buvo labai svarbu, tačiau mūsų su J. Žiliu parengtas projektas iš esmės nepasikeitė. Daugiausia laiko sugaišta diskutuojant dėl vienos ar kitos deputatų grupės pasiūlymų įrašyti į tekstą nuostatas, kurių mes atsisakėme, nes jautėme, kad jos bus nepriimtinos arba kairiesiems, arba dešiniams. Tiesa, kai kuriuos nelabai svarbius dalykus buvome sąmoningai palikę pasiginčyti parlamentarams, kad jie turėtų ką pataisyti. <...>.

<...>. Spalio 12 d. vakarą darbas derinimo grupėje ėjo gana sparčiai. Visi jautė, kad kritinė riba jau peržengta, „mašina paleista“, jos jau nesustabdysi (be moralinių, politinių ir kitokių nuostolių), tad pastabos ir pasiūlymai buvo arba greitai priimami, arba greitai atmetami. Galutinį tekstą turėjome apie 23.15 val. Po to Pirmininkas pakvietė visus į savo poilsio kambarį išgerti kavos, arbatos. Atnešė karštų dėšre-

lių. Buvo ir viskio, tiesa, labai nedaug, tik ant butelio dugno, taip pat vienas neatkimštas butelis degtinės. Apie šią „smulkmeną“ rašau tik todėl, kad šia proga buvo pasakytas gana šmaikštus kalambūras: kai Pirmininkas paklausė, nuo ko pradėsime, E. Vilkas atsakė, kad nuo degtinės, nes jos butelis dar neatidarytas – jeigu pradėsime nuo viskio, tai šio butelio vėliau galime negauti.

Pirmininkas padėkojo visiems už darbą, norą susitarti. Visų nuotaika buvo gana pakili. Nors kiekvienas iš jų, be abejo, galvojo apie rytdieną, ateitį... Ir iš susimąščiusio Pirmininko, ir iš K. Lapinsko vidinio nerimo, ir iš E. Vilko pašmaikštavimų jautėsi nežinios laukimas. Išsiskirstėme gana greitai, maždaug po pusvalandžio. Mes su J. Žiliu nuėjome pas kompiuterininkus ir suvedėme į kompiuterį galutinį projekto tekstą. Darbą baigėme ir išėjome namo jau po pusianakčio (apie 2 val. nakties).

Aukščiausiojoje Taryboje projektas buvo vertinamas gana įvairiai, tačiau už jį balsavo net 98 deputatai. Kai kurių deputatų reakcija buvo netikėta. Antai nelauktai griežtai prieš projektą pasisakė LDDP frakcija. Tiesa, vėliau jie balsavo „už“, tačiau kritinių pastabų tikrai nepagailėjo. Įdomiai projektas buvo vertinamas ir po to, kai jis buvo paskelbtas visuomenei. Tuo metu Č. Stankevičius buvo išvykęs. Kai jis grįžo, atsitiktinai susitikome I rūmų koridoriuje. Jis pasakė projektą perskaitęs grįždamas iš kelionės ir už tokį projektą referendume nebalsuosiu, nes jame numatyta, jog naujas Seimas gali „atkeršyti“ Prezidentui ir skelbti jo pirmalaikius rinkimus. Mėginau paaiškinti, kad šiuo atveju ir Prezidentas turi būti „stabdomas“, jis turi gerai pagalvoti prieš paleisdamas Seimą, pagaliau, tokios atsvaros yra daugelyje pasaulio valstybių. Jis nesutiko ir dar kartą pasakė, jog už tokią Konstituciją nebalsuos. Tačiau po kelių dienų labai nustebino, kai per televiziją... pradėjo agituoti už Konstituciją. Įdomūs buvo ir „Lietuvos aidą“ darbuotojo <...> vertinimai. Kai paklausiau, kaip jis vertina projektą, išgirdau labai skeptišką atsakymą, kad tai „pataisytas K. Lapinsko projekto variantas“. Tačiau vėliau, kai paaiškėjo Seimo rinkimų pirmojo turo rezultatai, jis susitkęs mane džiaugėsi: „Gerai, kad nors Konstituciją pavyko priimti!“ Na štai, pasirodo, Konstitucijos vertę lemia ne jos turinys, o rinkimų rezultatai?! Laikas parodys, kokia iš tikrųjų šios Konstitucijos vertė. Manau, kad šiuo laikotarpiu Konstitucija tikrai nebloga.

Išvados

1. Rengiant Konstitucijos projektą daugiausia ir ypač aštriai buvo diskutuojama, kokia bus valstybės valdžių sąranga, jų įgaliojimai, tarpusavio sąveika.

1992 m. vasarą buvo parengti du alternatyvūs Konstitucijos projektai: Aukščiausiosios Tarybos sudarytos Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti paruoštas projektas buvo grindžiamas parlamentinės respublikos valdymo forma, o Sąjūdžio koalicijos „Už demokratinę Lietuvą“ parengtame Konstitucijos projekte dominavo pusiau prezidentinės respublikos valdymo modelis.

2. Siekiant parengti vieną Konstitucijos projektą, kurį būtų galima teikti Tautos referendumui, buvo ieškoma politinių ir teisinių kompromisų. Tam buvo sudaryta Konstitucinių problemų derinimo grupė. 1992 m. rugsėjo pabaigoje – spalio pradžioje iš dviejų alternatyvių Konstitucijos projektų buvo parengtas vienas vadinamasis „kompromisinis“ Konstitucijos projektas ir buvo pateiktas Aukščiausiajai Tarybai, o vėliau – Tautos referendumui.

3. Konstitucijos metmenų rengimo, taip pat kita Konstitucijos projekto rengimo medžiaga rodo, kad Konstitucijos projektas gimė labai sunkiai, diskutuojant dėl daugelio dalykų, o ypač dėl valstybės valdymo modelio. Nors rengiant Konstitucijos projektą buvo naudojamos kitų valstybių konstitucijomis, tai nereiškia, kad jų nuostatos buvo mechaniškai kopijuojamos ar mėgdžiojamos – jos buvo naudingos informacijos apie galimą konstitucinį reguliavimą požiūriu. Užsienio valstybių teisės specialistų pateikti pasiūlymai taip pat neturėjo kokios nors didesnės įtakos rengiant Konstituciją. Lietuvos Respublikos Konstitucija yra autentiška Konstitucija, parengta Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatų ir Lietuvos teisės specialistų.

4. Konstitucijos projekto rengimo eiga, o ypač tai, kad labai sudėtingoje politinėje situacijoje buvo rastas politinis ir teisinis kompromisas, buvo parengtas kompromisinis Konstitucijos projektas, parodė, kad Aukščiausiosios Tarybos deputatai, jų frakcijos, nepaisant didelio politinių pažiūrų skirtumo ir nevienodų Lietuvos ateities vizijų, sugebėjo įveikti savo asmenines ir partines ambicijas, susitelkė, elgėsi labai atsakingai, atiduodami pirmenybę bendram visuomenės ir valstybės interesui – Konstitucijos parengimui. Laikotarpis po Konstitucijos priėmimo parodė, jog 1990–1992 m. buvo sugebėta parengti tokią Konstituciją, kuri iki šiol atitinka svarbiausius Tautos ir valstybės siekius ir yra gyvybinga.

Šaltiniai

Autoriaus užrašai.

Lietuvos aidas, 1991 m. spalio 29 d.
Lietuvos aidas, 1992 m. gegužės 1 d.
Lietuvos aidas, 1992 m. gegužės 6 d.
Lietuvos aidas, 1992 m. gegužės 19 d.
Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1991, Nr.32-874.
Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1991, Nr. 36-978.
Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 24- 708.

Literatūra

ŽILYS, J. *Konstitucijos koncepcijos metmenys – žingsnis Lietuvos Respublikos Konstitucijos link* // Justitia, 2001, Nr. 3.
ŽILYS, J. 1992 m. spalio 25 d. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos kai kurios teisinės ir politinės ištakos* // Jurisprudencija, 2002, t. 30(22).

KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS IŠTAKOS LIETUVOJE

Juozas Žilys

Įžanginės pastabos

Nagrinėjant šiuo metu Lietuvoje funkcionuojančios konstitucinės justicijos, kurios pagrindai įtvirtinti 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, istorines, politines, teisines ištakas, visų pirma reikia atsigręžti į 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos teisinį paveldą. Šiuo atžvilgiu vertinant dabartinę teisės aktų teisėtumo patikros sistemą negalima nepaminėti pirmųjų Lietuvos Respublikos konstitucinių aktų – laikinųjų ir nuolatinių konstitucijų. Turint galvoje istorines aplinkybes, kurioms esant buvo atkuriamas Lietuvos valstybė, galima suprasti, kodėl laikinosiose konstitucijose¹ nustatant esminius valstybės organizavimo parametrus nebuvo sprendžiami klausimai ir dėl konstitucinės kontrolės. Tada dramatiškoje situacijoje visų pirma buvo siekiama apginti valstybę ir užtikrinti jos išlikimą.

Naujos istorinės, politinės prielaidos lėmė, kad 1922 m. rugpjūčio 1 d. Steigiamasis Seimas priėmė pirmąją nuolatinę Lietuvos Valstybės Konstituciją.² Ši Konstitucija išreiškė populiarias demokratijos, socialinio teisingumo, politinio pliuralizmo, liberalizmo idėjas, kurios vyravo ne tik pokarinėje Europoje, bet

buvo gyvastingos ir Lietuvos visuomenėje. Po intensyvių debatų Steigiamajame Seime Konstitucijos 3 straipsnyje buvo paskelbta, kad „Lietuvos valstybėje neturi galios joks įstatymas, priešingas Konstitucijai“. Nors Konstitucijoje ir buvo įtvirtintas įstatymų konstitucingumo fundamentalusis principas, tačiau organizacinės struktūros, institucijos, galinčios spręsti šiuos klausimus, Konstitucijos leidėjai neįkūrė.

Po 1926 m. gruodžio 17 d. karinio perversmo Lietuvos politinės sistemos raida pakrypo autoritarizmo, t. y. vieno asmens – Respublikos Prezidento valdžios stiprinimo linkme. Tačiau ir tokioje politinėje tikrovėje, kai buvo paneigtas valstybės valdžios padalinimo pagrindinis konstitucinis principas, valdantieji nesiryžo oficialiai atsakyti 1922 m. deklaruotos teisės aktų konstitucingumo nuostatos. 1928 m. gegužės 15 d. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje³, taip pat 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijoje⁴ ir toliau skelbta, kad valstybėje neturi galios joks įstatymas, kuris prieštarauja Konstitucijai.

To laikotarpio Lietuvos mokslininkų darbuose plačiai analizuotos konstitucingumo raidos problemos. Juose polemizuota, ar konstitucinės normos, kad negalioja joks įstatymas, prieštaraujantis Konstitucijai, sudaro prielaidas teismams netaikyti atitinkamo teisės akto konkrečiose bylose. Fundamentalų veikalą

1 1918 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai // Laikinosios Vyriausybės žinios, 1919, Nr.1-1a; 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai // Laikinosios Vyriausybės žinios, 1919, Nr.6-24 a (priedėlis); 1920 m. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija // Laikinosios Vyriausybės žinios, 1920, Nr.37-407.

2 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1922, Nr.100-799.

3 1928 m. gegužės 15 d. Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1928, Nr.275-1778.

4 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1938, Nr. 608-4271.

šiais klausimais paskelbė M. Römeris.⁵ Jo darbuose aktualizuota ne tik įstatymų, bet ir administracinių teisės aktų teisėtumo problema, gvindentos administracinės justicijos įsteigimo ir funkcionavimo prielaidos.⁶

Paminėtini ir kiti teisiniai reiškiniai, kurie bylojo, kad teisės aktų konstitucingumo, Konstitucijos tiesioginio taikymo ir interpretavimo klausimai nuolatos iškildavo teisės taikymo praktikoje ar kitaip tapdavo aktualūs valstybėje ir visuomenėje. Štai pagal 1928 m. gegužės 15 d. Lietuvos Valstybės Konstituciją buvo įkurta Valstybės Taryba ir nustatyta, kad „įstatymams tvarkyti ir jų sumanymams ruošti bei svarstyti įsteigiama Valstybės Taryba“. Konstitucinės nuostatos dėl Valstybės Tarybos kompetencijos gerokai išplėstos Valstybės Tarybos įstatyme.⁷ Ir tada, ir dabar reiškiamos kontraversiškos nuomonės dėl šios institucijos konstitucinės prigimties. Vieni autoriai teigia, kad Valstybės Taryba jau vykdė „konstitucinės priežiūros“ funkciją, kiti laikosi nuomonės, kad tai buvo savotiškos administracinio teismo užuomazgos. Kad ir kaip būtų vertinamas Valstybės Tarybos statusas ir jos vykdomos funkcijos, akivaizdu, kad savo „nuomonėse“ Valstybės Taryba ne kartą ėmėsi interpretuoti Konstitucijos normas, o reikštos pozicijos darė įtaką kuriant teisę bei ją taikant.⁸

Nors 1918–1940 m. Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje nebuvo sukurta teisės aktų teisėtumo tikrinimo institucinė sąranga, tačiau negalima nepaminėti ir to, kad įgyvendinant konstitucines nuostatas ir jas atitinkamu mastu interpretuojant svarbią reikšmę turėjo Vyriausiojo Tribunolo – aukščiausiosios teisminės instancijos aktai baudžiamosiose ir civilinėse bylose. Šios instancijos Konstitucijos normų turinio aiškinimai, kurie iliustruoja objektyvų poreikį išsiaiškinti tikrąsias konstitucinių nuostatų prasmes, buvo svarbus reiškinys Lietuvos teisėje.

Analizuojant prieškarinės Lietuvos Respublikos teisinę sistemą ir konstitucinės kontrolės prielaidas reikėtų atskirai paminėti Statutinį teismą, kuris buvo steigiamas pagal 1935 m. kovo 13 d. įstatymą⁹. Nors Statutinis teismas dėl įvairių politinių priežasčių ir visų pirma dėl fašistinės Vokietijos institucijų spaudimo ir grasinimų net nepradėjo veikti, tačiau minėtame įstatyme suformuluota jo koncepcija negalėtų nedominti visu, kurie gilinasi į Lietuvos konstitucingumo raidos paveldą. Atsižvelgiant į tuo metu vy-

ravusių nuomonę, kad Klaipėdos krašto konvencija buvo integrali Lietuvos konstitucinės teisės sistemos dalis, Statutinio teismo prerogatyvos tikrinti, ar teisės aktai atitinka Konstituciją, buvo artimos konstitucinės justicijos sampratai. Statutinio teismo steigimas gali būti pripažįstamas ir pirmuoju bandymu kuriant konstitucinės kontrolės modelį Lietuvoje¹⁰.

Taigi apibendrintai galima tarti, kad 1918–1940 m. Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje buvo kai kurių požymių, bylojančių apie konstitucinės kontrolės pradmenis. Galima būtų tik prognozuoti, kad Lietuvos konstitucingumo laisvos raidos atveju minėti teisiniai reiškiniai, mokslo idėjos galėjo subrandinti sprendimus ir dėl konstitucinės justicijos įsteigimo Lietuvoje. Tačiau taip neatsitiko. 1940 m. SSRS įvykdyta Lietuvos okupacija ir aneksija nutraukė Lietuvos konstitucionalizmo vyksmą. Lietuvai jėga buvo primesta svetimos valstybės teisinė sistema.

Retrospektyviai vertinant šiuo metu funkcionuojantį konstitucinės justicijos modelį Lietuvoje reikia pasakyti, kad jo ištakos sietinos su lietuvių tautos pasipriešinimu okupaciniam režimui, su Atgimimo laikotarpio demokratijos ir valstybės atkūrimo idėjomis. Nors tas laikotarpis turėtų būti analizuojamas visapusiškiau, šiuo atveju atkreipsiu dėmesį tik į keletą reiškinų, kurie susiję su dabartimi ir šiuolaikine teisės aktų teisėtumo patikros koncepcija.

Konstitucinio Teismo įsteigimo idėja pirmą kartą buvo suformuluota Lietuvos mokslų akademijos iniciatyva 1988 m. vasarą parengtame Konstitucijos projekte. Konstituciniam Teismui buvo pavedama „įstatymų ir įstatyminių aktų konstitucingumo priežiūra“. Pagal Konstitucijos projektą Konstitucinio Teismo pripažintas nekonstituciniu įstatymas bei „įstatyminis aktas (įsakas, nutarimas, sprendimas ir t.t.)“ galėjo būti skelbiamas negaliojančiu. Teismą turėjo sudaryti 9 asmenys – pirmininkas, pavaduotojas ir 7 nariai. Juos būtų rinkusi Aukščiausioji Taryba 5 metams. Mokslų akademijos Konstitucijos projekto pagrindu parengtoje kitoje Konstitucijos versijoje Konstitucinio Teismo statusas atskleistas išsamiau, o jo kompetencija apibrėžta taip: 1) savo iniciatyva arba Aukščiausiosios Tarybos pavedimu pateikia Aukščiausiajai Tarybai išvadas, ar Aukščiausiosios Tarybos aktų projektai atitinka Konstituciją; 2) stebi, ar Konstituciją ir įstatymus atitinka Ministrų Tarybos nutarimai; 3) savo iniciatyva arba Aukščiausiosios Tarybos pavedimu, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko, nuolatinių komisijų pasiūlymais pateikia išvadas, ar Konstituciją

5 RÖMERIS, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Vilnius, 1994.

6 RÖMERIS, M. *Administracinis Teismas*. Kaunas, 1928.

7 1928 m. rugsėjo 21 d. Valstybės Tarybos įstatymas // *Vyriausybės žinios*, 1928, Nr.283-1813.

8 *Valstybės Tarybos nuomonės teisės klausimais 1929–1937*. Kaunas, 1937.

9 1935 m. kovo 13 d. Statutinio teismo įstatymas // *Vyriausybės žinios*, 1938, Nr. 474-3326.

10 Plačiau apie tai žr.: ŽILYS, J. *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos*. Vilnius, 2001, p.69–80.

ir įstatymus atitinka kitų valstybinių organų ir visuomeninių organizacijų norminiai aktai. Išsiaiškinęs, kad teisės aktas ar jo atskiros nuostatos prieštarauja Konstitucijai ar įstatymams, Konstitucinis Teismas turėjo siūsti aktą išleidusiai institucijai savo išvadą prieštaravimui pašalinti. Tokios išvados siuntimas būtų sustabdęs teisės aktų ar jo atskirų nuostatų vykdymą. Konstituciniam Teismui buvo numatomi ir kiti įgaliojimai, pvz., Konstitucinis Teismas turėjo teisę pateikti pasiūlymą Aukščiausiajai Tarybai ar Ministrų Tarybai panaikinti jiems atskaitingų organų arba pareigūnų priimtus Konstitucijai ar įstatymui prieštaraujančius aktus.

Šis Konstitucijos projektas buvo paskelbtas spaudoje, tačiau dėl įvairių politinių priežasčių tuo metu rengta Konstitucija nebuvo priimta¹¹. Vis dėlto Konstitucinio Teismo kaip demokratinės sistemos funkcionavimo užtikrinimo institucinė forma buvo labai populiaru politikoje ir teisėje. Štai Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamajame suvažiavime buvo priimta speciali rezoliucija dėl Konstitucinio Teismo¹². Suvažiavimas siūlė Aukščiausiajai Tarybai įsteigti Konstitucinį Teismą, kuris turėtų vykdyti „įstatymų ir įstatyminių aktų priežiūrą“. Konstitucinės kontrolės sukūrimas buvo neatsiejamas nuo pastangų stiprinti Lietuvos suverenitetą, priešintis SSRS politiniam ir teisiniam diktatui. Reaguodama į Maskvos iniciatyvas sukurti vieningą konstitucinės priežiūros sistemą SSRS tuometinė Aukščiausioji Taryba paskelbė, kad SSRS įstatymas „Dėl konstitucinės priežiūros TSR Sąjungoje“ Lietuvos teritorijoje negalioja nuo jo priėmimo dienos¹³, o Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas sudarė darbo grupę, kuri turėjo parengti Konstitucinio Teismo įstatymo projektą¹⁴. Darbo grupė Konstitucinio Teismo įstatymo projektą buvo parengusi ir apie tai buvo pranešta viename iš Aukščiausiosios Tarybos posėdžių jau po 1990 m. kovo 11-osios.

Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę konstitucinės kontrolės koncepcija brendo rengiant Lietuvos Respublikos Konstituciją. Pažymėtina tai, kad Konstitucijos projektuose, kuriuos rengė ir skelbė politinės partijos, kitos organizacijos bei individua-

lūs asmenys, buvo remiamasi įvairiomis teisės aktų teisėtumo patikros doktrinomis. Štai Lietuvos teisininkų draugijos projekte buvo siūloma įtvirtinti, kad „Teismams paskiriama Konstitucijos priežiūros teisė“¹⁵. Lietuvos liberalų sąjunga laikėsi pozicijos, kad konstitucinę kontrolę turėtų įgyvendinti Aukščiausiasis Teismas, o žemesnieji teismai galėtų inicijuoti teisės aktų konstitucingumo patikrinimą¹⁶. Santaros „Už demokratinę Lietuvą“ parengtame Konstitucijos projekte skelbta, kad Vyriausiasis Tribunolas veikia kaip Konstitucinis Teismas¹⁷. Amerikiečių teisininkų konstitucinėse projekcijose siūlyta įgyvendinti JAV konstitucingumo patyrimą¹⁸.

Konstitucinio Teismo įkūrimo idėja buvo įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenyse, kuriuos parengė ir paskelbė Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sudaryta oficiali darbo grupė¹⁹, taip pat Lietuvos demokratinės darbo partijos Tarybos darbo grupės Konstitucijos projekte²⁰. Konstitucijos projekte, kurį rengė Aukščiausiosios Tarybos Laikinoji komisija Konstitucijos projektui parengti, prioritetas buvo teikiamas Konstituciniam Teismui²¹.

Apie Konstitucijos projekto rengimo peripetijas ir konstitucinės kontrolės modelio pasirinkimo prielaidas paskelbti kai kurie mokslo darbai, kitos publikacijos, kuriose išsamiau atskleidžiamos aplinkybės, lėmusios šiuolaikinės konstitucinės kontrolės teisinį turinį ir veikimo principus. Šiuo atveju atkreipsiu dėmesį į tuos klausimus, kurie buvo sprendžiami jau po Konstitucijos priėmimo.

Konstitucinio Teismo įstatymo rengimo aktualijos ir priėmimo aplinkybės

1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje buvo užprogramuota plataus masto teisės ir teisinės sistemos reforma. Ją įgyvendinant reikėjo nedelsiant parengti ir priimti ne tik tuos teisės aktus, kurie buvo tiesiogiai nurodyti Konstitucijoje, bet ir tuos, kurių priėmimo poreikį lėmė kiti konstitucinio reguliavimo imperatyvai.

Įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos

11 Atgimimas, 1988 m. lapkričio 15 d.

12 Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamoji suvažiavimo rezoliucija Nr.25 „Dėl Konstitucinio Teismo įsteigimo“. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamasis suvažiavimas. Vilnius, 1990, p. 237.

13 1990 m. sausio 15 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl TSRS įstatymo „Dėl konstitucinės priežiūros TSR Sąjungoje“ // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr.4-95.

14 1990 m. sausio 31 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas „Dėl Lietuvos TSR Konstitucinio Teismo įstatymo projekto rengimo darbo grupės sudarymo“ // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr. 6-127. Darbo grupė: E. Bieliūnas, A. Dobryninas, A. Dziegioraitis, J. Galginaitis, G. Kiškis, K. Lapinskas, K. Lipeika, K. Motieka, Z. Namavičius, V. Nikitinas, A. Pumputis, A. Smailys, S. Stačiokas, V. Vegys.

15 VILČINSKAS, Š. Lietuvos Konstitucijos projekto principai. Vilnius, 1991.

16 Lietuvos liberalų sąjungos Konstitucijos projektas // Lietuvos aidas, 1992 m. vasario 25 d.

17 Santaros „Už demokratinę Lietuvą“ Konstitucijos projektas // Lietuvos aidas, 1992 m. rugsėjo 11 d.

18 Lowry Wyman ir Barnabas Johnson Konstitucijos projektas // Atgimimas, 1991 m. birželio 20–27 d., Nr. 26.

19 Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys // Lietuvos aidas, 1991 m. gegužės 10 d.

20 Tiesa, 1991 m. balandžio 23 d.

21 Lietuvos aidas, 1992 m. gegužės 1 d.

įsigaliojimo tvarkos²², kuris buvo priimtas referendume kartu su Lietuvos Respublikos Konstitucija, buvo apibrėžta, kad įstatymai, kiti teisiniai aktai ar jų dalys, galioję Lietuvos Respublikos teritorijoje iki Konstitucijos priėmimo, galioja tiek, kiek jie neprieštarauja Konstitucijai ir šiam įstatymui, ir galios tol, kol nebus pripažinti netekusiais galios ar suderinti su Konstitucijos nuostatomis.

Konstitucijos realizavimas visų pirma suponavo tų teisės aktų poreikį, kuriais turėjo būti reglamentuojamos pagrindinių valstybės institucijų – Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės, Konstitucinio Teismo funkcionavimo teisinės apibrėžtys. Viena pagrindinių valstybės valdžios organizavimo aktualijų buvo susijusi su Respublikos Prezidento institucijos ir Konstitucinio Teismo funkcionavimo pradžia.

Konstitucijos 89 straipsnio pirmojoje dalyje buvo numatyta, kad Respublikos Prezidentui mirus, atstatydinus, pašalinus jį iš pareigų apkaltos proceso tvarka ar tada, kai Seimas nutaria, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti pareigų, jo pareigas laikinai turėjo eiti Seimo Pirmininkas. Šiuo atveju Seimo Pirmininkas neteko savo įgaliojimų Seime, kur jo pareigas Seimo pavedimu laikinai turėjo eiti jo pavaduotojas. Išvardytais atvejais Seimas ne vėliau kaip per 10 dienų privalėjo paskirti Respublikos Prezidento rinkimus, kurie turėjo būti surengti ne vėliau kaip per du mėnesius. Seimui negalint susirinkti ir paskelbti Respublikos Prezidento rinkimų, juos galėjo skelbti Vyriausybė.

Atsižvelgiant į tai, kad nė vienas iš šių atvejų negalėjo būti tiesiogiai pritaikomas Respublikos Prezidento instituto funkcionavimo pradžiai, įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ buvo patikslinta, kad laikotarpiu, kol dar nėra Respublikos Prezidento, ši teisinė situacija tolygi tai, kuri yra numatyta Konstitucijos 89 straipsnyje. Prireikus Seimas galėjo pratęsti Konstitucijos 89 straipsnyje numatytus terminus daugiau kaip pusės visų Seimo narių balsų dauguma, bet ne ilgiau kaip keturiems mėnesiams. Taigi Seimo sprendimus diktavo Konstitucijoje apibrėžta teisinių veiksmų loginė seka. 1992 m. lapkričio 25 d. Seimo pirmajame posėdyje, kurį pagal Konstituciją pradėjo vyriausias pagal amžių Seimo narys J. Bulavas, buvo renkamas Seimo Pirmininkas. Į šias pareigas kandidatais buvo iškelti A. M. Brazauskas ir A. Sakalas. Savo programinėse kalbose tiek vienas, tiek ir kitas, be visų kitų uždavinių, kuriuos turės spręsti Seimas, akcentavo Konstitucinio Teismo vaidmenį politinėje ir teisinėje

sistemoje. Štai A. M. Brazauskas sakė: „Neatidėliotinai privalo būti įgyvendinta konstitucinė nuostata dėl Konstitucinio Teismo įsteigimo. Tai turės garantuoti teisinės valstybės kūrimą“²³. A. Sakalas pabrėžė: „[...] Ir galų gale Konstitucijoje taip pat numatytas Konstitucinis Teismas, kad joks Seimas, jokia Vyriausybė negalėtų priiminti antikonstitucinių įstatymų arba kitų įstatymų, prieštaraujančių jau priimtiems. Taigi šita Konstitucinio Teismo būtinybė yra akivaizdi ir greičiausiai laiku reikės tokį teismą įkurti“²⁴.

1992 m. lapkričio 25 d. Seimo Pirmininku buvo išrinktas A. M. Brazauskas²⁵, o Seimo Pirmininko pavaduotoju – Č. Juršėnas²⁶. Seimas, vadovaudamasis įstatymu dėl Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos, konstatavo, kad tol, kol Konstitucijoje nustatyta tvarka bus išrinktas Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas A. M. Brazauskas laikinai eina Respublikos Prezidento pareigas. Kadangi pagal Konstituciją Seimo Pirmininkas šiuo atveju netenka savo įgaliojimų Seime, jo pareigas laikinai eina Seimo Pirmininko pavaduotojas. Jis šias pareigas eis tol, kol bus išrinktas Respublikos Prezidentas ir Seimo Pirmininkas pradės toliau eiti savo pareigas Seime²⁷. Taigi nuo 1992 m. lapkričio 25 d. iki 1993 m. vasario 25 d., t. y. iki tada, kai išrinktas Respublikos Prezidentas prisiekė Seime, funkcionavo laikinai einančio Seimo Pirmininko pareigas ir laikinai einančio Respublikos Prezidento pareigas konstitucinis institutas.

Per šį laikotarpį Seimas privalėjo priimti tokius būtiniausias teisės aktus, kuriais būtų užtikrinti Respublikos Prezidento išrinkimo bei šios institucijos funkcionavimo teisiniai pagrindai pagal Konstituciją. Vadovaudamasis konstitucine nuostata, kad Respublikos Prezidento rinkimai turėjo būti paskelbti per 10 dienų, 1992 m. gruodžio 6 d. Seimas nustatė, kad šie rinkimai įvyks 1993 m. vasario 14 d.²⁸ Netrukus buvo priimtas Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas²⁹, sudaryta Lietuvos Respublikos Prezi-

23 Seimo pirmoji sesija. 1992 m. lapkričio 25 d. posėdžių stenogramos, Nr. 1, p.11.

24 *Ibid.*, p.12.

25 1992 m. lapkričio 25 d. Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko“ // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 35-1062.

26 1992 m. lapkričio 25 d. Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pavaduotojo“ // Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 35-1063.

27 1992 m. lapkričio 25 d. Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento pareigų laikino ėjimo“ // Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 35-1064.

28 1992 m. gruodžio 3 d. Seimo nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento rinkimų paskelbimo“ // Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 36-1092.

29 1992 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr. 2-29.

22 1992 m. lapkričio 6 d. įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 33-1015.

dento rinkimų komisija³⁰, o 1993 m. sausio 26 d. priimtas Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymas³¹.

Kartu su teisiniais veiksmais rengiantis Respublikos Prezidento instituto funkcionavimo pradžiai nedelsiant turėjo būti parengtas ir priimtas Konstitucinio Teismo įstatymas, nes pagal įstatymą dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos Konstitucinio Teismo teisėjai, o iš jų – Konstitucinio Teismo pirmininkas, turėjo būti paskirti ne vėliau kaip per vieną mėnesį po Respublikos Prezidento išrinkimo.

Reikia pastebėti ir tai, kad greta šios konstitucinės nuostatos Konstitucijos 82 straipsnyje buvo įtvirtinta, kad Respublikos Prezidento priesaikos aktą pasirašo jis pats ir Konstitucinio Teismo pirmininkas, o jam nesant – vienas iš Konstitucinio Teismo teisėjų. Taigi vadovaujantis Konstitucija Konstitucinio Teismo formavimas turėjo prasidėti dar iki Respublikos Prezidento priesaikos Seime ir jokių kitų alternatyvų nebuvo.

Beje, Lietuvos Respublikos Prezidento įstatyme buvo suformuluotos papildomos priesaikos ceremonijos nuostatos. Atsižvelgiant į tai, kad Respublikos Prezidentas buvo renkamas pirmą kartą po Konstitucijos priėmimo, Lietuvos Respublikos Prezidento įstatyme buvo numatyta, kad išrinkus Respublikos Prezidentą tais atvejais, kurie numatyti Konstitucijos 89 straipsnio pirmojoje dalyje, išrinktas Respublikos Prezidentas pradeda eiti savo pareigas penktąją darbo dieną po rinkimų rezultatų oficialaus paskelbimo ir kai prisiekia Tautai. Respublikos Prezidentas turėjo prisiekti Seimo rūmuose, Seimo posėdyje. Respublikos Prezidentas turėjo prisiekti stovėdamas priešais priesaiką priimančį Konstitucinio Teismo pirmininką, o kai jo nėra – prieš vieną iš Konstitucinio Teismo teisėjų, ir skaitydamas priesaikos tekstą padėjęs ranką ant Lietuvos Respublikos Konstitucijos. Baigęs skaityti priesaiką, Respublikos Prezidentas turėjo pasirašyti priesaikos aktą, o tuomet šį aktą turėjo pasirašyti Konstitucinio Teismo pirmininkas arba teisėjas, kuris priėmė priesaiką. Priesaikos aktas turėjo būti įteikiamas Seimo Pirmininkui ir saugomas Seime.

Taigi dėl Konstitucinio Teismo sudarymo egzistavo dvi imperatyvios normos. Įstatyme dėl Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos buvo įtvirtinta, kad Konstitucinio Teismo teisėjai turi būti paskirti ne vėliau kaip per vieną mėnesį po Respublikos Prezidento išrinkimo, o Konstitucijos 82 straipsnyje buvo numatyta, kad

išrinkto Respublikos Prezidento priesaikos aktą turėjo pasirašyti Konstituciniam Teismui atstovaujantys pirmininkas ar teisėjas. Tai reiškė, kad Konstitucinio Teismo teisėjai turėjo būti pradėti skirti dar prieš Respublikos Prezidento išrinkimą. Tokio teisinio regulavimo savotiškas prieštaravimas buvo komentuojamas viešojoje erdvėje ir vertintas kaip Konstitucijos skuboto rengimo viena iš ydų. Siūlyta nedelsiant koreguoti atitinkamas konstitucines normas³². Beje, šio straipsnio autorius tada ir vėliau buvo įsitikinęs, kad prieštaros tarp minėtų teisinių nuostatų nebuvo, nes nebuvo griežtų teisinių imperatyvų, kada turi būti pradėtas formuoti Konstitucinis Teismas.

Visapusiškiau neanalizuojant politinės situacijos Seime po jo išrinkimo galima būtų tik pastebėti, kad Lietuvos demokratinės darbo partijos atstovai Seime sudarė mobilią daugumą, kuri lėmė parlamentinius sprendimus. Opozicija nepraleido nė menkiausios galimybės politiškai ir juridiškai kvestionuoti priimamus teisės aktus, aktualizuoti jų konstitucingumą. Klausimas dėl priimamų sprendimų konstitucinio teisėtumo buvo ir politinės kovos objektu.

Visa tai iliustruoja ir viena neordinarinė iniciatyva dėl galimybės patikrinti teisės aktų konstitucinį pagrįstumą dar prieš sudarant Konstitucinį Teismą. 1992 m. gruodžio 23 d. Seimo Juridinio skyriaus teisės aktų projektų registracijos žurnale Tėvynės Santaros nariai Tautos atstovai A. Kubilius ir A. Vaišnoras įregistravo dviejų teisės aktų projektus – Lietuvos Respublikos laikinojo įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Laikinosios Teisės Aktų konstitucingumo komisijos“ projektą bei įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Laikinojo reglamento papildymo“ projektą³³.

Laikinojo įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Laikinosios Teisės Aktų konstitucingumo komisijos“ projekte buvo siūloma įsteigti Seimo komisiją, kuri iki Konstitucinio Teismo sudarymo galėtų teikti išvadas, ar teisės aktų projektai neprieštarauja Konstitucijai. Tokia komisija būtų sudaroma iš 9 narių. Po tris narius būtų galėję siūlyti Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, teisingumo ministras ir Seimo nariai. Komisijos sudėtį „bendru sutarimu“ turėjo patvirtinti Seimas. Įstatyme buvo numatyta, kad 1/5 Seimo narių pareiškus, jog Seime svarstomas įstatymas ar nutarimas neatitinka Konstitucijos normų, svarstymas turėjo būti atidėtas iki komisija pateiks savo išvadas. Klausimas komisijoje turėjo būti išnagrinėtas per 7 dienas. Komisija savo išvadas galėjo pateikti ir kitų

30 1992 m. gruodžio 29 d. Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų komisijos sudarymo“ // Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 2-35.

31 1993 m. sausio 26 d. Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymas // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr.5-89.

32 PLEČKAITIS, V. *Naktinės Konstitucijos skylės* // Lietuvos rytas, 1993 m. sausio 27 d.

33 Dokumentų kopijos yra straipsnio autoriaus asmeniniame archyve.

teisės aktų atžvilgiu, jeigu to prašė 1/5 Seimo narių grupė.

Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Laikinojo reglamento papildymo“ projekte buvo siūloma atitinkamomis normomis papildyti Seimo Laikinąjį reglamentą.

Taigi apibendrintai galima tarti, kad buvo siūloma sukurti prevencinės konstitucinės kontrolės funkciją, kurią įgyvendintų Seimo Laikinoji teisės aktų konstitucingumo komisija. Šio straipsnio autoriui, Seimo Juridinio skyriaus vedėjui drauge su pavaduotoju V. Sinkevičiumi pagal Seimo reglamentą teko pateikti išvadą dėl projektų. Toje išvadoje atkreipėme dėmesį, kad yra neaiški tokios komisijos prigimtis, t. y. ar šios komisijos nariai bus tik Seimo nariai ar ir teisininkai iš kitų institucijų. Pirmuoju atveju galima buvo prežiuruoti, kad bus įgyvendinama parlamentinė politinė vidaus konstitucinė kontrolė, o antruoju atveju – išorinė. Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisingumo ministro dalyvavimas formuojant komisiją tarytum bylojo apie pastarąjį polinkį. Tada konstatavome, kad nors tokios komisijos įsteigimas tiesiogine prasme ir neprieštaravo Konstitucijai, tačiau jos veiklos, ginčų nagrinėjimo procedūros turi būti reglamentuotos labai tiksliai ir nedviprasmiškai. Šiuo atžvilgiu analizuojant projektų turinį buvo iškelti tokie probleminiai klausimai: ar visuomeniniais pagrindais veikianti komisija įveiks visas užduotis, kurias padiktuos ne tik teisinės aktualijos, bet ir politinės aplinkybės; vidinę politinę teisės aktų teisėtumo kontrolę gali atlikti egzistuojančios struktūros ir visų pirma – Seimo komitetai; kas bus kilusio ginčo šalinis ir kokiais įrodymais bus galima pagrįsti, ar teisės aktas atitinka Konstituciją ar neatitinka jos; ar nebūtų tikslinga svarstyti galimybę įsteigti tokią komisiją prie Seimo Pirmininko ar Seimo Valstybės ir teisės komiteto; įstatymo projekte reikia numatyti bent pagrindinius komisijos funkcionavimo klausimus, pvz., kiek komisijos narių turi dalyvauti posėdyje, kokia balsų dauguma priimami sprendimai, kuriam subjektui adresuojamos išvados; koks komisijos vadovo – pirmininko statusas; kokią teisinę reikšmę suponuoja komisijos sudarymo principas „bendru Seimo sutarimu“.

Ekspromtu gimusi iniciatyva dėl Seimo Laikinosios teisės aktų konstitucingumo komisijos užgeso ir dėl to, kad pasiūlymas nebuvo pagrįstas įtikinamais teisiniais argumentais. Seimo veiklos darbotvarkėje buvo Konstitucinio Teismo įstatymo spartus rengimas, priėmimas bei Konstitucinio Teismo sudarymas.

Konstitucinio Teismo įstatymo projektą rengė neformali darbo grupė, kurios darbą koordinavo K. Lapinskas. Jam talkino šio straipsnio autorius, Seimo Juridinio skyriaus darbuotojai ir išskirtinai – P. Skais-

giris, J. Orlauskas. Daugelis įstatymo projekto probleminių aspektų nagrinėti Seimo Valstybės ir teisės komitete (pirmininkas P. Vitkevičius). Rengto projekto pagrindas – Lietuvos Respublikos Konstitucijos VIII skirsnio „Konstitucinis Teismas“ normos dėl Konstitucinio Teismo statuso apibūdinimo, kompetencijos, Teismo sudarymo principų, teisėjų teisinės padėties, Teismo aktų galiojimo padarinių ir kt. Atsižvelgiant į konstitucinių nuostatų apibrėžtas ribas ir nepažeidžiant jų įstatymo projekte buvo numatomas teisinis reguliavimas, be kurio būtų neįmanomas Konstitucinio Teismo funkcionavimas vykdant konstitucines prerogatyvas. Vienas iš šaltinių, kuriuo remtasi, buvo Vokietijos federalinio konstitucinio teismo įstatymas bei kitų Europos valstybių konstitucinių teismų veiklą reglamentuojantys teisės aktai. Kaip pagalbinė medžiaga buvo Europos Tarybos parengta konstitucinių teismų veiklos teisinio reguliavimo apžvalga, kuri taip pat buvo panaudota kuriant Konstitucinio Teismo įstatymo normų sistemą ir turinį.

Vienas pirmųjų klausimų, kuris iškilo pradėjus rengti Konstitucinio Teismo įstatymo projektą, buvo tas, ar šiame teisės akte turėtų būti tik tos normos, kurios apibūdina Teismo kaip valdžios institucijos statusą ir darbo organizavimą, ar tokiu teisiniu reguliavimu reikia aprėpti ir teismo proceso charakteristikas. Europos valstybių, kurių teisinėse sistemose veikia konstituciniai teismai, patyrimas bylojo apie galimus kelis variantus. Vienur egzistavo konsoliduoti įstatymai, kuriuose buvo vadinamosios materialinės normos dėl konstitucinio teismo, taip pat ir normos dėl konstitucinio teismo proceso. Kitose teisinėse sistemose iki šiol egzistuoja specialūs teisės aktai dėl teismo proceso taisyklių ir dėsnių. Šiuo atžvilgiu buvo pasirinktas konsoliduoto įstatymo variantas.

Įstatymo projekto koncepcija rėmėsi tuo, kad pirmojoje dalyje turėtų būti apibrėžtas Konstitucinio Teismo statusas apskritai, kompetencijos parametrai, sudarymo taisyklės, teisėjų, Teismo statuso esminiai bruožai: reikalavimai teisėjui, priesaika, neliečiamybė, įgaliojimai, įgaliojimų sustabdymo ir nutraukimo pagrindai, materialinės sankcijos, socialinis ir buitinis aprūpinimas. Šioje dalyje siekta apibūdinti Konstitucinio Teismo pirmininko funkcijas, jo pavadavimą.

Antrojoje dalyje, kurią sudarė atskiros normų grupės, buvo išdėstytos teisenos taisyklės. Toliau sekė Konstitucinio Teismo posėdžių rūšių, nutarimų ir sprendimų teisinės prigimties, išankstinio medžiagos tyrimo, teisės aktų galiojimo sustabdymo normos. Vėliau apibrėžti dalyvaujantys byloje asmenys, kas gali būti atstovai Teisme. Apibūdinti įrodymai, kurie teikiami Teismui, jų vertinimas. Išsamiau pasakyta apie liudytojo teises, pareigas, atsakomybę, eksper-

to ir jo išvadų procesinę prigimtį. Numatyta Teismo teisė skirti baudas, galimybė sujungti prašymus, taip pat suformuluoti Teismo kitų veiksmų teisiniai apibrėžimai.

Skirsnyje „Teisminis nagrinėjimas“ nustatytos teisminių posėdžių bendrosios taisyklės, pirmininkaujancio teisės ir pareigos, posėdžių tvarka, Teismo teisėjų nusišalinimas ir nušalinimas, bylos nagrinėjimo atidėjimas. Remiantis Civilinio proceso kodeksu atskleistos įrodymų tyrimo ir teisminių ginčų taisyklės, posėdžio protokolo procesinė reikšmė. Šios srities procesinių santykių teisinio reglamentavimo logika padiktavo Konstitucinio Teismo nutarimo turinio, jo priėmimo tvarkos ir paskelbimo, ištaisyimo, neskundžiamumo, aiškinimo, peržiūrėjimo normas.

Aiškėjant, kad nagrinėjant tam tikrų rūšių bylas Konstituciniame Teisme negalima bus remtis vien tik bendrosiomis konstitucinio teismo proceso taisyklėmis, buvo suformuluotas specialus skirsnis „Prašymų ištirti teisės aktų atitikimą Konstitucijai teise“. Šioje įstatymo dalyje atskleisti bylų dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai žybingumo klausimai, šios rūšies bylų nagrinėjimo pagrindai, prašymų ištirti teisės akto konstitucingumą turinys, prašymų atšaukimas, Konstitucinio Teismo atsakymo nagrinėti prašymą pagrindai, taip pat teisės akto pripažinimo prieštaraujančiu Konstitucijai pasekmės.

Atskirame skirsnyje nustatytos procesinės taisyklės, kaip nagrinėjami paklausimai teikiant Konstitucinio Teismo išvadas.

Įstatymo projektas buvo baigiamas normomis apie Teismo sprendimų paskelbimą, Teismo finansavimą ir materialinį aprūpinimą, Teismo aparatą, simbolius, antspaudą, buveinę.

Jau pirmajame Konstitucinio Teismo įstatymo projekto rengimo etape, kai radosi „darbiniai“ projekto tekstai, pradėta intensyviai diskutuoti dėl vieno pagrindinių Konstitucinio Teismo statuso elementų, t. y. Teismo ir jo teisėjų nepriklausomumo užtikrinimo, politinių teisinių garantijų. Štai 1993 sausio 20 d. Seime vykusiame pasitarime dėl rengiamo Konstitucinio Teismo įstatymo projekto Seimo narys E. Jarašiūnas, kuris atstovavo Tėvynės Santaros pozicijai, akcentavo, kad pagrindinis šio Teismo tikslas turi būti „reali Konstitucijos apsauga“, ypač kontroliuotina nuostata dėl nesijungimo į posovietines Rytų sąjungas. Neneigdamas atitinkamų valstybės pareigūnų prerogatyvų teikti Seimui Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūras, Seimo narys pastebėjo, kad numatoma skyrimo procedūra sudaro galimybes paskirti tokius teisėjus, kuriems pritaria tik Seimo politinė dauguma, kurios „valstybingumo mentalitetas nėra išvystytas“. Jo nuomone, šį klausimą reikėtų

spresti abipusiu pasitikėjimu, galimus kandidatus turėtų svarstyti parlamentinė komisija, sudaryta ne proporciniai, bet politinio konsensuso pagrindu. Kalbėdamas apie reikalavimus, kurie turėtų būti taikomi pretendentams, minėjo apie tokias reikalingas kvalifikacijas: nepriklausomybę (jie, kaip ir Aukščiausiojo Teismo teisėjai, bus bandomi paveikti įvairių politinių jėgų), savarankiškumą, teises pažiūras. Taigi E. Jarašiūnas pabrėžė, kad įstatymo projekte tiesiog būtina įtvirtinti taisyklės dėl teisėjų paskyrimo viešumo, numatyti komisiją, kurios nariai taip pat privalėtų būti „dorovės mentorai“. Samprotaudamas apie formuluojamas konstitucinio teismo proceso taisykles atkreipė dėmesį, kad jos remiasi Civilinio proceso kodeksu, kuris nebeatitinka naujai kuriamos teisinės sistemos reikalavimų³⁴.

1993 m. sausio 19 d. Seimo rytiniame posėdyje K. Lapinskas pristatė Konstitucinio Teismo įstatymo projektą, apibūdino jo pagrindinius bruožus, akcentavo tai, kad įstatymo projektu siekiama įgyvendinti Konstitucijos nuostatas ir svarbiausia – sukurti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrintas šio Teismo nepriklausomumas nuo kitų valstybės institucijų politinio ar kitokio poveikio³⁵. Jau įstatymo projekto pateikimo metu Seimo nariai aiškinosi dėl kai kurių Konstitucinio Teismo įgaliojimų turinio, pvz., dėl Teismo prerogatyvos teikti išvadą, ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas (G. Jurkūnaitė). L. Milčius kėlė klausimą, ar nereikėtų riboti Teismo teisėjų amžiaus, t. y. iki kokio amžiaus jie galėtų eiti šias pareigas. G. Paviržis manė, kad reikėtų numatyti piliečių teisę tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą, sutrumpinti Teisme nagrinėjamų bylų terminus. J. A. Katkus samprotavo, kokiomis teisės normomis būtų galima užtikrinti Teismo teisėjų politinį nešališkumą nagrinėjant konstitucines justicijos bylas.

Įstatymo projekto pirmojo svarstymo metu plėtėsi diskusija dėl daugelio klausimų, kuriuos siūlyta reglamentuoti šiame įstatyme. Seimo narys E. Jarašiūnas pabrėžė, kad būtina sukurti stabilias Konstitucinio Teismo ir jo teisėjų nepriklausomumo garantijas, ir atkreipė dėmesį į kai kurias teisinio reguliavimo spragas. Jis buvo įsitikinęs, kad įstatyme turi būti atsakyta, kokia koncepcija remsis Teismo statusas, pvz., ar tai bus pasyvus teismas, kuris lauks atitinkamų prašymų nagrinėti vieną ar kitą bylą, ar bus aktyvus, t. y. galės pats inicijuoti konstitucinį teisminį procesą.

34 URBONAVIČIŪTĖ, S. *Ilgas kelias į nepriklaistingos reputacijos viršūnes* // Lietuvos rytas, 1993 m. sausio 21 d.; KUTREVIČIUS, A. *Svarbiausia – reputacija* // Respublika, 1993 m. sausio 21 d.

35 Seimo pirmoji sesija. 1993 m. sausio 19 d. posėdžių stenogramos, Nr.20, p. 31–33.

Kalbėdamas apie Konstitucinio Teismo teisėjų statusą, jis atkreipė dėmesį į įstatymo projekto normą, pagal kurią šio Teismo teisėjas be Konstitucinio Teismo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė. Seimo nario vertinimu tokia nuostata prieštarauja Konstitucijos 104 straipsniui, kuriame nurodyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjai turi tokia pat asmens neliečiamybės teisę kaip ir Seimo nariai. Jis buvo įsitikinęs, kad šio Teismo teisėjų imuniteto klausimą turi spręsti ne pats Teismas, bet Seimas³⁶. E. Jarašiūnas siūlė visapusiškiau diskutuoti dėl teisėjų skyrimo procedūrų teisinio įtvirtinimo, t. y. dėl teisėjų kandidatūrų parinkimo, svarstymo ir skyrimo viešumo, Konstitucinio Teismo pirmininko teisių ir pareigų, nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užkirstų prielaidas pirmininkui tapti „diktatoriumi“ Teisme.

Seimo narys P. A. Miškinis kritikavo įstatymo projekto nuostatą dėl Konstitucinio Teismo teisėjų nuolatinės kaitos ir siūlė keisti atitinkamą Konstitucijos straipsnį, nes vadinamoji rotacija užtikrina ne Teismo nepriklausomumą, o atvirumą – trumpas kadencijos laikas mažins teisėjo užtikrintumą dėl savo ateities ir profesinės karjeros galimybių.

Projekto pirmojo svarstymo metu dar buvo numatoma ir Konstitucinio Teismo pirmininko pavaduotojo pareigybė. Skirtingai nei pirmininką, kurį pagal Konstituciją skyrė Seimas Respublikos Prezidento teikimu, pavaduotoją turėjo rinkti Konstitucinio Teismo teisėjai iš savo tarpo. P. A. Miškinis manė, kad abudu šiuos pareigūnus turi skirti Seimas. Pastebėtina, kad vėliau tokios pareigybės buvo atsisakyta ir numatytos kitos nuostatos pirmininko pavadavimo atvejais. P. A. Miškinis siūlė įtvirtinti principą, kad Teismo teisėjo atlyginimas negali būti sumažintas, kitos socialinės garantijos siarunamos. Seimo narys abejojo, ar tikslinga numatyti nuostatą, pagal kurią apie bandymus daryti poveikį Konstituciniam Teismui, atskiriems jo teisėjams Konstitucinio Teismo pirmininkas ar teisėjas privalo nedelsdamas pranešti Seimui, paskelbti per visuomenės informavimo priemones. Pirminiuose Konstitucinio Teismo įstatymo projekto variantuose buvo numatyta ir Teismo teisėjo atskiroji nuomonė. Ši atskiroji nuomonė skelbiant Konstitucinio Teismo nutarimą neturėjo būti skaitoma, o teisėjas savo iniciatyva atskirąją nuomonę ar jos santrauką galėjo paskelbti po Konstitucinio Teismo nutarimo paskelbimo. Seimo narys buvo įsitikinęs, kad atskiroji nuomonė turi būti pranešama kartu su Teismo nutarimu. Kalbėdamas apie teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą, P. A. Miškinis buvo įsitikinęs, kad

teisę kreiptis dėl įstatymų konstitucingumo turėtų būti suteikta ir Respublikos Prezidentui³⁷.

Seimo narys R. Maciejkanecas apgailestavo, kad Konstitucijoje ir įstatymo projekte nėra numatyta konstitucinio skundo teisinių prielaidų, užprogramuotas tik politinių ginčų bei konfliktų nagrinėjimas. Seimo narys V. P. Plečkaitis, atsižvelgdamas į Vokietijos atvejį, siūlė Konstitucinį Teismą įkurdinti Trakuose ir taip sumažinti valstybės centrinių įstaigų koncentravimąsi tik sostinėje. Seimo narė G. Jurkunaitė siūlė žymiai sutrumpinti bylų nagrinėjimo terminus, o Seimo narys A. Kubilius teigė, kad Konstitucinis Teismas galėtų teikti išvadas ir dėl įstatymų projektu, t. y. atlikti prevencinę, išankstinę konstitucinę kontrolę. A. Baležentis iškėlė Konstitucinio Teismo nešališkumo klausimą ir siūlė numatyti papildomas teises užkardas tokioms prielaidoms³⁸.

Po pirmojo svarstymo Konstitucinio Teismo įstatymo projektas buvo tobulinamas darbo grupėje. Koreguojant projekto nuostatas aktyviai dalyvavo Valstybės ir teisės komiteto nariai – Lietuvos demokratinės darbo partijos narys A. Lozoraitis, Sąjūdžio koalicijos frakcijos narys E. Jarašiūnas. Atsižvelgiant į gautas pastabas ir pasiūlymus projekte atsisakyta bendro pobūdžio teorinių nuostatų, patikslinta Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūrų parinkimo tvarka, radosi norma apie tai, kad kandidatų pavadėdės iki svarstymo Seime paskelbiamos spaudoje ir svarstomos Seimo Valstybės ir teisės komiteto uždaramame posėdyje. Pirmuosiuose įstatymo projekto variantuose numatė, kad teisėjo pensija turėtų būti 70 proc. teisėjo gauto atlyginimo dydžio, vėliau, atsižvelgiant į kritinius pastebėjimus, ji buvo mažinama iki 60 ar 50 proc. Patikslinti Konstitucinio Teismo aktų, proceso dalyvių sąvokų teisiniai apibrėžimai. Po intensyvios polemikos įstatymo projekte atsisakyta Teismo teisėjo atskirosios nuomonės. Šis žingsnis buvo motyvuojamas tuo, kad „[...] Konstituciniam Teismui turbūt svarbesnis yra pasitarimo slaptumo principas negu teisėjo atskiros nuomonės fiksavimo principas [...] pareiškiant atskirąją nuomonę ir nustatant tokią galimybę pareikšti atskirą nuomonę, nebebūtų išlaikomas nutarimo priėmimo slaptumo principas [...] galimos tam tikros atakos politiniais motyvais prieš teisėjus [...] tai gali atsiliepti visam Konstitucinio Teismo nepriklausomumo principui“³⁹.

Kai kurių pasiūlymų dėl įstatymo projekto nebuvo galimybės įgyvendinti vien dėl to, kad atitinkamos

37 *Ibid.*, p. 7, 8.

38 *Ibid.*, p. 9, 10.

39 K. Lapinsko pranešimas apie Konstitucinio Teismo įstatymo projektą. Seimo pirmoji sesija. 1993 m. vasario 1 d. posėdžių stenogramos, Nr. 25, p. 3.

36 Seimo pirmoji sesija. 1993 m. sausio 26 d. posėdžių stenogramos, Nr. 22, p. 6.

normos buvo įtvirtintos Konstitucijoje. Tai visų pirma lietė teisėjų rotacijos principą, Konstitucinio Teismo kompetencijos klausimus.

Antrojo svarstymo metu Seimo narys J. Beinortas kelė Konstitucinio Teismo teisėjų atlyginimo, socialinių garantijų klausimą ir pastebėjo, kad visa tai turėtų būti reglamentuojama ne Konstitucinio Teismo įstatyme, bet kituose įstatymuose ir derinant su kitų valstybės institucijų įvairaus rango darbuotojų socialinėmis garantijomis⁴⁰. E. Jarašiūnas pasiūlė atsisakyti daug abejonių sukėlusios Konstitucinio Teismo pirmininko pavadojuotoji pareigybės. Jo nuomone, tuo atveju, kai nėra pirmininko arba kai jis negali eiti savo pareigų, šias pareigas galėtų laikinai eiti didžiausią teisininko stažą turintis Teismo teisėjas⁴¹. V. Petrauskas manė, kad įstatymo projekte galėtų būti suformuluotos papildomos normos, kurios užtikrintų Konstitucinio Teismo nešališkumą ir objektyvumą teisiniame procese. Jis retoriškai sakė: „[...] ar esame mes patys apsaugoti nuo Konstitucinio Teismo klaidų“, reikalavo patikslinti pagrindus, kuriais remiantis Teismas gali atsisakyti nagrinėti paklausimą, t. y. atvejus, kai paklausimas grindžiamas „ne teisiniais motyvais“. Seimo narys siūlė konkrečiau apibrėžti, kas yra įrodymai teisiniame procese, koks yra eksperto ir jo išvados statusas byloje⁴². Diskutuota apie Teismo veiklos kolegialumo principą ir apie teisėjų balsų daugumą, kuri lemia Teismo akto priėmimą ar nepriėmimą, siūlyta nustatyti, kad už Konstitucinio Teismo aktą visais atvejais turėtų balsuoti ne mažiau kaip keturi teisėjai.

Reikėtų paminėti ir tai, kad rengiant, svarstant ir priimant Konstitucinio Teismo įstatymą buvo diskutuota dėl asmenų teisės su konstituciniu skundu kreiptis į Konstitucinį Teismą. Iki šiol šis klausimas įvairiais aspektais svarstomas visuomenėje, valstybės institucijose, mokslo darbuose, parengti atitinkamų aktų projektai. Neneigiant to, kad tokia asmenų teisė būtų veiksminga teisinė priemonė užtikrinant žmonių teisių ir laisvių teisminę gynybą, vis dėlto galima būtų grįžti į tą laiką, kai buvo rengiama Konstitucija, Konstitucinio Teismo įstatymas, ir atitinkamu mastu įvertinti, kodėl toks žingsnis tada nebuvo žengtas. Pirmasis argumentas buvo tai, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta asmens, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeistos, teisė kreiptis į teismą, t. y. į apylinkės teismą, apygardos teismą, Apeliacinį teismą, Aukščiausiąjį Teismą, taip pat į vėliau įsteigtus administracinius teismus. Konstitucijoje buvo numatyta, kad tais

atvejais, kai yra pagrindo manyti, jog įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas galėjo sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisinis aktas atitinka Konstituciją. Konstitucijos „tėvai“ buvo įsitikinę, kad žmogaus teisių ir laisvių teisminė gynyba, byloje dalyvaujančių šalių teisė teisme reikalauti sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl teisės aktų konstitucinio teisėtumo patikrinimo išsprendžia daugelį problemų dėl žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo. Jau vėliau, kai pradėjo funkcionuoti Konstitucinis Teismas, o bendrosios jurisdikcijos ir administraciniai teismai vis dažniau pradėjo kreiptis į šį Teismą pagal byloje dalyvaujančių asmenų prašymus, problemos aktualumas tartum sumenko. Bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai tapo savotišku filtru teisiškai nepamatuotiems reikalavimams dėl ginčo nagrinėjimo perkėlimo į Konstitucinį Teismą. Žmogaus galimybes kvestionuoti teisės akto, kuris turėtų būti taikomas jo byloje, teisėtumą, dar labiau buvo išplėstos konstitucinėje jurisprudencijoje ir susiformavusioje oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje. Teismas pabrėžė, kad tuo atveju, kai bylą nagrinėjančiam teismui kyla abejonių, ar įstatymas (kitas teisės aktas), kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, neprieštarauja Konstitucijai, jis privalo kreiptis į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar įstatymas (kitas teisės aktas) atitinka Konstituciją, ir kol Konstitucinis Teismas neišspręs to klausimo, bylos nagrinėjimas teisme negali būti tęsiamas – jis yra sustabdomas⁴³.

Taigi rengiant Konstituciją ir nustatant žmogaus teisių ir laisvių gynimo institucinę sąrangą, buvo neabejojama, kad teismai, Seimo kontrolieriai bei daugelis kitų valstybės institucijų deramai užtikrins optimalią žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. Kita vertus, nebuvo atmetama ir tokia prielaida, kad ilgainiui, kaupiantis Konstitucinio Teismo veiklos patyrimui, asmens teisė tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą galės būti įtvirtinta Konstitucijoje atsižvelgiant į socialinę, teisinę tikrovę ir aktualijas, kurias padiktuos demokratijos plėtra.

1993 m. vasario 2 ir 3 dienomis Seime vyko Konstitucinio Teismo įstatymo projekto trečiasis svarstymas ir balsavimas pastraipsniui. Galima būtų paminėti bent pagrindinius klausimus, dėl kurių vėl buvo diskutuota.

Seimo narys A. Katkus siūlė įstatymo projekto 4 straipsnį papildyti nuoroda, kad Konstitucinio

40 *Ibid.*, p.6, 7.

41 *Ibid.*, p. 7.

42 *Ibid.*, p.8, 9.

43 2007 m. spalio 24 d. Konstitucinio Teismo nutarimas // Valstybės žinios, 2007, Nr.111-4549.

Teismo teisėjus „bendru sutarimu“ skiria Seimas. Šis pasiūlymas akivaizdžiai disonavo su Konstitucijos 103 straipsniu, koregavo bendrąjį principą, kuris reiškė, kad visi teisės aktai, taip pat ir dėl paskyrimo į konkrečias pareigas, priimami Tautos atstovų balsų dauguma. A. Baležentis apskritai abejojo, ar tokia Konstitucinio Teismo sudarymo tvarka užtikrins politinį pasitikėjimą šia institucija, nes viską lems Seimo Pirmininko, Respublikos Prezidento, Aukščiausiojo Teismo pirmininko pasirinkimai ir Seimo politinės daugumos nuostatos dėl kandidatų. Atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijoje jau buvo nustatyta teisėjų skyrimo tvarka, pasiūlymams nepritarta. Būta ir originalių pasiūlymų, kuriais tartum siekta užtikrinti teisėjų „patikimumą“. Štai V. Petrauskas teigė, kad paskirtas Konstitucinio Teismo teisėjas turėtų prisiekti Seimo Pirmininkui ir Respublikos Prezidentui.

Energingai polemizuota dėl nuostatų apie Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimų nutraukimą tais atvejais, kai jis negali eiti pareigų dėl sveikatos būklės, dėl materialinių sankcijų teisėjui taikymo už pareigų nevykdymą, nedalyvavimą posėdžiuose be pateisinamos priežasties. Nustatant, kad teisėjui negali būti taikomos drausminės atsakomybės priemonės, turėta galvoje visų pirma tai, kad Teisme nebūtų administravimo teisėjų atžvilgiu, o Teismo pirmininkas neturėtų įgaliojimų skirti teisėjams kokių nors nuobaudų ir neturėtų „didesnės administracinės valdžios“.

Apibrėžiant Konstitucinio Teismo pirmininko statusą darbo grupėje vyravo nuomonė, kad greta šios pareigybės turėtų būti ir pirmininko pavaduotojo pareigybė. Seimo nariai E. Jarašiūnas, P. Giniotas, S. Pečeliūnas siūlė alternatyvą – tuo atveju, kai nėra Konstitucinio Teismo pirmininko arba kai jis negali eiti savo pareigų, šias pareigas laikinai eina didžiausią teisininko stažą turintis teisėjas. Motyvuota tuo, kad Konstitucijoje nenumatyta tokia pareigybė, nereikia plėsti administravimo funkcijų Teisme. Balsuojant buvo pasirinktas alternatyvus variantas – pirmininko pareigas laikinai eis teisėjas, kuris turi didžiausią teisininko darbo stažą. Būta ir pasiūlymo, kad pirmininko pareigas laikinai turėtų eiti teisėjų išrinktas kitas teisėjas.

Tešiant Konstitucinio Teismo įstatymo projekto svarstymus Seimo narys A. Endriukaitis iškėlė klausimą dėl Konstitucijos 69 straipsnyje numatyto konstitucinių įstatymų sąrašo ir buvo įsitikinęs, kad Konstitucinio Teismo įstatymas turi būtų įtrauktas į šį sąrašą. Tada šiam pasiūlymui nebuvo pritarta argumentuojant tuo, kad visų pirma reikėtų susitarti dėl konstitucinių įstatymų sąrašo koncepcijos apskritai, o vėliau spręsti, kokius konkrečius įstatymus įtraukti į šį sąrašą.

Plačiai diskutuota apie Konstitucinio Teismo teisėjų socialines materialines garantijas⁴⁴. Po svarstymų buvo įtvirtinta nuostata apie Teismo teisėjų atlyginimą, kuris turėjo būti 30 proc. didesnis negu maksimalus Aukščiausiojo Teismo teisėjo atlyginimas. Nesutarant dėl teisėjų pensinio aprūpinimo ir pensijos dydžio tiesiog buvo numatyta, kad šiuos santykius reglamentuos valstybinių pensijų ir kiti įstatymai.

Trečiojo svarstymo metu įstatymo projektas buvo papildytas nuostata, kokie veiksmai seka po to, kai sustabdžius teisės akto galiojimą ir išnagrinėjus bylą, Konstitucinis Teismas priima nutarimą, kad ginčijamas teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai. Nuolatos buvo grįžtama prie bylos nagrinėjimo terminų. Tada buvo pasiektas susitarimas, kad bylos nagrinėjimas turi būti užbaigtas ir galutinis nutarimas ar išvada priimti ne vėliau kaip per 4 mėnesius nuo prašymo ar paklausimo gavimo, jeigu Konstitucinis Teismas nenustatys kitaip. Vėliau buvo įsitikinta, kad šis 4 mėnesių terminas yra nerealus ir todėl įstatymo nuostata „jeigu Konstitucinis Teismas nenuspręs kitaip“ tapo ne išimtimi, bet taisykle, kurią lėmė bylų gausa ir jų rengimo aktualijos.

Be aibės visų kitų teisinio reguliavimo klausimų, dėl kurių buvo polemizuojama rengiant Konstitucinio Teismo įstatymo projektą ir svarstant jį Seimo posėdžiuose, vienas iš jų buvo apie Teismo nutarimo paskelbimo procedūras. Iš pradžių brendo nuomonė, kad išnagrinėjus bylą Teismas galėtų paskelbti tik nutarimo rezoliuciją, o vėliau ir vientisą nutarimo tekstą su motyvais ir argumentais, kuriais pagrįdžiama ta rezoliucija. Remtasi daugelio užsienio šalių konstitucinės kontrolės institucijų darbo praktika, taip pat ir bendrosios jurisdikcijos teismų patirtimi. Tokie pozicijai buvo pateiktos alternatyvos, o po to nutarta, kad posėdžių salėje turi būti paskelbiamas visas Konstitucinio Teismo nutarimo tekstas, o ne tik jo rezoliucinė dalis.

Šiuo metu galiojančio Konstitucinio Teismo įstatymo 68 straipsnyje yra įtvirtinta taisyklė, kad Konstitucinio Teismo pirmininkui sutinkant, prašymą ištirti, ar teisės aktas atitinka Konstituciją, gali atšaukti jį padavusi institucija tol, kol ta byla nepaskirta nagrinėti teisminiame posėdyje. Svarstant įstatymo projektą Seimo narys G. Paviržis siūlė išbraukti nuorodą, kad atšaukti prašymą galima iki tol, „kol byla nepaskirta nagrinėti teismo posėdyje“. Tai buvo principinio pobūdžio klausimas. Darbo grupėje vyravo nuomonė, kad byloje dalyvaujančių šalių susitarimai dėl bylos tęsimo ar teismo proceso nutraukimo galimi tik iki tol, kol oficialiai paskelbiama apie Konstitucinio

⁴⁴ Seimo pirmoji sesija. 1993 m. vasario 3 d. posėdžių stenogramos, Nr.27, p.7–10.

Teismo teisminį posėdį. Seimo narių dauguma pritarė būtent pastarajai nuostatai ir taip buvo išvengta ateityje galimų atvejų, kai pareiškėjas ar atsakovas, nežinia, kokiais motyvais remdamasis, „gesins“ konstitucinės problemos nagrinėjimą Konstituciniame Teisme.

Atsižvelgiant į aktualijas, kurios ateityje galėjo kilti dėl Konstitucinio Teismo veiklos aprūpinimo, įstatyme radosi nuostata, kad Teismo veiklą, materialinį techninį aprūpinimą garantuoja Vyriausybė, tačiau laikydamosi Teismo veiklos ir teisėjų nepriklausomumo principo.

Siekiant papabrėžti Teismo ir jo teisėjų nepriklausomumą Konstitucinio Teismo įstatymo baigiamuosiuose nuostatuose įtvirtinta ne kurios nors kitos valstybės institucijos, bet paties Teismo prerogatyva tvirtinti teisėjų mantijų pavyzdį, o tol, kol jis nepatvirtintas, galės būti naudojamos Aukščiausiojo Teismo teisėjams patvirtinto pavyzdžio mantijos.

Baigiant svarstyti Konstitucinio Teismo įstatymo projektą vėl buvo sugrįžta prie Seimo nario V. Plečkaičio pasiūlymo Teismo buveinę iš Vilniaus iškelti į Trakus ar Klaipėdą. Laikantis vyravusios nuostatos, kad visos pagrindinės valstybės institucijos turi būti sutelktos Vilniuje – ilgaamžėje istorinėje Lietuvos sostinėje, pasiūlymui nepritarta ir nuspręsta, kad Konstitucinio Teismo pastatas turi būti centrinėje Vilniaus dalyje ir simbolizuoti teisminės valdžios vaidmenį valstybės institucinėje sąrangoje.

Konstitucinio Teismo įstatymo projekto svarstymo baigiamojoje dalyje vėl buvo diskutuojama, ar nereikėtų šį įstatymą iš karto įtraukti į konstitucinių įstatymų sąrašą, kuris numatytas Konstitucijos 69 straipsnyje. Pagaliau nutarta, kad šis klausimas galės būti išspręstas vėliau, kai Seimas ryšis patvirtinti tokį sąrašą. Ateitis parodė, kad tokį sąrašą patvirtinti Seimas „nesiryžta“ ar tiesiog tam nepakanka politinės valios ir galios. Buvo savaime aišku, kad konkretaus įstatymo pripažinimas konstituciniu būtų reiškęs parlamento galimybių apribojimą ateityje keisti, koreguoti įstatymus, kurie yra įtraukti į konstitucinių įstatymų sąrašą. Vis naujai iškilus klausimui dėl tokio sąrašo ši diskusija trukdavo iki tol, kol Seimo nariai galutinai suvokdavo tokio sprendimo politines teises pasekmes, t. y. kad parlamentas pats apriboja savo galimybes atitinkamoje teisėkūros srityje. Tokia perspektyva Seimo nevilioja iki šiol.

1993 m. vasario 3 d. Seimas pagaliau priėmė Konstitucinio Teismo įstatymą ir įgyvendindamas Konstituciją pirmą kartą Lietuvos valstybingumo istorijoje suformulavo teisinį reguliavimą dėl konstitucinės

kontrolės institucijos – Konstitucinio Teismo statuso⁴⁵.

Nors priimto Konstitucinio Teismo įstatymo turinys viešojoje erdvėje nebuvo visapusiškiau analizuojamas ar komentuojamas, tačiau kai kurių vertinimų būta. Štai K. Motieka abejojo, ar kai kurios įstatymo normos apskritai neprieštarauja Konstitucijai⁴⁶. Vienas iš priekaištų įstatymo projekto rengėjams buvo tas, kad jame nepakankamai aiškiai apibrėžiama, kokiais atvejais priimamas Teismo nutarimas, o kada – sprendimas. Remdamasis savo paties interpretacijomis darė išvadą, kad toks neapibrėžtumas preziumuoja ir atitinkamų įstatymo normų prieštaravimą Konstitucijai. Komentuodamas Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio, kuriame nurodyti Teismo nutarimo peržiūrėjimo pagrindai, turinį, teigė, kad nuostata, jog „Konstitucinio Teismo sprendimas dėl savo nutarimo aiškinimo gali būti peržiūrėtas ir tuo atveju, kai nutarimas buvo išaiškintas ne pagal tikrąjį jo turinį“ apskritai aktualizuoja kai kurias Teismo statuso problemas. Šiuo atžvilgiu vertindamas komentuojamas normas rašė: „[...] Kokios gali būti realios pateisinamos galimybės atsirasti netikram nutarimo turiniui? Kas atsakingas už turinio tikrumą? Apskritai ar gali būti paskelbtas nutarimas, kurio turinys netikras? Kokie padariniai privalėtų atsirasti Konstitucinio Teismo atžvilgiu, jam paskelbus netikrą nutarimo turinį? Ar šia straipsnio nuostata neatveriamos galimybės į kiekvieną Konstitucinio Teismo nutarimą žiūrėti kaip į netikrą? Kas prieš skelbiant nutarimą turėtų tvirtinti jo tikrumą ir už tai būti atsakingas?“

Savo publikacijoje K. Motieka rašė, kad prieštarauja Konstitucijai ir įstatymo 26 straipsnis, kuriame nurodyta, kad tais atvejais, kai Konstitucinis Teismas gauna Respublikos Prezidento teikimą ištirti, ar Vyriausybės aktas atitinka Konstituciją, arba kai jis gauna Seimo nutarimą, kuriame prašoma ištirti, ar Respublikos Prezidento aktas arba Vyriausybės aktas atitinka Konstituciją, tokio teisės akto galiojimas sustabdomas Konstitucinio Teismo sprendimu iki tol, kol bus priimtas nutarimas byloje. Savo abejones dėl tokios Konstitucinio Teismo įstatymo nuostatos grindė tuo, kad Konstitucijos 106 straipsnyje nenumatyta jokių papildomų sąlygų ar Konstitucinio Teismo prerogatyvų sustabdant teisės akto galiojimą. Autorius įrodinėjo, jog Konstitucijos normoje tiesiog nustatyta, kad Respublikos Prezidento teikimas Konstituciniam Teismui ar Seimo nutarimas ištirti ar aktas sutinka su Konstitucija, savaime sustabdo šio akto galiojimą be jokių išlygų.

45 1993 m. vasario 3 d. Konstitucinio Teismo įstatymas // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr.6-120.

46 MOTIEKA, K. Ar tikrai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas yra konstitucinis? // Respublika, 1993 m. vasario 11 d.

K. Motieka buvo įsitikinęs, kad Konstitucijai prieštarauja ir įstatymo nuostatos dėl Konstitucinio Teismo teisėjo imuniteto, o norma dėl Teismo pirmininko ir teisėjo pareigos pranešti apie bandymus daryti poveikį Teismui yra dviprasmiška jau vien dėl to, kad neaišku, kaip bus taikoma atsakomybė už padarytus pažeidimus.

Būta ir kitų Konstitucinio Teismo įstatymo vertinimų. Atkreipus dėmesį, kad pasisakė ne teisininkai, galima būtų tik stebėtis, kaip tiksliai buvo matomos kai kurios teisinio reguliavimo problemos. Štai rašytojas, publicistas R. Gavelis, išanalizavęs JAV Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos Konstitucinio Teismo bei jų teisėjų teisinį statusą, retoriškai klausė, kas gins mūsų teises?⁴⁷ Pretekstas kelti tokį klausimą buvo JAV Konstitucijos dvi nuostatos, kurių nebuvo nei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, nei Konstitucinio Teismo įstatyme. Viena JAV Konstitucijos norma skelbia, kad teisėjai ten skiriami iki gyvos galvos, o antroji – nei Kongresas, nei vykdomoji valdžia neturi teisės sumažinti teisėjų atlyginimo. Šiuo atžvilgiu komentuodamas JAV Konstitucijoje įtvirtintus teismo ir teisėjų nepriklausomumo principus R. Gavelis darė išvadą, kad Konstitucinio Teismo teisėjų nuolatinė rotacija užprogramuoja pavojų, kai „[...] kas treji metai tos dienos valdžia stengsis įstumti į Konstitucinį Teismą sau palankius teisėjus. Galima laukti, kad ir Konstitucinio Teismo sprendimai smarkiai priklausys nuo esamos valdžios pažiūrų“.

Vertindamas Konstitucinio Teismo įstatymo normą, kad Konstitucinio Teismo teisėjams mokama 30 proc. didesnis atlyginimas negu Aukščiausiojo Teismo teisėjo maksimalus atlyginimas, teigė: „Tačiau niekur nėra garantijų, kad šis procentas nebus sumažintas, kaip ir garantijų, kad nebus sumažintas Aukščiausiojo Teismo narių atlyginimas“.

Vienu iš konstitucinės justicijos teisinio reguliavimo trūkumų R. Gavelis laikė tai, kad nėra garantijų politinėms, religinėms, tautinėms mažumoms be tarpininkų kreiptis į Konstitucinį Teismą ir čia ginti savo interesus: „Visos šios ir daugybė kitokių galimų grupių negalės netgi apeliuoti į Konstitucinį Teismą. Joms teks užsiimti ilga ir sunkia lobistine veikla, stengiantis patraukti savo pusėn penktadalį Seimo narių. Net ne kokiam įstatymui priimti, o vien norint užfiksuoti Konstitucijos pažeidimą“.

Susipažinęs su konstitucinės kontrolės teisiniu reguliavimu darė apibendrinančią išvadą, jog „[...] perskaičius Konstitucinio Teismo įstatymą matyti, kad jis iš esmės skirtas valdžios atšakų konfliktams reguliuoti, būtent valdžios reikalams tvarkyti, o ne ginti

piliečių konstitucinėms teisėms“.

Pastebėjęs, jog Konstitucijoje yra labai daug abstraktaus pobūdžio normų ir nuorodų į įstatymus, kurie turės būti priimti įgyvendinant Konstitucijos nuostatas, teigė, kad tokia teisės normų sistema sudaro prielaidas kazuistiškai įrodyti priešingus dalykus. Tad labai daug, jei ne apskritai viskas, priklausys nuo konkrečių Konstitucinio Teismo teisėjų. Jei šie teisėjai bus nusistatę ginti demokratiją ir žmonių laisves, labai gerai. Bet jeigu jie bus linkę daugiau padėti valdžiai, o ne žmonėms, niekas nei logiškai, nei teisiškai jiems sukliudyti negalės.

Aišku, galima būtų visapusiškiau diskutuoti dėl publikacijoje pareikštų samprotavimų, tuo labiau kad rengiant Konstituciją, Konstitucinio Teismo įstatymą šios problemos buvo regimos, vertintos įvairiais atžvilgiais. Kad ir kaip ten būtų, tačiau tektų pripažinti ir tai, kad R. Gavelis įžvelgė aktualias konstitucinės justicijos funkcionavimo, Teismo ir jo teisėjų nepriklausomumo užtikrinimo problemas.

Konstitucinio Teismo įstatymo priėmimas buvo tik pirmas realus žingsnis įgyvendinant Konstitucijos nuostatas dėl Konstitucinio Teismo. Toliau sekė Teismo formavimo ir jo įkurdinimo peripetijos, kurias lydėjo to laikotarpio politinio proceso reiškiniai, parlamentinės batalijos ir politinių interesų sankirtos.

Konstitucinio Teismo sudarymas politiniuose ir teisiniuose kontekstuose

Konstitucijos 103 straipsnyje buvo nustatyta, jog Konstitucinį Teismą sudaro 9 teisėjai, skiriami devyneriems metams ir tik vienai kadencijai. Teismas kas treji metai atnaujinamas vienu trečdaliu. Po tris kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus skiria Seimas iš kandidatų, kuriuos pateikia Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, o teisėjais juos skiria Seimas. Konstitucinio Teismo pirmininką iš šio Teismo teisėjų skiria Seimas Respublikos Prezidento teikimu.

Konstitucijoje taip pat buvo numatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjais gali būti skiriami neprikaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys aukštąjį teisinį išsilavinimą ir ne mažesnę kaip 10 metų teisinio ar mokslinio pedagoginio darbo pagal teisininko specialybę stažą.

Patikslinant konstitucinę nuostatą dėl teisėjų sudėties atnaujinimo kas treji metai įstatyme dėl Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos buvo nurodyta, kad pirmą kartą skiriant Konstitucinio Teismo teisėjus, trys iš jų skiriami trejiems metams, trys – šešeriems metams ir trys – devyneriems. Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas,

47 GAVELIS, R. *Kas gins mūsų teises?* // Respublika, 1993 m. kovo 5 d.

siūlydami skirti Konstitucinio Teismo teisėjus, turėjo nurodyti, kuriuos iš jų skirti trejiems, šešeriems ir devyneriems metams. Papildomai buvo nurodyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjai, kurie bus skiriami trejiems ir šešeriems metams, po ne mažesnės kaip trejų metų pertraukos gali eiti šias pareigas dar vieną kadenciją.

Pagal Konstitucinio Teismo įstatymą kandidatų į Konstitucinio Teismo teisėjus pavardės iki svarstymo Seime turėjo būti paskelbiamos spaudoje. Seimui teikiamas kandidatūras svarstė Seimo Valstybės ir teisės komitetas uždarame posėdyje ir po to savo išvadą turėjo pranešti Seimui.

Tokios buvo pagrindinės teisinės nuostatos, kuriomis turėjo vadovautis Lietuvos Respublikos Seimas sudarydamas Konstitucinį Teismą ir Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas bei Aukščiausiojo Teismo pirmininkas teikdami Seimui kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus.

Būsimųjų Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimo klausimo svarstymas Seime, kaip ir tikėtasi, vyko politiškai nervingoje aplinkoje. Parlamento politinė opozicija reikalavo viešumo parenkant ir skiriant teisėjus, reišė prielankumą vieniems galimiems pretendams, o kitus vertino kritiškai. Štai Seimo narys A. Endriukaitis padarė pareiškimą Seime dėl Konstitucinio Teismo⁴⁸. Pareiškime skelbta apie „karštingą valdančiosios partijos norą visuose postuose matyti dažnai nekonstituciniu arba neįstatyminiu būdu paskirtus savo atstovus, o tai verčia abejoti būsimo Konstitucinio Teismo sudarymo pamatuotumu ir jo autoritetu“. Pagrindinis motyvas abejoti būsimųjų teisėjų objektyvumu ir nepriklausomumu buvo tas, kad bus skirta labai mažai laiko susipažinti su būsimaisiais pretendais, įvertinti jų nepriekaištingą reputaciją.

Prieš tai minėtos konstitucinės nuostatos dėl Respublikos Prezidento rinkimų, priesaikos ir pareigų vykdymo pradžios bei Konstitucinio Teismo sudarymo terminų Seimui nesuteikė jokių alternatyvių veiksmų prielaidų, nes tiesiog buvo būtina realizuoti Konstituciją numatytais terminais ir sąlygomis. Jau 1993 m. sausio 18 d. raštu laikinai einantis Seimo pirmininko pareigas Č. Juršėnas kreipėsi į Teisinių draugijos pirmininką K. Stungį, teisingumo ministrą J. Prapiestį, Aukščiausiojo Teismo pirmininką M. Lošį, generalinį prokurorą A. Paulauską, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dekaną V. Mikelėną, Advokatų tarybos pirmininką K. Lipeiką ir prašė pateikti samprotavimus dėl konkrečių teisininkų, kurie galėtų eiti

šias pareigas. Buvo siūloma pateikti ne mažiau kaip 9 teisininkų kandidatūras ir neapsiriboti tik jų institucijose dirbančiais teisininkais.

Atsiliepiant į kreipimąsi buvo siūlomi šie kandidatai į Konstitucinio Teismo teisėjus: Teisinių draugijos pirmininkas rekomendavo Z. Namavičių, S. Stačioką, J. Žilį, V. Birbilą, V. Markovą, J. Iždonaitę, E. Jarašiūną, P. Rasimavičių, V. Pavilionį, Z. Levickį, E. Monkevičių, V. Ravonį, J. Laučių; teisingumo ministras – J. Žilį, K. Lapinską, S. Stačioką, Z. Namavičių, A. Pumputį, Z. Levickį, S. Šedbarą, A. Dapšį, J. Galginaitį, V. Vada-palą, J. Laučių, L. Sabutį; Aukščiausiojo Teismo pirmininkas – L. Sabutį, S. Stačioką, J. Žilį; generalinis prokuroras – S. Stačioką, K. Lapinską, A. Dziegoraitį, V. Pavilionį, J. Liaučius, J. Prapiestį, L. Sabutį, I. Laucius, S. Gurevičių; Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dekanas – I. Nekrošius, V. Pavilionį, S. Stačioką, J. Žilį, D. Vansevičių, K. Lapinską, Z. Namavičių, A. Valiulį; Advokatų tarybos pirmininkas – S. Stačioką, K. Lapinską, Z. Namavičių, P. Kudabą, R. Urbaitį, A. Morkūną, A. Gailiūną.

1993 m. vasario 3 d. laikinai einantis Seimo pirminko pareigas Č. Juršėnas Seimo posėdyje informavo apie kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus, kuriuos pateikė minėtos valstybinės ir visuomeninės institucijos⁴⁹. Nemažą dalį kandidatų siūlė kelios institucijos ir taip pradėjo aiškėti pretendentai, kurie buvo labiausiai pastebimi teisininkų bendruomenėje. Pasiūlytų kandidatų į teisėjus sąrašas buvo įteiktas visoms Seimo frakcijoms, komitetams. Tada Č. Juršėnas kalbėjo: „[...] Ir šitą sąrašą aš taip pat pasiryžęs įteikti spaudos atstovams, kad ir laikraščiuose būtų paskelbta, kad žmonės pasižiūrėtų, gal prisimins gerus darbus, o gal ir kitokius, jeigu jų, neduok Dieve, buvo. Taigi ir bus tada garantuotas viešumas, ir mums galimybė, kai jau oficialiai bus pateiktos mums kandidatūros, iš tikro sąmoningai spręsti, ką gi renkam į Konstitucinio Teismo teisėjus“⁵⁰.

Dalis pasiūlytų kandidatų dėl įvairių priežasčių atsisakė pretenduoti į Konstitucinio Teismo teisėjo pareigas, o galutinis sąrašas paskelbtas spaudoje: A. Gailiūnas – Aukščiausiojo Teismo teisėjas, P. Kudabą – advokatas, K. Lapinskas – buvęs Aukščiausiosios Tarybos deputatas, tuo metu ėjęs Seimo Juridinio skyriaus vyr. konsultanto pareigas, I. Laucius – Klaipėdos miesto vyriausiasis prokuroras, J. Liaučius – buvęs Aukščiausiosios Tarybos deputatas, V. Markovas – Generalinės prokuratūros tardymo ir kvotos priežiūros vyriausiasis prokuroras, E. Monkevičius – Seimo Juridinio skyriaus vyr. konsultantas, V. Pavilionis – Vil-

48 Seimo pirmoji sesija. 1993 m. sausio 12 ir 13 d. neeilinio ir iškilmingo posėdžio stenogramas, Nr. 17, 18, p. 28.

49 Seimo pirmoji sesija. 1993 m. vasario 3 d. posėdžių stenogramas, Nr.27, p. 23.
50 *Ibid.*, p. 23.

niaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros vedėjas, V. Ravonis – Aukščiausiojo Teismo teisėjas, P. V. Rasimavičius – Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Civilinės teisės ir proceso katedros docentas, S. Šedbaras – teisingumo ministro pavaduotojas, R. R. Urbaitis – Kauno miesto juridinės konsultacijos advokatas, D. Vansevičius – Vilniaus 1-ojo apylinkės teismo teisėjas, pirmininkas, J. Žilys – Seimo Juridinio skyriaus vedėjas⁵¹.

Spaudos konferencijoje laikinai einantis Seimo Pirmininko pareigas Č. Juršėnas informavo apie pasirengimą suformuoti Konstitucinio Teismo personalinę sudėtį ir apie konkrečius pretendentes. Pateikiama kandidatų sąrašą apibūdino kaip pagrindą, kuriuo remiantis būsimas Respublikos Prezidentas ir Seimo Pirmininkas turės galimybę pasirinkti siūlomus Konstitucinio Teismo teisėjus⁵².

1993 m. vasario 17 d. prasidėjus Seimo neeilinei sesijai darbotvarkėje pagrindinis klausimas buvo pirmųjų Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimas. Aukščiausiojo Teismo pirmininkas M. Lošys teikė tris kandidatus – buvusį Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sekretorių L. Sabutį siūlė rinkti trejiems metams, Vilniaus universiteto docentą S. Stačioką – 9 metams, ir Seimo Juridinio skyriaus vedėją J. Žilį – 6 metams⁵³.

Pateikus šiuos kandidatus vėl prasidėjo diskusija apie teisėjų skyrimo tvarką ir procedūras. Štai buvo nuomonių, kad turi būti pateikiama daugiau pretendentų nei reikia išrinkti, o Seimas balsavimu nuspręstų, kuriems patikimos šios pareigos (Seimo nariai A. Baležentis, A. Antanavičius, A. Kubilius). Seimo nariai A. Albertynas, V. Landsbergis aiškinosi, ar šie kandidatai nėra susiję su sovietinėmis represinėmis struktūromis.

Išsiaiškinus konstitucinių normų turinį ir įsitikinus, kad kandidatų skaičių pasirenka asmuo, kuris jas teikia Seimui, kalbėjo visi kandidatai į teisėjus. L. Sabutis prisiminė pagrindinius darbus, kuriuos atliko Aukščiausioji Taryba, pastebėjo, kad Konstituciniam Teismui pagal Konstituciją teks vykdyti „labai sunkias, atsakingas ir rimtas pareigas“. Apibūdindamas savo sprendimą balotiruotis į šio Teismo teisėjus sakė, kad „[...] Na, o savo praktiką, teisminę praktiką (jūs turite išdalintas anketas), žinote – nuo kur ir kada pradėjau, kokį darbą teko dirbti. Teko matyti ir karšto, ir šalto, atlaikyti įvairiausių niuansus, spaudimus ir t. t., bet šiandien mes turime labai realią padėtį ir galime sėkmingai įveikti dar ir šį etapą dėl Konstitucinio Teis-

mo formavimo, kad jis iš tikrųjų toliau mums padėtų, būtent Konstitucinis Teismas ne tik savo forma, bet ir turiniu padėtų vykdyti tai, ką norime kurti – teisinę valstybę.“

S. Stačiokas pabrėžė, kad Lietuva tautos valia tapo konstitucine valstybe, tačiau ne mažiau svarbu, kad Lietuva taptų konstitucine valstybe faktiškai. Akcentavo, kad Konstitucinio Teismo formavimas yra tik pradžia to darbo, kurį pradėjo pati lietuvių tauta. S. Stačiokas toliau sakė: „[...] Ryžausi sutikti su labai garbingu Aukščiausiojo Teismo pirmininko pasiūlymu dirbti Konstituciniame Teisme dėl keleto priežasčių, bet svarbiausia ta, kad manau, jog 34 metų mano teisinio pedagoginio darbo patirtis būtent konstitucinės teisės srityje gali būti naudinga sprendžiant kartu su kitais teisininkais Konstitucijos aiškinimo klausimus.“

Šio straipsnio autorius atkreipė dėmesį, kad jam Aukščiausiojoje Taryboje teko bendrauti su buvusiais deputatais, kurie išrinkti ir šio Seimo nariais, taip pat jis kalbėjo, kad Teisme laukia intensyvus ir sunkus darbas. Atkreipė dėmesį, kad Konstituciniam Teismui teks įgyvendinti ir savotišką „taikomąją misiją“, nągrinėti politinius konfliktus, spręsti „ne tik juridinius dalykus, bet turbūt turės tvirtinti ir naują politikos moralę“.

Seimo nariai L. Sabučiuui uždavė klausimų, susijusių su jo politine veikla. Štai G. A. Paviržis teiravosi, kodėl jis, būdamas Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sekretoriumi, nesiėmė veiksmų ir nereagavo į Vyriausybės teisės aktus, kuriais buvo pažeidžiamas Laikinis Pagrindinis Įstatymas ir kiti įstatymai. Z. Adomaitis klausė, ar būdamas teisėju jis sugebės išlikti nešališkas, nepasiduos politinių grupuočių spaudimui ir vadovausis tik Konstitucija. A. Albertynas gilinosi į L. Sabučio veiklą praeityje – darbą prokuratūroje, galimas sąsajas su saugumo tarnybomis.

S. Stačiokas atsakinėjo į klausimus, susijusius su teisėtvarkos institucijų veikla, įstatymų įgyvendinimu ir pabrėžė, kad šiuo atžvilgiu turi būti parengta labai aiški teisinė politika.

J. Žilio buvo klausama, ar bus principingas tais atvejais, kai reikės vertinti teisės aktų, kuriuos rengiant jis pats dalyvavo, teisėtumą. A. Gričius prašė pareikšti nuomonę, ar kai kurie įstatymai, kuriuos priėmė Seimas, neprieštarauja Konstitucijai. Z. Adomaitis siekė išsiaiškinti teisinę situaciją po to, kai Vyriausioji rinkimų komisija neįvykdė Aukščiausiojo Teismo sprendimo byloje dėl rinkimų rezultatų kai kuriose rinkimų apygardose. L. K. Jaskelevičius, atkreipęs dėmesį į šio straipsnio autoriaus tada išreikštą mintį, kad Konstitucinis Teismas dirbs ir įvairių politinių interesų sankirtų erdvėje, prašė patikslinti, ką

51 *Pretendentai į kandidatus į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjus // Tiesa, 1993 m. vasario 5 d.*

52 *Konstitucinis Teismas: pirmieji pretendentai // Respublika, 1993 m. vasario 4 d.*

53 Seimo neeilinei sesija. 1993 m. vasario 17 d. ir 18 d. posėdžių stenogramos, Nr. 28, 29, p. 1.

tai reiškia. Tada reikėjo tiesiog pasakyti, kad Teismas spręs iš esmės ir politinius konfliktus, bet vadovausis tik teisiniais argumentais ir teisinėmis, konstitucinėmis vertybėmis.

Kai Aukščiausiojo Teismo pirmininkas pateikė savo siūlomus kandidatus, o pretendentai atsakė į Seimo narių klausimus, vyko jų susitikimai parlamentinėse frakcijose, Seimo komitetuose.

1993 m. vasario 17 d. Seimo vakariniame posėdyje aktyviai diskutuota apie teikiamus kandidatus ir kokiū balsavimu (slaptu ar atviru) bus skiriami pirmieji Konstitucinio Teismo teisėjai.

Valstybės ir teisės komiteto pirmininkas P. Vitkevičius pranešė apie komiteto posėdį, kuriame buvo pritarta visoms kandidatūroms į teisėjus. Dauguma frakcijų atstovų pretendentes įvertino palankiai. Lietuvos demokratinės darbo partijos frakcijos vardu kalbėjęs A. Kunčinas pabrėžė, kad ne visi pretendentai „visose srityse yra pakankamai kompetentingi“, „kilo kai kurių samprotavimų dėl pernelyg didelio politizuoto veikimo, išreiškiant vieną ar kitą politinę nuostatą, pasiduodant vienu ar kitų jėgų veikimui. Matyt, tai kelia tam tikrą nepasitikėjimą kai kuriais kandidatais“. V. Landsbergis pranešė apie bendrą Tėvynės Santaros posėdį ir sakė, kad gauti „atviri ir išsamūs atsakymai į visus klausimus ir neturime jiems pagrindo reikšti kokį nors nepasitikėjimą [...] Manau, būtų gerai, jeigu pradėtume formuoti Konstitucinį Teismą, kaip dažnai buvo siūloma, santarvės dvasia“.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad Seimo nariai, vertindami kandidatus į teisėjus, vengė individualaus pretendentų apibūdinimo ir buvo linkę visa tai spręsti balsavimu. Konkretesnis buvo socialdemokratas R. J. Dagys, kai samprotavo: „[...] mes įkūrėme Konstitucinį Teismą. Įkūrėme nepriklausomą juridinę instituciją, maksimaliai depolitizuotą, kuri galėtų nešališkai spręsti mūsų Seimo priimtų įstatymų pagrįstumą, kurie, be abejo, yra politizuoti, kadangi priimami politinių jėgų atstovų [...] Manau, būtent šis aspektas, ne kompetencijos ar koks kitas aspektas, o tam tikras teisėjų užsiangažavimas politine prasme [...] Kiekvienas žmogus gali būti politiškai užangažuotas. Bet tokiu atveju, žengęs tuo keliu, jis turi pasirinkti – arba toliau išlikti teisininku grynąja prasme, arba jis vis dėlto turėtų būti politiku. Ir šiuo atveju nemanau, kad yra blogai, jog gerbiamasis L. Sabutis pasirinko politiko kelią, mano manymu, tai yra teigiama. Bet šiuo atveju jo kandidatūrai aš nenorėčiau pritarti. Būtent jo dalyvavimas anksčiau vykusioje parlamentinėje rezistencijoje, mano manymu, kaip politiko, man visiškai suprantamas, bet kaip teisininko, aš manau, kad vis dėlto tai buvo ne visai teisingas žingsnis. Tai yra kompromisas su juo, kaip teisininko, tam tikrais

principais, kuriais jis turėtų vadovautis“⁵⁴.

Intensyviausiai polemizuota, kokio balsavimo būdu turi būti skiriami Konstitucinio Teismo teisėjai. Tėvynės Santarą sudarančios frakcijos kategoriškai pasisakė už atvirą balsavimą. Socialdemokratų, LDDP frakcijos buvo už slaptą balsavimą. Balsuojant šiuo klausimu 73 Seimo nariai buvo už slaptą balsavimo būdą, o 52 – už atvirą.

Slapto balsavimo rezultatai buvo tokie (buvo išduoti 127 biuleteniai): už L. Sabutį balsavo 52, prieš – 75, už S. Stačioką – 57, prieš – 70, už J. Žilį – 125, prieš – 2. Taigi iš trijų kandidatų Konstitucinio Teismo teisėju buvo išrinktas tik vienas. Tokie balsavimo rezultatai savaime negalėjo nesukelti atitinkamų rezonansinių atgarsių politinėje aplinkoje.

1993 m. kovo 18 d. Seimo posėdyje tuojau po to, kai Seime prisiekė paskirtas Konstitucinio Teismo teisėjas, Seimo opozicinės frakcijos, kurios sudarė Tėvynės Santaros vieningą politinį junginį, paskelbė pareiškimą. Jame konstatuota, kad visiems trimis kandidatams į teisėjus nė viena frakcija nepateikė jokių priekaištų dėl juridinės kompetencijos bei praktinės patirties. Nesuabejota ir dėl kandidatų nepriekaištingos reputacijos. Pareiškime konstatuota, kad „[...] LDDP frakcija – lemiančioji dauguma – turėjo savų politinių pretenzijų kandidatams, atsisakė susitikti su jais ir išsiaiškinti, o išankstinį partinį nuosprendį pareiškė dviem balsavimais – kad sprendimas būtų slaptas ir kad juo būtų atmetos Lietuvos Sąjūdžio dalyvio L. Sabučio bei liberalo S. Stačioko kandidatūros.“ Tėvynės Santara darė išvadą, kad LDDP net Konstitucinį Teismą siekia paversti sau paklusniu instrumentu. L. Sabučio neišrinkimas buvo įtvirtintas kaip kerštas už tai, kad jis 1989 metų pabaigoje pasitraukė iš SSKP, o vėliau – iš LKP. Tėvynės Santara siūlė išrinktam Respublikos Prezidentui panaudoti savo įtaką, kad ši tendencija būtų pakeista ir Aukščiausiojo Teismo pirmininko teiktos kandidatūros būtų dar syki pateiktos ir paskirtos⁵⁵.

Apie Konstitucinio Teismo formavimą tada plačiai rašyta spaudoje, diskutuota radijo ir televizijos laidoje⁵⁶. Štai „Lietuvos aidas“ redakcijos skiltyje S. Stoma rašė: „[...] Priėmus naują Konstituciją ir pradėjus ją įgyvendinti, Konstitucinis Teismas iš tikrųjų tampa

⁵⁴ *Ibid.*, p. 25.

⁵⁵ 1993 m. vasario 18 d. Tėvynės Santaros pareiškimas // Kovo 11, 1993 m. kovas, Nr. 2.

⁵⁶ MIKOLIŪNAS, A. *Vienas jau yra* // Vakarinės naujienos, 1993 m. vasario 18 d.; URBONAVIČIŪTĖ, S. *Prezidentui nereikės pasirinkti, kam prisiekti* // Lietuvos rytas, 1993 m. vasario 18 d.; BANCEVIČIŪTĖ, T. *Pirmuoju Konstitucinio Teismo teisėju paskirtas Juozas Žilys* // Lietuvos aidas, 1993 m. vasario 18 d.; JARMALAVIČIUS, R. *Dėmesys Vyčio Žirgo ir vienanagio asmeniniams santykiams* // Respublika, 1993 m. vasario 19 d.; AUŠREVIČIŪTĖ, R. *Ginčas dėl Konstitucinio Teismo tęsiasi: Tėvynės Santara protestuoja* // Vilniaus laikraštis, 1993 m. vasario 23 d.

būtina sudėtine demokratinės struktūros dalimi. Žinoma, tai būtų tik tada, kai jis būtų formuojamas, laikantis susitarimo principo, o ne pagal vienos politinės jėgos diktatą [...]. LDDP bandys pajungti Konstitucinį Teismą griežtai savo kontrolei. Taip būtų sužlugdyta pati tokios institucijos idėja – būti saugikliu Seimo daugumos ir Prezidento savavaliavimui⁵⁷.

Televizijos laidoje „Naujienos ir nuomonės“ LDDP frakcijos atstovas Seimo narys J. Bernatonis, komentodamas Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimą, kalbėjo, kad L. Sabutis yra politiškai užangažuotas, o S. Stačiokas stengėsi, kad būtų patvirtinta 1938 metų Konstitucija⁵⁸. Ši televizijos laida paskatino Seimo opoziciją surengti Seime spaudos konferenciją „Ar turės Lietuva nepartinį Konstitucinį Teismą“. Joje dalyvavo V. Landsbergis, E. Jarašiūnas, L. Sabutis, S. Stačiokas. V. Landsbergis kalbėjo, kad „Konstitucinis Teismas bus ne Lietuvos“, „gelžbetoninė dauguma savo sprendimą buvo padariusi politbiure ar dar kažkur“, „LDDP nepagailės darbo, kad demokratijos nebūtų“. E. Jarašiūnas informavo, kad prieš balsuojant už Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūras, frakcijos buvo susitariusios pritari visiems trims pretendentsams. „Ar tai tendencija, ar ne, – sakė Tėvynės Santaros atstovas, – paaiškės skiriant kitus Konstitucinio Teismo teisėjus.“ L. Sabutis kalbėjo, kad „[...] visą laiką po Seimo rinkimų jaučias spaudimą, kad negautų jokio darbo, trukdoma netgi grįžti į teisingumo viceministro pareigas“, o „[...] į valdžią sugrįžusi LDDP yra rafinuotesnė ir įžulesnė KPSS forma, negalinti jam atleisti už tai, kad jis reikalavo atsikirti nuo KPSS ir paleisti partiją. Jų politika paversta totalitariniu melu, tai, ką jie skelbė Aukščiausiosios Tarybos veiklos pradžioje, – kad bus diktatūra, nešvara, netvarka, – šito jie siekia ir sieks, jeigu bus leista jiems įsivyrauti“⁵⁹.

S. Stačiokas, nesileisdamas į įvykusio balsavimo politinius vertinimus, pabrėžė, kad į spaudos konferenciją atėjo ne dėl to, kad netapo teisėju, o todėl, kad televizijos laidoje „Naujienos ir nuomonės“ buvo pasakyta apie priežastis, kodėl nebuvo paskirtas teisėju. Pagrindinė iš jų ta, kad jis buvo vienas iš tų, kurie rengė Liberalų sąjungos konstitucijos projektą, o laikydami konstitucinio tęstinumo principo, siūlė iš esmės rekonstruoti 1938 metų Konstituciją ir pritaikyti ją dabarties parlamentinės demokratijos poreikiams. Pasak S. Stačioko, siūlymas atkurti atnaujintą 1938 metų Konstituciją buvo mokslinė

teorinė idėja, profesinės nuomonės išsakymas. Ir padaryta tai buvo todėl, kad konstitucingumo procesas 1991 m. Lietuvoje iš viso buvo sustojęs. S. Stačiokas atkreipė dėmesį, kad jei šis projektas inkriminuojamas kaip politinis užangažuotumas, tai ar neiškils problemų skiriant kitus Konstitucinio Teismo narius? Juk nemaža garbių teisininkų, kurie gali būti siūlomi, taip pat rengė įvairius konstitucinius projektus⁶⁰.

Vertinant Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimą buvo pastebima ir tai, kad nė vienas iš kalbėjusiųjų spaudos konferencijoje neturėjo jokių politinio „užangažuotumo“ priekaištų kol kas vieninteliame patvirtintame Konstitucinio Teismo teisėjui J. Žilui⁶¹.

Interviu Lietuvos radijui L. Sabutis dar kategoriškiau apibūdino priežastis, kodėl nebuvo išrinktas Konstitucinio Teismo teisėju. Prisimindamas netolimą praeitį, t. y. 1989 metus, kai buvo įkurta savarakiška Lietuvos komunistų partija, sakė, kad jis tada reikalavo iš viso nutraukti partijos veiklą, nes buvo „nusikalstama, mafijozinė partija“. Atsigręždamas į praeitį ir vertindamas savo, kaip Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sekretoriaus, veiklą kalbėjo, kad jam teko pagrindinis krūvis rengiant įstatymus (referendumo, pilietybės, tautinių mažumų), nes dauguma deputatų buvo teisiškai mažaraščiai. Neįžvelgdamas jokių pozityvių Seimo politinės daugumos veiksmų tęsiant pradėtus Nepriklausomybės įtvirtinimo darbus, pastebėjo, kad „jis kažkoks vienpusis, nukreiptas ne į Nepriklausomybės įtvirtinimą, o net atvirksiškai – kad viskas būtų užmiršta“. Balsavimą dėl jo įvertino taip: „Aš savo iniciatyva užėjau pas juos į frakcijos posėdį, kad jie galėtų man užduoti klausimų. Jie beveik choru mane iš ten išvijo, ir man pasidarė aišku, kokie čia žmonės ir kokius jie gali priiminėti „objektyvius“ sprendimus. Aš manau, kad jų priimtas sprendimas dėl Konstitucinio Teismo nėra teisėtas dėl neobjektyvumo ir dėl paties jo turinio“⁶².

Konstitucinio Teismo sudarymo pradžią palydėjo ir L. Sabučio politinis pareiškimas Respublikos Prezidentui, kuriame konstatuoti kai kurie politinio gyvenimo reiškiniai, faktai bei galimi jų padariniai valstybei ir visuomenei⁶³. Viešojoje erdvėje pareiškimas vertintas nevienareikšmiškai. Štai buvo pastebima, kad L. Sabučio leksika primena ryškiausius mitingi-

60 RAMELIENĖ, R. *Konstitucinis Teismas: naujienos, nuomonės, nuoskaudos* // Tiesa, 1993 m. vasario 23 d.

61 KUTREVIČIUS, A. *Opozicija nuogąstauja dėl Konstitucinio Teismo* // Respublika, 1993 m. vasario 23 d.

62 Interviu po įvykusios spaudos konferencijos Seimo rūmuose su Liudviku Sabučiu // Kovo 11, 1993 m. kovas, Nr.2.

63 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputato, jos Sekretoriaus, Kovo 11-osios Nepriklausomybės akto signataro Liudviko Sabučio 1993 m. vasario 24 d. pareiškimas // Lietuvos aidas, 1993 m. vasario 24 d.

57 STOMA, S. *Konstitucinis LDDP Teismas* // Lietuvos aidas, 1993 m. vasario 19 d.

58 *Opozicija abejoja, ar Lietuva turės nepartinį Konstitucinį Teismą* // Lietuvos rytas, 1993 m. vadario 23 d.

59 *Kodėl Sabutis ir Stačiokas neverti LDDP pasitikėjimo* // Lietuvos aidas, 1993 m. vasario 23 d.

nės politikos epizodus bei liudija, kad L. Sabutis labai norėjo tapti Konstitucinio Teismo nariu. Ji liudija, kad „pretendentas iš tikrųjų yra labai politizuotas, savo paaiškinimais patvirtina, jog Seimo dauguma, atrodo, pasielgė teisingai, neskirdama jo į labai atsakingą teisingumo instituciją“⁶⁴.

Pamažu aistros dėl pirmųjų Konstitucinio Teismo teisėjų atlėjo. Visuotiniuose rinkimuose išrinkus Respublikos Prezidentą ir jam prisiekus Seime, laikinojo Respublikos Prezidento pareigų ėjimo konstitucinį institutą pakeitė nuolatinis Respublikos Prezidentas. Laikintai einantis Seimo pirmininko pareigas Č. Juršėnas 1993 m. vasario 25 d. buvo išrinktas Seimo Pirmininku. Nors ir prieš tai asmenys, laikinai ėję Respublikos Prezidento ir Seimo Pirmininko pareigas, pagal Konstituciją ir turėjo teisę siūlyti kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjų pareigas, tačiau jų naujas konstitucinis statusas nebegalėjo kelti jokių abejonių dėl Konstitucijoje jiems suteiktų prerogatyvų legitimumu.

1993 m. kovo 16 d. Seimo posėdyje buvo svarstomos Konstitucinio Teismo trijų teisėjų kandidatūros, kurias pateikė Respublikos Prezidentas A. M. Brazauskas 1993 m. kovo 31 d. dekretu⁶⁵. Buvo siūloma K. Lapinską paskirti šešeriems metams, V. Pavilionį – devyneriems, o S. Šedbarą – trejiems metams. Visiems teisėjams slaptas balsavimas buvo palankus. Buvo išduoti 99 biuleteniai slaptam balsavimui. Balsadėžėje rasti 98 biuleteniai. Už K. Lapinską balsavo 87, prieš – 11, už V. Pavilionį balsavo 85, prieš – 13, už S. Šedbarą balsavo 86, prieš – 12. Visi teisėjai buvo paskirti⁶⁶. Teisėjai tą pačią dieną prisiekė Seime.

1993 m. kovo 18 d. Seimo posėdyje Seimo Pirmininkas Č. Juršėnas remdamasis Konstitucijos nuostatomis pateikė dar trijų Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūras⁶⁷.

Siūlyta A. Gailiūną paskirti teisėju trejiems metams, Z. Levickį – devyneriems, o P. V. Rasimavičių – šešeriems metams. Seimo Pirmininko nuomone, jie buvo reikiamos teisinės kvalifikacijos, turintys teisėjo darbo patirties, o P. V. Rasimavičius – žinomas ir civilinės, šeimos teisės mokslininkas.

Seimo Pirmininkui apibūdinus kandidatus į teisėjus Seimo narys A. Kubilius laikėsi nuomonės, kad Konstitucinio Teismo teisėjai visų pirma turi būti tie teisininkai, kurie turi pakankamai žinių konstitucinės teisės srityje. Kitos teisės sritys, pvz., baudžiamoji,

civilinė bus ne tokios aktualios Teismui nagrinėjant atitinkamas bylas. A. Kubilius tiesiog klausė: „[...] Bet mes čia kuriame ne kokį nors baudžiamąjį ar civilinį teismą, o kuriam Konstitucinį Teismą, ir mane domina jūsų kandidatų patirtis būtent suvokiant Konstitucijos dalykus“⁶⁸. Č. Juršėnas argumentavo, kad Konstitucinio Teismo teisėjais turi būti paskirti ne tik konstitucinės teisės specialistai, bet ir kitų teisės šakų žinovai, nes Teisme bus nagrinėjamos įvairios bylos, susijusios tiek su baudžiamosios teisės, tiek su civilinės teisės, tiek su administracinės teisės normų konstitucingumu⁶⁹. Seimo narys A. Vaišnoras kreipdamasis į Seimo Pirmininką prašė pasakyti, kokios yra garantijos, kad šie teisėjai „dirbs taip, kaip reikalauja įstatymas“. Į tai buvo atsakyta: „[...] Garantija yra žmonių padorumas ir tai, kad kai kuriuos iš jų aš labai seniai pažįstu ir pažįstu kaip rimtus teisininkus. Aš galiu tikrai tiek garantuoti“⁷⁰.

Kadangi Aukščiausiojo Teismo pirmininko prieš tai pateikti du kandidatai nebuvo išrinkti, po Seimo Pirmininko informacijos apie jo teikiamus kandidatus pranešimą padarė ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas M. Lošys. Jis siūlė teisėju išrinkti Aukščiausiojo Teismo teisėją T. Staugaitienę devyneriems metams bei pakartotinai svarstyti jo teikimą dėl S. Stačionko paskyrimo⁷¹ trejiems metams. Beje, dar prieš tai Aukščiausiojo Teismo pirmininkas buvo pateikęs dar vieną kandidatą – T. Kazlauskienę, tačiau ji po pokalbių frakcijoje atsisakė balotiruotis į šias pareigas.

Šių kandidatų į Teismo teisėjus svarstymą lydėjo opzicijos kritika dėl Konstitucinio Teismo formavimo tvarkos ir politinio kryptingumo. Dar nepradėjus svarstyti pateiktų kandidatų reikalauta, kad Aukščiausiojo Teismo pirmininkas paaiškintų Aukščiausiojo Teismo sprendimus bylose, kuriose buvo nagrinėtas rinkimų teisėtumas kai kuriose Seimo rinkimų apygardose. Aiškintasi, kodėl vieni kreipimais į teismą buvo priimti, kiti – ne. Štai Seimo narys P. Giniotas tiesiog sakė: „Sakykite, kuo remiantis tai buvo daroma, ir ar nebandys jūsų siūlomi kandidatai laikytis tos tradicijos ir Konstituciniame Teisme?“⁷² Seimo narys V. B. Rupeika prašė suteikti informacijos, ar Aukščiausiojo Teismo vadovai ir teisėjai „[...] buvo spaudžiami anos Tarybos deputatų nuolatiniais vaikščiojimais į jų kabinetus dėl įvairių bylų [...] Būtų labai gerai išgirsti tas pavardes deputatų, kurie eidavo ir eidavo į Aukščiausiąjį Teismą ir nuolat rei-

64 L. Sabutis labai supykęs // Tiesa, 1993 m. vasario 25 d.

65 Seimo antroji sesija. 1993 m. kovo 16 d. posėdžių stenogramos, Nr. 35, p. 16, 29.

66 1993 m. kovo 16 d. Seimo nutarimas „Dėl Konstitucinio Teismo teisėjų paskyrimo // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr. 9-202.

67 Seimo antroji sesija. 1993 m. kovo 18 d. posėdžių stenogramos, Nr. 36, p. 6, 7, 8.

68 *Ibid.*, p. 7.

69 *Ibid.*, p. 7.

70 *Ibid.*, p. 8.

71 Seimo antroji sesija. 1993 m. kovo 18 d. posėdžių stenogramos, Nr. 36, p. 8, 9.

72 *Ibid.*, p. 11.

kalaudavo [...] Ir būtų labai gerai, kad tos pavardės, jeigu tai bus daroma ateityje, dabar būtų paskelbtos. Kad kiekvienas Seimo nario ėjimas arba kitokiu būdu daromas spaudimas būtų paviešinamas. Tai padėtų mums geriau parinkti teisininkus į tokias svarbias pareigas⁷³.

Po posėdžio pertraukos Seimo Valstybės ir teisės komiteto pirmininkas P. Vitkevičius pranešė apie komiteto posėdį, kuriame buvo įvertinti visi kandidatai į Konstitucinio Teismo teisėjus. Nors balsų dauguma buvo pritarta visiems pretendentes, tačiau balsuota įvairiai. Štai už A. Gailiūną balsavo 8, susilaikė 4, už Z. Levickį – 7, susilaikė 5, už P.V. Rasimavičių – 10, susilaikė 2, už T. Staugaitienę – 8, susilaikė 4. Balsuojant komitete dėl S. Stačioko įvyko metamorfozė – visi 12 komiteto narių pritarė jo kandidatūrai⁷⁴. Svarstant komitete teisėjų kandidatūras buvo reikštos nuomonės, kad Konstituciniame Teisme turėtų būti daugiau konstitucinės teisės specialistų, tačiau atsižvelgta ir į tai, kad šioje institucijoje bus nagrinėjami klausimai ir dėl įvairių teisės sričių įstatymų atitikties Konstitucijai.

Seimo posėdyje svarstant pretendentes į Konstitucinio Teismo teisėjus pagaliau buvo atskleistas priežastys, kodėl nebuvo išrinktas S. Stačiokas. Lietuvos demokratinės darbo partijos frakcijos atstovas Seimo narys J. Karosas paaiškino: „[...] Aš galiu pasakyti, kad frakcijos motyvas, kodėl buvo balsuota prieš šią kandidatūrą, buvo tas, kad gerbiamasis S. Stačiokas buvo šalininkas 1938 metų Konstitucijos. Ta pozicija mums buvo nepriimtina ir tai buvo motyvas, kuris mus vedė balsuoti kitaip. Dabar mes tą klausimą išsiaiškinome ir suprantame tas pastangas kaip norą turėti Lietuvos Konstituciją. Tą jo argumentą mes primame visu rimtumu, turėdami galvoje, kad gerbiamąjį S. Stačioką palaiko visos teisinės organizacijos, daugelis politinių judėjimų, mes taip pat remiame gerbiamojo S. Stačioko kandidatūrą⁷⁵.

Teisėjų rinkimo slaptos balsavimo rezultatai buvo tokie: už Z. Levickį balsavo 78, prieš – 37, už A. Gailiūną – 78, prieš – 37, už P.V. Rasimavičių – 101, prieš – 14, už S. Stačioką – 104, prieš – 11, už T. Staugaitienę – 72, prieš – 43. Taigi visi Konstitucinio Teismo teisėjai buvo išrinkti ir prisiekė Seime⁷⁶. A. Gailiūnas, Z. Levickis, T. Staugaitienė buvo atleisti iš Aukščiausio Teismo teisėjų pareigų⁷⁷.

Formuojant Konstitucinį Teismą beliko paskirti jo pirmininką, kurį pagal Konstituciją iš šio Teismo teisėjų turėjo paskirti Seimas Respublikos Prezidento teikimu. 1993 m. kovo 22 d. Respublikos Prezidentas A. M. Brazauskas pasirašė dekretą „Dėl Konstitucinio Teismo pirmininko“, kuriuo teikė Seimui skirti J. Žilį šio Teismo pirmininku. 1993 m. kovo 25 d. Respublikos Prezidentas pateikdamas kandidatūrą apibūdino jo veiklą Aukščiausioje Taryboje, rengiant Lietuvos Respublikos Konstituciją ir apskritai darbą teisėkūroje⁷⁸. Seimo salėje buvo 88 Seimo nariai. Teismo pirmininkas buvo skiriamas ne slaptu, bet atviro balsavimo būdu. Už šį paskyrimą balsavo 73 Seimo nariai ir 3 susilaikė. Nė vienas Seimo narys nebalsavo prieš⁷⁹. Priimtas atitinkamas Seimo nutarimas⁸⁰.

Tuoju po to, kai buvo priimtas Seimo nutarimas dėl Konstitucinio Teismo pirmininko paskyrimo, žodžio paprašė Seimo narys V. Žiemelis ir Tėvynės Santaros vardu ne tik pasveikino Teismo pirmininką, bet ir teikė pirmąjį prašymą Konstituciniam Teismui ištirti, ar įstatymas dėl Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo atitinka Konstituciją. Suprantama, kad šio straipsnio autorius kaip Teismo pirmininkas tokiu būdu įteikto prašymo negalėjo priimti, nes kreipimosi padavimo ir registravimo taisyklės buvo įtvirtintos Konstitucinio Teismo įstatyme. Seimo posėdyje pirmininkavęs Seimo Pirmininkas Č. Juršėnas „nereglamentiška“ pastebėjo, kad „[...] viskas, žinoma, gražu, bet tik ar čia laikytasi visų normų pradedant šią pirmąją konstitucinę bylą? Tai čia jūsų valia, aš neprotuoju, o tik mažą abejonę pasakau. Ar tas greitas darbas yra nuostabus darbas? Bet jūsų valia. Gyventi bus įdomiau, be jokių kalbų⁸¹. Tai neliko nepastebėta ir žiniasklaidoje⁸².

Suformavus Konstitucinį Teismą, t.y. paskyrus visus teismo teisėjus ir Teismo pirmininką, Teismas kaip teisminė institucija negalėjo pradėti veikti tol, kol nebuvo oficialiai paskirta būstinė, išspręsti materialiniai finansiniai, organizaciniai klausimai dėl Teismo funkcionavimo. Pastarosios problemos iš praktinio pobūdžio žymia dalimi tapo ir politinėmis, nes vis didėjo teisės aktų konstitucingumo patikros poreikis. Parlamento opozicija ėmėsi savotiškų politinių demaršų.

Lietuvos Respublikos piliečių chartijos iniciatyva

73 *Ibid.*, p. 11, 12.

74 *Ibid.*, p. 24.

75 *Ibid.*, p. 24.

76 1993 m. kovo 18 d. Seimo nutarimas „Dėl Konstitucinio Teismo teisėjų paskyrimo“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr. 10-235.

77 1993 m. kovo 23 d. Seimo nutarimas „Dėl A. Gailiūno, Z. Levickio ir T. Staugaitienės atleidimo iš Lietuvos Aukščiausio Teismo teisėjų pareigų“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr. 10-238.

78 Seimo antroji sesija. 1993 m. kovo 23 d. posėdžio stenogramos, Nr. 37, p. 10.

79 *Ibid.*, p. 29.

80 1993 m. kovo 23 d. Seimo nutarimas „Dėl J. Žilio paskyrimo Konstitucinio Teismo pirmininku“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr. 10-240.

81 *Ibid.*, p. 29.

82 URBONAVIČIŪTĖ, S., JAUNISKIS, K. *Vakar Seime: bankininkystės ir rinkimų labirintai* // Lietuvos rytas, 1993, kovo 24 d.

buvo įkurta Visuomeninė Konstitucijos saugos komisija. Paskelbta, kad šios komisijos tikslas – ginti Lietuvos Respublikos Konstituciją kaip valstybingumo, demokratijos pagrindą, stebėti, kad priimti įstatymai ir potvarkiai neprieštarautų Konstitucijai, o valdžios veiksmai ir norminiai aktai jos nepažeistų. Komisijos pirmininku buvo išrinktas ekonomistas akademikas A. Buračas, pavaduotojais – teisininkai Z. Juknevičius ir Š. Vilčinskas, nariais teisininkai J. Aleksandravičius, A. Devėnas, I. Kaganas, P. Rasimavičius, L. Sabutis, V. Zabiela, filologas V. Ambrazas, inžinieriai L. V. Duoba, L. Furmanavičius, L. Verbliugevičius, žurnalistas A. Katkevičius, rašytojas J. Mikelinškas, medikai R. Rastauskienė, M. Ručinskienė, A. Smailys, ekonomistas R. Sikorskis.

Savo pirmajame pareiškime Visuomeninė Konstitucijos saugos komisija pabrėžė, kad Vyriausiosios rinkimų komisijos 1993 m. balandžio 14 d. sprendimas nutraukti trijų Seimo narių įgaliojimus šiurkščiai pažeidžia Konstitucijos 63 straipsnio 6 punkto nuostatą, o šiuo klausimu kompetentingai turėtų pasisakyti Konstitucinis Teismas⁸³.

Vėliau Visuomeninė Konstitucijos saugos komisija kritiškai įvertino 1993 m. sausio 12 d. Seimo priimtą įstatymą, kuriuo buvo pakeisti nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo teisiniai pagrindai⁸⁴. Komisijai buvo nepriimtina nauja nuostata, kad savininkams gyvenamieji namai gali būti gražinti tik tada, kai tų namų nuomininkai laisva valia sutinka persikelti į jiems suteiktas kitas gyvenamąsias patalpas. Kritiškai vertinti ir kiti teisės aktai, kuriais nustatytas teisinis reguliavimas dėl žemės ūkio įmonių turto privatizavimo. Komisija pareiškė, kad tokio pobūdžio sprendimai pažeidžia Konstitucijos 23 straipsnio normas, o svarstomi Žemės reformos įstatymų pakeitimai įteisina tokį pažeidimą⁸⁵.

1993 m. birželio 8 d. vykusiame komisijos posėdyje nagrinėti klausimai: dėl prokuratūros ir tardymo funkcijų santykio; dėl žemės ūkio reformos krypties; dėl Lietuvos valstybinės televizijos monopolistinės veiklos. Įvyko diskusija dėl mirties bausmės panaikinimo. Dauguma komisijos narių gynė aukos pusę, pabrėžė išaugusį nusikalstamumą, žmogaus gyvybės nuvertėjimą. Komisija laikėsi nuomonės, kad mirties bausmės panaikinimas „šiuo sunkiu laikotarpiu būtų nehumaniškas aktas aukos ir dorų visuomenės žmo-

nių atžvilgiu“⁸⁶.

Visuomeninė Konstitucijos saugos komisija, atsižvelgdama į tai, kad buvo nutrauktas kai kurių televizijos laidų („Lietuva ir pasaulis“, „Post scriptum“, „Atgimimo banga“ ir kt.) transliacijos, įžvelgdama kitus politinės cenzūros reiškinius, pareiškė, kad tokiu būdu laužoma Konstitucijos 44 straipsnio nuostata „Masinės informacijos cenzūra draudžiama“. Komisija nutarė šiuos konstitucinius pažeidimus viešai paskelbti ir įrašyti į Juodąją knygą⁸⁷.

1993 m. liepos 1 d. komisija konstatavo, kad Seimo statuto nuostata, jog „Lietuvos radijas ir televizija, respublikiniai laikraščiai, spausdindami ir transliuodami reportažus iš Seimo posėdžių, turi paskelbti ir oficialų pranešimą“, „reportažai turi būti atskirti nuo komentarų apie Seimo veiklą“, „komiteto narių kalbos, pasakytos posėdyje, viešai gali būti skelbiamos tik jų autoriams neprieštaraujant“, pažeidžia Konstitucijos normas apie spaudos informacijos skleidimo laisvę⁸⁸.

1993 m. rugpjūčio 10 d. komisija nagrinėjo informaciją apie Lietuvos valstybės vadovų žingsnius derybose su Rusija dėl okupacinės kariuomenės padarytos žalos atlyginimo. Konstatuota, kad Respublikos Prezidento ir užsienio reikalų ministro mėginimai nuslėpti nuo Tautos esminius derybų momentus ir iš esmės atsisakyti reikalavimo atlyginti okupacijos padarytą žalą yra ne kas kita, kaip mėginimas nesiskaityti su Tautos suverenija gاليا. Atsižvelgdama į tai, kad tokie veiksmai gali būti vertinami kaip Konstitucijos 77 straipsnio nuostatos dėl Respublikos Prezidento priedermės atstovauti Lietuvos valstybei ir daryti visa, kas jam pavesta, Konstitucijos ir įstatymų pažeidimas, komisija apie tai įspėjo Lietuvos visuomenę ir Respublikos Prezidentą⁸⁹.

Atsižvelgdama į tai, kad Konstitucijos Baigiamųjų nuostatų 153 straipsnyje buvo numatyta galimybė Seimui per metus po Konstitucijos priėmimo paprastesne tvarka keisti kai kuriuos Konstitucijos straipsnius, Seimo narių grupė parengė ir paskelbė dviejų įstatymų projektus dėl atitinkamų Konstitucijos straipsnių pakeitimo⁹⁰. Juose buvo siūlyta nustatyti, kad referendumui teikiamų įstatymų projektai, išskyrus Konstitucijos pataisas, turi būti prieš tai apsvarstyti Seime ir prireikus pataisyti pagal Konstitucinio Teismo pateiktas išvadas. Numatyta atsisakyti Respublikos Prezidento įstatymo leidimo iniciatyvos

83 Visuomeninės Konstitucijos saugos komisijos pareiškimas // Amžius, 1993 m. gegužės 1–7 d., Nr. 18.

84 1993 m. sausio 12 d. įstatymas „Dėl įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“// Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr. 5-83.

85 Įstatymų pakeitimai pažeidžia Konstituciją // Lietuvos aidas, 1993 m. gegužės 12 d.

86 VERBLIUKEVIČIUS, L. Konstitucininkų požiūris į mirties bausmę // Lietuvos aidas, 1993 m. birželio 18 d.

87 Konstitucijos sauga // Lietuvos aidas, 1993 m. birželio 18 d.

88 Konstitucijos sauga // Lietuvos aidas, 1993 m. liepos 3 d.

89 Komisija įspėja // Lietuvos aidas, 1993 m. rugpjūčio 12 d.

90 Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr. 43 (28), p.12-16.

teisės, apriboti jo teisę pirma laiko paleisti Seimą, pašalinti nuostatą apie ministrų atsakingumą ir Respublikos Prezidentui. Siūlyta pakoreguoti Konstitucinio Teismo pirmininko skyrimo tvarką nedalyvaujant Respublikos Prezidentui. Siekta, kad Konstitucinio Teismo teisėjų rotacijos principas būtų pakeistas ir nustatyta, kad visi teisėjai eina pareigas iki jie sulauks 68 metų. Visuomeninė Konstitucijos saugos komisija siūlė tokius pasiūlymus atmesti kaip prieštaraujančius demokratiniam Lietuvos Respublikos Konstitucijos principams⁹¹.

Komisija pasisakė dėl Konstitucijos 56 straipsnio, numatančio, kad Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei, įgyvendinimo, nes 1993 m. kovo 16 d. Seimo rinkimų įstatyme nebuvo atskleistas šios normos tikslėnis apibrėžimas. Buvo pareikšta, kad tokia teisinio reguliavimo būklė nesudaro galimybių realizuoti nurodytą Konstitucijos nuostatą ir apginti Seimą nuo asmenų, priesaika ar pasižadėjimu susijusių su užsienio valstybe⁹².

Nagrinėjant, kokius konstitucinio teisėtumo aspektus aktualizavo Visuomeninė Konstitucijos saugos komisija, galima pastebėti, kad visi šie klausimai potencialiai turėjo būti nagrinėjami Konstituciniame Teisme. Tol, kol Teismas dėl objektyvių aplinkybių dar nebuvo pradėjęs teisminių procesų dėl konkrečių teisės normų konstitucingumo, visuomeniniais pagrindais veikiantis darinys buvo vienas iš politinio veikimo būdų išreikšti Seimo opozicijos interesus parlamentinėse batalijose. Kita vertus, komisijos veikla iliustruoja to laikotarpio demokratijos raidos charakteringus reiškinius, kuriuose kaupėsi tiek politinės, tiek teisinės problemos. „Respublikoje“ buvo rašoma: „[...] Ypač aktyvi Konstitucijos sergėtoja yra Seimo opozicija, pati prisiėmusi šią nelengvą naštą. Galima ginčytis, ar ši našta jai nebus per sunki, ar išvis viena politikos jėga gali „teisti“ kitą. O Tėvynės Santaros pretenzijos būti bent moraliniu teisėju nekelia abejonių. Tą rodo ir politiškai angažuotos Visuomeninės Konstitucijos saugos sukūrimas. Ji, beje, jau yra pareiškusi savo nuomonę visais klausimais, kuriuos Konstitucinis Teismas dar tik ruošiasi svarstyti“⁹³.

Ilgainiui Visuomeninės Konstitucijos saugos komisijos veikla tapo mažiau pastebima. Pradėjus funkcionuoti Konstituciniam Teismui visuomenės dėmesys koncentravosi į šios valstybės institucijos nagrinėjamas konstitucinio teisėtumo problemas. Su šios komisijos veikla galima plačiau susipažinti specialiaame

leidinyje⁹⁴.

Konstitucinio Teismo buveinės ir materialinio aprūpinimo klausimas parlamentinėse peripetijose Dar 1992 m. gruodį Seime neformaliai pradėta diskutuoti apie Konstitucinio Teismo organizavimo klausimus. Šio straipsnio autoriui, tuometinio Seimo Juridinio skyriaus vedėjui, laikinai einantis Seimo Pirmininko pareigas Č. Juršėnas pasiūlė parengti Seimo rezoliucijos projektą, kuriame būtų atkreipiamas dėmesys į pagrindines problemas, kurias reikės nedelsiant spręsti. Parengto Seimo rezoliucijos projekto „Dėl būsimos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo veiklos materialinio ir finansinio užtikrinimo“ įvadinėje dalyje buvo konstatuojama, kad artinasi Respublikos Prezidento rinkimai. Pagal 1992 m. lapkričio 6 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 7 straipsnį Konstitucinio Teismo teisėjai, o iš jų – Konstitucinio Teismo pirmininkas, turi būti paskirti ne vėliau kaip per vieną mėnesį po Respublikos Prezidento išrinkimo. Toliau buvo rašoma: „Atsižvelgiant į šias aplinkybes Lietuvos Respublikos Seimas mano, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė, sudarydama Lietuvos Respublikos valstybės biudžetą, turėtų taip pat numatyti finansines lėšas, kurios bus skirtos užtikrinti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo veiklą. Šiam darbui koordinuoti galėtų būti įkurta atitinkama organizacinė komisija (komitetas)“⁹⁵. Ši rezoliucija tada nebuvo pateikta Seimui svarstyti, tačiau idėja dėl būsimąjo Teismo veiklos finansavimo užtikrinimo, specialios komisijos sudarymo vėliau buvo įgyvendinta.

1993 m. kovo 16 d. Seimo posėdyje Seimo Pirmininko pavaduotojas A. Sakalas atkreipė dėmesį, kad reikia nedelsiant spręsti klausimus, susijusius su Konstitucinio Teismo funkcionavimo pradžia, visų pirma – su patalpomis, materialiniu aprūpinimu. Tada Seimo Pirmininko pavaduotojas pabrėžė, kad „[...] Šiandien siūlomos Konstituciniam Teismui įvairios patalpos. Pavyzdžiui, Teisingumo ministerijoje pora kambarių, kitose vietose taip pat nedidelės patalpėlės. Mūsų nuomone, Seimas turėtų išspręsti Konstitucinio Teismo, kaip vienos iš pagrindinių valstybės institucijų, patalpų klausimą, taip pat ir kitus techninius klausimus“⁹⁶.

Šioms aktualijoms spręsti buvo sudaryta komisija: V. P. Andriukaitis (komisijos pirmininkas), E. Jarašiūnas – Seimo narys, J. Prapiestis – teisingumo ministras, A. Vapšys – statybos ir urbanistikos ministras,

94 *Konstitucija ir Seimas*. Vilnius, 1993.

95 *Seimo rezoliucijos projekto kopija yra autoriaus asmeniniame archyve*.

96 1993 m. kovo 16 d. Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo darbo organizavimo“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr. 9-203.

91 *Konstitucijos sauga* // Lietuvos aidas, 1993 m. rugsėjo 23 d.

92 *Dėl Seimo rinkimų įstatymo* // Lietuvos aidas, 1993 m. lapkričio 5 d.

93 *Ar sustiprės trečiosios valdžios balsas* // Respublika, 1993 m. rugpjūčio 4 d.

E. Vilkelis – finansų ministras. Komisijos nariais taip pat buvo visi išrinkti ir būsimieji Konstitucinio Teismo teisėjai. Iki 1993 m. kovo 20 d. komisija turėjo pateikti Seimui pasiūlymus dėl atskiro pastato Konstituciniam Teismui skyrimo, o iki 1993 m. balandžio 1 d. – pasiūlymus Vyriausybei dėl Teismo materialinio techninio aprūpinimo. Šiuo nutarimu buvo akcentuojamas esminis klausimas, kad Konstituciniam Teismui turi būti skiriamas atskiras pastatas.

Kai Seimas baigė formuoti Konstitucinio Teismo personalinę sudėtį ir buvo paskirtas Teismo pirmininkas, teisėjai į pirmuosius pasitarimus rinkdavosi Seimo Juridinio skyriaus vedėjo kabinete. Vienas pagrindinių klausimų buvo Konstitucinio Teismo patalpų klausimas. Nors buvo laikomasi vieningos nuomonės, kad teisėjams nedera tiesiogiai dalyvauti batalijose šiais klausimais, tačiau buvo sutarta visais atvejais pasakyti apie esminius Teismo funkcionavimo poreikius. Vis dažniau siūlant Teismo teisėjus „priglausti“ keliuose kabinetuose Seime ar kitur, šiuose pasitarimuose buvo nutarta pabrėžti, kad toks požiūris visiškai nedera su teisminės valdžios institucijos sprendžiamais uždaviniais, su teismo proceso dėsniais, kurių privalu laikytis ir pačiam Konstituciniam Teismui. Kitaip tariant, buvo laikomasi pozicijos, kad Teismas negalės pradėti nagrinėti konstitucinės justicijos bylų tol, kol neturės savo nuolatinės būstinės.

1993 m. kovo 18 d. įvyko pirmasis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo darbo organizavimo klausimams spręsti komisijos posėdis. Jame dalyvavo komisijos pirmininkas V. P. Andriukaitis, A. Vapšys, E. Vilkelis, J. Prapiestis, taip pat komisijos nariai – Konstitucinio Teismo teisėjai A. Gailiūnas, K. Lapinskas, Z. Levickis, P. V. Rasimavičius, S. Stačiokas, T. Staugaitienė, S. Šedbaras, J. Žilys. Komisija vieningai sutarė, kad skiriant pastatą Konstituciniam Teismui būtina vadovautis nuostata, kad šis pastatas turi būti atskiras, atitikti tikslinę savo paskirtį, taip pat reprezentuoti aukščiausią teisminę valdžią⁹⁷.

Kokiais motyvais buvo grindžiami komisijos pasiūlymai? Visų pirma – atskiras pastatas turi reikšti Teismo funkcijų įgyvendinimo autonomiškumą. Ne veltui visose Europos ir kitose pasaulio šalyse panašaus pobūdžio institucijoms suteikti vieni geriausių pastatų. Antra – pastatas turi būti reprezentatyvus, jis turi simbolizuoti, įprasminti aukščiausiosios teisminės valdžios savarankiškumą. Trečia – Konstitucinio Teismo rūmų vieta turi būti susijusi ir su kitomis centrinėmis valstybės valdžios institucijomis, jų išdėstymu Vilniuje – ilgaamžėje Lietuvos valstybės sostinėje. Tokia ašis yra ir turėjo būti Gedimino pros-

pektas, kur dislokuotos Seimo, Vyriausybės, o netoliese ir Respublikos Prezidento institucijos. Todėl tik šiame istoriniame prospekte turėtų būti įkurdintas ir Konstitucinis Teismas.

Kitą dieną, t. y. kovo 19 d., komisija vėl posėdžiavo. Dalyvaujant komisijos pirmininkui V. P. Andriukaičiui, taip pat komisijos nariams E. Jarašiūnui, J. Prapiestiui, E. Vilkeliui bei nariams – Konstitucinio Teismo teisėjams K. Lapinskui, S. Šedbarui, J. Žiliui buvo nuspręsta pasiūlyti Seimui priimti specialų aktą, kuriuo paskirti Konstituciniam Teismui pastatą, esantį Vilniuje, Gedimino 3⁹⁸.

Kas lėmė tokį sprendimą? Reikėtų atkreipti dėmesį, kad Gedimino pr. 3 rūmai, kuriuose buvo Lietuvos mokslų akademija, atitiko bendrąją koncepciją dėl Konstitucinio Teismo, jie buvo istorinėje Vilniaus miesto dalyje, kur netoliese kadaise buvo Valdovų rūmai, saugoti Lietuvos statutai, veikė Lietuvos valdovų kanceliarija. Antra vertus, pastato vidinis išplanavimas, nedarant jame didesnių rekonstrukcijų, atitiko Konstitucinio Teismo funkcionavimo reikalavimus: esanti salė pagal vietų skaičių ir dydį galėjo būti naudojama Konstitucinio Teismo posėdžiams; už didžiosios salės yra patalpa, kurioje galėjo vykti Teismo pasitarimai, būti priimami Teismo aktai; posėdžių salės vieta buvo patogi ir tuo, kad į ją įeinama ne pro tarnybines patalpas, bet iš pasitarimų kambario; kadangi Konstituciniame Teisme turėjo dirbti apie 70 tarnautojų, patalpų išplanavimas būtų atitikęs ir šiuos poreikius; kadangi Konstitucinio Teismo rūmuose bus ir biblioteka, čia galėjo būti saugomi ir istoriniai Lietuvos valstybės teisės paminklai, literatūra apie Lietuvos bei kitų valstybių konstitucijas. Komisijoje svarstant tokį variantą buvo išreikšta mintis, kad Teismui galėtų būti skiriami tik pagrindiniai rūmai, o iš kiemo pusės esantys pastatai, atitinkamai juos atskyrus, galėtų būti panaudoti ir kitoms reikmėms.

Turint galvoje koncepciją, kuri buvo išreikšta 1993 m. kovo 16 d. Seimo nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo darbo organizavimo“ ir rėmėsi komisijos suformuluotomis pozicijomis, buvo parengtas Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pastato“ projektas. Jame buvo rašoma: „Lietuvos Respublikos Seimas, atsižvelgdamas į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo vaidmenį Lietuvos Respublikos valdžios institucijų sistemoje, siekdamas įprasminti Konstitucinio Teismo būstinės – pastato vietą Vilniaus mieste – ilgaamžėje istorinėje Lietuvos sostinėje, vadovaudamasis nuostata, kad Vilniaus miesto Gedimino prospekte telkiasi pagrindinės Lietuvos valstybės

97 Iš asmeninio autoriaus archyvo.

98 Iš asmeninio autoriaus archyvo.

valdžios ir valdymo institucijos, nutaria: 1. Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui skirti pastatą, kuris yra Vilniuje, Gedimino pr. Nr.3. 2. Lietuvos Respublikos Vyriausybė užtikrina Konstituciniam Teismui perduodamo pastato parengimą pagal jo paskirtį, organizuoja būtiną remontą.“ Nutarimas turėjo įsigalioti nuo jo priėmimo.

Rengiant pasiūlymus Seimui dėl Konstitucinio Teismo pastato buvo svarstomi įvairūs variantai. Vienas iš pastatų – buvusieji Politinio švietimo namai, kuriuose šiuo metu yra Medicinos biblioteka. Įvertinus šio pastato vidinį išplanavimą buvo prieita prie išvados, kad, norint jį pritaikyti Konstitucinio Teismo poreikiams, reikėtų labai didelės rekonstrukcijos, o tam prireiktų didelių finansinių resursų. Diskutuota apie pastatą, kuris tuo metu priklausė Vilniaus miesto architektūros valdybai. Nors visiems imponavo šio pastato vieta, tačiau buvo aišku, kad ir jis neatitinka teisminės institucijos funkcionavimo tikslų. Buvo svarstomas ir vertinamas dar vienas variantas – Komunalinio ūkio ministerijos pastatas, kuris buvo atokiau nuo Gedimino prospekto, netoliese buvusio „Pergalės“ kino teatro. Buvo akivaizdu, kad ir šis pastatas bus sunkiai pritaikomas Konstitucinio Teismo įgyvendinamoms funkcijoms bei paskirčiai. Buvo aptariamoms patalpos, kuriose šiuo metu yra Valstybinė mokesčių inspekcija, Lukiškių aikštėje ir dar keli variantai, tačiau jie visi buvo nepriimtini dėl patalpų išplanavimo arba dėl lėšų, kurias reikėtų panaudoti įkurdinant Teismą.

Taip radosi pasiūlymas perduoti Konstituciniam Teismui Lietuvos mokslų akademijos rūmus Gedimino pr. 3. Konstitucinio Teismo teisėjai, kuriems buvo pasiūlyta įvertinti šias patalpas, kolegialiai pritarė tokiam variantui ir nesigilino į aplinkybes, susijusias su tokiu pasiūlymu. Tik vėliau paaiškėjo, kad buvo įvairių „povandeninių srovių ir lobistinių interesų“. Pasirodė, kad dar tuo metu, kai Ministrų Tarybos Pirmininku buvo B. Lubys, Mokslų akademijos pastatą buvo planuojama perduoti Lietuvos bankui, į jį pretendavo ir komerciniai bankai. Komisijos pirmininkas, Seimo narys P.V. Andriukaitis buvo apkaltintas kovojantis su mokslu. Per Socialdemokratų partijos konferenciją A. Rudys frakcijos vardu pažadėjo dėti pastangas, kad Mokslų akademija liktų mokslui, o ne bankams⁹⁹.

1993 m. balandžio 15 d. Seimo posėdyje Konstitucinio Teismo darbo organizavimo klausimams spręsti komisijos pirmininkas V. P. Andriukaitis informavo apie pasiūlymus dėl Konstitucinio Teismo pastato,

pakartojo motyvus dėl šio Teismo pastato istorinių, architektūrinių prasmų ir funkcionalumo.

Siekiant neiškreipti V. P. Andriukaičio minčių dėl pasiūlymo skirti Konstituciniam Teismui pastatą Vilniuje, Gedimino pr. 3, pateikiame atitinkamą stenogramos dalį: „[...] Beje, šis sprendimas buvo, kaip sakyti, tik toks mūsų idealistinis sprendimas, visiškai komisijos nariams suprantant, jog Mokslų akademija yra prestižinė įstaiga, visiškai tokio pat svarbumo kaip ir Konstitucinis Teismas ir, aišku, nepretenduojame į konfliktą, bet tik į tokį apmąstymą. Kita vertus, šiandien mes susitikome su Lietuvos mokslų akademijos prezidentu ir prezidiumo nariais. Vis dėlto akivaizdu, kad per pastaruosius dvejus metus Mokslų akademija buvo patyrusi didžiulį politinį spaudimą, taip pat ir psichologinį spaudimą, ir materialinių nepriteklių. Kita vertus, aišku, jog paties prezidiumo erdvėje per pastaruosius 50 metų susiformavo tam tikra mokslo dvasia ir, aišku, kad tai yra labai rimti, svarūs argumentai, dėl ko vis dėlto, mano galva, tas mūsų toks idealaus modelio parinkimas turbūt praktiškai yra sunkiai įmanomas“¹⁰⁰.

Svarstant nutarimo projektą V. P. Andriukaitis pasiūlė padaryti pertrauką ir komisijai pagalvoti apie kitas Konstitucinio Teismo pastato alternatyvas. Apie Konstitucinio Teismo aprūpinimo patalpomis problemas bylojo ir V. P. Andriukaičio žodžiai, kad jis pats abejoja savo, kaip komisijos pirmininko, „sugebėjimais ir kompetencija“. Taip pirmininkas išreiškė savo nusivylimą, kad Vyriausybė, kitos valstybės institucijos akivaizdžiai demonstravo atsainų požiūrį į šio klausimo sprendimą.

Po šio Seimo posėdžio įvyko Ministro Pirmininko A. Šleževičiaus ir Konstitucinio Teismo darbo organizavimo klausimams spręsti komisijos narių susitikimas, kuriame dalyvavo ir visi Konstitucinio Teismo teisėjai. Vyriausybės vadovas atkreipė dėmesį, kad Konstitucinio Teismo pastato skyrimo klausimas vis labiau įgyja politinį atspalvį, nes negali būti pradėtos nagrinėti bylos, kurios kaupiasi Konstituciniame Teisme. Tada buvo preliminariai susitarta, kad Teismui galėtų būti skirtas Energetikos ministerijos pastatas (Gedimino pr. 36). Tokie pasiūlymai rėmėsi ir tuo, kad netolimoje ateityje turėjo būti įgyvendinta valdymo reforma, o Energetikos ministerijos funkcijos galėjo atitekti kitoms valstybės institucijoms.

1993 m. balandžio 22 d. Seimo posėdyje vėl buvo svarstomas Konstitucinio Teismo būstinės klausimas. V. P. Andriukaitis atkreipė dėmesį, kad vis aktualesnės tampa konstitucingumo problemos, o Teismas netu-

99 URBONAVIČIŪTĖ, S. *Bylos ant neegzistuojančio Konstitucinio Teismo stalo* // Lietuvos rytas, 1993 m. balandžio 22 d.

100 Seimo antroji sesija. 1993 m. balandžio 15 d. posėdžių stenogramos, Nr.45, p. 49.

ri galimybių pradėti darbą, ir siūlė nedelsiant priimti sprendimą dėl Teismo patalpų, kurios yra Gedimino pr. 36 ir kuriose tuo metu buvo įkurdinta Energetikos ministerija ir Atominės saugos inspekcija¹⁰¹.

Ir šiuo atveju neapsieita be papildomų debatų bei samprotavimų dėl Konstituciniam Teismui skiriamo pastato. Štai Seimo narys A. Kubilius stebėjosi, kodėl šį klausimą turi spręsti ne Vyriausybė, bet Seimas. S. Pečeliūnas buvo įsitikinęs, kad Mokslų akademijos pastatas labiau tinka Konstituciniam Teismui. T. Lideikis pabrėžė, kad Teismas privalo pradėti darbą nedelsiant, o pastato skyrimas ir jo remontas gali užtrukti, ir siūlė suteikti Teismui „kokias nors laikinas patalpas, kad jis jau galėtų pradėti dirbti, o toliau jau spręsti jo nuolatinių patalpų klausimą“. J. Beinortas samprotavo, kad Vilniuje esančio nekilnojamojo turto klausimus turėtų spręsti ne Seimas ar Vyriausybė, bet Vilniaus savivaldybė. Panašiai manė ir G. A. Paviržis¹⁰².

Seimo nutarimas dėl Konstituciniam Teismui skiriamo pastato buvo priimamas ypatingos skubos tvarka. V. P. Andriukaitis dar kartą priminė Seimo nariams Konstitucinio Teismo įstatymo 90 straipsnį, pagal kurį Konstitucinio Teismo posėdžiai vyksta jo nuolatinėje būstinėje ir todėl jokių laikinų ar kitų patalpų Konstitucinio Teismo įstatymas nenumato. Seimo Biudžeto ir finansų komiteto pirmininkas L. K. Jaskėlevičius energingai įrodinėjo, kad tokio pastato skyrimas Konstituciniam Teismui yra nepateisinamas biudžeto išlaidų atžvilgiu, reikalavo ekonominio pagrindimo ir padaryti savaitės pertrauką svarstyme. Dauguma kalbėjusių Seimo narių pritarė siūlytam variantui, o V. Žiemelis, Z. Adomaitis, A. Kunčinas reikalavo nedelsiant priimti pateiktą nutarimą ir nebevilkinti šio klausimo.

Ministras Pirmininkas A. Šleževičius apgailestavo, kad Energetikos ministerijai teks trečią ar ketvirtą kartą keisti savo buvimo vietą, tačiau pritarė, kad šis pastatas būtų skirtas Konstituciniam Teismui, o išeidamas iš Seimo dėl tarnybinio būtinumo paliko oficialų raštą: „Suprasdamas Konstitucinio Teismo įkurdinimo būtinumą, manau, kad komisijos pasiūlytas variantas yra optimalus, ir siūlau šiandien jį priimti.“

Intriga dėl Konstitucinio Teismo pastato tęsėsi po pusės valandos Seimo posėdžių pertraukos. Į Seimo tribūną buvo pakviestas šio straipsnio autorius, tada jau paskirtas Konstitucinio Teismo pirmininku. Savo kalboje atkreipiau dėmesį į Konstitucinio Teismo įstatymo nuostatą kad Teismo posėdžiai vyksta jo nuolatinėje būstinėje Vilniaus mieste, į 1993 m.

kovo 16 d. Seimo nutarimą, kuriame suformuluota Seimo pozicija dėl atskiro Konstitucinio Teismo pastato. Tada sakiau, kad „[...] Konstitucinio Teismo teisėjai, tarp jų ir aš, stengėmės nedalyvauti grumtynėse dėl pastato skyrimo. Manau, kad jūs galite ir turbūt privalote suprasti, kokių motyvų skatinami šiose procedūrose mes nedalyvavome [...] Aš noriu dar kartą įtikinamai pasakyti, kad Respublikos Konstitucinio Teismo institucija yra labai svarbi institucija Lietuvai [...] Svarstant pastato klausimą, aš nemanau, kad šią instituciją galima lyginti su ministerijų struktūromis [...] Tai bus reprezentacinė institucija [...] Pastatas turi atitikti tas funkcijas, kurias vykdys Konstitucinis Teismas. Turi būti salė, už salės turi būti teisėjų slapto pasitarimo kambarys [...] Nesiūlau jums konkrečių sprendimų, bet vis dėlto priimant lemtingus sprendimus, aš labai prašyčiau, kad Seimo nariai atsižvelgtų bent į tai, ką šiandienai norėjau ir turėjau progą, jums leidus, pasakyti“¹⁰³.

Seimo narys T. Lideikis vėl siūlė Teismui skirti kokias nors laikinas patalpas ir nedelsiant pradėti nagrinėti bylas, o S. Pečeliūnas atkakliai reikalavo grįžti prie ankstesnio varianto ir skirti Teismui Lietuvos mokslų akademijos pastatą. L. K. Jaskėlevičius primygtinai siūlė atlikti tokio sprendimo finansinio pagrįstumo ekspertizę ir atidėti šio klausimo nagrinėjimą. Buvęs Mokslų akademijos prezidentas, Seimo narys J. Požėla sakė, kad „[...] grįžimas prie klausimo, jog Mokslų akademijos pastatą atiduotume Konstituciniam Teismui, iš tikrųjų yra, sakyčiau, nekultūringo žmogaus siūlymas. Lietuvos mokslų akademija yra tokia pat Lietuvos prestižinė įstaiga kaip ir Konstitucinis Teismas“. K. Bobelis apibendrintai tarė: „Viena svarbiausių valstybės institucijų yra Konstitucinis Teismas. Visi žinome, kiek daug yra neišspręstų reikalų, kuriuos Konstitucinis Teismas turėtų išspręsti. [...] Šiandien aiškiai girdėjome, kad gerbiamasis pirmininkas pasakė, jog jie negali daryti jokių posėdžių, sprendimų, kol neturi patalpų. Čia ne tiek svarbu, jei mes žinosime, kad tas remontas kainuos tiek ar tiek tūkstančių. Faktas turi įvykti. Mums reikia patalpų Konstitucinio Teismo darbui, ir aš prašyčiau, kad kiek galima greičiau tą klausimą išspręstume, negaištume nereikalingai laiko, o pozityviai dirbtume“¹⁰⁴.

Seimo posėdžiui pirmininkavo Seimo Pirmininko pavaduotojas A. Sakalas. Svarstant šį klausimą jam teko nelengva misija derinti reglamento taisykles su vis prasiveržiančiomis aistromis. Pirmininkaujančiojo konstruktyvi elgsena posėdyje nulėmė, kad klausimo svarstymas nebuvo įklampintas į nesibaigiančią

101 Seimo antroji sesija. 1993 m. balandžio 22 d. posėdžių stenogramos, Nr. 47, p. 5.

102 *Ibid.*, p.5–8.

103 *Ibid.*, p.44.

104 *Ibid.*, p.46.

polemiką dėl reglamento vingrybių ir interesų sankirtos. Nutarimas dėl Konstitucinio Teismo pastato buvo priimtas solidžia balsų persvara. Už nutarimą balsavo 59 Seimo nariai, prieš – 8, 11 susilaikė¹⁰⁵. Nutarimo preambulėje buvo paliktos anksčiau suformuluotos nuostatos dėl Konstitucinio Teismo vaidmens valdžios institucijų sistemoje, Konstitucinio Teismo pastato istorinės, pagaliau ir politinės prasmės. Ir tokiu būdu Seimas deklaravo išskirtinį Konstitucinio Teismo vaidmenį valstybės konstitucinėje sąrangoje.

1993 m. gegužės 27 d. įstatymu Seimas patvirtino Konstituciniam Teismui 1993 metų papildomus asignavimus – 79 500 tūkst. talonų. Įstatyme taip pat buvo nustatyta, kad Konstitucinio Teismo aparato vadovams ir specialistams tarnybiniai atlyginimai nustatomi remiantis Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr.499 „Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinosios bandomosios apmokėjimo tvarkos“ 1 priedėlyje nurodytais tarnybinių atlyginimų koeficientais, o tarnautojams ir darbininkams – remiantis Vyriausybės 1991 m. birželio 27 d. nutarimo Nr.250 „Dėl gyventojų papildomų išlaidų, susijusių su kai kurių prekių kainų padidėjimu, kompensavimo ir biudžetinių įstaigų darbuotojų darbo apmokėjimo didinimo“ 7 priedėlyje nurodytais tarnybiniais atlyginimais, indeksuojant juos Vyriausybės nustatyta tvarka¹⁰⁶.

Peripetijos dėl Konstitucinio Teismo pastato tuo nepasibaigė, nes formaliai paskyrus šį pastatą Teismui, nebuvo numatyta, kokiais terminais Energetikos ministerija „atiduos“ kabinetus ir kitas patalpas. Pagaliau birželio 1 d. Ministras Pirmininkas išleido potvarkį, kuriame Energetikos ministerija buvo įpareigota iki birželio 4 d. atlaisvinti 8 kambarius pirmajame aukšte, o birželio 30 d. perduoti Konstituciniam Teismui antrąjį ir trečiąjį aukštus. Perduotuose 8 kabinetuose įsikūrė Konstitucinio Teismo teisėjai ir pirmieji aparato darbuotojai.

Neįvykdžius minėto potvarkio reikalavimo dėl viso pastato perdavimo, liepos 19 d. įvyko Konstitucinio Teismo teisėjų susitikimas su Ministru Pirmininku. Jame dalyvavo ir Seimo Pirmininko pavaduotojas A. Sakalas. Po šio susitikimo Konstitucinio Teismo pirmininkas ir energetikos ministras pasirašė protokolą, kuriuo Energetikos ministerija įsipareigojo iki

rugpjūčio 1 d. perduoti Konstituciniam Teismui dar 6 kabinetus, o likusias patalpas – per mėnesį po kitų patalpų skyrimo ministerijai. Rugpjūčio 1 d. pastatas, esantis Vilniuje, Gedimino pr. 36, nuo rugpjūčio 1 d. perėjo į Konstitucinio Teismo balansą.

Kadangi tuo metu jau buvo sudarytos bent minimalios darbo sąlygos ruošti teismo posėdžiams, Konstitucinis Teismas pranešė visuomenei, valstybinės valdžios ir valdymo institucijoms, kad nuo rugpjūčio 2 d. pradedami oficialiai registruoti prašymai iširti, ar teisės aktai atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją¹⁰⁷.

Šaltiniai¹⁰⁸

- 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1922, Nr.100-799.
- 1928 m. gegužės 15 d. Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1928, Nr. 275-1778. 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1938, Nr.608-4271.
- 1928 m. rugsėjo 21 d. Valstybės Tarybos įstatymas // Vyriausybės žinios, 1928, Nr.283-1813.
- Valstybės Tarybos nuomonės teisės klausimais 1929–1937*. Kaunas, 1937.
- 1933 m. Teismų santvarkos įstatymas // Vyriausybės žinios, 1933, Nr.419-2900.
- 1935 m. kovo 13 d. Statutinio teismo įstatymas // Vyriausybės žinios, 1938, Nr.474-3326.
- Lietuvos TSR Konstitucijos projektas // Atgimimas, 1988 m. spalio 10 d.
- Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamasis suvažiavimas*. Vilnius, 1990.
- 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr.
- 1990 m. sausio 31 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas „Dėl Lietuvos TSR Konstitucinio Teismo įstatymo projekto rengimo darbo grupės sudarymo“ // Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr.6-127.
- Lietuvos demokratinės darbo partijos Tarybos parengtas Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas // Tiesa, 1991 m. balandžio 23 d.
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys // Lietuvos aidas, 1991 m. gegužės 10 d.

105 1993 m. balandžio 22 d. Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pastato“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr.14-349.

106 1993 m. gegužės 27 d. įstatymas „Dėl papildomų asignavimų Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr.19-472.

107 1993 m. rugpjūčio 2 d. Konstitucinio Teismo pranešimas // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr.35(20) – 807.

108 Nurodomi chronologine tvarka.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas, kurį parengė JAV teisininkai Lowry Wyman ir Barnabas Johnson // *Atgimimas*, 1991 m. birželio 20–22 d.

Lietuvos teisininkų draugijos ir Lietuvos filosofų draugijos parengtas Konstitucijos projektas. VILČINSKAS, Š. *Lietuvos Konstitucijos principai*. Vilnius, 1991.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti paskelbtas Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas // *Lietuvos aidas*, 1992 m. gegužės 1 d.

Sąjūdžio koalicijos „Už demokratinę Lietuvą“ parengtas Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas // *Lietuvos aidas*, 1992 m. gegužės 14 d.

1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr.33-1014.

1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr.33-1015.

1993 m. vasario 3 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr.6-120.

1993 m. vasario 17 d. Seimo nutarimas „Dėl Konstitucinio Teismo teisėjo paskyrimo“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr.7-141.

1993 m. kovo 16 d. Seimo nutarimas „Dėl Konstitucinio Teismo teisėjų paskyrimo“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr.9-202.

1993 m. kovo 18 d. Seimo nutarimas „Dėl Konstitucinio Teismo teisėjų paskyrimo“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr.10-235.

1993 m. kovo 16 d. Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo darbo organizavimo“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr. 9-203.

1993 m. kovo 23 d. Seimo nutarimas „Dėl J.Žilio paskyrimo Konstitucinio Teismo pirmininku“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr.10-240.

1993 m. balandžio 22 d. Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pastato“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr.14-349.

1993 m. rugpjūčio 2 d. Konstitucinio Teismo

pranešimas. // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr.35(20)-807. *Konstitucija ir Seimas* [Tėvynės Sąjunga (Lietuvos konservatoriai)]. Vilnius, 1993.

Lietuvos Respublikos Seimo (1993–1997) pirmosios ir antrosios sesijų posėdžių stenogramos. Autoriaus asmeninis archyvas.

Literatūra

RÖMERIS, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Vilnius, 1994.

RÖMERIS, M. *Administracinis teismas*. Kaunas, 1928.

ŽILYS, J. *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos*. Vilnius, 2001.

KONSTITUCIJA, TEISĖKŪRA IR KONSTITUCINĖ KONTROLĖ: RETROSPEKGINIAI IR METODOLOGINIAI SVARSTYMAI

Egidijus Kūris

Trys metodologinės dilemos

Lietuvos (ir ne tik jos) oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje ir teisės mokslinėje literatūroje daug kartų kartojamas (bet nebūtinai tais pačiais žodžiais) konstitucijos titulavimas visos nacionalinės teisės pagrindų nėra toks banalus, kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Truizmas, kad konstitucija yra visos nacionalinės teisės pagrindas, ne tik ir net ne tiek apibūdina konstitucijos vaidmenį ordinarinės teisės atžvilgiu (nors, žinoma, apibūdina ir jį), kiek suponuoja kitų, kur kas sudėtingesnių, klausimų galimybę. Galima paminėti bent tris tokius klausimus – metodologines dilemas, nusakančias konstitucijos ir ordinarinės teisės sąlyčio taškus. Tačiau pateikti kokius nors įtikinamus „galutinius“ atsakymus į šiuos klausimus būtų itin sunku.

Privalomybė ir esamybė

Pirma, ką teiginyje „konstitucija yra visos nacionalinės teisės pagrindas“ reiškia „yra“? Šis klausimas kreipia į pamatinę teisės mokslo ir teisės pažinimo apskritai problemą, kurią ne vieną šimtmetį bando – neprieidamos ir turbūt niekada neprieisiančios prie vienos nuomonės – spręsti įvairios teisės teorijos, būtent: ar teisė – ir ordinarinė, ir konstitucinė – priskirtina esamybės, ar privalomybės sričiai? Jei, kaip teigia į *preskriptyvius* teisės pažinimo metodus orientuotos

teisės teorijos, teisingas atsakymas į šį klausimą yra „teisė yra privalomybė“, tai konstitucija *a priori* sankcionuoja ne bet kokį ordinarinį teisinį reguliavimą, o tik tokį, kurio teisiškumas buvo patikrintas ir patvirtintas sugretinus jo turinį su konstitucija. Šioje paradigmoje atitikties konstitucijai atžvilgiu „nepatikrinto“, vadinasi, ir jos nesankcionuoto ordinarinio reguliavimo teisiškumą, taigi ir autoritetą, galima – geriausiai atveju – nuolat kvestionuoti, o vertinant radikaliau visas toks reguliavimas laikytinas „neteisiniu“: jis esąs tik teisės regimybė, uzurpavusi jai nepriklausančią teisiškumo savybę. Tačiau kas ir kokia tvarka turėtų patikrinti tą teisiškumą ir ar įmanoma iš anksto autoritetingai ir „galutinai“ patvirtinti kiekvienos naujos ordinarinės teisės nuostatos atitiktį konstitucijai? Naivu daryti prielaidą, kad išankstinį ir kartu „galutinį“ konstitucingumo patikros testą būtų įmanoma atlikti kuriai nors institucijai centralizuotai (arba kelioms institucijoms decentralizuotai) vykdant išankstinę konstitucinę visos ordinarinės teisėkūros „produkcijos“ kontrolę, nes, pasak „legendinio“ Kozmos Prutkovo, neįmanoma aprėpti to, kas neaprepiama, be to, pridurkime, nuolat kinta. Neatsitiktinai pasaulyje išankstinės konstitucinės kontrolės sritis beveik nesiplečia, užtat paskesniosios – plečiasi. Šitaip tolstama nuo patogios ir dėl to, matyt, patrauklios fikcijos, esą jei ordinarinės teisės akto konstitucingumas nebuvo nustatyta tvarka užginčytas dar iki jam įsigaliojant (arba buvo užginčytas, bet patikrinus abe-

jonės buvo formaliai pašalintos), jis neatšaukiamai laikytinas atitinkančiu konstituciją. Todėl vienpusis požiūris į ordinarinę teisę kaip į tokią privalomybę, kurios teisiškumas ir autoritetas, vadinasi, ir (bent moralinis) privalomumas turi būti iš anksto sankcionuotas konstitucijos, yra *nepragmatiškas*. Be to, toks požiūris yra *kontrproduktyvus*, kadangi jį suabsoliutinus itin sumažėtų to, kas paprastai įvardijama trimis savo prasmėmis artimomis (bet netapačiomis) teisinio aiškumo, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo sąvokomis: dėl to, kad visuotinė institucionalizuota išankstinė ordinarinės teisės konstitucingumo patikra yra neįmanoma, daugumą jos nuostatų būtų galima kvestionuoti kiekvienąkart, kai tik jos imtų trukdyti kam nors įgyvendinti savo (nebūtinai toleruotinus) partikuliarus interesus. Tokios nihilizmo, stumiančio politinę bendruomenę į permanentinę anomijos teisės atžvilgiu būseną, patirties Lietuvoje turime net per daug. Žinoma, šitoks teisinis neaiškumas, teisinis netikrumas ir teisinis nesaugumas nėra jokia problema toms teisės teorijoms, neišskiriant nė prigimtinės teisės mokyklos (o gal net pirmiausia jai!), kurios „žino“ ne tik tai, kad *lex iniusta nos est lex*, bet ir tai, koks *lex* yra ar turėtų arba galėtų būti *iusta*, tačiau jis tikrai negali nebūti problema realaus teisinio gyvenimo veikėjams – visiems mums, turintiems modeliuoti savo elgesį pagal *oficialios, galiojančios, realiai veikiančios* pozityviosios teisės reikalavimus ir paprastai negalintiems pasirinkti kokios nors kitos alternatyvos, nes jos realiame gyvenime tiesiog nėra.

Kita vertus, postulatą „konstitucija yra visos nacionalinės teisės pagrindas“ nelengva suderinti ir su deskriptyviais teisės pažinimo metodais grindžiamoms teisės teorijoms būdingu teisės priskyrimu esamybei. Turbūt nereikia įrodinėti to, su kuo susiduriame vos ne kasdien, būtent – kad galiojančios, veikiančios, realios ordinarinės teisės nuostatos labai dažnai (ir labai svarbiose srityse) nukrypsta nuo Lietuvos Respublikos Konstitucijos imperatyvų, o kai kada ir atvirai jiems prieštarauja. Dar daugiau, ordinarinės teisės antikonstitucingumas kai kada atsiranda ne dėl įstatymų leidėjo ar kito pozityviają teisę kuriančio subjekto klaidos, neapsižiūrėjimo ar aiškaus konstitucinio orientyro nebuvimo (tikro ar tariamo konstitucijos teksto neaiškumo), bet yra padarinys tikslingo, kryptingo politinio veikimo, kuriuo sąmoningai, netgi ciniškai siekiama žemesnės galios teisiniu reguliavimu „įveikti“, kitaip tariant, „apgauti“ aukščiausiąją teisę – konstituciją, t. y. ją „neutralizuoti“, tikintis, kad galbūt šio žemesnės galios reguliavimo atitikties konstitucijai niekas (t. y. konstitucinės kontrolės įgaliojimus turinti institucija) nepatikrins (nes niekas neinicijuos kons-

titucinės justicijos bylos), o jei patikrins, galbūt tą reguliavimą pateisins, o jei ir nepateisins, tai jo įgyvendinimo padarinių vis tiek jau nebus įmanoma panaikinti. Todėl iliuzija būtų ne tik ką tik aptarta ordinarinės teisės visuotinės institucionalizuotos išankstinės konstitucingumo patikros galimybė – ne mažiau naivus būtų ir konstitucijos išaukštinimas ją vadinant *faktiniu* visos ordinarinės teisės pagrindu: tai būtų ne kas kita kaip, švelniai tariant, teisinės tikrovės pagražinimas, kuris, beje, vargu ar daug ką įtikintų. Ir vėl: pernelyg dažnas ordinarinio teisinio reguliavimo atotrūkis nuo konstitucijos reikalavimų (jei ne daugiau) nėra problema toms teisės teorijoms, kurios teisę priskiria esamybės sričiai, kaip antai teisiniam realizmui ar teisiniam pliuralizmui, o ypač vadinamajam kritinių teisės studijų sąjūdžiui, skelbiančiam imanentinį teisės vidinį prieštaringumą, nenuoseklumą ir nesistemiškumą (ir net besimėgaujantį jo apraiškomis), bet šis atotrūkis yra problema pačiai teisei – jos hierarchijai, nuoseklumui, privalomumui, taigi ir jos buvimui socialine vertybe, vadinasi, ir problema visuomenei, kurios kolektyvinėje sąmonėje ir ilgaamžėje kolektyvinėje patirtyje teisė, kad ir kokia ji būtų *iš tikrųjų*, siejama su teisingumo ir gėrio idealais.

Tarp šių dviejų „metodologinių ekstremumų“ (kurios kadaise taip įtikinamai parodė H. L. A. Hartas, postuluodamas vadinamųjų vidinio ir išorinio požiūrių į teisę skirti) esama keleto įžvalgių, kūrybiškų ir (tai ne mažiau svarbu) įtakingų teisės teorijų, kaip antai H. Kelseno, L. L. Fullerio, G. Radbrucho arba R. Dworkino, kurios (kiekviena savaip) bando suderinti šias dvi teisės „tikroves“. Tačiau bendras paveikslas – bent ordinarinio ir konstitucinio teisinio reguliavimo santykio aspektu – nuo to nesikeičia: nė viena iš tų teorijų kol kas nepateikė (tūla ir nepretenduoja pateikti) kriterijų, kurie leistų realiai veikiančios ordinarinės teisės sistemą *a priori* apibūdinti kaip „labiau“ ar „mažiau“ subordinuotą konstitucijai: nors ordinarinės teisės sistema turėtų būti konstruojama konstitucijos pagrindu, ordinarinė teisė kartais kuriama remiantis konstitucija, o kartais – priešingai jai, ir neįmanoma pasakyti, kuri iš šių dviejų ordinarinės teisės sistemos „dalių“ yra didesnė ir (arba) suteikia visai sistemai subordinuotos konstitucijai ar konstitucijos atžvilgiu *de facto* autonominės sistemos pobūdį. Šiuo atžvilgiu bene vienintelės išimtyt būtų vadinamųjų žlugusių valstybių, kuriose siautėja dėl valdžios kovojančių grup(uo)čių savivalė ir visiškas neteisėtumas, „teisė“, taip pat totalitarinių valstybių, kuriose valdžios atstovams *faktiškai* nėra taikomos (ar taikomos ne visos) tos pačios taisyklės kaip visiems kitiems visuomenės nariams, teisė

– tokias teisės sistemas beveik be išlygų galėtume priskirti antrajam tipui. Tačiau „daugmaž normalių“ valstybių su daugmaž stabiliomis teisės sistemomis, kuriose tikima teisės solidaristine bei prevencine paskirtimi ir kuriose teisė iš tikrųjų geriau ar blogiau atlieka solidarumo palaikymo bei konfliktų prevencijos funkcijas, taip kategoriškai priskirti pirmajam ar antrajam tipui negalime. Be to, aptariamoju atžvilgiu nėra neproblemiškas ir pačios konstitucijos turinys: net jei valstybės ordinarinė teisė pagrįstai laikytina iš esmės (nes šimtaprocentinė atitiktis yra nepasiekiamas idealas) atitinkančia konstitucija, tai savaime nereiškia jos vertybinio legitimavimo, nes pačioje konstitucijoje gali būti ir tokių nuostatų, kurios nedera, pavyzdžiui, su visuotinai pripažįstamais demokratijos, atsakingo valdymo ar žmogaus teisių standartais. Tiesa, ordinarinės teisės sistemų klasifikavimui (į konstitucijai subordinuotas ir konstitucijos atžvilgiu *de facto* autonomines) lyg ir galinčią pasitarnauti metodologiją bando siūlyti politikos mokslas, postuluojantis konstitucinių *formalia* ir konstitucinių *realia* netapatumą, bet to per maža: ordinarinės teisės atitiktis konstitucijai (taigi ir konstitucijos aiškinimo kaip hermeneutinio fenomeno) *per se* problematika politikos mokslui yra periferinė ir jame šiaip jau neplėtojama (o jei apie ją ir užsimenama, tai tik puse lūpų).

Vienintelis kelias daugmaž patikimai *teisiniu aspektu* atsakyti į klausimą, ar šalies (mūsų atveju Lietuvos) konstitucija iš tikrųjų yra jos ordinarinės teisės pagrindas, veda per atvejų tyrimą, reprezentatyvią kiekybinę bei turinio analizę ir apibendrinimą. Tai būtų milžiniškos apimties tyrimas, kurį nežinia kas būtų pajėgus atlikti. Įvairiose (taip pat ir šio straipsnio autoriaus) publikacijose nurodomi paskiri Lietuvos Respublikos Konstitucijos nepaisymo atvejai dėl jų fragmentiškumo, taip pat dėl to, kad jie dažnai pateikiami pirmiausia kaip iliustracijos, negali būti pakankamas pagrindas kokioms nors apibendrinančioms išvadoms. Ar jie liudija kokią nors tendenciją? Autorius nesiūlo atsakymo (o vis gausėjančių Konstitucijos ignoravimo apraiškų šiame straipsnyje nėra analizuoja; plg., „Vietoj pabaigos“ *infra*), bet galbūt įdėmesnis Lietuvos viešojo gyvenimo stebėtojas pasakytų, jog atsakymas siūlosi pats.

Turinys ir procesas

Antra, postulatas, kad konstitucija yra nacionalinės teisės pagrindas, yra itin talpus. Ką reiškia būti „teisės pagrindu“? Būtų pernelyg didelis supaprastinimas šį postulatą redukuoti į tautologišką (nors, be abejo, teisingą) imperatyvą, kad visos teisė ku-

riančios institucijos pagal kompetenciją leisdamos teisės aktus privalo paisyti konstitucijos nuostatų. Atsiribojus nuo ankstesniame poskirsnyje aprašytos esamybės–privalomybės aporijos, konstitucijos buvimą „teisės pagrindu“ galima interpretuoti dvejopai. Pirmasis aspektas: konstitucija diktuoja ordinarinės teisės *turinį*, t. y. nubrėžia ordinarinio reguliavimo kryptį bei ribas. Būtent ši buvimą „teisės pagrindu“ samprata yra jei ne monopolizavusi, tai bent gerokai užskėtusi Lietuvos konstitucinę justiciją – net ne tiek dėl kokios nors aukščiausiosios konstitucinės kontrolės institucijos – Konstitucinio Teismo nuostatos, kiek dėl dominuojančio pareiškėjų kreipimuisi į šį teismą – prašymų ištirti, ar teisės aktas (jo dalis) atitinka Konstituciją, – pobūdžio. Tarp jų vyrauja prašymai, kuriuose ginčijamas ordinarinio teisinio reguliavimo turinys (Konstitucinio Teismo įstatymo 64 straipsnio 1 dalies 1 punktas), tuo tarpu gana retai Konstitucinio Teismo prašoma ištirti, ar ginčijamas teisinis reguliavimas neprieštarauja Konstitucijai pagal joje nustatytą priėmimo, pasirašymo ar įsigaliojimo tvarką (64 straipsnio 1 dalies 4 punktas), dar rečiau ginčijama ordinarinio teisinio reguliavimo atitiktis Konstitucijai pagal formą ar reguliavimo apimtį (64 straipsnio 1 dalies 2, 3 punktai). Matyt, tokia „darbotvarkė“, kurią Konstitucinis Teismas ne pats sau nusistato (nors tikriausiai ne vien jį), nulėmė, kad susiklostė praktika, jog – išskyrus tuos nedažnus atvejus, kai teisės akto (jo dalies) atitiktis Konstitucijai buvo tirta ir pagal turinį, ir pagal, pavyzdžiui, priėmimo tvarką, – Teismo nutarimų rezoliucinėse dalyse paprastai *nė neužsimenama* apie tai, kad tirtas teisinis reguliavimas pripažįstamas neprieštaraujančiu arba prieštaraujančiu Konstitucijai būtent *pagal turinį*: žodžių „pagal turinį“ nutylėjimas tarsi savaime suponuoja, jog konstitucinės justicijos byloje buvo tirtas būtent *ginčijamo teisinio reguliavimo turinys*. Ar tai reiškia, kad ginčijamo teisinio reguliavimo atitiktis Konstitucijai pagal turinį tyrimas ir pripažinimas, jog atitinkamas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai, suponuoja, kad buvo patikrinta ir jo priėmimo (pasirašymo, įsigaliojimo) procedūra, todėl dar vienas kreipimuisi į Konstitucinį Teismą ginčijant tą patį teisės aktą (jo dalį), bet jau ne turinio, o priėmimo (pasirašymo, įsigaliojimo) procedūros konstitucingumo aspektu tarsi nebūtų teisinio pagrindo? Bet lygiai taip pat galima daryti prielaidą, kad ta procedūra tiesiog *prima facie* nesuklėd abejonių nei pareiškėjui, nei Konstituciniam Teismui, kuris būtų galėjęs ją – net pareiškėjui neprašant – ištirti *ex officio*. Jurisprudencijos, kuri leistų vienareikšmiškai nuspėti, kokios pozicijos tokiu atveju laikytųsi

Konstitucinis Teismas, kol kas nėra.¹ Bet į klausimą, ar toks naujas prašymas dėl jau tirtu teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (žinoma, jei jis atitiktų visas kitas Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytas sąlygas) būtų priimtas nagrinėti Konstituciniame Teisme, veikiausiai reikėtų atsakyti teigiamai: kas formaliai nebuvo tirta – ir liko neiširta, todėl jei toks pakartotinis prašymas būtų paduotas, nebūtų galima atsakyti jį priimti nagrinėti remiantis vien Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 1 dalies 3 punktu. Tai būtų blėfavimas, ne mažiau.

Šis dominuojantis, su ordinario teisinio reguliavimo turiniu susijęs Konstitucijos buvimas „teisės pagrindu“ aspektas neužtemdo kito, susijusio su ordinario teisės kūrimo procesu bei forma. Jie abu yra atspindėti bylų nagrinėjimo Konstituciniame Teisme pagrindus apibūrinančioje Konstitucinio Teismo įstatymo 64 straipsnio 1 dalyje. Išties Konstitucija nubrėžia gaires ne vien ordinario teisės turiniui, bet ir jos aktų priėmimui, pasirašymui, įsigaliojimui bei formai. Net konstitucingumo atžvilgiu nepriekaištingo turinio ordinario teisinis reguliavimas gali būti pripažintas (ir kartais būna pripažįstamas) antikonstituciniu dėl to, kad buvo nesilaikyta Konstitucijoje *expressis verbis* nustatytų ar ja pagrindžiamų, taigi joje implicitiškai įtvirtintų, priėmimo (pasirašymo, įsigaliojimo) tvarkos ar formos reikalavimų.

Kita vertus, galima pagrįstai klausti, ar tarp šių dviejų aspektų nesama tokios sąsajos, kuri nulemtų *inter alia* tai, kad Konstitucijai pagal priėmimo (pasirašymo, įsigaliojimo) tvarką ar formą prieštaraujantis ordinario teisinis reguliavimas ne visada gali ar net turi būti pašalintas iš teisės sistemos, jei nebuvo nustatyta, jog jis atitinka Konstituciją pagal turinį. Jei tokios sąsajos vis dėlto esama, ją galima įvardyti arba *hierarchijos*, arba *taisyklės–išimties* kategorijomis. Ši hipotetinė sąsaja laikytina hierarchine, jei daroma prielaida, kad sprendžiant dėl teisės akto (jo dalies) palikimo ordinario teisės sistemoje „svarbiausia“ yra tai, kad atitinkamas teisinis reguliavimas atitinka Konstituciją pagal turinį, o teisėkūros proceso ir formos „kokybė“ yra tarsi „antraeiliai“ dalykai. Vis dėlto nei Konstitucinio Teismo įstatymo, nei pačios Konstitucijos tekste nepavyktų išskaityti nė menkiausios

užuominos apie tokią atitikties Konstitucijai aspektų hierarchiją, t. y. apie tai, kad teisėkūros proceso ar teisės akto formos konstitucingumas yra kaip nors subordinuotas šio akto turinio konstitucingumui. Kita vertus, jokiais Konstitucinio Teismo įstatymo ir pačios Konstitucijos formuluočiais nepavyktų pagrįsti ir išimties koncepcijos: niekur nėra eksplisitiškai nustatyta, kad pagal priėmimo (pasirašymo, įsigaliojimo) tvarką Konstitucijos neatitinkantis ordinario teisinis reguliavimas „išimties tvarka“ gali, o gal net turi būti paliktas galioti, jei jis neprieštarauja Konstitucijai pagal turinį. Sistemaiškai aiškinant Konstitucinio Teismo įstatymo (ir pačios Konstitucijos) nuostatas konstatuotina, kad pripažinimas (konstitucinės justicijos byloje), jog išleidžiant teisės aktą nebuvo pažeista Konstitucijoje eksplisitiškai arba implicitiškai nustatyta jo priėmimo (pasirašymo, įsigaliojimo) tvarka, savaime nereiškia, kad nebereikia tirti, ar jis atitinka Konstituciją pagal turinį (žinoma, išskyrus tuos atvejus, kai pareiškėjas tokio tyrimo neprašo, o pačiam Konstituciniam Teismui dėl to *prima facie* nekyla abejonių, kurias pašalinti jis galėtų tik ištyręs atitinkamą teisinį reguliavimą *ex officio*). Priešingai, ordinario teisinio reguliavimo konstitucingumas gali būti „toliau“ tiriamas net tada, kai jau yra nustatyta, jog teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai pagal priėmimo (pasirašymo, įsigaliojimo) tvarką². Preskriptyvūs, normatyviniai Konstitucinio Teismo įstatymo (ir Konstitucijos) teksto analizės metodai nepatvirtina nei hierarchijos, nei taisyklės–išimties schemos. Kad ir koks konstitucinės justicijos byloje būtų aptiktas tiriamo teisės akto (jo dalies) antikonstitucingumo aspektas, jis yra formalus teisinis „šviertalas“, nukertantis bet kurią tikslingumo „kortą“, kuria būtų bandoma pateisinti, t. y. pridengti ir pagrįsti, formaliai Konstitucijai prieštaraujančios nuostatos palikimą teisės sistemoje.

Tačiau be preskriptyvių metodų yra dar ir deskriptyvūs, be privalomybės (dėl kurios turinio kai kada galima ginčytis be galo) yra dar ir esamybė. Yra formalioji teisė – ir yra faktas, šiuo atveju Konstitucinio Teismo sprendimas (nutarimas), kuris vienašart priimtas, pats tampa teise. Konstitucinėje jurisprudencijoje būta atvejų, kai būdavo konstatuojamas „tam tikras“ tiriamo ordinario teisinio reguliavimo turinio ydingumas, tačiau to „savaime“ nepakakdavo tą reguliavimą pripažinti prieštaraujančiu Konstitu-

¹ Bet plg. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 20 d. sprendimą, kuriame daroma nuoroda į Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimą. Tačiau abiem atvejais pareiškėjas ginčijo Respublikos Prezidento dekreto atitiktį Teismų įstatymo (pirmuoju atveju – ir Konstitucijos) nuostatomis pagal priėmimo tvarką, be to, antruoju atveju Teismas konstatavo, kad „dekreto iš esmės yra ginčijamas tuo pačiu aspektu, kuris buvo iširtas ankstesnėje konstitucinės justicijos byloje“. Kita vertus, Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimo rezoliucinėje dalyje nėra *expressis verbis* nurodyta, kad ginčijamas dekretas neprieštarauja Konstitucijai pagal joje nustatytą priėmimo tvarką. Taip pat plg. nagrinėjimo Konstituciniame Teisme laukiančią konstitucinės justicijos bylą Nr. 2/2010 (prašymo Nr. 66/2009) ir Teismo 2007 m. gegužės 23 d. nutarimą.

² Bet plg. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimą: pripažinus, kad ginčijamas teisinis reguliavimas prieštarauja Konstitucijai pagal turinį, „toliau“ buvo tiriama, ar jis neprieštarauja Konstitucijai pagal pasirašymo ir paskelbimo tvarką (pareiškėjas – Seimo narių grupė ginčijo, ar įstatymas atitinka Konstituciją šiais dviem aspektais).

ciai³. Lygiai taip pat Konstitucinio Teismo praktikoje aptiktume ir atvejų, kai tokios „pusiau antikonstitucinės“ – konstituciškai nepriekaištingos savo turiniu, bet jos neatitinkančios pagal formą arba priėmimo (pasirašymo, įsigaliojimo) tvarką – nuostatos (kai kada bendro pobūdžio teisinis reguliavimas, bet dažniau individualios teisės nuostatos) nebūdavo pašalinamos iš teisės sistemos, vadinas, legalizuojamos, arba iš teisės sistemos būdavo pašalinamos ydingo (antikonstitucinio) turinio nuostatos, bet legalizuojami jų faktiniai padariniai. Kadangi tokių išimčių būta labai mažai, būtų sunku apkonstruoti kokią nors išbaigtą teisinių ar faktinių aplinkybių, hipotetiškai galinčių paskatinti, o gal kai kada ir paskatinusių Konstitucinį Teismą toleruoti, taigi ir legalizuoti, įvairias „pusiau antikonstitucines“ – ne tik tokias (jų buvo vos viena kita), kai ginčijamas teisinis reguliavimas prieštaraudavo Konstitucijai pagal priėmimo (pasirašymo, įsigaliojimo) tvarką, bet ne pagal turinį, bet ir tokias (jų šiek tiek daugiau), kai jo turinys būdavo ydingas ar net antikonstitucinis, bet tai neturėdavo įtakos to reguliavimo padariniams – situaciją, tipologiją. Bet galima bent pabandyti įvardyti tas aplinkybes nepretenduojant į pernelyg didelį išsamumą ir nuoseklumą, iš karto pripažįstant, kad jos bent iš dalies susipina, todėl jų išvardijimas dar nelaikytinas tipologija arba geriausiu atveju laikytinas tik bandymu tokios tipologijos, kurią tolesni ir gilesni tyrimai tikrai pakoreguotų.

Antai galima paminėti *laiko veiksnį*: ar ordinarinis teisinis reguliavimas atitinka Konstituciją, buvo ištirta praėjus daug laiko nuo teisės akto išleidimo, kai jau yra susiklosčiusi plati atitinkamų nuostatų taisykoniška praktika arba – tai dar problemiščiau – anksesnės teisinės ir svarbiausia, faktinės situacijos išvis neįmanoma atkurti neužkraunant visuomenei arba tam tikroms žmonių grupėms pernelyg didelės naštos (taip pat ir finansinės)⁴. Hipotetiškai reikšmingas galėtų būti ir sukurtų teisinių lūkesčių veiksnys: gali būti ir *toliau* pripažįstamos ir saugomos bei ginamos asmenų teisės, įgytos pagal vėliau antikonstituciniu pripažintą teisinį reguliavimą, taip pat gali būti ginami tokio reguliavimo sukurti teisiniai lūkesčiai⁵.

Paminėtinas ir nustatytų procedūrinių ar formos *pažeidimų (ne)esmingumo veiksnys*: padaryti pažeidimai neturėjo esminės reikšmės nustatant ginčijamą reguliavimą arba ginčijamas teisės aktas buvo „iš esmės teisingas“ ir negalėjo būti išleistas nepadarius atitinkamo pažeidimo⁶. Galima paminėti ir *vėlesnio „padėties pataisymo“ veiksnį*: pažeidimas gal ir buvo padarytas, bet dabar „jau per vėlu“ apie tai spręsti, nes „padėtis pasikeitė“ arba, jei formalus pažeidimas būtų ištaisytas, galutinis rezultatas vis tiek būtų tas pats⁷. Kaip atskirą, mažiau problemišką – nes yra gana nuosekli šių pozicijų pagrindžianti oficiali konstitucinė doktrina – atvejį galima išskirti Konstitucinio Teismo nutarimo oficialaus paskelbimo, taigi ir įsigaliojimo, atidėjimą, kai siekiama išvengti teisinio vakuomo⁸. Tiesa, kol kas visi atvejai, kai Konstitucinis Teismas nutardavo atidėti savo nutarimo oficialų paskelbimą, buvo susiję su tirtu teisės akto (jo dalies) neatitiktimi Konstitucijai pagal turinį, tačiau atitinkamoje oficialioje konstitucinėje doktrinoje nėra nieko, kad negalėtų būti visiškai pritaikoma ir tiems atvejams, kai Konstitucinis Teismas nustato tiriamo teisės akto (jo dalies) prieštaravimą Konstitucijai pagal formą ar priėmimo (pasirašymo, įsigaliojimo) tvarką.

Tai tik keli pavyzdžiai, kurių dėl jų negausumo bei dėl to, kad beveik kiekvieną iš jų galima susieti su unikalia teisine ar faktine situacija, kol kas neįmanoma ne tik klasifikuoti, bet ir konceptualizuoti (bent šio straipsnio autorius kol kas neįžvelgia tokios galimybės). Be to (šiek tiek pasikartosime), daugeliu paminėtų itin retų ir *šiuo atžvilgiu* išimtinių atvejų teisėkūros procedūros ydingumo konstatavimas buvo arba susipynęs su jų turinio antikonstitucingumo pripažinimu, arba net nebuvo atskirai išskirtas atitinkamo Konstitucinio Teismo nutarimo tekste ir galėtų būti laikomas „menamu“, „išvestiniu“ iš visos nutarimo argumentacijos visumos – su visais iš to kylančiais padariniiais, tokiais kaip tokio „išvesto rezultato“ neturėjimas jokios formalios teisinės galios (nes tai būtų padaręs ne Teismas, bet kiti asmenys – politinio proceso dalyviai, mokslininkai ir t. t.), jau neminint ginče dėl teisės aiškinimo formuluojamų nuomonių subjektyvumo. Negalima nepastebėti ir to, kad kai kada Konstitucinis Teismas tokiose konstitucinės justicijos bylose apsiriboja konkreto teisės akto (jo pataisos) išleidimo proceso kritika, tačiau išvada, jog tas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai

3 Plg., pvz., Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d., 2006 m. sausio 24 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2008 m. gegužės 28 d. nutarimus.

4 Plg., pvz., Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 3 d., 1999 m. liepos 9 d., 2001 m. birželio 28 d., 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimus.

5 Plg., pvz., Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d., 2006 m. gegužės 12 d., 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimus. Tose konstitucinės justicijos bylose buvo tirama, ar ginčijamas teisinis reguliavimas prieštarauja Konstitucijai pagal turinį, o ne pagal priėmimo (pasirašymo, įsigaliojimo) tvarką. Tačiau ydingo (ne visada formaliai pripažinto antikonstituciniu) teisinio reguliavimo padariniai buvo palikti „nepaliesiti“. Turbūt įmanoma tam tikra analogija ir su aptariama hipotetine teisine ir faktine situacija. Taip pat žr. oficialią konstitucinę doktriną Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime.

6 Plg., pvz., Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarimą.

7 Plg., pvz., Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimą.

8 Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2010 m. birželio 29 d., 2011 m. birželio 9 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai. Oficialią konstitucinę doktriną žr. ir Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutarime, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime.

pagal priėmimo (pasirašymo, įsigaliojimo) tvarką, nors prašyte prašosi, išvis nepadaroma – jos nėra nei nutarimo motyvuojamojoje dalyje, nei, savaime suprantama, jo rezoliucijoje. O kai kada, kaip minėta, net konstatuojama, kad nustatytas teisėkūros procedūros ydingumas „savaime“ nelaikytinas konstitucijos pažeidimu. Oponentai galėtų, atrodo, pagrįstai kritikuoti tokią praktiką. Bet prieš kritikuojant pravartu paklausti: o kas būtų *faktiškai*, jei būtų nuspręsta priešingai? *Pereat mundus, fiat iustitia?* Bet kokią prasmę turėtų *iustitia*, jei *mundus periiit*? O jei iustitia neturi prasmės, tai gal jis visai ne *iustitia*? Tačiau idant šios minties negalima būtų išversti taip, kad ji atrodytų ciniška, Konstituciniam Teismui nepakenktų atitinkamoje byloje plačiau argumentuoti, kokių konstituciniu pagrindu aptariamoms rūšies „pusiau antikonstitucinis“ ordinarinis teisinis reguliavimas gali būti legalizuojamas – ne tik konkrečioje konstitucinės justicijos byloje, bet apskritai. Tai uždavinys būsimai konstitucinei jurisprudencijai ir, be abejoj, ją nagrinėjančiam mokslui.

Konstitucija kaip teisėkūros rezultatas

Tai, kad Konstitucinio Teismo įstatyme yra *expressis verbis* įtvirtinti Teismo įgaliojimai tirti, ar teisės aktas (jo dalis) atitinka Konstituciją pagal priėmimo (pasirašymo, įsigaliojimo) tvarką, skatina aiškintis, ar daug kas šiuo klausimu yra nustatyta – tiksliau, *tiesiogiai* nustatyta – pačioje Konstitucijoje. Pasirodo, ne itin daug. Teisėkūrai skirtų eksplicitinių Konstitucijos nuostatų nėra daug. Kur kas daugiau esama teisėkūros procesui implicitiškai gaires brėžiančio reguliavimo, pavyzdžiui, universalių konstitucinių principų (tokių kaip teisinės valstybės ir kt.), kurie suponuoja įvairius reikalavimus teisės aktų leidimui, formai, promulgavimui bei įsigaliojimui, taip pat tokių nuostatų, kuriose esama tik mažos „užuominos“ apie teisėkūrą, bet jos buvo – kai kuriais klausimais gana išsamiai – išplėtos oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje (apie tai žr. „Kai kurie konstituciniai imperatyvai ordinarinei teisėkūrai“ *infra*). Tai savaip priartina mus prie dar vieno Konstitucijos ir teisėkūros sąlyčio taško.

Tas *trečiasis* sąlyčio taškas, kartu ir probleminis klausimas, skatina į pačią Konstituciją žvelgti ne vien kaip į ordinarinės teisės kūrimo orientyrą, bet ir kaip į teisėkūros „produktą“: ji pati, kaip aukščiausioji teisė, buvo *sukurta* ir, kaip teisė, gali būti (ir yra) *keičiama*. Įpratusiems Konstitucijoje matyti tik tai, ką joje perskaito, ir nematyti, kas slypi už jos lakoniškų ir ne visada grakščių formuluočių, šis sąlyčio taškas gali atrodyti dirbtinis. Bet vis tiek paklauskime: ar mūsų Konstitucijos kūrimas – ir sukūrimas 1992 m.,

ir vėlesnių pataisų padarymas – pasižymi tuo, ką galima pavadinti (turbūt nelabai vykusiai) *konstitucine savirefleksija*, kitaip tariant, ar tie aukščiausios galios teisiniai imperatyvai, kuriuos Konstitucija diktuoja ordinarinės teisės kūrimui, buvo pritaikyti jos sukūrimui ar yra pritaikomi jos pačios nuostatų keitimui? Kaip bus parodyta, toli gražu ne visais atžvilgiais. Šiuo aspektu 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos „pavyzdžio galia“ nėra tokia didelė, kokios galbūt norėtume. Šį trečiuoju paminėtą Konstitucijos ir teisėkūros sąlyčio tašką verta, ypač dėl sąsajos su retrospektyvia – Konstitucijos kūrimo – problematika, aptarti dar prieš grįžtant prie Konstitucijoje nustatytų imperatyvų teisėkūrai.

1990–1992 m.: Konstitucijos kūrimo zigzagai

Kiekvienas rašytinis teisės aktas, taip pat ir aukščiausios galios, yra teisėkūros proceso rezultatas. Konstitucija yra kuriama (priimama arba oktrojuojama) ir įsigalioja pagal tam tikras taisykles, kurias nustato tuo metu šalyje galiojantis aukščiausios galios teisės aktas, t. y. ankstesnė Konstitucija, net jei tas aktas šiuo žodžiu ir nebūna pavadintas. Žinoma, išimtyms (pasaulio mastu ne tokias jau retos) yra atvejai, kai Konstitucija pakeičiama revoliucijos, perversmo ar kitokių formaliosios teisės nepripažįstamu, bet dėl to nė kiek ne mažiau veiksmingu būdu. H. L. A. Harto požiūriu taip pakeičiama tai, ką jis vadino „pripažinimo taisykle“, H. Kelseno – tai, ką jis įvardijo *Grundnorm* sąvoka, kurią priskyre politiškai arba socialiai determinuotų faktų sričiai. Tačiau tai – konstitucinės dinamikos išimtyms, kurioms pozityviosios teisės dogmatiką apskritai sunku (jei išvis įmanoma) pritaikyti. O „normaliomis“ sąlygomis Konstitucijos pataisos daromos (ir Konstitucija keičiama *in toto*) pagal pačioje Konstitucijoje nustatytas taisykles, kurios gali būti lanksčios arba (dažniausiai) griežtos, o kai kada net ypač griežtos, nes arba išvis draudžia keisti tam tikras Konstitucijos nuostatas, arba jų keitimo galimumą padaro priklausomą nuo, pavyzdžiui, konstitucinės kontrolės institucijos sprendimų (gana reti atvejai, būdingi kai kurioms Vidurio ir Rytų Europos šalims), arba nors formaliai leidžia keisti tam tikras Konstitucijos nuostatas, bet dėl tam tikrų aplinkybių tai praktiškai negalėtų būti įgyvendinta. Šiuo paskutiniu aspektu paminėtina Lietuvos Respublikos Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalis, pagal kurią „Konstitucijos 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ gali būti pakeista tik referendumu, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip 3/4 Lietuvos piliečių, turinčių rinkimų teisę“. Žinant, koks šiandien yra emigracijos mastas ir

rinkėjų aktyvumas, sunku tikėtis, kad tokia dalis rinkėjų išvis ateitų prie balsavimo urnų, ką jau kalbėti apie tai, kad tokia didelė dauguma kada nors savo valia atsakytų konstitucinių nepriklausomybės, demokratijos ar respublikinio valdymo maksimū.

1992 m., kai buvo rengiamas dabartinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas, šalies nacionalinėje teisės sistemoje aukščiausios galios aktas buvo Lietuvos Respublikos Laikinis Pagrindinis Įstatymas. Retrospektyviai vertinant iš šių dienų išpuoselėtos teisinės precizikos pozicijų – bet tik teisinio, o ne politinio nuoseklumo požiūriu – pasakytina, kad trumpas atkurtos Lietuvos Valstybės konstitucinių pamatų klojimo procesas nebuvo neprieštaringas. Antai vos atkūrusi nepriklausomybę Aukščiausioji Taryba tučtuojau priėmė Įstatymą dėl 1938 m. gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo, kuriuo nutarė atnaujinti 1938 m. Konstitucijos veikimą ir nutraukti sovietinių konstitucijų (Lietuvos TSR ir TSRS), taip pat TSRS įstatymų galiojimą Lietuvoje. Tačiau tai, kad Lietuvoje „neveikia jokios kitos valstybės konstitucija“, ką tik buvo paskelbta – Akte dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo! Kodėl ši *antroji negatyvi* (nes svetimų konstitucijų galią paneigianti) nuostata buvo įtvirtinta ne „konstituciniu aktu“ ar pan., bet įstatymu, taip pat kodėl ją reikėjo *dar kartą* įtvirtinti įstatymu, kai ji *jau* buvo įtvirtinta aukščiausios galios, t. y. konstituciniu, lygmeniu (nes Aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo neabejotinai buvo konstitucinio lygmens aktas⁹), niekur nebuvo oficialiai paaiškinta. Lygiagrečiai buvo parengtas ir naujos laikinosios konstitucijos – Laikinojo Pagrindinio Įstatymo – projektas; dėl jo turėjo būti balsuojama iškart po to, kai tik 1938 m. Konstitucijos galiojimo atnaujinimas bus įvykęs faktas. Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas deputatus balsuoti dėl 1938 m. Konstitucijos galiojimo atnaujinimo pakvietė tokiais žodžiais: „Tai – simbolinis, formalus [sic!] aktas, susiejantis mūsų atkuriamą Lietuvos valstybę su ta, kuri iš tiesų yra amžina Lietuvos valstybė, keičianti savo pavidalą savo ar ne savo valia. Tas aktas konkrečiai įtvirtina mūsų valstybinį tęstinumą. Tuoj po jo, kaip jūs žinote [sic!], mes priimsime dabartiniams įstatymams neprieštaraujantį [sic!] Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą. Taigi kas už tai, kad būtų patvirtintas tik ką perskaitytas Lietuvos Respublikos įstatymas, parašome pakelti balsavimo korteles.“ Šiaip jau teisiniame diskurse tarp sąvokų „simbolinis“ ir „formalus“ lygybės ženklas nededamas: teisės požiūriu tai, kas formalu, nėra „tik“ simboliška, nes

tai, kas formalu, *galioja*, vadinasi, *teisiškai egzistuoja* ir šia prasme yra *realu*. Bet pacituotoji kalbos ištrauka – ne teisinio, tiksliau, ne tiek teisinio, kiek politinio diskurso fragmentas ir nevertintina vien iš teisinio formalizmo pozicijų. 1938 m. Konstitucijos galiojimo atnaujinimas *pirmiausia* buvo politinis aktas, kartu ir *conditio sine qua non* – politinė sąlyga, be kurios, kaip tuomet buvo (nebūtinai pagrįstai) manoma, autentiškos teisinės sistemos pagrindų kūrimas stokotų legitimumo. Paskutinės iki sovietinės okupacijos galiojusios Konstitucijos galiojimo atnaujinimas buvo sumanytas kaip politinio simbolizmo, įvilktas į pozityviosios teisės rūbą, aktas ir nebuvo siejamas su teisės sistemos pagrindų nustatymu, t. y. su tuo, su kuo paprastai siejamas valstybės konstitucijos priėmimas¹⁰. Todėl jis nebuvo besąlyginis: tuo pačiu įstatymu buvo sustabdytas Konstitucijos skyrių ir straipsnių, reglamentavusių Respublikos Prezidento, Seimo, Valstybės Tarybos ir Valstybės kontrolės statusą, galiojimas; kartu buvo nustatyta, kad 1938 m. Konstitucijos „galiojimo atstatymas pats savaime neatkuria Lietuvos Respublikoje iki 1940 m. birželio 15 d. [t. y. iki sovietų invazijos dienos] veikusių įstatymų“¹¹. Tokia ne visa apimtimi atnaujinta 1938 m. Konstitucija neturėjo ir negalėjo atlikti savarankiškos *teisinės* funkcijos, jos sugražinimas įformino, taigi „aptarnavo“, politinį apsisprendimą dėl valstybės tęstinumo ir suteikė jam nuoseklumo, nors jos pačios atnaujinimo procedūra teisės raidės (tik raidės!) požiūriu ir nebuvo nuosekli. Šiuo atžvilgiu jos vaidmuo buvo *momentinis* ir buvo baigtas vos tik jos galiojimas buvo „formaliai“ atnaujintas; jokio kito *realaus* vaidmens ji nė negalėjo atlikti, nes daugiau nei penkių dešimtmečių Konstitucija visoje *realiai veikiančioje* teisės sistemoje būtų buvusi negyvybingas svetimkūnis. Todėl nebuvo nuosekliau tai, kad 1938 m. Konstitucijos galiojimas nepraėjus nė aštuonioms minutėms nuo „atgaivinimo“ buvo sustabdytas, motyvuojant būtinumu jos nuostatas suderinti su „pakitusiais politiniais, ekonominiais ir kitais visuomeniniais santykiais“. Ją pakeitė Laikinis Pagrindinis Įstatymas, kuris, nors jo pavadinime nebuvo žodžio „Konstitucija“, buvo ne kas kita, kaip atkurtos Lietuvos Valstybės laikinoji konstitucija¹².

10 Plačiau žr.: ŽALIMAS, D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Vilnius, 2005, p. 207–211.

11 „Mechaniškai atkurti buvusių įstatymų buvo neįmanoma, nes tuomet kiltų teisinis chaosas“ (SINKEVIČIUS, V. *Parlamento teisės studijos*. Vilnius, 2011, p. 169–170).

12 Laikiniame Pagrindiniame Įstatyme buvo tik kelios tiesioginės užuominos apie (jo?) „konstitucingumą“ – 2 straipsnio 1 dalyje, 78 straipsnio 2 dalies 1, 4 punktuose. Tačiau Laikinojo Pagrindinio Įstatymo pataisos buvo daromos vadovaujantis būtent ta jo nuostata (78 straipsnio 2 dalies 1 punkte), kuriame buvo įtvirtinti Aukščiausiosios Tarybos įgaliojimai daryti Konstitucijos pakeitimus. Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje Laikinis Pagrindinis Įstatymas pirmą kartą buvo pavadintas konstitucija tik 2005 m. liepos 8 d. nutarime.

9 Žr. LAPINSKAS, K. *Lietuvos konstitucijų istorinių teisiųjų sąsąjų beiškant*. Kn.: Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė [Konferencijos medžiaga]. Vilnius, 1998.

Pasaulyje mažai rastume (jei išvis rastume) tokios konstitucijų keitimo spartos analogų – bet mažai rastume ir analogų, kai valstybės nepriklausomybė, motyvuojant valstybės teisiniu tęstinumu, atkuriamą po net penkių paneigto valstybingumo dešimtmečių.

Vertinant vien iš teisės raidės pozicijų, paties Laikinojo Pagrindinio Įstatymo priėmimo procedūra buvo ne mažiau prieštaringa. Šiuo klausimu Aukščiausioji Taryba balsavo du kartus: iš pradžių priėmė „patį“ Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą (formaliai galiojant 1938 m. Konstitucijai), o iškart po to, tarsi suteiktą teisinę galią Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui (ir trumpam sugrąžintos 1938 m. Konstitucijos likimo išspręsti) nebūtų buvę galima vienu kartu, – Įstatymą dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo: šiuo antruoju įstatymu, kuris, kaip ir Laikinis Pagrindinis Įstatymas, nebuvo pavadintas „konstituciniu aktu“ ar pan., buvo ne tik „patvirtintas“ Laikinis Pagrindinis Įstatymas, bet ir sustabdytas 1938 m. Konstitucijos galiojimas, taip pat nustatyta, kad „ir toliau galioja tie iki šiol veikę Lietuvoje įstatymai bei kiti teisės aktai, kurie neprieštarauja [...] Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui“. Posėdžio įrašė gerai girdėti, kaip vienas iš Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojų pašnibždomis Pirmininkui primena, kad turi būti balsuojama dar ir antrą kartą.

Laikinis Pagrindinis Įstatymas įtvirtino sovietinio pseudokonstitucionalizmo ir politinės bei teisinės praktikos neigtas vertybes – privatinę nuosavybę, daugiapartinę sistemą, žmogaus teises, valstybės atsakomybę piliečiui, o svarbiausia – valstybės nepriklausomybę. Šiuo atžvilgiu jis buvo kitos ir kitokios, ne sovietų, valstybės konstitucija. Bet savo sąvokomis, formuluotėmis, daugeliu atžvilgių ir struktūra Laikinis Pagrindinis Įstatymas buvo tikra sovietinės konstitucijos (taip pat sinonimiškai vadintos „pagrindiniu įstatymu“) kopija. Jis buvo toks *neautentiškas*, koks tik ir galėjo būti penkis dešimtmečius už geležinės uždangos gyvenusių žmonių labai skubant sukurtas dokumentas (žodžių „labai skubant“ nedera suabsoliutinti: tas skubėjimas neatrodytų toks didelis, jei atsižvelgtume į tai, kad Laikinojo Pagrindinio Įstatymo projektas buvo rengtas gana ilgai, nuo 1988 m., kaip naujos ar atnaujintos „Lietuvos TSR Konstitucijos“ projektas, bet tuomet jis nebuvo tiesiogiai siejamas su valstybės nepriklausomybės atkūrimo paskelbimu). Pakanka pacituoti jo 60 straipsnio 1 dalį: „Liaudies deputatų tarybos – Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, rajonų, miestų, gyvenviečių ir apylinkių Liaudies deputatų tarybos – sudaro vieningą *[sic!]* Lietuvos atstovaujамų valstybinės valdžios organų sistemą.“ Ką, vertinant iš *teisės raidės* pozicijų, reiškia *vieninga* tarybų *sistema*? Savo valia įsivestą

tarybų valdžią?! Vietos savivaldos fiktyvumą? Formaliai – ir viena, ir kita. Sovietinio konstitucionalizmo rudimentas buvo ir administracinio-teritorinio padalijimo vienetų išvardijimas konstitucinio lygmens akto tekste. O ką teisinio saugumo, teisinio tikrumo, kitų bendrųjų teisės principų požiūriu galėjo reikšti tokia nuostata: „Kiekvienas pareigūnas gali būti prieš terminą atleistas iš savo pareigų, jeigu jis deramai *[sic!]* jų neatlieka“ (62 straipsnio 5 dalis)? Galbūt ši nuostata buvo atsakas į įkyrėjusią sovietinę nepotizmo, gerontokratijos ir nebaudžiamumo praktiką, bet vargu ar tokia neapibrėžta ir dėl to įvairiausiai „sukiojimui“ neatspari teisės maksima galėtų būti toleruojama teisinėje valstybėje. Tačiau apie bendrošius teisės principus tuomet Lietuvoje buvo žinoma mažai, o ir modernių konstitucijų kūrimo technika buvo *terra incognita*. O konstitucijos reikėjo – čia ir dabar. Priekaištauti Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui iš teisės raidės pozicijų būtų labai lengva, bet vienpusiška ir ne itin garbinga.

Trumpo 1938 m. Konstitucijos sugrąžinimo paskirtis buvo politiškai simbolinė, ne pozityvioji teisinė tikra šio žodžio prasme, o Laikinojo Pagrindinio Įstatymo paskirtį, gal nė nenorėdamas konceptualizuoti, iškart po balsavimo trumpai apibūdino jį priėmusios Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas: „Tuo būdu mes atlikome didelį ir labai svarbų įstatyminį *[sic!]* darbą. Pseudovalstybė tapo tikra teisiška valstybė.“ Bet ar tikrai „tapo“? Veikiausiai pareiškė, jog ketina „tapti“, nes tokio „tapimo“ negalima redukuoti į vieno teisės akto, tegu ir aukščiausios galios, priėmimą. Tai turėjo būti ilgas, sudėtingas procesas, kuriam Laikinis Pagrindinis Įstatymas – naujoji *Grundnorm* sukūrė tik minimalias teises prielaidas.

Grynai formalistinis požiūris į teisę nenori pripažinti radikalių teisės dinamikos lūžių. Jie griauja pozityviosios teisės dogmatikos nuoseklumą ir intergralumą. Tiesa, ryškiausias ir įtakingiausias teisinio pozityvizmo atmainos – nuo H. Kelseno gryniosios teisės teorijos iki H. L. A. Harto, J. Razo ar J. L. Colemano „švelniojo pozityvizmo“ – randa išeitį (apie ją jau trumpai buvo užsiminta): nors minėti lūžiai, kurių ištakos yra ne teisėje, bet politikoje ir socialiniame gyvenime apskritai, iš pamatų suardo *susiklosčiusią* teisinę pasaulėtvarką, jie kartu sukuria *naują* pagrindą *naujai* teisės sistemai. Atmestą ankstesnę teisės sistemą grindusią *Grundnorm* (arba „pripažinimo taisyklę“, nelygu teisinio pozityvizmo atmaina) pakeitė nauja *Grundnorm* (arba „pripažinimo taisyklė“). Teisės sistema (ir visa teisinė sistema) vėl turi pagrindą, bet tai nauja teisės sistema! Tai naujai sistemai teisinės dogmatikos postulatai kuo puikiau pritaikomi. Jie nepritaikomi tik pačiam lūžiui. Tai pasakytina ir apie

aptariamąjį atvejį. 1938 m. Konstitucijos galiojimo atnaujinimas, Laikinojo Pagrindinio Įstatymo priėmimas ir tam tikras laikas po to – tai buvo lūžis, kai keitėsi teisės sistemos pagrindai. Tai ne „momentas“, kai valstybė „tapo teisiška“. Tai laikotarpio pradžia, atskaitos taškas. Tokio *vieno* momento iš viso negali būti.

Jokiai valstybei dar nepavyko paskelbus (Lietuvos atveju – atkūrus) nepriklausomybę savo teisės sistemos (re)konstravimą pradėti nuo balto lapo. Laikinasis Pagrindinis Įstatymas buvo tikraja to žodžio prasme įmestas į anachroniškos, paternalistinės, ideologizuotos, todėl reformuotinos, bet *faktiškai veikiančios* teisės sistemą. Jis neišvengiamai turėjo būti toks, kad kaip galima mažiau kirstųsi su milžinišku masyvu sovietinių teisės aktų, kurių daugiausia buvo išleista net ne Lietuvos, bet „centrinių“ (TSRS) institucijų, nes jų eliminavimas iš teisės sistemos būtų reiškęs tik vakuumo atsiradimą teisės, tegu primestos, svetimos, neautentiškos, bet vis dėlto teisės vietoje. Todėl Įstatymo dėl 1938 m. gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo nuostata, kad nutraukiamas ne vien sovietinių konstitucijų, bet ir TSRS įstatymų galiojimas Lietuvoje, taip pat tegalėjo būti simbolinė. Tie įstatymai bei juos konkretingę ir detalizavę poįstatyminiai aktai ir toliau faktiškai veikė ir tik *turėjo* kada nors būti pakeisti naujais. Šis kur kas labiau realistinis principas buvo įtvirtintas, kaip minėta, vos po kelių minučių priimtame Įstatyme dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo: buvo nustatyta, kad „ir toliau galioja tie iki šiol veikę Lietuvoje įstatymai bei kiti teisės aktai, kurie neprieštaruja [...] Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui“. Suabsoliutinus teisės raidę ir pozityviosios teisės dogmatiką pritaikius lūžio procesui galima būtų kritiškai vertinti tokią teisinio reguliavimo seką ir paklausti, koku *teisiniu* pagrindu svetimos valstybės įstatymai, kurių galiojimas ką tik buvo panaikintas, vėl buvo *sugrąžinti* į teisės – dabar jau nacionalinės! – sistemą, be to, sugrąžinti „urmu“, jų nė neįvardijus ar neišvardijus (tai ir nebuvo įmanoma), o legalumo *carte blanche* suteikus tiems iš jų, kurių neprieštaravimas Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui buvo tik preziumuojamas, taigi faktiškai beveik visiems. Besąlygiškas, nekritiškas kliovimasis teisės raide skatintų atsargiai vertinti ir pacituotą Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko mintį, kad (tuo metu dar tik rengiamas priimti) Laikinasis Pagrindinis Įstatymas busias „neprieštaraujantis dabartiniams įstatymams“, nes juk ne konstitucija (tegu ir laikinoji) turi neprieštarauti įstatymams, bet įstatymai – konstitucijai. Tačiau tokie gryno teisinio formalizmo sufleruojami pozityviosios teisės politinį determinuotumą

ignoruojantys „argumentai“ neturėtų būti adresuojami nei tai konkrečiai (Lietuvos) lūžio situacijai, nei palyginamo masto lūžio (taip pat ir kurioje nors kitoje šalyje) situacijoms apskritai. O kadangi tokių „konstitucinių lūžių“ vien dėl jų fundamentalumo negalima apriboti koku nors vienu momentu ar trumpa laiko atkarpa, kai oficialiai, vadinasi, formaliai (kol kas *tik* formaliai!), paskelbiama apie *Grundnorm* pakeitimą, tokie formalistiniai „argumentai“ nepritaikomi *naujai* teisės sistemai ir dar tam tikrą laiką po tokio paskelbimo, kai naujoji *Grundnorm* – kad ir kaip ji pati to *oficialiai* netoleruotų – yra tapusi senosios, vis dar veikiančios teisės sugyventine. Ar ilgas tas laikas? Ar yra kokie nors jo pabaigos kriterijai? Universalus, visiems laikams ir visiems kraštams tinkančio atsakymo į šį klausimą, matyt, nėra: atsakymas skirsis, nelygu laikmetis, šalis, jos politinė, socialinė ir teisinė situacija, taip pat tarptautinis statusas. Tačiau tai, su kuo sietina šio laikotarpio pabaiga, galima nusakyti bendrais bruožais: su tokio naujosios *Grundnorm* įsiviešpatavimu teisės sistemoje, kai ordinarinės teisės sugyvenimas su *Grundnorm* iš pavaldeto politiškai ir (arba) socialiai determinuoto fakto virsta teisiniu imperatyvu, nors jis, kaip buvo parodyta, gali būti interpretuojamas arba kaip privalomybė, arba kaip esamybė, arba kaip jų samplaika (tačiau, kaip irgi buvo parodyta, nė vienos iš šių schemų nedera suabsoliutinti). Turbūt neatsitiktinai Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme nebuvo nustatyta jokio teisės aktų konstitucingumo patikros mechanizmo – nei institucinio, nei procedūrinio, nors bent oficialiai visi teisės aktai turėjo būti leidžiami remiantis Laikinuoju Pagrindiniu Įstatymu. Itin priekabus į formalizmą linkęs vertintojas ir čia galėtų įžvelgti paralelę su sovietiniu pseudokonstitucionalizmu (kuris, beje, jau buvo šiek tiek evoliucionavęs „konstitucinės priežiūros komitetų“ sistemos kūrimo linkme) ir net teigti ją tam tikru mastu esant paradoksalia, nes konstitucinio teismo, t. y. teisminės konstitucinės kontrolės, idėja Lietuvos politinėje ir teisinėje intelektinėje erdvėje sklاندė nuo pat 1988-ųjų¹³ (ir net tarpukariu nebuvo svetimama Lietuvos teisei minčiai¹⁴). Bet tas paradoksalumas būtų tariamas: konstitucinė kontrolė veikiausiai nebūtų galėjusi būti nei veiksminga, nei, svarbiausia, prasminga tokiomis aplinkybėmis, kai pati laikinoji konstitucija (tegu taip ir nepavadinta) ne tik buvo neautentiškos formos ir – daugeliu atžvilgių – neautentiško turinio, bet ir buvo suvokiama kaip nuolat

13 1988 m. spalio 23 d. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamasis suvažiavimas priėmė rezoliuciją „Dėl Konstitucinio Teismo įsteigimo“ (Kn.: *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas*. Vilnius, 1990, p. 237–238).

14 MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija (XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius, 2005, p. 265–268.

perdarinėta.

Bene ryškiausia Laikinojo Pagrindinio Įstatymo teisinė savybė buvo jo *nestabilumas*. Jis buvo daug kartų taisytas, keistas, tikslintas. Pirmosios pataisos jame buvo padarytos praėjus vos šešioms dienoms po jo priėmimo, dar kelios – nepraėjus nė dviem savaitėms. Šio laikinosios konstitucijos statusą turėjusio akto koregavimas buvo nuolatinė praktika visus dujus su puse jo galiojimo metų. Daugelis pataisų buvo susijusios su valstybės institucijų sistemos ir jų veiklos procedūrų pagrindų reformavimu. Antai buvo esmingai pakeistos pirminės redakcijos nuostatos, įtvirtinusios prokuratūros sistemą, teismų sistemą, rinkimų sistemą ir kt. Po TSRS bandymo jėga nuversti nepriklausomos Lietuvos valdžią 1991 m. sausį Laikinasis Pagrindinis Įstatymas buvo papildytas nuostata „Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę priešintis bet kam, kas kėsina į Lietuvos valstybės suverenumą ir vientisumą“. Tas nuostatų kaitaliojimas kartais būdavo itin staigus, nes Laikinojo Pagrindinio Įstatymo keitimo tvarka (kitaip nei daugumos valstybių konstitucijų) iš esmės nebuvo pasunkinta. Buvo veikama pagal principą „jei yra problema ir yra politinė valia, bet Laikinasis Pagrindinis Įstatymas neleidžia išspręsti tos problemos taip, kaip diktuoja situacija, pakeisime Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą“. Būdingas pavyzdys: pagal pirminės redakcijos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą nei Ministras Pirmininkas, nei ministrai negalėjo būti Aukščiausiosios Tarybos deputatais (66 straipsnio 4 dalis), bet dar tik rengiantis sudaryti pirmąją Vyriausybę buvo apsižiūrėta, kad ir Vyriausybės vadovė, ir jos pavaduotojus, ir dalį ministrų numatoma skirti būtent iš ką tik išrinktų Aukščiausiosios Tarybos deputatų, todėl Laikinasis Pagrindinis Įstatymas tučtuojau buvo papildytas klauzule, pagal kurią tokie deputatai neprivalėjo atsisakyti savo mandatų – jų įgaliojimai turėjo būti sustabdyti tik laikinai (77 straipsnio 3 dalis). Kitas pavyzdys: pagal pirminės redakcijos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą Ministrą Pirmininką buvo galima atleisti dviejų trečdalių visų Aukščiausiosios Tarybos deputatų balsais, bet dėl to, kad pirmosios Vyriausybės vadovė po mažiau nei metų darbo neįtikėjo Aukščiausiosios Tarybos vadovybei bei, kaip buvo manoma, mažesnei nei du trečdaliai daugumai ir buvo ketinama ją atleisti, ši balsų dauguma buvo sumažinta iki pusės visų deputatų balsų (95 straipsnio 2 dalis); iškart po to Ministrė Pirmininkė atsistatydino. Ne visos pataisos buvo teisiškai būtinos ar politiškai reikšmingos, kai kurios buvo tiesiog dėl menkniekių. Antai apsižiūrėjus, kad du administraciniai rajonai (Pasvalio ir Panevėžio) išvardyti ne abėcėlės tvarka, jų pavadinimai buvo sukeisti vietomis (101 straipsnis). Kadangi Laikinasis

Pagrindinis Įstatymas buvo suvokiamas kaip kažkas, ką *per definitionem* galima ir net privalu nuolat koreguoti, panorėjus buvo taisoma iš sovietmečio perimta terminija, kėlusi (kartais pagrįstai, kartais gal ir ne) „politinę alergiją“ dėl to, kad sovietų valdžios metais buvo devaluota: taip žodžiai „liaudies svarstymas“ buvo pakeisti žodžiais „visuomenės svarstymas“ (čia apie svarbiausių valstybės ir visuomenės gyvenimo klausimų pateikimą visuomenei svarstyti), žodžiai „liaudies švietimas“ užleido vietą tiesiog „švietimui“ ir pan. Bet ką ten atskiri žodžiai – būdavo panaikinami ištisi teisės institutai! Tokio likimo sulaukė ir aukščiau cituotos tarybų sistemos vieningumo bei pareigūnų atleidimo prieš terminą klauzulės, kaip ir šiandien keistai skambanti nuostata, kad „deputatas [turėti galvoje visų lygių atstovaujamyj organų nariai], nepateisinęs rinkėjų pasitikėjimo, gali būti bet kuriuo metu [sic!] atšauktas daugumos rinkėjų sprendimu įstatymo nustatyta tvarka“ (77 straipsnio 2 dalis). Apibendrinant galima pasakyti, kad tuo metu ne tiek valstybės valdžios sistemos kūrimo ir kiti, kartais jauni valstybei ištiesi netikėtai išskylantys, uždaviniai buvo sprendžiami *pagal laikinąją konstituciją*, kiek pati laikinoji konstitucija buvo operatyviai ir ryžtingai rekonstruojama pagal tai, kas Aukščiausiosios Tarybos daugumai atrodė reikalinga tuo jaunos valstybės politinės raidos momentu. Paskutinė 1992 m. liepos mėnesį padaryta Laikinojo Pagrindinio Įstatymo pataisa atvėrė kelią Aukščiausiosios Tarybos paleidimui, naujo Seimo rinkimams bei referendumui dėl naujos (jau ne laikinos!) Konstitucijos tų metų pabaigoje.

Štai čia, atrodo, galima būtų brėžti brūkšnį: naujoji, jau ne laikinoji, Konstitucija, ne tik deklaravusi savo viršenybę, bet ir įtvirtinusi institucinį bei procedūrinį (teisminį) šios viršenybės užtikrinimo mechanizmą, tikrai turėtų būti laikoma ta *Grundnorm*, kuri *ne vien sugyvena* su paveldėta ordinarine teise, bet ir savo faktine, taigi ne vien nominalia, galia *dominuoja* jos atžvilgiu. Vis dėlto 1992 m. Konstitucijos kūrimas buvo dramatiškas procesas, nė kiek ne mažiau vingiuotas nei Laikinojo Pagrindinio Įstatymo priėmimas. Tačiau jei Laikinojo Pagrindinio Įstatymo – laikinosios Konstitucijos priėmimo proceso formalų teisinį nenuoseklumą ir jo taisymo zigzagus reabilituoja tai, kad šis procesas sutapo su esminiu valstybingumu, kartu ir konstitucionalizmu, lūžiu, taigi su ne (vien) teisiniu, bet (pirmiausia) politiniu ir socialinio gyvenimo virsmu, 1992 m. Konstitucijos priėmimo proceso teisiniams formalumams vargu ar turėtume būti tokie nuolaidūs. Šiaip ar taip, atkurta nepriklausoma Lietuvos valstybė tuo metu gyvavo jau dvejus su puse metų ir paskutinius iš jų buvo

pripažinta tarptautinės bendrijos narė. Tuometė jos teisės (ir teisinė) sistema buvo ne tik „paveldėta“ (daug sovietinių įstatymų ir kitų teisės aktų, mechanškai pervadintų „Lietuvos Respublikos“ įstatymais, Vyriausybės nutarimais ir t. t.¹⁵, galiojo dar daugiau nei dešimtmetį po to, o vienas – „Lietuvos Respublikos“ Administracinių teisės pažeidimų kodeksas tebegalioja ir 2012 m., praėjus dviem dešimtmečiams po dabartinės Konstitucijos įsigaliojimo), bet ir kuriama savos, tegu ir laikinos, konstitucijos pagrindu, vis labiau persiimant iki tol mažai (nebent teoriškai) žinotais bendraisiais teisės principais, tokiais kaip *ex iunioria ius non oritur, lex retro non agit* ar „teisė negali būti nevieša“, taip pat vis labiau paisant bendrųjų, su politine valia tiesioginio ryšio neturinčių teisės sistemos konstravimo maksimumų, tokių kaip sistemingumas, formuluočių neprieštarīgumas arba teisinio reguliavimo hierarchija. Tačiau nors įvairios teisės sistemos konstravimo maksimums bei bendrieji teisės principai buvo *expressis verbis* arba (kaip vėliau patvirtino konstitucinė jurisprudencija) implicitiškai įtvirtinti naujoje Konstitucijoje, pačios Konstitucijos kūrimui kai kurie iš jų kaip tik ir nebuvo pritaikyti „visa apimtimi“. Taip atsitiko, matyt, ne dėl to, kad nebuvo siekiama nuoseklumo (kas įtartų?! o ir kodėl reikėtų įtarti?!), bet dėl to, kad visapusiškai įvertinti (bent kai kurių) bendrųjų teisės principų bei (bent kai kurių) bendrųjų teisės sistemos konstravimo maksimumų ryšį su pačios Konstitucijos kūrimo procesu ir sugretinti bei suderinti su šiais imperatyvais šio proceso žingsnius ir kai kurias būsimo Konstitucijos teksto detales neleidimo nervinga, ambicijų, įtarimų, kaltinimų ir bauginimų persunkta (kai kas pasakytų – paranojiška) kovos dėl valdžios ir piliečių minčių atmosfera, kurioje ir buvo kuriama Konstitucija – jos konkuruojantys projektai. Šio beveik visa apimančio,

dažniausiai iracionalaus politinio susipriešinimo kulinacija buvo nevaisingas bandymas 1992 m. gegužės 23 d. referendume „Dėl Respublikos Prezidento institucijos atstatymo“ konstitucionalizuoti iki tol laikinajame Pagrindiniame Įstatyme neįtvirtintą valstybės vadovo institutą¹⁶, t. y. tai, kas galėtų ir turėtų būti tik didesnio konstitucinio projekto fragmentas (tuo metu jau buvo parengtas ir visuomenei svarstyti paskelbtas „pradinis“ Konstitucijos projektas), ir, šiam referendumui žlugus, prasidėjusi „parlamentinė rezistencija“, paralyžiavusi Aukščiausiąją Tarybą. Tokiomis aplinkybėmis tai, kas turėjo būti fundamentali diskusija apie jaunos, tik prieš kiek daugiau nei dvejus metus atkurtos valstybės kelią ir teisės sistemos pagrindų nustatymą, konkuruojančių idėjų dialogas ir geriausių teisinių sprendimų paieška, išvirto į savo priešybę – vis stiprėjančių oponuojančias idėjas išsakančių asmenų demonizavimą, kurio padarinys (jei tai nebūtų buvę bent pristabdyta) tegalėjo būti politinio bendrabūvio galimybės sunaikinimas (ar ne į tokį rezultatą nukreipta ambicija dar kartą, jau kaip farsas, pasireiškė 1993 m. sukėlus vadinamąjį Pakauinės savanorių maištą – karikatūrišką, bet tragiškais padariniais grasinančių valstybės perversmo preliudiją?). Bet priešpriešai (taip pat ir tarp Aukščiausiosios Tarybos deputatų) pasiekus bene aukščiausią tašką ir kartu aklavietę, buvo prisiminta maksima *obliti privatorum, publica curate*: buvo surengti nauji Seimo rinkimai ir paskelbtas referendumas dėl Konstitucijos (kas paskatino atsitokėti ir kaip buvo atsitokėta, nėra šio straipsnio tema), kurios projektas tuo metu dar net nebuvo parengtas ir oficioze „Lietuvos aidas“ buvo paskelbtas tik likus mažiau nei dviem savaitėms iki referendumo – ir dar su klaida (jos atitaisyimas buvo paskelbtas tik referendumo išvakarėse), kurią vargu ar daug kas pastebėjo, nes vargu ar didžioji dalis rinkėjų iš viso perskaitė „galutinį“ Konstitucijos projektą nuo pradžios iki galo. Nepaisant to, balsavimo rezultatai buvo daugiau negu įtikinantys: 75,42 proc. dalyvavusiųjų referendume balsavo „už“ (56,75 proc. bendro rinkėjų skaičiaus) ir tik 15,78 proc. (20,98 bendro rinkėjų skaičiaus) – „prieš“. Visuomenė išvargusi ir tiesiog įsiėdusi politinės priešpriešos atmosfera, ūkio sunkumai ir stabilumo lūkestis bei su juo susijęs (bet vėliau toli gražu ne visada pasitvirtinęs) tikėjimas, kad stabilumą užtikrins naujas teisinis pagrindas, sutelkė rinkėjų korpusą labiau nei kokie nors teisės specialistų aiškinimai (ceitnoto sąlygomis

15 1990 m. kovo 11 d. priimame įstatyme „Dėl valstybės pavadinimo ir herbo“ buvo nutarta „Konstitucijoje ir kituose teisiniuose norminiuose aktuose vartoti vienintelį oficialų valstybės pavadinimą „Lietuvos Respublika“, o trumpiau ir sudėtinuose pavadinimuose – „Lietuva“, „Lietuvos“ (1 punktą). Vis dėlto daugiau negu keistokai atrodydavo dar ilgai formaliai tebegalioję (kol nepanaikinti arba nepakeisti) ir taikyti (ar bent formaliai galėję būti taikomi) sovietmečio teisės aktai, „pasirašyti“ (žodžius „Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika“ mechanškai pakeitus žodžiais „Lietuvos Respublika“), pavyzdžiui, „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininko V. Astrausko“ arba kokio nors „Lietuvos Respublikos vietinės pramonės ministro“ (?), arba 1969 m. „Lietuvos Respublikos“ santuokos ir šeimos kodeksas, kurio uždaviniai iki pat naujo Civilinio kodekso įsigaliojimo 2001 m. liepos 1 d. jame pačiame buvo apibrėžti taip: „Lietuvos Respublikos [ar tikrai?] santuokos ir šeimos kodekso uždaviniai yra: toliau stiprinti tarybinę [?] šeimą, pagrįstą komunistinės moralės principais [?]; grįžti šeimos santykius savanoriška santuokine moters ir vyro sąjunga, materialinių išskaičiavimų neturinčiais [?] visų šeimos narių savitarpio melės, draugystės ir pagarbos jausmais; auklėti vaikus šeimoje, organiškai derinant šį auklėjimą su visuomeniniu auklėjimu [?], kad jie būtų atsidavę Tėvynei [kokiai?], ugdyti vaikuose komunistinę pažūrą į darbą [?] ir ruošti juos aktyviai dalyvauti komunistinės visuomenės kūrime [?]; visokeriopa saugoti motinos ir vaikų interesus ir užtikrinti kiekvienam vaikui laimingą vaikystę; galutinai pašalinti šeimos santykiuose žalingas praeities atgyvenas ir papročius [kokias?]; skiepyti atsakomybės šeimai jausmą“ (1 straipsnis; kiti šio kodekso straipsniai buvo keičiami, o šis – nel).

16 Pridurkime: ne tik konstitucionalizuoti tą institutą, bet ir – numatant konkrečių pirmųjų Respublikos Prezidento rinkimų datą bei nustatant kandidatams viršutinį amžiaus cenzą – užtikrinti, kad vienas iš galimų realiausių konkurentų į Respublikos Prezidento pareigas (tuometinės opozicinės Lietuvos demokratinės darbo partijos lyderis) jau negalėtų dalyvauti rinkimuose, o kitas (dar tuometinis Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas) galėtų.

jų nėra nebuvo per daug) apie pasiūlyto „galutinio“ Konstitucijos projekto privalumus.

Vis dėlto (paradoksas?) tai, kad naujosios Konstitucijos poreikio suvokimas atsirado iš, atrodo, nesutaikomos politinės priešpriešos, davė ir pozityvų rezultatą: ši Konstitucija buvo ne politinio diktato, bet *politinio kompromiso* kūrinys. Tą kompromisinį Konstitucijos pobūdį lemia labiau jos turinys, o ne tik ir ne tiek priėmimo būdas, nors viešojoje erdvėje dažnai pabrėžiama būtent tai, kad Konstitucija buvo priimta referendumu: tai, kad ji buvo priimta referendumu, simboliška ir reikšminga, bet savaime nėra jos „didesnio legitimumo“ sankcija, nes referendumu buvo priimtos ir įvairių nedemokratinį režimų valdomų valstybių konstitucijos, be to, visos iki šiol padarytos 1992 m. Konstitucijos pataisos yra Seimo veiklos rezultatas, todėl šiandien tituluoti Konstituciją esant *vien* tiesioginės Tautos valios teisinės kūrybos produktu būtų netikslu. Tačiau Konstitucijos turinys – neabejotinai kompromisinis; bent jau tokios yra nuostatos, skirtos įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių santykiui, bet ne tik jam. 1992 m. bene svarbiausia laikyta prezidentizmo–parlamentarizmo dilema buvo išspręsta sukonstruojant gana specifinį valdžių sąveikos modelį, kurį vėliau Konstitucinis Teismas apibūdino kaip parlamentinės respublikos formą su „kai kuriais“ pusiau prezidentinės valdymo formos ypatumais (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas). Taip pat buvo nustatyta, kad kai kurios nuostatos, dėl kurių nepavyko pasiekti sutarimo (pvz., dėl galimybės užsienio valstybių piliečiams įsigyti žemę, Respublikos Prezidento įgaliojimų skelbti pirmalaikius Seimo rinkimus, savivaldybių tarybų vykdomųjų organų ir kt.), per pirmuosius po Konstitucijos priėmimo metus gali būti keičiamos palengvinta tvarka (Konstitucijos 153 straipsnis; šia galimybe per tuos metus niekam nepavyko pasinaudoti). Ne visi kompromisai nusisekė. Pavyzdžiui, Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas konstitucinių įstatymų institutas atsirado kaip kompromisas tarp įstatymų diferencijavimo į paprastuosius ir vadinamuosius organinius (sekant, be kita ko, prancūzų tradicija) šalininkų ir tų, kurie nematė reikalo įstatymus kaip nors diferencijuoti pagal teisinę galią ir (arba) priėmimui reikalingą daugumą. Toks diferencijavimas savaime nėra nepriimtinas, juo labiau kad įvairūs kvalifikuotos daugumos reikalaujantys ir (arba) aukštesnės už paprastuosius teisinės galios įstatymai yra numatyti įvairių valstybių teisės sistemose; tačiau pavadinimas „konstituciniai įstatymai“ tikrai klaidina, ypač atsižvelgiant į tai, kad vienas Konstitucijos sudedamąja dalimi laikomas aktas taip pat pavadintas „konstituciniu įstatymu“ (žr.

150 straipsnį)¹⁷. Ne ką labiau nusisekusios, tiksliau, visiškai sujauktos yra Konstitucijos 103 straipsnio 1 dalies, reglamentuojančios Konstitucinio Teismo sudarymą, formuluotės¹⁸. Kai kurie kompromisai pagimdė tokias dviprasmiškas ar aptakias nuostatas, kurių bet koks pažodinis aiškinimas nebus įtikinamas, pvz., „gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“ (41 straipsnio 3 dalis) arba „[Respublikos Prezidentas] sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką“ (84 straipsnio 1 punktą). Galima būtų pateikti ir daugiau tokio neapibrėžtumo pavyzdžių. Tačiau šį formuluočių nekonkretumą ar kitokį neaiškumą *ilgainiui* kompensuoja ir kartu pašalina oficiali konstitucinė doktrina, kurioje Konstitucija aiškinama kaip visuma. Antai minėtas konstitucinių įstatymų institutas labai išsamiai išaiškintas Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d. ir (ypač) 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimuose. Tačiau viena, ko negali padaryti oficiali konstitucinė doktrina, tai pakeisti pačios Konstitucijos formuluočių, kad ir kokios nesklaidžios jos būtų, o jųk dažnas viešosios erdvės komentatorius, nekaltant jau apie „žmogų iš gatvės“, geriausiu atveju skaito ne jas aiškinančių Konstitucinio Teismo aktų, o pačios Konstitucijos tekstą (tiksliau, jo atskiras nuotrupas) ir jį aiškina (si) taip, kaip supranta pats, o ne kaip jis jau yra oficialiai išaiškintas.

Kitas 1992 m. politinio susipriešinimo ir jo nulemtos Konstitucijos projekto rengimo skubos padarinys buvo tas, kad Konstitucijoje beveik nėra pereinamųjų nuostatų, skirtų laikotarpiui iškart po Konstitucijos įsigaliojimo, per kurį įstatymų leidėjas ir kiti teisėkūros subjektai būtų privalėję pertvarkyti galiojančią ordinarinę teisę ir pritaikyti ją prie naujos *Grundnorm*. Dėl to (tiksliau, ir dėl to) naujoji Konstitucija, kaip ir Laikinasis Pagrindinis Įstatymas, 1990 m. kovą, vos įsigaliojusi, buvo „įsodinta“ į *neparengtą* teisinę aplinką. Tačiau tokį Laikinojo Pagrindinio Įstatymo „įsodinimą“ 1990 m. buvo galima aiškinti ir iš esmės pateisinti (jei koks nors pateisinimas čia apskritai reikalingas) esminiu politiniu lūžiu, kurio nebuvo galima atidėlioti, ir traktuoti kaip toms aplinkybėms neišvengiamą ir dėl to „suprantamą“, o 1992 m. situacija buvo visiškai kitokia. Konstitucija įsigaliojo 1992 m. lapkričio 2 d. (prie šios datos bus netrukus sugrįžta). Tą dieną, kai ji įsigaliojo, Lietuvoje nebuvo nei keturių grandžių (bendrosios kompetencijos) teismų, kurias numato Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalis,

17 Plačiau žr.: SINKEVIČIUS, V. *Konstitucinių įstatymų samprata: teoriniai aspektai* // Jurisprudencija, 2008, Nr. 2.

18 Plačiau žr.: KŪRIS, E. (sud. ir moksl. red.) *Lietuvos teisinės institucijos*. Vilnius, 2011, p. 72–73.

nei Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje numatytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos (nei tokio įstatymo, kuriame ji būtų numatyta), nei Seimo kontrolierių (73 straipsnio 1 dalis), nei kariuomenės vado (84 straipsnio 14 punktą, 140 straipsnio 1, 3 dalys), vadinas, ir visos Valstybės gynimo tarybos sudėties (140 straipsnio 1, 3 dalys). Nebuvo daug ko, ką numatė Konstitucija. Nebuvo ir Konstitucinio Teismo, kurio greitą (palyginti su Seimo kontrolierių įstaigos sukūrimu ar bendrosios kompetencijos teismų sistemos pertvarka) sukūrimą 1993 m. pradžioje nulėmė ne tiek Seimo apsisprendimas „kuo greičiau“ įvesti teisminę konstitucinę kontrolę ir šitaip teisiškai apriboti savo galią, kiek politinis veiksnys – artėjantys Respublikos Prezidento rinkimai, nes išrinktojo Respublikos Prezidento priesaiką turėjo priimti Konstitucinio Teismo pirmininkas arba vienas iš teisėjų (82 straipsnio 3 dalis). Kai kurių Konstitucijoje įtvirtintų teisių piliečiai negalėjo įgyvendinti, nes nebuvo ne tik surasta jų įgyvendinimo mechanizmo, bet ir neturėta aiškios šių teisių turinio, ribų ir įgyvendinimo padarinių sampratos. Pavyzdžiui, peticijos teisė (33 straipsnio 3 dalis) buvo įtvirtinta tik po septynerių metų, kai 1999 m. spalio 1 d. įsigaliojo Peticijų įstatymas. Ir t. t., ir pan. Neturėdama pereinamųjų nuostatų, *Konstitucija pati sukūrė formaliai antikonstitucinę situaciją* – ir gana didelio masto! Konstituciniam Teismui bent keletą kartų teko nagrinėti konstitucinės justicijos bylas, kuriose buvo iškilusi ši problema, tačiau, laimei, šios bylos buvo nagrinėjamos jau tada, kai buvo neproblemiška, „praktiškai nepavojinga“ konstatuoti, kad laikotarpis, per kurį teisėkūros subjektai pagal savo kompetenciją turėjo pataisyti anksčiau išleistus teisės aktus taip, kad jie atitiktų naująją Konstituciją, jau yra pasibaigęs¹⁹ (išskyrus nebent bylą, kurioje buvo priimtas 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas – dėl bendrosios kompetencijos teismų sistemos reformos).

Tiesa, pereinamųjų nuostatų, skirtų realiai galiosios ordinarinės teisės priartinimui prie Konstitucijos imperatyvų, kurių stokoja „pagrindinis“ konstitucinis dokumentas (apie tai, kodėl „pagrindiniame“, šiek tiek toliau šiame skirsnyje), esama Lietuvos Respublikos įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“, atskiru aktu priimtame kartu su „pačia“ Konstitucija. Tačiau jos selektyvios ir fragmentiškos. Pvz., šio įstatymo 6 straipsnis skirtas reglamentuoti teisei ir faktinei situacijai, kai įsigaliojus Konstitucijai dar nėra Respublikos Prezidento: ji prilyginta Konstitucijos 89 straipsnyje numatytai

situacijai, kai Respublikos Prezidentui mirus, atsišalinus, pašalinus jį iš pareigų apkaltos proceso tvarka ar tada, kai Seimas nutaria, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti pareigų, jo pareigas laikinai eina Seimo Pirmininkas (tuo metu netenkantis savo įgaliojimų Seime). Vargu ar tokiam reguliavimui galima ką nors prikišti – nebent tai, kad padaryta tiesioginė nuoroda į Konstitucijos 89 straipsnį, o ne į jo 1 dalį, vienintelę reikšmingą šiame kontekste, taip pat tai, kad, kaip bus paminėta toliau (žr. „Konstitucijos pataisos“ *infra*), iš dalies dėl tokios nuorodos Respublikos Prezidento rinkimų procesas iš pradžių sutapdavo su šv. Kalėdų ir Naujųjų metų laikotarpiu. Tačiau įstatymo 8 straipsnis galėtų kelti kur kas daugiau abejonių: „Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20 straipsnio trečiosios dalies nuostatos pradedamos taikyti nuo tada, kai bus suderinti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymai su šia Konstitucija“. Kitaip tariant, Konstitucijos 20 straipsnio 3 dalies nuostatų „nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą, kur sulaikytajam dalyvaujant sprendžiamas sulaikymo pagrįstumas“ ir „jeigu teismas nepriima nutarimo asmenį suimti, sulaikytasis tuoj pat paleidžiamas“ įsigaliojimas buvo subordinuotas *būsimiems* įstatymų leidėjo sprendimams – padarytas priklausomu nuo jų²⁰. Kaip tai dera su Konstitucijos viršenybės ir teisės hierarchijos samprata, vėliau plačiau aiškinta konstitucinėje jurisprudencijoje? Nedera, ir tiek. Šiuo atžvilgiu neturi esminės reikšmės tai, kad „pačios“ Konstitucijos 152 straipsnyje nustatyta, jog jos „ir jos atskirų nuostatų“ įsigaliojimo tvarką reglamentuoja būtent įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“: tokia Konstitucijos nuostata *legalizuoja* jos pačios 20 straipsnio 3 dalies vėlesnį įsigaliojimą, tačiau *ar legitimuoja*, ypač atsižvelgiant į tai, kaip iš esmės analogiškos situacijos vertinamos oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje? Antai Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime antikonstituciniu buvo pripažintas vadinamasis konstitucinis (! – štai koks klaidinantis tas pavadinimas!) įstatymas, kuriuo buvo atidėtas keliais mėnesiais anksčiau padarytos Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalies pataisos įsigaliojimas. Pagal tokią pačią argumentavimo logiką Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarime konstatuota (nors teisės akto formalus pripažinimo antikonstituciniu būtent šiuo pagrindu ir nebuvo), kad Konstitucijos nepaisė Vyriausybė, išleisdama nutarimą,

19 Plg. Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d., 2005 m. liepos 8 d., 2007 m. kovo 20 d. nutarimus. Taip pat žr. (kaip sufleruojantį tam tikrą analogiją) Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimą.

20 Iš esmės tas pat pasakytina ir apie įstatymo 3 straipsnį: „Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatos, reglamentuojančios Lietuvos Respublikos aukščiausiųjų valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, deputatų, savivaldybių tarybų statusus, galioja tol, kol išrinktas Seimas nenuspręs ko kita.“

kurio įsigaliojimas buvo padarytas priklausomu nuo vieno (aplinkos) ministro valios (būsimo įsakymo)²¹. Be abejo, Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 8 straipsnyje nustatyta išlyga buvo būtina, nes tuo metu nebuvo nei organizacinių, nei finansinių galimybių užtikrinti, kad per 48 valandas kiekvienas sulaukytas asmuo bus pristatytas pas teisėją ir bus nuspręsta dėl jo sulaukymo pagrįstumo (nebuvo net pakankamai teisėjų, ką jau kalbėti apie galimybę susisiekti su jais bet kuriuo metu). Tačiau tai, kad Konstituciją atitinkančiai baudžiamojo proceso įstatymų korekcijai nebuvo nustatyta jokio termino, kritikuotina. Tą pačią schemą galima (ir reikėjo) pritaikyti ne tik aptariamam, bet ir daugeliui naujų konstitucinių institutų, įskaitant naujų valstybės institucijų įsteigimą – numatyti konkrečius ir kartu realius terminus, per kuriuos turi būti reformuota (bendrosios kompetencijos) teismų sistema, sudarytas Konstitucinis Teismas, paskirti Seimo kontrolieriai ir kariuomenės vadas ir kt. Ar to neleidimo padaryti ceitnotas (labai tikėtina), kurio sąlygomis dirbo „galutinio“ Konstitucijos projekto rengėjai, ar apie tai nebuvo pagalvota, bet dėl kokių motyvų tokių pereinamųjų nuostatų buvo atsisakyta, geriausiai žino jie patys.

Įdomi aplinkybė, kad naujojoje Konstitucijoje nė neužsiminta apie tai, kad 1938 m. Konstitucija buvo tik *sustabdyta*, kol jos nuostatos bus suderintos su „pakitusiais politiniais, ekonominiais ir kitais visuomeniniais santykiais“. Iš gausybės įvairių politinio proceso dalyvių ir kitų asmenų siūlytų naujos Konstitucijos projektų tik vienas (siūlytas tuometinės Lietuvos liberalų sąjungos) buvo „atnaujintos“ 1938 m. Konstitucijos projektas. Tačiau jį rengusiam teisininkui tai atsirūgo: ta dingstimi 1993 m. naujosios Seimo daugumos jis nebuvo pirmuoju teikimu paskirtas Konstitucinio Teismo teisėju (antruoju, bet jau kito teikiančio subjekto, – buvo). Jokios užuominos apie 1938 m. Konstituciją nėra ne tik „pagrindiniame“ 1992 m. Konstitucijos dokumente, bet ir Įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“. Šią (gal tik teksto) spragą savaip užpildo minėto įstatymo 2 straipsnio labai bendro pobūdžio nuostata „įstatymai, kiti teisiniai aktai ar jų dalys, galioję Lietuvos Respublikos teritorijoje iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo, galioja tiek, kiek jie neprieštarauja Konstitucijai ir šiam įstatymui, ir galios tol, kol nebus pripažinti netekusiais galios ar suderinti su Konstitucijos nuostatomis“. Bet atidžiau analizuojantis šios Konstitucijos nuostatos formulavimą pastebėtų ir jo nesklaidumą, jei ne daugiau: jei

„ikikonstituciniai“ teisės aktai galioja „tiek, kiek“ neprieštarauja Konstitucijai, kodėl juos reikia „suderinti su Konstitucijos nuostatomis“, be to, kodėl, suderinti su Konstitucijos nuostatomis, jie turėtų *netekti galios* („galios tol, kol nebus [...] suderinti su Konstitucijos nuostatomis“)?! Konstitucinis Teismas 2003 m. spalio 29 d. nutarime šią nuostatą aiškino ne vien pagal „raidę“, o *inter alia* sistemiškai ir teleologiškai, nes vien pažodinis aiškinimas būtų atvedęs į akliavietę²².

Beje, būtent tame nutarime Konstitucinis Teismas išaiškino ir paties Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ vietą teisės šaltinių sistemoje: nors šis įstatymas formaliai yra kitas teisės aktas nei „pagrindinis“ konstitucinis dokumentas ir net šio „pagrindinio“ dokumento tekste minimas greta Konstitucijos (152, 154 straipsniai), jo nuostatos, pasak Konstitucinio Teismo, papildo Konstitucijos nuostatas, „be kurių šios negalėtų būti

22 Čia tikslinga pateikti gana ilgą to nutarimo citatą: „Pažymėtina, kad įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 2 straipsnio formuluoته, tiek, kiek jie neprieštarauja Konstitucijai ir šiam įstatymui“, susieta su Konstitucijos viršenybės principu, konkrečiai su Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalies nuostata, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai, reiškia, jog Konstitucijoje yra įtvirtinta, kad teisės aktai, išleisti iki Konstitucijos įsigaliojimo, negali galioti, jeigu jie yra priešingi Konstitucijai ir Konstitucijoje nustatytais pagrindais ir tvarka yra nustatyta, jog šie teisės aktai prieštarauja Konstitucijai. // „Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 2 straipsnio formuluoته „galios tol, kol nebus pripažinti netekusiais galios ar suderinti su Konstitucijos nuostatomis“, reiškia, kad įstatymų leidėjas, kiti teisėkūros subjektai pagal Konstituciją turi pareigą atlikti visų savo iki Konstitucijos įsigaliojimo išleistų ir tebegaliojančių teisės aktų, taip pat Lietuvos valstybės nebeegzistuojančių institucijų po Konstitucijos įsigaliojimo išleistų ir tebegaliojančių teisės aktų, kurie reguliuoja atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, taip pat teisės aktų, išleistų iki nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, tačiau likusių galioti atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę ir po Konstitucijos įsigaliojimo reguliuojančių atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, peržiūrą ir įvertinti, ar šie teisės aktai, to teisėkūros subjekto manymu, neprieštarauja Konstitucijai. // Įstatymų leidėjas, kitas teisėkūros subjektas, įvertinęs, kad, jo manymu, iki Konstitucijos įsigaliojimo jo išleistas ir tebegaliojantis teisės aktas arba Lietuvos valstybės nebeegzistuojančios institucijos išleistas ir tebegaliojantis teisės aktas, kuris po Konstitucijos įsigaliojimo reguliuoja atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, arba teisės aktas, išleistas iki nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, tačiau likęs galioti atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę ir po Konstitucijos įsigaliojimo reguliuojantis atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, atitinka Konstituciją, gali palikti tokį teisės aktą galioti. Kita vertus, įstatymų leidėjas, kitas teisėkūros subjektas, įvertinęs, kad, jo manymu, iki Konstitucijos įsigaliojimo jo išleistas ir tebegaliojantis teisės aktas (ar jo dalis) arba Lietuvos valstybės nebeegzistuojančios institucijos išleistas ir tebegaliojantis teisės aktas (ar jo dalis), kuris po Konstitucijos įsigaliojimo reguliuoja atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, arba teisės aktas (ar jo dalis), išleistas iki nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, tačiau likęs galioti atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę ir po Konstitucijos įsigaliojimo reguliuojantis atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, neatitinka Konstitucijos, turi konstitucinę pareigą arba šį aktą suderinti su Konstitucija, t. y. išleisti naują teisės aktą, kuriuo būtų pakeistas, to teisėkūros subjekto manymu, Konstitucijos neatitinkantis teisės aktas (ar jo dalis), arba pripažinti tokį, jo manymu, Konstitucijos neatitinkantį teisės aktą netekusiu galios. // Teisės aktų (ar jų dalių), kurie nebuvo suderinti su Konstitucija atitinkamam teisėkūros subjektui išleidžiant naują teisės aktą, pakeičiantį, to teisėkūros subjekto manymu, Konstitucijos neatitinkantį teisės aktą (ar jo dalį), ir kurie nebuvo pripažinti netekusiais galios, konstitucingumas gali būti tikrinamas atliekant konstitucinę kontrolę. Dėl iki Konstitucijos įsigaliojimo išleistų Lietuvos Respublikos įstatymų, kitų Aukščiausiosios Tarybos priimtų aktų, Vyriausybės aktų, taip pat dėl atitinkamos teisinės galios teisės aktų, išleistų iki nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, tačiau likusių galioti atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę ir reguliuojančių Seimo arba Vyriausybės reguliavimo sričiai priskirtus santykius, atitikties Konstitucijai pagal Konstituciją sprendžia Konstitucinis Teismas.“

21 Žr. ir Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 29 d. sprendimą.

įgyvendintos“, arba nustato Konstitucijos nuostatų įgyvendinimo ypatumus „tuo laikotarpiu, kai dar tik buvo steigiamos Konstitucijoje numatytos valstybės institucijos, taip pat kai dar tik buvo kuriamas Konstitucijos reikalaujamas teisinis reguliavimas“, todėl turi Konstitucijos galią, o pats šis aktas „negali pats nebūti Konstitucijos sudedamąja dalimi“. Antraip – jei šis „įstatymu“ (net ne „konstituciniu įstatymu“ ar pan.!) pavadintas aktas nebūtų traktuojamas kaip Konstitucijos sudedamoji dalis – bent kai kurios jo nuostatos, turbūt neišskiriamos nė minėtų 6 ir 8 straipsnių nuostatų, turėtų būti laikomos antikonstitucinėmis, nes, vertinant formaliai, Konstitucijos 152 straipsnyje nurodyta šio įstatymo paskirtis apibrėžta gana siaurai – jis reglamentuoja tik „šios Konstitucijos ir jos atskirų nuostatų įsigaliojimo tvarką“, ir šitai būtų sugriautas visas tegu ir ne visiškai grakštus (teksto prasme), bet tvirtas Konstitucijos statinys – vieninga aukščiausios galios teisinė tikrovė. Plg. Konstitucijos 6 straipsnį: „Konstitucija yra vientisas [...] aktas“: tas aktas yra „vientisas“, t. y. vieningas, *ne dokumento* vieningumo, bet „pagrindiniame“ konstituciniame dokumente ir su juo *neatskiriama* susijusiuose ir „Konstitucijos sudedamąja dalimi“ pavadintuose dokumentuose įtvirtintos teisės vieningumo prasme; tokia specifinė Lietuvos Respublikos Konstitucijos kaip vieningos teisinės tikrovės struktūra, kai ją sudaro ne vienas, bet keli aktai (priimti ne vienu laiku ir kiekvienas turintis savo pavadinimą bei kitus rekvizitus ir atskirai pasirašyti), leidžia ją klasifikuoti kaip „sudėtinę kodifikuotą“ konstituciją. Kaip papildomą aiškinimą, kad Įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“, negali pats nebūti Konstitucijos sudedamąja dalimi“, pagrindžiantį argumentą (kurio Konstitucinis Teismas labai neplėtojo) galima nurodyti tai, kad ir „pagrindinis“ konstitucinis dokumentas, ir aptariamasis įstatymas buvo priimti kartu – vienu balsavimu (tuo pačiu biuleteniui). Į šį aiškinimą *contra legem* (tiksliau *contra textum*) buvo įsiklausyta, Seimui 2004 m. papildžius Konstitucijos 150 straipsnį ir jį įrašius ir Įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ greta dviejų jau buvusių įrašytų ir vieno naujai įrašomo akto, įvardijamų kaip „Konstitucijos sudedamoji dalis“. Kodėl toks įrašas nebuvo padarytas dar 1992 m.? Geriau būtų klausiti, kodėl išvis reikėjo atskiro Įstatymo („įstatymo“, ne „konstitucinio įstatymo“ ar pan.!), „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“, nes tokias pereinamąsias nuostatas kaip ką tik aptartosios buvo galima (ir derėjo) įtvirtinti pačiame Konstitucijos, t. y. „pagrindinio“ konstitucinio dokumento tekste. Plg.: Konstitucijos 151, 153 ar 154 straipsnių nuostatos taip pat yra pereinamosios – bent tuo aspektu,

kad, vieną kartą jas įvykdžius arba nepasinaudojus jomis per nustatytą laiką (kaip 153 straipsnio atveju), jų daugiau neįmanoma įgyvendinti. Tuo tarpu Įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ esama ir tokių nuostatų, kurių niekaip negalima būtų susieti su Konstitucijos *įsigaliojimu* ir kurių vadinimas pereinamajam laikotarpiui skirtu teisiniu reguliavimu būtų akivaizdžiai pritemptas. Tokia nuostata, pavyzdžiui, yra šio įstatymo 5 straipsnyje nustatytas Seimo nario priesaikos tekstas (plg. „pačios“ Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalį, 104 straipsnio 2 dalį ar 112 straipsnio 6 dalį, kuriose nustatyta, kas turi būti pasakoma, kai prisiekia Respublikos Prezidentas, Konstitucinio Teismo teisėjas ar kito teismo teisėjas). Tokį nenuoseklumą gali paaikškinti tik tuo, kad dėl būtinumo konstituciniu lygmeniu įtvirtinti Seimo nario priesaikos turinį buvo susiprasta tik po to, kai jau buvo parengtas ir visuomenei paskelbtas „pagrindinio“ konstitucinio dokumento projekto tekstas.

Bene keisčiausiai atrodo pačios Konstitucijos „įėjimo“ į teisės sistemą chronologija. Konstitucija buvo priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Jos 151 straipsnyje nustatyta, kad ji „įsigalioja kitą dieną po referendumo rezultatų oficialaus paskelbimo su sąlyga, jeigu referendume jai pritars daugiau kaip pusė visų Lietuvos Respublikos piliečių, turinčių rinkimų teisę“. Tie rezultatai (atitinkantys minėtą sąlygą) buvo paskelbti 1992 m. lapkričio 1 d. Neteikiant per didelės reikšmės šiai Konstitucijai, kaip bus toliau parodyta, apskritai būdingam gana prastam laiko „parinkimui“ (nes lapkričio 1 d. – tai Visų šventųjų diena, t. y. poilsio diena), tenka konstatuoti, kad Konstitucija įsigaliojo 1992 m. lapkričio 2 d. Beje, šis dalykas pirmą kartą buvo viešai konstatuotas *tik praėjus pusantrų metų nuo Konstitucijos įsigaliojimo* – Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarime. 1992 m. lapkričio 2 d. fiksavimas tame nutarime anaip tol nėra banali ar mažareikšmė detalė, be kita ko, ir dėl to, kad Vyriausiosios rinkimų komisijos protokole, kuriuo buvo patvirtinti referendumo rezultatai, nurodyta ne 1992 m. lapkričio 1 d., o 1992 m. spalio 31 d.! Tačiau kas per aukščiausios galios teisės aktas buvo ši *jau įsigaliojusi* Konstitucija? Pagal jos 154 straipsnį referendumu priimtą Konstituciją (taip pat ir Įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“) turėjo pasirašyti ir [oficialiai] paskelbti Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas – per penkiolika dienų. Nors nei tame straipsnyje, nei kur nors kitur nėra tiesiogiai nurodyta, nuo kada skaičiuotinas tas penkiolikos dienų terminas, nuoroda į „referendumu priimtą“ Konstituciją suponuoja, kad jį reikia skaičiuoti nuo referendumo dienos. Aukš-

čiausiosios Tarybos Pirmininkas Konstituciją pasirašė 1992 m. lapkričio 6 d., o oficialiai – biuletenyje „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios“ – ji buvo paskelbta tik 1992 m. lapkričio 30 d. (tiesa, oficioze „Lietuvos aidas“ ji buvo paskelbta dar 1992 m. lapkričio 10 d.). Kaip formaliai teisiškai vertinti laikotarpį nuo 1992 m. lapkričio 2 d. iki 6 d.? Matyt, kaip laikotarpį, kai šalyje galiojo ne tik *oficialiai nepaskelbta*, bet ir *nepasirašyta* Konstitucija. O kaip vertinti laikotarpį iki 1992 m. lapkričio 30 d. (ar bent iki 10 d.)? Kaip laikotarpį, kai galiojo pasirašyta, bet nepaskelbta Konstitucija. Pridėjus dar tai, kad, kaip minėta, Konstitucija buvo „įsodinta“ į neparengtą teisinę aplinką, o stokodama daugelio pereinamųjų nuostatų net pati sukūrė formaliai antikonstitucinę situaciją, gaunasi teisiškai visiškai netvarkingas vaizdas, kuriam nežinia ar pavyktų rasti daug analogų kitose šalyse. Tai, kad tam tikrą laiką galiojo nepaskelbta ir net nepasirašyta Konstitucija, ypač paradoksalu, nes šios Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, jog galioja tik paskelbti įstatymai; aiškinamas šių nuostatų Konstitucinis Teismas yra *inter alia* konstatavęs, jog joje „atsispindi konstitucinis principas, kad teisė negali būti nevieša“, o „sąvoka „įstatymai“ negali būti aiškinama vien pažodžiui“, nes ji apima „ne tik įstatymo galią turinčius, bet ir kitus teisės aktus“ (Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas). Šiuo aspektu Konstitucijos „pavyzdžio galia“ ištis nėra didelė. Bet tai savaime ne(su)mažina jos nuostatų imperatyvumo.

Konstitucijos pataisos

Daugelį iš aptartų Konstitucijos (konkrečiai, jos formuluočių bei struktūros, taip pat pasirašymo bei įsigaliojimo) keistenybių galima „nurašyti“ jas teisinant jau minėtu ceitnotu, kuriame buvo atsidūrę „galutinio“ Konstitucijos projekto rengėjai, atitinkamas teises ir faktines situacijas priskiriant (visiškai pagrįstai!) nebesugrąžinamai praeičiai ir (arba) pabrėžiant neabejotinai pozityvų Konstitucijos vaidmenį normalizuojant 1992 m. pabaigos politinę situaciją, o vėliau – kuriant autentišką Lietuvos nacionalinę teisinę sistemą. Kad ir kokie būtų Konstitucijos struktūros ar teksto „nelygumai“, šiandien vis garsiaur reiškiamos iniciatyvos ją peržiūrėti „iš esmės“ dažniausiai yra jei ne bergždžios, tai tikrai destruktvyvos. Nelinksm juokaujant anksčiau buvo galima sakyti, kad tokių iniciatyvų dažnumas atvirksčiai proporcingas laikui, likusiam iki artimiausių Seimo ar Respublikos Prezidento rinkimų. Šiandien tokios iniciatyvos reiškiamos nuolat, bet artėjant rinkimams, žinoma, intensyviau, jas įvelkant į kaip ryžtingi ir fundamentalūs apibendrinimai sfor-

muluotą, tačiau iš esmės tuščią propagandinių burtažodžių frazeologiją²³. Tačiau (jau nekalbant apie tai, kad padaryti Konstitucijos pataisą nėra lengva dėl reikalaujamos kvalifikuotos balsų daugumos du kartus balsuojant Seime arba dėl to, kad kai kurios Konstitucijos nuostatos gali būti keičiamos tik referendumu) nėra jokių prielaidų manyti, kad siūlomos konstitucinės novelos neišbalansuos Konstitucijos nuostatų pusiausvyros, nelengvai – byla po bylos – konstruojamos konstitucinėje jurisprudencijoje, ar kad jos apskritai bus geriau apgalvotos ir suformuluotos nei tos, kurios buvo surašytos 1992 m. Tai matyti ir iš jau padarytų arba siūlytų, bet pakankamo palaikymo Seime nesulaukusių Konstitucijos pataisų.

Panagrinėkime kelis pavyzdžius. Iš devynių nuo Konstitucijos įsigaliojimo padarytų jos pataisų (kai kurie straipsniai buvo keisti ne po vieną kartą, o sąvoka „pataisa“ apima ir tuos atvejus, kai Konstitucijos tekstas tik papildomas; plg. Konstitucijos 148 straipsnio 3 dalį) aptariamame kontekste paminėtina jos 57 straipsnio pataisa, gana retai prisimenama viešame konstituciniame diskurse. 2004 m. buvo atsiskaityta anksčiau šiame straipsnyje buvusios nuostatos, kad eiliniai Seimo rinkimai rengiami „ne anksčiau kaip prieš du mėnesius ir ne vėliau kaip prieš mėnesį iki pasibaigiant Seimo narių įgaliojimams“. Pagal 2004 m. rugpjūčio 14 d. įsigaliojusią pataisą eiliniai Seimo rinkimai rengiami „Seimo narių įgaliojimų pabaigos metais spalio mėnesio antrą sekmadienį“ (1 dalis), o jei buvo surengti pirmalaikiai Seimo rinkimai, po jų einantys eiliniai Seimo rinkimai rengiami „šio straipsnio pirmojoje dalyje nurodytu laiku“ (2 dalis). Kitaip tariant, jei būtų surengti pirmalaikiai Seimo rinkimai, juose išrinktų Seimo narių įgaliojimų trukmė pailgėtų keliais mėnesiais, nebent pirmalaikiai Seimo rinkimai būtų surengti nuo spalio pabaigos iki gruodžio pabaigos – tuomet Seimo narių įgaliojimų trukmė sutrumpėtų mėnesiu ar dviem, nelygu kokia rinkimų tvarka būtų nustatyta įstatyme, pavyzdžiui, ar būtų nustatytas antras rinkimų ratas²⁴, o jei taip, tai kokiomis sąlygomis ir kada jis

23 Žr., pvz., tik porą iš gausių tokio plauko politinių propagandinių užkalbėjimų, pareiktų artėjant 2012 m. Seimo rinkimams: R. Pakšas ragina kurti naują Konstituciją ir kloti pagrindus „Trečiajai Respublikai“ // <http://www.lrytas.lt/-13350080151333119332-r-paksas-ragina-kurti-nauja-c4%85-konstitucija-c4%85-ir-kloti-pagrindus-tre-c4%85-diajai-respublikai.htm> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.); ČAPLIKAS, A. *Konstitucija sūbrendo konceptualiems pokyčiams* // <http://www.delfi.lt/news/balsuok2012/politikoakimis/acaplikas-konstitucija-sūbrendo-konceptualiems-pokyčiams.d?id=59414663> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.). Šiuose pareiškimuose išdėstyti ideologiniai argumentai bei padrikas vienos kitos Konstitucijos nuostatos paminėjimas taip ir nepaaiškina, kokia būtų ta „trečioji“ respublika ir kokiems pokyčiams „sūbrendo“ Konstitucija, bet akivaizdžiai liudija, kad labai didelė antrosios, dabartinės, respublikos bėda yra ta, kad tikrai nesūbrendo jos politika(i).

24 Konstitucijoje (tiesa, Respublikos Prezidento rinkimų kontekste) vartojamas žodis „ratas“ dabartiniame Seimo rinkimų įstatyme kažkodėl pakeistas žodžiu „turas“ (?).

turėtų būti surengtas. Tačiau kodėl reikėjo daryti tą pataisą? Reikalas tas, kad nuo 1992 m., kai Seimo rinkimai vyko spalio 25 d., jų data kas ketveri metai vis slinko kalendoriumi aukštyn: 1996 m. rinkimai vyko spalio 20 d., 2000 m. – spalio 8 d., ir proceso nesubdžius jie būtų persikėlę į rugpjūtį, liepą ir t. t., t. y. į vasaros atostogų metą. Toks laiko „parinkimas“ – tai dar vienas neapsižiūrėjimas rengiant „galutinį“ Konstitucijos projektą ceitnoto sąlygomis. Konstitucijos 59 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Seimo narių įgaliojimų laikas pradedamas skaičiuoti nuo tos dienos, kurią naujai išrinktas Seimas susirenka į pirmąjį posėdį – nuo šio posėdžio pradžios baigiasi anksčiau išrinktų Seimo narių įgaliojimų laikas. O Seimas laikomas išrinktu, kai yra išrinkta ne mažiau kaip trys penktadaliai Seimo narių (55 straipsnio 2 dalis). Naujai išrinktą Seimą susirinkti į pirmąjį posėdį Respublikos Prezidentas turi sukviesti ne vėliau kaip per penkiolika dienų po Seimo išrinkimo; jei Respublikos Prezidentas to nepadaro, Seimo nariai renkasi patys kitą dieną pasibaigus tam penkiolikos dienų terminui (65 straipsnis). Kadangi eiliniai Seimo rinkimai turėjo būti rengiami „ne vėliau kaip prieš mėnesį iki pasibaigiant Seimo narių įgaliojimams“, o jiems įvykus (jei pirmajame rinkimų rate buvo išrinkta ne mažiau kaip trys penktadaliai Seimo narių) Seimo nariai turėjo per penkiolika dienų Respublikos Prezidento iniciatyva ar šešioliką dieną savo iniciatyva susirinkti į pirmąjį posėdį, anksčiau išrinktų Seimo narių įgaliojimų laikas negalėjo nesibaigti anksčiau nei sueis ketveri metai nuo tos dienos, kai buvo pradėtas skaičiuoti tą anksčiau išrinktų Seimo narių įgaliojimų laikas. Sistemaiškai aiškinant šias Konstitucijos nuostatas matyti, kad, atrodo, pati „paprasciausia“ iš jų, t. y. tokia, kuri žinoma net tiems, kas visiškai nesidomi nei konstitucine teise, nei politika, būtent Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Seimas renkamas „ketveriems metams“, turėjo būti skaitoma *ne taip, kaip parašyta*: iš tikrųjų Konstitucija nustatė, kad Seimas renkamas beveik ketveriems metams²⁵.

Tokį Seimo rinkimų datos slinkimą „į vasarą“ reikėjo sustabdyti. Bet padaryta tai buvo toli gražu ne geriausiu būdu. Dabartinės redakcijos Konstitucijos 57 straipsnis, pagal kurį, kaip minėta, eiliniai Seimo rinkimai rengiami Seimo narių įgaliojimų pabaigos metais spalio mėnesio antrą sekmadienį, taip pat neleidžia Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad Seimas renkamas „ketveriems metams“, perskaityti taip, kaip parašyta, nes, nelygu kuri konkreči spalio dieną yra tas antrasis sekmadienis, Sei-

mas renkamas *maždaug* ketveriems metams: jo narių įgaliojimų trukmė gali būti viena, dviem ar trim dienom ilgesnė arba trumpesnė nei ketveri metai (o jei būtų surengti pirmalaikiai Seimo rinkimai, tas ketverių metų terminas, kaip minėta, pailgėtų keliais mėnesiais arba – itin neįtikėtiniu atveju – sutrumpėtų mėnesiu ar dviem). Tačiau svarbiausia tai, kad jei jau buvo pasiryžta taisyti Konstitucijos 57 straipsnį, reikėjo matyti ir jo nuostatų funkcinę sąsają su Konstitucijos straipsniais, reglamentuojančiais valstybės biudžeto procesą. Pagal Konstitucijos 130 straipsnį valstybės biudžeto projektą sudaro Vyriausybė ir pateikia Seimui ne vėliau kaip prieš septyniasdešimt penkias dienas iki biudžetinių metų (kurie pagal Konstitucijos 129 straipsnį baigiasi gruodžio 31 d.) pabaigos. Taigi kas ketveri metai valstybės biudžeto projektą rengia ir kadenciją baigiančiam Seimui pateikia kadenciją baigianti Vyriausybė, o naujai išrinktam Seimui tenka svarstyti tą projektą, teikti dėl jo pastabas naujai, ką tik sudarytai Vyriausybei (kuri gali būti ne tik visai kitos sudėties, bet ir visai kitos politinės pakraipos nei ankstesnė) ir tvirtinti biudžetą pačiomis paskutinėmis metų dienomis, neretai (kaip, pavyzdžiui, 2008 m. gruodį) dėl to keičiant mokesčių įstatymus ir sukuriant teisinio netikrumo aplinką, nepalankią ne tik verslui, bet ir daugeliui piliečių. Racionalu tai ar ne? Klausimas retorinis. Beje, jei ankstesnis Seimo rinkimų datos slinkimas „į vasarą“ nebūtų buvęs sustabdytas, ši problema ilgainiui (po daugelio metų) nebekiltų, bet kiltų kita, susijusi su sunkumais vasaros atostogų išėjusiems piliečiams dalyvauti eiliniuose Seimo rinkimuose, vadinasi, ir su tokių rinkimų reprezentatyvumu. Tačiau jei taisant Konstitucijos 57 straipsnį būtų atsižvelgta į minėtą sąsają, nuolatinę Seimo rinkimų datą galima buvo nustatyti ne spalio antrą sekmadienį, o kurią nors balandžio ar gegužės dieną, idant būtų panaikinta Vyriausybės formavimo ir biudžeto svarstymo bei tvirtinimo procesų sutaptis ir kitų metų valstybės biudžeto projektą rengtų ta Vyriausybė, kuri ir turėtų jį vykdyti. Žinoma, tokiu atveju būtų prireikę konstituciniu lygmeniu nustatyti ir tai, kad, pavyzdžiui, tą pataisą padariusio ar naujos kadencijos Seimo įgaliojimų trukmė sutrumpinama keliais mėnesiais, t. y. priimti tokį sprendimą, kuris, vertinant valstybiškai, yra būtinas, bet žvelgiant iš atskirų asmenų, siekiančių kuo ilgiau būti Seimo nariais, pozicijų, būtų nepriimtinas. Todėl negalima kategoriškai teigti, kad Seimo rinkimų datos neperkėlimas į pavasarį taisant Konstitucijos 57 straipsnį buvo vien neapsižiūrėjimo rezultatas.

Eilinių Seimo rinkimų datos (ir jos keitimo) problematika atskleidžia, kaip, rengiant Konstitucijos pro-

²⁵ Čia neaptariama kita Seimo rinkimų periodiškumo išimtis, numatyta Konstitucijos 143 straipsnyje. Plg.: SINKEVIČIUS, V. *Parlamento teisės studijos*. Vilnius, 2011, p. 60.

jektą, menkai buvo atsižvelgiama (tiksliau, nebuvo atsižvelgiama) į laiko veiksnį. Referendumo dėl Konstitucijos rezultatų paskelbimo ir Visų šventųjų dienos sutaptis jau buvo minėta (žr. „1990–1992: Konstitucijos kūrimo zigzagai“ *supra*). Kitas pavyzdys: eiliniai Respublikos Prezidento rinkimai buvo reglamentuoti taip, kad jų pirmasis ratas turėjo būti rengiamas prieš pat (ar net per) Kūčias ir šv. Kalėdas, o antrasis – kitų kalendorinių metų pradžioje (žr. Konstitucijos 80, 81 ir ypač 89 straipsnius kartu su Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 6 straipsniu). Rinkimų kampanija ir šv. Kalėdų laukimas bei Naujųjų metų šventės – švelniai tariant, ne itin nusisekęs derinys, o vienu biudžetinių (taigi ir finansinių apskritai) metų pabaiga ir naujų pradžia prieš pat antrąjį rinkimų ratą, ypač turint galvoje švenčių dienas, sudarydavo nemažų nepatogumų ir patiems kandidatams bei jų rinkimų štabams, ir rinkimus organizuojančioms bei prižiūrinčioms institucijoms. Taip buvo 1997–1998 m. ir 2002–2003 m. Šį nepatogų grafiką pakeitė Respublikos Prezidento apkalta, pasibaigusi 2004 m. balandį, nes po jos – remiantis tomis pačiomis Konstitucijos nuostatomis – per du mėnesius teko surengti neeilinius Respublikos Prezidento rinkimus, kurie nuo tada vyksta birželį. Bet nepatogumas – tai tik nepatogumas, ne daugiau; kas nepatogu, gali būti (šiuo atveju ir buvo) *formaliai teisiškai* nepriekaištinga. Tuo tarpu dar vienos 2004 m. padarytos Konstitucijos pataisos negalėtume pavadinti teisiškai nepriekaištinga.

Seimas 2004 m. liepos 13 d. (tą pačią dieną, kai pataisė Konstitucijos 57 straipsnį ir į jos 150 straipsnį įtraukė nuorodą Įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“) papildė Konstituciją nauja sudedamąja dalimi – Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“. Konstitucinis aktas įsigaliojo 2004 m. rugpjūčio 14 d. Jis legitimavo ir legalizavo Lietuvos Respublikos narystę Europos Sąjungoje ir konstituciniu lygmeniu apibrėžė Europos Sąjungos teisės ir autentiškos Lietuvos Respublikos teisės santykį. Tačiau Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje jau buvo *fait accompli*: Lietuva tapo Europos Sąjungos valstybe nare 2004 m. gegužės 1 d. Koks buvo Lietuvos Respublikos statusas Europos Sąjungoje nuo 2004 m. gegužės 1 d. iki rugpjūčio 14 d.? Dviprasmiškas. Pagal Europos Sąjungos teisę jokių problemų negalėjo kilti: jei Lietuva tapo Europos Sąjungos valstybe nare, vadinasi, ji yra jos narė, ir tiek. Tačiau pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją padėtis nebuvo tokia neproblemiška. Viena iš dviejų: arba Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ dar nepapildyta Konstitucija leido Lietuvai tap-

ti Europos Sąjungos valstybe nare, arba ji to neleido, kol nebuvo padaryta atitinkama pataisa. Pirmuoju atveju neaišku, kodėl Lietuvai *jau* esant Europos Sąjungos valstybe nare prireikė savo Konstituciją papildyti aptariamuoju Konstituciniu aktu. Antruoju atveju galima abejoti, ar apskritai buvo konstitucinis pagrindas Lietuvai *tapti* Europos Sąjungos valstybe nare, kol Konstitucija nebuvo papildyta minėtu Konstituciniu aktu. Konstitucinis Teismas vėliau šią dilemą išsprendė konstatuodamas, kad Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ Lietuvos narystė Europos Sąjungoje buvo patvirtinta (o ne įtvirtinta)²⁶ (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 14 d., 2007 m. birželio 27 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai). Šiandien ši problema nėra „aktuali praktiškai“, tačiau ar ji nebūtų buvusi aktuali, jei per tuos tris su puse mėnesio, kol Lietuva tarsi apgaudinėdama pati save buvo įsiliejusi į Europos Sąjungą, būtų kilęs, pavyzdžiui, Europos Sąjungos teisės akto ir nacionalinės teisės akto kolizijos klausimas?

Šiame kontekste prisimintina ir jau minėta 2002 m. padaryta Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalies pataisa, kurios įsigaliojimas vadinamuoju konstituciniu įstatymu buvo atidėtas iki kitų – turinčių įvykti 2007 m. pradžioje – savivaldybių tarybų rinkimų, t. y. pataisa turėjo būti iš dalies netaikoma (ir atitinkama apimtimi nebuvo taikoma) 2002 m. pabaigoje vykusiems savivaldybių tarybų rinkimams (šiaip jau turėjusiems vykti 2003 m. pradžioje, bet paankstintiems ir sujungtiems su Respublikos Prezidento rinkimais). Pataisa ne tik pailgino savivaldybių tarybų narių įgailojimų trukmę nuo trejų iki ketverių metų (šios nuostatos taikymas nebuvo atidėtas), bet ir išplėtė rinkėjų korpusą leisdama savivaldybių tarybų narius rinkti ir administracinio vieneto teritorijoje nuolat gyvenantiems užsienio valstybių piliečiams bei asmenims be pilietybės, taip pat įtvirtino, kad savivaldybių tarybų nariais gali būti renkami tik nuolatiniai atitinkamo administracinio vieneto gyventojai – Lietuvos Respublikos piliečiai ir užsieniečiai bei asmenys be pilietybės. Kaip jau minėta, Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimu tas „konstitucinis įstatymas“ buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai.

Taigi iš devynių nuo Konstitucijos įsigaliojimo padarytų jos pataisų trys gali būti kritikuojamos (arba pagal turinį, arba pagal jų padarymo tvarką) remiantis objektyviais, neutraliais, *grynai teisiniais* kriterijais. To *prima facie* negalima pasakyti apie kitas šešias pataisas. Vis dėlto tai, kad kas trečia iki šiol padary-

26 Plačiau žr.: JARUKAITIS, I. *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Vilnius, 2011, p. 293–294.

ta Konstitucijos pataisa turinio ar padarymo tvarkos atžvilgiu stokoja *grynai teisinio* nepriekaištlingumo, yra pernelyg aukštas „rodiklis“, kad jį galima būtų toleruoti. Tiesa, čia išsakytus priekaištus jau padarytoms Konstitucijos pataisoms galima būtų atmesti kaip metodologiškai nevalidžius: kadangi nėra aukštesnės teisės už Konstituciją, todėl esą nėra ir *teisinių* kriterijų, kurie leistų ją vertinti kritiškai tarsi iš „dar aukštesnės“ teisės pozicijų. Bet tokie teisiniai kriterijai yra, juos sufleruoja nuo politikos autonomiška teisinė logika, bendra (ne iš teisės kildinama) nuoseklumo samprata ir tikslingumo sumetimai. Antai dėl to, kad Konstitucijos 57 straipsnyje nustatyta „tvirta“ eilinių Seimo rinkimų data, ši nuostata nėra mažiau privaloma, nevykdytina ar „ne tokia autoritetinga“, bet negalima nematyti, kad toks teisinis reguliavimas kartu su nuostatomis, reglamentuojančiomis valstybės biudžeto procesą, sukuria *realių* problemų. O Konstitucija neturėtų kurti problemų – ji turėtų padėti jų išvengti, o atsiradusias – išspręsti.

Deja, įvairių siūlomų naujų Konstitucijos pataisų projektai, kurių nuodugniai analizei šio straipsnio apimtis nesudaro galimybių, anaipol neljudija, kad jų iniciatoriai kelia jiems bent kiek aukštesnius kokybės reikalavimus. Tačiau galima trumpai paminėti žlugusią iniciatyvą konstitucionalizuoti tiesioginius merų rinkimus: kelių Konstitucijos straipsnių (jų dalių) pataisų, kurioms pritrūko Seimo narių balsų, projektas surašytas taip, kad neaišku, ar merai turėtų būti savivaldybių tarybų nariai, ar šioms taryboms atskaitingi vykdomieji organai, ar ir viena, ir kita. Galima paminėti ir iniciatyvą Konstitucijoje numatyti tarėjus, kurie greta teisėjų ar kartu su jais spręstų bylas: neaišku, ar tas tarėjų institutas atkartotų kadaise buvusį tarėjų kaip neprofesionalių teisėjų institutą, ar jie panėšėtų į JAV būdingus prisiekusiuosius tarėjus, ar ši konstitucinė novela institucionalizuotų dar kokį nors kitą „neprofesionalaus teisėjavimo“ modelį. Galima nurodyti ir keturiasdešimties Seimo narių iniciatyvą Konstitucijos 34 straipsnio 1 dalies nuostatą „piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę“ papildyti nuostata „pasinaudoti balsavimo teise yra privaloma“: vertėtų iniciatorių paklausti, kaip jie įsivaizduoja „rinkimų teisės“ ir „balsavimo pareigos“ santykį ir kaip jie apskritai suvokia subjektinės teisės ir teisinės pareigos kategorijų turinį. Galiausiai prisimintinas ir bene paskutinis pavyzdys – iniciatyva susieti šeimos institutą tik su santuoka ir (atsižvelgiant į oponentų kritiką dėl itin siauro, kietakaktiško, fundamentalistinio ir kartu sektantiško požiūrio į šeimą bei žmonių privatų gyvenimą ir drauge maskuojant, kad pataisos projektas pataisytas atsižvelgus būtent į šią kritiką) tėvystės ar motinystės ryšiais, kuriai įgyven-

dinti (pirmąkart dėl jos balsuojant Seime) pritrūko vieno balso. Kad ir kokiais zigzagais būtų pasižymėjęs Konstitucijos kūrimo procesas 1990–1992 m., kad ir kokių „nelygumų“ būtų jos tekste, tokios kaip ką tik paminėtos voliuntaristinės (kartais politiškai motyvuotos, o kartais tiesiog neapgalvotos) intervencijos į jį anaipol negarantuoja, kad naujoji konstitucinė visuma bus kokybiškesnė. Veikiau atvirkščiai.

Lyg nujausdamas tokių iniciatyvų gausą Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime pasisakė prieš tokią „intervenciją į Konstitucijos, kuri, kaip aukščiausioji teisė, turi būti stabilus aktas, tekstą“, kuri „nėra teisiškai būtina“ (taip pat žr. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2007 m. liepos 5 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimus). Ši pozicija buvo suformuluota kalbos ir terminijos kaitos kontekste. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarime ji buvo šiek tiek išplėtota, konstatavus: „Viena iš sąlygų, užtikrinančių Konstitucijos, kaip teisinės realybės, stabilumą, yra jos teksto stabilumas. [...] Konstitucijos prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų. Tad Konstitucijos tekstas neturi būti koreguojamas, pavyzdžiui, vien pasikeitus terminijai, *inter alia* teisinei [...]. Konstitucijos, kaip itin stabilaus teisės akto, prasmė taip pat būtų ignoruojama, jeigu intervencija į jos tekstą būtų daroma kiekvieną kartą, kai pasikeičia kurie nors teisiškai reguliuotini visuomeniniai santykiai (pavyzdžiui, kai tam tikrų veiklos rūšių technologinės galimybės išsiplečia taip, kaip galbūt ir nebuvo įmanoma numatyti tuo metu, kai Konstitucijos tekstas buvo kuriamas)“ (taip pat žr. Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimą). Bet visa tai – „palinkėjimai“, į kuriuos įsiklauso tik tie politinio istebliškumo atstovai, kurie į Konstituciją žvelgia ne vien instrumentiniu aspektu, bet ir kaip į *teisinę* vertybę.

Kai kurie konstituciniai imperatyvai ordinarinei teisėkūrai

„Ordinarinės teisėkūros“ sąvoka (tikslesnė, bet nerangi formuluotė būtų „ordinarinės teisės kūrimas“, nes predikatas „ordinarinė“ iš tikrųjų įvardija ne aukščiausią šios teisės galią ir adresuojamas ne teisės kūrimo procesui, bet pačiai teisei) čia apima ne vien norminių, bet ir vadinamųjų teisės taikymo aktų leidybą. Toks teisėkūros ir teisės taikymo skirties ištrynimasis nebūdingas vadinamajai tradicinei jurisprudencijai (teisės dogmatikai), bet atitinka H. Kelseno schemą, kurioje ši dichotomija ryžtingai paneigiama. Vis dėlto šio straipsnio kontekste „ordinarinės teisėkūros“ sąvoka atlieka grynai instrumentinį vaidmenį: autorius neketina bandyti įpiršti skaitytojui meto-

dologinės nuostatos, postuluojančios teisėkūros ir teisės taikymo „tapatumą“, ir apsiriboja tuo, kad tokia plati ordinarinės teisėkūros samprata yra patogi analizuojant, kaip Konstitucija vadovaujasi (ar bent turėtų vadovautis) teisėkūros institucijos, kurios, be kita ko, leidžia dar ir teisės taikymo aktus – nustato vadinamąjį individualų teisinį reguliavimą.

Kad nuo 1992 m. lapkričio 2 d. šalis *teisiškai* gyvena pagal naują Konstituciją, buvo įsisažmoninta (tai ne tas pats, kas „žinoma“) toli gražu ne iš karto. Maža to, gana ilgai nebuvo įsisažmoninta net tai, kad tas dalykas nebuvo iš karto įsisažmonintas. Jau pačiomis pirmosiomis Konstitucijos galiojimo savaitėmis aukščiausiu – Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės – lygmeniu buvo padaryti keli labai rimti Konstitucijos pažeidimai, į kuriuos tiesiog buvo nekreipiama dėmesio. Antai tą pačią dieną, kai vyko referendumas dėl Konstitucijos, pirmuoju ratu rinkto naujojo Seimo pirmajame posėdyje 1992 m. lapkričio 25 d. vienas Seimo narys atsisakė prisiekti Seimo posėdyje, nes jis esą nenorįs to daryti dalyvaujant galimai su KGB susijusiems asmenims, ir paprašė jam sudaryti galimybę prisiekti atskirai („Negaliu dalyvauti ceremonijoje, kurioje galimas priesaikos išniekinimas, todėl prašau suteikti man galimybę duoti priesaiką atskirai įstatymo numatyta tvarka“). Tokia galimybė jam buvo sudaryta. Į Konstitucijos 59 straipsnio 3 dalies nuostatas „Seimo narys, įstatymo nustatyta tvarka nepriėkęs arba prisiekęs lygtinai, netenka Seimo nario mandato“ ir „dėl to Seimas priima nutarimą“, buvo numota ranka, o gal jos išvis nė nebuvo prisimintos. Turbūt nebuvo prisiminta ir šio straipsnio 2 dalies nuostata, kad išrinktas Seimo narys prisiekia *Seime*, – Seime, vadinasi, Seimo posėdžių salėje vykstančiame Seimo posėdyje, o ne „šiaip kur nors“ Seime (koridoriuje, pagalbinėse patalpose ar tarnautojo kabinete) ir ne „kada nors“, o tada, kai Tautos atstovai yra susirinkę į posėdį, kuris yra Seimo veikimo *in corpore* forma.

Kitas pavyzdys. Sudarant pirmąją po Konstitucijos įsigaliojimo Vyriausybę buvo pamiršta, o gal sąmoningai ignoruojama Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalies nuostata, kad ministras „vadovauja ministerijai“. Kitaip tariant, pagal Konstituciją Vyriausybėje negali būti ministro be ministerijos – vadinamojo ministro be portfelio. Ta proga paminėtina, kad galiojant Laičinajam Pagrindiniam Įstatymui buvo tapusi įprasta praktika, jog kai kurie ministrai nevadovaudavo ministerijoms, t. y. būdavo „be portfelio“, arba kai kurie asmenys turėdavo ministro vardą (titulą?), bet eidavo viceministrų pareigas ministerijose (pavyzdžiui, Užsienio reikalų ministerijoje), kurioms vadovaudavo kiti asmenys – taip pat ministrai. Konstitucija tokiai keistai praktikai turėjo padaryti galą; nuostata,

kad ministras „vadovauja ministerijai“, *formaliai* jį ir padarė. Bet tik *formaliai*: pirmojoje po Konstitucijos įsigaliojimo sudarytoje Vyriausybėje (tiesa, veikusioje labai trumpai) dar buvo vienas ministras be portfelio – „savivaldybių reikalams“, nors jokios „savivaldybių reikalų“ ar pan. ministerijos nebuvo.

Tokiame kontekste neturėtų stebinti tai, kad teisėkūros subjektams prireikė gana ilgo laiko peržiūrėti jų kompetencijai (valdymo sričiai) priskirtus anksčiau išleistus teisės aktus, idant jie būtų suderinti su naujosios Konstitucijos nuostatomis, kaip ir tai, kad institucines ir procedūrinės prielaidas įgyvendinti kai kurias Konstitucijos nuostatas, kaip, pavyzdžiui, jau minėtas nuostatas, numatančias keturių grandžių (bendrosios kompetencijos) teismų sistemą ar įtvirtinančias petijcijos teisę, pavyko sukurti (priimti atitinkamus įstatymus ir organizuoti jų įgyvendinimą) ne anksčiau nei po poros, o kartais net po daug daugiau metų. Kai kurių Konstitucijos reikalavimų buvo nepaisoma itin ilgai. Antai kai kurie iki Konstitucijos įsigaliojimo išleisti poįstatyminiai aktai taip ir nebuvo paskelbti; jei dėl tokio Vyriausybės teisės akto būdavo kreipiamasi į Konstitucinį Teismą, buvo galima pagrįstai tikėtis, kad jis bus pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai (plg. Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimą), bet ar dažnai dėl tokių dalykų būdavo kreipiamasi?! Šito galima ir neklausti. Lygiai taip pat ilgai po Konstitucijos įsigaliojimo buvo nepaisoma, kad Konstitucija gina *ir valstybės nuosavybę* (plg. Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 23 d. nutarimą), ir buvusių sovietinių profesinių sąjungų turtas buvo perduodamas „naujoms profesinėms sąjungoms“ (nors jis nebūdavo būtinas jų funkcijoms vykdyti), kurios, kaip gana greitai paaiškėdavo, juo ne(be)sinaudodavo ir rasdavo įvairių būdų tą turtą pusvelčiui (ar net pigiau) perduoti kitų asmenų nuosavybėn (plg. Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimą). Ilgą laiką buvo nepakankamai paisoma ir Konstitucijos 85 straipsnio nuostatos „Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus, leidžia aktus-dekretus“: Respublikos Prezidento kreipimaisi į Teisėjų tarybą (2002–2006 m. – Teismų tarybą) dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų – tol, kol šios ydingos praktikos savo 2006 m. gegužės 9 d. nutarime nepaneigė Konstitucinis Teismas – buvo išdėstomi ne Respublikos Prezidento pasirašytuose dekretuose, o (geriausiu atveju) jo patarėjų raštuose Teisėjų (Teismų) tarybai. Galiausiai (jei jau užsiminta apie Respublikos Prezidento įgaliojimus), iki 2002 m. vidurio – kai atitinkamą praktiką savo 2002 m. birželio 19 d. nutarime paneigė Konstitucinis Teismas – buvo įprasta, kad Respublikos Prezidentas, pagal Konstitucijos 71 straipsnį turintis įgaliojimus promulguoti Sei-

mo priimtus įstatymus arba juos vetuoti, pasirinkdavo trečią variantą: jis nei pasirašydavo Seimo priimtą įstatymą ir jį oficialiai paskelbdavo, nei jį gražindavo Seimui pakartotinai svarstyti, bet, išlaukęs promulgavimui nustatytą dešimties dienų laikotarpį, palikdavo jį pasirašyti Seimo Pirmininkui.

Tai tik keli atsitiktiniai pavyzdžiai (ne tik iš teisėkūros per se, t. y. iš teisėkūros siaurąja prasme srities, bet ir iš teisės taikymo – vadinamojo individualaus teisinio reguliavimo srities), liudijantys sunkumus, su kuriais susidūrė Konstitucija, „įsodinta“ ne tik, kaip minėta, į neparengtą teisinę aplinką, bet ir į Konstitucijos viršenybei nepasirengusią teisinę kultūrą. Suvokimas, kad Konstitucija yra aukščiausioji teisė ir kad visa ordinarinė teisė yra grindžiama būtent šia hierarchine schema (kad ir kokia didelė metodologinė problema būtų šio santykio priskyrimas privalomybei arba esamybei), galėjo įsivyrėti tik laipsniškai. Tai susiję ir su pačios Konstitucijos specifika: jos lakoniškame tekste įtvirtintos ne vien normos, bet principai, be to, Konstitucijos nuostatos yra ne vien eksplicitinės, bet ir implicitinės (tam, kas teisė „modeliu“, „tipišku atveju“, kvintesencija laiko, pavyzdžiui, baudžiamąją teisę, šį dalyką tikrai sunku suvokti), kurių įvardijimas ir turinio bei tarpusavio sąsajų atskleidimas yra ne vienkartinio konstatavimo aktas, bet ilgas, kūrybiškas, niekada nepasibaigiantis atskleidimo ir plėtojimo procesas. Suvokimo, kad visa ordinarinė teisė turi būti grindžiama Konstitucija ir kad negali būti tokios ordinarinės teisės, kuri būtų už galimos konstitucingumo patikros ribų, vadinasi, ir kad Konstitucija brėžia gaires *visai* ordinarinei teisėkūrai, augimo katalizatorius buvo (ir yra) konstitucinė justicija, žingsnis po žingsnio, t. y. byla po bylos, formavusi (ir formuojanti) vieningos, viduje neprieštaringos Lietuvos Respublikos konstitucinės teisės sampratą ir sistemą. Praėjus keleriems metams nuo Konstitucinio Teismo veiklos pradžios jau buvo galima konstatuoti, kad Lietuvoje *pasikeitė pati konstitucinės teisės paradigma*, kartu – ir visos teisės sistemos samprata: teisės sistema tapo *konstituciocentrine*, kurioje ordinarinė teisė yra atribota nuo konstitucinės ir jai griežtai subordinuota²⁷. Konstitucinės teisės paradigmų kaita ir naujosios paradigmos analizė nėra šio straipsnio tema, bet negalima išsiversti bent trumpai nepaminėjus jos svarbiausių bruožų: (i) konstitucinė teisė

traktuojama nebe kaip viena iš teisės šakų, o kaip aukščiausioji teisė, neturinti „atskiro“ reguliavimo dalyko, kurį galima būtų sugretinti ir kartu atriboti nuo kitų jai „lygiagrečių“ teisės sričių reguliavimo dalykų, tuo tarpu ordinarinė teisė – kaip subkonstitucinė teisė, kuri gali būti diferencijuojama pagal reguliavimo dalyką; (ii) Konstitucinio Teismo aktai, kuriuose formuluojama oficiali konstitucinė doktrina, savo teisine galia prilygsta pačiai Konstitucijai, ir gali būti įveikti tik Konstitucijos pataisomis; (iii) konstitucinės teisės šaltiniai yra tik Konstitucija ir Konstitucinio Teismo jurisprudencija (potencialiai – ir konstituciniai papročiai bei konstitucinio lygmens tarptautinės sutartys, bet šiuo metu tokių Lietuvos konstitucinės teisės šaltinių nėra), bet ne teisės aktai, patys galintys būti konstitucinės kontrolės objektu (konstituciniai bei paprastieji įstatymai, poįstatyminiai aktai); (iv) konstitucinėje teisėje nėra spragų, todėl bet kurį viešosios valdžios teisinį sprendimą turi būti įmanoma kontroliuoti, ar jis atitinka Konstituciją; (v) konstitucinė teisė yra oficialioje konstitucinėje doktrinoje nuolat plėtojama jurisprudencinė teisė – „gyvoji konstitucija“, atliepanti laiko iššūkiams nekintant Konstitucijos tekstui²⁸. Ši paradigma įtvirtinta Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, ji didele dalimi jau įsitvirtino ir Lietuvos teisės moksle. Tačiau negalima nepastebėti, kad ji nėra priimtina politinei klasei ir kad kuo toliau, tuo labiau jai priešinamasi. Optimistinis vertinimas (kurį yra išsakęs ir šio straipsnio autorius²⁹), kad politinis isteblišmentas lengvai persiėmė šia paradigma (ar bent jai „pasidavė“), buvo per ankstyvas, jis buvo grindžiamas pirmuoju – deja, iš dalies apgaulingum – įspūdžiu, taip pat naiviu manymu, kad jei H. Kelsen, L. Favoreu ar A. Barako argumentus rimtai priima teisininkai, tai tokius argumentus rimtai priims ir politikai, kurie – tokia politikos prigimtis – vadovaujasi ne (tik ir ne tiek) argumentais, bet pirmiausia interesais (taigi jei argumentas neatitinka intereso, tuo blogiau argumentui). Naujoji konstitucinės teisės paradigma koreliuoja su teisei subordinuotos politikos paradigma, taigi ir su teisės viešpatavimo idėja ir šiuo atžvilgiu yra teisinės valstybės savastis³⁰. Ir viena, ir kita – dvi tos pačios monetos pusės – preziumuoja, kad Konstitucija nustato tam tikrus imperatyvus ordinarinei teisėkūrai, kurių nepaisant išleistas teisės aktas, tai nustatyta tvarka pripažinus, turi netekti teisiškumo savybės.

27 Žr., pvz.: JARAŠIŪNAS, E. *Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: pokyčio į konstituciją pokyčiai* // Jurisprudencija, 2002, t. 33; KŪRIS, E. *Konstitucijos principai ir Konstitucijos tekstas (I)* // Jurisprudencija, 2001, t. 23; ID. *Konstitucijos principai ir Konstitucijos tekstas (II)* // Jurisprudencija, 2002, t. 24; ID. *Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (I)* // Jurisprudencija, 2002, t. 26; ID. *Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (II)* // Jurisprudencija, 2002, t. 27; ID. *Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti konstitucinės teisės paradigma* // Teisės problemos, 2003, Nr. 3; MESONIS, G. *Konstitucija monocentrinėje teisės sistemoje* // Konstitucinė jurisprudencija, 2010, Nr. 4.

28 Plg.: KŪRIS, E. *Konstitucinės justicijos proceso teisės klausimu* // Teisė, 2011, t. 78.

29 Žr., pvz., KŪRIS, E. *Judges as Guardians of the Constitution: „Strict“ or „Liberal“ Interpretation*, in: Smith, E. (ed.). *Old and New Constitutions: The Constitution as Instrument of Change*. Stockholm, 2003.

30 Plg. JARAŠIŪNAS, E. *Konstitucinės justicijos studijų įvadas, arba L. Favoreu „Konstituciniai teismai“*. Kn. FAVOREU, E. *Konstituciniai teismai* / Vertė E. Jarašiūnas. Vilnius, 2001.

Nors, kaip buvo parodyta, pačios Konstitucijos (nei jos pradinės redakcijos, nei kai kurių pataisų) „pavyzdžio galia“ nėra itin didelė, šio nepermaldaujamų istorinių aplinkybių nulemtu trūkumo nereikėtų pernelyg sukrešminti, nes Konstitucijoje eksplicitiškai arba impli- cistiškai įtvirtintos teisėkūrai skirtos nuostatos įtvirtina gana daug aiškių kriterijų, leidžiančių spręsti dėl ordinarinės teisės aktų teisiskumo, o jei tie kriterijai ir nėra tapę visuotinai aiškiais iki tam tikro laiko, jie pamažu atskleidžiami konstitucinėje jurisprudencijoje.

Čia nėra galimybės analizuoti visas šias nuostatas (tai būtų atskiras didelės apimties tyrimas), todėl bus paminėtos tik kai kurios. Iš teisėkūrai „tiesiogiai“ skirtų Konstitucijos nuostatų, be abejo, pirmiausia paminėtinos nuostatos, reglamentuojančios: (i) įstatymų ir kitų teisės aktų leidybą Seime, kaip antai 68–72 straipsniai, kuriuose apibrėžiama, kas turi įstatymų leidybos iniciatyvos teisę Seime, kokia tvarka priimami, pasirašomi (arba vetuojami ir pakartotinai svarstomi) ir įsigalioja įstatymai; (ii) Respublikos Prezidento dekretų leidimą – 85 straipsnis; (iii) Vyriausybės aktų leidimą – 95 straipsnis, o Konstituciją papildžius Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ – ir šio Konstitucinio akto 4 dalis; (iv) teisės aktų ar jų nuostatų priėmimą referendumu ir tokių aktų (nuostatų) įsigaliojimą – 9 straipsnis; (v) valstybės biudžeto procesą ir sprendimų dėl valstybės esminių turtinių įsipareigojimų priėmimą – 128–132 straipsniai; (vi) Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių ratifikavimą ir denonsavimą – 10, 138 straipsniai; (vii) karo ir neprastosios padėties įvedimą, mobilizacijos ir demobilizacijos skelbimą – 142–145 straipsniai; (viii) pačios Konstitucijos keitimą – 147–149 straipsniai. Tai labai schematiškas, net paviršutiniškas suskirstymas. Prie kiekvienai iš čia nurodytų teisėkūros santykių rūšių skirtų straipsnių „sąrašų“ galima būtų pridurti „ir kt.“, nes šie „sąrašai“ nėra baigtiniai (ir nepretenduoja tokiais būti). Daug Konstitucijos straipsnių (jų dalių) turėtų būti priskirta ne vienai, o kelioms „kategorijoms“; pavyzdžiui, referendumą reglamentuojančios nuostatos yra išdėstytos ne vien šiam institutui „tiesiogiai“ skir- tame Konstitucijos 9 straipsnyje, bet ir 67 straipsnyje (Seimo įgaliojimai priimti nutarimus dėl referendu- mų), 69 straipsnyje (įstatymų nuostatų priėmimas referendumu), 71 straipsnyje (referendumų priimtų aktų promulgavimas), 148 straipsnyje (Konstitucijos keitimas referendumu); nuostatos, skirtos Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių ratifikavimui ir denonsavimui, – ir Konstitucijos 67 straipsnio 16 punkte bei 84 straipsnio 2 punkte (atitinkamai – Seimo ir Respublikos Prezidento įgaliojimai šioje srityje), taip pat kituose straipsniuose (jų dalyse), kuriuose reglamen-

tuojama atskirų tarptautinių sutarčių teisinė galia bei turinio elementai; ir t. t. Teisėkūros klausimais yra suformuluota plati (bet nei „baigtinė“, nes tokios būti išvis negali, nei „vientisa“, nes atitinkamuose Konstitucinio Teismo aktuose išdėstyta atskirais fragmen- tais) oficiali konstitucinė doktrina, kuri čia neperpa- sakojama³¹. Išimtį sudaro tik Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 4 dalis, kurią aiškinančios oficialiosios konstitucinės doktrinos dar nėra³².

Labiausiai išplėtoti tos čia neperpasakojamos ofi- cialios konstitucinės teisėkūros doktrinos fragmentai yra šie: (i) teisinio reguliavimo stabilumas ir raida; (ii) teisės aktų konstitucingumo, teisėtumo prezump- cija ir teisėkūros subjektų pareiga nuolat derinti jų kompetencijai priskirtus teisės aktus su Konstitucija; (iii) teisės sistemingumo ir vidinio neprieštarin- gumo imperatyvai; (iv) teisinio aiškumo, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo imperatyvai, taip pat *lex non cogit ad impossibilia*, taip pat teisėtų lūkesčių apsau- ga; (v) teisės viešumas, teisės aktų promulgavimo ir galiojimo priklausomybė; (vi) teisės aktų forma ir norminių teisės aktų hierarchija; (vii) teisės aktų galiojimas laike ir *lex retro non agit*, taip pat įstatymų sustabdymo ribotumas; (viii) nuolatinis ir ad hoc teisinis reguliavimas; (ix) deleguotosios įstatymų leidybos nebuvimas, aukštesnės galios teisės aktų nuostatų konkretinimas ir detalizavimas žemesnės galios teisės aktuose; (x) teisinio reguliavimo konku- rencija – vertikalus ir horizontalus aspektai, bendrasis ir išimtinis teisinis reguliavimas; (xi) diferencijuotasis teisinis reguliavimas; (xii) materialiojo („materialinio“) ir procesinio teisinio reguliavimo santykis ir tarpusa- vio sąlygotumas; (xiii) norminių teisės aktų struktūra; (xiv) teisėkūros technika, įskaitant sąvokų ir jų api- brėžimų vartojimą teisės aktų tekste. Tai tarsi temų sąrašas: kiekvienai iš šių problemų būtų galima skirti po ne vieną didelės apimties publikaciją, kurioje, be kita ko, vertėtų analizuoti ir oficialiosios konstitucinės doktrinos dinamiką bei nuolatinę reinterpretaciją (tai nereiškia „pakeitimą“ – prasmė, kuria šis terminas ne- retai nepagrįstai pavartojamas!), neišskiriant nė (tiesa, itin nedažnai) jos koregavimo atvejų. Tačiau būtina pabrėžti, kad ši doktrina buvo suformuluota (ir yra toliau formuluojama) remiantis ne vien tomis Kons-

31 Geriausias vienas šaltinis, kurį galima pasiūlyti kaip šios oficialios konstitucinės doktrinos sąvadą, yra: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios kon- stitucinės doktrinos nuostatos, 1993–2009 / Sudarė K. Jankauskas, E. Jarašiūnas, V. Staugaitytė. Vilnius, 2010, 2.3.2, 5.5.2, 6, 7.4 skirsniai. Žinoma, yra ir svarbių vė- lesnių Konstitucinio Teismo aktų, kuriuose įvairiais aspektais plėtojama oficiali konstitucinė teisėkūros doktrina. Žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2011 m. rugšėjo 28 d., 2012 m. rugšėjo 5 d. nutarimus.

32 Ir net specialiai pabrėžiama, kad ši nuostata *kol kas* (atitinkamoje konstitucinės justicijos byloje) nėra aiškinama. Plg. Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimus.

ticijos nuostatomis, kurios „tiesiogiai“ skirtos teisėkūrai, bet Konstitucijos visuma. Šiame kontekste ypač prisimintina Konstitucinio Teismo aktuose ne kartą išdėstyta principinė doktrininė nuostata, kad visos Konstitucijos nuostatos sudaro vieningą visumą ir nė vienos iš jų negalima aiškinti ignoruojant kurios nors kitos nuostatos turinį, įvairių konstitucijos nuostatų prasmines ir sisteminės sąsajas³³. Šis vidinės darnos

33 Čia verta pateikti gana ilgą citatą iš Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo, kurioje apibendrinamos anksčiau įvairiuose Teismo aktuose fragmentiškai išdėstytos nuostatos: „Konstitucija, kaip teisės aktas, yra išreikšta tam tikra tekstinė forma, turi tam tikrą kalbinę išraišką. Tačiau taip, kaip teisės negalima traktuoti vien kaip teksto, kuriame *expressis verbis* yra išdėstytos tam tikros teisinės nuostatos, elgesio taisyklės, taip ir Konstitucijos, kaip teisinės realybės, negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos, negalima suvokti Konstitucijos vien kaip eksplisitinę nuostatų visumos. Konstitucija yra vientisas aktas [...]. Pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų, vadinasi, negali būti ir nėra tokio žemesnės galios teisės aktuose nustatytų teisinio reguliavimo, kurio nebūtų galima vertinti jo atitikties Konstitucijai atžvilgiu. Konstituciją, kaip teisinę realybę, sudaro įvairios nuostatos – konstitucinės normos ir konstituciniai principai, kurie įvairiose Konstitucijos formuluotėse yra tiesiogiai įtvirtinti arba yra iš jų išvedami. Vieni konstituciniai principai yra įtvirtinti *expressis verbis* suformuluotose konstitucinėse normose, kiti, nors ir nėra jose įtvirtinti *expressis verbis*, jose atsispindi ir yra išvedami iš konstitucinių normų, taip pat iš kitų šiose normose atsispindinčių konstitucinių principų, iš konstitucinio teisinio reguliavimo visumos, iš Konstitucijos, kaip svarbiausių valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės. Tarp konstitucinių principų ir konstitucinių normų negali būti ir nėra priešpriešos, visos konstitucinės normos ir konstituciniai principai sudaro darnią sistemą. Būtent konstituciniai principai organizuoja į darnią visumą visas Konstitucijos nuostatas, neleidžia, kad Konstitucijoje būtų vidinių prieštaravimų ar tokio jos aiškiniimo, kai iškreipiama ar paneigiama kurios nors Konstitucijos nuostatos prasmė, kuri nors Konstitucijoje įtvirtinta ir jos ginama vertybė. Per konstitucinius principus atsiskleidžia ne tik Konstitucijos raidė, bet ir jos dvasia – tos vertybės ir siekliai, kuriuos Tauta Konstitucijoje įtvirtino pasirinkusi tam tikrą jos nuostatų tekstinę formą, kalbinę išraišką, nustačiusi tam tikras Konstitucijos normas, eksplisitiškai arba implisitiškai įtvirtinusi tam tikrą konstitucinį teisinį reguliavimą. Tad priešpriešos negali būti ir nėra ne tik tarp konstitucinių principų ir konstitucinių normų, bet ir tarp Konstitucijos dvasios ir Konstitucijos raidės: Konstitucijos raidės negalima aiškinti ar taikyti taip, kad būtų paneigiama Konstitucijos dvasia, kuri gali būti suvokta tik konstitucinį teisinį reguliavimą matant kaip visumą ir tik įvertinus Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį. Konstitucijos dvasią išreiškia konstitucinio teisinio reguliavimo visuma, visos jos nuostatos – ir Konstitucijos tekste tiesiogiai išdėstytos Konstitucijos normos, ir Konstitucijos principai, taip pat ir tie, kurie išplaukia iš konstitucinio teisinio reguliavimo visumos ir Konstitucijos, kaip svarbiausių Tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės. // Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad visos Konstitucijos nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieningą, darnią sistemą, kad tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, kad nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos Konstitucijos nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra [...]“. Ir dar, „Būtent dėl to, kad Konstitucija yra vientisas aktas, dėl to, kad ją sudaro įvairios nuostatos – ir konstitucinės normos, ir konstituciniai principai, tarp kurių negali būti ir nėra priešpriešos ir kurie sudaro darnią sistemą, dėl to, kad konstituciniai principai yra išvedami ir iš Konstitucijos dvasių išreiškiančios konstitucinio teisinio reguliavimo visumos, iš Konstitucijos, kaip svarbiausių valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės, taip pat dėl to, kad Konstitucijos raidės negalima aiškinti ar taikyti taip, kad būtų paneigiama Konstitucijos dvasia, Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą. Aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškavimo metodus: sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt. Tik šitaip – visapusiškai – aiškinant Konstituciją galima sudaryti prielaidas realizuoti jos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį, užtikrinti, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijos prasmės, kad nebus paneigta Konstitucijos dvasia ir kad gyvenime bus įtvirtintos tos vertybės, kuriomis Tauta grindžia savo pačios priimtą Konstituciją.“ Šis aiškinimas (ar jo dalys) buvo pakartotas Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. birželio 6 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimuose, 2010 m. balandžio 20 d. sprendime, 2012 m. vasario 27 d. nutarime.

imperatyvas, dar vadinamas Konstitucijos vientisumo principu (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies terminija), persmelkia ne vien „pačią“ Konstituciją, bet ir oficialią konstitucinę doktriną: oficiali konstitucinė teisėkūros doktrina yra sudedamoji oficialios konstitucinės doktrinos kaip visumos dalis ir negali būti analizuojama izoliuotai nuo kitų šios visumos dalių. Oficialiosios konstitucinės doktrinos vientisumas turi atspindėti pačios Konstitucijos vientisumą. Užtikrinti oficialiosios konstitucinės doktrinos darną – itin svarbus (ir nelengvas!) Konstitucinio Teismo uždavinys. Deja, pagunda ištraukti pavienį žodį ar frazę ir juos interpretuoti nutylint kontekstą yra pernelyg didelė, kad kas nors jai nepasiduotų³⁴.

Taigi, pakartokime, ordinarinei teisėkūrai aktualios ne vien tos Konstitucijos nuostatos, kuriose tiesiogiai reglamentuojama teisėkūros procedūra, bet Konstitucijos visuma. Šį dalyką galima paaiškinti ne vien apeliuojant į bendrą metodologinę nuostatą – vadinamąjį Konstitucijos vientisumo principą, bet ir remiantis partikuliariais, su teisėkūros *per se* reglamentavimu susijusiais argumentais. Pirma, Konstitucijoje nėra nuostatų, „tiesiogiai“ reglamentuojančių *didžiąją teisėkūros dalį*, nes kiekybinio aspektu didžiumą (daugiau nei devynis dešimtadalius) ordinarinės teisės aktų sudaro aktai, išleisti ne Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės ar priimti referendumu, bet ministerijų, žinybų, kitų valstybės institucijų, vietos savivaldos ir kitų savivaldybių institucijų³⁵ išleisti aktai, taip pat lokaliniai teisės aktai. Konstitucijoje galima aptikti vos vieną kitą nuostatą, *expressis verbis* reglamentuojančią tokią teisėkūrą, pavyzdžiui, 121 straipsnio nuostatas „savivaldybės sudaro ir tvirtina savo biudžetą“ (1 dalis) ir „savivaldybių tarybos turi teisę įstatymo numatytose ribose ir tvarka nustatyti vietines rinkliavas, savo biudžeto sąskaita, savivaldybių tarybos gali numatyti mokesčių bei rinklavių lengvatas“ (2 dalis). Bet tai išimtis. Tačiau Konstitucijos kaip „teisės be spragų“ samprata neleidžia net prielaidos, esą tokiai teisėkūrai Konstitucija nieko nenurodo. Netrukus prie šio klausimo

34 Kai tai daro politikai ar (veikiau) politikieriai, tai tarsi savaime suprantama. Kai jiems iš paskos tai daro teisininkai – glumina. Plg.: MIKELĖNAS, V. *Interpretacinis žaismas, arba Kaip kurti teisę be parlamento* // Jurisprudencija, 2009, Nr. 2. P. 84; ID. *Ką gali ir ko negali teisė*. Kn. DAUJOTYTĖ, V., MIKELĖNAS, V., ŠLIOGERIS, A., VASILIAUSKAS, A., ŽULKUS, V. *Nerimas: svarbiausių humanitarinių ir socialinių grėsmių bei jų pasekmių Lietuvai įžvalgos*. Vilnius, 2012, p. 129. Čia nurodytų straipsnių autorius be šešelio analizės palaiko (kodėl?) viešojoje erdvėje be perstojo kartojamą ir į jokių kontrargumentus neįsiklausančią politinę agitacinę poziciją, esą Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies formuluotė „atskirai atvejais“ nereikia išimtinumo. O juk reikia perskaityti tą nuostatą nuo pradžios: „Išskyrus atskirus įstatymo numatytus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis.“ Ką šiame kontekste reiškia „išskyrus“, jei ne išimtinumą?!

35 Apie konceptualių sąvokų „vietos savivaldos institucijos“ ir „savivaldybių institucijos“ skirtumą žr. Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimą.

bus grįžta.

Antra, daugelyje Konstitucijos straipsnių yra nurodyta, kad tam tikrus dalykus „nustato įstatymas“, kad tam tikri dalykai leidžiami „įstatymo nustatyta tvarka“ (kartais ir „pagrindais“) ir pan. Štai keli atsitiktiniai pavyzdžiai (iš daug didesnio skaičiaus galimų): „Lietuvos valstybės teritorijos administracinius vienetus ir jų ribas nustato įstatymas“ (11 straipsnis); „Pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas“ (12 straipsnis); „Niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas“ (20 straipsnio 2 dalis); „Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama“ (23 straipsnio 3 dalis); „Piliėtis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį“ (25 straipsnio 5 dalis); „Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas“ (30 straipsnio 2 dalis); teisės streikuoti „apribojimus, įgyvendinimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymas“ (51 straipsnio 2 dalis); „Seimo kontrolierių įgaliojimus nustato įstatymas“ (73 straipsnio 2 dalis); ir t. t. Tai labai „taupios“, bet kartu ir itin *talpios* nuostatos. Jos apima mažiausiai tris konstitucinius imperatyvus: (i) tam tikrus santykius *privalu* sureguliuoti, vadinasi, įstatymų leidėjas neturi diskrecijos apsispręsti, ar tuos santykius reguliuoti, ar galbūt galima juos palikti visuomenės savireguliacijai; (ii) jie turi būti sureguliuoti ne bet kokių teisės aktu, o *įstatymu*³⁶; (iii) šių santykių nesuregulavimas arba suregulavimas žemesnės nei įstatymas galios teisės aktu yra pagrindas nustatyta tvarka *ginčyti jų atitiktį Konstitucijai*, t. y. teisiskumą, o Konstituciniam Teismui, kurio jurisdikcijai priskirta įstatymų bei Vyriausybės teisės aktų konstitucingumo kontrolė, ir administraciniams teismams, kurių jurisdikcijai priskirta žemesnės galios vykdomosios valdžios bei vietos savivaldos institucijų teisės aktų konstitucingumo kontrolė, toks nesuregulavimas arba netinkamas suregulavimas yra pagrindas pripažinti atitinkamą teisinį aktą (jo dalį) antikonstituciniu, net jei, pavyzdžiui, žemesnės nei įstatymas galios teisės akte įtvirtintos nuostatos turinys yra nepriekaištingas, taip pat pagrindas Konstituciniam Teismui pripažinti antikonstitucine atitinkamus santykius nepakankamai detalai reguliuojančiame įstatyme esančią spragą – legislatyvinę omissiją: Konstitucinis Teismas daug kartų antikonstituciniu yra pripažinęs teisinį reguliavimą, kai, pavyzdžiui, kuris nors esminis mokesčio elementas arba esminis pensijos ar

socialinės paramos elementas buvo nustatytas ne įstatyme, bet poįstatyminiame akte, kuris arba išvis nebuvo grindžiamas įstatymu (relevantiškos įstatymo nuostatos nebuvo), arba buvo grindžiamas tokiu įstatymu, kuriuo Seimas delegavo savo atitinkamus konstitucinius įgaliojimus Vyriausybei, t. y. tas teisinis reguliavimas buvo nustatytas poįstatyminiame akte, kuris ne konkretino ar detalizavo įstatymą, bet jį *pa-keitė*³⁷. Šiuo paskutiniu atžvilgiu galima prognozuoti įdomių konstitucinės justicijos bylų, jei jas kada nors kas nors inicijuotų. Antai Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalies nuostata „bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu“ suponuoja, kad bausmė, kaip ir nusikalstama veika, už kurią ta bausmė skiriama, turi būti nustatyta įstatyme. Tačiau dabartiniame Baudžiamajame kodekse (kaip ir iki tol galiojusiam sovietiniame–posovietiniame jo pirmtake) apstu straipsnių, kuriuose nustatyta baudžiamoji atsakomybė už įvairius „taisyklių pažeidimus“, o šios taisyklės yra nustatytos ne įstatyme, bet žemesnės galios (t. y. poįstatyminiame) teisės akte, o kartais kai kurie esminiai veikos elementai, pvz., objektas arba kai kurie objektyviosios pusės elementai, yra nustatyti Europos Sąjungos teisės aktuose³⁸. Turbūt galima abejoti, ar toks ordinarinis teisinis reguliavimas, kai įstatymu *a priori* legalizuojama tai, kas nustatoma poįstatyminiu teisės aktu, atitinka Konstituciją, bet ar šios abejonės pagrįstos, kol kas negalima pasakyti, nes tam skirtos oficialios konstitucinės doktrinos dar nėra. Gali būti, kad vadovaujantis racionalumo ar pan. motyvais (nes veikiausiai neįmanoma visas dažnai grynai technines detales surašyti į įstatymą, be to, įstatymų leidyba kaip savo prigimtimi politinių sprendimų priėmimas kur kas mažiau paklūsta ekspertiniam vertinimui ir pagrindimui, todėl bandymas

37 Tačiau buvo ir išimčių, kurios – ypač vėliau suformuluotos oficialiosios konstitucinės doktrinos kontekste – šandien ne(b)ejtikina. Žr. Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1996 m. kovo 15 d. nutarimus.

38 Plg., pvz., Baudžiamojo kodekso straipsnius: 201 straipsnį „Neteisėtas namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų, nedenatūruoto, denatūruoto ar techninio etilo alkoholio, jų skiedinių (mišinių) ir aparatų jiems gaminti gaminimas, laikymas, gabenimas ar realizavimas“; 255 straipsnį „Saunamojo ginklo, šaudmenų, sprogmenų ar sprogstančių medžiagų laikymo taisyklių pažeidimas“; 257 straipsnį „Teisėto disponavimo branduoliniomis ar radioaktyviosiomis medžiagomis arba kitais jonizuojančiosios spinduliuotės šaltiniais taisyklių pažeidimas“; 268 straipsnį „Teisėto disponavimo narkotinėmis, psichotropinėmis, stipriai veikiančiomis ar nuodingosiomis medžiagomis taisyklių pažeidimas“; 270 straipsnį „Aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo, arba statinių, kuriuose naudojamos ar saugomos pavojingos medžiagos arba kuriuose yra potencialiai pavojingų įrenginių ar atliekami potencialiai pavojingi darbai, priežiūros ar naudojimo taisyklių pažeidimas“; 274 straipsnį „Neteisėtas saugomų laukiančių augalų, grybų ar jų dalių rinkimas, naikinimas, realizavimas ar kitoks disponavimas jais“ (žr. ir 271 straipsnį „Savokų išaiškinimas“); 277 straipsnį „Kovos su epidemijomis ar užkrečiamosiomis ligomis taisyklių pažeidimas“; 279 straipsnį „Tarptautinių skrydžių taisyklių pažeidimas“; 281 straipsnį „Kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimas“; 282 straipsnį „Transporto eismo tvarkos ar saugumo taisyklių pažeidimas“; 325 straipsnį „Sargybu tarnybos taisyklių pažeidimas“; 326 straipsnį „Valstybės sienos apsaugos tarnybos taisyklių pažeidimas“; 327 straipsnį „Budėjimo tarnybos taisyklių pažeidimas“.

36 Plačiau žr.: SKRNEVIČIUS, V. *Parlamento teisės studijos*. Vilnius, 2011, p. 210–217. Bet šiame skirsnyje aptariami ir tokie šios nuostatos reikšmių aspektai, kurie nurodytoje publikacijoje nepaminėti.

kuo daugiau tokių detalių surašyti į įstatymą visuo-
met susijęs su rizika sumenkinti teisinio reguliavimo
kokybę) kai kurie tokio ordinarinio teisinio reguliavi-
mo elementai (jei būtų ginčijami) būtų „apginti“ nuo
pripažinimo prasilenkiančiais su Konstitucija tuo at-
žvilgiu, kad nustatyti ne įstatyme, o žemesnės galios
teisės akte, tačiau, reikia manyti, ne visi. Kurie iš jų
atitiktų Konstituciją, o kurie ne, – tai būsimos konsti-
tucinės jurisprudencijos dalykas.

Čia tenka grįžti prie antrojo paminėto imperatyvo – kad atitinkami santykiai turi būti sureguliuoti
būtent įstatymu. Reikalas tas, kad tam tikrais atve-
jais žodis „įstatymas“ gali būti vartojamas ne vien ta
griežta prasme, kai juo įvardijamas Seimo išleistas
įstatymas ar kitaip pavadintas aktas, savo teisine ga-
lia prilygstantis įstatymui³⁹. Antai kai kurie Lietuvos
Respublikos *de facto* įstatymai (labai nedaug) yra pa-
vadinti „aktais“. Taip pat paminėtini kodeksai bei sta-
tutai, kurie, tiesa, tvirtinami įstatymais (išskyrus kai
kuriuos statutus, tvirtinamus poįstatyminiais teisės
aktais) ir dėl to gali būti laikomi atitinkamų įstatymų
sudedamosiomis dalimis. Konstitucija tokio pava-
dinimų „pajvairinimo“ tikrai nedraudžia. Be to, „nu-
stato įstatymas“ nereiškia „nustato tik įstatymas“, juo
labiau „nustato vienas įstatymas“. Pavyzdžiui, Konsti-
tucijos 22 straipsnio 4 dalies nuostata „įstatymas [...]“
saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto
kišimosi į jo asmeninį ir šeimininį gyvenimą, kėsini-
mosi į jo garbę ir orumą“ anaipol nereiškia, kad visa
tokia apsauga turi būti numatyta vien įstatyme: tai
būtų ir netikslinga, ir turbūt neįmanoma. Tačiau svar-
bu, kad visos poįstatyminiuose teisės aktuose nusta-
tytos tokios apsaugos priemonės būtų grindžiamos
įstatymų nuostatomis – jos gali ir turi detalizuoti,
konkretinti įstatymų nuostatas, bet ne jas pakeisti.
Tas pats pasakytina ir, pavyzdžiui, apie Konstitucijos
19 straipsnio nuostatą „žmogaus teisę į gyvybę sau-
go įstatymas“: ji tikrai neinterpretuotina kaip panei-
gianti įvairių institucijų, pagal savo paskirtį turinčių
reglamentuoti įvairius su galima grėsme ar kitokia
rizika žmogaus gyvybei susijusias situacijas, įgalioji-
mus pagal savo kompetenciją tai daryti, tačiau tokio
reglamentavimo galimybė ar net pareiga turi kilti iš
atitinkamų įstatymų nuostatų. Pažodiškumas, prieš
kurį čia pasisakoma, prilygtų tam, ką konstituciocen-
trizmą (kurio metodologiniu pagrįstumu, konstruk-
tyvumu bei praktine nauda šio straipsnio autorius
yra įsitikinęs) skeptiškai vertinantis analitikas ar ko-
mentuotojas galėtų pavadinti „konstituciniu funda-
mentalizmu“ ar pan. Bet toks rigoristinis formuluočių

„nustato įstatymas“, „įstatymo nustatyta tvarka“ ir
pan. aiškinimas iš tikrųjų iškraipytų atitinkamų Konsti-
tucijos nuostatų ir Konstitucijos visumos prasmę ir
nedaug turėtų bendra su konstituciocentrizmo sa-
vastimi – gyvosios Konstitucijos bei jurisprudencinės
Konstitucijos idėjomis.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi
pozicijos (ir kartu formuluojama doktrina, tiesa, kol
kas niekur neišdėstyta kaip plati visuma – jurispriu-
dencijoje yra tik didesni ar mažesni jos fragmentai,
bene didžiausias – Konstitucinio Teismo 2005 m.
sausio 19 d. nutarime), kad Konstitucijoje pavarto-
ta sąvoka „įstatymas“ (aptariamame kontekste) gali
būti interpretuojama ir kaip apimanti tokius įstaty-
mo galią turinčius teisės aktus, kurie *formaliai nėra*
įstatymai. Kol kas nėra jokios konstitucinės doktrinos
dėl įstatymo galią turinčių Seimo ratifikuotų Lietuvos
Respublikos tarptautinių sutarčių atitikties Konstitu-
cijai tyrimo *a posteriori* galimybės, bet Konstitucijoje
nėra *expressis verbis* nustatyta jokių apribojimų, dėl
kurių Konstituciniame Teisme negalima būtų ginčyti
įstatymų, kuriais buvo ratifikuotos tokios sutartys, o
per extensionem – ir pačių sutarčių. Tačiau yra kitas
teisės aktas – ne sutartis, bet *norminis aktas*, prily-
gintas įstatymui, bet juo nesantis. Tai Seimo statutus.
Konstitucijos 76 straipsnyje nustatyta: „Seimo struk-
tūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutus. Seimo
statutas turi įstatymo galią.“ Be to, pagal Konstitu-
cijos 74 straipsnį Seimo statutus nustato apkaltos
proceso tvarką. Pagal Konstitucijos 70 straipsnio
2 dalį Seimo statutą pasirašo ne Respublikos Prezi-
dentas (kaip įstatymus), bet Seimo Pirmininkas. Taigi
šis ypatingas teisės aktas yra „išimtas“ iš Respublikos
Prezidento veto lauko. Jo, *ne įstatymo*, neapima ir for-
muluotė „įstatymų leidybos iniciatyvos teisė Seime“,
todėl vykdomosios valdžios institucijos (Respublikos
Prezidentas, Vyriausybė) negali inicijuoti Seimo sta-
tuto pataisų. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys,
kad Konstituciniam Teismui niekada neužkliuvo, jog
Seimo statutus nustato ir įstatymų leidybos procedū-
rą, nors Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalyje nusta-
yta, kad „įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo
nustatytos procedūros“, taigi – įstatymo, ne Seimo
statuto. Vis dėlto Konstitucinis Teismas nuo pat savo
veiklos pradžios siejo šią Konstitucijos 69 straipsnio
1 dalies nuostatą su jau cituotomis 76 straipsnio
nuostatomis ir laikėsi pozicijos, kad nustatydamas
Seimo darbo tvarką Seimo statutus tiesiog *negali*
nereglamentuoti įstatymų priėmimo Seime procedū-
ros, nes ji ir yra *svarbiausio darbo, kurį dirba Seimas,*
tvarka; maža to, Konstitucinis Teismas net suformula-
vo doktriną, pagal kurią *Seimo statute* (o ne kokiame
nors įstatyme) nustatytų įstatymų leidimo procedū-

39 Plačiau apie įstatymo sampratos problematiką žr.: RAGAUSKAS, P. *Įstatymų leidy-
ba Lietuvoje: samprata ir institucinis modelis*. Vilnius, 2005, 1 dalis.

ros reikalavimų pažeidimas išleidžiant įstatymą gali būti pagrindas pripažinti tą įstatymą prieštaraujantiu Konstitucijai pagal priėmimo tvarką (Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d., 2000 m. spalio 18 d., 2001 m. birželio 28 d., 2002 m. sausio 14 d., 2005 m. sausio 19 d. nutarimai). Kita vertus, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje griežtai skiriama, kuriuos santykius Seimo statute galima reguliuoti, o kurių ne. Antai šiame iš vykdomosios valdžios įstatymų leidybos iniciatyvos teisės ir Respublikos Prezidento veto lauko „išimtame“ teisės akte negalima nustatyti pareigų kitoms valdžios institucijoms, jų pareigūnams, kitiems asmenims (žr. Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d., 2004 m. gegužės 13 d. nutarimus). Seimui tai nėra motais. Nuo 2006 m. buvo panaikintas ilgas metus galiojęs (nors toli gražu ne idealus) Seimo narių darbo sąlygų įstatymas, reglamentavęs Seimo nario atlyginimą bei kitas materialines garantijas, įskaitant lėšas parlamentinei veiklai bei išaitines kompensacijas, – jo nuostatos (modifikavus) buvo inkorporuotos į Seimo statutą. 2011 m. Seimas atmetė Seimo valdybos iniciatyva teisininkų⁴⁰ parengtą Seimo narių veiklos garantijų įstatymo projektą, šitaip neaiškiam laikui pratęsdamas antikonstitucinę situaciją ir, kaip ir anksčiau, palikdamas „teisines prielaidas“ nesąžiningiems Seimo nariams toliau savintis už mokesčių mokėtojų lėšas įsigytas vertybes. To, kad *teisiniu, konstituciniu* požiūriu Seimas, Tautos atstovybė, jau daug metų nesiiama žingsnių pakeisti tokį teisinį reguliavimą (tik simuliuoja tokius žingsnius), negalima pateisinti jokiais argumentais⁴¹.

Papildomai pažymėtina, kad formuluotės „nustato įstatymą“, „įstatymo nustatyta tvarka“ ir pan. negali būti interpretuojamos kaip neapimančios jau minėtų vadinamųjų konstitucinių įstatymų, nurodytų Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje. Jei tam tikrus santykius turi reguliuoti įstatymas, juos gali reguliuoti ir konstitucinis įstatymas. Tiesa, tokių konstitucinių įstatymų ligi šiol nebuvo išleista. 2012 m. Seimas pagaliau

priėmė Konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinį įstatymą, kuriuo į konstitucinių įstatymų sąrašą įrašė devynis konstitucinius įstatymus, iš kurių kol kas nėra priimtas. Kaip vertinti tokią teisinę situaciją, kai pagal aukštesnės galios teisės aktą – Konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinį įstatymą turi būti Referendumo *konstitucinis* įstatymas, o iš tikrųjų šiuos santykius reguliuoja „tik“ *paprastasis* Referendumo įstatymas, arba kai į konstitucinių įstatymų sąrašą yra įrašytas Rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinis įstatymas, vadinasi, konstitucinio įstatymo lygmens Rinkimų kodeksas, bet iš tikrųjų rinkimų santykius reguliuoja keli nekodifikuoti paprastieji rinkimų įstatymai – po vieną kiekvienai rinkimų rūšiai plius Vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymas plius politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo ir finansavimo kontrolės įstatymas? Ką gi, Seimas sukūrė tuščiažiedį.

Galiausiai, kai kada nuostata „nustato įstatymą“ reiškia ne bet kokią įstatymą, o *tik Seimo išleistą įstatymą*. Kitaip tariant, tam tikri santykiai neturi ir negali būti referendumo dalykas: juos būtina reglamentuoti įstatymu, bet tą įstatymą turi išleisti Seimas, jis negali būti priimtas referendumu. Kol kas oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje yra tik viena tokia išlyga: tik Seimo išleistu įstatymu nustatomi mokesčiai, privalomi mokėjimai bei rinkliavos (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 26 d., 2002 m. birželio 3 d., 2003 m. lapkričio 17 d., 2004 m. rugsėjo 2 d., 2010 m. vasario 12 d. nutarimai). Tai konstitucinė atsvara labai pavojingos rūšies populistinėms iniciatyvoms (kurių, beje, jau buvo). Ar toks aiškinimas dera su Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies nuostata „svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu“? Jei suabsoliutintume šią nuostatą, atrodytų, kad nederą. Tačiau negalima ignoruoti Konstitucijos 67 straipsnio, pagal kurį „Seimas [...] nustato valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus“ (15 punktas). Bent Konstitucinis Teismas neignoravo.

Žinoma, tai, kad ta pati sąvoka „įstatymas“ Konstitucijoje yra vartojama skirtingomis prasmėmis ir skirtingose nuostatose turi skirtingą turinį – tiksliau, kai kuriose nuostatose ji nukrypsta nuo „dominuojančios“ prasmės, – gali būti vertinama kritiškai, nes pagal teisės aiškinimo kanonus tame pačiame teisės akte vartojamos sąvokos turi būti aiškinamos vienodai, nebent kitokia sąvokos prasmė yra aptarta atskirai. Bet tai *idealija*. O *realia* yra tai, apie ką jau rašyta – Konstitucijos rašymas politinio susipriešinimo ir neregėto ceitnoto sąlygomis, kai tokio nenuoseklumo vargu ar buvo įmanoma išvengti.

Trečia (ir tai taip pat išplaukia iš Konstitucijos kaip eksplicitinių ir implicitinių nuostatų visumos sampra-

40 Tarp jų – dviejų buvusių Konstitucinio Teismo teisėjų, įskaitant šio straipsnio autorį.

41 Tai tik vienas pavyzdys iš daugybės. Simptomiška ir simboliška, kad „patobulintame“, o iš tikrųjų nurašytame nuo pirmojo (to atmetėjo), tik gerokai papaperuotame įstatymo (dabar pavadinto Seimo narių teisių, pareigų ir veiklos garantijų įstatymu) projekte nebeliko nuostatos „joks turtas, įsigytas iš šio straipsnyje nurodytų lėšų [t. y. lėšų, skirtų su Seimo nario parlamentine veikla susijusioms išlaidoms apmokėti] ar panaudojus šias lėšas kartu su kitomis lėšomis (įskaitant asmenines Seimo nario arba jam artimo asmens ar kito asmens, su kuriuo Seimo narys yra ar buvo susijęs tarnybiniais, darbo ar verslo santykiais arba santykiais, kylančiais iš bendros politinės veiklos, lėšas), negali tapti Seimo nario nuosavybe nei jam esant Seimo nariu, nei po to, kai nutrūksta jo įgaliojimai Seime, taip pat negali tapti nuosavybe Seimo nariui artimo asmens ar kito asmens, su kuriuo Seimo narys yra ar buvo susijęs tarnybiniais, darbo ar verslo santykiais arba santykiais, kylančiais iš bendros politinės veiklos.“ Kiekvienam suprantamais ne teisės terminais tariant, neliko nuostatos „Seimo nariui draudžiama vogti valstybės biudžeto pinigų“.

tos), ordinarinė teisėkūra turi būti (nes Konstitucija reikalauja) orientuota ne vien į Konstitucijos nuostatas, „tiesiogiai“ skirtas teisėkūrai ir šiuo atžvilgiu partikuliarus, bet ir į nuostatas, įtvirtintas kaip atitinkamai visuomeninių santykių, kuriuos reguliuoja tam tikra ordinarinės teisės šaka, sričiai skirti konstituciniai principai, taip pat „bendriausi“ konstituciniai principai – „bendriausi“ tuo atžvilgiu, kad neturi savo „specialios“ pritaikymo srities ir yra aktualūs visoms ordinarinės teisės šakoms. Galima pateikti tokių (tikriausiai banalų) pavyzdį, iliustruojantį pirmąjį orientavimo tipą. Pagal Konstitucijos 55 straipsnio 3 dalį „Seimo rinkimų tvarką nustato įstatymas“. Toks konstruktas suponuoja didelę Seimo (ar rinkėjų, jei Seimo rinkimus reglamentuojantis įstatymas būtų priimamas referendumu) diskrečiją pasirinkti rinkimų sistemą ir jos atmainą (pavyzdžiui, mažoritarinę, proporcinę ar kokią nors mišrią rinkimų sistemą; pasirinkus mažoritarinę rinkimų sistemą – pasirinkti ir tai, ar nugalėjęs kandidatas, surinkęs santykinę ar absoliučią balsų daugumą; pasirinkus proporcinę rinkimų sistemą – ar kandidatų sąrašai yra atviri, ar ne, ar kandidatai išrenkami ir balsai skaičiuojami taikant kvotų ir liekanų, ar vieno perkeliama balso, ar daliklio sistemą, ar kokią nors riboto balsavimo metodiką, ar dar kokią nors proporcinės rinkimų sistemos atmainą, galiausiai ar kandidatai renkami vienoje, ar keliose daugiamandatėse apygardose), rinkimus organizuojančias institucijas (jų sistemą), balsavimo būdą (balsavimą apylinkėse ar ir vadinamąjį elektroninį balsavimą, absenteistinio balsavimo formas, balsavimo trukmę ir kt.), rinkimų pakopas (ar rinkimai vyksta vienu, ar dviem, ar net keliais ratais), rinkimų stebėjimo būdus, balsavimo rezultatų paskelbimo procedūrą ir t. t. Diskrečija milžiniška. Tačiau ne absoliuti. Įstatymų leidėjas tuo ordinariniu teisiniu reguliavimu negali nukrypti nuo tokių Konstitucijos nuostatų, kaip Seimo rinkimų visuotinumą, tiesioginį pobūdį, lygi rinkimų teisę, balsavimo slaptumas (55 straipsnio 1 dalis), negali paneigti Vyriausiosios rinkimų komisijos – Seimo rinkimus organizuojančios institucijos vaidmens⁴² (plg. Konstitucijos 67 straipsnio 13 punktą), negali nustatyti tokių balsavimo būdų, kurie neužtikrintų, kad kiekvienas rinkėjas savo valią išreiškia pats, niekieno nevaržomas, ir t. t. Tęsiant Seimo rinkimų temą galima pateikti ir antrąjį orientavimo tipą iliustruojantį pavyzdį. Įstatymų leidėjas, nustatydamas Seimo rinkimų tvarką, privalo paisyti tokių

konstitucinių principų kaip valdžių padalijimo, teisinės valstybės, atsakingo valdymo, valstybės pasaulietiško, asmenų lygiateisiškumo ir kt. Kiekvienas šių konstitucinių principų suponuoja labai įvairias nuostatas (taip pat dažnai vadinamas konstituciniais principais). Pavyzdžiui, su teisinės valstybės principu neatskiriama susijusi daugybėje Konstitucinio Teismo aktų pabrėžta asmens, manančio, jog jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisė kreiptis į teismą. Vadinasi, įstatymų leidėjas negali Seimo rinkimų santykių įstatymu sureguliuoti taip, kad sprendimų, priimtų rengiantis ar vykduant šios rinkimus, taip pat rinkimų rezultatų nebūtų galima ginčyti teisme. Nereikia nė priminti, kad Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse), kuriuose yra eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtinti tokie „bendriausi“ (ne partikuliarūs) principai, nėra paminėti nei Seimo, nei kurie nors kiti rinkimai.

Įstatymų leidėjo diskrečijos suvaržymas būna ne vien negatyvus – toks, kai jis negali nustatyti tam tikro teisinio reguliavimo. Jis būna ir pozityvus: įstatymų leidėjas privalo reglamentuoti tam tikrus santykius, nors teisinio reguliavimo turinys iš esmės paliktas jo nuožiūrai. Antai (grįžtant prie jau didele dalimi aptarto klausimo) esama Konstitucijos nuostatų, kuriose formuluotė „nustato įstatymas“ reiškia kur kas daugiau nei tiesiogiai paminėta. Tai taip pat įstatymų leidėjo diskrečijos suvaržymas: jis privalo įstatymu nustatyti ne tik tai, kas tiesiogiai nurodyta, bet ir tai, kas išplaukia iš kitų Konstitucijos nuostatų, galbūt tik netiesiogiai susijusių su nuostata, kurioje ši pareiga „nustatyti įstatymu“ yra įtvirtinta *expressis verbis*. Tokių plečiamojo aiškinimo pavydžių konstitucinėje jurisprudencijoje nėra labai daug, bet yra. Antai Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimo rezoliucija grindžiama nuostata, kad Konstitucijos 90 straipsnio nuostata „Respublikos Prezidento ir jo rezidencijos finansavimo tvarką nustato įstatymas“ apima ir įstatymų leidėjo pareigą nustatyti Respublikos Prezidento pensiją – bent tą galima numanyti (nes nutarime tai taip „tiesmukai“ neparašyta), kad *inter alia* dėl to, jog Respublikos Prezidento statusas (ne pareigos!) išlieka juo buvusiam asmeniui ir po to, kai jis baigia Respublikos Prezidento kadenciją.

Vietoj pabaigos

Atskirai derėtų aptarti, kaip įstatymų leidėjas ir kiti teisėkūros subjektai paiso ankstesniame skirsnyje paminėtų konstitucinių imperatyvų. „Paiso“ šiuo atveju yra bendrinis žodis be *konkretaus*, Lietuvos politines ir teines realijas atspindinčio krūvio; pasitaruoju metu labiau tiktų vartoti frazę „vis dažniau nepaiso“. Šio straipsnio autorius kai kuriuos tokio

⁴² Bet plg. Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 11 d. sprendimą (byla Nr. 5/94), kuriuo buvo nutraukta konstitucinės justicijos byla dėl atskiros Respublikos Prezidento rinkimų komisijos sudarymo konstitucingumo. Vargu ar – vertinant iš šių dienų konstitucinės jurisprudencijos pozicijų – šiandien tokios bylos baigtis būtų tokia pati.

Konstitucijos nepaisymo teisėkūroje pavyzdžius yra pateikęs kitoje publikacijoje⁴³, taip pat yra pabandęs sukonstruoti šio nepaisymo (*inter alia* bandymų įveikti Konstitucinio Teismo jurisprudenciją) tipologiją⁴⁴. Dėl medžiagos, kuria galima parodyti ir įrodyti tokią konstitucingumo deficito tendenciją, gausumo šio klausimo negalima aptarti šiame jau ir taip didokame straipsnyje. Bet, sprendžiant iš dabartinių ordinarinės teisėkūros (ir teisėkūros *per se*, ir teisės taikymo) sprendimų, galima numanyti, kad tokios medžiagos artimiausioje ateityje, deja, tik gausės, nepaisant ką tik priimto, bet dar negaliojančio Teisėkūros pagrindų įstatymo (o tam tikros – deja, būtent dėl jo, tačiau detaliau apie tai rašyti čia nėra galimybės). Keistai tai (ne)dera su Konstitucijos dvidešimtmečiu. Atsiribojęs nuo visko, išskyrus savo mokslinių tyrimų sritį, mokslininkas galėtų džiaugtis, kad ši sritis plečiasi. Bet šio straipsnio autorius, pripažindamas principinę teisinio pozityvizmo nuostatą, kad netvaringa, neteisinga teisė *vis tiek* yra teisė, vadinasi, ji ir gali, ir turi būti mokslinio *teisinio* tyrimo objektas, vis dėlto mano, kad ir pozityviąją teisę tyrinėjančiam teisės mokslininkui nesvetimas pilietiškumas, todėl keliomis eilutėmis aukščiau žodį „deja“ (ir dar dukart) pavartojo ne netyčia.

Šaltiniai

Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl valstybės pavadinimo ir herbo“ // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr. 9-221.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr. 9-222.

Lietuvos Respublikos įstatymas dėl 1938 m. gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr. 9-223.

Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo (ir juo patvirtintas Lietuvos Respublikos Laikinis Pagrindinis Įstatymas) // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr. 9-224; 1990, Nr. 9-245; 1990, Nr. 11-333; 1990, Nr. 23-556; 1990, Nr. 27-637; 1990, Nr. 27-639; 1990, Nr. 27-641; 1990, Nr. 27-643; 1990, Nr.

27-645; 1990, Nr. 27-647; 1990, Nr. 27-649; 1990, Nr. 27-651; 1990, Nr. 27-653; 1990, Nr. 31-752; 1991, Nr. 2-42; 1991, Nr. 8-227; 1991, Nr. 23-596; 1991, Nr. 27-733; 1991, Nr. 36-980; 1992, Nr. 3-42; 1992, Nr. 7-154; 1992, Nr. 22-634. Neteko galios: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 33-1015.

Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1991, Nr. 6-166 (Lietuvos Respublikos Konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės“ – Lietuvos Respublikos Konstitucijos sudedamoji dalis); 1992, Nr. 18-513 (Lietuvos Respublikos Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ – Lietuvos Respublikos Konstitucijos sudedamoji dalis); 1992, Nr. 33-1014 (Lietuvos Respublikos Konstitucija); 1992, Nr. 33-1015 (Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ – Lietuvos Respublikos Konstitucijos sudedamoji dalis); Valstybės žinios, 1996, Nr. 64-1501; 1996, Nr. 122-2863; 2002, Nr. 65-2629; 2003, Nr. 14-540; 2003, Nr. 32-1315; 2003, Nr. 32-1316; 2004, Nr. 111-4123; 2004, Nr. 111-4124 (Lietuvos Respublikos Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ – Lietuvos Respublikos Konstitucijos sudedamoji dalis); 2006, Nr. 48-1701.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. kovo 16 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1993, Nr. 61-1166.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 6 straipsnio antrosios dalies, 11 straipsnio ir 12 straipsnio antrosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1994, Nr. 31-562.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. kovo 23 d. nutarimo „Dėl kai kurių Vyriausiosios rinkimų komisijos narių atsisakymo vykdyti Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymą, Lietuvos Aukščiausiajam Teismui panaikinus neteisėtus Vyriausiosios rinkimų komisijos nutarimus“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1994, Nr. 51-979.

43 Žr. KŪRIS, E. *Apie (ne)pagarbą teisei* // Notariatas. 2012, Nr. 13.

44 KŪRIS, E. *On the Finality of Constitutional Court Decisions*, in: HARUTYUNYAN, G. (ed.) *Interaction between Constitutional Court and Other Institutions in Ensuring the Execution of the Constitutional Court Judgments: Almanac*. Yerevan [forthcoming].

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 11 d. sprendimas „Dėl bylos „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 10 ir 11 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nutraukimo“ (byla Nr. 5/94) // Valstybės žinios, 1994, Nr. 54-1033.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1994 m. birželio 15 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“ 2 straipsnio ir šio įstatymo priėmimo tvarkos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2045.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 31 d. nutarimo Nr. 465 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 3 d. nutarimo Nr. 124 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų, valstybinio arbitražo, prokuratūros bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 46 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 4 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės įstatymui, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros darbuotojų, valstybinių arbitrų bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų tarnybinių atlyginimų“ // Valstybės žinios, 1995, Nr. 101-2264.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 11 d. nutarimu Nr. 1123 „Dėl žyminio mokesčio tarifų bei žyminio mokesčio mokėjimo ir grąžinimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintų Žyminio mokesčio tarifų 5, 6, 7, 8, 16, 17, 19, 27.4–27.9, 29, 34 ir 36 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat Lietuvos Respublikos žyminio mokesčio įstatymo 6 straipsniui ir Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 6 straipsniui“ // Valstybės žinios, 1996, Nr. 25-630.
- Lietuvos Respublikos 1998 m. sausio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 10 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 5-99.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 100-2791.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 3 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. gegužės 22 d. nutarimo Nr. 620 „Dėl buvusių Statybos ir urbanistikos ministerijos, Europos reikalų ministerijos, Ryšių ir informatikos ministerijos ir jų institucijų reorganizavimo tvarkos bei terminų“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 22 straipsnio 2 punktui, 29 straipsnio 2 daliai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo 1 straipsniui ir Lietuvos Respublikos biudžetinių įstaigų įstatymo 4 straipsniui“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1624.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. birželio 15 d. nutarimu Nr. 852 „Dėl Lietuvos Respublikos daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymo įgyvendinimo tvarkos“ patvirtintos Namų perdavimo bendrijai tvarkos 2.1.2 papunkčio ir 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymo 20 straipsnio 3 daliai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 56-1813.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. liepos 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1998 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 10 straipsnio 4 punkto, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 27 d. nutarimo Nr. 105 „Dėl Lietuvos standartizacijos departamento prie Valdymo reformų ir savivaldybių reikalų ministerijos reorganizavimo“ 2 punkto, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 30 d. nutarimo Nr. 117 „Dėl Lietuvos zoologijos sodo steigėjo teisių perdavimo“ 2 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. kovo 30 d. nutarimo Nr. 366 „Dėl kai kurių Žemės ir miškų ūkio ministerijos funkcijų perdavimo Aplinkos apsaugos ministerijai ir Miškų ir saugomų teritorijų departamento prie Aplinkos apsaugos ministerijos įsteigimo“ 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 61-2015.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas, „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl strateginio investuotojo pripažinimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymui“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 88-2724.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d. nutarimas, „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 5 straipsnio 2, 3, 4 ir 5 dalių, 12 straipsnio 3 punkto, 16 straipsnio 3 dalies ir šio straipsnio 9 dalies 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl šio įstatymo 5 straipsnio 2, 3, 4 bei 5 dalių ir 12 straipsnio 3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybės subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo 8 straipsniui“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 29-938; atitaisymas: 2001, Nr. 30.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 26 d. nutarimas, „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. balandžio 20 d. nutarimu Nr. 276 patvirtintos įmonių finansinių prievolių mokėjimo bankroto procedūrų metu tvarkos 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir 1992 m. rugsėjo 15 d. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo (su 1994 m. gegužės 19 d. pakeitimais ir papildymais) 6 straipsnio 7 dalies 2 punktui“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 37-1259.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. birželio 28 d. nutarimas, „Dėl Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymo 4, 14 straipsnių papildymo ir 5 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymo 4, 14 straipsnių papildymo ir 5 straipsnio pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 1307 „Dėl Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymo 4 ir 5 straipsnių pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų

įstatymo 4 ir 5 straipsnių pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo projektų“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymo (1999 m. gegužės 4 d. redakcija) 7 bei 13 straipsniams ir Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo (1998 m. lapkričio 17 d. redakcija) 15 straipsnio 30 punktui“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 56-1997.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas, „Dėl į Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 22 d. posėdžio protokolą įrašyto Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimo „Dėl kompanijos „Danisco Sugar“ A/S prašymo įsigyti cukraus pramonės įmonių akcijų“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 3 bei 8 straipsnių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 102-3636.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas, „Dėl Lietuvos Respublikos 2001 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo (2000 m. gruodžio 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos savivaldybių biudžetų pajamų dydį ir išlyginimą lemiančių rodiklių tvirtinimo 2001, 2002 ir 2003 metams įstatymo ir Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 16 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 5-186; atitaisymas: 2011, Nr. 33.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 3 d. nutarimas, „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. vasario 23 d. nutarimo Nr. 99 „Dėl atskaitymų valstybiniams keliams tiesti, taisyti ir prižiūrėti“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 55-2199.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas, „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnio 1 bei 4 dalių ir Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 62-2515.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d. nutarimas, „Dėl Lietuvos Respublikos

- sveikatos sistemos įstatymo 39 straipsnio, Lietuvos Respublikos mokslo ir švietimo ilgalaikio finansavimo įstatymo 1, 2 ir 3 straipsnių, Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymo 18 straipsnio 2 dalies ir Lietuvos Respublikos Seimo statuto 172 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2002, Nr. 72-3080.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į Konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2003, Nr. 19-828.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija)" // Valstybės žinios, 2003, Nr. 24-1004.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas „Dėl teisės aktų, kuriais buvo sprendžiami iki Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo Lietuvoje veikusią valstybinių profesinių sąjungų valdyto turto klausimai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2003, Nr. 93-4223; atitaisymas: 2003, Nr. 100.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 8 d. nutarimo Nr. 458 „Dėl nuostolių, padarytų gamtai pažeidus aplinkos apsaugos įstatymus, skaičiavimo metodikos patvirtinimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2003, Nr. 103-4611.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 2 dalies, 271 straipsnio, 29 straipsnio 7 dalies (2002 m. spalio 8 d. redakcija) 4 punkto, 56 straipsnio 2 dalies (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. rugsėjo 3 d. nutarimo Nr. 1073 „Dėl mokesčio bazės netiesioginio nustatymo“ 2 punkto, taip pat šiuo Vyriausybės nutarimu patvirtintų Mokesčio bazės netiesioginio nustatymo metodų skyriaus „Mokesčio bazės netiesioginio nustatymo metodai“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 2 daliai" // Valstybės žinios, 2003, Nr. 109-4887.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 4 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 1 dalies 1, 2, 3, ir 5 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX-1868 „Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados“ neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 3 bei 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija)" // Valstybės žinios, 2004, Nr. 81-2903.

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 11 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 85-3094.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugsėjo 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. gegužės 9 d. nutarimo Nr. 546 „Dėl pridėtinės vertės mokesčio“ 2.4 punktu patvirtintos Pridėtinės vertės mokesčio mokėtojų registravimo tvarkos 11 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymo 6 straipsnio 3 daliai (1994 m. balandžio 7 d. ir 1997 m. spalio 14 d. redakcijos) bei 15 straipsniui (1993 m. gruodžio 22 d. redakcija)“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 135-4903.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708; atitaisymai: 2004, 186; 2011, Nr. 33.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 86, 87 straipsnių papildymo bei pakeitimo ir įstatymo papildymo 881 straipsniu įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 9-289.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl kultūros įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo tvarkos“ (1995 m. birželio 13 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio 28 d. nutarimo Nr. 1320 „Dėl Lietuvos nepriklausomybės signatarų namų ir Lietuvos menininkų rūmų“ 1, 2.3 ir 2.4 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 87-3274.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos kompensacijų už valstybės išperkamą nekilnojamąjį turtą dydžio, šaltinių, mokėjimo terminų bei tvarkos, taip pat garantijų ir lengvatų, numatytų Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatyme, įstatymo 7 straipsnio 1 dalies (1999 m. gruodžio 23 d. redakcija) bei 2 dalies (1999 m. gruodžio 23 d. redakcija) ir dėl Lietuvos Respublikos kompensacijų už valstybės išperkamą nekilnojamąjį turtą dydžio, šaltinių, mokėjimo terminų bei tvarkos, taip pat valstybės garantijų ir lengvatų, numatytų Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatyme, įstatymo 7 straipsnio 1 dalies (2003 m. spalio 14 d. redakcija) bei 2 dalies (2003 m. spalio 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 152-5605.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. rugpjūčio 11 d. nutarimu Nr. 898 „Dėl Laikinojo prekių įvežimo į Lietuvos Respubliką perdirbti tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos Laikinojo prekių įvežimo į Lietuvos Respubliką perdirbti tvarkos 21.1 punkto (2002 m. birželio 27 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 10-369.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo statutas“ 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto Nr. 2048 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 51-1894.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo 7 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 straipsnio ir Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo 7 straipsnio (2002 m. lapkričio 5 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 54-1965.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 65-2400.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m.

rugpjūčio 8 d. sprendimas „Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, ar Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsniui, 30 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 straipsniui, 5 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, nutraukimo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 88-3475; atitaisymai: 2006, Nr. 137; 2011, Nr. 33.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtai kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 90-3529; atitaisymai: 2006, Nr. 137; 2011, Nr. 33.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl teisės aktų, reguliuojančių Lietuvos Respublikos pilietybės santykius, nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 123-4650.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 29 d. sprendimas „Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos Prezidento 2001 m. birželio 14 d. dekreto Nr. 1373 „Dėl apdovanojimo Lietuvos valstybės ordinais ir medaliais Valstybės (Lietuvos Karaliaus Mindaugo karūnavimo) dienos proga“ 1 straipsnis ta apimtimi, kuria nustatyta, kad

- Dariaus ir Girėno medaliu apdovanojamas Jurijus Borisovas, neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymo 128 straipsniui (1993 m. liepos 1 d. redakcija), nutraukimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 1-26.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. kovo 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos darbo kodekso 187 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. liepos 18 d. nutarimo Nr. 937 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“ 1, 2 punktu, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 24 d. nutarimo Nr. 316 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“ 1, 2 punktu, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 4 d. nutarimo Nr. 361 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“ 1, 2 punktu (2005 m. balandžio 4 d., 2006 m. kovo 27 d. redakcijos), Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. kovo 27 d. nutarimo Nr. 298 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“ 1 punkto (2006 m. kovo 27 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 34-1244; atitaisymas: 2011, Nr. 33.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 24 d. nutarimo Nr. 1698 „Dėl pritarimo akcinės bendrovės „Alita“ valstybei nuosavybės teise priklausančių akcijų pirkimo-pardavimo sutarties projektui“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymo 16 straipsnio (2001 m. gruodžio 17 d. redakcija) 1 daliai (1997 m. lapkričio 4 d. redakcija)“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 58-2246.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ (1993 m. balandžio 6 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. gruodžio 19 d. nutarimo Nr. 1269 „Dėl Kuršių nerijos nacionalinio parko planavimo schemos (generalinio plano)“ (1994 m. gruodžio 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 72-2865.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas „Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 5 straipsnio 2 dalies 1 punkto (2002 m. balandžio 2 d. redakcija), 16 straipsnio 7 dalies (1999 m. gegužės 13 d. 2001 m. gruodžio 11 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 76-3018.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 27 d. nutarimo Nr. 222 „Dėl kandidato į Vyriausybės atstovus“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymo 9 straipsniui“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 90-3580.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2005 m. kovo 3 d. dekreto Nr. 225 „Dėl apylinkės teismo teisėjos atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 45 straipsnio (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 1 daliai, taip pat dėl bylos dalies pagal pareiškėjo – Lietuvos apeliacinio teismo prašymą ištirti Lietuvos Respublikos Prezidento 2005 m. kovo 3 d. dekreto Nr. 225 „Dėl apylinkės teismo teisėjos atleidimo“ atitiktį Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 52 straipsnio (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 4 punktui nutraukimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 136-5529.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 256 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 62-2353.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 30 straipsnio (2005 m. gegužės 19 d. redakcija), 32 straipsnio 4 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 106-4434.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. kovo 13 d. rezolucijos „Dėl Lietuvos kariuomenės organizavimo principų“ penktosios, šeštosios, aštuntosios pastraipų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. birželio 18 d. nutarimu Nr. 620 „Dėl naujos redakcijos Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos naujos redakcijos Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo koncepcijos 18 punkto nuostatų, Lietuvos principinės kariuomenės

- struktūros 2008 metais, planuojamos principinės kariuomenės struktūros 2013 metais nustatymo ir civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekančių statutinių valstybės tarnautojų ribinio skaičiaus patvirtinimo įstatymo 3 straipsnio 2 dalies 2 punkto, Lietuvos Respublikos principinės kariuomenės struktūros 2009 metais, planuojamos principinės kariuomenės struktūros 2014 metais nustatymo ir civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekančių statutinių valstybės tarnautojų ribinio skaičiaus patvirtinimo įstatymo 3 straipsnio 2 dalies 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2009, Nr. 115-4888.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 20 d. sprendimas „Dėl pareiškėjo – Lietuvos apeliacinio teismo prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Prezidento 2005 m. kovo 3 d. dekretas Nr. 225 „Dėl apylinkės teismo teisėjos atleidimo iš pareigų“ neprieštarauja Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 11 straipsnio 1 daliai, 51 straipsnio 1 daliai, 52 straipsnio 4 punktui, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 daliai“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 139-6120.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. vasario 13 d. nutarimo Nr. 226 „Dėl Klaipėdos valstybinio jūrų uosto rinkliavų rūšių, dydžių ir taikymo principų patvirtinimo“ 1, 2 punktų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. vasario 13 d. nutarimu Nr. 226 „Dėl Klaipėdos valstybinio jūrų uosto rinkliavų rūšių, dydžių ir taikymo principų patvirtinimo“ (2003 m. gegužės 27 d. redakcija) 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 2010, Nr. 220-935.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. rugsėjo 26 d., 2007 m. spalio 22 d., 2007 m. lapkričio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimų ir 2009 m. sausio 15 d. sprendimo nuostatų išaiškinimo“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 46-2219.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 5, 6 straipsnių, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2009 m. gruodžio 8 d. redakcija), Lietuvos Respublikos socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinojo įstatymo 1 straipsnio 2 dalies 1 punkto, 16 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 134-6860.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymo (2001 m. birželio 21 d. redakcija) 42 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 12 d. nutarimu Nr. 1129 „Dėl Nekilnojamojo turto registro nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų nekilnojamojo turto registro nuostatų 88 punkto (2007 m. vasario 27 d., 2008 m. spalio 22 d., 2010 m. kovo 3 d., 2011 m. gegužės 4 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7405.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2011, Nr. 118-5564.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatų, kuriomis reguliuojamas pensijų perskaičiavimas ir mokėjimas valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei ir finansinei padėčiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 109-5528.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo, tarnybos Lietuvos Respublikos muitinėje statuto, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 86 patvirtintų Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 26-1200.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 105-5330.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, 1993–2009 / Sudarė K. Jankauskas, E. Jarašiūnas, V. Staugaitytė. Vilnius, 2010.*

- Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio taikymo tvarkos konstitucinis įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 65-2630. Taip pat žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į Konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 19-828. Pripažintas netekusiu galios: Valstybės žinios, 2012, Nr. 48-2329.
- Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinis įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 36-1772.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas (juo patvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741; 2002, Nr. 112-4973; 2003, Nr. 38-1733 (atitaisymas: 2003, Nr. 39); 2003, Nr. 74-3423 (atitaisymas: 2003, Nr. 76); 2004, Nr. 25-760; 2004, Nr. 54-1835; 2004, Nr. 72-2492; 2004, Nr. 108-4030; 2004, Nr. 166-6061; 2004, Nr. 171-6318; 2004, Nr. 188-6995; 2005, Nr. 81-2945; 2006, Nr. 17-605; 2006, Nr. 77-2961; 2006, Nr. 141-5401; 2007, Nr. 81-3309; 2008, Nr. 15-516; 2008, Nr. 59-2200; 2008, Nr. 73-2796; 2009, Nr. 77-3168; 2009, Nr. 87-3663; 2009, Nr. 146-6484; 2010, Nr. 1-1 (atitaisymas: 2010, Nr. 2); 2010, Nr. 20-927; 2010, Nr. 48-2292; 2010, Nr. 75-3792; 2010, Nr. 84-4403; 2010, Nr. 86-4527; 2010, Nr. 86-4528; 2010, Nr. 86-4540; 2010, Nr. 145-7439; 2011, Nr. 38-1805; 2011, Nr. 49-2374; 2011, Nr. 81-3959; 2011, Nr. 86-4162; 2011, Nr. 163-7777; 2012, Nr. 4-115; 2012, Nr. 5-138; 2012, Nr. 78-4027; 2012, Nr. 82-4276.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios, 1993, Nr. 6-120; 1993, Nr. 68-1277; 1996, Nr.73-1749; 1998, Nr.55-1519; 2001, Nr. 21-691; 2001, Nr. 39-1335; 2001, Nr. 64-2328; 2003, Nr. 108-4815; 2007, Nr. 77-3056; 2008, Nr. 81-3187; 2008, Nr. 131-5024; 2008, Nr. 134-5179; 2011, Nr. 49-2366. Taip pat žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.
- Lietuvos Respublikos peticijų įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 66-2128; 2003, Nr. 90-4062; 2003, Nr. 119-5405; 2008, Nr. 35-1244. Taip pat žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos peticijų įstatymo 10 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 10 straipsnio 4 dalies ir 16 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 11-410.
- Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas // Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1969, Nr. 21-186; 1973, Nr.31-275; 1976, Nr.6-55; 1976, Nr.28-248; 1980, Nr.33-473; 1983, Nr.30-322; 1984, Nr.6-68; 1985, Nr.8-73; 1989, Nr.19-213; Valstybės žinios, 1991, Nr. 13-333; 1993, Nr. 16-403, Nr. 56-1077; 1994, Nr. 89-1715; 1995, Nr. 55-1359; 1997, Nr. 19-409, Nr. 99-2507; 1999, Nr. 33-944; 2000, Nr.1-1; 2000, Nr.58-1713. Neteko galios: Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262; 2000, Nr. 77 (atitaisymas); 2000, Nr. 80 (atitaisymas); 2000, Nr. 82 (atitaisymas).
- Lietuvos Respublikos Seimo narių darbo sąlygų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 71-1710; 1998, Nr. 34-900; 1999, Nr. 104-2974; 1999, Nr. 109-3175; 2000, Nr. 92-2842; 2000, Nr. 111-3580; 2001, Nr. 21-690; 2001, Nr. 64-2322; 2001, Nr. 64-2328; 2003, Nr. 38-1724; 2003, Nr. 73-3349; 2005, Nr. 58-2001; 2005, Nr. 84-3104. Neteko galios: Valstybės žinios, 2005, Nr. 153-5646. Neteko galios: Valstybės žinios, 2005, Nr. 153-5646.
- Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 22-635; Valstybės žinios, 2000, Nr. 59-1760 (nauja redakcija); 2000, Nr. 75-2275; 2000, Nr. 85-2575; 2001, Nr. 221-689; 2001, Nr. 39-1333; 2002, Nr. 68-2766; 2002, Nr. 95-4085; 2003, Nr. 38-1699; 2003, Nr. 123-5584;

- 2004, Nr. 83-2986; 2004, Nr. 115-4279; 2004, Nr. 120-4430; 2004, Nr. 134-4835; 2004, Nr. 135-4895; 2005, Nr. 143-5171; 2008, Nr. 50-1839; 2009, Nr. 46-1797; 2010, Nr. 1-27; 2010, Nr. 63-3093; 2010, Nr. 153-7793; 2012, Nr. 42-2042; 2012, Nr. 44-2148; 2012, Nr. 119-5977. Taip pat žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 105-5330.
- Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 110-5564.
- Lietuvos Respublikos Prezidento 1992 m. gruodžio 10 d. dekretas Nr. 4 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės sudėties“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 36-1101.
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl referendumo dėl Lietuvos Respublikos Prezidento institucijos atstatymo“ // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 10-239. (Lietuvos Respublikos įstatymų „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento“ ir „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento institucijos ir dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo pakeitimo ir papildymo“ projektai // Lietuvos aidas, 1992 m. kovo 31 d., 1992 m. gegužės 7 d.).
- Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos nutarimas „Dėl 1992 m. spalio 25 d. referendumo Lietuvos Respublikos Konstitucijai priimti rezultatų“ // <http://www.vrk.lt/lt/pirmas-puslapis/referendum/buve-referendumai.html> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).
- Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo 1988 m. spalio 23 d. rezoliucija „Dėl Konstitucinio Teismo įsteigimo“. Kn.: *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas*. Vilnius, 1990.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija [projektas, parengtas Lietuvos liberalų sąjungos] // Lietuvos aidas, 1992 m. vasario 25 d.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija [projektas, parengtas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti] // Lietuvos aidas, 1992 m. gegužės 1 d.
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos 34 straipsnio papildymo įstatymas (projektas) // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=383017&p_query=&p_tr2=2 (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymas (projektas) // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=414644 (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymas (projektas) // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=421619&p_query=&p_tr2=2 (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos 67, 119, 122, 124, 141 ir 143 straipsnių pakeitimo įstatymas (projektas) // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=297008&p_query=&p_tr2=2 (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109, 110 ir 112 straipsnių pakeitimo įstatymas (projektas) // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296913 (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109, 110, 112 ir 114 straipsnių pakeitimo įstatymas (projektas) // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301282 (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).
- Lietuvos Respublikos Seimo narių teisių, pareigų ir veiklos garantijų įstatymo projektas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=426294 (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).
- Lietuvos Respublikos Seimo narių veiklos garantijų įstatymo projektas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=400516&p_query=&p_tr2=2 (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. vakarinio posėdžio stenograma // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=251084 (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. vakarinio posėdžio garso įrašas // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_sale.fakt_pos?p_fakt_pos_id=-499998 (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).
- Lietuvos Respublikos Seimo 1992 m. lapkričio 25 d. rytinio posėdžio stenograma // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=235315 (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).
- Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Byla Nr. 2/2010 (prašymas Nr. 66/2009) // http://www.lrkt.lt/Prasymai/66_2009.htm (prisijungta 2012 m.

rugpjūčio 30 d.).
ČAPLIKAS, A. *Konstitucija subrendo konceptualiems pokyčiams* // <http://www.delfi.lt/news/balsuok2012/politikoakimis/acaplikas-konstitucija-subrendo-konceptualiems-pokyciams.d?id=59414663> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).
R. *Paksas ragina kurti naują Konstituciją ir kloti pagrindus „Trečiajai Respublikai“* // <http://www.lytas.lt/-13350080151333119332-r-paksas-ragina-kurti-nauja-konstitucija-ir-kloti-pagrindus-trecajai-respublikai.htm> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 30 d.).

Literatūra

- JARAŠIŪNAS, E. *Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: pokyčio į konstituciją pokyčiai* // *Jurisprudencija*, 2002, t. 33.
- JARAŠIŪNAS, E. *Konstitucinės justicijos studijų įvadas, arba L. Favoreu „Konstituciniai teismai“*. Kn. FAVOREU, E. *Konstituciniai teismai* / Vertė E. Jarašiūnas. Vilnius, 2001.
- JARUKAITIS, I. *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Vilnius, 2011.
- KŪRIS, E. *Apie (ne)pagarbą teisei* // *Notariatas*, 2012, Nr. 13.
- KŪRIS, E. *Judges as Guardians of the Constitution: „Strict“ or „Liberal“ Interpretation*, in: SMITH, E. (ed.) *Old and New Constitutions: The Constitution as Instrument of Change*. Stockholm, 2003.
- KŪRIS, E. *Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti konstitucinės teisės paradigma* // *Teisės problemos*, 2003, Nr. 3.
- KŪRIS, E. *Konstitucijos principai ir Konstitucijos tekstas (I)* // *Jurisprudencija*, 2001, t. 23.
- KŪRIS, E. *Konstitucijos principai ir Konstitucijos tekstas (II)* // *Jurisprudencija*, 2002, t. 24.
- KŪRIS, E. *Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (I)* // *Jurisprudencija*, 2002, t. 26.
- KŪRIS, E. *Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (II)* // *Jurisprudencija*, 2002, t. 27.
- KŪRIS, E. *Konstitucinės justicijos proceso teisės klausimu* // *Teisė*, 2011, t. 7.
- KŪRIS, E. *On the Finality of Constitutional Court Decisions*, in: HARUTYUNYAN, G. (ed.) *Interaction between Constitutional Court and Other Institutions in Ensuring the Execution of the Constitutional Court Judgments: Almanac*. Yerevan [forthcoming].
- KŪRIS, E. (sud. ir moksl. red.) *Lietuvos teisinės institucijos*. Vilnius, 2011.
- LAPINSKAS, K. *Lietuvos konstitucijų istorinių teisiųjų sąsajų beiškant*. Kn.: *Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė [Konferencijos medžiaga]*. Vilnius, 1998.
- MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija (XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius, 2005.
- MESONIS, G. *Konstitucija monocentrinėje teisės sistemoje* // *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 4.
- MIKELĖNAS, V. *Interpretacinis žaismas, arba Kaip kurti teisę be parlamento* // *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 2.
- MIKELĖNAS, V. *Ką gali ir ko negali teisė*. Kn.: DAUJOTYTĖ, V., MIKELĖNAS, V., ŠLIOGERIS, A., VASILIAUSKAS, A., ŽULKUS, V. *Nerimas: svarbiausių humanitarinių ir socialinių grėsmių bei jų pasekmių Lietuvai įžvalgos*. Vilnius, 2012.
- RAGAUSKAS, P. *Įstatymų leidyba Lietuvoje: samprata ir institucinis modelis*. Vilnius, 2005.
- SINKEVIČIUS, V. *Konstitucinių įstatymų samprata: teoriniai aspektai* // *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 2.
- SINKEVIČIUS, V. *Parlamento teisės studijos*. Vilnius, 2011.
- ŽALIMAS, D. *Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės*. Vilnius, 2005.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS ĮGYVENDINIMO ĮŽVALGOS PRAĖJUS DVIDEŠIMTMEČIUI

Egidijus Šileikis

Įvadas

Kitaip nei visų ankstesnių Lietuvos Respublikos (1922, 1928, 1938, 1990 m.) *lex fundamentalis* galiojimas, kuris dėl politinių veiksnių nebuvo patvarus ir negalėjo „evoliucionuoti“ kartojantis (gausėjant) jo realios nepertrauktos galios jubiliejinėms sukaktims, dabartinės galiojančios Konstitucijos dvidešimtmetis yra palyginti brandus ir unikalus.

Unikalumą galima matyti ir „notariškai tvirtinamų faktų“ preciziškumo požiūriu. Tikli galiojimo „apvalios“ sukakties diena tiesiogiai neatsispindi Konstitucijos tekste (žr. 151 straipsnį) ir nesutampa su Konstitucijos priėmimo referendumu data (1992 m. spalio 25 d.) ar priimtos Konstitucijos oficialaus pasirašymo (tų metų lapkričio 6 d.) momentu. Ši diena turi būti nustatoma atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimą, kuriame atskleista Plungės rajono apylinkės teismo iškelta... sovietmečiu sudarytos santuokos pripažinimo problematika ir formuluojamas (matyt, suinteresuoto asmens atstovo neaiškias kontrargumento „Konstitucija įsigaliojo tik 1992 metų pabaigoje“¹ išprovokuotas) *patikslinimas*, kad „Lietuvos Respublikos Konstitucija [...] įsigaliojo [...] 1992 m. lapkričio 2 d.“. Taigi, vaizdžiai tariant, kaip asmens pilnametystės faktui nustatyti prireikia vaiko gimimo

datos ir tai patvirtinančio civilinės būklės registravimo akto (atitinkamos tarnybos išduoto liudijimo), taip ir 1992 m. Konstitucijos norminio gyvavimo brandos datai sukonkretinti reikia jos įsigaliojimo momentą patvirtinančio Konstitucinio Teismo nutarimo, kurio „išrašas“ yra tarsi jos norminio gimimo liudijimas....

Be to, unikalumas gali būti siejamas ir su tuo, kad Konstitucijos galiojimo dvidešimtmetis prilygsta „Pirmosios Respublikos“ gyvavimo trukmei 1920–1940 m., hipotetiškai sutampa su 2008 m. ir 2009 m. sandūroje išryškėjusios ekonominės krizės (arba bent jau jos „pirmosios bangos“) pabaiga ir (bene svarbiausia) pasižymi ne tik pozityviu tam tikrų įsisenėjusių problemų išsprendimu (visų pirma, matyt, konstitucinių įstatymų *sąrašo* patvirtinimu²), bet ir negatyviu politinių teisinių problemų *išsikerojimu* tokiaime mistiniame jų „kalnyne“, kuris „driekiasi“:

a) nuo kalvų ar kalvelių, kaip, pvz., mirusio Respublikos Prezidento *rentos* („valstybinės našlių rentos“) mokėjimo, kuris pagal galiojančią įstatymą³ be išlygų

1 Žr. Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso [...] atitiktimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nustatomąją dalį.

2 Nors Seimas 2012 m. kovo 15 d. priėmė Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinį įstatymą (Valstybės žinios, 2012, Nr. 36–1772), kuriuo pagaliau (prabėgus daugiau nei devyniolikai Konstitucijos galiojimo metų) įgyvendino Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį, tačiau į minėtų įstatymų patvirtintą Konstitucinių įstatymų sąrašą nebuvo įtraukti Konstitucijoje tiesiogiai nurodyti įstatymai (žr. 93 str., 102 str. 2 d., 111 str. 4 d.), tuo sukeliant principines mokslines teorines abejones dėl pasirinkto Konstitucinių įstatymų sąrašo tobulumo.

3 Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymo (Valstybės žinios, 2006, Nr. 141–5405) 4 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Teisę gauti Respublikos Prezidento valstybinę našlių rentą turi mirusio Respublikos Prezidento sutuoktinis Lietuvos Respublikos pilietis (toliau – našlys (našlė)).“

siejamas su jo sutuoktine (našle), suspendavimo ir pakylėjimo į konstitucinės patikros lygmenį⁴, gausiausios lenkų tautinės mažumos narių galimybių mokytis mokyklose ir laikyti jose brandos egzaminus gimtąja ir valstybine kalba reformos atgarsių įtakos itin pašlijusiems dvišaliams tarptautiniams santykiams (kuriuos dar 2007 m. balandžio 19 d. bandyta ilgainiui sutvirtinti Seimo rezoliucija „Dėl Gegužės trečiosios Konstitucijos“⁵; ką jau kalbėti apie 2009 m. rugsėjo 24 d. įvykusį „Gegužės 3-osios“ įtraukimą į atmintinų dienų sąrašą⁶), ar bandymo įveikti Konstitucinio Teismo nutarimų galią pakartotiniu aukštųjų mokyklų autonomijos (ypač universiteto senato) galių ribojimu⁷ ir tam pasipriešinusių šešių Konstitucinio Teismo „teisėjų dėstytojų“ nesėkmingu apskundimu... Vyriausiajai tarnybinės etikos komisijai;

b) iki tokių sąlyginių aukštumų ar viršūnių, kaip, pvz., bandymo per neįprastą „definicijų koncepciją“ (*soft law* tipo teisės nuostatas) *institucionalizuoti* „pilną“ ir „nepilną šeimą“⁸, taip pat bandymo atkurti apkaltos proceso tvarka įgaliojimų netekusio (iš Respublikos Prezidento pareigų pašalinto) asmens negrižtamai prarastą pasyviają rinkimų teisę (Seimo nario atžvilgiu) paprastuoju rinkimų įstatymu, kuriuo nors ir siekiama įgyvendinti Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimą (byloje Paksas prieš Lietuvą), tačiau apeinama Konstitucijos potekstė ir jos oficiali doktrininė samprata, tuo sukeliama naują teisinę įtampos židinį⁹.

Todėl gali susidaryti prieštarigas įspūdis, kad Lietuvos 1992 m. Konstitucijos dvidešimtmetis paženklintas tam tikro *regreso* ar bent jau *sąstingio*, kurį, beje, daugiausia atspindi 2007 m. suplanuoto asmens konstitucinio skundo instituto neįtvirtinimas (tebegaliojimas kaip Seimo koncepcija¹⁰). Tačiau toks įspūdis pernelyg skubotas ir, matyt, istoriškai

paviršutiniškas, kadangi ir penkiolikos metų sukaktis (2007 m.) buvo ne ką mažiau politiškai teisiškai problemiška dėl Seimo ir Konstitucinio Teismo „įtemptų santykių“ dvigubos pilietybės ar parlamentinės VSD kontrolės ribų sampratos atžvilgiu.

Šiuo požiūriu kiekvienas šiuolaikinio Lietuvos konstitucionalizmo laikotarpis turi savų politinių teisiųjų „pakilimų“ ir „nuopolių“, kurie iš principo neturėtų būti dramatinizuojami tol, kol jais nėra paneigiamas konstitucinis diskursas ir konstitucingumo raida, ypač tikėjimas, suformuluotas sudėtingais Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimo žodžiais, kad „Konstitucija – antimažoritarinis aktas; ji gina individą“.

Laikantis tokios pozicijos, toliau tikslinga susikoncentruoti į penketą įžvalgų, susijusių su tarptautiniais ir nacionaliniais Konstitucijos dvidešimtmečio sampratos aktualijų aspektais.

Įžvalgos dėl naujojo Vengrijos Pagrindinio Įstatymo

Referendumu priimtai Lietuvos Konstitucijai apibūdinti iki šiol dažnai naudotas *kompromiso* ar *visuomenės sutarties* palyginimas tarsi savaime nereikalauja giliau ir konkrečiau pagrįsti, juolab kad šios Konstitucijos tapatumas nulemtas, be kita ko, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos–Atkuriamojo Seimo deputatų sutarimo ne tik dėl pirmalaikių Seimo rinkimų, bet ir sunkiai suderinto Konstitucijos projekto, teikto referendumu nepaisant trylikos galutinai nesuderintų (žvaigždute pažymėtų) nuostatų, išvardintų Konstitucijos 153 straipsnyje.

Tokiame kontekste iškilusios ir įsitvirtinusios Konstitucijos savitumui papildomai iliustruoti pakakdavo vienintelio pavyzdžio – pademonstruoti Lietuvoje 1928 m. oktrojuotą, t. y. vienasmeniškai Respublikos Prezidento A. Smetonos, turėjusio tuometinio Ministrų Kabineto „pritarimą“, paskelbtą Konstituciją¹¹.

Tačiau minint 1992 m. Konstitucijos dvidešimtį ir jį vertinant Europos Sąjungos kontekste, minėtas XX amžiaus trečiojo dešimtmečio autoritarinės priešingybės pavyzdys nebegali būti pakankamai šiuolaikinis. Jis *aktualizuotinas* naujomis įžvalgomis, ypač tomis, kurias brandinti skatina naujo Vengrijos Pagrindinio Įstatymo¹² rezonansinio priėmimo šios valstybės Nacionaliniame Susirinkime 2011 m. balandžio 18 d. aplinkybės.

4 Žr. Seimo narių grupės 2010 m. lapkričio 19 d. kreipimąsi į Konstitucinį Teismą ir 2012 m. liepos 3 d. atnaujintą Konstituciniame Teisme gautų ir neišnagrinėtų prašymų sąrašo punktą Nr. 85 (<http://www.lrk.lt/Prasymai.html>), t. y. rengiamą konstitucinės justicijos bylą Nr. 6/2011.

5 Valstybės žinios, 2007, Nr. 48-1855.

6 Žr. Seimo 2009 m. rugsėjo 24 d. priimtą Lietuvos Respublikos Atmintinų dienų įstatymo 1 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymą (Valstybės žinios, 2009, Nr. 121-5196), kuriuo atmintinų dienų sąrašas papildytas, be kita ko, tokiu punktu: „gegužės 3-ioji – 1791 m. pirmosios rašytinės Konstitucijos Europoje diena“.

7 Žr. Konstitucinio Teismo 2009 m. spalio 28 d. sprendimą ir 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimą.

8 Žr. Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimą.

9 Žr. Seimo 2012 m. kovo 22 d. priimtą Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymą („Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, [...] jeigu nuo sprendimo pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą įsigaliojimo dienos nepaėjo ketveri metai.“). Žr. Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 dienos nutarimą (jis priimtas parengus šį straipsnį, todėl toliau nevertinamas).⁹

10 Žr. Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimą „Dėl Individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 77-3061.

11 Žr. Lietuvos 1928 m. Konstitucijos preambulę, taip pat: MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius, 2005, p. 205–212.

12 Žr. Vengrijos Pagrindinis Įstatymas // Konstitucinė jurisprudencija, 2012, Nr. 2 (26); plg. kitus vertimus, skelbiamus internete (pvz.: <http://www.verfassungsen.eu/hu/index.htm>).

Šis neįprastai iškalbingos preambulės, savitos struktūros, nuostatų numeracijos ir ribotų konstitucinės justicijos galių (tirti valstybės biudžeto įstatymą; žr. toliau – paskutinį skirsnį ir išnašą Nr. 42) vengriškas *lex fundamentalis*, pavadintas (tarsi pagal pokarinės Vakarų Vokietijos, sąmoningai vengusios *status quo* įtvirtinimą suponuojančio termino „Konstitucija“, *Grundgesetz* pavyzdį¹³) Pagrindiniu Įstatymu (*Alaptörvénye*), yra bene paskutinė „naujoji“ (sąlygiškai „posocialistinė“) Vidurio ir Rytų Europos valstybės Konstitucija (tebūnie turinti 1989 m. iš esmės reformuotą pirmtakę). Jos politiškai ir teisiškai kontraversiški aspektai glūdi ne tik *užštrintose* eksplicitinėse nuostatose¹⁴, bet ir priėmimo procedūroje, nes ilgai rengta ir derinta Konstitucija galiausiai nevirto konsensuso simboliu, kadangi buvo priimta Vengrijos parlamente vienos, dešinėsios, politinės pakraipos parlamentarų balsais ir kairiajai opozicijai demonstratyviai nedalyvaujant balsavime, t. y. *palikus posėdžių salę*.

Būtent tai skatina iš naujo ir gerokai giliau pažvelgti į Lietuvos Konstituciją, simbolizuojančią, be kita ko, *kompromisingą visuomenės* ir jos atstovų įtakingiausių jėgų (jų palaikomų Konstitucijos projekto rengėjų, ypač K. Lapinsko ir E. Jarašiūno) *sutartį*¹⁵.

Tiesa, galima teigti, kad Lietuvos ir Vengrijos aukščiausių teisinę galią turinčių teisės aktų skirtumas pagal priėmimą ir kompromisinį pobūdį yra daugiau ar mažiau atsitiktinis ir anaipol ne giluminis, kadangi tiek politinė teisinė Lietuvos tautos atstovų išmintis ir ilgalaikės santaikos poreikis, kiek viso labo Aukščiausiosios Tarybos deputatų susiskaldymas ir aiškios parlamentinės daugumos nebuvimas (šachmatų terminais šnekant, pato situacija) lėmė, kad Konstitucijos nebuvo įmanoma priimti nei vien tik dešinėjančių, nei vien tik kairėjančių deputatų balsais, t. y. referendumas ir sutarimas dėl (neaišku, kam palankios) galimybės iki 1993 m. spalio 25 d. keisti trylika Konstitucijos straipsnių, nurodytų jos 135 straipsnyje, mažesne (85) Seimo narių balsų

dauguma buvo nulemtas iš bėdos atsiradusio kompromiso. Nedaug trūko, kad vietoj jo būtų įsivyravusi ilgalaikė parlamentinė obstrukcija (sąmoningas kvorumo Aukščiausiosios Tarybos posėdžiuose žlugdymas) ar dviejų alternatyvių (Sąjūdžio ir „Nesąjūdžio“) palaikomų tautos atstovybių sesijų, ką jau kalbėti apie politiškai motyvuotą maištavusių savanorių pasitraukimą į pamiškę...

Minėta supaprastinta Konstitucijos (trylikos straipsnių) keitimo galimybė, galiojusia iki 1993 m. spalio 25 d., buvo nepasinaudota (ir dėl to, kad Seimo rinkimus laimėjo kairiosios pakraipos politikai, kuriuos arba tenkino tuose straipsniuose atsispindintos parlamentarizmo ir teisinio nuosaikumo idėjos, arba nuo radikalesnės konstitucinės reformos atbaidė 85 balsų daugumos reikalavimas, vertęs iekoti opozicijos paramos).

Šiuo rezervuotu požiūriu išeitų, kad kompromisinė Lietuvos 1992 m. Konstitucijos savastis jos suderinimo ir priėmimo metu bei pirmaisiais galiojimo metais kabėjo ant plauko. Tereikėjo Seimo rinkimus 1992 m. rudenį ryškia persvara laimėti prezidentinės valdymo formos šalininkams, ir įvairios dabartinės galiojančios Konstitucijos nuostatos, susijusios su Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės (gal net teismų) santykiais, veikiausiai būtų įgavusios kitokią formą.

Žinoma, svarbu pripažinti, kad suvienyti tiek 85, tiek 94 Seimo narius siekiant pakeisti Konstitucijos II–XIII skirsnų nuostatas, t. y. įgyvendinti minėtą laikiną suprastintą ir dabartinę įprastą Konstitucijos keitimo procedūrą, yra sudėtingas politinis teisinis barjeras, nors jis 1996–2006 m. sėkmingai įveiktas devynis kartus. Šiuo požiūriu giluminis Konstitucijos sutartinis pobūdis itin pasireiškia per politinį jos rengėjų sutarimą dėl *sudėtingo* Konstitucijos keitimo, t. y. įprastai 71 Seimo nario politinei daugumai būtinos *opozicijos paramos*, be kurios praktiškai neįvyko nė vienas iš devynių minėtų Konstitucijos pakeitimų (o jubiliejiniais 2012 m. metais dėl vieno balso trūkumo užstrigo Konstitucijos 38 straipsnio, t. y. šeimos apibrėžties, *novela*¹⁶...).

Taigi, nors dabartinių Lietuvos ir Vengrijos aukščiausių juridinę galią turinčių teisės aktų kompromisinis pobūdis skiriasi iš esmės, būtent naujojo Vengrijos Pagrindinio Įstatymo pavyzdys idealiai tinka pabrėžti dvidešimtmetės Lietuvos Konstitucijos istorinį savitumą. Jis pagal Konstitucijos preambulę (ir suderinto galutinio projekto *travaux préparatoires*)

13 Žr. Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas, kn.: Užsienio šalių konstitucijos / Sudarė E. Jarašiūnas, G. Mesonis. Vilnius, 2004, p. 39–104.

14 Pvz., Vengrijos Pagrindinio Įstatymo preambulės nuostatose apie esą lygiavertes (iš pirmo žvilgsnio tarsi sutapatintas) praeities „nacionalsocialistinę ir komunistinę diktatūras“ (jų metu padarytus nežmoniškų nusikaltimus), nors įdėmiau įsigilinus matyti, kad vienodai traktuojamos ne tiek minėtos diktatūros, kiek jų metu padaryti nusikaltimai žmoniškumui ir (svarbiausia) senatis (kuri atmetama, nepripažįstama) už šiuos nusikaltimus. Tai, beje, nesudaro nieko naujo tarptautinės teisės požiūriu: už nusikaltimus žmoniškumui negali būti senaties. Daugiau žr., pvz., Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimo konstatuojamosios dalies II skyriaus 5.1 punkto 3 pastraipą, 6 punktą.

15 Žr. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 gruodžio 10 d. nutarimą Nr. I-2075 „Dėl Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti sudarymo“, 1992 m. vasario 11 d. nutarimą Nr. I-2309 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos projekto rengimo etapų“, 1992 m. balandžio 21 d. nutarimą Nr. I-2505 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos projekto paskelbimo visuomenei svarstyti“.

16 Seime 2012 m. birželio 19 d. pirmuoju Konstitucijos 38 straipsnio keitimo priėmimu buvo nepriimtas (atmetamas) šio straipsnio pataisos projektas Nr. XIP-3981(2). Už šį projektą (pirmojo jo priėmimo procedūroje) balsavo 93, prieš – 16, susilaikė 13 Seimo narių.

turi būti puoselėjamas ne tiek kaip 1992 m. fenomenas ar atsitiktinumas, „iš bėdos“, kiek kaip besivystanti ir nuolat aktuali vertybė.

Ši vertybė platesniame kontekste sietina ir su Seimo narių laikysena jų teisėkūrą vertinančių teisėjų atžvilgiu. Pastaruoju požiūriu konstitucinio kompromiso neįmanoma sėkmingai gilinti, jei, be kita ko, politiskai menkinamas pagrindinis Konstitucijos interpretatorius ar esą šališki (aukštųjų mokyklų autonomijos klausimu) „dėstantys teisėjai“.

Įžvalgos dėl Latvijos Konstitucinio Teismo statuso

Pastarųjų metų kaimynės Latvijos Konstitucinio Teismo statusas ir jo įgyvendinimas pasižymi, be kita ko, kad ginčijamo įstatymo atitikties Konstitucijai tyrimas kartais baigiasi tokia nutarimo rezolucija, kurioje nustatomas to įstatymo buvimo *negaliojančiu nuo jo priėmimo* faktas¹⁷ ir (b) įstatymų leidėjo pareiga iki tam tikros datos nustatyti teisinį reglamentavimą, kurio reikalauja Latvijos Konstitucija¹⁸. Tokie valdingi (suverenumo kupini!) įgaliojimai aptakiai nurodyti Lietuvos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarime: „Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 32 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad bet kuri teisės norma (aktas), kurią Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančia aukštesnės galios teisės aktui, turi būti laikoma negaliojančia nuo tos dienos, kai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, *nebet Konstitucinis Teismas nusprendžia kitaip* (paryškinta aut.)“.

Turint tai omenyje ir atsižvelgiant į Latvijoje senokai įvestą asmens, išnaudojusio įprastą teisinę gynbos priemones, teisę teikti tokį *konstitucinį skundą*, kuris Lietuvoje gyvuoja viso labo minėtos Seimo patvirtintos koncepcijos lygmeniu¹⁹, galima teigti, kad keletą metų anksčiau pradėjusi veikti Lietuvos konstitucinė justicija pagal minėtus valdingus įgaliojimus tarsi atsilieka nuo kaimynės Latvijos konstitucinės kontrolės. Kartu minėta apimtimi atsilieka Lietuvos Konstitucijos įgyvendinimo mechanizmas.

Todėl, minint Lietuvos Konstitucijos dvidešimtmetį, svarbu pripažinti, kad nuo 2004 m. (apkaltos bylos) prasidėję ir 2006 m. (dėl dvigubos pilietybės, VSD parlamentinės kontrolės bylų) padažnėję Seimo na-

rių ir kitų valstybės politikų *priekaištai* Konstituciniam Teismui dėl jo esą per didelio aktyvumo dažniausiai yra nepagrįsti lyginamuoju požiūriu, nes Lietuvoje iki šiol nėra panaudoti klasikiniai konstitucinės justicijos „aktyvizmo“ instrumentai, kaip ginčyto įstatymo pripažinimas negaliojančiu nuo jo priėmimo momento. Toks instrumentas leidžia anuliuoti visus teisinius padarinius, kilusius pagal antikonstituciniu pripažintą įstatymą, ir tuo sulyginti suinteresuotus asmenis (pvz., sumažintų pensijų, rentų ar socialinių pašalpų gavėjus), kurie dėl jų teisėtų lūkesčių pažeidimo kreipėsi (arba nesikreipė!) į teismus, pagal kurių prašymus Konstitucinis Teismas nagrinėjo atitinkamą bylą. Taip pat nurodymas tokios konkrečios datos, iki kurios įstatymų leidėjas privalo nustatyti tam tikrą (pagal Konstituciją būtiną) teisinį reglamentavimą, o jam to nepadarius – nuo šios datos atsiveriančios teismų galimybės nagrinėti asmenų prašymus pagal tam tikrus konstitucinius principus ir jų turinio oficialią doktrininę sampratą.

Neturėdamas tokių įgaliojimų Lietuvos Konstitucinis Teismas kartais (palyginti retai) tenkinasi savo nutarimo *padarinių sukonkretinimu* tam tikrų asmenų (pvz., autonomiją turinčių aukštųjų mokyklų) statuso atžvilgiu ar procedūrų (pvz., savivaldybių tarybų rinkimų) baigties požiūriu, taip pat savo nutarimo oficialaus paskelbimo leidinyje „Valstybės žinios“ (ir kartu to nutarimo įsigaliojimo, padarančio atitinkamą įstatymą nebetaikomu dėl jo prieštaravimo Konstitucijai) *nukėlimu*.

Tam būtinai įgaliojimai nėra tiesiogiai įtvirtinti Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatyme. Jie kilo iš šio įstatymo (ir Konstitucijos) loginiškai sistemaiškai aiškinant. Turint tai omenyje, galima neatmesti ir tokio tolesnio Lietuvos Konstitucinio Teismo įgaliojimų aiškinimo, kuriuo ateityje būtų perimti minėti Latvijos Konstitucinio Teismo statuso elementai.

Kol šių statuso elementų Lietuvoje nėra nei oficialios doktrinos, nei Konstitucinio Teismo įstatymo lygmeniu, *išlieka politinė (ekonominė) dingstis naują legitimaciją įgijusiam įstatymų leidėjui radikaliai kaitaliooti socialinę ūkinę politiką, žinant, kad jei ir būtų vėliau nustatytas socialinių ūkinių reformų prieštaravimas Konstitucijai, tai tokio nustatymo padariniai būtų nukreipti tik į ateitį (bet ne į praeitį) ir, jei jie nebūtų susiję su konstituciškai neleistinu pensijų mažinimu (kai būtinas „pradimų kompensavimas“), veikiausiai būtų naudingi tik viso labo tiems asmenims, kurie būtų laiku kreipęsi į teismus* (kurie savo ruožtu sustabdė bylas ir kreipėsi į Konstitucini Teismą; daugiau žr. paskutinį skirsnį).

Šiuo požiūriu Lietuvos Konstitucijos įgyvendinimo ir apsaugos dvidešimtmetė raida dar turi gana daug

17 Žr., pvz., garsiojo Latvijos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 21 d. nutarimo rezolucijos 1-ąjį punktą: „Pripažinti įstatymo „Dėl valstybės pensijų ir valstybės pašalpų išmokų laikotarpio nuo 2009 metų iki 2012 metų“ [...] dalį neatitinkančią Latvijos Respublikos Konstitucijos [...] ir negaliojančia nuo priėmimo momento.“

18 Žr. to paties nutarimo rezolucijos punktą Nr. 3: „Nustatyti, kad Saeima ne vėliau kaip iki 2010 metų kovo 1 d. privalo nustatyti tvarką, kuria atlyginami išskaičiavimai, atlikti remiantis įstatymo [...] dalimi.“

19 Žr. išnašą Nr. 10.

neišbaigtos erdvės plėtrai. Viena jos krypčių – Konstitucinio Teismo nutarimuose retrospektyviai modeliuojamos prieštaravimo Konstitucijai sąsajos su padariniais, kilusiais iki tokio nustatymo.

Įžvalgos dėl Estijos konstitucinės justicijos

Lyginamosios konstitucinės teisės požiūriu Vidurio ir Rytų Europoje išsiskiria Estija, nes kitaip nei dauguma kitų „posovietinių“ valstybių, nepasakė austrišku (H. Kelseno) modeliui ir neįsteigė „atskiro“ Konstitucinio Teismo, t. y. įgyvendino amerikietiškąją alternatyvą ir apsiribojo tokiu bendrosios kompetencijos Aukščiausiuoju Teismu, kuriame veikia (prireikus, esant bylai, sudaroma) Konstitucinės priežiūros kolegija.

Tokia konstitucinės justicijos institucionalizavimo forma iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti kaip minimalistinė, nė iš tolo neprilygstanti lietuviškai ar latviškai ir tinkanti tik itin mažoms pagal gyventojų skaičių kontinentinės teisės tradicijos valstybėms. Tačiau toks įspūdis pernelyg skubotas ir paviršutiniškas, kadangi minėtos Aukščiausiojo Teismo kolegijos sprendimų konstrukcija, t. y. struktūros pagrindinės dalys („Ginčijamos nuostatos“, „Faktai ir bylos eiga“, „Nuostatos, pripažintos antikonstitucinėmis [atitinkamo žemesnės instancijos] teismo“²⁰, „Konstitucinės priežiūros kolegijos nuomonė“), argumentacija (pvz., dėl savivaldybių tarybų rinkimų sistemos, kuri palanki išimtinai politinėms partijoms²¹), prijungiamos atskirosios nuomonės, ištisinė pastraipų numeracija (atskirose sprendimų dalyse nepertraukiama eiliškumo tvarka) ir kiti juridiniai techniniai elementai leidžia pagrįstai teigti, kad konstitucinė justicija Estijoje yra pasiekusi anaipol ne žemesnį lygį nei Lietuvoje ar kitose valstybėse.

Ypač imponuoja Estijos išplėstinės (nevisiškai sukoncentruotos) konstitucinės justicijos modelis, kai žemesnės instancijos (bendros kompetencijos) teismas gali pripažinti įstatymą antikonstituciniu (jo netaikyti konkrečioje byloje). Tuo, tiesa, nesukuriamas visas institucijas (*įskaitant teismus*) atitinkamai susaistantis teisės aiškinimo ir taikymo šaltinis, tačiau nesustabdomas atitinkamos bylos nagrinėjimas dvejiems ar net trejiems metams, kaip yra Lietuvoje²². Dėl tokio įstatymo konstitucingumo galutinai sprendžia

Aukščiausiojo Teismo Konstitucinės priežiūros kolegija, kurios priimtu sprendimu pagal *erga omnes* principą atitinkamai susaistomos visos teisėkūros ir teisės taikymo institucijos.

Minėtas imponuojantis aspektas nepaprastai vertingas jurisprudencijos požiūriu, nes sudaro prielaidas atsirasti ne tik bendrosios kompetencijos teismų konstitucinėms *abejonėms* ir jų pagrindimui, kaip yra Lietuvoje, bet ir šių teismų tam tikrai – hipotetiškai negalutinei – „konstitucinei doktrinai“, t. y. Konstitucijos aiškinimui (!), ypač tuo atveju, jei jai / jam pritaria Aukščiausiojo Teismo Konstitucinės priežiūros skyrius.

Šiame kontekste galima teigti, kad Lietuvos Konstitucijos dvidešimtmečiu dar pernelyg mažas bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų indėlis į oficialiąją konstitucinę doktriną, t. y. Konstitucijos aiškinimą. Palyginti labai mažai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Vyriausiojo administracinio teismo baigiamųjų aktų, kuriuose atsispindi ne pacituotas ar atpasakotas Konstitucijos tekstas²³ ir nurodytas Konstitucinio Teismo požiūris, o *savais žodžiais* suformuluotas Konstitucijos nuostatų aiškinimas, būtinai šioms nuostatoms kūrybingai taikyti atitinkamoje civilinėje ar administracinėje byloje. Antai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. rugsėjo 14 d. nutartyje (civilinė byla Nr. 3K-7-268/1999) pateiktas *unitarinės valstybės principo*, įtvirtinto Konstitucijos 10 straipsnio 1 dalyje, aiškinimas („[...] šiomis konstitucinėmis nuostatomis yra įtvirtinta unitarinės valstybės santvarka, kurioje nėra viena jos sudėtinė dalis neturi valstybinio junginio ar tam tikros autonomijos teisinio statuso. *Tai reiškia, kad (paryškinta aut.)* Lietuvos valstybės vidinės struktūros dalyje turi tik administracinio – teritorinio padalijimo vienetų, kuriuose galioja centrinių valstybinės valdžios ar valdymo organų priimti teisės aktai, statusą.“) nors ir nėra fundamentaliai naujoviškas ar „konceptualiai aštrus“, tačiau pagal įvairius aspektus (formulavimą, išsamumą ir kartu glaustumą) gali būti vertinamas ir kaip neturintis analogų Konstitucinio Teismo 1993–2011 m. doktrinos nuostatose (to principo turinio apibrėžties atžvilgiu²⁴).

Žinoma, įstatymo *laikytis* turintys bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai pagal Konstitu-

20 Žr., pvz., Estijos Aukščiausiojo Teismo konstitucinės priežiūros kolegijos 2011 m. birželio 21 d. sprendimą, ypač nuo 40 punkto (bylos Nr. 3-4-1-1610) // <http://www.rigikohus.ee/?id=1302>.

21 Žr. Estijos Aukščiausiojo Teismo konstitucinės priežiūros kolegijos 2002 m. liepos 15 d. sprendimą (bylos Nr. 3-4-1-7-02) // Konstitucinė jurisprudencija, 2006, Nr. 1, p. 281–290.

22 Įvairūs veiksniai, tarp jų – Lietuvos Konstitucinio Teismo darbo krūvis, lemia, kad pastaraisiais metais konstitucinės justicijos bylos paprastai išnagrinėjamos per dvejus metus ir daugiau metų nuo atitinkamo prašymo priėmimo nagrinėti dienos.

23 Tiesa, galima pateikti kontrargumentą, kad apskritai mažakai net tokių Aukščiausiojo Teismo nagrinėtų bylų (ypač iki maždaug 2006 m. nagrinėtų baudžiamųjų bylų), kuriose apskritai užsimenama apie Konstituciją (nurodomas jos „tekstas“).

24 Plg. Konstitucinio Teismo 1998 m. vasario 18 d. nutarimą („Būtent šioje nuostatoje yra unitarinės valstybės santvarkos konstitucinis įtvirtinimas, išreiškiantis vieningos ir nedalomos valstybės idėją.“) ir 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimą („[...] Lietuvos valstybės unitarinis pobūdis (paryškinta aut.), kiti konstituciniai imperatyvai suponuoja tai, kad savivaldybės – teritorinės bendruomenės viešasis interesas negali būti priešpriešinamas visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos, kurios dalis yra ir atitinkama teritorinė bendruomenė, viešajam interesui.“). Daugiau Konstitucinio Teismo nutarimų, kuriuose būtų atskleidžiamas unitarinės valstybės principas, beveik nėra.

ciją (102 str., 104 str. 1 d., 105 str., 109 str. 3 d.) negali būti vertinami kaip lygiaverčiai Konstitucijos aiškintojai ir taikytojai, palyginti su Konstituciniu Teismu, kuris vadovaujasi „tik Lietuvos Respublikos Konstitucija“ (jos 104 str. 1 d.). Antraip atsirastų *trijų* teismų sistemų²⁵ konkurencija aiškinant Konstituciją, t. y. kelių lygių konstitucinės doktrinos sandūros, įtampos. Tačiau iš Konstitucijos, ypač jos tiesioginio taikymo principo (6 str. 1 d.) tikrai neseka kategoriškas imperatyvas, kad Aukščiausiasis Teismas ar Vyriausiasis administracinis teismas, taikydamas Konstitucijos nuostatas ir atsizvelgdamas į jų aiškinimą Konstitucinio Teismo doktrinoje, esą negali šių nuostatų *savais žodžiais* (santūriai, vengdamas absoliutumo, „kūrybinio aktyvumo“) paaiškinti, ypač tuo atveju, *jei nėra ką cituoti* pagal Konstitucinio Teismo doktriną.

Visa tai kone idealiai iliustruojantis pavyzdys – konstitucinės teisės *streikuoti* ir ją įtvirtinančio Konstitucijos 51 straipsnio nuostatų samprata, kuri per dvidešimt Konstitucijos galiojimo metų kažkodėl nesuspiravo teismų, nagrinėjusių *su streiko paskelbimu susijusius* bylas, ir kitų įgaliotų abstraktų (Konstitucijos 106 str. 1 d.) gausių kreipimųsi dėl abstrakčios normų kontrolės, ypač priėmus „naują“ Darbo kodeksą, nesulaukė išsamių Konstitucinio Teismo doktrinų netgi tame idealiai tinkančiame 1999 m. sausio 17 d. nutarime, t. y. byloje dėl profesinėms sąjungoms įstatymu suteiktos teisės, kuri pagal Konstituciją suteikta *darbuotojams*²⁶, plėtojama būtent Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijos lygmeniu.

Šio teismo 2012 m. kovo 6 d. nutartyje (civilinė byla Nr. 3K-3-81/2012) priminta ankstesnė nuostata, jog „Lietuvos Respublikos Konstitucijos 51 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta darbuotojų teisė streikuoti yra *pamatinė darbuotojų ir jų organizacijų* (paryškinta aut.) teisė [...]“, po to pažymėta, kad „sprendžiant streiko teisėtumo klausimą, visų pirma taikytinos kolektyvinius darbo santykius reglamentuojančios teisės normos, nustatančios streiko teisėtumo sąlygas, jo apribojimus“, ir svarbiausia, suformuota ginčų, susijusių

su streiko paskelbimu, nagrinėjimo schema, t. y. *trijų žingsnių* seka, kylanti iš Darbo kodekso 78 straipsnio (įtvirtinančio streikų apribojimus), 3 dalies nuostatos, kad kolektyvinės sutarties galiojimo metu draudžiama skelbti streiką, jeigu šios sutarties laikomasi. „Ši teisės norma – imperatyvioji. Tai reiškia, kad, byloje nustatčius, jog streikas paskelbtas kolektyvinės sutarties galiojimo metu, streiko teisėtumo klausimas [...] analizuotinas keliais aspektais. Pirma, [...] būtina nustatyti kolektyvinės sutarties turinį ginčo laikotarpiu. Antra, kyla ir kolektyvines sutarties aiškinimo klausimu [...]. Trečia, išaiškinus kolektyvinės sutarties turinį ir jos nuostatų tikrąją reikšmę, būtina nustatyti, ar ji buvo tinkamai vykdoma.“

Tokias Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijos nuostatas galima laikyti svariu indėliu į bendrąją konstitucinės teisės streikuoti doktrininę sampratą Lietuvoje, ypač tuo požiūriu, kad tokia samprata iš esmės nėra sukurta Konstitucinio Teismo 1993–2011 m. jurisprudencijoje.

Taigi Estijos konstitucinės justicijos pernelyg *nekoncentruotas* modelis, kuris sudaro prielaidas plėtoti dvių lygmenų konstitucinei jurisprudencijai (ypač jei Aukščiausiojo Teismo minėta kolegija sutinka su žemesnės instancijos teismų konstituciniais vertinimais ir konstatavimais), gali būti vertinamas kaip papildomas pagrindas brandinti dvidešimtmetės Lietuvos Konstitucijos tiesioginio – kūrybingo – taikymo (Konstitucijos 6 str. 1 d.) įžvalgas, palankias bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų jurisdikcijai.

Žinoma, šiame kontekste svarbu aiškiai pažymėti, kad JAV konstitucinės justicijos modelis Lietuvoje (skirtingai nei Estijoje) gali pasireikšti tik sąlygiškai: tiek, kiek nepaneigia iš Konstitucijos (110 str. 2 d.) kylančios teismų *pareigos* (ne teisės ir ne *diskrecijos!*) stabdyti bylą kilus konstitucinių abejonių ir kreiptis į Konstitucinį Teismą, be kita ko, dėl „konstituciškai komfortabiliam“ aiškinimui ir vertinimui nelanksčių (formaliai ir pagal esmę vienareikšmių, imperatyvių) įstatymų formuluočių.

Įžvalgos dėl Ispanijos Konstitucinio Teismo sprendimo konjunkcijos

Palyginti nesudėtingo Lietuvos Konstitucijos teksto virtimas oficialiąja jurisprudencija, kurią geba ar negeba perprasti dauguma smalsių, konstitucine teise besidominčių piliečių²⁷, yra susijęs su atitinkama

25 Apie tris teismų sistemas, kylančias iš Konstitucijos, žr. Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo konstatuojamosios dalies II skyriaus 2 punktą.

26 Galima stebėtis dėl Konstitucinio Teismo 1999 m. sausio 14 d. nutarimo konstatuojamosios dalies 4 punkte išdėstyto tyrimo apimties (vos kelios pastraipos) ir aprašomojo pobūdžio, juolab konstitucinio ir „ordinarinio“ teisinio reglamentavimo lygmens nepakankamo atribojimo, kurį rodo pirmoji pastraipa: „Profesinių sąjungų įstatymo 23 straipsnio 2 dalyje numatyta: „Profesinės sąjungos, gindamos savo narių teises, įstatymų nustatyta tvarka turi teisę skelbti streiką.“ Ši Profesinių sąjungų įstatymo norma sietina su Konstitucijos (paryškinta aut.) 51 straipsnyje įtvirtinta darbuotojų teise streikuoti“; paskutinė pastraipa: „Taigi profesinės sąjungos teisė skelbti streiką kyla iš Konstitucijoje bei įstatymuose garantuotos darbuotojų teisės streikuoti (paryškinta aut.). Profesinė sąjunga gali paskelbti streiką tikai tada, kai tam pritaria dauguma įmonėje, įstaigoje, organizacijoje dirbančių asmenų. Skelbdama streiką, profesinė sąjunga vykdo tiek profesinės sąjungos narių, tiek kitų tos įmonės darbuotojų valią (paryškinta aut.). Atsižvelgiant į šiuos argumentus ir motyvus darytina išvada, kad Profesinių sąjungų įstatymo 23 straipsnio 2 dalis neprieštarauja Konstitucijos 50 straipsniui.“

27 Tarp jų, pvz., žurnalistas Artūras Račas, kritiškai komentuodamas Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimą straipsnyje „Ypatinga padėtis truks amžinai?“, paskelbtame savaitraštyje „15 min.“, 2012 m. liepos 5 d., p. 3 („KT nutarimai [...] darosi [...] painesni [...]. Juose vis daugiau nuorodų ne į Konstituciją, o į ankstesnius KT nutarimus [...]).“

Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimų, sprendimų ir išvadų konstrukcija, ypač probleminių aspektų nurodymo ir jų konstitucinio vertinimo struktūra, metodologija, stilistika, frazeologija.

Ši konstrukcija pastarąjį dešimtmetį, ypač nuo 2003 m., juolab 2006 m., daugelyje „fundamentalių“ ar „rezonansinių“ bylų buvo linkusi tapti specifiška ne tik pagal tyrimo apimtį (pusšimtį ar šimtą nutarimo puslapių), bet ir juridinę techniką, pvz., standartizuotas ar unifikotas kalbines konstrukcijas (pvz., „Konstatavus, kad [...]“, remiantis tokiais pačiais argumentais konstatuotina ir tai, kad [...]“²⁸, „[...]“ nustatytą teisinį reguliavimą palyginus su *nustatytoju* (paryškinta aut.) [...] matyti, kad [...]“²⁹, „Šiuo atžvilgiu aptariamoji teisinė situacija yra iš esmės analogiška teisei situacijai, nagrinėjai [...]“³⁰), ginčijamų nuostatų išaiškinimus ir įvertinimus (pvz., „Aptariamoji Administracinių bylų teisenos įstatymo [...] nuostata vertintina ne kaip imperatyvi, bet kaip nustatanti atitinkamą laiko orientyrą, taigi iš esmės kaip rekomendacinė“³¹), ar gilianizmus konstitucinės problematikos patikros mechanizmus (pvz., „Eksplicitinių teisės nuostatų [...] nebuvimas [...] yra traktuotinas kaip [...] *lacuna legis*“³²).

Šiame kontekste nereikėtų pernelyg stebėtis, kad lakoniškos Konstitucijos nuostatos per dvidešimt metų virto gana sudėtingomis oficialiomis *doktrinėmis nuostatomis*, t. y., E. Kūrio ir E. Jarašiūno žodžiais tariant, *jurisprudencine Konstitucija*³³, kadangi oficialioji konstitucinė doktrina iš principo negali būti išreikšta kaip dauguma formaliosios teisėkūros aktų.

Tačiau verta diskutuoti dėl optimalaus konstitucinės justicijos akto šablono, juolab kad jis lyginamoju požiūriu gali būti įvairus. Antai Ispanijos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 11 d. priimtas sprendimas Nr. 103/2008 garsiojoje Baskų krašto au-

tonomijos byloje³⁴ yra aiškios konstrukcijos, t. y. pasižymi probleminių aspektų išgryninimo ir jų tyrimo seka: „Kaip ši byla bus išspręsta, visų pirma priklauso nuo sprendimo, kas apskritai pagal Konstituciją yra [...], o paskui jau konkrečiau – ar tai, kad [...]“, „Konstatavus, kad ginčijamame įstatyme nustatytas [...], kitas mūsų tyrimo žingsnis turėtų būti [...]“, „Konstatavę [...], toliau tirsime [...]“, „Galiausiai byloje nustačius [...] būtina iširti [...]“.

Pagal tokią schemą Ispanijos Konstitucinis Teismas palyginti nesudėtingai ir neformaliai, t. y. vengdamas numeruoti pastraipus, apsikrauti citatomis ir kitokiais įprastais formalumais (pvz., teisės normų redakcijų ar įsigaliojimo datų tiksliais nuorodomis), atliko kūrybingą tyrimą, suformulavo gana esmingų ir nesunkiai įsimenamų nuostatų (pvz., „mūsų konstitucinėje sistemoje nėra implicitinės kompetencijos“, „Pagarba Konstitucijai lemia, kad konstitucinės sistemos keitimo planai ar projektai, ypač jie, daro poveikį vienintelio nepriklausomybės subjekto tapatumui, turi būti viešai [...] įgyvendinami [...]“).

Atsižvelgiant į tokį Ispanijos Konstitucinio Teismo įkūnytą pavyzdį, galima sąlygiškai išskirti *tris* konstitucinės justicijos aktų *tipus*.

Pirmasis – *diskursinis* konstrukcijos tipas – paremtas tam tikru *dialogu* („mes“, „mūsų konstitucija“, „kas būtų, jei būtų“, „kitoks Konstitucijos aiškinimas iškreiptų [...], paneigtų [...]“), aiškiu atsakytinų – bylos baigtį lemiančių – klausimų nurodymu, mokliškai atšresniu formulavimo stiliumi, terminijos įvairove, ilgesnėmis pastraipomis, sudėtingesnėmis sakinių konstrukcijomis, doktrininėmis ir kūrybinėmis naujovėmis ir kitokiais elementais, kurie atskleidžia tam tikros teisėjų daugumos ar teisėjo pranešėjo autorystės dalį (nenuasmenintą indėlį). Būtent toks tipas atsispindi nurodytame Ispanijos Konstitucinio Teismo sprendime, taip pat kai kurių Lietuvos Konstitucinio Teismo aktų (ypač priimtų 2006 m.) motyvuojamosiose dalyse³⁵.

Antrasis – formalizuotas ir standartizuotas – tipas paremtas arba sprendimų struktūros, apimties ir argumentų glaustumu (vadinamasis prancūziškas variantas), arba Konstitucijos ir ginčijamo teisinio reglamentavimo nuostatų skrupulingo pristatymo ir aiškinimo standartizavimu, itin tiksliai ginčijamo teisinio reglamentavimo straipsnių, dalių ar jų punktų pateikimu, redakcijų ar priėmimo datų nurodymu, taip pat kone absoliučiu teisėjo pranešėjo (ar tam tikros teisėjų daugumos) braižo *nuasmeninimu*, beasmenėmis sakinių pradžios konstrukcijomis („Pažymėti-

28 Šios formulotės vartojimo pradžią galima sieti su Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimu („Konstatavus, kad Mokesčių administravimo įstatymo [...] neprieštaruoja Konstitucijos 29 straipsniui, remiantis tais pačiais argumentais konstatuotina ir tai, kad šia nuostata [...]“) ir 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimu („Tai konstatavus, remiantis tokiais pačiais argumentais konstatuotina ir tai, kad [...]“).

29 Sutrumpinimas „nustatytasis“ (teisinis reguliavimas) pradėtas vartoti, regis, Konstitucinio Teismo 2002 m. gegužės 10 d. nutarime (Įstatymo [...] 5 punkte (1993 m. liepos 15 d. redakcija) nustatytą teisinį reguliavimą palyginus su nustatytoju [...] įstatymo [...] 8 punkte (1999 m. gegužės 13 d. redakcija) matyti, kad [...] ir yra įgavęs įvairias kalbines konstrukcijas, pvz., tokias: „Draudžiama nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytoju aukštesnės galios teisės aktuose“ (2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

30 Žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimą.

31 Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas.

32 Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas.

33 Žr. JARAŠIŪNAS, E. Jurisprudencinė konstitucija //Jurisprudencija, 2006, Nr. 12(90), p. 24–33; KŪRIS, E. *Konstitucinė teisė kaip jurisprudencinė teisė: konstitucinė justicija ir konstitucinės teisės paradigmos transformacija Lietuvoje*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga, Vilnius, 2008, p. 16–27.

34 Konstitucinė jurisprudencija, 2009, Nr. 4, p. 132–142.

35 Ypač paminėtini Lietuvos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., gegužės 9 d., lapkričio 13 d. nutarimai bei lapkričio 21 d. sprendimas.

na, kad [...] „Pabrėžtina, kad [...]“), elementaresnėmis sakinių formuluoėmis, vengimu bet kokių „nereikalingų“ (esą perteklinių, šalutinių) žodžių bei žodelių. Toks tipas vyrauja, pvz., Prancūzijos Konstitucinės Tarybos aktuose, o įstatymo nuostatų redakcijų tikslinimo, pranešėjo braižo nuasmeninimo ir standartizuoto sakinių pradžios formulavimo aspektu – Lietuvos Konstitucinio Teismo 1993–1997 m., 2008–2011 m. aktuose, kurie tarsi supanašėjo su Europos Teisingumo Teismo prejudicinius sprendimais.

Trečiajame – „mišriajame“ tipe gali būti varijuojama abiejų minėtų pirmųjų dviejų tipų tam tikrais bruožais. Toks tipas vyrauja Vokietijos Konstitucinio Teismo nutarimų doktrininiame skyriuje³⁶, taip pat kai kuriuose Lietuvos Konstitucinio Teismo 1998–2001 m., 2002–2008 m. nutarimuose.

Šiame kontekste galima teigti, kad Lietuvos Konstitucinio Teismo aktų leidyboje minėti tipai netolygiai atsiskleidė atitinkamais veiklos laikotarpiais, t. y. buvo linkę susimaišyti priklausomai nuo teismo sudėties, teismo pirmininko, taip pat bylų sudėtingumo. Pirmuoju dešimtmečiu (1993–2003 m.) dominavo antrasis (standartizuotas) ir retsykais trečiasis („mišrus“) tipas, o antrojo dešimtmečio pirmoje pusėje (ypač 2006 m.) įsivyravo pirmasis (diskursinis) tipas. Jis nuo 2008 m. balandžio iki šių dienų, matyt, yra užleidęs vietą vėl įsitvirtinusi antrajam tipui.

Visa tai siejant su Konstitucijos dvidešimtmečiu, svarbu pažymėti, kad veiksmingas Konstitucijos įgyvendinimas apima ir kiek galima veiksmingesnę (daugumai Seimo narių, taip pat žurnalistų, teisės studentų suprantamesnę) Konstitucinio Teismo aktų konstrukciją. Dėl jos plėtojimo, matyt, vertėtų rengti ne tik reguliarius (bent kas pusmetį vykstančius) Konstitucinio Teismo teisėjų pasitarimus, bet ir patvirtinti tris keturis šio teismo pavyzdinius nutarimų šablonus.

Su tuo nesutinkant ir absoliutinant argumentą, kad „byla byla nelygu“, sunku suprasti ir tinkamai vertinti, pvz., kad Rumunijos Konstitucinio Teismo aktuose esminiai teiginiai yra netgi paryškinti tamsiu šriftu, Lenkijos Konstitucinis Tribunolas (jo pirmininko sprendimu) 2011 m. naujai suredagavo savo aktų rengimo taisykles, o Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius prieš keletą metų nutartyse įdiegė naujovę – tarpinius nenumerojamos ypač mažus skirsnius, t. y. pagrindinių aptariamų klausimų pavadinimus (paryškinamus kursyvu)³⁷.

Tokiame kontekste galima geriau suprasti tikslus, nulėmusius „eksperimentinę“ Lietuvos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 nutarimo konstrukciją: pirmąsyk konstatuojamojoje dalyje išskirti tarpiniai (nenumeruoti) skirsniai „*Ginčijamas teisinis reguliavimas*“, „*Istoriniai lyginamieji aspektai*“, „*Konstitucijos nuostatos ir oficialioji konstitucinė doktrina*“, „*Tiriamų nuostatų atitiktis Konstitucijai*“. Ar toks eksperimentas ilgainiui pasitvirtins (bent jau maždaug šimtą puslapių apimančiuose nutarimuose), parodys ateitis. Tačiau, kad ir kaip susiklostytų, Konstitucinio Teismo aktų (kaip ir 1992 m. derinto galutinio Konstitucijos projekto) konstrukcija neturėtų rūpėti vien tik juridinės technikos mėgėjams. Ši tematika turėtų paskatinti platesnius mokslinius tyrinėjimus, kritiškas Konstitucinio Teismo akto *skaitytojo* ir leidėjo „grįžtamojo ryšio“ analizės.

Įžvalgos dėl nacionalinių aktualijų

Vienas aktualiausių Konstitucijos dvidešimtmečio „kontekstinės sampratos“ aspektų – asmenų konstitucinių teisių veiksmingas gynimas (be kita ko, konstitucinės justicijos lygmeniu), kai yra ar mistiniu ciklu grįžta laikinųjų įstatymų preambulėse ir Vyriausybės programose aptakiai konstatuojama „ekonominė krizė“ („itin sunki ekonominė, finansinė situacija“, „ypatinga situacija“)³⁸, t. y. pasireiškia užsitęsę socialinių teisių ribojimai, kurie virsta (formaliai nepripažįstama) įstatymų leidėjo „naujos“ socialinės politikos dalimi, ir išryškėja procedūriniai kliuviniai patikrinti, ar tam tikrų metų *valstybės biudžeto įstatymas* (jo dalimi esančios nuostatos) atitinka Konstituciją.³⁹

Pastarasis aspektas retrospektyviu požiūriu gali pasirodyti neaktualus, kadangi prieš dešimtį – 2002 m. sausio 14 d. – priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame nagrinėta *melioracijos tikslinės paskirties darbų biudžetinio finansavimo reglamentavimo problematika*, aiškiai parodė, kad Konstitucija (ir kartu jai užtikrinti skirta konstitucinė justicija) be išlygų apima valstybės biudžeto įstatymo nuostatas (jose nustatytus ar nenustatytus asignavimų dydžius, jiems išreikšti įtvirtintus ar neįtvirtintus skaičius) iki tam tikrų metų, taip pat įstatymų leidėjas, nustatydamas ar nenustatydamas valstybės biudžeto asignavimus Konstitucijoje tiesiogiai nenurodomiems melioracijos darbams, gali pažeisti konstitucinį teisinės vals-

36 Žr., pvz., Vokietijos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 30 d. sprendimą (vadinamojoje Lisabonos sutarties byloje) // Konstitucinė jurisprudencija, 2009, Nr. 3, p. 121–200.

37 Žr. JONAITYTĖ, G. *Lietuvos galutinės instancijos teismų baigiamųjų aktų struktūra ir surašymas* // SMD Ruduo 2010. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto studentų mokslinės draugijos konferencijos medžiaga, p. 71, 80.

38 Šios sąvokos vartojamos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarime.

39 Pastarasis aspektas itin „subtilus“ šių eilučių autoriui tuo požiūriu, kad jis, dalyvaudamas Konstitucijos dešimtmečiui skirtoje (Konstitucinio Teismo surengtoje) tarptautinėje konferencijoje ir joje perskaitęs pranešimą, įsivėlė į teorinę diskusiją su tuometiniais teisėjais dėl, jo manymu, „natūraliai“ ribotų Konstitucinio Teismo galimybių „grynai teisiškai“ ištirti, ar tam tikrų metų valstybės biudžeto įstatymo „eilutės“ (skaičiai) atitinka Konstituciją.

tybės principą, jei specialiam Melioracijos įstatyme nustatė, kad Seimas tvirtina biudžeto asignavimus melioracijos darbams *pagal tikslinę paskirtį*, tačiau tokių asignavimų *pagal tikslinę paskirtį* nenustatė 2001 m. valstybės biudžeto įstatyme, taigi, pasak Konstitucinio Teismo, nesilaikė savo paties nustatytų jį patį ribojančių įstatymų.

Šiame kontekste gali stebinti Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimo rezoliucijos 9 punkte „Nutraukti bylos dalį dėl [...]“⁴⁰ ir jį nulėmusiuose konstatuojamosios dalies I skyriaus 5.1, 5.2, 5.3, 5.5 punktuose atsispindinti *visų kitų panašių bylų panašaus (ne)nagrinėjimo taisyklę*: praėjus terminui, per kurį buvo priimtas ginčijamas tam tikrų metų valstybės biudžeto įstatymas ar jo dalimi esantis įstatymas (pvz., Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2009 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas), Konstitucinis Teismas to įstatymo atitikties Konstitucijai *nebetiria*, kadangi tai esą būtų savitiksliis dalykas, nes to įstatymo nebeįmanoma pakeisti ar panaikinti.

Jei „[...] Konstitucija yra „skėtis“, kuris uždengia viską – visą ordinarinę teisę“⁴¹, tai tenka pripažinti, kad minėtais nutarimo rezoliucijos ir konstatuojamosios dalies punktais esmingai susiaurinama ne tik konstitucinė kontrolė, bet ir visas įstatymų leidėjo teisėkūros sritis hipotetiškai „dengiančios“ Konstitucijos taikymas, užtikrinimas, apsauga. Tampa aišku, kad jei bylų nagrinėjimas Konstituciniame Teisme tęsiasi dvejus ar trejus metus ir pagal minėtą *panašių bylų panašaus nagrinėjimo taisyklę* nebegalės būti tradicijos, kad bylos dėl tam tikrų metų valstybės biudžeto įstatymo dalimi esančių nuostatų konstitucingumo nagrinėjamos pagreitinata tvarka (*ne eilės tvarka*), kaip tai būdinga vadinamosioms rinkimų byloms, tai nebelieka jokių galimybių ištirti, ar tam tikrų metų valstybės biudžeto įstatymas (jo dalimi esančios nuostatos) atitinka Konstituciją.

Taigi sudarytos prielaidos kad tam tikrų metų valstybės biudžeto įstatymo ar jo dalimi iš esmės esančio Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto įstatymo konstitucingumo patikra neįmanoma dėl Konstitucinio Teismo darbo krūvio (priimtų nagrinėti prašymų skaičiaus) arba šio darbo organizavimo (be kita ko, kone visų bylų nagrinėjimo

eilės tvarka), nebent ateityje itin svariais argumentais būtų *reinterpretuota* Konstitucinio Teismo *doktrininė pozicija*, kuo sunkoka tikėti.

Išeitų, kad tai, kas rezonansiniu, visoje Europoje skandalingai nuvilnijusiu Vengrijos Konstitucinio Teismo galių (tirti įstatymų leidėjo priimtus tos valstybės biudžeto įstatymus) ribojimu įvyko minėto „naujo“ Vengrijos Pagrindinio Įstatymo (skyriaus „Valstybė“) 37 straipsnio nuostatų lygmeniu⁴², Lietuvoje, pasirodo, jubiliejiniais Konstitucijos galiojimais metais susiklostė... paties Konstitucinio Teismo nutarimo būdu, t. y. savanorišku konstitucinių galių tam tikros įstatymų leidėjo teisėkūros patikros atžvilgiu atsiskykimu!

Atsižvelgiant į tai, svarbu *diskutuoti*, ar tam tikrų metų valstybės biudžeto įstatymo (jo dalimi galinčio būti Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto tam tikrų metų rodiklių patvirtinimo įstatymo) konstitucinės kontrolės prasmė sutampa su jo taikymo terminu, t. y. visiškai pradingsta, kai konstitucinės patikros metu jau vykdomas *kitų* metų valstybės biudžeto įstatymas (jo minėta dalis). Pagal minėtą Konstitucinio Teismo nutarimą, jei būtų tiriamas nebetaikomas tam tikrų metų valstybės biudžeto įstatymas, tai „įstatymų leidėjo intervencija nebebūtų galima“ ir „tyrimas būtų savitiksliis, o ne toks, kuris galėtų nulemti [...] teisingumo įvykdymą atitinkamose bylose“⁴³. Dėl tokios pozicijos galima diskutuoti plačiau, kad įstatymo konstitucingumo patikros, kurią inicijuoja Seimo narių grupė, prasmė – tai ne tik hipotetiškai iš Konstitucijos kilsiantis būtinumas pakeisti ar panaikinti ginčijamą teisinį reglamentavimą. Ne mažiau svarbu sukurti teisinį aiškumą, tikrumą ir saugumą principiniu teisėkūros klausimu: ar įstatymų leidėjas pagal Konstituciją ateityje *dar galėtų* nustatyti tokį teisinį reglamentavimą, kuris adekvatus ginčijamajam, arba konstituciškai nebegalėtų to niekada padaryti, nes tai reikštų bandymą pakartotinai įveikti Konstitucinio Teismo nutarimo galią. Šiuo platesniu požiūriu konstitucinė patikra nepraranda prasmės ir tuo atveju, kai ginčijamo tam tikrų metų valstybės biudžeto įstatymo taikymas yra pasibaigęs.

40 „Nutraukti bylos dalį dėl [...] Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2009 metų rodiklių patvirtinimo įstatymo 3 straipsnio 11 dalies [...], Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2010 metų rodiklių patvirtinimo įstatymo 3 straipsnio 11 dalies [...], Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2011 metų rodiklių patvirtinimo įstatymo 3 straipsnio 13 dalies [...] atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23, 29, 52 straipsniams, konstituciniams teisinės valstybės principui“.

41 KŪRIS, E. *Konstitucija kaip teisė be spragų* // Jurisprudencija, 2006, Nr. 12(90), p. 11.

42 Pagal Vengrijos Pagrindinio Įstatymo (skyriaus „Valstybė“) 37 straipsnį šios šalies Konstitucinis Teismas nors ir gali tirti (pripažinti antikonstituciniais) įstatymus dėl centrinio šalies biudžeto (taip pat mokesčių, rinkliavų, įmokų), tačiau tokios kontrolės galios yra saistomos tuo požiūriu, kad jos gali būti įgyvendinamos tik jei valstybės skola viršija daugiau kaip pusę bendrojo vidaus produkto ir tais įstatymais pažeidžiamos konstitucinės teisės į gyvybę, orumą, duomenų apsaugą, įsitikinimų, sąžinės ir religijos laisvę, taip pat teisės, susijusios su Vengrijos pilietybe.

43 Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimo konstatuojamosios dalies I skyriaus 5.2 punktą („[...] net jeigu šioje konstitucinės justicijos byloje būtų nustatyta, kad [...] 2009, 2010, 2011 metų rodiklių patvirtinimo įstatymų nuostatos prieštaravo Konstitucijai, jokia įstatymų leidėjo intervencija į atitinkamą teisinį reglamentavimą nebebūtų galima [...]“).

Be to, svarbu diskutuoti ir ar minėtame nutarime sprendžiant, ar tirti Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2009 metų (taip pat 2010, 2011 metų) rodiklių patvirtinimo įstatymą, buvo pakankamas pagrindas pasiremti (*mutatis mutandis* taikyti) prieš daugiau nei ketverius metus priimto Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimo nuostatomis⁴⁴, kurios skirtos 1998–2001 m. specifinei teisei problematikai, kilusiai dėl *kitokiuose* teisės aktuose (tebūnie „funkciškai“ priskirtinuose valstybės biudžeto įstatymo dalims) – Lietuvos Respublikos 1998, 1999, 2000, 2001 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymuose – sumažintų tam tikrų valstybės biudžeto išlaidų, t. y. *nenustatymo*, kaip bus finansuojami tie asignavimų valdytojai, kurie prisiėmė įsipareigojimus pagal ankstesnių metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymą.

Viena vertus, galima teigti, kad įstatymas A, kuriuo (įstatymų leidėjui pasirinkus atitinkamą valstybinio socialinio draudimo modelį) tvirtinami tam tikrų metų *valstybinio socialinio draudimo fondo* biudžeto rodikliai, ir įstatymas B, kuriuo (įstatymų leidėjui pasirinkus atitinkamą valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų planavimo bei derinimo modelį) tvirtinami tų metų *valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų* finansiniai rodikliai, yra lygiaverčiai pagal jų buvimą tam tikrų metų valstybės biudžeto įstatymo dalimi. Šiuo požiūriu išeitų, kad Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarime buvo pakankamas pagrindas pasiremti doktrinine pozicija, suformuluota Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendime.

Kita vertus, galima manyti, kad teisinės situacijos, kurias nagrinėjant buvo priimti minėti Konstitucinio Teismo aktai, nėra identiškos, ypač pagal suinteresuotų asmenų teises, kildintas iš ankstesnių metų įstatymų leidėjo atitinkamos teisėkūros, ir šių teisių hipotetišką pažeidimą. Tai matyti, be kita ko, pagal ginčyto teisinio reglamentavimo *nustatymo ir nenustatymo* aspektą: 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas daugiau ar mažiau taikomas situacijai, susijusiai su įstatymų leidėjo *neveikimu*, t. y. minėtu *nenustatymu*, kaip bus finansuojami tie asignavimų valdytojai, kurie prisiėmė įsipareigojimus pagal ankstesnių metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymą; 2012 m. birželio 29 d. nutarimas skirtas situacijai, susijusiai su įstatymų leidėjo *veikimu*, t. y. teisinio reglamentavimo,

susijusio su kaupiamųjų pensijų įmokų dydžiais ir šių įmokų pervedimu, koregavimu. Šiuo požiūriu išeitų, kad Konstitucinis Teismas 2012 m. birželio 29 d. nutarime nebuvo susaistytas tos pozicijos, kuri suformuluota 2007 m. lapkričio 13 d. sprendime.

Susiejant minėtus požiūrius, galima samprotauti, kad Konstitucinio Teismo buvimas ar nebuvimas susaistytu 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimu (jame suformuluota pozicija) yra antraeilis aspektas. Pirmiaeilis aspektas – to 2007 m. sprendimo argumentų taikymas gerokai platesniame kontekste, taip sukuriant minėtą *visų kitų panašių bylų panašaus (ne)nagrinėjimo taisyklę* ir atsakant minėtoje melioracijos darbų (pagal tikslinę paskirtį biudžetinio finansavo) byloje suformuluotos atitinkamų metų valstybės biudžeto įstatymo nuostatų patikros taisyklės.

Visa tai rodo, kad Lietuvos 1992 m. Konstitucijos dvidešimtmetis kupinas iššūkių, kurių šaltinis sietinas ne tik su tarptautiniais veiksniais (įskaitant minėtą Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimą) ir „nacionaline“ įstatymų leidyba, bet ir šios Konstitucijos pagrindinio „garanto“ – paties Konstitucinio Teismo – jurisprudencija bei tokiu jo darbo krūviu, kuris, pasirodo, gali nulemti, kad nebus galima patikrinti, ar tam tikrų metų valstybės biudžeto įstatymas (jo dalimi esančios nuostatos) atitinka Konstituciją.

Išvados

1. Lietuvos Konstitucijos dvidešimtmetis nors ir pasižymi tiek pozityviu pakilimu, tiek negatyviu sąstingiu ar nuopoliu, tačiau retrospektyviai mažai kuo skiriasi nuo pastarųjų Lietuvos Respublikos konstitucingumo raidos laikotarpių ir yra jos tęstinumo atspindys.

2. Kompromisinė Konstitucijos prigimtis turi būti puoselėjama, aktualizuojama naujų įžvalgų kontekste ir siejama ne tik su valstybės politikų (ypač Seimo daugumos ir opozicijos) santykiais, bet ir Seimo ar Vyriausybės narių reakcija į jų teisėkūrą vertinančių teisėjų jurisprudenciją.

3. Nesant konstitucinės justicijos įgaliojimų pripažinti ginčytą įstatymą antikonstituciniu nuo jo priėmimo momento, nepašalinama paskata kaitalioti po Seimo rinkimų valstybės socialinę ūkinę politiką, žinant, kad hipotetiško prieštaravimo Konstitucijai padariniai nebus susieti su tais santykiais, kurie susiklostė laikotarpiu nuo tos politikos reformų iki jų prieštaravimą Konstitucijai nustačiusio Konstitucinio Teismo nutarimo įsigaliojimo, taip pat tais asmenimis, kurie laiku nesikreipė į teismus, o šie – į Konsti-

⁴⁴ Žr. Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimo konstatuojamosios dalies I skyriaus 5.1 punkto 1, 2 pastraipas.

tucinį Teismą.

4. Lietuvos bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų indėlis į oficialiąją konstitucinę doktriną (civilinių, administracinių ir baudžiamųjų bylų kontekste) turėtų būti nuosaikiai plečiamas, ypač tų tiesiogiai taikytinų Konstitucijos nuostatų atžvilgiu, kurių išsamesnės doktrininės sampratos nėra Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.

5. Konstitucinio Teismo nutarimų ir kitų aktų konstrukcija bei jos suprantamumas smalsiam politikui, žurnalistui ar teisės studentui turėtų tapti akademinės jurisprudencijos, taip pat politologinių ir sociologinių (šių aktų rengėjų ir skaitytojų „grįžtamojo ryšio“) tyrinėjimų objektu.

6. Pagal 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos tapatumą nėra ir negali būti Seimo priimtų įstatymų, tarp jų – valstybės biudžeto įstatymų (jiems priskirtinų nuostatų), kurių atitikties Konstitucijai pagal Seimo narių grupių (ar kitų įgaliotų asmenų) prašymus nebūtų galima veiksmingai ištirti (be kita ko, abstrakčios normų kontrolės lygmeniu) vien dėl Konstitucinio Teismo darbo krūvio ar jo mažinimo organizavimo praktikos, lemiančios, kad patikros dienomis tų įstatymų taikymas yra pasibaigęs.

Šaltiniai

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo

1994 m. balandžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 6 straipsnio antrosios dalies, 11 straipsnio ir 12 straipsnio antrosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1994, Nr. 31-562.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. vasario 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos apskrities valdymo įstatymo pakeitimo ir papildymo bei Vyriausybės atstovo įstatymo pripažinimo netekusiu galios įstatymo ir Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 12 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės valdymo tarnybos „A“ lygio valdininkų pareigybių sąrašo papildymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 18-435.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. sausio 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos profesinių sąjungų įstatymo preambulės 2 dalies, 10 straipsnio 4 dalies, 17 straipsnio, 18 straipsnio 1 dalies, 21 straipsnio ir 23 straipsnio 2 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 9-199.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo

2002 m. gegužės 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos

Respublikos Vyriausybės 1993 m. rugpjūčio

25 d. nutarimo Nr. 649 „Dėl Lietuvos žemės ūkio akademijos naudojamos žemės statuso ir jos naudojimo zonavimo schemos patvirtinimo“; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. balandžio 19 d. nutarimo Nr. 294 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. rugpjūčio 25 d. nutarimo Nr. 649 dalinio pakeitimo“; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 9 d. nutarimo Nr. 350 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. rugpjūčio 25 d. nutarimo Nr. 649 „Dėl Lietuvos žemės ūkio akademijos naudojamos žemės statuso ir jos naudojimo zonavimo schemos patvirtinimo“ papildymo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 12 straipsnio 5 punktui (1993 m. liepos 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 12 straipsnio 8 punktui (1999 m. gegužės 13 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo 13 straipsnio 4 punktui (1993 m. liepos 15 d. redakcija)

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo

2003 m. lapkričio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 2 dalies, 27(1) straipsnio, 29 straipsnio 7 dalies (2002 m. spalio 8 d. redakcija) 4 punkto, 56 straipsnio 2 dalies (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. rugsėjo 3 d. nutarimo Nr. 1073 „Dėl mokesčio bazės netiesioginio nustatymo“ 2 punkto, taip pat šiuo Vyriausybės nutarimu patvirtintų mokesčio bazės netiesioginio nustatymo metodų skyriaus „Mokesčio bazės netiesioginio nustatymo atvejai“ ir skyriaus „Mokesčio bazės netiesioginio nustatymo metodai“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 2 daliai“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 109-4887.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708; atitaisymas: Valstybės žinios, 2004, Nr. 186.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m.

- liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo statutas“ 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto Nr. 2048 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2006, Nr. 51-1894.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas „Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, ar Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsniui, 30 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisės saugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 straipsniui, 5 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, nutraukimo" // Valstybės žinios, 2006, Nr. 88-3475; atitaisymas: Valstybės žinios, 2006, Nr. 137.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. red.), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo

- teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957; atitaisymai: Valstybės žinios, 2006, Nr. 127, 137.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl teisės aktų, reguliuojančių Lietuvos Respublikos piliečių bės santykius, nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 123-4650.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 73 straipsnio 3 dalies (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ motyvuojamosios dalies II skyriaus 6.3 punkto nuostatos išaiškinimo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 127-4849.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 18 straipsnio 8 dalies (2004 m. kovo 9 d. redakcija), 34 straipsnio 17 dalies (2004 m. kovo 9 d., 2006 m. balandžio 25 d. redakcijos), 41 straipsnio (2004 m. kovo 9 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 618 „Dėl Didmeninės ir mažmeninės prekybos alkoholio produktais licencijavimo taisyklių ir Mažmeninės prekybos alkoholiniais gėrimais prekybos ir viešojo maitinimo įmonėse taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų Didmeninės ir mažmeninės prekybos alkoholio produktais licencijavimo taisyklių 28.5, 51.5 punktų (2004 m. gegužės 20 d. redakcija), 51 punkto (2004 m. gegužės 20 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 34 straipsnio 17 daliai (2004 m. kovo 9 d., 2006 m. balandžio 25 d. redakcijos), šių taisyklių 51 punkto (2006 m. spalio 17 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 34 straipsnio 17 daliai (2006 m. balandžio 25 d. redakcija), taip pat šių taisyklių 51 punkto (2007 m. gegužės 2 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 34 straipsnio 17 daliai (2006 m. balandžio 25 d., 2007 m. birželio 21 d. redakcijos)“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 10-349.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. spalio 28 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 13 punkto nuostatos išaiškinimo“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 130-5652.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo“, Lietuvos Respublikos asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo įstatymo (1998 m. kovo 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ (1992 m. balandžio 9 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 141-7217.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2011, Nr. 118-5564.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo (2009 m. balandžio 30 d. redakcija) nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2011, Nr. 160-7591.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatų, kuriomis reguliuojamas pensijų perskaičiavimas ir mokėjimas valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 109-5528.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo, jo pakeitimo ir papildymo įstatymų nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 78-4063.
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIP-3981(2) // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=421619&p_query=&p_tr2=2.

- Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinis įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 36–1772.
- Lietuvos Respublikos Atmintinų dienų įstatymo 1 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 2009, Nr. 121-5196.
- Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 141-5405.
- Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 42-2042.
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 gruodžio 10 d. nutarimas Nr. I-2075 „Dėl Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti sudarymo“ // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo dokumentų rinkinys, d. 4, 1992, p. 233–234.
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. vasario 11 d. nutarimas Nr. I-2309 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos projekto rengimo etapų“ // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo dokumentų rinkinys, d. 4, 1992, p. 377–378.
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. balandžio 21 d. nutarimas Nr. I-2505 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos projekto paskelbimo visuomenei svarstyti“ // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo dokumentų rinkinys, d. 5, 1992, p. 100.
- Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. balandžio 19 d. rezoliucija „Dėl Gegužės trečiosios Konstitucijos“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 48-1855.
- Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl Individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 77-3061.
- Vengrijos Pagrindinis Įstatymas // Konstitucinė jurisprudencija, 2012, Nr. 2 (26), p. 227–265.
- Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas, in: *Užsienio šalių konstitucijos / Sudarė E. Jarašiūnas, G. Mesonis*. Vilnius, 2004, p. 39–104.
- Estijos Aukščiausiojo Teismo konstitucinės priežiūros kolegijos 2011 m. birželio 21 d. sprendimas (bylos Nr. 3-4-1-1610) // <http://www.riigikohus.ee/?id=1302>.
- Estijos Aukščiausiojo Teismo konstitucinės priežiūros kolegijos 2002 m. liepos 15 d. sprendimas (bylos Nr. 3-4-1-7-02) // Konstitucinė jurisprudencija, 2006, Nr. 1, p. 281–290.
- Ispanijos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 11 d. sprendimas Nr. 103/2008 // Konstitucinė jurisprudencija, 2009, Nr. 4, p. 132–142.
- Latvijos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 21 d. nutarimas (bylos Nr. 2009-43-01) // <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Judgment%202009-43.htm>.
- Vokietijos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 30 d. sprendimas // Konstitucinė jurisprudencija, 2009, Nr. 3, p. 121–200.

Literatūra

- JARAŠIŪNAS, E. *Jurisprudencinė konstitucija* // Jurisprudencija, 2006, Nr. 12(90), p. 24–33.
- JONAITYTĖ, G. *Lietuvos galutinės instancijos teismų baigiamųjų aktų struktūra ir surašymas* // SMD Ruduo 2010. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto studentų mokslinės draugijos konferencijos medžiaga, p. 66–83.
- KŪRIS, E. *Konstitucinė teisė kaip jurisprudencinė teisė: konstitucinė justicija ir konstitucinės teisės paradigmos transformacija Lietuvoje*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga, Vilnius, 2008.
- KŪRIS, E. *Konstitucija kaip teisė be spragų* // Jurisprudencija, 2006, Nr. 12(90), p. 7–14.
- MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius, 2005.
- RAČAS, A. *Ypatinga padėtis truks amžinai?* // 15 min., 2012 m. liepos 5 d., p. 3.

SUVERENITETO SAMPRATA IR 1992 M. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJA

Vaidotas A. Vaičaitis

Ižanga

Šiuolaikinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis yra puiki proga atsigręžti atgal ir iš naujo permąstyti 1992 m. Konstitucijos priėmimo teisinį ir politinį kontekstą, jos šaltinius, esmines joje vartojamas teisinės sąvokas ir koncepcijas. Viena iš tokių teisinių ir filosofinių koncepcijų yra suvereniteto samprata, apie kurią Lietuvos teisinėje literatūroje iki šiol buvo mažai rašyta. Kol kas didžiausią studiją lietuvių kalba, tiesa, dar prieš karą, šiuo klausimu yra parašęs Lietuvos konstitucionalizmo tėvas Mykolas Römeris¹. Tuo tarpu suvereniteto samprata yra tam tikras raktas suvokti kitas esmines Konstitucijos sampratas: žmogaus teisių ir valdžių padalijimo bei valstybės institucijų, visų pirma Seimo, vietą kitų institucijų sąraangoje. Šia trumpa studija stengiamasi prisidėti prie šios spragos užpildymo. Straipsnyje remiamasi daugiausia moksline literatūra ir į Konstitucijos (taip pat papildytos 2004 m. konstituciniu aktu) tekstą žvelgiama visų pirma iš istorinės perspektyvos, nenagrinėjant šiuolaikinės Konstitucinio Teismo jurisprudencijos.

Bendra suvereniteto samprata. Išorinis ir vidinis suverenitetas

Suvereniteto samprata yra viena sudėtingiausių tarpdalykinių fenomenų, apimančių ne tik teisės, bet ir filosofijos, istorijos, politikos, teologijos ir kitus socialinius bei humanitarinius mokslus. Pirmiausia norėčiau sutikti su autoriais, teigiančiais, jog suverenitetas suprantamas kaip pirminė aukščiausioji ir nedaloma viešoji valdžia, kurios egzistavimui nereikia kito valdžios šaltinio. Šia prasme matome suvereniteto sampratos teologinius šaltinius, o vartojant Mykolo Römerio žodžius, suverenitetas reiškia „tokią galią, kuri nuo jokios aukštesnės nepareina ir kuri nebūdamas subordinuota [jokiai kitai valdžiai ar galiai] yra normatyvinės funkcijos šaltinis, jos monopolinis sprendėjas“². Suvereniteto samprata yra tokia pat sena, kaip ir valstybės ir valdžios samprata, tačiau M. Römeris modernią suvereniteto idėją sieja su XVI amžiaus Prancūzijos monarchų siekiu išsikvototi nepriklausomybę „prieš tris klasikinius šios valstybės priešus viduramžy: prieš Imperiją, prieš Bažnyčią ir prieš vidaus anarchiją (virtusių feudizmu)“³. Pvz., Jeanas Bodinas (1530–1596), M. Römerio vadinamas prancūzų legistu, susiedamas suverenitetą su monarchu, bet teoriškai priskirdamas abstrakčiai „val-

1 M. Römeris. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė. D. 2. Konstitucinės institucijos. T. 1. Suverenitetas*. Kaunas, 1939.

2 Žr.: M. Römeris. Op. cit. 2 p.

3 *Ibid.*, p. 92-93.

džiai“, nesąmoningai perfrazuoja teologinę jo sampratą: tai amžina, besąlygiška, aukščiausia (absoliuti, neribota, totalinė), nedaloma, neperduodama ir save pačią pateisinanti (nereikalinga pagrindimo iš išorės) valdžia⁴. Todėl ši idėja, kad valdžia gali turėti tokį pirminį šaltinį, kurio nereikia niekaip kitaip pagrįsti, savo esme gali būti laikoma ne tik filosofine ir teisine, bet ir teologine. Jau buvo minėta, kadangi žmonių valdžia vieni kitiems yra susijusi su valstybės ar bent jau *para(semi)* valstybinių junginių egzistavimu, todėl ir žmonių mąstymas apie valdžią ir jos šaltinius yra toks pat senas, kaip ir pats valstybės bei teisės atsiradimas. Vis dėlto suvereno, kaip suvereniteto turėtojo, atsiradimas tam tikra prasme yra ankstesnis už valstybės atsiradimą, nors būtent valstybė ir jos teisė (*ex post facto*) ir įtvirtina tą iki jos atsiradusį suvereną. Todėl nenuostabu, jog kartais suvereniteto samprata tiesiog tapatinama su pačia valstybe⁵. Šia prasme šiandien galime išskirti dvi tarpusavyje susijusias suvereniteto sampratas: išorinį ir vidinį suverenitetą. Išorinis suverenitetas daugiau susijęs su tarptautine teise, kur suvereniteto (tarptautinės teisės) subjektas yra valstybė *per se*⁶, tuo tarpu vidinis suverenitetas yra visų pirma konstitucinės teisės studijų objektas. Šiame straipsnyje bus rašoma apie pastarąją suvereniteto sampratą.

Steigiamoji ir konstitucinė valdžia. Suvereni diktatūra ir „išimtinė padėtis“

Čia būtina išskirti *steigiamąją ir įsteigtąją* suvereniteto, kaip aukščiausios valdžios, būseną: pirmoji susijusi su ikivalstybiniais ir ikiteisiniais laikais, o antroji – su teisine situacija, jau įsiteigus valstybę bei jos teisinę sistemą⁷. Taigi tik steigiamosios būsenos suverenas yra neribotas *a motu proprio*, o įsteigus valstybę ir jos teisinę sistemą, jis pats save apriboja konstitucijos ir jos pagrindu priimtų įstatymų nuostatomis. Neribota steigiamoji suvereniteto valdžia ypač išryškėja tam tikrose „išimtinėse padėtyse“: valstybės formavimosi, karo, ginkluoto pasipriešinimo, revoliucijų ar kitu kritinės situacijos metu. Šiose būsenose suverenas pasireiškia visų pirma kaip fakto

(t. y. realiai egzistuojančios galios), o ne teisės fenomenas. Tuo tarpu įprastinio valstybės funkcionavimo metu suverenitetas reiškiasi dažniausiai per tam tikras valstybės institucijas ir net pats suverenas (pvz., tauta) tampa pavaldus tam tikroms konstitucijos nustatytoms taisyklėms. Kadangi įsteigtoji valdžia (suverenitetas) paprastai atsiranda priėmus konstituciją, todėl šiame straipsnyje pastarąjį suverenitetą aš norėčiau vadinti „konstituciniu suverenitetu“. Šis terminas yra tikslesnis (nei „įsteigtasis suverenitetas“), nes Konstitucijoje numatytas, pvz., *tautos* suverenitetas nėra Konstitucijos „įsteigiamas“ *stricto sensu*, o tiesiog konstatuojamas jo preegzistavimas.

Kaip jau buvo minėta, pasak M. Römerio, moderni suvereniteto samprata kontinentinėje Europoje turėtų būti siejama su nacionalinių valstybių tiek vidinio, tiek išorinio suvereniteto formavimusi. Ši tendencija atsirado Naujaisiais laikais (XVI amžiuje) kaip tam tikras nacionalinės valstybės vidinės centralizacijos judesys iš Viduramžių paveldėtos partikuliaristinės visuomenės siekiant sukurti vientąsą centralizuotą monarcho valstybinę valdžią, atsiejant ją nuo vietinių feodalų valdžios, taip pat – nuo Bažnyčios. M. Römeris šio siekio iniciatyvą pirmiausia priskiria Paryžiaus universiteto teisininkams, vadinamiesiems legistams, kurie kodifikuotoje Romos teisėje atrastą vientąsą ir nedalomą valdžios sampratą siekė pritaikyti XVI–XVII amžiaus Prancūzijos monarchinei tikrovei.

Su Renesansu ir Reformacija prasidėjęs Europos visuomenių sekuliarizacijos procesas suaktyvėjo Apšvietos laiku, ypač po Prancūzijos revoliucijos, o tai į XIX amžių atnešė ne tik ideologijas (visų pirma liberalizmą ir socializmą / komunistą), bet ir *tautos* suvereniteto sampratos išpopuliarėjimą bei aristokratinės visuomenės nykimo procesą. Kaip teigia Gerardas Delanty, būtent Prancūzijos revoliucijos dvasia paklojo pamatus europinei tvarkai, pagrįstai nacionalinėmis valstybėmis, o pati nacionalinės valstybės idėja „tapo europietiškos modernybės skleidėja“⁸. Todėl XIX–XX amžiuje susikūrusioms nacionalinėms valstybėms ar susiformavusioms visuomenėms labai svarbi tampa *visuotinos pilietinės tautos* (ne tik aristokratų ar bajorų) ar liaudies samprata pagal J. J. Rousseau.

Čia įdomu pastebėti, jog suvereno galių susiejimas su tauta implikuoja ir galimybę šią koncepciją perskaityti individualizmo filosofijos kontekste, t. y. teigiant, jog suverenas šiuo atveju yra tiek tauta, kaip tam tikras visuminis politinis konstruktas, pasireiškiantis per daugumos valią, tiek ir atskiras jos individas ar pilietis. Kitaip tariant, kadangi tauta tiesiogiai

4 Apie J. Bodino valstybės suvereniteto sampratą taip pat žr. LEONAS, P. *Teisės filosofijos istorija*. Vilnius, 1995, p. 142–143.

5 Pvz., būtent taip apie suverenitetą „Leviatane“ rašė Thomas Hobbesas.

6 Žr. pvz.: Konstitucijos 84 str. 16 p.: Respublikos Prezidentas: [...] ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, atveju priima sprendimus dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties įvedimo, taip pat dėl mobilizacijos ir pateikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui (t. p. žr. analogišką nuostatą Konstitucijos 142 str.).

7 Įdomų straipsnį lietuvių kalba apie suverenitetą bei steigiamąją ir įsteigtąją valdžią galima rasti: BUTVILAVIČIUS, D. *Steigiamosios ir įsteigtosios valdžios konstitucinė skirtis // Socialinių mokslų studijos*, 2009, 2(2), p. 79–99.

8 DELANTY, G. *Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė*, Vilnius, 2002, p. 105–107.

pasireikšti negali (arba gali tai padaryti tik labai ribotai), todėl ji turi turėti tam tikrą jai atstovaujantį organą. Ši suvereniteto savybė ypač pasireiškia steigiamojo (pereinamojo) momento „išimtinėje padėtyje“, tai, ką Carlas Schmittas savo žymiajame veikale „Politische Theologie“ (1922), norėdamas parodyti šios padėties „netiesiškumą“, sieja su romėnų maksima *necessitas legem non habet*“ (būtinybė neturi teisės) ir vadina ją *Ausnahmestand*⁹. Išimtinė padėtis pasireiškia ypač tuomet, kai kečiasi valstybinė santvarka, vienai sugriuvus, o kitai dar nesuformavus, pvz., pilietinio karo, rezistencijos ar sukilimo metu. Italų filosofas Giorgio Agambenas C. Schmitto „išimtinės padėties“ sampratą, kuri balansuoja tarp teisės ir politinio fakto, kildina iš Romos respublikos laikotarpiu taikyto *iustitium*“ fenomeno, kuris ir Romos imperijos laikais reiškė tam tikrą pereinamąjį laikotarpį, kai konsulai, prokonsulai, pretoriai, tribūnai ar net kiekvienas Romos pilietis galėjo veikti taip, tarsi turėtų *imperium*, t. y. visą valstybinę valdžią savo rankose¹⁰. Taigi, susidarius kritinei situacijai, vadinamai *tumultus* (pvz., kilus karui ar sukilimui), Romos senatas galėdavo priimti *Senatus consultum ultimum*, kviečiantį kiekvieną Romos pilietį imtis bet kokių priemonių, kurios, jų manymu, yra reikalingos gelbėti valstybę: *rem publicam defendant, operamque dent ne quid respublica detrimenti capiat* (gindamas valstybę / respubliką, elkis taip, kad respublika išvengtų žalos) ir buvo deklaruojama *iustitium* padėtis, t. y. tam tikras valstybės teisinės sistemos suspendavimas. Šiuo momentu neįmanoma identifikuoti tautos (kaip teisinio subjekto) valios, o kiekvienas individas veikia taip, tarsi būtų viso suvereniteto turėtojas. Būtent šiuo „išimtinės (nepaprastos) padėties“ metu susikuria tam tikra tautos atstovybė, kurią C. Schmittas vadina „suverenia diktatūra“ (vok. *souveräne Diktatur*“), kuri imasi iniciatyvos išreikšti tautos valią ir kurią vėliau legitimuoja sukurta (atkurta) valstybė ir jos steigiamasis susirinkimas bei konstitucija. Būtent toks

buvo, pvz., Lietuvos Tarybos ir Steigiamojo Seimo ir jo 1920 m. gegužės 15 d. rezoliucijos santykis. Beje, būtent šios teorijos kontekste kilo garsus C. Schmitto posakis, jog suverenas yra tas, kuris turi teisę veikti išimtinės padėties metu.

Bet čia svarbu pastebėti, jog tarp tautos sukurtos valstybės su savo institucijomis ir tautos, kaip visuomenės, visuomet yra tam tikra įtampa, nes valstybė po kurio laiko turi tendenciją pradėti veikti kaip tam tikras nepriklausomas organizmas. Taigi čia išryškėja tautos suvereniteto ryšys ne tik su jos sukurta valstybe, bet ir su *pilietybe* ar *piliečiu*, turintis savo ištakose jau minėtą Romos piliečio statusą *iustitium* padėties metu ar Atėnų piliečio nuolatinį pasiryžimą eiti ginti savo miesto. Beje, čia galima prisiminti ir Abiejų Tautų Respublikos bajorų pilietybės suvokimą ir net jų *liberum veto*. Taigi čia aiškiai matyti, kad pilietis skiriasi nuo pavaldinio, nes jis pats jaučiasi valstybės kūrėju ir jos tradicijos tęsėju, o kritiniais valstybei momentais (pvz., karo, okupacijos, nepaprastosios padėties metu) – net ir valstybinės valdžios tęsėju, turėtoju ir reiškėju¹¹.

Suvereniteto sampratų įvairovė ir suvereniteto atstovavimas

Iki šiol daugiausiai buvo kalbama apie tautos suverenitetą. Visgi čia būtina pastebėti, jog politikos ir teisės moksle galima rasti pakankamai įvairių teorijų, kuriomis stengiamasi pagrįsti, koks yra pirminės ir aukščiausios valdžios šaltinis. Čia galėčiau pateikti keletą istoriškai susiformavusių suvereniteto subjektų: valstybė (kaip išorinis suverenas), Dievas, monarchas, pilietis, bendruomenės, regionai ar federacijos subjektai, Europa (ES), teisė, partija (ar partijos CK, Politbiuras, gen. sekretorius), tauta, parlamentas (pvz., D. Britanijoje). Čia galima trumpai aptarti kiekvieną iš paminėtų suvereno sampratų, išskyrus Thomaso Hobbeso suvereno – valstybės sampratą, nes, kaip jau buvo minėta, šis straipsnis skirtas ne išoriniam, bet vidiniam suvereniteto konstitucinei teiseje aptarti.

Dievas, kaip vienintelis suvereniteto valstybėje subjektas, istoriškai plačiai buvo pripažįstamas senovės Babilone, Egipte, įvairiais žydų tautos istorijos tarpsniais, musulmoniška ar krikščioniška pasaulyje. Šiuo atveju tikima, kad Dievas veikia valstybėje ne tiesiogiai, o, pvz., per faraoną, pranašą, kalifą ar imperatorių, kaip laikiną Dievo vietininką žemėje.

9 Kalbant apie „nepaprastąją padėtį“ ar bet kokią kitą *išimtinės padėties* formą, reikia pripažinti, jog tai yra demokratijos, o ne absoliutizmo išradimas. Pirmą kartą „nepaprastoji padėtis“ buvo paminėta 1799 m. Prancūzijos Konstitucijos 92 straipsnyje, jame buvo teigiama: „Ginkluoto sukilimo ar kito pavojaus valstybės saugumui atveju įstatymu galima apriboti Konstitucijos veikimą konkrečios vietos ir laiko atžvilgiu. Įstatymų leidybos organui neveikiant, toks laikinas apribojimas gali būti paskelbtas Vyriausybės nutarimu, tačiau tokiu atveju Įstatymų leidybos organas minėtu nutarimu turi būti sušauktas artimiausiu metu.“ Bet suvereniteto sampratos analizės kontekste svarbu pastebėti, jog suverenas čia iškyla kaip tas, kuris prisimama teisę nuspresti, kad konkreči situacija turi būti traktuojama kaip „išimtinė padėtis“, o toks sprendimas kyla ne tiek iš teisės (suverenas visada save traktuoja aukščiau teisės), kiek iš politinės galios ir konkrečios situacijos.

10 AGAMBEN, G. *Stato di eccezione*. Torino, 2003; angliškias vertimas: *The State of Exception*. Chicago, 2005, p. 41. Čia įdomu paminėti, kad būtent remiantis šia romėnų teisės nuostata Abiejų Tautų Respublikoje gyvavo tradicija, kai, mirus karaliu, laikinuoju valstybės vadovu tapdavo aukščiausias Bažnyčios hierarchas – *primas* arba Gniezno arkivyskupas, kuris tarpvaldžiu kviesdavo konvokaciją Seimą ir iki naujo karaliaus išrinkimo būdavo vadinamas *interrex*.

11 Šiame kontekste svarbu paminėti Bernardo Gaillius naujai perskaitytą C. Schmitto koncepciją apie suverena, kaip vienintelį subjektą, turintį teisę spręsti dėl „išimtinės padėties“ ir rezistencinio partizanų karo: GAILLIUS, B. *Partizanų diktatūra* // *Politologija*, 2011/2 (62), p. 74–93.

Čia svarbu pažymėti, kad toks mąstymas egzistuoja ir mūsų laikais kai kuriose musulmoniškos valstybės, o kai kurie žydų ortodoksai iki šiol laikosi nuomonės, kad dabartinė Izraelio valstybė yra neteisėta, nes ją galės įsteigti tik ateityje į žemę atėjęs Mesijas. Romos popiežiaus įvariais istorijos tarpsniais turėtų valstybinę pasaulietinę valdžią taip pat būtų galima priskirti prie dieviškojo suvereniteto pasireiškimo formų¹². Pagal šią teoriją, Dievas, sukūręs žmogų ir pasaulį, nėra pasyvus žemiškojo gyvenimo stebėtojas, bet veikia per savo įsteigtą bendruomenę bei Jį tikinčius žmones. Krikščioniško pasaulio požiūriui į valstybinę valdžią didelę reikšmę turėjo apaštalo Pauliaus žodžiai, jog „kiekviena valdžia nuo Dievo ir nėra valdžios, kuri nebūtų nuo Dievo“ (Rom 13, 1). Pagal šią koncepciją, nėra dualizmo tarp žemiškojo ir dangiškojo pasaulio (tarp *sacrum* ir *profanum*), todėl valstybinė pasaulietinė valdžia šiame pasaulyje turi stengtis atitikti dieviškąją valią.

Monarchą, kaip atskirą suvereniteto subjektą, šiame kontekste galima būtų taip pat atskirai išskirti, nes monarchas dažnai (ypač šiuo metu Europoje) rėmėsi ne tik (ir ne tiek) dieviškuoju autoritetu, kiek tam tikra istorine tradicija. Labai įdomu, kad monarchija Europoje išliko net ir po didžiųjų Naujųjų amžių socialinių politinių pokyčių ir parodė savo sugebėjimą prisitaikyti demokratijos, sekularizacijos ir aristokratijos vaidmens sunykimą sąlygomis. Paradoksalu, bet šiuolaikinėse Vakarų demokratijose monarchijos suvereniteto samprata puikiai sugyvena su tautos suvereniteto idėja. Jau buvo rašoma apie *piliečio*, kaip tam tikro suvereno, tradiciją, kuri ypač pasireiškia „išimtinėje“ valstybės ir visuomenės padėtyje, savo ištakas siejanti su graikų demokratija ir Romos respublika. Tiesa, tokiu atveju pilietis paprastai suvokia, jog jis veikia (pvz., įsitraukia į rezistencinę veiklą) ne savo, o tautos ar kitos bendruomenės vardu. Čia galima tik papildyti, jog šiuolaikinėse demokratijose piliečio, kaip tam tikro suvereno, samprata atsispindi ir prigimtinį žmogaus teisių idėjoje, kai žmogus suprantamas kaip lygiavertis valstybei teisės šaltinis. Pagal šią koncepciją, pilietis (tiksliau – žmogus) tiesiog remdamasis savo prigimtinėmis teisėmis gali kvestionuoti valstybės pozityviąją teisę ir net paduoti valstybę į teisumą.

Centralizavimo ir decentralizavimo procesai yra nuolatos vykstantys ir vienas kitą keičiantys socialiniai politiniai judesiai, o klausimas, ar valstybinė valdžia kyla iš centrinės valdžios, ar centrinė valdžia yra antrinė įvairių bendruomenių ir regionų atžvilgiu,

nėra toks vienareikšmis. Visgi tradicinė federacijos ar konfederacijos teorija teigia, jog šioje valstybėje pirminis teisės šaltinis kyla iš tam tikrų *regionų* (vėliau pavadintų federacijos subjektais), o centrinė federacinė valdžia jos turi tik tiek, kiek jai perdavė federacijos subjektai. Kaip tokios valstybės pavyzdį galima paminėti JAV, Vokietiją ar Šveicariją. Panašiai galima mąstyti ir apie valstybėje egzistuojančias *bendruomenes*: pradėdant nuo šeimos ir baigiant bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis, kurios dažniausiai yra seneni socialiniai dariniai nei pati valstybė. Kai bendruomenės yra stiprios ir turi senas veiklos tradicijas, jos dažniausiai valstybėje turi tam tikrą autonomiją, kurios valstybė negali pažeisti, o šią autonomiją galima aiškinti ir kaip tam tikrą neliečiamo suvereniteto rūšį.

Hansas Kelsenas būtent tarptautinę teisę matė teisės piramidės viršūnėje. Šitokį požiūrį galima būtų perfrazuoti ir kaip tikėjimą tam tikra tarptautine tvarka, kaip aukščiausia ir galutine valdžios forma. Po II pasaulinio karo vykstančią Europos ekonominei politinei integraciją galima taip pat aiškinti kaip H. Kelseno tikėjimo tarptautinės (šiuo atveju – *Europos Sąjungos*) teisės pranašumu prieš nacionalinę teisę įgyvendinimą tam tikra forma. Šitas judesys susijęs ne tik su Europos teisinės sistemos tiesioginiu taikymu, bet ir su jos viršenybės nacionalinės teisės atžvilgiu principu. Šia prasme Europos Sąjunga, kaip „tikrosios“ Europos įvaizdis, tampa ir aukščiausiosios teisės šaltiniu bei tam tikru suverenu, konkuruojančiu su nacionaline valstybe. Šiame kontekste galima kalbėti ir apie *teisės*, kaip tam tikro suvereno, idėją – kad valstybę turi valdyti ne subjektyvus ir kartais net despotiškas žmogus, o objektyvi ir teisinga teisė. Šios idėjos ištakas matome jau antikinėje Atėnų demokratijoje, o ypač – Romos teisininkų darbuose, kurių šedevru visuotinai laikomas *Corpus Iuris Civilis*. Pasak M. Römerio, ši idėja Europoje atgimė kartu su universitetų atsiradimu XII amžiuje ir ypač buvo išpopuliarinta XVI amžiaus Prancūzijos teisininkų, vadinamų legistais. Po Didžiosios Britanijos XVII amžiaus revoliucijos *rule of law* (teisės viršenybės) principas tapo visuotiniu moderniosios demokratijos būtinu rekvizitu. H. Kelsenas aukščiausią teisės šaltinį kildino iš tam tikros mistinės, „pamatinės normos“, grindžiančios visą teisinę sistemą, kurią galima perfrazuoti kaip principą *leges sevandeae sunt*“ (įstatymų / teisės reikia laikytis). Teisės viršenybės ir suvereniteto principą taip pat galima sieti ir su konstitucionalizmo tradicija, pagal kurią konstitucija yra ne tik visuomenės steigiamasis aktas, bet ir tam tikras valstybės teisinės sistemos šventraštis bei vertybė *per se*.

Naujųjų amžių sekularizacija turėjo įtakos ir poli-

¹² Čia įdomu pastebėti, jog pirmojo Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimas XIII amžiuje galėjo būti legitimuotas tikrai popiežiaus, tuo tarpu Vytautas XV amžiuje karaliaus karūną galėjo gauti jau tik iš imperatoriaus malonės.

tinėms ideologijoms atsirasti, iš kurių galima išskirti liberalizmą, socializmą (komunizmą) ir fašizmą. Paskutinės dvi politinės ideologijos susijusios su XX amžiaus totalitarizmo patirtimi. Komunistų bei fašistų ir nacionalsocialistų partijos stengėsi save pristatyti kaip tam tikrą koncentruotą visuomenės elitą. Pvz., komunistų partija buvo visuomenei pristatoma kaip vienintelė politinė organizacija, atspindinti objektivy visuomenės išsivystymo tarpsnį, kuris veda net prie valstybės išnykimo. Taigi remiantis tokia ideologija *politinė partija* (jos vadovas ar koks nors jos Politinis biuras) iškyla kaip vienintelė visuomenės jėga ir aukščiausias teisės šaltinis bei politinės visuomeninės sandaros pateisinimas. Europoje ideologijų susidūrimas privedė prie II pasaulinio karo baisių ir taip save diskreditavo, tačiau dabartiniai Šiaurės Korėjos ir iš dalies Vietnamo bei Kinijos pavyzdžiai rodo, jog ideologijos bei partijos, kaip suvereno, samprata kituose pasaulio regionuose vis dar pakankamai gyvbinga.

Visgi vadinamieji Naujieji laikai Vakarų pasaulyje išpopuliarino *tautos suvereniteto* sampratą. Visų pirma reikia pasakyti, jog tautos samprata nėra viena-reikšmė. Pvz., Abiejų Tautų Respublikos tautos samprata apima išimtinai bajorus (šlėktą)¹³. Tuo tarpu J. J. Rousseau visuomeninės sutarties teorijoje tautos (kaip *populus*) samprata jau apima visus valstybės gyventojus, o XIX amžiaus nacionalinis atgimimas atnešė etninės tautos (*natio*), kaip suvereno, idėją. Tautos, kaip *populus*, idėja buvo priimtinesnė britų, prancūzų ir amerikiečių konstitucinei tikrovei, o vokiečių konstitucinė tautos samprata jau nuo pat istorinės teisės mokyklos susiformavimo XIX amžiuje yra labiau siejama su tauta, kaip *natio*. Su tautos suvereniteto idėja susijusi ir Jungtinės Karalystės konstitucinėje teorijoje atsiradusi *Parlamento suvereniteto* koncepcija. D. Britanijoje jau XVII amžiaus antroje pusėje Parlamentas buvo suprantamas kaip mažas visos visuomenės atvaizdas, apimantis visus visuomenės sluoksnius: monarchą, aristokratų (Lordų rū-

mai) ir besiformuojantį trečiąjį luomą, o vėliau – eilinius gyventojus (Bendruomenių rūmai) ir sudarantis „trinarę instituciją, kuri yra suvereni ir aukščiausia“ ir kuri reiškia neribotą Parlamento (tiksliau – „karaliaus Parlamente“) įstatymų leidybos galią¹⁴.

Šioje trumpoje studijoje būtina aptarti ir tiesioginės bei atstovaujamosios demokratijos (suvereniteto) klausimą. Čia įdomu pastebėti, jog visoje suvereno sampratų įvairovės paletėje – tik monarcho (bei tam tikra prasme britiškojo Parlamento) suverenitetas gali reikštis tiesiogiai. Visi kiti suvereniteto subjektai arba gali pasireikšti tik per atstovavimą, arba, pvz., kaip yra tautos, kaip *populus* (bent jau atsižvelgiant į J. J. Rousseau koncepciją), suvereniteto koncepcijos atveju – tiesioginis suvereniteto pasireiškimas visuotiniame balsavime gali pasireikšti tik išimtiniais atvejais, nes reikalauja visų be išimties savo narių dalyvavimo¹⁵. Čia įdomu pastebėti, jog, kaip teisingai rašė M. Römeris, etninės tautos, kaip *natio*, suverenitetas kyla iš istorinės tęstinės tautos idėjos ir konkrečiu istoriniu metu tautos gyvoje kartoje pasireiškia arba atstovaujamas per „teisinę tautą“, t. y. balsuojančius ar kitaip valstybės gyvenime dalyvaujančius jos piliečius¹⁶. Panašiai ir teisės suvereniteto atstovai yra teismai arba tiksliau – teisėjai, veikiantys teismo vardu. Tai pirmiausia pasakytina apie aukščiausius teismus, ypač – konstitucinį teismą.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima konstatuoti, jog skirtingos suvereniteto sampratos ne tik egzistavo skirtingu istorijos laikotarpiu, bet net ir tuo pačiu metu toje pačioje valstybėje gali koegzistuoti keletas aukščiau minėtų suverenų. Kaip pavyzdį galima paminėti kad ir Jungtinę Karalystę, kur šiuo metu taikiai koegzistuoja tautos suvereniteto idėja (pasireiškia rinkimų metu), Parlamento suvereniteto koncepcija ir teisės viršenybės (*rule of law*) principas, reiškiantis, jog net ir tauta bei Parlamentas privalo laikytis tam tikrų konstitucinių (dažnai net neužrašytų) tradicijų ir konvencijų. Toliau suvereniteto pliuralizmo idėja bus plėtojama nagrinėjant 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją.

13 Interpretuodamas Konstitucijos IV straipsnį Eligijus Raila teigia, jog 1791 m. Gegužės 3 dienos konstitucijoje „tautos“ (lenk. „narod“, originaliame lietuviškame vertime – „Gimina“) samprata jau apeliuoja ne tik į šlėktą, bet ir į miestiečius bei valstiečius (valsčionis); „žmones žemdirbius [...], kurie sudaro didžiausią tautos gyventojų dalį...“ Žr. RAILA, E. *Apie 1791 Gegužės 3-iosios konstituciją // Aidai*, 2007, p. 53. Šiuolaikinį to paties autoriaus šios Konstitucijos teksto lietuvišką vertimą galima rasti: 1791 m. *Gegužės 3 d. konstitucija*, Vilnius, 2001. Visgi teisybės dėlei reikia pripažinti, jog Gegužės 3-iosios konstitucijos „tautos“ samprata turi dvi prasmes: šią sampratą, be abejo, paveikė J. J. Rousseau visuotinės tautos samprata (žr., pvz., V straipsnio formuluoje: „Visa žmonių visuomenės valdžia kyla iš tautos valios“ arba originaliame vertime: „Wjjsokie macie Zmoniu Draugisto prasidieie ysz walos Gimini“), tačiau, kita vertus, čia vyrauja „tradicinė“, t. y. šlėktiškiosios (bajoriškosios) tautos, samprata, nes pačią Konstituciją priėmė tik bajorai ir jos keitimo kompetencija numatyta tik jiems, be to, Konstitucija nepaaiškino luominės santvarkos ir neįvedė visuotinės rinkimų teisės. Apie dvejopą tautos sampratą Gegužės 3-iosios konstitucijoje žr., pvz., PIETRZAK, M. *Konstitucija 3 Maja 1791 roku*. Wydawnictwo Sejmowe, 2011, p. 9.

14 Visgi tikslumo dėlei reikia pasakyti, jog žymus anglų konstitucionalistas A. V. Dicey, komentuodamas Austiją, išskiria juridinį ir politinį suvereniteta, teigdamas, jog juridinis (teisinis) suverenitetas pagal Anglijos konstituciją priklauso Parlamentui (karaliui Parlamente), tuo tarpu politinis suverenitetas priklauso rinkėjams. Žr. DICEY, A. V. *Konstitucinės teisės studijų įvadas*. Vilnius, 1998, p. 52.

15 Apie tokį „vienbalsį“ Konektkuto ir Rod Ailando baltųjų kolonistų pritarimą savo valstijų konstitucijoms rašo M. Römeris, remdamasis vokiečių autoriumi J. Hatscheku. Žr. M. Römeris. Op. Cit. 186. Visgi ir čia šis „vienbalsiškumas“ yra tik sąlyginis ir neišlaiko J. J. Rousseau reikalavimo nustatant visuomeninę sutartį dalyvauti visiems gyventojams, nes šiame balsavime nedalyvavo minėtose valstijose gyvenę čiabuviai indėnai ir afroamerikiečiai.

16 Žr. M. Römeris. *Ibid.*, p. 166–167.

Suvereniteto pliuralizmas ir tautos suvereniteto samprata 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje

Pirmiausia reikia pabrėžti, jog 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje *expressis verbis* minimas tik Tautos suverenitetas¹⁷, o preambulėje teigiama, jog Lietuvos valstybės kūrėjas yra *lietuvių tauta*. Tačiau, atidžiau pasižiūrėjus į Konstitucijos tekstą, čia galima rasti nuorodų ir į kitus viešosios valdžios suverenius šaltinius, pvz.: 1) pilietį (žmogų), 2) vietos savivaldą, 3) Europą (ES), 4) teisę ir net 5) Seimą, kaip instituciją, turinčią tam tikrus suverenios valdžios bruožus. Visgi šis suverenų pliuralizmas nepaneigia 1992 m. Konstitucijos preambulės nuostatos, kurioje nurodyta, jog suverenas, kaip Lietuvos valstybės kūrėjas, yra tik vienas – tai „lietuvių tauta“. Kita vertus, tai nereiškia, jog kiti čia paminėti suverenai taip pat buvo įsteigti lietuvių tautos ar Lietuvos valstybės – Konstitucija tam tikra prasme konstatavo jų (pre)egzistavimą ir kartu įsipareigojo gerbti jų suverenų autonomiškumą. Šitokį 1992 m. Konstitucijos pliuralizmą galima būtų prilyginti teologinei *kenozės* teorijai, kuri reiškia Visagalio Dievo savęs apribojimą pasaulio kūrybos metu, t. y. Dievas (kuris yra visa ir visur), sukurdamas pasaulį, tarsi atsitraukė į šalį, susimąžino, kad padarytų vietos savo kūriniui – pasauliui. Panašiai ir Lietuvos valstybės įkūrėja – lietuvių istorinė tauta, sukūrusi valstybę, tarsi atsitraukė į šalį ir dalinasi suverenitetu su kitais subjektais ar tiksliau – pripažįsta kitų suverenų koegzistavimą valstybėje. Tačiau Lietuvos valstybei iškilus pavojui, lietuvių tauta, kaip steigiamasis suverenas, vėl galėtų pasireikšti ir laikinai perimti visą suverenitetą į savo rankas.

Aišku, Konstitucijoje galima rasti ir kai kurias bendruomenes, kurioms suteikiama tam tikra autonomija ar veiklos savarankiškumas, į kurį valstybė tarsi pasižada nesikišti (čia galima išskirti tautines bendrijas (37 ir 45 str.)¹⁸ ir bažnyčias bei religines organizacijas (43 str.)¹⁹), tačiau kadangi šiame straipsnyje suverenitetas suprantamas kaip viešosios valdžios atributas, reikia pripažinti, jog nors ir minėtų bendruomenių veikla gali būti kažkiek susijusi su viešosios valdžios įgyvendinimu ar administravimu, tačiau visgi jų pagrindinė funkcija dabartinėje Lietuvos valstybėje susijusi su tam tikrais žmogaus poreikiais, o ne valdžios

siekimu²⁰. Šiame kontekste verta paminėti ir universitetus bei kitas aukštąsias mokyklas, kurioms pagal Konstitucijos 40 straipsnį „suteikiama autonomija“ ir kurios gali būti vadinamos „akademine valdžia“, tačiau jų pagrindinė veikla susijusi su mokslu ir studijomis (kiek mažiau su ugdymu) ir todėl šiuolaikinėje demokratijoje jų valdžia pasireiškia daugiau per autoritetą ir prestižą nei per tiesioginius galios svertus. Taigi Konstitucijoje įtvirtintą minėtų bendruomenių ir aukštųjų mokyklų veiklos autonomiją reikėtų vertinti kaip tam tikrą valdžios decentralizavimą ir pliuralizmą, bet ne kaip suvereniteto pasireiškimą.

Grįžtant prie tautos suvereniteto klausimo, visų pirma reikia atskirti jau anksčiau nagrinėtą steigiamąją (*pouvoir constituant*) ir įsteigtąją valdžią (*pouvoir constitué*). Toks suskirstymas preambulėje randama nuorodą į lietuvių tautą²¹ mums leidžia perskaityti taip, jog būtent istorinė tęstinė lietuvių tauta (*natio lituanus*) pagal Konstituciją yra steigiamojo suvereniteto subjektas²². Čia mes matome tam tikrą Lietuvos konstitucingumo tradicijos tęstinumą, nes ir kituose Lietuvos steigiamojo pobūdžio pirminiuose teisės aktuose: 1918 m. Vasario 16 d. Akte, 1949 m. vasario 16 d. LLKS Tarybos deklaracijoje ir 1990 m. Kovo 11 d. Akte (per nuorodą į 1918 m. Vasario 16 d. Aktą) būtent lietuvių tautos vardu yra sukuriama bei atkuriamas Lietuvos valstybė.

Tuo tarpu, sukūrus valstybę ir ypač – priėmus jos Konstituciją, ne tik yra įsteigiamos įvairios viešosios valdžios institucijos, bet ir pati Tauta tam tikra prasme yra institucionalizuojama, t. y. ji tampa ne tik istorine, socialine ar politine, bet ir teisine kategorija, kaip įsteigtosios valdžios tam tikra konstitucinė institucija. Jau buvo minėta, jog Konstitucijos tekstas konstitucinio suvereno titulą suteikia tik vienam subjektui – Tautai, tačiau čia natūraliai kyla klausimas, apie kokią Tautos²³ sampratą čia kalbama: apie pilietinę tautą (*populus*) J. J. Rousseau teorijos prasme ar apie etninę istorinę tęstinę tautos sampratą – *natio*?

17 Konstitucijos 2 str.: Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai; 3 str.: Tautai priklauso suverenios galios; 4 str.: Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus.

18 „Pilietinių bendrijų savasavimiškos kultūros reikalus, švietimą, labdarą, savitarpio pagalbą tvarko savarankiškai.“

19 „Bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai tvarkosi pagal savo kanonus ir statutus.“

20 Įdomu yra tai, jog Konstitucijos 35 ir 44 straipsniuose numatyta viena bendruomenės rūšis – politinė partija, kurios pagrindinis tikslas susijęs su viešosios valdžios siekimu. Tačiau Konstitucijoje nėra numatytas politinių partijų konstitucinis savarankiškumas ar autonomija, kurie įtvirtinti aukščiau minėtoms bendruomenėms.

21 „Lietuvių tauta prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvos valstybę [...] atgimusias Lietuvos valstybės pilietinę valią priima ir skelbia šią Konstituciją.“

22 Čia svarbu paminėti, jog tik sukūrus valstybę tautos vardu, galima konstatuoti šios konkrečios tautos suverenitetą. Tol, kol tauta valstybės nesukūrė, josios suverenitetas yra daugiau teorinio lygmens dalykas.

23 Čia galima būtų paminėti šias su tautos suverenitetu susijusias Konstitucijos nuostatas: 2 straipsnyje konstatuojama, jog suverenitetas priklauso Tautai, 4 straipsnyje teigiama, kad Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią, 9 straipsnyje – kad svarbiausi Tautos gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu, 46 straipsnyje, kad valstybė turi savo ekonominę veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, 55 straipsnyje – kad Seimą sudaro Tautos atstovai ir 82 straipsnyje, kad išrinktas Respublikos Prezidentas prisiekia Tautai.

Mano atsakymas yra tas, kad Konstitucijoje minima Tautos, kaip įsteigtosios konstitucinės valdžios subjekto, samprata apeliuoja tiek į etninę tęstinę istorinę lietuvių tautą, tiek į pilietinę teisinę Lietuvos tautą. Toks mano atsakymas remiasi tuo, jog istorinės lietuvių tautos – *natio* aspektas atsispindi ne tik preambulėje, bet ir Konstitucijos tekste: lietuvių, kaip valstybinės, kalbos statute (14 str.) bei nuostatoje, kad kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje (32 str.), todėl lietuvių tauta, kaip Lietuvos valstybės įkūrėja, yra ne tik steigiamojo suvereniteto subjektas, bet ir (atstovaujama teisinės Tautos) toliau „kuria Lietuvos valstybę“, kaip įsteigtojo suvereniteto Tauta, numatyta jau minėtuose Konstitucijos 2, 3, 4, 9, 46, 55 ir 82 straipsniuose. Kita vertus, Konstitucijos minėtuose straipsniuose numatytas „Tautos“ terminas taip pat turi būti siejamas ir su pilietine tauta, kuri per visuotinius balsavimus ar referendumus konkrečiai įgyvendina suverenią valdžią. Šią nuomonę pagrindžia, pvz., tai, jog 1991 m. konstituciniame įstatyme „Dėl Lietuvos valstybės“ vartojamas terminas „Lietuvos tauta“ (šis konstitucinis įstatymas yra 1992 m. Konstitucijos sudedamoji dalis), be to, Konstitucijoje numatyta Seimo nario priesaika taip pat apeliuoja į „Lietuvos žmonių gerovę“ ir taip suteikia galimybę ne lietuvių tautybės Seimo nariui sieti save ne tik su lietuvių tauta, bet laikyti save ir Lietuvos (t. y. pilietinės) tautos atstovu. Beje, taip pat ir 2004 m. konstituciniame akte apeliuojama į „Lietuvos Respublikos piliečių valią“.

Šitokia dualistinė „Tautos“ termino reikšmė atsispindi ir Konstitucijos projektuose: daugumoje projektų buvo vartojama pilietinės „Lietuvos tautos“ samprata, o dabartinės Konstitucijos preambulės nuoroda į „lietuvių tautą“ ir neutralus 2 straipsnio terminas, kad „Suverenitetas priklauso *Tautai*“, paimtas iš Egidijaus Jarašiūno projekto kaip siekis sustiprinti istorinį tęstinį „Tautos“ termino aspektą²⁴. Tačiau čia būtina pabrėžti, jog šios abi Tautos sampratos neturėtų būti priešingos, o suprantamos kaip hermeneutiškai papildančios viena kitą.

1992 m. Konstitucija mums leidžia konstitucines suverenias galias priskirti ne tik Tautai, bet ir *Tautos atstovybei* – Lietuvos Respublikos *Seimui*. Jau Konstitucijos 4 straipsnyje pasakyta, jog suvereni galia gali būti vykdoma ne tik tiesiogiai per Tautą, bet ir per Tautos atstovus, o tiksliau – Tautos atstovybę Seimą. Be to, Konstitucijos XIV skyriuje Konstitucijos keitimo kompetencija suteikiama ne tik tautai per referendumą, bet ir Seimui. Tiesa, tai jis daro ne įprasta legisla-

tyvine kompetencija, o kvalifikuota balsų dauguma, be to, antro balsavimo dėl pritarimo Konstitucijos pataisoms reikalavimas primena apeliaciją į tautą, nes sprendimą dėl antrojo balsavimo gali priimti jau kito šaukimo Seimas (jau po naujo Seimo rinkimų, atsižvelgęs į tautos balsavimo rezultatus), visgi pačioje Seimo kompetencijoje keisti Konstituciją, kaip steigiamąjį aktą, matyti tautos atstovybės suvereniteto bruožai. Reikia pripažinti, jog Seimo steigiamieji bruožai pagal 1992 m. Konstituciją nėra tokie ryškūs, kaip Britanijos parlamento, visgi jie yra didesni nei, pvz., JAV kongreso, kuris neturi kompetencijos keisti Konstituciją.

Jau buvo minėta, jog tautos suvereniteto pasireiškimas tiesiogiai susijęs su konkrečiais žmogaus veiksmais, todėl tautos suvereniteto įgyvendinimas veda prie kiekvieno *žmogaus* orumo ir prigimtinių žmogaus teisių pripažinimo. Tautos suverenitetui pasireikšti nėra kito kelio, kaip per konkretų žmogų – pilietį. Todėl jau Konstitucijos preambulėje kalbama apie „prigimtinę *žmogaus* (ir Tautos) teisę laisvai gyventi ir kurti protėvių žemėje“. Šioje preambulės nuostatoje žmogus suprantamas kaip „mažasis“ ar „pirminis“ suverenas, iš kurio ir kyla tauta bei jos suverenitetas. Toliau, Konstitucijos 3 straipsnyje, randame jau nagrinėtą nuostatą, jog lemtingais tautos ir visuomenės momentais, ypač pasireiškiančiais *iustitium* padėtyje, kiekvienas pilietis, kaip tautos ir valstybinės bendruomenės narys, „turi teisę priešintis bet kam, kas kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę“. Tuo tarpu Konstitucijos 18 straipsnyje pateikiama žmogaus, kaip įgimtų ar prigimtinių teisių turėtojo, samprata, pagal kurią žmogaus teisės riboja tautos suverenitetą, nes pastarasis negali pažeisti tam tikrų prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių.

Kitas Konstitucijoje paminėtas autonomiją turintis subjektas, kurį galima priskirti prie suverenių galių turėtojų, yra *savivaldybės*. Konstitucijos 120 straipsnyje teigiama, kad „savivaldybės pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia *laisvai* ir *savarankiškai*“. Ši nuostata reiškia, kad valstybė (centrinė valdžia) negali pati per savo institucijas organizuoti savivaldybių valdymo (išskyrus išimtiniais atvejais įvedus laikiną tiesioginį valdymą), o turi leisti tai daryti demokratiškuose rinkimuose vietinių gyventojų išrinktoms savivaldybės institucijoms. Nors Lietuva neturi senų vietos savivaldos tradicijų, kokias turi kai kurios Vakarų Europos šalys, visgi Magdeburgo teisės LDK jau XIV–XV amžiuje turėjo ne tik Vilnius, bet ir Kaunas, Trakai, Gardinas, o vėliau gavo ir kiti LDK miestai ir miesteliai. Čia pažymėtina, jog vietos savivalda buvo garantuojama tiek 1791 m. Gegužės 3 d., tiek ir 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijos.

²⁴ Konstitucijos projektų tekstus žiūrėti: VAIČAITIS, V. A. . *Hermeneutinė teisės samprata ir Konstitucija* // Justitia, 2009, p. 47–215.

Istoriškai galima teigti, jog vietos bendruomenė yra ankstesnis darinys nei valstybė, todėl visai logiška, kad 1992 m. Konstitucija grąžina sovietinės okupacijos panaikintą vietos savivaldą ir taip apriboja centrinę valdžią arba ją decentralizuoja tokiu būdu, kad tam tikra viešosios valdžios erdvė paliekama už konstitucinio suvereno kompetencijos ribų. Todėl tam tikra prasme galima kalbėti apie vietos savivaldos suverenumą 1992 m. Konstitucijoje.

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtina konstitucionalizmo tradiciją garantuojantį Konstitucinį Teismą, o tai kartu su Konstitucijoje numatytu teisinės valstybės (angl. *rule of law*) principu galėtų būti traktuojama kaip *teisės viršenybės* arba suvereniteto įtvirtinimas. Čia teisė iškyla ne tik kaip tam tikras instrumentas viešosios valdžios rankose, bet ir kaip tam tikra vertybė *per se*. Aišku, teisės viršenybė pozityvistinėje teisinėje tikrovėje gali privesti prie autoritarinio režimo, tačiau demokratinėje valstybėje, kurioje pripažįstamas ne tik valdžių padalijimas, bet ir suverenių galių pliuralizmas, to siekiama išvengti pasitelkus įvairius „stabdžių ir atsvarų“ mechanizmus. Šie mechanizmai yra: jau minėtas valdžių padalijimas ir decentralizavimas, teismų nepriklausomumo principo garantavimas, žmogaus teisių apsauga ir kt. Būtent šiame kontekste teisės viešpatavimas arba suverenitetas yra demokratijos vertybė, ateinanti į šiuolaikinės demokratines teises sistemas dar iš antikinės Romos teisės tradicijos, *Corpus Iuris Civilis* kompiliacijos bei XVI amžiaus Europos teisininkų legistų patirties. XVI amžiaus Lietuvos Statutų parengimas ir priėmimas taip pat gali būti vertinamas kaip tam tikras teisės suverenumo pasireiškimo bruožas.

2004 m. konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, kuris yra 1992 m. Konstitucijos sudedamoji dalis, į Lietuvos konstitucinę tikrovę įvedė dar vieną konstitucinio suvereniteto subjektą – tai yra Europos Sąjungą. Lietuvos Respublika, priėmusi šį konstitucinį aktą ir tapusi Europos Sąjungos, kaip tam tikros specifinės tarptautinės organizacijos, nare, kartu apribojo savo suverenias galias šios organizacijos naudai – kompetencijose, numatytose steigimo sutartyse²⁵. Šiame konstituciniame akte Europos Sąjunga iškyla kaip tam tikras tarptautinis (regioninis) darinys, egzistuojantis lygiagrečiai su nacionaline valstybe. Šia prasme Europos Sąjunga turi dvejopą pobūdį: viena vertus, ji pati yra sukurta nacionalinių valstybių ir tik iš jų egzistavimo gauna savo legitimumą, kita vertus, ji per savo institucijas suformulavusi ES teisės viršenybės principą

bei apeliuodama į „Europos tautas“²⁶ veikia kaip neutralus suverenus autoritetas, kuriam turi paklusti nacionalinių valstybių teisinės sistemos. Šia prasme Europos Sąjungos suvereniteto samprata yra panaši į (tarptautinės) teisės viršenybės idėją, išsakytą H. Kelso XX amžiaus pradžioje.

Keletas apibendrinimų

Baigdamas pateiksiu keletą apibendrinimų. Suverenitetas gali būti skirstomas į *išorinį*, visų pirma tarptautinės teisės reguliuojamą *valstybės suverenitetą* – t. y. nepriklausomumą nuo kitų tarptautinės teisės subjektų, ir *vidinį*, kaip konstitucinės teisės reguliavimo objektą. Visgi vidinis ir išorinis suverenitetas turėtų būti suprantamas kaip tarpusavyje susijusios to paties suvereniteto savybės. Suverenitetas yra viena sudėtingiausių filosofinių, politinių ir teisinių sampratų, reiškiančių nedalomą aukščiausią viešosios valdžios šaltinį. Tačiau reikėtų skirti *steigiamąjį* ir *konstitucinį* suverenitetą. Steigiamasis suverenitas dažniausiai pasireiškia įsteigiant (atkuriant) valstybę pereinamosiose ar „išimtinėse padėtyse“. Kitas steigiamojo suvereno pasireiškimo momentas – naujos Konstitucijos priėmimas. Todėl tik steigiamasis suverenitas (*souverain constituant*) yra visiškai laisvas ir nepribotas jokių savo pasireiškimo taisyklių. Tuo tarpu valstybės steigiamuoju (visų pirma konstituciniu) aktu steigiamasis suverenitas tampa konstituciniu ar konstitualizuotu suverenu (*souverain constituaisé*) ir taip pats save apriboja, nes jis tampa vienu iš konstitucinių teisių institutų ir privalo veikti pagal savo paties nustatytas veikimo taisykles. Nors demokratinė Konstitucija paprastai numato vieną titulinį konstitucinį suvereną (dažniausiai tai yra *tauta*), tačiau šiuolaikinėje demokratinėje valstybėje, pripažįstančioje valdžios padalijimą ir decentralizaciją, galima atpažinti tam tikrą įvairių konstitucinių suverenių pliuralizmą, t. y. konstitucinėje sistemoje gali koegzistuoti keletas konstitucinių suverenių.

Istorinėje perspektyvoje galima rasti įvairių Suvereniteto subjektų, kurie legitimuodavo viešąją valdžią: nuo popiežiaus ar imperatoriaus iki politinės partijos. Šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse dažniausiai pasitaikantis suverenitetas priskiriamas *tautai*: tiek, kaip pilietinei tautai (*populus*), kylančiai iš J. J. Rousseau visuomeninės sutarties idėjos, tiek ir etninei tautai (*natio*), puoselėjai vokiečių istorinės teisės mokyklos.

25 Nors tai *expressis verbis* konstituciniame akte ir nesakoma, nes jame vartojamas švelnesnis „kompetencijos“ terminas: „dalijasi ar patiki [...] kompetencija“.

26 Žr., pvz., Europos Sąjungos sutarties 1 straipsnio nuostatą: „Ši Sutartis ženklina naują glaudesnę Europos tautų sąjungos kūrimo etapą...“ Europos Sąjungos Taryba 2010 m. gegužės 28 d. (OR. fr.). 6655/2/08. Rev 2. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st06655-re02.lt08.doc>.

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje numatytas steigiamasis suverenitas –lietuvių istorinė tęstinė tauta (*natio lituanus*). Tuo tarpu titulinis konstitucinis suverenitetas pagal Konstituciją priklauso ne tik istorinei lietuvių tautai, bet ir Lietuvos pilietinei tautai (*populus lituanus*). Kartu Konstitucijos tekstas dabartinėje Lietuvos konstitucinėje sistemoje leidžia išskirti ir kitų konstitucionalių suverenų galių koegzistavimą (kartu su tautos suverenitetu): t. y. pilietis (žmogus) ir žmogaus teisės, teisė ar teisės viešpatavimo principas, savivaldybės ir Europos Sąjunga.

Šaltiniai

Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr.33-1014.
Lietuvos Respublikos Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 111-4123.
Europos Sąjungos sutartis. Europos Sąjungos Taryba 2010 m. gegužės 28 d. (OR. fr.). 6655/2/08. Rev 2.

Literatūra

AGAMBEN, G. *Stato di eccezione*. Torino, 2003.
BUTVILAVIČIUS, D. *Steigiamosios ir įsteigtosios valdžios konstitucinė skirtis* // Socialinių mokslų studijos, 2009, 2(2), P. 79–99.
DELANTY, G. *Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė*. Vilnius, 2002.
DICEY, A. V. *Konstitucinės teisės studijų įvadas*. Vilnius, 1998.
GAILIUS, B. *Partizanų diktatūra* // Politologija, 2011/2 (62).
LEONAS, P. *Teisės filosofijos istorija*. Vilnius, 1995.
PIETRZAK, M. *Konstitucija 3 Maja 1791 roku*. Wydawnictwo Sejmowe, 2011.
RAILA, E. *Apie 1791 gegužės 3-iosios Konstituciją*. Vilnius, 2007.
RÖMERIS, M. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė*. D. 2. *Konstitucinės institucijos*. T. 1. Suverenitetas. Kaunas, 1939.
VAIČAITIS, V. A. *Hermeneutinė teisės samprata ir Konstitucija* // Justitia, 2009.

KONSTITUCINIS KOMPETENCIJOS PASIDALIJIMAS TARP RESPUBLIKOS PREZIDENTO IR LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS

Petras Ragauskas

Ižanga

Nors nuo galiojančios 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo praėjo du dešimtmečiai, daugybė su vykdomosios valdžios funkcijų įgyvendinimu susijusių klausimų vis dar neturi aiškių atsakymų. Žinoma, aiškus aiškumui nelygu, ir jei matydami gana nuoseklią praktinę veiklą sakytume, kad toks nuoseklumas kuo puikiausiai liudiją aiškumą – būtume savotiškai teisūs. Tačiau teisūs tik politinės tikrovės ar valdymo proceso pažinimo prasme. Tuo tarpu tokia pati išvada vargu ar būtų tinkama šį klausimą svarstant teisiniu ir juo labiau dar siauresniu – konstituciniu požiūriu. Juk tam tikros praktikos ilgaamžiškumas ir gyvybingumas savaime neliudija nei jos teisėtumo, nei teisingumo. Tarkim, iki 2007 m. daugelio buvo laikoma, jog tvarka, pagal kurią savivaldybių tarybų rinkimuose varžėsi tik politinių partijų suformuoti kandidatų sąrašai, yra teisėta ir kuo puikiausiai atitinka Konstituciją. Pagal šią tvarką septynis kartus buvo vykdyti nacionaliniai savivaldybių tarybų rinkimai (ir išrinktos savivaldybių tarybos). Bet 2007 m. vasario 9 d. Konstitucinio Teismo nutarimas šią praktiką privertė pakeisti. Būtent todėl čia pabandysiu ne tik aiškintis dabartinę realybę, bet ir įvertinti jos santykį su Konstitucija bei galimas alternatyvas susiklosčiusiai praktikai.

Kalbant apie Prezidento ir Vyriausybės kompetencijos sričių atribojimą ir bendrai įgyvendinamą kompetenciją, pirmiausia vertėtų atskirti dvi įgaliojimų sritis – vidaus politiką ir užsienio politiką.

Vidaus politikos sritis

Sistemiškai interpretuojant nuostatas, kuriomis Konstitucijoje įvardijama minėtų institucijų kompetencija, iš pirmo žvilgsnio viskas atrodo gana aišku: remiantis Konstitucijos 94 straipsnio 1 punktu Vyriausybė „tvarko krašto reikalus“, taigi *inter alia* turi *bendrają* likutinę (kitoms institucijoms specialiai nepriskirtą) kompetenciją, o Prezidentas vykdo tik *konkrečias* Konstitucijos 84 straipsnyje ir kai kuriuose kituose Konstitucijos straipsniuose bei įstatymuose numatytas funkcijas.

Tiesa, kai Prezidento įgaliojimai siejasi su Konstitucijos 85 straipsnyje pateikiama nuoroda į 84 straipsnyje įvardintas funkcijas vidaus politikos srityje, jo aktai kontrasignuotini Vyriausybės narių. Taigi šiais atvejais galime plačiau prasme sakyti, kad atitinkamas funkcijas Prezidentas vykdo kartu su Vyriausybe (kaip tai *expressis verbis* formuluojama užsienio politikos funkcijų vykdymo atveju).

Pagrindinis neaiškumas (arba nežinomas) yra Konstitucijos 77 straipsnio nuostata „[Respublikos

Prezidentas] daro visa, kas jam pavesta [...] įstatymų“. Kyla mažiausiai du klausimai: 1) ar nesant atitinkamų Konstitucijos nuostatų vien įstatymu Prezidentui gali būti pavedamos funkcijos, susijusios su „krašto reikalų tvarkymu“ arba „valstybės saugumo ir viešosios tvarkos garantavimu“ ir, jei negalima (o atrodo, kad taip ir yra), 2) kaip „krašto reikalų tvarkymą“ bei „valstybės saugumo ir viešosios tvarkos garantavimą“ atskirti nuo kitokio pobūdžio veiklos?

Klausimas dėl konkrečių funkcijų priskyrimo minėtoms kategorijoms sudėtingas ne vien dėl to, kad pats jų turinys gali kelti abejonių. Dar daugiau abejonių kyla tuomet, kai klausimas tiesiogiai ar net netiesiogiai siejasi su kitomis funkcijomis (pvz., užsienio politika). Arba kai tam tikri veiksmai bent jau tiesiogiai nėra priskirtini nei krašto reikalų tvarkymui, nei valstybės saugumo ir viešosios tvarkos garantavimui, tačiau turi akivaizdų ryšį su pastarosiomis funkcijomis ar bent jau šias funkcijas tam tikra apimtimi vykdančiomis institucijomis.

Tarkim, ar galime tvirtai teigti, kad galiojantis Policijos veiklos įstatymas reikšmingai nesumažina faktinių Vyriausybės galimybių vykdyti minėtas jai priskirtas konstitucines funkcijas, jei policijos generalinį komisarą skiria ir atleidžia (taip pat nepasitikėjimą jam reiškia, tiesa, tai jau daroma nebe pagal įstatymą, o pagal susiklosčiusią praktiką) Respublikos Prezidentas? Jei valstybės vadovui kažkokiu būdu sugebantis įtikti policijos generalinis komisaras nesusitvarko policijos sistemoje, o Vyriausybė neturi priemonių pakeisti hierarchiniu pavaldumu grįstos statutinės įstaigos vadovą – ar teisiniu požiūriu ji gali būti atsakinga už tinkamą viešosios tvarkos garantavimo funkcijos vykdymą? Juk policija yra pagrindinė šią funkciją tiesiogiai įgyvendinanti institucija. Tam tikra prasme tai beveik tas pats, kaip reikalauti Seimo Pirmininko atsakomybės už tai, kad kai kurie Seimo nariai praleidžia daugybę posėdžių arba nebendrauja su rinkėjais.

Dar daugiau abejonių kelia kitas (gana glaudžiai susijęs) klausimas: ar Valstybės saugumo departamentą nuo pavaldumo ir atskaitomybės Vyriausybei šiuo metu atsiejantys įstatymai dera su konstitucine pastarosios pareiga garantuoti valstybės saugumą? Taip, tiesa, Respublikos Prezidento kompetencija skirti saugumo tarnybos vadovą eksplicitiškai įtvirtinta Konstitucijos 84 straipsnio 14 punkte (tuo ši situacija iš esmės skiriasi nuo policijos atvejo). Nepaisant to, situacija, kai konstitucinę atsakomybę už valstybės saugumo užtikrinimą turinti Vyriausybė pagal galiojančius įstatymus realiai neturi jokių veiksmingesnių saugumo tarnybos atžvilgiu taiky-

tinų poveikio priemonių¹ (policijos atveju jų bent kažkiek yra), sunkiai pateisinama ir paaiškinama Konstitucijos požiūriu.

Remiantis galiojančiais įstatymais, santykiai tarp Vyriausybės ir Valstybės saugumo departamento, atrodo, grindžiami minimalia abipuse (*sic!*) *quasi*-subordinacija: ši saugumo tarnyba nevykdo Vyriausybės politikos valstybės saugumo srityje ir tik sąlyginai vykdo tam tikrus su ja susijusius pavedimus (Valstybės saugumo departamento įstatymas suformuluotas taip, kad būtent ši įstaiga sprendžia, kokią informaciją, išvadas ar rekomendacijas iš jos turėtų gauti Vyriausybė², ir jokių bent kiek reikšmingesnių poveikio priemonių – kaip atskaitomybė, skyrimas į pareigas, neapsitikėjimo pareiškimas ar pan. – įstatymai nenumato; padėtį šiek tiek gelbsti Valstybės saugumo departamento statuto nuostata, kad Saugumo departamento generalinis direktorius vykdo ne tik Seimo ir Respublikos Prezidento, bet ir Vyriausybės pavedimus, tačiau tik „susijusius su šio departamento funkcijomis“^{3,4}), o Vyriausybė privalo atlikti tai ko iš jos pareikalauja saugumo tarnyba⁵.

Eikim dar toliau ir pabandykim įvertinti, ar Respublikos Prezidentas gali (ir kodėl) skambinti ministerijos valdymo sričiai priskirtos Vyriausybės įstaigos (čia terminą vartojau plačiąja prasme) vadovui ir reikalauti jo paaiškinimų ar juo labiau tam tikro elgesio, sprendimų priėmimo arba susilaikymo nuo jų? Juk su mi-

1 Taip teigiama *inter alia* atsizvelgiant į tai, jog *netgi žvalgybos tarnybų atskaitomybės* (ką jau kalbėti apie pavaldumą) ir galimybę taikyti poveikio priemones *aukščiausiosioms valstybės institucijoms*, užtikrinančioms nacionalinį saugumą (jomis įstatyme laikomi ne tik Seimas ir Respublikos Prezidentas, bet ir Vyriausybė), *principų įtvirtinanti* Žvalgybos įstatymo 5 straipsnio 4 p. nuostata *lemia ne paties Valstybės saugumo departamento, o tik šios valstybės institucijos turimų žvalgybos tarnybų* (t. y. *gerokai siauresnę*) atskaitomybę.

2 Plg.: „Saugumo departamentas, sprenddamas įstatymo numatytus uždavinius Lietuvos valstybės interesais, valstybės saugumo klausimais teikia informaciją, išvadas bei rekomendacijas Respublikos Prezidentui, Seimui, Vyriausybei, o prireikus ir kitoms valstybės institucijoms“ (žr. Valstybės saugumo departamento įstatymo 8 straipsnio 10 punktą).

3 Žr. Valstybės saugumo departamento statuto 4 straipsnio 3 dalies 12 punktą.

4 Valstybės saugumo departamento įstatymo 8 straipsnis Saugumo departamento funkcijas kildina iš šiuo įstatymu jam priskirtų uždavinių sprendimo. Tai reiškia, kad niekas, išskyrus (tiesiogiai) patį Saugumo departamentą bei (netiesiogiai) dvi institucijas, kurioms jis atskaitingas (t. y. Seimą ir Respublikos Prezidentą), neturi faktinių galių įvertinti, ar konkreči situacija atitinka uždavinių kriterijų (plg. Valstybės saugumo departamento įstatymo 7 straipsnio formuluotę: „Saugumo departamento uždaviniai yra laiku atskleisti veikas, keliančias grėsmę valstybės saugumui, jos suverenitetui, teritorijos neliečiamybei ir vientisumui, konstitucinei santvarkai, valstybės interesams, gynybinei ir ekonominei galiai, užkirsti kelią šioms veikoms atsirasti, šalinti jų atsiradimo priežastis bei sąlygas ir kovoti su jomis įstatymų nustatyta tvarka“). Tai reiškia, kad bet kurį potencialių Vyriausybės pavedimą Valstybės saugumo departamento vadovas gali vykdyti tokia apimti, kokią jis pats mano esant tinkama, o Vyriausybė neturi jokių efektyvių priemonių, leidžiančių jam primesti savo matymą (turint omeny, kad potencialiai įmanomas bylinėjimasis administraciniuose teismuose jau vien dėl savo trukmės būtų iš esmės neefektyvi priemonė).

5 Pagal Valstybės saugumo departamento įstatymo 6¹ straipsnio 1 dalį tiek Vyriausybė *in corpore*, tiek ir atskiros ministerijos Saugumo departamento reikavimui per 5 darbo dienas privalo jam pateikti priimtus, tačiau „Valstybės žiniuose“ neskelbtus teisės aktus.

nisterijos valdymo sričiai priskirtų įstaigų veikla susiję klausimai patenka į „ministerijos kompetencijai priklausančių klausimų“ sritį. Taigi šiuos klausimus pagal Konstitucijos 98 straipsnį spręsti turėtų ministras. Tiesa šis atvejis skiriasi nuo ankstesnių, nes įstatymas skambučio teisės (kitaip nei teisės skirti ir atleisti policijos generalinį komisarą) neįtvirtina. Tačiau, pripažinkime, konstatavimas, kad Respublikos Prezidento *de facto* taikoma praktika viršija jam Konstitucija ir įstatymais suteiktus įgaliojimus, reikšmingas ne tik potencialios jo konstitucinės atsakomybės (apkaltos) aspektu, bet ir Respublikos Prezidento bei Vyriausybės galių balansui.

Apskritai galima manyti, kad jei jau hierarchiniai ryšiais grįstoje Vyriausybėje galioja principas „mano vasalo vasalas man ne vasalas“ ir į konkrečių ministerijų veiklą netgi Vyriausybės vadovas gali kištis ne tiesiogiai, o tik per jam *pavaldžius ministrus*⁶, tai juo labiau ne pavaldumo, o vien *tik atskaitomybės ryšiais su ministru susijęs* Respublikos Prezidentas negali nurodinėti ministru pavaldiems arba atskaitingiems pareigūnams. (Šiuo požiūriu ypač kvalifikuojančia aplinkybe reiktų laikyti atvejus, jei nurodymai duodami teisėsaugos institucijų vadovams.) Šiame kontekste verta priminti ir mūsų konstitucinės sąrangos aksioma tapusią Konstitucinio Teismo suformuluotą poziciją: tuo atveju, kai Konstitucijoje yra tiesiogiai nustatyti konkrečios valdžios institucijos įgaliojimai, nė viena kita institucija negali iš jos tų įgaliojimų perimti, o institucija, kurios įgaliojimai Konstitucijoje nustatyti, negali jų perduoti ar atsakyti; tokie įgaliojimai negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu⁷.

6 Čia verta priminti, kad ministras yra vienintelis teisėtas ministerijos vadovas. Taip pat Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimą, kuriame buvo nurodyta, kad Vyriausybės vadovo galimybės kištis į ministerijų veiklą yra ribotos (plg.: „Įstatyme nustačius tokią viceministrų, departamentų prie ministerijos vadovų bei jų pavaduotojų, kitų įstaigų prie ministerijos vadovų skyrimo ir atleidimo iš pareigų tvarką, kai ministras neturi teisės pats skirti ir atleisti iš pareigų nurodytus pareigūnus, yra sukurta tokia teisinė situacija, kai iš dalies paneigiama Konstitucijos 96 straipsnio 2 dalyje nustatyta ministro atsakomybė už ministerijos veiklą: pasirinkdamas, kas bus viceministru, departamento prie ministerijos vadovu bei jo pavaduotoju, kitos įstaigos prie ministerijos vadovu, ministras nėra savarankiškas – jis yra teisiskai saistomas Ministro Pirmininko, kuris skiria ir atleidžia iš pareigų nurodytus pareigūnus, nuomonės ir jo sprendimo“). Minėtame nutarime galima rasti ir kitų nuostatų, padedančių įvertinti, kas įeina į vadovavimo ministerijai turinį (plg.: „Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalies nuostatos „ministras vadovauja ministerijai“ turinį sudaro šie elementai: ministras turi teisę įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka pasirinkti ministerijos darbuotojus ir priimti juos į darbą bei atleisti iš darbo; ministras turi teisę organizuoti ministerijos darbuotojų darbą, kad būtų vykdomos įstatymais ir kitais teisės aktais ministerijai nustatytos funkcijos; ministras turi teisę duoti visiems ministerijos darbuotojams privalomus vykdyti nurodymus; ministras turi teisę taikyti drausminio poveikio priemones visiems ministerijos darbuotojams, kurie nevykdo savo pareigų ar ministro nurodymų arba netinkamai juos vykdo, taip pat skatinti visus ministerijos darbuotojus“ ir „[teisinės valstybės] principas reiškia ir tai, kad valstybės valdymo srityje įstatymu ar kitu teisės aktu subjektui galima nustatyti teisę duoti pavedimus kitam subjektui tada, kai tarp jų yra pavaldumo santykiai. Kitaip tariant, pavedimus galima duoti tik pavaldžiam subjektui“).

7 Žr., pvz., Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d., 1999 m. birželio 3 d. ir 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimus.

Taigi galima daryti išvadą: jei Respublikos Prezidentui Konstitucijoje nesuteikti specialūs (konkretūs) įgaliojimai „krašto reikalų tvarkymo“ bei „valstybės saugumo ir viešosios tvarkos garantavimo“ srityse⁸, nei Seimo arba Tautos referendume priimti įstatymai, nei praktinė valstybės vadovo veikla negali sudaryti prielaidų mažinti atitinkamas Vyriausybės galias.

Deja, gana sudėtingas ir „krašto reikalų tvarkymo“ bei „valstybės saugumo ir viešosios tvarkos garantavimo“ atskyrimas nuo kitokio pobūdžio veiklos. Valstybės saugumo (tiek išorinio, tiek vidinio) bei viešosios tvarkos garantavimo funkcijų identifikavimas dar gali atrodyti paprastesnis, o pasakyti kas yra (arba kas nėra) laikytina karšto reikalų tvarkymu – Sizifo darbas. Nors, tiesą sakant, netgi tiksliai apibrėžti, ką turėtume priskirti valstybės saugumo klausimams, būtų gana sunki užduotis. Kad ir dėl užsienio politikos ryšio su valstybės saugumo politikos kūrimu ir įgyvendinimu. Juk šie klausimai gali būti susipynę ir labai ryškiai (netgi tiesiogiai) veikti vienas kitą. Antai kaip vertinti, ar Vyriausybė, remdamasi savo įgaliojimais valstybės saugumo užtikrinimo srityje, gali atsakyti vykdyti Prezidento suformuluotus sprendimus pagrindiniais užsienio politikos klausimais? Tarkim, jei, jos manymu, Prezidento sprendimas nutraukti diplomatinis santykius su strategiškai ir netgi gyvybiškai svarbius išteklius tiekiančia šalimi akivaizdžiai keltų pavojų valstybės vidaus arba išorės saugumui? Juk nevykdama atitinkamų Prezidento sprendimų Vyriausybė paneigtų jo konstitucinius įgaliojimus, o verčiant Vyriausybę paklusti, Prezidentui būtų suteiktas instrumentali įsikišti į valstybės saugumo klausimų sritį. Taigi vienareikšmiškas sprendimas vargu ar įmanomas. Ir nors suprantame, kad geriausias variantas būtų abiejų institucijų suderinta pozicija, gyvenime sutarimą pasiekti pavyksta ne visuomet. Kartais kažkas *turi būti priverčiamas* nusileisti. Galbūt pragmatiniu požiūriu galima sakyti, kad svarbu, kokią poziciją pasirinks Seimas. Bet ir vėl: pagal Konstituciją Seimo pozicija užsienio politikos klausimais Prezidento nevaržo, tad neradus kompromiso klausimas lieka atviras. Galima manyti, kad šiuo klausimu Konstitucija nepateikia vienareikšmiško sprendimo mechanizmo. Priklausomai nuo laikmečio poreikių ir institucinės galių pusiausvyros, jis galėtų formuotis kaip tam tikra konstitucinė praktika arba vadinama „minkštoji teisė“ (angl. *soft law*). Žinoma, neatmetinas ir „kietesnis“ variantas – Konstitucinio Teismo įsikišimas ir ėmimasis suformuoti precedentą.

8 Konstitucijoje tokių teisių yra numatyta: kariuomenės vado ir saugumo tarnybos vadovo skyrimas, aukščiausių kariuomenės pajėgų, vadovavimas valstybės ginkluotoms pajėgoms, karo padėties įvedimas, mobilizacijos skelbimas ir kt.

Iš dalies šią problemą galima mėginti išspręsti specifiskai perdėliojant tam tikrus interpretacinius akcentus. Tiksliau sakant, galima pabandyti aiškiau atriboti vykdomąją ir tvarkomąją funkcijas tradiciniu tapusiam (dar sovietiniame teisės moksle žinoma) Vyriausybės – kaip vykdomosios tvarkomosios institucijos – apibūdinime.⁹ T. y. vykdomąją funkciją išreiškiantį Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktą galima bandyti sieti ne su specifine Vyriausybės kompetencija arba įgaliojimu, o teisės teorijoje žinoma viena iš teisės įgyvendinimo (realizavimo) formų – vykdymu. Tuo tarpu „krašto reikalų tvarkymas“ jau būtų laikytinas specifine gاليا, apimančia ir tam tikrą diskreciją pasirinkti būdus, formas bei kryptis, kaip tuos reikalus tvarkyti. Iš esmės krašto reikalų tvarkymo įgaliojimai reikštų ne (arba ne vien) kito subjekto suformuluotų taisyklių ar politikos vykdymą, o sietųsi su akivaizdžia diskrecija pasirinkti elgesį pagal savo pagrįstas ar netgi apsibrėžtas preferencijas (suprantant, kad tam tikrais atvejais atitinkamam elgesiui legalizuoti gali būti privaloma gauti Seimo¹⁰ arba Tautos¹¹ pritarimą).

Vertinant Konstitucijos 94 straipsnio 1 punktą, paprasčiausias būdas padėčiai apibrėžti ir kompetencijai atidalinti – nusistatymas, kad visa tvarkomoji (politikos nustatymo ir / arba reglamentacinio pobūdžio) funkcija priskirtina vieningai hierarchiskai sutvarkytai Vyriausybės struktūrai (išskyrus konkrečius atvejus, kai Konstitucija numato, jog tam tikra funkcija pavedama Seimui, Respublikos Prezidentui, Lietuvos bankui ar kuriam kitam subjektui).

Kitaip sakant, tvarkydama krašto reikalus Vyriausybė iš esmės turi saugotis, kad nepažeistų galiojančių bendrųjų principų ir normų (t. y., pvz., šiuos reikalus tvarkytų laikydamosi asmenų lygiateisiškumo principo, nediskriminuodama kitų Europos Sąjungos valstybių narių nacionalinių subjektų, nepažeisdama atsakingo valdymo principo ir t. t.). Tuo tarpu vykdydama įstatymus Vyriausybė yra ne tokia savarankiška, nes vykdoma tai, kas nebeprislauso nuo jos valios. Žinoma, tai nereiškia, kad vykdam visi nelieta diskrecijos. Tačiau vykdytojas apribotas ne tik negatyviai (kokių užvarų nevalia peržengti), bet ir pozityviai – kokius konkrečius tikslus ir / ar tarpinius rezultatus turi pasiekti, o dažniausiai – kokius kon-

krečius veiksmus privalo atlikti.

Įvairių kontrolės arba priežiūros funkcijų įgyvendinimas taip pat galėtų būti siejamas su teisiniu imperatyvų vykdymu (arba vykdymo užtikrinimu) ir jas atlikti galėtų būti pavedama ne tik Vyriausybei, bet ir kitiems teisinius įpareigojimus vykdančioms subjektams. Juk Vyriausybė tėra vienas galimų įstatymuose ar nutarimuose dėl jų įgyvendinimo suformuluotų paliepiamų adresatų! Tuo tarpu klausimas dėl viešojo administravimo funkcijų atlikimo (ypač siejant su individualių administravimo aktų priėmimu) priklausytų nuo teisinio reglamentavimo konkretumo ir suteikiamos diskrecijos, t. y. jei diskrecija nesuteikiama – veikla laikytina tik įstatymų vykdymu, o jei suteikiama – (ir) tvarkymu¹².

Tokia koncepcija, be kita ko, reikštų, kad, tarkim, *Seimas Konstitucijos požiūriu yra nekompetentingas kurti Vyriausybės sistemai nepriklausančias* (jai nepavaldžias ar kitais būdais jos efektyviai nekontroliuojamas) *institucijas, kurioms pavedamos tam tikros krašto reikalų tvarkymo funkcijos*. Nesvarbu, kokią bendrą krašto reikalų tvarkymo sritį tai liestų. Tokiu atveju galima būtų kvestionuoti ar, pvz., Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos statusas bei jos sudarymo ir veiklos principai¹³ dera su mūsų Konstitucijoje numatytais Vyriausybės įgaliojimais. Panašių abejonių kiltų ir dėl Konkurencijos tarybos¹⁴, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos¹⁵ bei kai kurių kitų institucijų.

Reizumuojant klausimą dėl Vyriausybės ir Respu-

9 Reikia pasakyti, kad nors pats terminas Lietuvoje vartojamas tiek konstitucinės teisės (žr., pvz., autorių kolektyvo vadovėlio *Lietuvos konstitucinė teisė*, Vilnius, 2001, p. 752), tiek ir administracinės teisės (žr., pvz., autorių kolektyvo vadovėlio *Lietuvos administracinė teisė: bendroji dalis*, Vilnius, 2005, p. 150, 227) studijų šaltiniuose, šių terminų turinys niekur aiškiau neatskleidžiamas ir neanalizuojamas.

10 Universaliu tokio pritarimo pavyzdžiu galima laikyti ir Seimo tvirtinamą Vyriausybės programą, kuri patvirtinus įgyja ne vien politiskai (kaip politinių partijų rinkimų programos), bet ir teisiškai įpareigojančio dokumento formą.

11 Jei 300 000 Lietuvos Respublikos piliečių parašų arba Seimo valia atitinkamas klausimas priskiriamas svarbiausių Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimų kategorijai (t. y. dėl jo turi būti skelbiamas referendumas).

12 Antai jei leidimus išduodanti ar veiklą licencijuojanti institucija tik patikrina, ar pretendentas atitinka teisės aktuose įtvirtintus reikalavimus – ji tik vykdo įstatymą. Jei ji įgalota pagal aplinkybes kelti ir papildomų reikalavimų leidimo ar licencijos išdavimui – ji užsima ne vien vykdomąja, bet ir tvarkomąja veikla.

13 Tai, kad komisijos pirmininką ir keturis narius Respublikos Prezidento teikimu penkeriems metams skiria ir atleidžia Seimas, taip pat tai, jog sprendimus dėl komisijos pirmininko ir jos narių skatinimo priima Respublikos Prezidentas (žr. Lietuvos Respublikos energetikos įstatymo 8 straipsnį), derėtų įvertinti *inter alia* Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarime pateiktų teiginių, kurie konstitucinėje doktrinoje (bent kol kas) nekvestionuojami, kontekste (plačiau žr. 6 išnašoje). O vertinant komisijos kompetenciją ir tai, ar pagal galiojančius įstatymus ji neįsiterpia į „krašto reikalų tvarkymą“, galima atkreipti dėmesį į, pvz., Lietuvos Respublikos energetikos įstatymo 8 straipsnio 9 dalies nuostatas: „[Komisija] tvirtina reguliuojamosios veiklos apskaitos reikalavimus“ (1 punktas); „tvirtina valstybės reguliuojamų kainų nustatymo metodikas, nustato valstybės reguliuojamas kainas ir kainų viršutines ribas“ (2 punktas); „tvirtina energetikos objektų (tinklų, sistemų, įrenginių) prijungimo įkainius“ (5 punktas); „vienšališkai nustato valstybės reguliuojamas kainas [...]“ (6 punktas); „nustato energijos persiuntimo patikimumo ir paslaugų kokybės reikalavimus ir kontroliuoja, kaip jų laikomasi“ (9 punktas); „nustato energetikos įmonių, besiverčiančių veikla, kurios kainos yra valstybės reguliuojamos, šioje veikloje naudojamo ilgalaikio turto nusidėvėjimo (amortizacijos) normas“ (10 punktas); etc.

14 Plg., pvz.: „Atliekant koncentracijos priežiūrą taikomą bendrųjų pajamų apskaičiavimo tvarką nustato Konkurencijos taryba“ ir „[Konkrencijos taryba] nustato atitinkamos rinkos apibrėžimo ir dominuojančios padėties nustatymo kriterijus bei tvarką, savo funkcijoms atlikti tiria ir apibrėžia atitinkamas rinkas, nustato ūkio subjektų rinkos dalį ir jų padėtį atitinkamoje rinkoje“ (Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 8 straipsnio 4 dalis ir 18 straipsnio 1 dalies 2 punktas).

15 Plg., pvz.: „[Valstybinė lietuvių kalbos komisija] nustato lietuvių kalbos tvarkymo kryptis, sprendžia lietuvių kalbos norminio ir kodifikavimo klausimus“ (žr. Lietuvos Respublikos Valstybinės lietuvių kalbos komisijos statuso įstatymo 3 straipsnio 4 punktą).

blikos Prezidento konstitucinės kompetencijos atskyrimo, tenka pripažinti, kad yra nemažai sričių, kuriose net ir praėjus 20 metų nuo Konstitucijos patvirtinimo galima kelti abejonių dėl galiojančių įstatymų bei taikomos praktikos atitikties Konstitucijai.

Suprantama – čia apibūdintos koncepcijos įgyvendinimas pareikalautų esminių pertvarkų. Kita vertus, jis iš esmės keistų Vyriausybės turimas galias. Sykiu lemtų ir tam tikras grėsmes (kaip antai, valstybės saugomo tarnybos politizavimas). Todėl natūralu, kad svarstymas, ar jis „išreiškia Konstitucijos dvasią bei raidę“, būtų grindžiamas ne tiek kalbos taisyklėmis arba „grynai teisinio požiūrio“ paieškomis, kiek pragmatiniu požiūriu – ar toks išskirtinės Vyriausybės kompetencijai priklausančios galios veiksmų teritorijos atribojimas būtų naudingas mūsų valstybinei bendruomenei? Taigi čia iškeltos hipotezės (bent kol kas) tėra tik savotiška „proto mankšta“ ir politinės, teisinės bei mokslinės diskusijos lauko išplėtimas, bet jokių būdu ne skundas, kad mūsų Konstitucija jau 20 metų yra nuolat pažeidinėjama.

Užsienio politikos sritis

Užsienio politikos srityje aiškumo dar mažiau. Netgi tarp aukščiausių valstybės pareigūnų ir netgi dėl esminių klausimų, tokių kaip „galios žaidėjų“ statusas, pasitaiko įvairių nesusipratimų ir nušnekėjimų. Ką jau kalbėti apie konkrečią kompetenciją bei su ja susijusias galias. Antai 2012 m. pavasarį Seimo Pirmininkė pareiškė esą: „Pagal Lietuvos Konstituciją, Lietuvoje Prezidentė sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus, kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką. Aš visuomet laikiausi principo ir dabar tą patį galiu pakartoti: negaliu komentuoti Prezidentės sprendimų. Jinai yra atsakinga už užsienio politiką kartu su Vyriausybe“¹⁶.

Iš pirmo žvilgsnio toks pareiškimas gali atrodyti nuostabus kompetencijų at(si)ribojimas, politinio etiketo prasme galintis būti korektiškumo ir takto etalonu. Deja, darydama šį pareiškimą Seimo Pirmininkė pamiršo savo pačios atstovaujamos institucijos – Seimo – konstitucinius įgaliojimus („[Seimas] ratifikuoja ir denonuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, svarsto kitus užsienio politikos klausimus“, žr. Konstitucijos 67 straipsnio 16 punktą). Sunku sutikti netgi su teiginiu, jog Seimas (ir jo vadovas) negalėtų bent komentuoti, kaip kitos valdžios institucijos vykdo Konstitucijos joms pavestas funkcijas. Ką jau kalbėti apie tai, jog svarstyti užsienio politikos klausimus (ir šiuo būdu inter alia atlikti parlamentinę

kontrolę užsienio politikos srityje) yra ne tik Seimo teisė, bet ir konstitucinė priedermė. Juk Konstitucija įsakmiai sako: „svarsto“, o ne „gali svarstyti“ (jei pavyksta sukaupti politinę drąsą, jei pavyksta įveikti servilizmo dvasią arba paprasčiausiai, kai Seimo nariai nebeturi įdomesnių užsiėmimų).

Visgi, grįžtant prie funkcijų užsienio politikos srityje pasidalijimo būtent tarp vykdomosios valdžios institucijų, pagrindinė skirtis ir sudėtingiausias klausimas – kas yra „svarbiausių užsienio politikos klausimų sprendimas“ (akcentuojant tiek neaiškumą dėl svarbumo matavimo kriterijų, tiek ir dėl to, kas Konstitucijos požiūriu laikytina sprendimu) ir kas „užsienio politikos vykdymas“. Mat pagal Konstitucijos 84 straipsnio 1 punktą tai yra, atitinkamai, išimtinė Respublikos Prezidento ir bendroji (t. y. abiejų institucijų įgyvendinama sykiu) Respublikos Prezidento bei Lietuvos Respublikos Vyriausybės kompetencija.

Kad šis klausimas kertinis, parodo ir užsienio reikalų ministro V. Ušacko atleidimo aplinkybės. Juk iki tol Lietuvoje dar nebuvo reiškiamas Prezidento nepasitikėjimas Vyriausybės nariu, ne nesiejant su aiškiai išreikšta tiesiogine konfrontacija (čia turbūt vienintelis atvejis – nepasitikėjimo premjeru G. Vagnoriumi pareiškimas) ar etikos normų pažeidimais (pradedant Prezidento nepasitikėjimu premjeru A. Šleževičiumi arba susisiekimo ministru A. Žvaliausku ir baigiant ūkio ministru D. Kreiviu).

Kaip žinoma, viešumoje V. Ušackas su Respublikos Prezidente ne tik tiesiogiai nekonfrontavo, bet ir visai stengėsi įtikti¹⁷. Etikos normų pažeidimu kaltinamas jis taip pat nebuvo. Ir štai ministras apkalintas neklusnumu, o netiesiogiai – faktiniu Respublikos Prezidento konstitucinių galių savinimusi arba ribojimu: „Prezidentė priversta konstatuoti, kad ministras negali turėti asmeninės užsienio politikos ir ją vykdyti nederindamas su valstybės vadove, o kartais ir su Ministru Pirmininku, [...] Taigi šiandien Prezidentė reiškia nepasitikėjimą ministru V. Ušackui ir kreipiasi į Ministrą Pirmininką, [...] teikimo atleisti užsienio reikalų ministrą.“ Šis kaltinimas buvo dar labiau išryškintas, kai po pokalbio prieš užsienio reikalų ministru skiriant A. Ažubalį Respublikos Prezidentė jau nebe per atstovą spaudai, o asmeniškai nurodė naujai skiriamam užsienio reikalų ministru keliamus reikalavimus: „Aš jau minėjau – pirmiausia laikytis Konstitucijos užsienio politikos srityje. Konstitucijos 84 straipsnis sako, kad pagrindinius sprendimus užsienio politikoje daro Prezidentas ir tik kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką.“

16 Seimo Pirmininkės interviu „Žinių radijui“ (2012 m. balandžio 18 d.).

17 Žr., pvz.: VERBIENĖ, I. Ušackas Grybauskaitėi: Jūs – mūsų motina // Verslo žinios, 2009 m. rugpjūčio 28 d.

Nėra pagrindo abejoti, jog Vyriausybės įsikišimas į svarbiausių užsienio politikos klausimų sprendimą pateisinamas tik tuomet ir tik tiek, kiek jai tai tiesiogiai paveda Konstitucija (žr., pvz., Konstitucijos 84 straipsnio 3 punktą). Tai seka iš jau minėtos doktrinos apie negalimumą perleisti Konstitucijoje konkrečiai institucijai suteiktus įgaliojimus.

Į klausimą, kas būtent laikytina „svarbiausiais“ užsienio politikos klausimais, čia detaliau nesigilinsi. Paminėsiu tik tiek, kad ši kategorija, viena vertus, atrodo skirta parodyti, jog Respublikos Prezidentui nedera pirmesti atsakomybės už rutininių ir neesminių klausimų sprendimą, kita vertus, klausimo svarbumas vertintinas ne vien materialiu požiūriu (nes bent kai kurie šiai kategorijai priskiriami klausimai vienaip ar kitaip įvardinti Konstitucijoje: tarptautinių sutarčių ratifikavimas bei denonsavimas, diplomatinė atstovų skyrimas bei atšaukimas ir pan.), bet ir tuo faktu, kad Prezidentas juos imasi spręsti arba Vyriausybė ar Seimas paprašo arba pasiūlo tai padaryti. Kitaip sakant, jei Konstitucija konkrečių su užsienio politika susijusių sprendimų priėmimo teisės nesuteikia kitiems subjektams (kaip, pvz., tarptautinių sutarčių ratifikavimo ir denonsavimo atveju), nėra jokio aiškiai numanomo konstitucinio pagrindo, kuris neleistų Respublikos Prezidentui pačiam įvertinti, ar šis klausimas *pakankamai svarbus*, kad jis pats imtųsi jį spręsti.

Bet kuo gi „sprendimų darymas užsienio politikoje“ skiriasi nuo „užsienio politikos vykdymo“?

Vienas iš galimų būdų šioms veiklos formoms atskirti – testas, ar tam tikru aktu politika formuojama, ar įgyvendinama. Sprendimų priėmimo galia šiuo atveju sietina būtent su užsienio politikos formavimu. Atrodo, galima kelti hipotezę, kad užsienio politikos formavimas – išskirtinė Respublikos Prezidento prerogatyva. Žinoma, tai nereiškia, kad Seimas negali išsakyti savo nuomonės (nes „svarsto kitus“ (visus, kuriuos nori? bet kokius, kurie jam pasirodo verti dėmesio?) užsienio politikos klausimus) arba kad sprendimams parengti ir pagrįsti Respublikos Prezidentas negali pasitelkti Vyriausybės (tik iš geranoriškumo, nes Vyriausybė nėra Respublikos Prezidentą aptarnaujanti institucija?).

Šiuo požiūriu panaši atrodo ir dabartinės valstybės vadovės atstovo spaudai išreikšta pozicija: „Šalies vadovas nustato strategiją, formuoja užsienio politikos tikslus, kartu su Vyriausybe vykdo: dalyvauja derybose, išvykose, vizituose, formuoja taktiką“¹⁸.

Tačiau netgi priėmus tokį atskyrimo modelį, lie-

ka tam tikrų klausimų. Pirmiausia – klausimas, ar Respublikos Prezidento sprendimai gali turėti *sui generis* įstatymo galią ir formuluoti originalias bendro pobūdžio pareigas užsienio politikoje dalyvaujantiems nacionaliniams subjektams? Pažymėtina, kad šis klausimas siejasi su bendresniu, ne mažiau aktuali, klausimu – ar Respublikos Prezidentas gali priimti norminio pobūdžio aktus (o gal tik individualius teisės taikymo aktus?). Tarkim, E. Šileikis teigia, kad Respublikos Prezidentas gali leisti tik individualaus pobūdžio aktus¹⁹. Visgi tendencijos lygmeniu visiškai teisingos taisyklės absoliutinimas vargu ar būtų pagrįstas²⁰. Priešingu atveju tektų gana kurioziškai ir vargu ar su solidžia perspektyva abejoti, kad Respublikos Prezidentas turi teisę sunorminti jam patarimus malonės ar pilietybės klausimais teikiančių komisijų darbo tvarką bei nustatyti tam tikras išankstines sąlygas (pvz., kad malonė teikiama tik jei nuteistasis pripažįsta kaltę ir gailisi)²¹. Yra ir kitų situacijų, kuriose atitinkami valstybės vadovo įgaliojimai atrodo pakankamai natūralūs: iš anksto apsiribėti kokiomis sąlygomis jis (ne)teikia pilietybės išimties tvarka; patvirtinti norminio pobūdžio reikalavimų, keliamų jo skiriamiems arba teikiamiems skirti pareigūnams, sąrašą; nustatyti šių pareigūnų parinkimo procedūras (bent jau kai įstatymais jos nereglamentuotos, nors klausimas, ar tokie įstatymai teisėtai riboja Prezidento diskreciją, būtų vertas atskiro aptarimo); etc.

Kita vertus, galime kelti ir praktinio pobūdžio klausimą: jei, pvz., Respublikos Prezidentas „nusprendžia“, kad reikia glaudžiau bendradarbiauti su Baltarusija, o Ministras Pirmininkas, užsienio reikalų ministras ir netgi Seimo Pirmininkas bei kiti Seimo nariai ten nė kojos nekelia ir Baltarusijos atstovų patys nepriima – kaip su tokio „sprendimo“ vykdymu? Arba atvirkščiai – Respublikos Prezidentas „nusprendžia“ nepalaikyti jokių oficialių santykių su nedemokratiniam Baltarusijos režimui atstovaujančiais asmenimis, tačiau Ministras Pirmininkas vasaros atostogas praleidžia dviračiu važinėdamas po šią šalį ir, beje, susitinkdamas su jos vadovais? Turint omeny principą „ubi ius ibi remedium“²² galime abejoti, ar teisiniu požiūriu tokia galia realiai suteikta jokių poveikio instrumentų neturinčiam Respublikos Prezidentui. Juk net teismui apskūsti jo „sprendimą“ ignoruojan-

19 ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius, 2003, p. 449 (ties 145 išnaša).

20 Vieną išimtį, susijusią su karo ar nepaprastosios padėties įvedimą įforminančiu dekretu, E. Šileikis nurodo ir pats (žr. ten pat).

21 Čia vertėtų priminti ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 79 straipsnio 2 dalies nuostatą, jog „Malonės suteikimo tvarką nustato Respublikos Prezidentas“. Kitokią nei norminę „tvarką“ įsivaizduoti būtų sunku.

22 Ji, beje, savo nutarimuose ne sykį yra minėjęs ir Konstitucinis Teismas.

18 Šią poziciją išreiškė tuometinis Respublikos Prezidentės atstovas spaudai L. Balys, žr.: DIGRYTĖ, E. D. *Grybauskaitė išreiškė nepasitikėjimą V. Ušacku* // www.delfi.lt, 2010 m. sausio 20 d.

Čias institucijas ar pareigūnus nelabai išeitų (kuris čia teismas būtų kompetentingas išnagrinti skundą dėl Ministro Pirmininko ar Seimo narių neveikimo ir įpareigoti juos vykdyti Prezidento „sprendimą“?).

Svarbu ir tai, kad Konstitucijos 85 straipsnyje keliami suteiktų įgaliojimų įgyvendinimo sąlyga – dekretų leidimas. Galima manyti, kad jei nėra dekreto, nėra pagrindo ir teigti, kad Respublikos Prezidentas apskritai kažką „nusprendė“ ar „išsprendė“, t. y. teisiškai reikšmingomis formomis veikia įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus, o ne šiaip „džiazuoja“. Čia verta priminti ir Konstitucijos 94 straipsnio 2 dalį: „Lietuvos Respublikos Vyriausybė vykdo [...] Respublikos Prezidento dekretus.“ Taigi teisinės formos požiūriu būtent dekretus, o ne šiaip „sprendimus“. (Beje, sisteminę problemą, kad vykdam užsienio politiką dažnai dekretais nieko nenuveiksi, galima nesunkiai eliminuoti priminimu, jog užsienio politikos vykdymas priskirtinas ne „Respublikos Prezidento įgaliojimams“, o „Respublikos Prezidento ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės įgaliojimams“.

Žinoma, galima kelti abejonę, ar užsienio politiką visiškai pagrįstai priskyrus specifinio jautrumo sričiai yra prasminga reikalauti jos įtvirtinimo dekretu arba, kitaip sakant, *išviešinimo*. Taip, kiek tai susiję su išviešinimu, argumentas teisingas ir pagrįstas. Tačiau sprendimo pateikimas dekreto forma toli gražu nebūtinai reiškia jo išviešinimą. Juk ne kiekvienas dekretas privalo būti skelbiamas viešai²³. Gali būti priimami ir tokie dekretai, kurie siunčiami tik su jų įgyvendinimu susijusiems subjektams (visų pirma – Vyriausybei ir Užsienio reikalų ministerijai, taip pat Seimo Užsienio reikalų komitetui arba Europos reikalų komitetui). Būtent taip numatyta ir galiojančiame įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“²⁴.

Šaltiniai

Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 31-953 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

23 Beje, ir Konstitucijos nuostata „galioja tik paskelbti įstatymai“ turi savą prasmę, tikslą ir kontekstą: negalima reikalauti laikytis tam tikrų taisyklių ir bausti už jų pažeidimą, jei adresatas nebuvo tinkamai informuotas. Tuo tarpu Respublikos Prezidento sprendimus pagrindiniais užsienio politikos klausimais vykdyti turėtų tikrai ne kiekvienas šalies teritorijoje esantis asmuo. Taigi, jei tie, kam reikia žinoti, yra tinkamai informuoti apie normą (jiems paskelbtas jos turinys) – viskas gerai.

24 Žr. minėto įstatymo 4 straipsnio 2 dalį: „Teisės aktai, kuriuose yra valstybės ar tarnybos paslaptį sudaranti informacija, „Valstybės žiniuose“ neskelbiami. Šie teisės aktai įsigalioja jų pasirašymo dieną, jeigu pačiuose teisės aktuose nenustatyta vėlesnė įsigaliojimo data. Šie aktai turi būti išsiunčiami toms institucijoms, kurios įstatymų nustatyta tvarka gali disponuoti valstybės ar tarnybos paslaptį sudaranti informacija“.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 29 straipsnio pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos Seimo 1997 m. vasario 25 d. nutarimo „Dėl V. Nikitino atleidimo iš generalinio prokuroro pareigų“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 39-1044.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 3 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. gegužės 22 d. nutarimo Nr. 620 „Dėl buvusių Statybos ir urbanistikos ministerijos, Europos reikalų ministerijos, Rysių ir informatikos ministerijos ir jų institucijų reorganizavimo tvarkos bei terminų“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 22 straipsnio 2 punktui, 29 straipsnio 2 daliai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo 1 straipsniui ir Lietuvos Respublikos biudžetinių įstaigų įstatymo 4 straipsniui“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1624.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 8 straipsnio 2 ir 4 dalių, 9 straipsnio 1 dalies 4 punkto ir 4 dalies, 22 straipsnio 1 punkto, 24 straipsnio 2 dalies 5 bei 11 punktų, 26 straipsnio 3 dalies 7 punkto, 31 straipsnio 2, 4 dalių ir 6 dalies 2 punkto, 37 straipsnio 4 dalies, 45 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 101-2916.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 56-2224 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr. 12-296 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Valstybės saugumo departamento statuto patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3101 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 30-856 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento įstatymas // Lietuvos Respublikos

Seimo ir Vyriausybės žinios, 1994, Nr. 11-163 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
Lietuvos Respublikos Valstybinės lietuvių kalbos komisijos statuso įstatymas // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1993, Nr. 11-265 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
Lietuvos Respublikos Žvalgybos įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 64-1931 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
Seimo Pirmininkės interviu „Žinių radijui“ (2012 m. balandžio 18 d.).

Literatūra

BIRMONTIENĖ, T. et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, 2001.
BAKAVECKAS, A. et al. *Lietuvos administracinė teisė: bendroji dalis*. Vilnius, 2005.
DIGRYTĖ, E. D. *Grybauskaitė išreiškė nepasitikėjimą V. Ušacku* // www.delfi.lt, 2010 m. sausio 20 d.
ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius, 2003.
VERBIENĖ, I. *Ušackas Grybauskaitei: Jūs - mūsų motina* // Verslo žinios, 2009 m. rugpjūčio 28 d.

APIE TEISĖJŲ NEPRIKLAUSOMUMĄ, VEIKSMINGUMĄ IR ATSAKOMYBĘ

Haroldas Šinkūnas

Ižanga

Teisė į teisingą teismo procesą yra fundamentali kiekvieno asmens teisė ir gali būti įgyvendinta tik tuomet, kai bylą nagrinės nepriklausomas ir nešališkas teisėjas. Būtent todėl visų demokratiškesnių valstybių konstitucijose įtvirtintos nuostatos apie teisėjų ir teismų nepriklausomumą. Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, skelbiama Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹ 109 straipsnio 2 dalyje. Ši konstitucinė nuostata išplėtotą gausioje Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.

Kita vertus, deramai užtikrinti šią teisę pavyksta ne visuomet. Kaip rodo Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje kiekvienam asmeniui garantuota teisė į teisingą bylos nagrinėjimą pažeidžiama dažniausiai ir sudaro beveik pusę visų konstatuotų konvencijos nuostatų pažeidimų². Todėl nenuostabu, kad tarptautinės bendruomenės susirūpinimas deramu teisingumo vykdymu buvo akstinas priimti daugelį tarptautinių dokumentų, be

kita ko, skirtų ir teisėjų bei teismų nepriklausomumo problematikai. Tarp šių dokumentų ypač svarbūs Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1985 m. gruodžio 13 d. rezolucija Nr. 40/146 patvirtinti Pagrindiniai teismų nepriklausomumo principai³, Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1994 m. spalio 13 d. rekomendacija Nr. R(94)12 „Dėl teisėjų nepriklausomumo, veiksmingumo ir vaidmens“⁴, Europos Tarybos 1998 m. liepos 8–10 d. susitikime patvirtinta Europos chartija dėl teisėjų statuso⁵ ir kt.

Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas teisėjų ir teismų nepriklausomumo klausimus, atsižvelgė į šiuos tarptautinės teisės aktus ir jais rėmėsi formuluodamas savo argumentus⁶.

Europos Tarybos Ministrų Komitetas po gana ilgai trukusių parengiamųjų darbų 2010 m. lapkričio 17 d. patvirtino rekomendaciją Nr. (2010)12 „Dėl teisėjų nepriklausomumas, veiksmingumas ir atsakomybė“⁷. Ši rekomendacija svarbi tuo, kad priimta iš esmės peržiūrėjus ir atnaujinus minėtą 1994 m. reko-

1 Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 31-953; 1992, Nr. 33-1014.

2 Europos Žmogaus Teisių Teismo 1959–2011 metais nagrinėtų bylų statistika atskleidžia, kad Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje įtvirtintos teisės pažeidimas sudaro 45,01 proc. visų konstatuotų pažeidimų // http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/E58E405A-71CF-4863-91EE-779C34FD18B2/0/APERCU_19592011_EN.pdf (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).

3 Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/lt/tarpt-bendr/kita-naudinga-informacija/?type=0> (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).

4 Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/veikla/teises-aktai-0/tarptautiniai-dokumentai/rekomendacija-nr.-r-8kgk.html> (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).

5 Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/lt/tarpt-bendr/kita-naudinga-informacija/?type=0> (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).

6 Pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 109-3192.

7 Prieiga per internetą: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Docs-Ref_en.asp (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).

mendaciją Nr. R(94)12, t. y. vieną svarbiausių teisėjų ir teismų nepriklausomumo klausimams skirtą tarptautinės teisės aktą.

Nepaisant Europos Tarybos Ministrų Komiteto naujosios rekomendacijos svarbos, didesnio dėmesio Lietuvoje ji nesulaukė⁸. Priešingai nei 1994 m. rekomendacija, ji nepaminėta ir Konstitucinio Teismo doktrinoje, nors jau buvo ne viena konstitucinės justicijos byla, kurioje teismui formuluojant argumentus buvo progų pasiremti šia rekomendacija⁹.

Todėl šiuo straipsniu kaip tik ir siekiama supažindinti skaitytojus su svarbiausiomis 2010 m. lapkričio 17 d. rekomendacijos Nr. (2010)12 „Dėl teisėjų: nepriklausomumas, veiksmingumas ir atsakomybė“ nuostatomis bei pateikti jų vertinimą. Manau, kad žinios apie teisėjų statuso ir teismų veiklos reglamentavimo tendencijas tarptautiniu mastu yra labai svarbios, ypač Lietuvoje, kurioje praėjus dvidešimčiai metų nuo Konstitucijos priėmimo kiekviena po rinkimų suformuota nauja valdžia kone „garbės reikalą“ (tačiau dažnai labai abejotinu) laiko teisminės valdžios reformavimą. Deja, dažnai nepagrįstą nei adekvačią realios situacijos vertinimu, nei tam deramomis žiniomis.

Kita vertus, šiuo metu Konstituciniame Teisme yra gautas ir dar neišnagrinėtas ne vienas prašymas, kuriame keliamais klausimais pasisakoma nagrinėjamoje rekomendacijoje. Norėtusi tikėtis, kad šios rekomendacijos nuostatos jau netolimoje ateityje ras atgarsį ne tik Lietuvos konstitucinėje doktrinoje, bet ir taps orientyru įstatymų leidėjui. Tai sustiprintų teisėjų ir teismų nepriklausomumą, pagerintų teisminės valdžios veiksmingumą bei užtikrintų atsakingą teisingumo vykdymą.

Dėl rekomendacijos apimties

Rekomendacijos 1 ir 2 punktuose nurodoma, kad jos nuostatos taikomos teisingumą vykdančioms asmenims, įskaitant ir sprendžiančius konstitucinės tei-

sės klausimus, taip pat neprofesionaliems teisėjams¹⁰. Šiuo aspektu, lyginant su 1994 m. rekomendacija Nr. R(94)12, pokyčių nėra. Visgi norėčiau atkreipti dėmesį į tam tikras problemas, susijusias su rekomendacijos taikymu konstitucinės teisės klausimus sprendžiantiems konstitucinių teismų teisėjams.

Rekomendacijos 46 punkte nurodyta, kad teisėjų skyrimo ir karjeros klausimus turi spręsti nuo vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžių nepriklausoma institucija, kurios mažiausiai pusę narių turi sudaryti teisėjai. Jei visgi teisėjų atrankos ir karjeros klausimus sprendžia valstybės vadovas, Vyriausybė ar įstatymų leidėjas, šioje procedūroje teikdama rekomendaciją ar išsakydama nuomonę turi dalyvauti nepriklausoma ir kompetentinga teisminės valdžios institucija (47 punktas). Paminėtų nuostatų taikymas konstitucinių teismų teisėjų atžvilgiu yra mažų mažiausiai problemiškas dėl to, kad, atsižvelgiant į kai kurių valstybių konstitucijų nuostatas bei tradicijas, taip pat į konstitucinės justicijos prigimtį, nepriklausomos teisminės valdžios institucijos (pvz., teismų tarybos) dalyvavimas sprendžiant konstitucinių teismų teisėjų skyrimo ir jų karjeros klausimus anaipol nėra vyraujanti europinė praktika. Priešingai, nepriklausoma teisminės valdžios institucija nedalyvauja skiriant konstitucinio teismo teisėjus Belgijoje, Bulgarijoje, Čekijoje, Ispanijoje, Italijoje, Lenkijoje, Lietuvoje, Prancūzijoje, Slovakijoje, Vokietijoje ir kitose Europos valstybėse. Todėl jei 2010 m. rekomendacija, kaip teigiama jos preambulėje, *inter alia* priimta siekiant „pasimokyti iš skirtingos šalių narių patirties [...] ir, puoselėjant bendrą teisminę kultūrą“, nustatyti Europos Tarybos narėms bendrus teisėjų statusą reglamentuojančius standartus, derėjo atsižvelgti į aptartus konstitucinių teismų teisėjų skyrimo bei jų profesinės karjeros reguliavimo ypatumus ir jų atžvilgiu rekomendacijos nuostatų netaikyti.

Teisėjų nepriklausomumas

2010 m. rekomendacijos nuostatas lyginant su 1994 metų rekomendacijos nuostatomis, akivaizdu, kad naujoje rekomendacijoje teisėjų nepriklausomumo klausimai reglamentuojami kur kas išsamiau. Pabrėžiant, kad teisėjų nepriklausomumo tikslas – užtikrinti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje kiekvienam asmeniui garantuotą teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir

8 Rengiant publikaciją rekomendacijos tekstas net nebuvo paskelbtas Lietuvos teismų interneto tinklalapiuose, kuriuose paprastai pateikiami svarbiausi su teismų veiklos reglamentavimu susiję tarptautinės teisės aktai ar nuorodos į juos. Tai stebina, nes čia galima aptikti nuorodų ir į kur kas mažiau svarbius tarptautinius dokumentus. Kita vertus, mokslo doktrinoje ši rekomendacija neliko nepastebėta. Pvz., ABRAMAVIČIUS, A. et al. *Lietuvos teisinės institucijos / Sudarytojas ir mokslinis redaktorius E. Kūris*. Vilnius, 2011, p. 149.

9 Pvz., Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarime teigiama, kad iš Konstitucijos kylančios teisėjo nepriklausomumo principo socialinės (materialinės) garantijos *inter alia* yra įtvirtintos „įvairiuose tarptautiniuose aktuose“, tačiau konkrečiai šie aktai neįvardijami. Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2011, Nr. 20-967. Kita vertus, pažvelgus į Konstituciniame Teisme gautų, bet dar neišnagrinėtų prašymų sąrašą, matyti, kad ateityje bus dar ne viena proga oficialioje konstitucinėje doktrinoje pasiremti nagrinėjamos rekomendacijos nuostatomis.

10 Rekomendacijos nuostatos neprofesionaliems teisėjams taikomos su tam tikra išlyga: „[...] Išskyrus atvejus, kai iš konteksto aišku, kad jos taikomos tik profesionaliems teisėjams“ (2 punktas).

nešališko teismo, išskiriami ir kiti svarbūs teisėjų nepriklausomumo aspektai: 1) 2010 m. rekomendacijos preambulėje bei 11 punkte įtvirtinta nacionalinių valstybių teisėje plačiai paplitusi nuostata, kad nepriklausomumas nėra teisėjams suteikiama privilegija, bet žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos garantija, sudaranti prielaidas pasitikėti teismine valdžia¹¹; 2) atskiro teisėjo nepriklausomumą užtikrina teisminės valdžios nepriklausomumas, kuris yra fundamentalus teisinės valstybės bruožas (4 punktas).

Įdomus rekomendacijos bruožas tas, kad teisėjų nepriklausomumas gana akademiškai skirstomas į dvi rūšis – išorinį ir vidinį. Argumentų, kodėl išskirtos būtent tokios nepriklausomumo rūšys¹², rekomendacijos tekste nėra, tačiau galbūt tai lėmė siekis išskiriant atitinkamas rūšis išsamiau aprašyti galimo pavojaus šaltinius ir taip visapusiškiau užtikrinti teisėjų nepriklausomumą.

Išorinis teisėjų nepriklausomumas rekomendacijos 11 punkte suprantamas kaip laisvės, pagarbos žmogaus teisėms ir nešališko teisės taikymo garantija, užtikrinanti asmenų lygybę teismui. Šiai maksimaliai įgyvendinti būtini tam tikri imperatyvai, apibrėžiantys teisėjų ir teisminės valdžios santykius su kitomis valstybės valdžios institucijomis, pareigūnais, privačiais asmenimis ir pan. Rekomendacijoje nurodoma imtis visų būtinų priemonių, kad teisėjų nepriklausomumas ir nešališkumas būtų gerbiamas, ginamas ir skatinamas (13 punktas). Kaip ypač svarbios išskiriamos šios priemonės (14–21 punktai): i) įstatyme turi būti nustatytos sankcijos asmenims, siekiantiems neleistinu būdu (angl. *improper manner*) paveikti teisėjus; ii) teismų sprendimai privalo būti argumentuoti ir viešai paskelbti, o iš teisėjų negali būti reikalaujama kaip nors kitaip pagrįsti sprendimo motyvus¹³; iii) teismo sprendimai negali būti peržiūrimi kita kaip tik įstatymo nustatyta apeliacine ar teismo proceso atnaujinimo tvarka; iv) vykdomoji ir įstatymų leidžiamoji valdžios negali priimti sprendimų, panaikinančių teismo sprendimo galiojimą, išskyrus sprendimus dėl amnestijos, malonės ar kitų panašių priemonių; v) komentuodami teismo sprendimus vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžių atstovai privalo vengti kritikos, kenkiančios teisminei

valdžios nepriklausomumui ar pasitikėjimui ja. Taip pat jiems privalu veikti taip, kad nekiltų abejonių dėl jų pasirengimo vykdyti teismo sprendimą, išskyrus pareiškimą dėl apeliacijos; vi) nors viešasis interesas apima teismų procesus ir teismų administravimo klausimus, tačiau teisė gauti tokią informaciją privalo būti įgyvendinama tik gerbiant ir nepažeidžiant teisėjų nepriklausomumo. Rekomendacija skatina steigti atstovų spaudai pareigybes ar spaudos (viešųjų ryšių) tarnybas teismuose, teismų tarybose ar kitose nepriklausomose teisminės valdžios institucijose, o teisėjai raginami susilaikyti nuo bendravimo su žiniasklaida; vii) veiksmingam teisminei valdžios darbui būtinas visuomenės pasitikėjimas, todėl teisminei valdžia per teismų tarybas ar kitas nepriklausomas institucijas turi sekti visuomenės lūkesčius bei nepasitenkinimo teismine valdžia priežastis; viii) užsiimdami veikla, nesusijusia su teisingumo vykdymu, teisėjai privalo vengti interesų konflikto ir apsiriboti tik su jų nepriklausomumu ir nešališkumu derančia veikla.

Teisėjų vidinis nepriklausomumas rekomendacijos 22 punkte apibrėžiamas kaip kiekvieno individualaus teisėjo nepriklausomumas vykdant teisingumą. Teisingumas vykdomas nepriklausomai ir nešališkai tuomet, kai teisėjai veikia be jokių suvaržymų (angl. *without any restrictions*), neleistino poveikio, tiesioginio ar netiesioginio bet kurios valdžios, įskaitant ir teismų vadovybę, spaudimo, grasinimų ar kišimosi. Hierarchinė teismų organizacija neturi menkinti atskiro teisėjo nepriklausomumo. Tam, kad būtų užtikrintas teisėjų vidinis nepriklausomumas, turi būti įgyvendintos rekomendacijoje numatytos priemonės (23–25 punktai): i) aukštesniųjų grandžių teismų teisėjams draudžiama duoti nurodymus žemesniųjų grandžių teismų teisėjams dėl sprendimo konkrečioje byloje; ii) siekiant garantuoti nepriklausomą ir nešališką teisingumo vykdymą, bylos teisėjams turi būti paskirstomos pagal iš anksto nustatytus objektyvius kriterijus. Bylų paskirstymui proceso dalyvių ar bet kurių kitų bylos baigtimi suinteresuotų asmenų norai negali turėti jokios įtakos¹⁴; iii) teisėjams turi būti užtikrinta teisė laisvai vyntis į profesines organizacijas, kurių tikslas yra ginti teisėjų nepriklausomumą, saugoti jų interesus bei skatinti teisės viešpatavimą.

Teismų tarybos vaidmuo

Tiek atskiro teisėjo, tiek visos teisminės valdžios nepriklausomumo užtikrinimo požiūriu svarbus vai-

11 Tokia nuostata teisės doktrinoje išsakyta jau prieš keletą dešimtmečių. Pvz., SCHMIDT, E. *Lehrkommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. Teil I. 2., völlig durchgearbeitete und erweiterte Auflage. Göttingen, 1952, S. 275ff.

12 Teisės doktrinoje teisėjų ir teismų nepriklausomumas skirstomas labai įvairiai ir nebūtinai išskiriant aptariamoje rekomendacijoje nurodytas rūšis.

13 Šiuo požiūriu kaip nederama praktika vertintina pastaruoju metu Lietuvoje besiklostanti tradicija, kai teismo posėdžių salėje paskelbė sprendimą (ypač vadinamosiose „rezonansinėse“ bylose) teisėjai teismo koridoriuje ar kitoje teismo patalpoje papildomai atsakinėja į žurnalistų klausimus aiškindami, kokiais argumentais vadovaudamiesi priėmė būtent tokį sprendimą.

14 Rekomendacijoje eksplisitiškai nepasisakyta, ar analogiškos nuostatos turėtų būti taikomos ir sudarant teismines kolegijas. Visgi manyčiau, kad sąvoka „bylų paskirstymas“ apima ir kolegijų sudarymą.

dmuo tenka nepriklausomai teisminės valdžios institucijai, kuri rekomendacijoje vadinama apibendrintu teismų tarybos (angl. *Council for the Judiciary*)¹⁵ pavadinimu. Tokiai teismų tarybai analogiška „speciali nepriklausoma ir kompetentinga institucija“, kuri turi dalyvauti teisėjų atrankos procese bei sprendžiant jų profesinės karjeros klausimus, minima ir 1994 m. rekomendacijoje (1 principo 2 punktas), tačiau joje, skirtingai nei 2010 m. rekomendacijoje, nebuvo detaliau pasisakyta dėl tokios institucijos sudėties, apsiribojant nuostata, kad „siekiant apsaugoti (aptariamoms teisminės valdžios institucijos – aut. past.) nepriklausomumą, specialios taisyklės turi užtikrinti, pvz., kad teisminė valdžia renka šios institucijos narius“. Kitaip yra 2010 m. rekomendacijoje, kurios 27 punkte nurodyta, kad ne mažiau kaip pusę teismų tarybos narių turi sudaryti pačių teisėjų renkami nariai teisėjai. Tokia nuostata iš esmės atkartoja Europos chartijos dėl teisėjų statuso 1.3 punktą¹⁶ (nors pati chartija rekomendacijos tekste apskritai nepaminėta¹⁷), taip pat Konsultacinės Europos teisėjų tarybos (angl. CCJE) dokumentuose ne sykį išsąkytą poziciją¹⁸.

Tokia nepriklausoma teisminės valdžios institucija Lietuvoje yra Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje numatyta speciali teisėjų institucija, patarianti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų. Konstitu-

cijoje *expressis verbis* nenurodytas šios specialios teisėjų institucijos pavadinimas ir jos sudėtis Teismų įstatyme kito¹⁹, o jos pavadinimas ir sudėtis nusistovėjo tik po Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo²⁰, kuriame Konstitucinis Teismas *inter alia* nusprendė, kad ši konstitucinė institucija turi būti suformuota profesiniu pagrindu vien tik iš teisėjų. Po tokio Konstitucinio Teismo išaiškinimo pakeistame Teismų įstatyme nustatyta, kad speciali teisėjų institucija sudaroma tik iš teisėjų atitinkamai grąžinant jai ankstesnį Teisėjų tarybos pavadinimą²¹.

Apibendrinant rekomendacijos nuostatas dėl teismų tarybų, pažymėtina, kad, pirma, tokia teisminės valdžios institucija turi būti įtvirtinta Konstitucijoje ar įsteigta įstatymu. Teismų taryboms formuluojami dvejopi uždaviniai – ginti atskiro teisėjo ir visos teismų sistemos nepriklausomumą bei skatinti teisminės valdžios veiksmingumą; antra, teismų taryboje teisėjai turi sudaryti daugumą; trečia, teismų tarybos narius teisėjus turėtų rinkti patys teisėjai.

Šiais aspektais vertinant 2010 m. rekomendacijos nuostatas dėl teismų tarybų²², atkreiptinas dėmesys, kad: i) rekomendacijoje minima nepriklausoma teisminės valdžios institucija – teismų taryba – įsteigta ne visose Europos Tarybai priklausančiose valstybėse. Pvz., tokios institucijos nėra įsteigusi Austrija, Čekija, Latvija, Suomija, Vokietija ir kai kurios kitos valstybės. Jose plačius įgaliojimus skiriant ir atleidžiant teisėjus, sprendžiant jų profesinės karjeros klausimus bei administruojant teismus turi vykdomoji valdžia, pirmiausia – teisingumo ministras²³; ii) jei tokios tarybos ir yra įsteigtos, jų narius teisėjus ne visuomet renka patys teisėjai. Nereti atvejai, kada teismų tarybos nariai teisėjai yra skiriami kitų valdžių, dažniausiai – vykdomosios valdžios (taip yra, pvz., Danijoje, Švedijoje); iii) rekomendacijos nuostata, kad ne mažiau kaip pusę teismų tarybos narių turi sudaryti nariai teisėjai anaipol nėra bendras visoms Europos Tarybos valstybėms narėms standartas. Teismų tary-

15 Nors skirtingose valstybėse ši nepriklausoma teisminės valdžios institucija vadinama įvairiai (pvz., Aukščiausioji magistratūros taryba (angl. *High Council for the Magistrature*) Italijoje ir Prancūzijoje, Generalinė teismų taryba (angl. *General Council for the Judiciary*) Ispanijoje, Teismų taryba (angl. *Council for the Judiciary*) Airijoje, Danijoje, Švedijoje ir kt., Teisėjų taryba (angl. *Council of Judges*) Čekijoje, Lietuvoje, Turkijoje ir kt.), tarptautiniuose aktuose patogumo dėlei priimta ją vadinti būtent Teismų taryba. Išsamiau žr.: Konsultacinės Europos teisėjų tarybos nuomonė Nr. 10(2007) „Dėl teismų tarybos tarnavimo visuomenei“ // http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/CCJE_N10.pdf (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).

16 Europos chartijos dėl teisėjų statuso 1.3 punkte nurodyta, kad „sprendimo dėl teisėjų atrankos, skyrimo, karjeros ar atleidimo iš pareigų specifika lemia nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios nepriklausomos institucijos, kurios bent pusę visų narių sudaro teisėjai, renkami kolegų vadovaujantis plačiausiu teisėjų atstovavimo principu, dalyvavimą“.

17 Rengiant 2010 m. rekomendacijos projektą, jame *inter alia* buvo nuoroda ir į 1998 m. Europos chartiją dėl teisėjų statuso. Visgi galutiniame rekomendacijos tekste nuorodos į šį dokumentą atsisakyta. Tai, be kita ko, lėmė ir kai kurių valstybių išsąkyta nuomonė, kad aptariama chartija yra parengta dalyvaujant tik skirtingų valstybių teisėjų asociacijoms, tarptautinės teisės požiūriu ji nėra norminio pobūdžio, o nuoroda į ją sukeltų klaidingą įspūdį, esą ji yra oficialus Europos Tarybos dokumentas, nors tokio statuso ši chartija neturi. Išsamiau žr.: SEIBERT-FOHR, A. *Stellungnahme zur „Draft Recommendation on Judges: Independence, Efficiency and Responsibilities“* // http://www.mpiil.de/shared/data/pdf/stellungnahme_coe_draft_rec_jud_indep_by_seibert_fohr.pdf (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).

18 Pvz., Konsultacinės Europos teisėjų tarybos nuomonės Nr. 10(2007) „Dėl teismų tarybos tarnavimo visuomenei“ 18 punkto nuostata, kad „[...] Teismų tarybos narių daugumą turi sudaryti teisėjai, kuriuos renka jų kolegos“ // http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/CCJE_N10.pdf (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.). Konsultacinė Europos teisėjų taryba 2010 m. lapkričio 17 d. patvirtino „Didžiąją teisėjų chartiją (Pagrindinius principus)“, kurios 13 punkte nustatyta, kad „Taryba turi būti sudaryta tik iš teisėjų arba joje jie turi turėti aiškią daugumą [...]“ // http://www.gewaltenteilung.de/ccje_magna_carta_DE.pdf (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).

19 1994 m. Teismų įstatyme įtvirtinta speciali teisėjų institucija vadinosi Teisėjų taryba ir buvo sudaryta vien tik iš teisėjų (Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851). 2002 m. priėmus naujos redakcijos Teismų įstatymą, ši institucija buvo pervadinta Teismų taryba ir buvo suformuota ne tik iš teisėjų (Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 17-649).

20 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 51-1894.

21 Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119, 120 ir 121 straipsnių pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 60-2121.

22 Teismų tarybų klausimu išsamiau žr.: ŠINKŪNAS, H. *Ar speciali teisėjų institucija turėtų būti sudaroma vien tik iš teisėjų? In: Nepriklausoma Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys / Vyr. mokslinis redaktorius G. Švedas. Vilnius, 2012, p. 207–208.*

23 *Councils for the Judiciary States without a High Council. Preliminary report by Lord Justice Thomas* // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Tra-vaux10_en.asp (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).

bose ar joms prilygstančiose institucijose daugumą ne visuomet sudaro teisėjai (pvz., Norvegijoje, Portugalijoje, Slovakijoje), nors tokie atvejai gana reti.

Atsižvelgiant į tai, rekomendacijos nuostatos dėl teismų tarybų negali būti vertinamos kaip Europos Tarybos valstybėms narėms bendras standartas, todėl pokyčiai atskirose valstybėse, „puoselėjant bendrą teisinę kultūrą“, nebūtinai vyks rekomendacijoje aprašytu būdu. Kita vertus, joje įtvirtintos tokios taisyklės, kurios, daugumos Europos Tarybos valstybių manymu, sudaro geriausias sąlygas nepriklausomam ir nešališkam teisingumui. Šiuo aspektu Lietuvoje Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalies pagrindu įsteigtos Teisėjų tarybos statusas ir sudėtis atitinka rekomendacijoje įtvirtintus sektinus standartus.

Veiksmingumas

Rekomendacijoje pabrėžiama, kad atskiro teisėjo ir visos teismų sistemos veiksmingumas yra būtina kiekvieno asmens teisų ir laisvių apsaugos, teisinio tikrumo užtikrinimo ir visuomenės pasitikėjimo teisės viešpatavimu sąlyga (30 punktas). Veiksmingumas apibrėžiamas rekomendacijos 31 punkte – tai kokybiškų²⁴ sprendimų priėmimas per protingą laiką teisingame teisme. Veiksmingumo reikalavimas suponuoja du imperatyvus. Pirmia, teisėjai privalo užtikrinti jiems paskirtų bylų veiksmingą nagrinėjimą, įskaitant priimtų sprendimų vykdymą; antra, už teisminės valdžios aprūpinimą atsakingos valdžios institucijos, saugodamos ir nepažeisdamos teisėjų nepriklausomumo ir nešališkumo, turi sudaryti reikalingas sąlygas veiksmingam teismų misijos vykdymui.

Kad teisminė valdžia veiktų veiksmingai, ji turi būti deramai aprūpinta. Aptariant teismų veiklai reikalingus resursus (33–38 punktai), reikalaujama, kad: i) kiekviena valstybė aprūpintų teismus adekvačiais resursais, paslaugomis ir įranga; ii) teisėjams būtų suteikta reikalinga informacija, kuri leistų priimti tinkamus finansines pasekmes turinčius procedūrinius sprendimus. Be to, teisėjo sprendimas konkrečioje byloje negali priklausyti nuo reikalavimo efektyviai naudoti išteklius; iii) teismuose būtų pakankamas teisėjų ir tinkamai parengto aptarnaujančio personalo skaičius; iv) siekiant užkirsti kelią pernelyg dideliame teisėjų darbo krūvio augimui ir jį sumažinti, spręsti su teisingumo vykdymu nesusijusius klausimus teismuose gali būti patikėta deramą kvalifikaciją turintiems asmenims; v) būtų skatinamas elektroninių

bylų valdymo sistemų bei informacinių technologijų naudojimas; vi) būtų imtasi visų priemonių, kurios būtinos teisėjų saugumui užtikrinti. Tokios priemonės turėtų apimti ne tik teismų, bet ir atskirų teisėjų apsaugą, jei to prireiktų.

Kita vertus, atsižvelgiant į tai, kad ir 1994 m. rekomendacijoje buvo skirta nemažai dėmesio tinkamoms teisėjų darbo sąlygoms bei jų veiklai reikalingiems ištekliams aptarti²⁵, naujosios rekomendacijos nuostatos, išskyrus veiksmingumo sąvokos formuluotę, ypatingų naujovių neįnešė.

Teisėjų atsakomybė

Jau vien ta aplinkybė, kad 2010 m. rekomendacijos pavadinime šalia „nepriklausomumo“ ir „veiksmingumo“ atsirado žodis „atsakomybė“, pakeitęs 1994 m. rekomendacijos pavadinime buvusį žodį (teisėjų – aut. past.) „vaidmens“, pagrįstai leido tikėtis, kad teisėjų atsakomybės klausimams naujoje rekomendacijoje bus skiriamas ypatingas dėmesys. Pavadinime akcentuojama teisėjų atsakomybė liudija šios problematikos svarbą ir aktualumą šiandien, kada visuomenės lūkesčiai susiję ne tik su nepriklausomu ir nešališku, bet ir atsakingu teisingumo vykdymu.

Kai galimybės patraukti teisėją atsakomybėn apribotos be tam deramo pagrindo, kuriamas teisėjų nebaudžiamumo įvaizdis, kuris neabejotinai pakerta pasitikėjimą teismine valdžia. Kad kartais teisėjų nepriklausomumas suvokiamas pernelyg plačiai, liudija ir Lietuvos praktika. Štai teisėjų imunitetas administracinei atsakomybei buvo panaikintas tik po to, kai Konstitucinis Teismas 2007 m. gruodžio 17 d. nutarime²⁶ konstatavo, kad Konstitucijoje teisėjo imunitetas administracinei atsakomybei nėra nustatytas, išskyrus atvejus, kai administracinė atsakomybė yra susijusi su teisėjo laisvės suvaržymu.

Rekomendacijoje, prieš nagrinėjant teisėjų atsakomybės klausimus, išvardijamos svarbiausios teisėjų pareigos (59–65 punktai). Reikalaujama, kad teisėjai (i) lygiai gintų visų asmenų teises ir laisves, gerbtų jų orumą teismo procese; (ii) nagrinėdami bylas būtų nepriklausomi ir nešališki, kiekvienam proceso dalyviui suteiktų galimybę būti išklausytam, taip pat, esant reikalui, išaiškintų teismo proceso nuostatas; (iii) ne tik veiktų be neleistino pašalinio poveikio, bet ir kad iš šalies būtų matoma, kad procesas vyksta

24 Teismų sprendimų kokybės klausimu išsamiau žr.: Konsultacinės Europos teisėjų tarybos nuomonė Nr. 11 (2008) „Dėl teismų sprendimų kokybės“ // http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/ccje%20nr.%2011.pdf (prijungta 2012 m. liepos 20 d.).

25 1994 m. rekomendacijoje Nr. 94(12) *inter alia* pasisakyta dėl reikalingo pagalbinio personalo, deramos įrangos, biuro automatizavimo, duomenų apdorėjimo priemonių, pavedimo kitiems asmenims (ne teisėjams) atlikti funkcijas, nesusijusias su teisingumo vykdymu, teismų apsaugos ir kt.

26 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007, Nr. 136-5529.

be tokio poveikio²⁷; (iv) nagrinėtų jiems skirtas bylas ir nusišalintų ar atsisakytų veikti tik tada, kai tam yra įstatyme numatyti pagrindai; (v) bylas nagrinėtų stropiai ir per protingą terminą; (vi) priimtuose sprendimuose aiškia ir suprantama kalba išdėstyti sprendimo argumentus; (vii) skatintų proceso dalyvių sudaryti taikos sutartį; (viii) reguliariai atnaujintų žinias ir lavintų įgūdžius.

Teisėjų atsakomybę reglamentuojančios nuostatos išdėstytos rekomendacijos 66–71 punktuose. Juose išreikštos kelios taisyklės, nustatančios teisėjų patraukimo civilinën, drausminën ir baudžiamojo atsakomybën ypatumus. Štai teismo proceso metu atliekamas teisës aiškinimas, faktų ar įrodymų vertinimas negali būti pagrindas taikyti civilinę arba drausminę atsakomybę, išskyrus tyčios (angl. *malice*) ar didelio aplaidumo atvejus (angl. *gross negligence*). Galioja principas, kad žalą, atsiradusią dėl teisėjų veiksmų, atlygina valstybë, o jei žala padaroma tyčia ar dėl didelio aplaidumo, žalą atlyginusi valstybë ją gali išieškoti iš teisėjo regreso tvarka.

Vertinant šias nuostatas matyti, kad čia iš esmës vadovaujamosi Europos chartijos dėl teisėjų statuso 5.2 punkte įtvirtinta taisykle, kad ieškinys dėl išlaidų atlygimo teisėjui gali būti reiškiamas tik tais atvejais, kai buvo įvykdytas sunkus ir neatleistinas teisėjo pareigų vykdymą reglamentuojančių nuostatų pažeidimas. Dar griežtesnę poziciją šiuo klausimu yra išsakyti Konsultacinë Europos teisėjų taryba, kurios nuomone, „būtų neteisinga, jeigu teisëjas už savo pareigų vykdymą turëtų asmeniškai atsakyti, net ir atlyginant valstybei nuostolius, išskyrus tyčinių apgavysčių atvejus“²⁸. Pastaroji pozicija *inter alia* grindžiama tuo, kad nacionalinėje valstybių teisėje vartojamų terminų „per didelis aplaidumas“, „šiuurkštus ir neatleistinas aplaidumas“ apibrëžimas yra labai sudëtingas, todėl civilinës atsakomybës taikymas teisëjams turëtų būti apribotas ir galimas tik dėl jų tyčinių veiksmų.

Teisëjai, kurie savo pareigų nevykdo „veiksmingai ir tinkamu būdu“ (angl. *in an efficient and proper manner*), gali būti traukiami drausminën atsakomybën, kurią turëtų taikyti nepriklausoma institucija ar teismas. Baudžiamojon atsakomybën už teisingumo vykdymą teisëjai gali būti traukiami tik dėl tyčinių nusikalstamų veiksmų aiškinant teisę, vertinant faktus ir įrodymus. Tuo atveju, kai teisëjai veikia nevykdydami

teisingumo, už padarytus civilinës, baudžiamosios ir administracinës teisës pažeidimus jie atsako bendra tvarka kaip ir visi kiti piliečiai.

Apibendrinant šias rekomendacijoje įtvirtintas teisėjų atsakomybei aptarti skirtas nuostatas, akivaizdu, kad jos yra iš esmës procedūrinio pobūdžio ir skirtos teisėjų patraukimo civilinën, drausminën ir baudžiamojon atsakomybën tvarkai apibrëžti. Kadangi šiais klausimais jau buvo pasisakyta ne viename anksčiau priimtame tarptautiniame dokumente, 2010 m. rekomendacijoje iš esmës apsiribota tik jų pakartojimu.

Kritikuotinos ir rekomendacijoje vartojamos teisėjų atsakomybei reglamentuoti skirtos formuluo-tës. Pvz., 66, 68, 70 punktuose nurodoma, kad tam tikri teisėjų veiksmai negali būti pagrindas jų atsakomybei (angl. *should not give rise to liability*). Tai imperatyvi nuostata, kuri priimta deklaruojant tikslą kuo visapusiškiau apsaugoti teisėjų nepriklausomumą. Tačiau šios imperatyvios nuostatos kontekste 69 punkto taisyklë, kad paaiškëjus tam tikriems pažeidimams teisëjai gali būti (angl. *may follow*) traukiami drausminën atsakomybën, yra pernelyg švelni siekiant užtikrinti atsakingą teisingumo vykdymą²⁹.

Lyginant su 1994 m. rekomendacija, žingsnis atgal yra atsisakymas rekomendacijoje nurodyti bent pavyzdines nuobaudas, kurios gali būti taikomos teisëjams už jų netinkamą elgesį³⁰. Darytina prielaida, kad to priežastimi galbūt tapo suabsoliutinta Konsultacinës Europos teisėjų tarybos pozicija, jog kiekviena teismų sistema [...] turëtų apibrëžti taikomas nuobaudas, kurios būtų proporcingos nusižengimui, tačiau Konsultacinë Europos teisėjų taryba nemano, kad „Europos lygiu galëtų ar turëtų būti sudarytas tikslus nuobaudų sąrašas“³¹.

Išvados

1. Nors plačioje Lietuvos konstitucinėje doktrinoje teisėjų ir teismų nepriklausomumo klausimu nevengta remtis tarptautiniais aktais *inter alia* 1994 m. rekomendacija, naujosios 2010 m. rekomendacijos nuostatos nebuvo pasitelktos kaip argumentas sprendžiant konstitucinės justicijos bylas. 2. Rekomendacijos taikymas konstitucinių teismų teisëjams, ypač tų jos nuostatų, kurios susijusios su teisėjų sky-

27 Ši nuostata seka iš Anglijos teisës maksimos „justice must not only be done; it must also be seen to be done“, kuri plačiai taikoma Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje ir per ją turi svarbią reikšmę nacionalinių valstybių teisei.

28 Konsultacinës Europos teisėjų tarybos nuomonë Nr. 3(2002) „Dël profesinio teisėjų elgesio, ypač etikos, teisėjo pareigoms netinkamo elgesio, nešališkumo principų ir taisyklių“ // http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/CCJE_N3.pdf (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).

29 Manyčiau, kad čia taip pat derëjo vartoti formuluo-tę „privalo“, „turi būti“.

30 1994 m. rekomendacijos Nr. R(94)12 „Dël teisėjų nepriklausomumo, veiksmingumo ir vaidmens“ VI principu buvo nurodytos teisëjams galimos taikyti nuobaudos: bylos paëmimas iš teisėjo, teisėjo perkëlimas į kitą teismą; ekonominës sankcijos, pvz., laikinas atlyginimo sumažinimas; nušalinimas.

31 Konsultacinës Europos teisėjų tarybos nuomonë Nr. 3(2002) „Dël profesinio teisėjų elgesio, ypač etikos, teisėjo pareigoms netinkamo elgesio, nešališkumo principų ir taisyklių“ // http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/CCJE_N3.pdf (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).

rimu ir jų profesinė karjera, yra problemiškas, nes neatspindi daugelio Europos Tarybos valstybių konstitucinių nuostatų ir tradicijų. Protingesnis sprendimas būtų buvęs nuspręsti rekomendacijos nuostatų konstitucinių teismų teisėjams netaikyti.

3. Rekomendacijos naujovė yra ta, kad, siekiant teisėjų nepriklausomumą užtikrinti kuo visapusiškiau, nepriklausomumas suskirstytas į dvi rūšis – išorinį ir vidinį.

4. Rekomendacijos nuostatos dėl teismų tarybų, atsižvelgiant į teisinio reguliavimo skirtumus Europos Tarybos valstybėse narėse, negali būti vertinamos kaip bendras standartas. Kita vertus, rekomendacija nurodo, kaip įsteigtos ir pagal kokias taisykles suformuotos teismų tarybos sudarys geriausias sąlygas nepriklausomam ir nešališkam teisingumui. Teisėjų tarybos statuso reglamentavimas Lietuvoje tokias sąlygas atitinka.

5. Lyginant su 1994 m. rekomendacija Nr. R(94)12, naujoje rekomendacijoje teisėjų veiksmingumo klausimu iš esmės jokių naujovių nėra, išskyrus pateiktą veiksmingumo sąvoką.

6. Nors rekomendacijos pavadinime kalbama apie teisėjų atsakomybę, šio dokumento tekste apsiribota ankstesniuose tarptautinės teisės aktuose įtvirtintų iš esmės procedūrinio pobūdžio nuostatų, skirtų teisėjų patraukimo civilinėn, drausminėn ir baudžiamojon atsakomybėn tvarkai apibrėžti, pakartojimu. Neigiamai vertintinas sprendimas atsakyti nurodyti bent pavyzdines nuobaudas, kurios gali būti taikomos teisėjams už jų netinkamą elgesį.

Šaltiniai

Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 31-953 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 251, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 691 ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 109-3192.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija),

70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo statutas“ 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto Nr. 2048 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 51-1894.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 47 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. liepos 1 d. dekreto Nr. 140 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 83 straipsnio (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 1, 2 dalims, 84 straipsnio (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 1, 6 dalims. 86 straipsnio (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 1 dalies 5 punktui. 6 daliai, taip pat dėl bylos dalies pagal pareiškėjo – Lietuvos apeliacinio teismo prašymą ištirti Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. liepos 1 d. dekreto Nr. 140 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ atitiktį Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 90 straipsnio 7 daliai (2002 m. sausio 24 d. redakcija) nutraukimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 136-5529.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m.

- vasario 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų atlyginimų įstatymo (2008 m. lapkričio 6 d. redakcija) 4 straipsnio 2 dalies 2 punkto, 5 straipsnio 1 dalies, 6 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2011, Nr. 20-967.
- Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
- Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119, 120 ir 121 straipsnių pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 60-2121.
- Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 17-649.
- Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1985 m. gruodžio 13 d. rezolucija Nr. 40/146 patvirtinti Pagrindiniai teismų nepriklausomumo principai // <http://www.teismai.lt/lt/tarpt-bendr/kita-naudinga-informacija/?type=0> (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1994 m. spalio 13 d. rekomendacija Nr. R(94)12 „Dėl teisėjų nepriklausomumo, veiksmingumo ir vaidmens“ // <http://www.lat.lt/lt/veikla/teises-aktai-0/tarptautiniai-dokumentai/rekomendacija-nr-r-8kgk.html> (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2010 m. lapkričio 17 d. rekomendacija Nr. (2010)12 „Dėl teisėjų: nepriklausomumas, veiksmingumas ir atsakomybė“ // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/DocsRef_en.asp (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).
- 1998 m. Europos chartija dėl teisėjų statuso // <http://www.teismai.lt/lt/tarpt-bendr/kita-naudinga-informacija/?type=0> (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).
- Konsultacinės Europos teisėjų tarybos nuomonė Nr. 3(2002) „Dėl profesinio teisėjų elgesio, ypač etikos, teisėjo pareigoms netinkamo elgesio, nešališkumo principų ir taisyklių“ // http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/CCJE_N3.pdf (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).
- Konsultacinės Europos teisėjų tarybos nuomonė Nr. 10(2007) „Dėl teismų tarybos tarnavimo visuomenei“ // http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/CCJE_N10.pdf (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).
- Konsultacinės Europos teisėjų tarybos nuomonė Nr. 11(2008) „Dėl teismų sprendimų kokybės“ // http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/ccje%20nr.%2011.pdf (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).
- Konsultacinės Europos teisėjų tarybos 2010 m. lapkričio 17 d. patvirtinta „Didžioji teisėjų chartija (Pagrindiniai principai)“ // http://www.gewaltenteilung.de/ccje_magna_carta_DE.pdf (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).
- Councils for the Judiciary States without a High Council. Preliminary report by Lord Justice Thomas // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Travaux10_en.asp (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).

Literatūra

- ABRAMAVIČIUS, A. *et al.* Lietuvos teisinės institucijos / Sudarytojas ir mokslinis redaktorius E. Kūris. Vilnius, 2011.
- SCHMIDT, E. *Lehrkommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. Teil I. 2., völlig durchgearbeitete und erweiterte Auflage. Vadenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1952.
- SEIBERT-FOHR, A. *Stellungnahme zur „Draft Recommendation on Judges: Independence, Efficiency and Responsibilities“* // http://www.mphil.de/shared/data/pdf/stellungnahme_coe_draft_rec_jud_indep_by_seibert_fohr.pdf (prisijungta 2012 m. liepos 20 d.).
- ŠINKŪNAS, H. *Ar speciali teisėjų institucija turėtų būti sudaroma vien tik iš teisėjų? In: Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys / Vyr. mokslinis redaktorius G. Švedas. Vilnius, 2012.

KONSTITUCIJA IR POLITINIS PROCESAS: REGRESO ANATOMIJA

Elena Masnevaitė

Ši publikacija orientuota į konkrečią nūdieną ir ją, matyt, reikėtų pradėti nuo paaiškinimo, kodėl „anatomija“.

Tarptautinių žodžių žodynas¹ terminą „anatomija“ apibrėžia kaip mokslą, tiriantį organizmų formą ir sandarą. Politika – irgi gyvas organizmas, teisiniu požiūriu galintis būti sveikas arba sirgti. Štai atsakymas ir į antrąjį klausimą – kodėl „regresas“. Plika akimi matyti, kad Lietuvos politinės sistemos liga progresuoja, be to, gana sparčiai. Tiesa, kokia tai liga, sunku pasakyti. Nesinori nieko įžeisti, bet kartais kyla minčių apie šizofrenijos apraiškas – kliesdesius, haliucinacijas.

Konstitucionalistai mano, jog tokiam sergančiam organizmui pirmas vaistas yra Konstitucija². Kaip rodo, jau, galima sakyti, ilgametė patirtis, politikai laikosi kitokios nuomonės ir dažnai Konstitucijai priskiria įvairių ypatybių, kurių ji iš tikrųjų neturi, na, pavyzdžiui, „šamanų kulto“ atributo. Maža to, jie bando su tomis Konstitucijos ypatybėmis, jų manymu, ydomis, įnirtingai kovoti įvairiais, jų galva, pateisinamais ir jiems prieinamais būdais, panašiai kaip meilėje ar kare, t. y. kartais nelabai adekvačiai.

Nuo politinio proceso yra neatsiejamos politinės partijos. Šiame kontekste jos yra visa ko pradžia ir

pabaiga.

Dar 2005 m. Egidijus Šileikis užsiminė apie politinių partijų teisinio statuso raidos antrąją pakopą³ ir kritikavo ją dėl pernelyg didelio politinių partijų „civilistikavimo“, kuris, anot jo, nedera su Konstitucijos 35 straipsniu, politines partijas *expressis verbis* įtvirtinančiu ne valstybės organizavimo pagrindų, bet piliečių subjektinių galimybių kontekste.

2012 m. galima kalbėti apie trečiąją politinių partijų teisinio statuso raidos pakopą, kurią, mano nuomone, galima pavadinti parengiamaisiais darbais suvalstybinant politines partijas. Čia, be kita ko, turima omenyje nauja politinių partijų finansavimo tvarka. Įvertinus aktualios redakcijos Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo⁴ 7 straipsnį, kuris apibrėžia politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo šaltinius, ir Lietuvos populiariausių politinių partijų, išskyrus Lietuvos socialdemokratų partiją, kuri visadą pasižymėjo stipriu savęs finansavimu, pateiktas 2011 m. finansines ataskaitas, galima daryti išvadą: šiuo metu daugelį jų finansuoja valstybė⁵. Žinoma, tokią išvadą galima daryti tik laikantis stručio pasaulio suvokimo

1 *Tarptautinių žodžių žodynas* / Sudarė A. Bendorienė et al. Vilnius, 2004, p. 46.

2 Lietuvos Respublikos Konstitucija // *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014; 1996, Nr. 64-1501, Nr. 122-2863; 2002, Nr. 65-2629; 2003, Nr. 14-540, Nr. 32-1315, Nr. 32-1316; 2004, Nr. 111-4123, Nr. 111-4124; 2006, Nr. 48-1701.

3 ŠILEIKIS, E. *Politinių partijų teisinio statuso raidos antroji pakopa* // *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 64(56), p. 42–49.

4 *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 63–3091 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais iki 2012 m. gegužės 10 d.).

5 Žr. *Politinių partijų 2011 metų finansinių ataskaitų rinkinius* // <http://www.vrk.lt/lt/pirmas-puslapis/far/2011-metu-far.html> (prisijungta 2012 m. gegužės 10 d.).

principo, t. y. jog to, ko mes nematome, nėra, nes būtų naivu tikėtis, kad draudimai privačiai finansuopolitines partijas iš tiesų veikia. Vulgarus pavyzdys: prostitucija juk irgi draudžiama, tiesa?

Politinių partijų priklausomybė nuo valstybės yra ne mažiau žalinga politinei sistemai nei jų priklausomybė nuo privačių rėmėjų: pirmiausia politinės partijos tolsta nuo rinkėjų, be to, tos politinės partijos, kurios yra valdžioje, gali dar labiau piktnaudžiauti valstybiniais resursais⁶. Naujausias ir vienas iš smulkesnių pavyzdžių – Seimo narys Valentinus Mazuronis, kuris už parlamentinei veiklai skirtas lėšas, kitaip tariant, valdiškus pinigus, įsigijo tušinukų su „Tvarkos ir teisingumo“ partijos simbolika⁷. Seimo Etikos ir procedūrų komisija dėl nesuprantamų priežasčių pažeidimo nenustatė, o Vyriausioji rinkimų komisija šio atvejo kaip Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo pažeidimo apskritai netiria, kaip paprastai „nurašydama“ tai savo ribotai kompetencijai.

Vis dėlto šiame politinių partijų raidos etape visiškai „dugnas“ buvo pasiektas tada, kai politinėms partijoms, kurios dėl Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo novelę buvo faktiškai prilygintos biudžetinėms įstaigoms, buvo nuspręsta taikyti ir tokioms įstaigoms pritaikomas taisykles, pvz., įpareigoti jas organizuoti viešuosius pirkimus, nes daugiau kaip pusę jų pajamų sudaro valstybės biudžeto lėšos, be to, šiame įstatyme yra apibrėžiama, kam tos lėšos gali būti panaudotos. Buvo pateikta ir priimta Viešųjų pirkimų įstatymo pataisa⁸, suteikianti politinėms partijoms tam tikrą „indulgenciją“ šiuo klausimu. Tokiai pataisai labai priešinosi Specialiųjų tyrimų ir Viešųjų pirkimų tarnybos, kaip jos teigė, dėl kontrolės sumetimų. Ši Viešųjų pirkimų įstatymo pataisa sulaukė ir Respublikos Prezidentės veto, grindžiamo tuo, kad tokia išimtis pažeidžia Europos Sąjungos teisę bei nepagrįstai privilegijuoja politines partijas, kitais žodžiais tariant, nepagrįstai jas išskiria iš kitų įmonių, įstaigų ar organizacijų, taip pat finansuojamų valstybės biudžeto lėšomis⁹.

Pirmiausia būtina atkreipti dėmesį, kad politinėms partijoms suteikiama autonomija, kurią įtvirtina Politinių partijų įstatymo¹⁰ 11 straipsnis. Ta aplinkybė, kad Konstitucija politinių partijų autonomijos nenumato *expressis verbis*, visiškai nereiškia, kad tai nėra konstitucinio lygmens principas. Turbūt niekas nepuls ginčytis, kad Lietuva – demokratinė valstybė. Nėra politinių partijų – nėra ir demokratinės valstybės. Daugiskaita čia vartojama sąmoningai. Politinės partijos atlieka tarpininko vaidmenį – tarpininko tarp žmogaus ir valstybės. Taigi politinių partijų funkcinė paskirtis yra tokia specifinė, kad joms garantuojama autonomija. Ar visoms įmonėms, įstaigoms ar organizacijoms, finansuojamoms valstybės biudžeto lėšomis, yra numatyta garantija veikti laisvai ir savarankiškai?

Taip, galima sutikti, kad ankstesnės redakcijos Viešųjų pirkimų įstatymo nuostata, dėl kurios kilo visas šitas sąmyšis, buvo diskriminacinė, tačiau būtent tų politinių partijų, kurios gauna valstybės biudžeto asignavimus, atžvilgiu, nes tik joms būtų kilusi pareiga organizuoti viešuosius pirkimus. Lietuvoje šiuo metu tokių politinių partijų yra dešimt¹¹.

Deja, aptarta situacija yra ne priežastis, o pasekmė, konkrečiai – naujo politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo modelio įdiegimo pasekmė. Tiesa, tokios pozicijos laikosi mažuma, o Lietuvoje visoms mažumoms nelengva, tik kiekvienai savaip. O dauguma ir toliau deklaruoja, esą viskas tik į gera ir vardan demokratijos.

Teisingumo ministerijos duomenimis, šiuo metu Lietuvoje įregistruotos 43 politinės partijos¹². Palyginimui, Bosnijoje ir Hercegovinoje, kuri gyventojų skaičiumi yra gana artima Lietuvai, registruota beveik 200 politinių partijų¹³. Ar šie skaičiai atspindi teigiamas tendencijas? Visiškai priešingai.

Antai Europos Žmogaus Teisių Teismas 2009 m. gruodžio 22 d. sprendime byloje *Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną* (prašymų Nr. 27996/06 ir Nr. 34836/06)¹⁴ konstatavo, kad pasyviosios rinkimų

6 Plačiau apie tai žr. MASNEVAITĖ, E. *Politinių partijų ir politinių kampanijų teisinis reguliavimas Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2010, *passim*.

7 *Už parlamentines lėšas reklamuosis ant tušinukų* // <http://www.alfa.lt/straipsnis/14387656/Uz.parlamentines.lesas.reklamuosis.ant.tusinuku>=2012-04-26_08-07 (prisijungta 2012 m. gegužės 11 d.).

8 Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymo 4 straipsnio 2 dalies pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIP-4024 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=416695&p_query=&p_tr2=2 (prisijungta 2012 m. gegužės 12 d.).

9 Lietuvos Respublikos Prezidento 2012 m. kovo 23 d. dekretas Nr. 1K-1001 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo priimto Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymo grąžinimo Lietuvos Respublikos Seimui pakartotinai svarstyti“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 36-1782.

10 Valstybės žinios, 2004, Nr. 54-1831 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais iki 2012 m. gegužės 10 d.).

11 Žr. Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2012 m. balandžio 11 d. sprendimą Nr. Sp-34_„Dėl 2012 m. pirmojo pusmečio valstybės biudžeto asignavimų politinių partijų veiklai finansuoti dydžio nustatymo“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 45-2219.

12 Žr. Lietuvos Respublikos politinių partijų sąrašą (atnaujintas 2012 m. balandžio 27 d.) // http://www.tm.lt/dok/2012%2004%2027%20Partijos_sarasas.pdf (prisijungta 2012 m. gegužės 10 d.).

13 *Evaluation Report on Bosnia and Herzegovina on Transparency of Party Funding* // [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoEval3\(2010\)5_BiH_Two_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoEval3(2010)5_BiH_Two_EN.pdf) (prisijungta 2012 m. gegužės 10 d.).

14 Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Sejdi%u0107%20%27%20Finci%20%27%20v.%20%27%20Bosnia%20%27%20Herzegovina&sessionid=95000981&skin=hudoc-en> (prisijungta 2012 m. gegužės 12 d.).

teisės suteikimas tik didžiosioms etninėms grupėms, t. y. bosniams, serbams ir kroatams, yra diskriminacinis, tačiau nei šios valstybės Konstitucija, nei rinkimų įstatymai atitinkamai pakeisti nebuvo, nors po šio Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimo jau buvo surengti ne vieneri rinkimai.

Šiame kontekste gali būti paminėtas ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas dėl pasyvosios rinkimų teisės ribojimo garsiojoje byloje *Paksas prieš Lietuvą* (prašymo Nr. 34932/04)¹⁵, kurioje Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo, kad Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime¹⁶ suformuluota diskvalifikavimo iki gyvos galvos taisyklė, kalbant apie pasyviąją rinkimų į parlamentą teisę, yra neproporcinga pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos¹⁷ 1 Protokolo 3 straipsnį.

Netrukus po to Konstitucinis Teismas išplatino pareiškimą, kad minėtą Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą galima tinkamai įgyvendinti tik priėmus atitinkamas Konstitucijos pataisas¹⁸. Kai kurie teisininkai abejojo dėl formos, tačiau su pareiškimo turiniu jie iš esmės sutiko. Nepaisant to, atitinkama Seimo rinkimų įstatymo pataisa¹⁹ buvo priimta nepakeitus Konstitucijos. Šįkart Respublikos Prezidentė, net ir žinodama teisininkų bendruomenės poziciją šiuo klausimu, jai suteikta veto teise nepasinaudojo. Vietoj to ji pakvietė Seimą „skubiai [...] teikti būtinas Konstitucijos pataisas“²⁰. Konstituciniame Teisme yra gautas prašymas ištirti šio įstatymo konstitucingumą²¹. Neabejotina, kad jis bent iš dalies bus pripažintas pagrįstu.²²

Respublikos Prezidentės pareiškimas – tai lyg ir bandymas pašalinti Konvencijos pažeidimą²³, bet,

deja, ne laiku, ne vietoje ir netinkamu būdu – nors ir teisiniu, bet neteisėtu. Kas būtų, jeigu Konstituciniam Teismui nusprendus minėtą prašymą nagrinėti skubos tvarka²⁴ nutarimas bus paskelbtas tuoj po Seimo rinkimų? Kiltų didelė teisinė ir politinė sumaištis dėl to, ar Rolandas Paksas (dėl kurio ši pataisa buvo padaryta) laikytinas ar vis dėlto nelaikytinas Seimo nariu.

Tai ne pirmas ir turbūt tikrai ne paskutinis kartas, kai politikai nekreipia dėmesio į Konstituciją ir Konstitucinį Teismą.

Antai Konstitucijos tekste vartojamos ne tik „politinės partijos“, bet ir „politinės organizacijos“ sąvokos (35 str. 3 d., 44 str. 2 d., 83 str. 2 d., 113 str. 2 d., 114 str. 1 d., 141 str.), tačiau Lietuvos įstatymų leidėjas ignoruoja šią aplinkybę ir nepaiso, kad Konstitucinis Teismas dar 2007 m. pradžioje²⁵ gana aiškiai davė suprasti, o vėliau keletą kartų primygtinai pakartoję²⁶, jog įstatymų lygmeniu turi būti apibrėžtas ir toks subjektas kaip politinė organizacija: tarp jos ir politinės partijos negalima dėti lygybės ženkle. Kol kas Seimui nebuvo pateiktas svarstyti atitinkamas įstatymo projektas. Galima numanyti, kad politinės partijos nenori prarasti kandidatų sąrašų kėlimo monopolio ir sulaukti papildomų konkurentų politinėje kovoje, juolab kad visuomenės nuomonės tyrimai rodo, jog Lietuvoje politinės partijos yra „nepopuliarumo viršūnėje“ (tiksliau, duobėje)²⁷.

Čia primintina, kad politinių partijų teisinio statuso raidos pirmajame etape, 1994–2004 m., Politinių partijų įstatymas vadinosi Politinių partijų ir politinių organizacijų įstatymu: jame buvo vartojamos atskiros „politinės partijos“ ir „politinės organizacijos“ sąvokos. Tačiau jos apibrėžė teisiškai lygiavertes kategorijas. Faktiškai tai buvo sinonimai. Toks dirbtinis Konstitucijos nuostatos įgyvendinimas tuometinėje teisinėje literatūroje sulaukė tam tikros kritikos²⁸, bet plačiau dėl to, kad tokie dariniai neturėtų būti traktuojami kaip tapatūs, pasisakyta nebuvo, o kai kas, priešingai, politinių partijų ir politinių organizacijų netapatumą vadino tariamu²⁹.

15 Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&port al=hbk&action=html&highlight=paksas&sessionId=95003627&skin=hudoc-en> (2012 m. gegužės 10 d.).

16 Valstybės žinios, 2004, Nr. 85-3094.

17 Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

18 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 10 d. pareiškimas dėl Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimo įgyvendinimo // http://www.lrkt.lt/Pranesimai/txt_2011/L20110110c.htm (prisijungta 2012 m. gegužės 12 d.).

19 Žr. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymą // Valstybės žinios, 2012, Nr. 42-2042.

20 Lietuvos Respublikos Prezidentės Spaudos centro 2012 m. balandžio 4 d. pranešimas spaudai „Būtinis skubios Konstitucijos pataisos“ // http://www.lrp.lt/spaudos_centras_392/pranesimai_spaudai/butinos_skubios_konstitucijos_pataisos.html (prisijungta 2012 m. gegužės 10 d.).

21 Prieiga per internetą: http://www.lrkt.lt/Prasymai/13_2012.htm (prisijungta 2012 m. gegužės 12 d.).

22 Atitinkamas Konstitucinio Teismo nutarimas buvo priimtas 2012 m. rugsėjo 5 d., kai šis straipsnis jau buvo parašytas. (Red. past.)

23 Lietuvos Respublikos Prezidentės Spaudos centro 2012 m. balandžio 4 d. pranešimas spaudai „Būtinis skubios Konstitucijos pataisos“ // http://www.lrp.lt/spaudos_centras_392/pranesimai_spaudai/butinos_skubios_konstitucijos_pataisos.html (prisijungta 2012 m. gegužės 10 d.).

24 Kas, beje, ir bus daroma. Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. liepos 4 d. pranešimą žiniasklaidai „Rugpjūčio 23 d. rengiamas viešas posėdis, kuriame bus nagrinėjamas Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies konstitucingumas“ // http://www.lrkt.lt/Pranesimai/txt_2012/L20120704a.htm (prisijungta 2012 m. liepos 9 d.).

25 Žr. 2007 m. vasario 9 d. nutarimą // Valstybės žinios, 2007, Nr. 19-722.

26 Žr. 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimą // Valstybės žinios, 2010, Nr. 133-6800; 2011 m. gegužės 11 d. nutarimą // Valstybės žinios, 2011, Nr. 58-2771.

27 Žr., pvz., VILMORUS 2011 m. rugsėjo 2–12 d. atliktos apklausos duomenis // <http://www.vilmorus.lt/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01article id=2&cntnt01returnid=20> (prisijungta 2011 m. spalio 9 d.).

28 VAITIEKIENĖ, E. *Nevalstybinės organizacijos konstitucinėje teisėje, in: Lietuvos konstitucinė teisė* / BIRMONTIENĖ, T., JARAŠIŪNAS, E. et al. Vilnius, 2001, p. 578.

29 ŠILEIKIS, E. *Politiinių partijų teisinio statuso raidos antroji pakopa*, 2005, p. 45–46.

Kiek kitoks pavyzdys – vienos iš Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo neseniai nagrinėtų norminių administracinių bylų fabula³⁰. Lietuvos socialdemokratų partijos taryba savo nutarimu patvirtino Seimo Lietuvos socialdemokratų partijos frakcijos reglamentą. Jame nustatyta, kad šios frakcijos narys, t. y. Seimo narys – Tautos atstovas, nedalyvauja ir nebalsuoja Seimo posėdyje, jeigu jis nesutinka su šios frakcijos susirinkimo sprendimu tam tikru Seime svarstomu klausimu. Tačiau pagal Seimo statutą³¹ frakcijos pačios nusistato darbo tvarką, neprieštaraujančią Seimo statutui (38 str. 4 d.). Lietuvos socialdemokratų partija negalėjo susitaikyti su tuo, kad jos vardo frakcija Seime nėra „mini“ Lietuvos socialdemokratų partija Seime, t. y. su tuo, ką dar 1993 m.³² yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas. Ji negalėjo patikėti ir tuo, kad šios frakcijos reglamentas negali būti traktuojamas kaip politinės partijos vidaus tvarką nustatantis dokumentas. Partijai taip pat buvo visiškai nesvarbu, kad jos nustatytas teisinis reguliavimas sudarė prielaidas paneigti Seimo nario laisvo mandato principą ir Seimo nario konstitucinę pareigą dalyvauti Seimo posėdžiuose. Anot jos, tai irgi Lietuvos socialdemokratų partijos vidaus reikalas. Ir kas galėtų paneigti? Byla buvo nutraukta.

Tai, kas čia aprašyta, tėra ledkalnio viršūnė, matoma net neatlikus jokios rimtesnės istorinės apžvalgos ir tik fragmentiškai aptarus kai kurias šiandienos aktualijas. Bet ir to pakanka, kad įsitikintume, jog šiuo metu politikai „klaidas“ daro ne dėl nežinojimo, kaip politinės sistemos raidos pradžioje, o iš įsitikinimo, dar vadinamo teisiniu nihilizmu.

Šaltiniai

Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014; 1996, Nr. 64-1501, Nr. 122-2863; 2002, Nr. 65-2629; 2003, Nr. 14-540, Nr. 32-1315, Nr. 32-1316; 2004, Nr. 111-4123, Nr. 111-4124; 2006, Nr. 48-1701.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto II dalies 5 skirsnio 25 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1993, Nr. 66–1260.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos

Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 11 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 85-3094.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnio (2006 m. gruodžio 21 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 19-722.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 36 straipsnio (2008 m. gegužės 8 d., 2009 m. vasario 12 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 133-6800.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo (2010 m. birželio 30 d. redakcija) 34 straipsnio, 83 straipsnio 2, 3, 4, 5 dalių, Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo (2010 m. gegužės 18 d. redakcija) 3 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2011, Nr. 58-2771.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987;

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną (prašymų Nr. 27996/06 ir Nr. 34836/06) // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Sejdi%u0107%20%7C%20Finci%20%7C%20v.%20%7C%20Bosnia%20%7C%20Herzegovina&sessionid=95000981&skin=hudoc-en> (prisijungta 2012 m. gegužės 12 d.).

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimas byloje Paksas prieš Lietuvą (prašymo Nr. 34932/04) // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=paksas&sessionid=95003627&skin=hudoc-en> (prisijungta 2012 m. gegužės 10 d.).

Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas // Valstybės žinios, 2010, Nr. 63-3091 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais iki 2012 m. gegužės 10 d.).

30 Žr. 2012 m. sausio 25 d. nutartį administracinėje byloje Nr. I-662-15-12.

31 Valstybės žinios, 1999, Nr. 5-97 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais iki 2012 m. gegužės 10 d.).

32 1993 m. lapkričio 26 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1993, Nr. 66-1260.

- Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 54-1831 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais iki 2012 m. gegužės 10 d.).
- Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 42-2042.
- Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 5-97 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais iki 2012 m. gegužės 10 d.).
- Lietuvos Respublikos Prezidento 2012 m. kovo 23 d. dekretas Nr. 1K-1001 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo priimto Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymo gražinimo Lietuvos Respublikos Seimui pakartotinai svarstyti“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 36-1782.
- Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2012 m. balandžio 11 d. sprendimas Nr. Sp-34 „Dėl 2012 m. pirmojo pusmečio valstybės biudžeto asignavimų politinių partijų veiklai finansuoti dydžio nustatymo“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 45-2219.
- Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymo 4 straipsnio 2 dalies pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIP-4024 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=416695&p_query=&p_tr2=2 (prisijungta 2012 m. gegužės 12 d.).
- Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. sausio 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. I-662-15-12.
- Tarptautinių žodžių žodynas / Sudarė A. Bendorienė et al. Vilnius, 2004.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 10 d. pareiškimas dėl Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimo įgyvendinimo // http://www.lrkt.lt/Pranesimai/txt_2011/L20110110c.htm (prisijungta 2012 m. gegužės 12 d.).
- Prašymas ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai // http://www.lrkt.lt/Prasymai/13_2012.htm (prisijungta 2012 m. gegužės 12 d.).
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. liepos 4 d. pranešimas žiniasklaidai „Rugpjūčio 23 d. rengiamas viešas posėdis, kuriame bus nagrinėjamas Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies konstitucingumas“ // http://www.lrkt.lt/Pranesimai/txt_2012/L20120704a.htm (prisijungta 2012 m. liepos 9 d.).
- Lietuvos Respublikos Prezidentės Spaudos centro 2012 m. balandžio 4 d. pranešimas spaudai „Būtinis skubios Konstitucijos pataisos“ // http://www.lrp.lt/lt/spaudos_centras_392/pranesimai_spaudai/butinos_skubios_konstitucijos_pataisos.html (prisijungta 2012 m. gegužės 10 d.).
- Lietuvos Respublikos politinių partijų sąrašas (atnaujintas 2012 m. balandžio 27 d.) // http://www.tm.lt/dok/2012%2004%2027%20Partijos_sarasas.pdf (prisijungta 2012 m. gegužės 10 d.).
- Politinių partijų 2011 metų finansinių ataskaitų rinkiniai // <http://www.vrk.lt/lt/pirmas-puslapis/far/2011-metu-far.html> (prisijungta 2012 m. gegužės 10 d.).
- VILMORUS 2011 m. rugsėjo 2–12 d. atliktos apklausos duomenys // <http://www.vilmorus.lt/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=2&cntnt01returnid=20> (prisijungta 2011 m. spalio 9 d.).
- Evaluation Report on Bosnia and Herzegovina on Transparency of Party Funding // [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoEval3\(2010\)5_BiH_Two_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoEval3(2010)5_BiH_Two_EN.pdf) (2012 m. gegužės 10 d.).

Literatūra

- MASNEVAITĖ, E. *Politinių partijų ir politinių kampanijų teisinis reguliavimas Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2010;
- ŠILEIKIS, E. *Politinių partijų teisinio statuso raidos antroji pakopa* // Jurisprudencija, 2005, Nr. 64(56); Už parlamentines lėšas reklamuosis ant tušinukų // http://www.alfa.lt/straipsnis/14387656/Uz.parlamentines.lesas.reklamuosis.ant.tusinuku=2012-04-26_08-07 (prisijungta 2012 m. gegužės 11 d.).
- VAITIEKIENĖ, E. *Nevalstybinės organizacijos konstitucinėje teisėje*, in: *Lietuvos konstitucinė teisė* / BIRMONTIENĖ, T., JARAŠIŪNAS, E. et al. Vilnius, 2001.

TEISINIO SAUGUMO PRINCIPAS IR LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJA

Skirgailė Žaltauskaitė–Žalimienė

Teisinio saugumo principas yra universalus, būdingas ir Lietuvos, ir Europos Sąjungos (toliau – ir ES) teisei. Teisinio saugumo principas yra vienas iš pagrindinių Europos Sąjungos teisės bendrųjų principų, kuris *inter alia* reikalauja, kad teisės aktai būtų aiškūs ir tikslūs tam, jog teisės subjektai galėtų aiškiai žinoti savo teises ir pareigas ir atitinkamai jomis remtis¹. Kitaip tariant, teisės subjektai turėtų aiškiai žinoti savo teises ir pareigas, kad galėtų imtis atitinkamų veiksmų. Įvairiomis formomis pasireiškiančiu pagrindiniu teisinio saugumo reikalavimu siekiama užtikrinti Europos Bendrijos (toliau – Bendrijos) teisės reglamentuojamų situacijų ir teisiųjų santykių prognozavimą². Bendrieji Europos Sąjungos teisės principai paprastai vartojami kaip tam tikros aiškinimo taisyklės, bet nėra taikomi kaip savarankiška taisyklė konkrečiu atveju³. Paprastai teisinėje literatūroje pabrėžiama didelė nacionalinės teisės įtaka formuojant Europos Sąjungos teisės bendrųjų principų teisinį turinį⁴.

Europos Sąjungos teisminių institucijų jurisprudencijoje

atsispindi teisinio saugumo taikymo ypatumai. Pvz., Europos Teisingumo Teismas⁵ yra pripažinęs, kad griežtas Bendrijos teisės normų dėl procesinių terminų taikymas atitinka teisinio saugumo reikalavimą ir būtinybę vengti bet kokios diskriminacijos ar savivalės vykdant teisingumą⁶. Taip pat Europos Teisingumo Teismas yra pripažinęs, kad nacionalinė procedūros taisyklė, kuria nustatomas protingas terminas, per kurį ūkio subjektas turi reikalauti grąžinti pažeidžiant ES teisę surinktą mokestį, priešingu atveju prarasdamas šią teisę, atitinka ES teisę. Europos Teisingumo Teismas taip pat pabrėžė, kad dėl tokio naikinamojo termino naudojimas ES teisėje nustatytomis teisėmis netampa praktiškai neįmanomas arba pernelyg sudėtingas, o trejų metų naikinamasis terminas Europos Teisingumo Teismui atrodo protingas⁷. Protingas naikinamasis terminas,

1 Žr. Europos Teisingumo Teismo 1981 m. liepos 9 d. sprendimą *Gondrand Frères ir Garancini*, 169/80, Rink. p. 1931 ir Europos Teisingumo Teismo 1996 m. vasario 13 d. sprendimo *Van Es Douane Agenten*, C-143/93, Rink. p. I-431, 27 punktą.

2 Europos Teisingumo Teismo 1996 m. vasario 15 d. sprendimo *Duff ir kt.*, C-63/93, Rink. p. I-569, 20 punktas ir Pirmosios instancijos teismo 1997 m. kovo 19 d. sprendimo *Oliveira prieš Komisiją*, T-73/95, Rink. p. II-381, 29 punktas.

3 TRIDIMAS, T. *The General Principles of EC Law*. Oxford University Press, 2004, p. 33.

4 Plačiau apie nacionalinės teisės įtaką formuojant ES teisės bendrųjų principų teisinį turinį žr. GROUSSOT, X. *General Principles of Community Law*. Europa Law Publishing, 2006, p. 17–56.

5 Įsigaliojus 2007 m. gruodžio 13 d. Lisabonos sutarčiai, iš dalies keičiančiai Europos Sąjungos sutartį ir Europos Bendrijos steigimo sutartį (OL C 306), pagal Europos Sąjungos sutarties 19 straipsnio 1 dalį Europos Sąjungos Teisingumo Teismas apima Teisingumo Teismą, Bendrąjį Teismą ir specializuotus teismus. Kalbant apie Teisingumo Teismą tekste bus vartojamas Europos Teisingumo Teismo pavadinimas.

6 Žr. Europos Teisingumo Teismo 1984 m. liepos 12 d. sprendimą *Ferriera Val-sabbia prieš Komisiją*, 209/83, Rink. p. 3089, 14 punktas, ir 1992 m. vasario 5 d. nutarties *Prancūzija prieš Komisiją*, C-59/91, Rink. p. I-525, 8 punktą, 1998 m. gegužės 7 d. nutarties *Airija prieš Komisiją*, C-239/97, Rink. p. I-2655, 7–9 punktus, 2002 m. gegužės 17 d. nutarties *Vokietija prieš Parlamentą ir Tarybą*, C-406/01, Rink. p. I-4561, 20 punktą, ir 2007 m. lapkričio 8 d. nutarties *Belgija prieš Komisiją*, C-242/07 P, Rink. p. I-9757, 16 punktą.

7 Žr. 1998 m. lapkričio 17 d. sprendimo *Aprile*, C-228/96, Rink. p. I-7141, 19 punktą, 2009 m. kovo 24 d. sprendimo *Danske Slagterier*, C-445/06, Rink. p. I-2119, 32 punktą, ir 2010 m. balandžio 15 d. sprendimo *Barth*, C-542/08, Rink. p. I-3189, 28 punktą.

nesvarbu, ar jis nustatytas remiantis nacionaline, ar ES teise, Europos Teisingumo Teismo nuostata, nustatomas teisinio saugumo, kuris apsaugo tiek suinteresuotą mokesčių mokėtoją, tiek administratorių, sumetimais ir nekluduo teisės subjektams įgyvendinti ES teisės sistemos suteiktų teisių (šiuo klausimu žr. minėtų sprendimų *Aprile* 19 punkta; *Danske Slagterier* 32 punkta ir *Barth* 28 punkta).

Tarptautinėje teisėje teisinio saugumo principas taip pat yra žinomas ir taikomas. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir EŽTK) 7 straipsnio 1 dalies prasme turi būti vertinama, ar „įstatymas“ pakankamai apibrėžtas ir prognozuojamas. Europos Žmogaus Teisių Teismas reikalauja, kad įstatymas suinteresuotiesiems asmenims būtų prieinamas ir gana tiksliai suformuluotas, kad jie, prireikus padedami kvalifikuotų advokatų, kiek tai atitinka konkrečias aplinkybes, galėtų suvokti galimas tam tikro veiksmo pasekmes.

Kadangi Europos Sąjungos teisminių institucijų, kaip ir Europos Žmogaus Teisių Teismo, jurisprudencija yra svarbi aiškinant ir taikant Lietuvos teisę, kaip teisės aiškinimo šaltinis, teisinio saugumo principo turinys ir šio principo užtikrinimas Lietuvos teisėje nėra ir negali būti aiškinami atsietai nuo Europos Sąjungos teisės nuostatų bei jos teisminių institucijų jurisprudencijos. Todėl konkrečiu atveju svarbu ne tik analizuoti konstitucinio principo taikymą konstitucinėje jurisprudencijoje, bet ir Europos Sąjungos teisminių institucijų jurisprudencijoje, nes tai leistų palyginti konstitucinę ir europinę jurisprudenciją teisinio saugumo principo taikymo srityje, identifikuoti bei palyginti šio principo turinio ar taikymo problematiką, siūlyti sprendimų variantus.

Teisinio saugumo principas konstitucinėje jurisprudencijoje

Konstitucinės jurisprudencijos analizė leidžia teigti, kad vienas esminių Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – ir Konstitucija) įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra teisinio saugumo principas.

2006 m. kovo 14 d. nutarime Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad konstitucinis teisinės valstybės principas įpareigoja teisę taikančias institucijas nekrypti nuo bendrųjų teisės principų, įtvirtintų demokratinėse teisių valstybių jurisprudencijoje.

Konstitucinis Teismas laikosi nuostatos, kad konstitucinis teisinės valstybės principas yra universalus ir juo yra grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija, kad konstitucinis teisinės valstybės principas aiškintinas neatsiejamai nuo Konstitucijos

preambulėje skelbiamo atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio, kad minėto konstitucinio principo turinys atsiskleidžia įvairiose Konstitucijos nuostatose. Šio principo esmė – teisės viešpatavimas. Konstitucinis teisinės valstybės principas – itin talpus, jis apima daug įvairių tarpusavyje susijusių imperatyvų. Juo turi būti vadovaujama ir kuriant teisę, ir ją įgyvendinant (Konstitucinio Teismo 2012 m. liepos 3 d. nutarimas). E. Kūris konstitucinį teisinės valstybės principą priskiria prie koordinacinių principų⁸ ir pažymi, kad įvairūs teisinės valstybės, kaip visa persmelkiančios konstitucinės idėjos, aspektai išreikšti įvairiose Konstitucijos nuostatose: nuostatoje, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika (1 straipsnis); nuostatoje, kad valdžios galias riboja Konstitucija (5 straipsnio 2 dalis); kad Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas (6 straipsnio 1 dalis); kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai (7 straipsnio 1 dalis), ir kad galioja tik paskelbti įstatymai (7 straipsnio 2 dalis); kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės (18 straipsnis); taip pat nuostatose, įtvirtinančiose teisėjo ir teismų nepriklausomumą, garantuojančiose tam tikras žmogaus teises – į gyvybę, orumą, privataus gyvenimo neliečiamumą ir kt.⁹

Pagal konstitucinę jurisprudenciją teisinio saugumo principas reiškia valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisių santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus bei teisėtus lūkesčius (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. kovo 17 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai). Šio principo paskirtis – laiduoti asmens pasitikėjimą savo valstybe ir teise (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas). Šiame nutarime analizuodamas teisinio saugumo principą Konstitucinis Teismas pažymėjo du aspektus. Pirmas, teisinio saugumo imperatyvas suponuoja tam tikrus privalomus *reikalavimus pačiam teisiniam reguliavimui*. Jis privalo būti aiškus ir darnus, *teisės normos* turi būti *formuluojamos tiksliai*. Žemesnio lygmens teisės aktai neturi prieštarauti aukštesnio lygmens teisės aktams, ir joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai. Teisės norminiai ak-

8 Koordinaciniai principai, anot E. Kūrio, lemia pačioje Konstitucijoje nustatytą reguliavimą, lemia, kaip vienos konstitucinės normos dera su kitomis ir su Konstitucijoje įtvirtintais principais. Jie koordinuoja patį konstitucinį reguliavimą. Turima galvoje tai, kaip užtikrinamas konstitucinio reguliavimo turinio nuoseklumas. Jei tam tikras teisinis reguliavimas prieštarauja Konstitucijai (jos bet kuriai nuostatai), „automatiškai“ kartu pažeidžiamas ir kuris nors koordinacinis principas.

9 KŪRIS, E. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos principai*. in: *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, 2001, p. 235–254.

tai turi būti nustatyta tvarka paskelbiami, ir su jais turi turėti galimybę susipažinti visi teisinių santykių subjektai. Antra, šis principas apima ir keletą reikalavimų, susijusių su teisinio reguliavimo galiojimu. Pagal šį principą teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų, būtina *inter alia* laikytis principo *lex retro non agit*, teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių, turi būti užtikrinamas *jurisprudencijos tęstinumas*. Iš šio nutarimo yra aiškus teisinio saugumo principo turinys, kuris susideda iš kelių elementų: reikalavimai teisiniam reguliavimui (turi būti aiškus, tikslus, nustatyta tvarka paskelbtas) ir reikalavimai teisinio reguliavimo galiojimui (keisti galima pagal nustatytą tvarką ir nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų) bei *jurisprudencijai* (tęstinumas).

2002 m. lapkričio 25 d. nutarimu Konstitucinis Teismas pripažino, kad teisiniu reguliavimu, pagal kurį asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu, nepaisoma teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principų ir taip yra pažeidžiamas konstitucinis teisinės valstybės principas. Tai yra vienas iš nedaugelio nutarimų, kuriuose Konstitucinis Teismas sprendė dėl teisės nuostatos atitikties teisinio saugumo principui.

Konstitucinis Teismas 2007 m. lapkričio 29 d. nutarime paneigė teisės aktų galiojimą atgal ir konstatavo, kad su konstituciniu teisinės valstybės principu yra susijęs principas *lex retro non agit*, pagal kurį teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį ir neleidžiamas teisės aktų galiojimas atgaline tvarka, nebent būtų palengvinama teisės subjektų padėtis, kartu nepakenkiant kitiems teisės subjektams (*lex benignior retro agit*). Konstitucinis Teismas laikosi nuostatos, kad nei įstatymu, nei poįstatyminiais aktais negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų įsiterpta į jau pasibaigusius teisinius santykius. Tokiu reguliavimu, kuriuo teisės normos galėtų būti pakeistos, kai reguliuojami santykiai jau yra baigti, būtų sudarytos prielaidos paneigti asmenų teisėtus lūkesčius, teisinį tikrumą ir teisinį saugumą, konstitucinį teisingumo principą. Minėtu klausimu, kad teisinio saugumo principas nėra suderinamas su teisės aktų galiojimu atgal, iš esmės panašios pozicijos laikosi ir Europos Sąjungos teisminės institucijos. Remiantis nusistovėjusia Europos Teisingumo Teismo praktika, pagal bendrą taisyklę teisinio saugumo principas draudžia ES teisės akto taikymo laiko atžvilgiu pradžią nustatyti ankstesnę nei jo paskelbimo datą, išskyrus

išimtinus atvejus, kai to reikalauja bendrojo intereso tikslas, kai tinkamai atsižvelgiama į suinteresuotųjų asmenų teisėtus lūkesčius ir kai iš atitinkamų teisės normų teksto tikslo ar struktūros aiškiai matyti, kad joms turi būti priskirtas toks poveikis¹⁰.

Teisinio saugumo principas buvo aktualus ir svarstant Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalį, pagal kurią Konstitucinio Teismo sprendimų dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai galia yra nukreipiama į ateitį. 2011 m. spalio 25 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucinio Teismo įstatymo 67 straipsnio 1 dalyje (kurioje nustatyta, kad jei yra pagrindo manyti, jog įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teismas (teisėjas) sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo kompetenciją, kreipiasi į jį su prašymu spresti, ar šis įstatymas ar kitas teisės aktas atitinka Konstituciją) yra įtvirtinta viena iš Konstitucinio Teismo nutarimų galios nukreipimo į ateitį išimčių. Konstitucinis Teismas laikosi nuostatos, kad iš Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies, kurioje įtvirtinta bendra taisyklė, kad Konstitucinio Teismo sprendimų galia yra nukreipiama į ateitį, įstatymų leidėjui nekyla pareigos nustatyti teisinio reguliavimo, pagal kurį Konstitucinio Teismo sprendimų dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai galia būtų nukreipiama retroaktyviai, o ne į ateitį. Taip pat, kad Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnis tiek, kiek jame nėra nustatyta, kad Konstitucijai prieštaraujančiu pripažintas teisės aktas negalioja nuo jo įsigaliojimo, neprieštarauja Konstitucijos 7 straipsnio 2 daliai ir konstituciniam teisinės valstybės principui.

Kita vertus, Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime yra konstatavęs, kad santykiuose su valstybe saugomi ir ginami tik tie asmens lūkesčiai, kurie kyla iš pačios Konstitucijos ar iš įstatymų bei kitų teisės aktų, neprieštaraujančių Konstitucijai. Tik tokie asmens lūkesčiai santykiuose su valstybe laikomi teisėtais. Tokia Konstitucinio Teismo pozicija suponuoja išvadą, kad tam tikrais atvejais teismai, negindami asmenų teisių, kylančių iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai, vykdo pareigą taikyti Konstitucinio Teismo sprendimus atgal.

Teisinio saugumo principo taikymo prasme yra išskirtinis Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame Konstitucinis Teismas neatmetė galimybės ginti asmenų teises, kylančias iš teisės aktų, vėliau pripa-

10 Šiuo klausimu žr. 2009 m. kovo 19 d. sprendimo *Mitsui & Co. Deutschland*, C-256/07, Rink. p. I-1951, 32 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką; 2012 m. liepos 19 d. sprendimo *Doris Reichef-Albert*, C-522/10, dar nepaskelbto Rinkinyje, 25 punktą; 2011 m. kovo 24 d. sprendimo *ISD Polska ir kt. prieš Komisiją*, C-369/09 P, dar nepaskelbto Rinkinyje, 98 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką.

žintų prieštaraujančiais Konstitucijai. Konstitucinis Teismas remiasi konstitucinių vertybių pusiausvyros imperatyvu, konstituciniais teisinio tikrumo ir teisinio saugumo reikalavimais, Konstitucijoje įtvirtinta įgytų teisių apsauga bei teisės aktų konstitucingumo ir teisėtumo prezumpcija, kas, anot Konstitucinio Teismo, lemia inter alia tai, kad Konstitucija apskritai *neužkerta kelio* tam tikrais ypatingais atvejais *saugoti* bei *ginti* ir tokias asmens *įgytas teises, kylančias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai* (poįstatyminių aktų – prieštaraujančiais Konstitucijai ir / arba įstatymams), kurių neapgynus ir neapsaugojus šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė *patirtų didesnę žalą*, negu toji, kurią šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų, jeigu minėtos teisės būtų visiškai arba iš dalies apsaugotos ir apgintos. Kita vertus, Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad sprendžiant, ar iš teisės akto, vėliau pripažinto prieštaraujančiu Konstitucijai (poįstatyminio akto – prieštaraujančiu Konstitucijai ir / arba įstatymams), jo galiojimo metu kilusios asmens įgytos teisės turi būti saugomos ir ginamos, ar ne, o jeigu taip, tai kokiu mastu, kiekvienu atveju būtina išsiaiškinti, ar neapsaugojus ir neapgynus šių įgytų teisių nebus pažeistos kitos Konstitucijos saugomos vertybės, ar nebus pažeista Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių pusiausvyra (2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Darytina išvada, kad nors remiantis Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalimi Konstitucinio Teismo sprendimų dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai galia yra nukreipiama į ateitį, šiame nutarime Konstitucinis Teismas iš esmės neatmeta to, kad Konstitucinio Teismo sprendimų galia gali būti nukreipiama atgal, ir tokiu būdu formuluoja išimtį iš Konstitucinio Teismo sprendimų galiojimo atgal.

Konstitucinio Teismo pozicija dėl galimybės ginti asmenų teises, kylančias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai, yra panaši į Europos Teisingumo Teismo poziciją dėl galimybės paskelbti ginčijamo teisės akto panaikinimo padarinius galutiniais (turimi omenyje padariniai, kai Europos Teisingumo Teismas ieškinį dėl teisėtumo pripažįsta pagrįstu ir paskelbia Europos Sąjungos teisės aktą negaliojančiu). Ir pagal Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, ir pagal ES teisminių institucijų jurisprudenciją gali būti ginamos asmenų teisės, pagrįstos Konstitucijai prieštaraujančiais įstatymais ar paskelbtais negaliojančiais Europos Sąjungos teisės aktais. Iš dalies šis pozicijų panašumas stebina, nes Lietuvos teisės nuostatos ir Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – ir SESV) situacijas, kai Lietuvos teisės aktai pripažįstami prieštaraujančiais Konstitucijai ir kai ES teisės aktai dėl jų nesuderinamumo su ES teise

pripažįstami negaliojančiais, pasekmių atžvilgiu reguliuojamos skirtingai. Europos Teisingumo Teismo pozicija dėl ginčijamo teisės akto panaikinimo pasekmių paremta SESV 264 straipsnio antrąja pastraipa, pagal kurią Europos Teisingumo Teismas, jei mano esant reikalinga, paskelbdamas teisės aktą negaliojančiu, gali nurodyti, kurie paskelbto negaliojančiu teisės akto padariniai lieka galutiniai, bet tik tuomet, jei yra svarbių teisinio saugumo motyvų, ir kurie pateisina ES teisminių institucijų įgaliojimus, kurie joms, atsižvelgiant į šias aplinkybes, suteikiami pagal SESV 264 straipsnio antrą pastraipą¹¹. Tuo tarpu pagal Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalį Konstitucinio Teismo sprendimų dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai galia yra nukreipiama į ateitį, kita vertus, Konstitucijos 110 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai.

2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad Konstitucinis Teismas privalo užtikrinti konstitucinės jurisprudencijos tęstinumą (nuoseklumą, neprieštarinamumą) ir savo sprendimų prognozuojamumą remdamasis savo jau suformuota oficialiąja konstitucine doktrina bei precedentais (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas, 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas, 2007 m. spalio 22 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai), tuo patvirtindamas teisinio saugumo elemento – jurisprudencijos tęstinumo – svarbą ir taikymą konkrečiu atveju.

2001 m. liepos 12 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo dar vieną teisinio saugumo užtikrinimo aspektą. Konstitucinis Teismas šiame nutarime nurodė, kad visuotinai pripažįstama, jog teisinio saugumo principo paskirtis – užtikrinti asmens pasitikėjimą savo valstybe ir teise, bet ne mažiau svarbu ir tai, kad patys teisėjai, kurie vykdo teisingumą, pasitikėtų savo valstybe ir teise. Teisėjas, kaip ir kiekvienas asmuo, turi teisę ginti savo teises, teisėtus interesus bei teisėtus lūkesčius.

Iš konstitucinės jurisprudencijos analizės darytina išvada, kad teisinio saugumo principas sudaro konstitucinę vertybę ir ji neretai derinama su kitomis konstitucinėmis vertybėmis. Teisinio saugumo principas derinamas su kitomis konstitucinėmis vertybėmis, siekiant išsiaiškinti, kuri konstitucinė vertybė yra svarbesnė konkrečiomis aplinkybėmis. Pagal Konstitucinio Teismo vartojamą teisinio saugumo apibrėžimą šis principas apima ir teisinių santykių subjektų teisių, taip pat įgytų teisių apsaugą, pagarbą teisėtiems interesams bei teisėtiems lūkesčiams. Tačiau

¹¹ Šiuo klausimu žr. 1996 m. kovo 26 d. sprendimo *Parlamentas prieš Tarybą*, C-271/94, Rink. p. I-1689, 40 punktą; 1998 m. gegužės 12 d. sprendimo *Jungtinė Karalystė prieš Komisiją*, C-106/96, Rink. p. I-2729, 41 punktą ir 1998 m. gegužės 28 d. sprendimo *Parlamentas prieš Tarybą*, C-22/96, Rink. p. I-3231, 41 ir 42 punktus.

konstitucinėje jurisprudencijoje teisėtų lūkesčių apsaugos principas taip pat minimas kaip atskiras principas ir sudaro vieną iš teisinės valstybės elementų. Konstitucinis Teismas konstitucinės jurisprudencijos bylose dažniausiai remiasi teisinės valstybės principu, kurio vieną iš elementų sudaro teisinio saugumo principas, ir prireikus konstatuoja teisinio reguliavimo prieštaravimą konstituciniam teisinės valstybės principui. Tais atvejais, kai Konstitucinis Teismas remiasi teisinio saugumo principu, aiškiai jį įvardindamas nutarime, tačiau paprastai jį mini kartu su kitais principais, dažniausiai su teisinio tikrumo, teisėtų lūkesčių principais. Dėl šios priežasties sunku nustatyti, kokį teisinio saugumo principo turinį Konstitucinis Teismas turi omenyje konkrečiomis aplinkybėmis, o ypač sunku atsakyti į klausimą, ar teisinio saugumo principo turinys keičiasi konstitucinėje jurisprudencijoje ir jei keičiasi, tai kaip konkrečiai.

Teisinio saugumo principas Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje

Bendrasis ES teisės principas – teisinio saugumo principas, kuris reikalauja, kad ES teisės aktai leistų suinteresuotiesiems asmenims tiksliai žinoti savo teises ir pareigas ar atitinkamai imtis veiksmų¹².

Bendrijos teisės aktai turi būti aiškūs, o jų taikymas nuspėjamas visiems susijusiems asmenims. Šiuo teisinio saugumo imperatyvu reikalaujama, kad bet kurio akto, kuriuo siekiama teisinių pasekmių, privaloma teisinė galia išplauktų iš Bendrijos teisės nuostatos, kuri turi būti aiškiai nurodyta kaip teisinis pagrindas ir kurioje būtų numatyta teisinė akto forma¹³.

Teisės aktų nuostatos turi būti aiškinamos ir taikomos, atsižvelgiant į teisinio saugumo reikalavimus¹⁴.

Teisinio saugumo principo užtikrinimas taikant lygiavertiškumo ir veiksmingumo principus

Europos Teisingumo Teismo praktikoje pripažįstama, kad praktiškai neužtikrinus vieningo ES teisės įgyvendinimo visoje ES teritorijoje, vidaus rinka būtų neveiksminga, o teisės, įtvirtintos ES teisėje, liktų neapgintos. Todėl ES valstybėse narėse turi būti užtikrintas vieningas ES teisės veikimas bei taikymas, o kartu garantuota ir ES teisės viršenybė. Europos Sąjungos teisės taikymas visose valstybėse narėse yra vieningas, jeigu kiekvienu atveju nepriklauso nuo

skirtingų sąlygų valstybėse narėse. ES valstybės narės pripažįsta vieningo ES teisės veikimo laidavimo būtinybę ir vadovaujasi tokį veikimą užtikrinančiais Europos Teisingumo Teismo suformuluotais principais. Nacionalinių teismų vaidmuo užtikrinant ES teisės vieningą taikymą yra esminis.

Pagal nusistovėjusią Europos Teisingumo Teismo praktiką valstybės narės privalo užtikrinti, kad už ES teisės pažeidimus būtų baudžiama panašiomis materialinės ir proceso teisės nustatytomis sąlygomis, kurios taikomos už panašaus pobūdžio ir sunkumo valstybės narės teisės pažeidimus ir kurios bet kuriuo atveju užtikrina sankcijos veiksmingumą, proporcingumą ir atgrasomąjį poveikį, be to, nacionalinės valdžios institucijos turi imtis veiksmų prieš Bendrijos teisės pažeidimus taip pat kruopščiai, kaip ir įgyvendindamos atitinkamus nacionalinės teisės aktus (lygiavertiškumo principas)¹⁵ ir naudojantis ES teisėje nustatytais teisėmis neturi tapti praktiškai neįmanomas arba pernelyg sudėtingas (veiksmingumo principas)¹⁶. Minėti *lygiavertiškumo ir veiksmingumo principai* užtikrina ES teisės vieningą veikimą ir sudaro sąlygas valstybėse narėse efektyviai pasinaudoti ES teisėje įtvirtintomis teisėmis, taip pat užtikrinti teisinio saugumo reikalavimus.

Remiantis nusistovėjusia Europos Teisingumo Teismo praktika formuojama teisinio saugumo ir valstybių narių institucinės autonomijos principų derinimo formulė, pagal kurią, nesant ES teisės aktų atitinkamoje srityje, procesines taisykles, užtikrinančias teisės subjektams bendrijos teisės suteikiamų teisių apsaugą, vadovaujantis valstybių narių procesinės autonomijos principu, turi nustatyti kiekvienos valstybės narės vidaus teisės sistema, tačiau su sąlyga, kad jos nėra mažiau palankios nei tos, kurios taikomos panašioms vidaus teisės situacijoms (lygiavertiškumo principas) ir kad dėl jų Bendrijos teisinės sistemos suteiktų teisių įgyvendinimas netaptų praktiškai neįmanomas arba pernelyg sudėtingas (veiksmingumo principas)¹⁷.

Lygiavertiškumo principo laikymasis reiškia, kad ginčijama nacionalinė taisyklė vienodai taikoma ir ES, ir nacionalinės teisės pažeidimu grindžiamais ieškiniams, kurių dalykas ir pagrindas panašūs. Nacionalinis teismas turi tikrinti, ar procesinės taisyklės, skirtos vidaus teisėje užtikrinti iš ES teisės kylančių asmenų

12 Žr. 2009 m. birželio 11 d. sprendimo *Nijemeisland*, C-170/08, Rink. p. I-5127, 44 punktą.

13 1993 m. birželio 16 d. sprendimo *Prancūzija prieš Komisiją*, C-325/91, Rink. p. I-3283, 26 punktą, Pirmosios instancijos teismo 2007 m. gruodžio 12 d. sprendimo *Italija prieš Graikiją*, T-308/05, Rink. p. II-5089, 123–124 punktai.

14 WEBER, M. *Grenzen EU-rechtskonformer Auslegung und Rechtsfortbildung*. Baden-Baden, 2010, p. 61.

15 1989 m. rugsėjo 21 d. sprendimas *Komisija prieš Graikiją*, 68/88, Rink. p. 2965, taip pat žr., pvz., 2005 m. gegužės 3 d. sprendimo *Berlusconi ir kt., sujungtos bylos C-387/02, C-391/02 ir C-403/02*, Rink. p. I-3565, 65 punktą ir 2006 m. liepos 4 d. sprendimo *Adeneler ir kt.*, C-212/04, Rink. p. I-6057, 94, 95 punktus.

16 1998 m. rugsėjo 15 d. sprendimo *Edis*, C-231/96, Rink. p. I-4951, 34 punktą.

17 2000 m. gegužės 16 d. sprendimo *Preston ir kt.*, C-78/98, Rink. p. I-3201, 31 punktą, 2004 m. sausio 7 d. sprendimo *Wells*, C-201/02, Rink. p. I-723, 67 punktą.

teisų apsauga, atitinka šį principą, ir išnagrinėti tariamai panašių vidaus teise grindžiamų ieškinių dalyką ir esmines aplinkybes. Šiuo tikslu turi būti įvertinta atitinkamų ieškinių panašumas, atsižvelgiant į jų dalyką, pagrindą ir esmines aplinkybes. Siekiant nustatyti, ar nacionalinė procedūra taisyklė yra mažiau palanki, turi būti atsižvelgiama į jos vaidmenį visoje procedūroje, šios procedūros eigą ir jos taisyklių ypatumus¹⁸.

Lygiavertiškumo principo pažeidimas buvo nustatytas *Transportes Urbanos y Servicios Generales* byloje¹⁹. Joje buvo nagrinėjamas *Tribunal Supremo* prašymas priimti prejudicinį sprendimą, susijęs su veiksmingumo ir lygiavertiškumo principų aiškinimu, atsižvelgiant į Ispanijos teisės sistemoje taikomus reikalavimus ieškiniams dėl valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimą. Minėti reikalavimai buvo pripažinti nesuderinamais su teisinio saugumo principu. Pagrindinėje byloje *Transportes Urbanos* savo ieškinį dėl valstybės atsakomybės grindė sprendimu *Komisija prieš Ispaniją*, kuris buvo priimtas pagal Europos Bendrijos steigimo sutarties (toliau – ir EBS) 226 straipsnį ir kuriame Europos Teisingumo Teismas nustatė, kad įstatymu Nr. 37/1992 buvo pažeista Šeštoji direktyva. Ieškinyje buvo atmestas, nes bendrovė buvo praleidusi nustatytą terminą, per kurį turėjo pateikti prašymą patikslinti atvirktinius mokėjimus, tačiau, jei *Transportes Urbanos* ieškinį dėl atsakomybės būtų grindusi *Tribunal Constitucional* sprendimu, kuriuo tas pats įstatymas būtų pripažintas negaliojančiu dėl Konstitucijos pažeidimo, toks ieškinyje būtų patenkintas, neatsižvelgiant į aplinkybę, kad minėta bendrovė nepateikė minėto prašymo iki tam tikslui nustatyto termino pabaigos. Šioje byloje Europos Teisingumo Teismas nusprendė, kad lygiavertiškumo principas draudžia valstybei narei taikyti reikalavimą, pagal kurį ieškinyje dėl valstybės atsakomybės, grindžiamas pagal EBS 226 straipsnį Europos Teisingumo Teismo priimtu sprendimu pripažintu ir nacionaliniu įstatymu padarytu tos teisės pažeidimu, gali būti patenkintas tik tuo atveju, jei ieškovas visų pirma išnaudojo visas vidaus teisų gynimo priemones, skirtas užginčyti žalingo administracinio akto, kuris priimtas remiantis tuo įstatymu, galiojimą, nors tas pats reikalavimas netaikomas ieškiniui dėl valstybės atsakomybės, kuris grindžiamas kompetentingo teismo pripažintu minėtu įstatymu padarytu Konstitucijos pažeidimu. Minėtas sprendimas yra pavyzdys, kaip lygiavertiškumo principo taikymas atveria kelią ES teisės nuos-

tatams taikyti. Šioje byloje Europos Teisingumo Teismas, spręsdamas, ar konkrečiu atveju buvo pažeistas lygiavertiškumo principas, rėmėsi panašių situacijų kriterijumi ir sprendė, ar yra skirtumų tarp faktiškai *Transportes Urbanos* pareikšto ieškinio dėl valstybės atsakomybės ir ieškinio, kurį minėta bendrovė galėtų pateikti remdamasi *Tribunal Constitucional* pripažintu Konstitucijos pažeidimu, o šie skirtumai, jei juos Europos Teisingumo Teismas būtų nustatęs, būtų pagrindę lygiavertiškumo principo netaikymą konkrečiu atveju. Šioje byloje Europos Teisingumo Teismas padarė išvadą, kad nėra įrodytas skirtumas tarp šių dviejų ieškinių lygiavertiškumo principo požiūriu. Tokiu būdu Europos Teisingumo Teismas padarė išvadą, kad minėtas reguliavimas nebuvo aiškus ir pagrįstas, neleido asmenims įgyvendinti savo teises ir neatitiko teisinio saugumo reikalavimų.

Dėl veiksmingumo principo iš Europos Teisingumo Teismo praktikos matyti, kad kiekviena byla, kurioje kyla klausimas, ar dėl nacionalinės proceso teisės nuostatos naudojimas ES teisės asmenims suteiktomis teisėmis tampa neįmanomas arba pernelyg sudėtingas, turi būti nagrinėjama atsižvelgiant į šios nuostatos vaidmenį visoje procedūroje, procedūros eigą ir ypatumus įvairiose nacionalinėse institucijose. Turint omenyje šį aspektą, prireikus reikia atsižvelgti į pagrindinius nacionalinės teismų sistemos principus, pvz., teisės į gynybą apsaugą, teisinio saugumo principą ir tinkamą proceso eigą²⁰.

Friedrich G. Barth byloje²¹ Europos Teisingumo Teismas trejų metų senaties terminą prašymams mokėti specialų priedą už darbo stažą pripažino neprieštaraujančiu veiksmingumo principui, o kartu ir teisinio saugumo reikalavimams. Konkrečiu atveju taikant šį trejų metų senaties terminą pagal su Bendrijos teise nesuderinamus nacionalinės teisės aktus buvo atsakyta išmokėti specialų priedą judėjimo laisve pasinaudojusiam darbuotojui prieš priimant Europos Teisingumo Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. sprendimą *Köbler* (C-224/01, Rink. p. I-10239). Europos Teisingumo Teismas laikėsi nuostatos, kad šios išvados nepažeidžia aplinkybė, jog minėto sprendimo *Köbler* poveikis kilo nuo aiškinamos taisyklės įsigaliojimo, nes Europos Teisingumo Teismas jo veikimo laiko neapribojo. Iš tiesų proceso taisyklės taikymas, kaip antai pagrindinėje byloje nagrinėjamas senaties terminas, negali būti painiojamas su Europos Teisingumo Teismo sprendimu, kuriuo išaiškinama ES teisės nuostata, veikimo apribojimu. Taip pat Europos Teisingumo

18 2010 m. liepos 8 d. sprendimo *Bulicke*, C-246/09, dar nepaskelbtas Rinkinyje, 26–29 punktai ir 2011 m. sausio 18 d. nutarties *Berkizi-Nikolakaki*, C-272/10, 40 ir 41 punktai.

19 2010 m. sausio 26 d. sprendimas *Transportes Urbanos y Servicios Generales*, C-118/08, Rink. p. I-635.

20 Sprendimo *Bulicke* (nurodytas 18 išnašoje) 35 punktas ir nutarties *Berkizi-Nikolakaki* (nurodyta 18 išnašoje) 48 punktas.

21 2010 m. balandžio 15 d. sprendimas *Friedrich G. Barth*, C-542/08, dar nepaskelbtas Rinkinyje.

Teismas laikėsi nuostatos, kad ES teisė nedraudžia valstybei narei nustatyti naikinamąjį terminą, po kurio negalima pateikti tokio prašymo išmokėti specialų priedą už darbo stažą, koks nagrinėjamas pagrindinėje byloje, kuris, pažeidžiant ES teisės nuostatas, nebuvo išmokėtas, net jei ši valstybė narė nepakeitė nacionalinių taisyklių, kad jos atitiktų minėtas nuostatas. Kitaip būtų tik tuomet, jei nacionalinių institucijų veiksmais ir pritaikius naikinamąjį terminą, po kurio negalint pateikti prašymo išmokėti specialų priedą už darbo stažą, iš asmens visiškai būtų atimta galimybė apginti savo teises nacionaliniuose teismuose. Taikant tokį senaties terminą ieškovas pagrindinėje byloje visiškai nepraranda teisės gauti priedą²², priešingai nei to reikalaujama pagal ES teisės nuostatas²³. Tokia Europos Teisingumo Teismo pozicija suformuluota atsižvelgiant į teisinio saugumo principo reikalavimus.

Teisinio saugumo principas kaip Europos Sąjungos teisės viršenybės principo taikymą ribojantis veiksnys

Darytina prielaida, kad tam tikrais atvejais Europos Sąjungos teisinio saugumo principas gali konkuruoti su ES teisės taikymo viršenybės principu ir taip nustatyti tam tikras ES teisės taikymo viršenybės ribas. Detalesnė Europos Teisingumo Teismo praktikos analizė šiuo klausimu leistų šią prielaidą patvirtinti ar paneigti.

ES teisės viršenybė yra nuolat pabrėžiama ir užtikrinama, netaikant jai prieštaraujanti nacionalinės teisės normų²⁴. Svarbu tai, kad ES teisės viršenybė priskirtina prie teisės taikymo, bet ne prie teisės galiojimo klausimų. ES teisės viršenybė prieš valstybių narių teisę yra aktuali tik tuomet, kai konkrečiu atveju taikytina ir ES teisės nuostata, ir valstybės narės teisės nuostata, o turinio požiūriu jos viena kitai prieštarauja (taip vadinama normų kolizija). ES teisės viršenybe gali naudotis tik tiesioginio taikymo ES teisės nuostatos²⁵.

ES teisės viršenybės principas nėra įtvirtintas ES teisėje, tik prie Tarpvyriausybinių konferencijos, patvir-

tinusios Lisabonos sutartį, pasirašytą 2007 m. gruodžio 13 d., Baigiamojo akto pridėtoje septynioliktoje Deklaracijoje dėl viršenybės nurodyta, jog Konferencija primena, kad remiantis nusistovėjusia Europos Teisingumo Teismo praktika Sutartys ir teisės aktai, kuriuos priima ES remdamasi Sutartimis, turi viršenybę prieš valstybių narių teisės aktus šioje teisminėje praktikoje nustatytais sąlygomis. Be to, Konferencija nusprendė prie šio Baigiamojo akto pridėti Tarybos teisės tarnybos nuomonę dėl viršenybės, pateikiamą dokumente 11197/07 (JUR 260)²⁶. Minėtoje deklaracijoje ES teisės viršenybės paminėjimas neįpareigoja ES valstybių narių, tačiau leidžia manyti, kad ES teisės viršenybės principo koncepcija ES nesikeičia. Lisabonos sutartimi panaikinus Europos Sąjungos trijų ramsčių sistemą, ES antrinės teisės nuostatų viršenybė prieš valstybių narių teisę galios ir buvusių pirmojo ir antrojo ramsčių srityse priimamų teisės aktų atžvilgiu, pvz., Bendrosios užsienio ir saugumo politikos srityje Europos Vadovų Tarybos ir Tarybos priimamų sprendimų pagal Europos Sąjungos sutarties (toliau – ir ESS) 31 straipsnio 1 dalį atžvilgiu²⁷. Bendrijos teisės normos yra viršesnės už visas nacionalinės teisės normas, nesvarbu, koks yra pastarųjų lygmuo, įskaitant ir konstitucines normas²⁸. Europos Teisingumo Teismas yra pabrėžęs, kad ta aplinkybė,

26 2007 m. birželio 22 d. Tarybos teisės tarnybos nuomonė: Europos Teisingumo Teismo praktika rodo, kad Bendrijos teisės viršenybė yra esminis minėtos teisės principas. Teismo nuomone, šis principas neatsiejamas nuo specifinio Europos bendrijos pobūdžio. Tuo metu, kai buvo priimtas pirmas sprendimas šioje nusistovėjusioje Europos Teisingumo Teismo praktikoje (1964 m. liepos 15 d. sprendimas byloje *Costa prieš ENEL*, 6/64 (tai reiškia [...]), kad teisės, kylančios iš sutarties – nepriklausomo teisės šaltinio – dėl jos specialaus ir originalaus pobūdžio nebūtų galima panaikinti vidaus teisės nuostatomis nepriklausomai nuo jų formuluotės, nepanaikinant jos pobūdžio kaip Bendrijos teisės ir nesukeliant abejonių dėl pačios Bendrijos teisinio pagrindo), Sutartyje viršenybė nebuvo minima. Taip yra ir šiuo metu. Tai, kad viršenybės principas nebus įtrauktas į būsimą Sutartį, jokiū būdu nepažeis galiojančio principo ir nusistovėjusios Europos Teisingumo Teismo praktikos.

27 Plačiau apie viršenybės taikymą buvusio pirmojo ir antrojo ramsčių srityje: HELLMANN, V. *Der Vertrag von Lissabon. Vom Verfassungsvertrag zur Änderung der bestehenden Verträge – Einführung mit Synopse und Übersichten*. Berlin, 2009, p. 63–64, 76.

28 Dėl viršenybės principo taikymo diskriminacinio pobūdžio Vokietijos Pagrindinio Įstatymo (Konstitucijos) nuostatai, t. y. 12a straipsniui, – jame moterims draudžiama dirbti karinius darbus, kuriuose naudojami ginklai, žr. 2000 m. sausio 11 d. sprendimą *Kreil* (C-285/98, Rink. p. I-69). Šioje byloje nagrinėtos Vokietijos karių įstatymo ir karių profesinės veiklos nuostatos, pagal kurias į karų tarnybą savanoriškai stojančios moterys galėjo būti priimtos tik į medicinos bei kariuomenės muzikantų tarnybas ir jokiū būdu negalėjo būti priimtos į tarnybą, susijusią su ginklų naudojimu, ir kurios atitiko minėtą Vokietijos konstitucinės teisės normą, draudžiančią moterims tarnauti ginkluotuosiose pajėgose. Europos Teisingumo Teismas, nesuteikęs didesnės reikšmės Vokietijos Pagrindinio Įstatymo nuostatomis, nusprendė, kad 1976 m. vasario 9 d. Tarybos direktyva 76/207/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbimo, profesinio mokymo, pareigų paaugstinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu neleidžia taikyti tokių nacionalinių nuostatų kaip Vokietijos teisės aktų nuostatos, draudžiančias moterims eiti su ginklų naudojimu susijusias karines pareigas ir leidžiančias joms pateikti tik į medicinos bei kariuomenės muzikantų tarnybas. Kritiškai apie šį Europos Teisingumo Teismo sprendimą žr. RODRIGUEZ IGLESIAS, G. C. *Perspektiven europäischer und nationaler Verfassungsgerichtsbarkeit im Lichte des Vertrags über eine Verfassung für Europa*. Forum Constitutionis Europae 2/2005 // <http://whi-berlin.de/documents/rodriguez-iglesias.pdf>.

22 Kai atsižvelgęs į 2003 m. rugsėjo 30 d. sprendimą Köbler, C-224/01, Rink. p. I-10239, Austrijos teisės aktų leidėjas pakaitė atitinkamą įstatymą, ieškovas pagrindinėje byloje 2004 m. kovo 2 d. laišku Vienos universiteto administracijai paprašė pakoreguoti jo specialų priedą už darbo stažą, įskaičiuojant Frankfurto universitete išdirbtus laikotarpius. Priimtu sprendimu specialus priedas nustatytas nuo 2000 m. spalio 1 dienos, nors buvo taip pat paaiškinta, kad ieškovas pagrindinėje byloje galėjo jau nuo 1994 m. sausio 1 d. reikalauti specialaus priedo už darbo stažą.

23 Žr. 1988 m. vasario 2 d. sprendimo *Barra*, 309/85, Rink. p. 355, 19 punktą ir 1999 m. vasario 9 d. sprendimo *Dilexport*, C-343/96, Rink. p. I-579, 37 punktą.

24 1964 m. liepos 15 d. sprendimas *Costa prieš ENEL*, 6/64, Rink. p. 1141.

25 1978 m. kovo 9 d. sprendimas *Simmmenthal II*, 106/77, Rink. p. 629, 1999 m. balandžio 29 d. sprendimas *Ciola*, C-224/97, Rink. p. I-2517.

jog Bendrijos nuostata prieštarauja valstybės narės konstitucijoje įtvirtintoms pagrindinėms teisėms arba nacionalinės konstitucinės sistemos principams, nepaveiks tos nuostatos galiojimo ar jos poveikio toje valstybėje narėje²⁹. Taigi nacionalinės teisės nuostatų lygmens požiūriu viršenybės principas yra absoliutus ir taikomas net konstitucinių normų atžvilgiu. Pripažįstama, kad tokios apimtios viršenybės samprata laiduoja ES teisės vieningumą ar net veiksmingumą. Kita vertus, toks Europos Teisingumo Teismo viršenybės principo aiškinimas yra kritikuojamas, keliant klausimą, ar Europos Teisingumo Teismas, įtvirtinęs absoliučios viršenybės koncepciją, nėra peržengęs savo kompetencijos ribų³⁰, nes Europos Teisingumo Teismas kompetentingas aiškinti ES teisę, o klausimas dėl to, kaip turėtų būti sprendžiama kolizija tarp ES teisės ir nacionalinės teisės, neturėtų būti siejamas tik su ES teisės interpretavimu.

Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 2 dalyje nustatyta, kad Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis; jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus. 2006 m. kovo 14 d. Konstitucinio Teismo nutarime detalizuotas Konstituciniame akte įtvirtintas ES teisės viršenybės Lietuvos teisės aktų nuostatų atžvilgiu principas: Konstitucijoje ne tik įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinis teisės aktas nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis, bet ir – Europos Sąjungos teisės atžvilgiu – yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti ES teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai ES teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytu Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją. E. Kūris teigia, kad minėtame Konstitucinio Teismo sprendime „sukonstruotas“ ES teisės ir Lietuvos konstitucinės teisės sambūvio *algoritmas*, kuris, viena vertus, pripažįsta politines realijas, susijusias su gilesnės europinės integracijos siekiu, ir neužkerta kelio atitinkamiems teisiniams procesams, kita vertus, neaukoja Konstitucijos viršenybės ir iš jos kylančios visų teisės

aktų hierarchijos³¹. E. Jarašiūnas laikosi nuostatos, kad Konstitucijos viršenybės principas buvo ir lieka nepaneigtas, Lietuva dalyvauja Europos integracijos procesuose tik remdamasi Konstitucija, o ji buvo ir liko pirminė aukščiausioji šalies teisė. Be to, E. Jarašiūnas teigia, kad yra visos prielaidos suderinti nacionalinę ir europinę teisę, kadangi Konstitucija ir ES teisė grindžiama bendromis vertybėmis. Tik darnus nacionalinės teisės, grindžiamos Konstitucija, ir Europos Sąjungos teisės taikymas gali užtikrinti sėkmingą Europos šalių vienijimosi raidą³². ES teisės ir Konstitucijos santykio atžvilgiu E. Kūris pabrėžia „abipusiškai draugiško aiškinimo“ svarbą, kai abi teisinės sistemos gali konverguoti per jurisprudenciją³³. Darytina išvada, kad ir minėtoje Konstitucinio Teismo praktikoje, pagrįstoje Konstitucijos normomis, ir mokslininkų darbuose atspindima pozicija dėl ES teisės ir Konstitucijos santykio iš esmės neatitinka Europos Teisingumo Teismo praktikoje formuojamos ES teisės viršenybės principo koncepcijos. Kita vertus, pastebėtina, kad nei Europos Teisingumo Teismas savo praktikoje, nei kitos ES institucijos savo veiksmams nesiekia aštrinti ES teisės ir nacionalinių konstitucijų santykio problematikos. Manytina, kad Europos Teisingumo Teismą netiesiogiai tenkina minėtas abiejų pusių draugiško interpretavimo kelias, kuris iš esmės yra priimtinas ir ES valstybių narių teismams. Teismai, pasirinkę šį abiem pusėms draugišką interpretavimo kelią, kiekvienu konkrečiu atveju privalo ieškoti pusiausvyros tarp teisės principų, kurie yra bendri europinei teisės tradicijai³⁴.

Europos Teisingumo Teismo praktika patvirtina, kad joje formuojama tam tikra teisinio saugumo ir ES teisės viršenybės principų derinimo valstybių narių teismuose formulė. Iš Europos Teisingumo Teismo praktikos aišku, kad nacionalinio teismo sprendimas, net jeigu jis yra galutinis (kaip patvirtinama sprendime *Komisija prieš Ispaniją*³⁵), negali būti viršesnis už ES priemonę, nuostatą arba aktą, kaip už juos viršesnis atitinkamai atvejais negali būti įstatymas arba

29 1970 m. gruodžio 17 d. sprendimo *Internationale Handelsgesellschaft*, 11/70, Rink. p. 1125, 3 punktas.

30 MAYER, F. *Multilevel Constitutional Jurisdiction* // von Bogdandy A., Bast J. (eds.). *Principles of European Constitutional Law*. Oxford, 2010, p. 399–439.

31 Kūris, E. *Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieškos* / Ats. red. S. Katuoka, in: *Teisė besikeičiančioje Europoje*. Liber Amicorum Pranas Kūris. Vilnius, 2008, p. 682–683.

32 JARAŠIŪNAS, E. *Kelios mintys apie Lietuvos dalyvavimo tarptautiniuose santykiuose konstitucinius pagrindus* / Ats. red. S. Katuoka, in: *Teisė besikeičiančioje Europoje*. Liber Amicorum Pranas Kūris. Vilnius, 2008, p. 613–644.

33 KŪRIS, E. *Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieškos* / Ats. red. S. Katuoka, in: *Teisė besikeičiančioje Europoje*. Liber Amicorum Pranas Kūris. Vilnius, 2008, p. 694.

34 Plačiau apie konstitucinių konfliktų vengimą ir sprendimo principus: JARUKAITIS, I. *Pliuralistinė Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės sistemų sąveika: konstitucinių konfliktų vengimo ir sprendimo principų paieškos* // Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis, Nr. 8(18), 2009, p. 326–354.

35 2003 m. gruodžio 9 d. sprendimas, C-129/00, Rink. p. I-14637.

konstitucinė norma³⁶. Tačiau kartu Europos Teisingumo Teismas pabrėžia *res judicata galios* principo svarbą ES teisės ir nacionalinės teisės sistemose³⁷. Šiuo atveju kalbama apie kelias situacijas: pirmą, kai paaiškėja, kad paskutine instancija būtų sprendusio teismo sprendimas ar teismo sprendimas, kurio teisėtumas patvirtintas teismo, sprendusio bylą paskutine instancija, arba kuris tapo galutiniu, nes nebuvo skųstas, prieštarauja ES teisei; antrą, kai paaiškėja, kad priimtas teisės taikymo sprendimas, kurio teisėtumas yra patvirtintas paskutine instancija būtų sprendusio teismo sprendimu arba yra pasibaigę nacionalinės teisės nustatyti terminai apskūsti šį sprendimą, prieštarauja ES teisei. Kai kuriose valstybėse narėse antrosios situacijos atveju leidžiama sprendimą priėmusiai institucijai pačiai peržiūrėti sprendimą, prieštaraujantį ES teisei.

2003 m. rugsėjo 30 d. sprendime *Köbler* atsakydama į tam tikrų vyriausybių, kurios, remdamosi galutinio sprendimo principu, gynė poziciją, kad valstybių narių atsakomybės už bendrijos teisės pažeidimu privatiems asmenims padarytą žalą principas negali būti taikomas paskutinės instancijos nacionalinio teismo sprendimams, argumentus, Europos Teisingumo Teismas pabrėžė galutinio sprendimo principo svarbą ir nusprendė, kad iš tiesų siekiant užtikrinti teisės ir teisinių santykių stabilumą, taip pat gerą teisingumo administravimą, svarbu, kad teismo sprendimai, kurie, išnaudojus visas galimas teisių gynimo priemones arba pasibaigus numatytiems naudojimosi jomis terminams, tampa galutiniais, nebegalėtų būti ginčijami (sprendimo *Köbler* 38 punktą), ir pridūrė, jog tai, kad yra pripažįstamas valstybės atsakomybės už paskutinės instancijos teismo sprendimą principas, savaime nereiškia, kad yra ginčijama tokio sprendimo teisinė galia, nes proceso dėl valstybės narės atsakomybės tikslas yra kitoks ir jame nebūtinai dalyvauja tos pačios šalys, kurios dalyvauja procese, pasibaigusiame sprendimo, įgijusio teisinę galią, priėmimu (sprendimo *Köbler* 39 punktą), ir kad ieškiny prieš valstybę dėl žalos atlyginimo nėra priežastis persvarstyti iš esmės teismo sprendimą, kuriuo buvo padaryta žala.

Nusistovėjusioje praktikoje Europos Teisingumo Teismas laikosi minėtos nuostatos tam, kad būtų užtikrintas teisės ir teisinių santykių stabilumas bei geras teisingumo vykdymas, svarbu, jog teismų sprendimai, kurie išnaudojus visas galimas teisių gynimo

priemones arba pasibaigus pasinaudojimo jomis numatytiems terminams tampa galutiniais, nebegalėtų būti ginčijami (sprendimo *Köbler* 38 punktą³⁸. *Eco Swiss* byloje per nustatytą terminą nebuvo pateiktas ieškiny dėl galutinio sprendimo pobūdį turinčio tarpinio arbitražinio sprendimo panaikinimo³⁹. Europos Teisingumo Teismas šioje byloje taip pat laikėsi pozicijos, kad nagrinėjamos bylos aplinkybėmis pagal Bendrijos teisę nereikalaujama, kad nacionalinis teismas nesilaikytų vidaus procedūros taisyklių, net jei tai leistų nustatyti, kad yra galimas Bendrijos teisės pažeidimas.

2006 m. kovo 16 d. *Kapferer* sprendime Europos Teisingumo Teismas taip pat pabrėžė galutiniais tapusių teismo sprendimų stabilumo reikalavimą ir svarbą, kurią galutinio sprendimo principas įgyja bendrijos teisės ir nacionalinės teisės sistemose. Šioje byloje remiantis 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentu (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo nuo pat pradžių buvo teigiama, kad teismas, į kurį kreiptasi, nėra kompetentingas nagrinėti bylą. Teismas atmetė argumentus dėl kompetentingo teismo ir priėmė sprendimą iš esmės R. Kapferer priešininkės, nuotolinės prekybos bendrovės, naudai. Kai R. Kapferer pateikė apeliacinį skundą dėl šio sprendimo, minėtoji bendrovė nemanė, kad vėl reikia pareikšti prieštaravimą dėl kompetencijos trūkumo, dėl to ši teismo sprendimo dalis įgijo *res judicata* galią. Europos Teisingumo Teismas nusprendė, kad EBS) 10 straipsnyje įtvirtintas bendradarbiavimo principas nacionaliniame teisme nenustato pareigos netaikyti vidaus procedūros taisyklių, pagal kurias sprendimas tapo galutinis ir neskundžiamas, net jei nustatoma, kad jis prieštarauja Bendrijos teisei. Darytina išvada, kad Europos Teisingumo Teismas laikosi galutinio teismo sprendimo principo, o šis principas padeda įgyvendinti teisinių santykių stabilumo reikalavimą.

Antrąjį situacijai iliustruoti teiktini kiti keli Europos Teisingumo Teismo praktikos pavyzdžiai, kurie atspindi šio teismo praktikos tendenciją, autorės nuomone, palankesnę ES teisės viršenybės principo užtikrinimui valstybėse narėse. *Kühne & Heitz* byloje⁴⁰ susiklostė tokios aplinkybės: pirmą, nacionalinėje teisėje administracinei institucijai pripažįstama teisė peržiūrėti galutiniu tapusį administracinį sprendimą, antrą, šis sprendimas tapo galutiniu tik po to,

36 2010 m. rugsėjo 9 d. generalinio advokato *Pedro Cruz Villalón* išvados byloje *Komisija prieš Slovakijos Respubliką*, C-507/08, dar nepaskelbtas Rinkinyje, 44 punktą.

37 Plačiau apie *res judicata* principą žr. HOFSTÖTTER, B. *Non-Compliance of National Courts*. The Hague, 2005, p. 95–107.

38 2006 m. kovo 16 d. sprendimo *Kapferer*, C-234/04, Rink. p. I-2585, 20 punktą, 2009 m. rugsėjo 3 d. sprendimo *Fallimento Olimpiclub*, C-2/08, Rink. p. I-7501, 22 punktą.

39 1999 m. birželio 1 d. sprendimas *Eco Swiss*, C-126/97, Rink. p. I-3055.

40 2004 m. sausio 13 d. sprendime *Kühne & Heitz*, C-453/00, Rink. p. I-837.

kai nacionalinis teismas, kurio sprendimų negalima apskųsti teismine tvarka, priėmė sprendimą, trečia, šis teismo sprendimas buvo pagrįstas Bendrijos teisės aiškinimu, kuris, atsižvelgiant į vėlesnį Europos Teisingumo Teismo sprendimą, buvo klaidingas ir priimtas nesikreipus į šį teismą su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, nors buvo EBS 234 straipsnio trečioje pastraipoje numatytos sąlygos, ketvirta, suinteresuotasis asmuo į administracinės valdžios įstaigą kreipėsi iš karto po to, kai sužinojo apie minėtą Europos Teisingumo Teismo sprendimą. Tokiomis aplinkybėmis Europos Teisingumo Teismas, remdamasis iš EBS 10 straipsnio kylančiu bendradarbiavimo principu, pripažino, kad atitinkama administracinė institucija turi peržiūrėti šį sprendimą, atsižvelgdama į Europos Teisingumo Teismo pateiktą atitinkamos Bendrijos teisės nuostatos išaiškinimą, o remdamasi šio peržiūrėjimo rezultatais ši įstaiga turi nustatyti, kiek ji gali keisti atitinkamą sprendimą, nepažeisdama trečiųjų asmenų interesų. Tačiau kartu Europos Teisingumo Teismas šiam sprendime yra atkreipęs dėmesį, jog aplinkybė, kad administracinis sprendimas tampa galutiniu, kai baigiasi protingi apskundimo terminai, arba, kaip pagrindinėje byloje, išnaudojus visas teisių gynimo priemones, sustiprina teisinį saugumą, ir Bendrijos teisė nenumato reikalavimo, iš principo įpareigojančio administracijos įstaigą persvarstyti tokį tapusį galutiniu sprendimą (minėto sprendimo *Kühne ir Heitz* 24 punktą). Vadinas, tikėtina, kad jeigu valstybės narės teisės nuostatos nebūtų leidusios administracinei institucijai peržiūrėti galutiniu tapusio administracinio sprendimo, tai Europos Teisingumo Teismas tokios pareigos taip pat nebūtų nustatęs, net turint omenyje ypač svarbius ES teisės viršenybės užtikrinimo tikslus. Neatmestina ir tai, kad Europos Teisingumo Teismo sprendime *Kühne & Heitz* padarytos išvados dėl atitinkamos administracinės institucijos pareigos tam tikromis aplinkybėmis peržiūrėti savo sprendimą iš esmės yra skirtos vienam konkrečiam atvejui, kai susiklosto tam tikrų aplinkybių visuma – kai pateikiamas prašymas persvarstyti administracinį sprendimą, kuris, išnaudojus visas teisių gynimo priemones pagal nacionalinę teisę, tapo galutiniu ir dėl kurio paaiškėjo, kad jis prieštarauja Bendrijos teisei, kaip ją vėliau išaiškino Europos Teisingumo Teismas, jei paskutinės instancijos nacionalinis teismas nesikreipė į Europos Teisingumo Teismą su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, priešingai, nei numatyta EBS 234 straipsnio trečiojoje pastraipoje, o asmuo į administracinę instituciją kreipėsi iš karto po to, kai sužinojo apie šį Europos Teisingumo Teismo sprendimą.

Sprendime *i-21 Germany ir Arcor* Europos Teisin-

gumo Teismas aiškiai apsisprendė minėtame sprendime *Kühne & Heitz* nustatytų principų netaikyti situacijai, kai asmuo, prašantis panaikinti galutinį sprendimą, nebuvo pasinaudojęs savo teise apskųsti reikalavimus sumokėti mokesčių⁴¹. Pagal šios bylos aplinkybes prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismo nagrinėjamaiais ieškiniais buvo prašoma gražinti mokesčius, sumokėtus pagal galutiniais tapusius reikalavimus juos sumokėti. Remiantis Administracinio proceso įstatymo 48 straipsniu, kaip jį išaiškino *Bundesverwaltungsgericht*, kompetinga administracinė institucija turi teisę panaikinti neteisėtą galutinį administracinį aktą, tačiau pareigą panaikinti šį aktą turi tokiu atveju, jei atitinkamo akto palikimas galioti yra „paprasciausiai neįmanomas“, atsižvelgiant į viešosios tvarkos, geros valios, lygybės, vienodo vertinimo arba akivaizdaus neteisėtumo sampratą. Sprendime *i-21 Germany ir Arcor* Europos Teisingumo Teismas konstatavo, kad jei taikant nacionalinės teisės normas administracinė institucija privalo panaikinti galutiniu tapusį administracinį sprendimą, kai jis akivaizdžiai pažeidžia nacionalinę teisę, ta pati pareiga turi egzistuoti ir tada, kai šis sprendimas akivaizdžiai pažeidžia Bendrijos teisę (sprendimo 69 punktą), ir kad nacionalinis teismas privalo įvertinti, ar toks Bendrijos teisę aiškiai pažeidžiantis teisės aktas, kokiu pagrįsti pagrindinėje byloje nagrinėjami reikalavimai sumokėti mokesčių, yra akivaizdžiai neteisėtas atitinkamos nacionalinės teisės prasme (sprendimo 71 punktą). Taigi iš šio sprendimo aišku, kad tokiomis aplinkybėmis, kai galutinis administracinis sprendimas teisme nebuvo apskųstas, ESS 4 straipsnis (buvęs EBS 10 straipsnis) kartu su Bendrijos nuostata, kurios pažeidimu yra remiamasi, įpareigoja nacionalinį teismą, į kurį buvo kreiptasi dėl kompetentingos nacionalinės valdžios institucijos atsisakymo persvarstyti šį sprendimą, bent patikrinti, ar taikant lygiavertiškumo principą pagal nacionalines proceso normas neatsiranda pareigos persvarstyti ir prireikus panaikinti šį sprendimą.

Europos Teisingumo Teismas yra pripažinęs, jog tai, kad teisinio saugumo sumetimais nustatomi protingi terminai ieškiniui pareikšti, nepažeidžia Bendrijos teisės, dėl to valstybės narės teisinio saugumo sumetimais gali nustatyti reikalavimą, kad prašymą persvarstyti ir panaikinti galutinį administracinį sprendimą, kuris pažeidžia Bendrijos teisę, kaip tai vėliau išaiškino Europos Teisingumo Teismas, kompetentingai valdžios įstaigai reikia pateikti per pro-

41 2006 m. rugsėjo 19 d. sprendimas *i-21 Germany ir Arcor*, C-392/04 ir C-422/04, Rink. p. I-8559.

tingą terminą (*Kempter* sprendimo 58, 59 punktai⁴²). Dėl naikinamųjų terminų Europos Teisingumo Teismas taip pat yra nusprendęs, kad, kiek tai susiję su nacionalinės teisės aktais, patenkančiais į Bendrijos teisės aktų taikymo sritį, nustatyti terminus valstybės narės turi atsižvelgdamos, be kita ko, į tai, kokią svarbą suinteresuotiesiems asmenims turės sprendimai, kurie bus priimti, į procedūrų ir taikytinų teisės aktų sudėtingumą, asmenų, kuriems jie gali būti skirti, skaičių ir kitus viešus ar privačius interesus, į kuriuos turi būti atsižvelgta⁴³.

Darytina išvada, kad *Köbler* ir *Kühne & Heitz* bylose galutinį sprendimą priėmęs teismas nesikreipė į Europos Teisingumo Teismą ir dėl to neteisingai taikė Europos Sąjungos teisę. *Köbler* byloje tokio galutinės instancijos teismo padarytą Bendrijos teisės pažeidimą buvo galima kompensuoti atlyginant žalą. *Kühne & Heitz* byloje buvo nepaisoma *res judicata* principo (teismo sprendimu atitinkamos administracinės institucijos sprendimas tapo *res judicata*) ir tam tikra prasme kompensacija buvo įmanoma tik administracinės institucijos teisę persvarstyti ankstesnį sprendimą aiškinant kaip prievolę tai padaryti susiklosčius konkrečios bylos aplinkybėms.

Remiantis tokia Europos Teisingumo Teismo praktika galima daryti išvadą, kad šalys yra pačios atsakingos už teisių, kuriomis jos gali laisvai naudotis (*Kapferer* byla) arba kurios joms gali būti suteiktos pagal ES teisę (*Köbler* ir *Kühne & Heitz* bylos), įgyvendinimą. Jei šalys praleidžia terminą arba nemano esant reikalinga pateikti ieškinį ar apeliaciją, jos turi prisiimti dėl to kilusias pasekmes, t. y. įvertinti, kad jos vėliau nebegalės pasinaudoti teisėmis, kurias joms suteikia ES teisė. Tačiau, jei jos aktyviai siekė pasinaudoti savo teisėmis ir kaip įmanoma geriau išnaudojo nacionalinės teisės sistemos suteiktas procedūros galimybes, jos gali siekti pasinaudoti nacionalinės teisės suteiktomis galimybėmis pateikti ieškinį dėl žalos atlyginimo, kai kyla valdžios institucijų atsakomybė, t. y. siekti, kad joms būtų atlyginta žala dėl atitinkamų nacionalinių administracinių institucijų ar teisės saugos institucijų veiksmų, kurie prieštaravo ES teisei, arba, jei pagal nacionalinę teisę suteikiama tokia galimybė, reikalauti, kad būtų persvarstytas ginčijamas administracinis sprendimas (*Kühne & Heitz* byla). Žinoma, iš šios teismo praktikos, kurioje *res judicata* principo laikymasis tarp šalių atlieka pagrindinį vaidmenį, atrodo, kad įmanomas nukrypimas nuo šio principo, tačiau išimtys galimos tik ypatingais atve-

jais, ginant svarbesnius teisinius interesus.

Todėl tam, kad galėtų ištaisyti pažeidimą, valstybės narės privalo panaudoti visas jų nacionalinėje teisėje nustatytas vidaus procedūras, susijusias su galutinių sprendimų peržiūra (sprendimas *Kühne & Heitz*). Pagaliau, jeigu tai neįmanoma, Europos Teisingumo Teismas labiau linkęs vertinti galutinį sprendimą kaip neteisėtą aktą, dėl kurio gali kilti valstybės atsakomybė, nei pažeisti *res judicata* principą. Tokiu būdu yra akivaizdu, kad Europos Teisingumo Teismas teikia pirmenybę teisinio saugumo principo, bet ne ES teisės viršenybės principo užtikrinimui praktikoje.

Kaip jau minėta, teisinis saugumas laikomas vienu iš bendrųjų Europos Sąjungos teisėje pripažįstamų principų. Galima sakyti, kad Europos Teisingumo Teismas į šį principą naujai pažvelgė sprendime *Lucchini*⁴⁴. Šioje byloje pagrindinis vaidmuo tenka *res judicata* principo turiniui ir atvejo, kai šis principas galėtų būti netaikomas, nagrinėjimui. Joje aptariamą galutinį sprendimą priėmė *Corte d'appello di Roma*, kuris nusprendė, kad pagal nacionalinę teisę Italija privalo išmokėti pagal tam tikras sąlygas suteiktą valstybės pagalbą, nepaisant ankstesnio Komisijos sprendimo, kuriuo ji pagalbą pripažino nesuderinama su bendrąja rinka. Vėliau pradėjus pažeidžiant Bendrijos teisę išmokėtos pagalbos susigrąžinimo procedūrą, pagalbos gavėjas prieš Italijos valdžios institucijas rėmėsi argumentu, kad Italijos teismo sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas. Iš esmės pagrindinis šioje byloje nagrinėtas klausimas – ar nacionalinio teismo sprendimu galima varžyti išimtinę Komisijos kompetenciją vertinti, ar valstybės pagalba yra suderinama su Bendrijos teise, ir prireikus nurodyti grąžinti neteisėtai išmokėtą pagalbą sumą. *Lucchini* sprendimas buvo neįprastas, nes, priešingai nei ankstesnėse Europos Teisingumo Teismo nagrinėtose bylose, šioje byloje galutinis teismo sprendimas buvo priimtas po Bendrijos akto, kurį jis pažeidė. Todėl ši byla susijusi su Komisijos sprendimu, kuris buvo priimtas klausimu, priklausančiu išimtinai Europos Sąjungos kompetencijai ir kuris paskui susidūrė su jurisdikcijos neturinčio teismo vėliau priimtu galutiniu sprendimu. Taikant ES valstybės narės pagalbos schemas yra aiškiai atskiriamos Komisijos ir nacionalinių teismų funkcijos bei kompetencija. Komisija yra administracinės valdžios institucija ir atsakinga už konkurencijos politikos kūrimą bei įgyvendinimą, atsižvelgiant į bendruosius Bendrijos interesus. Ji turi išimtinę kompetenciją nagrinėti, ar visos šiuo atveju pagalbos priemonės yra suderinamos su bendrąja rinka, o valstybės narės turi pranešti Komisijai apie

42 2008 m. vasario 12 d. sprendimas *Kempter*, C-2/06, Rink. p. I-411.

43 2008 m. gruodžio 18 d. sprendimo *Sopropé*, C-349/07, Rink. p. I-10369, 40 punktas.

44 2007 m. liepos 18 d. sprendimas *Lucchini*, C-119/05, Rink. p. I-6199.

planuojamą suteikti valstybės pagalbą ir jos nemo-kėti, kol Komisija nepriims sprendimo. Jei Komisija priima teigiamą sprendimą, priemonę taikyti galima. Jei Komisija priima neigiamą sprendimą, pareiga ne-siimti veiksmų tampa galutine. Prieš pranešant Kom-isijai arba per tyrimo procedūrą išmokėta pagalba turi būti susigrąžinta. Taigi nacionaliniai teismai neturi galios spręsti dėl valstybės pagalbos suderinamumo su bendrąja rinka. Atvirkščiai, ES teisės sistemoje na-cionalinių teismų pagrindinis vaidmuo yra užtikrinti, kad būtų laikomasi ES teisės nuostatų dėl valstybės pagalbos, visų pirma anksčiau nurodyto principo, pa-gal kurį jokia pagalba negali būti suteikta be aiškaus išankstinio Komisijos leidimo, ir taikyti bei prižiūrėti, kad būtų laikomasi Komisijos priimamų sprendimų šiai įgyvendinant savo kompetenciją.

Analizuodamas šios bylos aplinkybes Europos Tei-singumo Teismas sutelkė dėmesį į Europos Sąjungos ir valstybių narių kompetencijos padalijimą, taip pat į tai, kad nacionaliniai teismai nėra kompetentingi pripažinti Bendrijos aktus negaliojančiais, ir iš esmės išvengė bylos nagrinėjimo *res judicata* požiūriu. To-kiomis aplinkybėmis nebūtų tikslu daryti išvadą, kad šioje byloje kilo kolizija tarp teisinio tikrumo ir teisinio saugumo ar aiškaus *res judicata* principo apibrėžimo ir Bendrijos teisės viršenybės bei veiksmingumo. Euro-pos Teisingumo Teismas šiame sprendime nesirė-mė veiksmingumo ir lygiavertiškumo principais, ta-čiau pabrėžė ES teisės viršenybės principą bei tai, kad valstybės pagalba patenka į išimtinę kompetenciją⁴⁵.

Net ir laikantis tokio požiūrio, būtina pripažinti, kad byloje *Lucchini* nagrinėtas galutinis sprendimas buvo dalis procedūros, peržengusios formalias na-cionalinio proceso ribas. Sprendime *Lucchini* Euro-pos Teisingumo Teismas pabrėžė, kad nacionalinio teismo sprendimui neturėtų būti priskirtas poveikis, viršijantis Bendrijos teisėje numatytą tokio teismo kompetenciją. Europos Teisingumo Teismas sutiko su prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo pastebėjimu, kad yra akivaizdu, jog taikant nacionalinės teisės nuostatą, pagal kurią draudžiama ne tik remtis tais pačiais teisiniais pagrindais, kurie jau aiškiai ir galutinai aptarti kitoje byloje, bet ir klau-simų, kuriuos buvo galima iškelti anksčiau, tačiau jie neiškelti, nagrinėjimą, šiuo atveju būtų užkrastas ke-lias taikyti Bendrijos teisę, taip pat dėl tokio aiškinimo būtų neįmanoma susigrąžinti pažeidžiant Bendrijos teisę suteiktos valstybės pagalbos. Europos Teisi-ngumo Teismas priminė, jog nacionaliniai teismai turi nacionalinės teisės nuostatas kiek įmanoma aiškinti

taip, kad jos prisidėtų prie Bendrijos teisės įgyvendi-nimo (sprendimo *Lucchini* 60 punktas).

Sprendime *Lucchini* Europos Teisingumo Teismas padarė išvadą, kad Bendrijos teisė draudžia taikyti nacionalinės teisės nuostatą, kurioje įtvirtintas *res ju-dicata* principas, tokią, kokią nustato Italijos civilinio kodekso 2909 straipsnis, jei jos taikymas trukdo susi-grąžinti pažeidžiant Bendrijos teisę suteiktą valstybės pagalbą, kurios nesuderinamumas su bendrąja rinka pripažintas tapusiu galutiniu Komisijos sprendimu.

Valstybė narė, kuriai skirtas sprendimas, reikalau-jantis susigrąžinti neteisėtai suteiktą pagalbą, pagal SESV 288 straipsnį privalo imtis visų priemonių, bū-tinų šiam sprendimui įvykdyti, kad būtų nedelsiant susigrąžinta neteisėtai išmokėta pagalba. Ši pareiga negali būti siejama su teisinio tikrumo ir teisinio sau-gumo principų ir reikalavimo aiškiai apibrėžti teisę, *res judicata* principo, paneigimu. Minėta taisyklė ne-taikytina tik tokiu atveju, jeigu buvo taikomos įpras-tos teisminės procedūros, atitinkančios reikalavimą aiškiai apibrėžti teisę, teisinio tikrumo ir teisinio sau-gumo principus ir dėl to garantuojančios sprendimų galutinumą.

Kitas klausimas yra tas, ar Europos Sąjunga gali pa-reikalauti valstybių narių užtikrinti, kad tam tikromis aplinkybėmis jų procesiniai įstatymai sudarytų gali-mybę peržiūrėti ES teisei prieštaraujančius sprendi-mus net tais atvejais, kai tokie sprendimai yra tapę galutiniais. Šiuo požiūriu būtina atsižvelgti ir į tai, kad ES valstybė narė neįgyja teisinės atsakomybės imuniteto tais atvejais, kai ES teisės imperatyvų nesi-laiko nacionaliniai teismai⁴⁶. Taip pat kyla klausimas, ar valstybės narės turi pareigą, pvz., konkrečiu atveju pasiekti rezultatą – susigrąžinti neteisėtai suteiktą pagalbą, ir ar šiuo konkrečiu atveju tokia pareiga apima ir nacionalinių procesinių normų, susijusių su teismų sprendimų, kurie yra tapę galutiniais, neteisė-tumu pagal ES teisę.

Pvz., Lietuvos Respublikos administracinių bylų tei-senos įstatymo (toliau – ABT)⁴⁷ 153 straipsnio nuos-tatos, nustatančios proceso atnaujinimo pagrindus, numato, kad procesas gali būti atnaujinamas, kai Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažįsta, kad Lie-tuvos Respublikos teismo sprendimas byloje priešta-rauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir jos papildomiems protoko-lams (minėto straipsnio 2 dalies 1 punktas). Analo-giškas proceso atnaujinimo pagrindas yra nustatytas

46 KAVALNĖ, S. *Administraciniai teismai Lietuvoje: nūdienos iššūkiai*, in: *Adminis-traciniai teismai Lietuvoje: nūdienos iššūkiai* / Ats. red. V. Valančius. Vilnius, 2010, p. 208.

47 Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės ži-nios, 2000, Nr. 85-2566.

45 BIONDI, A. *How to Go Ahead as an EU Law National Judge* // *European Public Law*, 2009, Nr. 15, p. 237–238.

ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK)⁴⁸ 366 straipsnyje, įtvirtinančiame proceso atnaujinimo pagrindus (šio straipsnio 1 dalies 1 punktas). Tačiau nei ABTĮ, nei CPK nenumato galimybės atnaujinti procesą, jei Europos Teisingumo Teismas pripažintų, kad teismo sprendimas byloje prieštarauja Europos Sąjungos teisei ar neatitinka Europos Teisingumo Teismo praktikos. Autorės nuomone, proceso atnaujinimo pagrindai galėtų būti papildyti, numatant, kad galutinis sprendimas gali būti peržiūrimas, kai jis neatitinka Europos Teisingumo Teismo sprendimų arba kitos Europos Sąjungos institucijos aktų. Tvirtinti, kad valstybė narė privalo tokį pakeitimą numatyti procesinėse normose, būtų sunku, tačiau, kita vertus, toks pakeitimas visiškai atitiktų tarptautinius įsipareigojimus ir procesines teisėtumo garantijas, būdingas teisei valstybei. Žinoma, ir ABTĮ, ir CPK yra nustatyti ir kiti proceso atnaujinimo pagrindai, tokie kaip naujai paaiškėjusios esminės bylos aplinkybės, aiški teisės normos taikymo klaida, kuriais remiantis galima būtų siekti proceso atnaujinimo minėtais atvejais. Kita vertus, visiškai neaišku, ar yra teisinis pagrindas išskirti vienus valstybės tarptautinius įsipareigojimus (kalbant apie Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos pažeidimus), kitus (kalbant apie Europos Sąjungos teisės pažeidimus) paliekant savieigai.

Atvejai, kai teisinio saugumo principas nebuvo lemiamas sprendžiant dėl ES teisės taikymo viršenybės

Svarbu tai, kad viršenybės principą užtikrina ne Europos Teisingumo Teismas, o nacionaliniai teismai, kurie ir yra atsakingi už Europos Sąjungos teisės laikymąsi kiekvienoje valstybėje narėje. Pagal nusistovėjusių Europos Teisingumo Teismo praktiką nacionalinis teismas, įpareigotas taikyti ES teisės normas, privalo užtikrinti visišką šių normų veiksmingumą, jei būtina, savo iniciatyva netaikydamas jokios joms prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos⁴⁹. Nacionalinis teismas neprivalo prašyti arba laukti, kol ši nuostata (nacionalinės teisės nuostata, prieštaraujanti ES teisei) bus panaikinta teisėkūros arba kitokiomis konstitucinėmis priemonėmis.

Sprendime *Filipiak* Europos Teisingumo Teismas nusprendė, kad ta aplinkybė, jog konstitucinis teis-

mas (šiuo atveju *Trybunał Konstytucyjny* – Lenkijos Konstitucinis Teismas) nukėlė datą, nuo kurios ginčijamos nuostatos neteks privalomosios galios dėl to, kad jos prieštarauja Konstitucijos nuostatoms, netrukdo tam, kad laikydamasis ES teisės viršenybės principo valstybės narės teismas netaikytų tokių nuostatų nagrinėjamoje byloje, jeigu mano, kad šios nuostatos prieštarauja ES teisei⁵⁰. Vadinasi, net valstybės narės konstitucinio teismo nuorodos dėl konkrečios teisės nuostatos privalomosios galios ir taikymo tam tikru metu netrukdo tokios nuostatos turinį vertinti atseitai nuo minėtų nuorodų ir prireikus jos netaikyti. Šiuo atveju akivaizdu, kad Europos Teisingumo Teismas vadovavosi ne teisinio saugumo principu, bet Europos Sąjungos viršenybės principu, kurio taikymas konkrečiu atveju galėtų sukelti perteklinių klausimų dėl konkrečios konstitucinės jurisprudencijos privalomumo nacionaliniam teismui. Autorės nuomone, šiuo atveju galima būtų laikyti, kad valstybės narės teismas, netaikydamas tam tikrų teisės nuostatų nagrinėjamoje byloje dėl to, kad šios prieštarauja ES teisei, ir nekreipdamas dėmesio į tai, kad Lenkijos Konstitucinis Teismas nukėlė datą, nuo kurios ginčijamos nuostatos neteks privalomosios galios dėl to, kad jos prieštarauja Konstitucijos nuostatoms, nepažeistų konstitucinės jurisprudencijos, nes valstybės narės teismas netaikytų tam tikrų nuostatų ne dėl to, kad jos prieštarauja Konstitucijai, bet dėl jų prieštaravimo ES teisei. Tačiau, kita vertus, Lenkijos Konstitucinis Teismas, nukėlęs datą, nuo kurios ginčijamos nuostatos neteks privalomosios galios dėl to, kad jos prieštarauja Konstitucijos nuostatoms, laikė būtinu, kad ginčijamos nuostatos tam tikrą laiką turėtų privalomą galią. Nacionalinis teismas, netaikydamas tam tikrų teisės nuostatų nagrinėjamoje byloje dėl to, kad šios prieštarauja ES teisei, paneigtų šią būtinybę.

ES teisės viršenybės principas suponuoja išvadą, kad su ES teise nesuderinamos nacionalinės teisės procesinės teisės nuostatos, pagal kurias nacionaliniam teismui, turinčiam iš naujo nagrinėti bylą, kurią jam grąžino aukštesnės instancijos teismas, šią bylą nagrinėjęs apeliacine tvarka, privalomi aukštesnės instancijos teismo vertinimai teisės klausimais, kai šis teismas mano, jog atsižvelgiant į Europos Teisingumo Teismo aiškinimą, šie nurodymai neatitinka ES teisės⁵¹.

Remiantis Europos Teisingumo Teismo praktika darytina išvada, kad nacionalinio teismo diskrecija kreiptis prejudicinio sprendimo taip pat sudaro prielaidas

48 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

49 1978 m. kovo 9 d. sprendimo *Simmenthal*, 106/77, Rink. p. 629, 21–24 punktai; 1990 m. birželio 19 d. sprendimo *Factortame ir kt.*, C-213/89, Rink. p. I-2433, 19–21 punktai; 2007 m. liepos 18 d. sprendimo *Lucchini*, C-119/05, Rink. p. I-6199, 61 punktas.

50 2009 m. lapkričio 19 d. sprendimas *Filipiak*, C-314/08, Rink. p. I-11049, 84 punktas.

51 2010 m. spalio 5 d. sprendimas *Elchinov*, C-173/09, dar nepaskelbtas Rinkinyje.

laikytis ES teisės viršenybės. Pvz., Europos Teisingumo Teismas sprendime *ERG ir kt.* yra nurodęs, kad teismas, kurio sprendimas nėra galutinis, turi turėti galimybę užduoti Europos Teisingumo Teismui jam rūpimus klausimus, jei mano, jog dėl aukštesnio teismo atlikto teisės klausimų vertinimo jis turi priimti ES teisės neatitinkantį sprendimą⁵². Europos Teisingumo Teismas *Aziz Melki* byloje⁵³ nagrinėjo prejudicinį klausimą, ar SESV 267 straipsniu draudžiamos tokios teisės nuostatos, kuriomis teismai įpareigojami pirmiausia nuspręsti dėl jiems pateiktų konstitucingumo klausimų perdavimo Konstitucinei Tarybai, jei klausimas dėl vidaus teisės akto neatitikties Konstitucijai kyla dėl šio akto prieštaravimo ES teisei. Europos Teisingumo Teismas nusprendė, kad SESV 267 straipsniu draudžiamos valstybės narės teisės nuostatos, kuriomis įtvirtinama nacionalinių įstatymų konstitucingumo kontrolės *ad hoc* procedūra, jei dėl šiai procedūrai teikiamo pirmumo tiek prieš konstitucingumo klausimų perdavimą už įstatymų konstitucingumo kontrolę atsakingam nacionaliniam teismui, tiek po galimo šio teismo sprendimo šiuo klausimu nacionaliniai teismai negalėtų pasinaudoti teise ar įvykdyti pareigą pateikti Europos Teisingumo Teismui prejudicinius klausimus. Ir atvirkščiai, SESV 267 straipsniu nedraudžiamos tokios nacionalinės teisės nuostatos, jei nacionaliniai teismai išsaugo laisvę: bet kuriuo, jų nuomone, tinkamu bylos nagrinėjimo momentu, net pasibaigus konstitucingumo kontrolės *ad hoc* procedūrai, pateikti Europos Teisingumo Teismui bet kurį, jų nuomone, būtiną prejudicinį klausimą; imtis bet kokių būtinų priemonių užtikrinti ES teisės sistemoje asmenims suteiktų teisių laikiną teisminę apsaugą ir pasibaigus šiai *ad hoc* procedūrai netaikyti ginčytinos nacionalinės teisės nuostatos, jeigu jie nusprendžia, kad ši prieštarauja ES teisei.

Primintina, kad pagal SESV 267 straipsnio antrą pastraipą nacionaliniai teismai, nepriklausomai nuo to, ar jie būtų nagrinėja kaip pirmoji, apeliacinė ar kasacinė instancija, savo nagrinėjamosiose bylose turi diskreciją kreiptis į Europos Teisingumo Teismą su prašymu priimti prejudicinį sprendimą ir ši diskrecija negali būti apribota ar sustabdyta nacionalinėmis priemonėmis, o Europos Teisingumo Teismo priimtas prejudicinis sprendimas privalomas šiems teismams sprendžiant pagrindinę bylą⁵⁴. Minėta nacionalinių

teismų diskrecija kreiptis į Europos Teisingumo Teismą prejudicinio sprendimo bei prejudicinio sprendimo privalomas pobūdis sudaro sąlygas valstybių narių teismams vadovautis ES teisės viršenybės prieš nacionalinę teisę principu. Savo išvadoje byloje, kurioje priimtas 2009 m. rugsėjo 8 d. sprendimas *Liga Portuguesa de Futebol Profissional ir Bwin International* (C-42/07, Rink. p. I-7633), generalinis advokatas Y. Botas nurodė, kad vienodas ES teisės aiškinimas gali būti užtikrintas tik jei Europos Teisingumo Teismo sprendimai nacionaliniams teismams yra privalomo pobūdžio, o šis privalomasis pobūdis kyla iš nacionalinių teismų pareigos užtikrinti veiksmingą ES teisės taikymą (204 ir 205 punktai).

Aptartais atvejais Europos Teisingumo Teismas laikėsi pozicijos, kad nacionalinės procesinės taisyklės, prieštaraujančios ES teisei, turėtų būti netaikomos. Svarbu, kad minėtais atvejais Europos Teisingumo Teismas nesirėmė teisinio saugumo principu ir nesiekė apriboti ES teisės viršenybės principo taikymo nacionalinių procesinių taisyklių naudai.

Neatmestina galimybė, kad nacionalinis teismas, nesilaikantis minėtų Europos Teisingumo Teismo suformuluotų principų, padarytų ES teisės pažeidimą, už kurį galėtų kilti valstybės narės atsakomybė ir valstybei narei tektų atlyginti privatiems asmenims žalą, sukeltą šiuo pažeidimu. Todėl klausimas, ar iš tiesų nacionalinis teismas privalo laikytis ES teisės ir atsižvelgti į daugelį aukščiausių minėtų Europos Teisingumo Teismo praktikoje suformuluotų principų, o ypač ES teisės viršenybės principą, netenka spasmės.

2003 m. rugsėjo 30 d. *Köbler* sprendime Europos Teisingumo Teismas, remdamasis būtent tuo, kad *teisminė valdžia* vaidina pagrindinį vaidmenį apsaugant privačių asmenų teises, kylančias iš Bendrijos teisės normų, ir aplinkybe, kad *paskutinės instancijos teisme* privatiems asmenims turėtų būti suteikta galimybė ginti savo teises pagal Bendrijos teisę, padarė išvadą, kad šių teisių apsauga susilpnėtų ir šias teises suteikiančių Bendrijos teisės normų veiksmingumas taptų abejotinas, jei privatiems asmenims tam tikromis sąlygomis negalėtų būti atlyginta žala, padaryta nacionalinio paskutinės instancijos teismo sprendimu, kuriuo pažeista Bendrijos teisė⁵⁵. Taigi, *Köbler* sprendime Europos Teisingumo Teismas priminė, kad principas, pagal kurį valstybė narė privalo atlyginti žalą privatiems asmenims, padarytą jai priskiriamais Bendrijos teisės pažeidimais, taikomas visais Bendrijos teisės pažeidimo atvejais, nesvarbu, kurios šios valstybės institucijos veiksmai arba neveikimas lėmė šį pažeidimą.

52 2010 m. kovo 9 d. sprendimo *ERG ir kt.*, C-378/08, dar nepaskelbto Rinkinyje, 32 punktas.

53 2010 m. birželio 22 d. sprendimas *Melki ir Abdellil*, C-188/10 ir C-189/10, dar nepaskelbtas Rinkinyje.

54 2000 m. gruodžio 14 d. sprendimo *Fazenda Pública*, C-446/98, Rink. p. I-11435, 49 punktas; generalinio advokato F. G. Jacobso išvados byloje, kurioje buvo priimtas 2000 m. lapkričio 30 d. sprendimas *Österreichischer Gewerkschaftsbund*, C-195/98, Rink. p. I-10497, 64 punktas.

55 2003 m. rugsėjo 30 d. sprendimo *Köbler*, C-224/01, Rink. p. I-10239, 33–36 punktai.

2003 m. gruodžio 9 d. Europos Teisingumo Teismo sprendime⁵⁶, priimtame kiek vėliau nei minėtas sprendimas *Köbler* byloje, *Komisija prieš Italiją* byloje Komisija kaltino Italijos Respubliką, kad ji paliko galioti nacionalinės teisės aktą, pagal kurį, taip kaip jį aiškino Italijos teismai, tarp jų ir *Corte suprema di cassazione*, ir kaip taikė administracinės institucijos, mokesčių, surinktų pažeidžiant Bendrijos teisę, susigrąžinimas praktiškai buvo neįmanomas arba ypač sudėtingas dėl privatiems asmenims, siekiantiems susigrąžinti neteisėtai surinktas sumas, keliamų reikalavimų įrodymams. Atitinkamas nacionalinės teisės aktas pats savaime neprieštaravo Bendrijos teisei, nes, kaip pabrėžė Europos Teisingumo Teismas, jis buvo neutralus tiek pareigos įrodyti, kad tokiais mokesčiais buvo apmokestinti kiti asmenys, tiek šiuo tikslu leistinų įrodinėjimo būdų atžvilgiu. Vis dėlto teismai nacionalinės teisės aktą aiškino skirtingai, ir šio akto taikymas pagal vienų išaiškinimą atitiko Bendrijos teisę, o pagal kitų jos neatitiko. Kadangi pastaroji tendencija teismų praktikoje buvo reikšminga ir nevienkartinė, Europos Teisingumo Teismas į ją atsižvelgė apibrėždamas nagrinėjamo nacionalinės teisės akto apimtį, dėl to jis atkreipė ypatingą dėmesį į *Corte suprema di cassazione* sprendimus, kuriuose nacionalinis įstatymas buvo išaiškintas nesuderinamai su Bendrijos teise ir akivaizdžiai pažeidžiant Europos Teisingumo Teismo praktiką šioje srityje. Atsižvelgęs į tokius teismų ir administracinių institucijų praktikos šioje srityje skirtumus, rodančius, jog nagrinėjamas nacionalinės teisės aktas nebuvo pakankamai aiškus, kad pats užtikrintų Bendrijos teisę atitinkantį taikymą ir dėl to nacionalinis įstatymų leidėjas jį reikiamai pataisytų ar paaiškintų, Europos Teisingumo Teismas nusprendė, kad ieškiny dėl pažeidimo buvo pagrįstas. Nors atitinkamas Bendrijos teisės pažeidimas buvo priskiriamas nacionalinių institucijų visumai (teisminėms, administracinėms ir įstatymų leidžiamosioms), o ne tik *Corte suprema di cassazione*, ir nagrinėjamas specialioje pažeidimų procedūroje, ši byla yra įdomus aukščiausiojo teismo padaryto Bendrijos teisės pažeidimo, iš kurio kyla valstybės atsakomybė dėl su Bendrijos teise nesuderinamo nacionalinės teisės išaiškinimo, akivaizdžiai pažeidžiančio Europos Teisingumo Teismo praktiką toje srityje, pavyzdys⁵⁷. Kita vertus, keltinas klausimas, kokią teisinę reikšmę turi toks Europos Teisingumo Teismo sprendimas, kai jis pripažįsta atitinkamą teisminę praktiką nesuderinama su Europos Sąjungos teise ir kaip šiuo

atveju turėtų būti derinami teisinio saugumo ir Europos Sąjungos viršenybės principai. Juk remiantis teisinio saugumo principu asmenų teisės, kurios buvo apgintos remiantis teismine praktika, kuri vėliau buvo pripažinta neatitinkančia ES teisės, turėtų būti ginamos ir toliau, nebent teisiųjų vertybių derinimo testas leistų daryti priešingas išvadas.

Dėl valstybės atsakomybės tuo atveju, kai teismai pažeidžia ES teisę, Europos Teisingumo Teismas yra nurodęs, kad atsižvelgiant į teisminės funkcijos specifiką ir teisėtus teisinio saugumo reikalavimus valstybės atsakomybė tokiais atvejais nėra neribota ir gali kilti tik išskirtiniais atvejais, kai nacionalinis *paskutinėje instancijoje* sprendžiantis teismas *akivaizdžiai pažeidė* taikomą teisę (sprendimo *Traghetti del Mediterraneo* 32 punktas⁵⁸).

Nustatydamas, ar ši sąlyga įvykdyta, nacionalinis teismas, gavęs prašymą atlyginti žalą, šiuo aspektu turi atsižvelgti į visus elementus, apibūdinančius jam pateiktą situaciją, t. y. į pažeistos taisyklės aiškumą ir tikslumą, y. t. ar pažeidimas tyčinis, ar teisės klaida pateisinama, prireikus į Bendrijos institucijos nuostatą ir į atitinkamo teismo atsakymą įvykdyti savo pareigą kreiptis dėl prejudicinio sprendimo pagal EBS 234 straipsnio trečiąją pastraipą⁵⁹. Valstybės atsakomybė galėtų kilti taip pat ir Bendrijos teisės pažeidimo, priskiriamo nacionaliniam paskutinės instancijos teismui, atveju, jei akivaizdžiai pažeidimą lemia šio teismo *teisės normų išaiškinimas* (sprendimas *Traghetti del Mediterraneo*). Taip pat bet kuriuo atveju toks pažeidimas būtų preziumuojamas, jei nagrinėjant bylą buvo akivaizdžiai nesilaikyta Europos Teisingumo Teismo praktikoje suformuotų principų atitinkamoje srityje.

Remiantis Europos Teisingumo Teismo praktika darytina išvada, kad nacionalinis paskutinės instancijos teismas pažeistų ES teisę, jei taikytų, jo nuomone, Europos Sąjungos teisę atitinkantį nacionalinės teisės aktą, nors, remdamasis ES teisės viršenybės principu dėl šio akto visiško nesuderinamumo su ES teise, turėtų jo netaikyti; jei nacionalinė teisė būtų išaiškinta, o šis išaiškinimas neatitiktų taikomos Europos Sąjungos teisės⁶⁰; jei esant neaiškumui dėl ES

56 2003 m. gruodžio 9 d. sprendimas *Komisija prieš Italiją*, C-129/00, Rink. p. I-14637.

57 2005 m. spalio 11 d. generalinio advokato P. Légero išvados byloje *Traghetti del Mediterraneo*, C-173/03, Rink. p. I-5177, 100 punktus.

58 2006 m. birželio 13 d. sprendimas *Traghetti del Mediterraneo SpA prieš Italijos Respubliką*, C-173/03, Rink. p. I-5177.

59 Sprendimo *Köbler* (nurodytas 55 išnašoje) 53–55 punktai.

60 Nacionaliniai teismai, taikydami nacionalinės teisės aktus, turi juos aiškinti kiek įmanoma atsižvelgdami į susijusios direktyvos formuluotę ir į jos tikslą, kad būtų pasiektas direktyvoje numatytas rezultatas ir kad būtų laikomasi SESV 288 (buvęs EBS 249) straipsnio trečiosios pastraipos (žr., be kita ko, 2004 m. spalio 5 d. sprendimo *Pfeiffer ir kt.*, C-397/01 – C-403/01, Rink. p. I-8835, 113 punktą ir nurodytą teismo praktiką). Ši darmaus aiškinimo pareiga taikoma visoms nacionalinės teisės nuostatomis – ir priimtoms iki direktyvos, su kuria jos susijusios, ir po jos (žr., pvz., 1990 m. lapkričio 13 d. sprendimo *Marleasing*, C-106/89, Rink. p. I-4135, 8 punktą ir nurodyto sprendimo *Pfeiffer ir kt.* 115 punktą).

teisės aiškinimo ar galiojimo nesikreiptų į Europos Teisingumo Teismą prejudicinio sprendimo⁶¹. Taigi aukščiausiesiems valstybių narių teismams tenka lemiama vaidmuo prižiūrint, ar Europos Sąjungos teisė taikoma teisingai. Neabejotina, kad aukščiausiųjų nacionalinių teismų įgaliojimai yra proporcingi jų turimai atsakomybei užtikrinant teisingą ES teisės taikymą ir ginant šios teisės asmenims suteiktas teises.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į problematiką, susijusią su konstituciniu nacionalinių teismų nepriklausomumo principu ir jų teise ir pareiga spręsti bylą nepriklausomai. Generalinis advokatas Ruizas Jarabas Colomeris savo išvadoje, pateiktoje 2003 m. gruodžio 11 d. byloje C-30/02, šiuo požiūriu kritikuoja Europos Teisingumo Teismą ir pažymi, kad šis teismas iš tiesų elgiasi lygiai taip pat, kaip ir nagrinėdamas tiesioginius ieškinius, kai jis, laikydamasis Sutarties nuostatų, suteikia sau teisę į neribotą jurisdikciją, o tai sukelia didelį pavojų suvereniai nacionalinio teismo teisei išspręsti pagrindinę bylą⁶². Kartu pripažintina, kad dėl savo institucinės ir funkcinės nepriklausomybės teisai yra laisvi nuo galimo vyriausybės kišimosi arba įtakos, kitaip tariant, nuo kišimosi ir įtakos tų, kurie atstovauja valstybei santykiuose su Europos Sąjunga ir kurie jai tiesiogiai įsipareigoję imtis reikalingų nacionalinių priemonių tinkamam įsipareigojimų ES įvykdymui užtikrinti. Teisinio saugumo ir tikrumo principai būdingi taip pat ir Europos Sąjungos teisei. Kita vertus, akivaizdu, kad valstybei narei gali kilti atsakomybė, jei paskutinės instancijos teismas pažeistų ES teisę⁶³.

Išvados

Remiantis nusistovėjusia Europos Teisingumo Teismo praktika formuojama Europos Sąjungos teisinio saugumo ir valstybių narių institucinės autonomijos principų derinimo formulė, pagal kurią, nesant ES teisės aktų atitinkamoje srityje, procesines taisykles, užtikrinančias teisės subjektams ES teisės suteikiamų teisių apsaugą, vadovaujantis valstybių narių procesinės autonomijos principu, turi nustatyti kiekvienos valstybės narės vidaus teisės sistema, tačiau su sąlyga, kad jos nėra mažiau palankios nei tos, kurios taikomos panašioms vidaus teisės situacijoms (lygiavertiškumo principas) ir kad dėl jų Bendrijos teisinės sistemos suteiktų teisių įgyvendinimas netaptų praktiškai neįmanomas arba pernelyg sudėtingas (veiksmingumo principas). Lygiavertiškumo ir veiksmingumo principai sudaro sąlygas ES teisės viršenybės nacionalinės teisės atžvilgiu principo laikymuisi, nes laikantis lygiavertiškumo ar veiksmingumo principo tam tikrais atvejais bus taikomos ES teisės nuostatos, kurioms būdinga viršenybė. Kartu minėtų lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų teisinis turinys nustato tam tikras ES teisės viršenybės ribas. Teisinio saugumo principas neretai pagrindžia šių ribų taikymo būtinumą.

Pagal nusistovėjusią Europos Teisingumo Teismo praktiką formuojama bendro pobūdžio teisinio saugumo principo ir ES teisės viršenybės derinimo teismuose formulė, pagal kurią tam, kad būtų užtikrintas teisės ir teisinių santykių stabilumas bei geras teisingumo vykdymas, svarbu, jog teismų sprendimai, kurie išnaudojus visas galimas teisių gynimo priemones arba pasibaigus pasinaudojimo jomis numatytiems terminams tampa galutiniai, nebegalėtų būti ginčijami. Taigi Europos Teisingumo Teismas laikosi galutinio teismo sprendimo principo ir šis principas padeda įgyvendinti teisinių santykių stabilumo reikalavimą.

Iš Europos Teisingumo Teismo praktikos darytina išvada, kad pareiga peržiūrėti neatitinkantį ES teisės administracinį sprendimą numatoma tik *Kühne & Heitz* sprendime nustatytomis sąlygomis, tačiau ir šiuo atveju turėtų būti nepažeisti trečiųjų asmenų interesai.

Tuo atveju, jei galutinis administracinis sprendimas teisme nebuvo apskųstas, ESS 4 straipsnis (buvęs EBS 10 straipsnis) kartu su Bendrijos nuostata, kurios pažeidimu yra remiamasi, įpareigoja nacionalinį teismą, į kurį buvo kreiptasi dėl kompetentingos nacionalinės valdžios institucijos atsisakymo persvarstyti šį sprendimą, bent patikrinti, ar taikant lygiavertiškumo principą pagal nacionalines proceso

61 Aukščiausieji teismai privalo pagal SESV 267 (buvęs EBS 234) straipsnį kreiptis į Europos Teisingumo Teismą su prejudiciniais klausimais dėl Bendrijos teisės išaiškinimo, kad šioje srityje būtų išvengta teismų praktikos skirtumų Bendrijos viduje. Europos Teisingumo Teismas šią pareigą kreiptis dėl prejudicinio sprendimo nustatė 1982 m. spalio 6 d. sprendimu *Cifit*, 283/81, Rink. p. 3415, 7 punktą.

62 Europos Teisingumo Teismas padarė klaidą 2003 m. rugsėjo 30 d. sprendime *Köbler* pasisakydamas dėl valstybių narių atsakomybės už žalą, kurią nacionalinė teisminė institucija individui padarė pažeisdama bendrijos teisę. Jis išvardijo sąlygas, kurios turi būti įvykdytos, kad kiltų tokia atsakomybė (59 punktas); tačiau pripažinęs, jog atsakomybės kriterijų taikymas priklauso nacionalinio teismo kompetencijai (100 punktas), Europos Teisingumo Teismas nuklydo į jam uždraustą sritį ir atliko savo kompetencijai nepriklausančius veiksmus (101 ir paskesni punktai). Nagrinėdamas apeliacinį skundą, Europos Teisingumo Teismas 2001 m. rugsėjo 20 d. sprendimu *Procter & Gamble* (C-383/99, Rink. p. I-6251), dar vadinamu sprendimu „Baby-dry“, kuriame jis taip pat peržengė savo įgaliojimų ribas, padarė panašią klaidą. 2003 m. gruodžio 11 d. generalinio advokato Ruizo Jarabo Colomerio išvados byloje *Recheio – Cash & Carry SA* (C-30/02, Rink. p. I-6051) 35 punktas. Plačiau apie nacionalinių teismų daromus pažeidimus: BEUTLER, B. *State Liability for Breaches of Community Law by National Courts: is the Requirement of a Manifest Infringement of the Applicable Law an Insurmountable Obstacle?* // *Common Market Law Review*, 2009, 46(3).

63 BEUTLER, B. *State Liability for Breaches of Community Law by National Courts: is the Requirement of a Manifest Infringement of the Applicable Law an Insurmountable Obstacle?* // *Common Market Law Review*, 2009, 46(3), p. 773–804.

normas neatsiranda pareigos persvarstyti ir prireikus atšaukti šį sprendimą.

Šalys yra pačios atsakingos už teisių, kuriomis jos gali laisvai naudotis (*Kapferer* byla) arba kurios joms gali būti suteiktos pagal ES teisę (*Köbler* ir *Kühne & Heitz* bylos), įgyvendinimą. Jei jos aktyviai siekė pasinaudoti savo teisėmis ir kaip įmanoma geriau išnaudojo nacionalinės teisės sistemos suteiktas procedūras galimybes, jos gali siekti pasinaudoti nacionalinės teisės suteiktomis galimybėmis teikti ieškinį dėl žalos atlyginimo, kai kyla valdžios institucijų atsakomybė, t. y. siekti, kad joms būtų atlyginta žala dėl atitinkamų nacionalinių administracinių valdžios ar teisėsaugos institucijų veiksmų, kurie prieštaravo Bendrijos teisei, arba, jei pagal nacionalinę teisę suteikiama tokia galimybė, reikalauti, kad būtų persvarstytas ginčijamas administracinis sprendimas (*Kühne & Heitz* byla).

Byloje *Lucchini* nagrinėtas galutinis teismo sprendimas buvo dalis procedūros, peržengusios formalias nacionalinio proceso ribas. Europos Teisingumo Teismas šiame sprendime nesirėmė veiksmingumo ir lygiavertiškumo principais, tačiau pabrėžė ES teisės viršenybės principą bei tai, kad valstybės pagalba patenka į išimtinę ES kompetenciją. Išvada, kad *Lucchini* sprendimas įtvirtino teisinio saugumo ir *res judicata* principų ribojimą ES teisės viršenybės principo naudai, būtų per daug ankstyva ir nepagrįsta.

Europos Teisingumo Teismo praktika leidžia spręsti apie tai, kad suformulavęs absoliučios ES teisės viršenybės koncepciją Europos Teisingumo Teismas vis dėlto ne visuomet ES teisės viršenybės principui teikia pirmenybę kitų principų atžvilgiu. Šiuo požiūriu ES teisės viršenybės principui konkurenciją sudaro teisinio saugumo, *res judicata* principai, išimtis iš kurių Europos Teisingumo Teismas ne dažnai pripažįsta teisėtomis.

Iš konstitucinės jurisprudencijos analizės darytina išvada, kad teisinio saugumo principas sudaro konstitucinę vertybę. Konstitucinėje jurisprudencijoje ir Europos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje teisinio saugumo principo turinys suprantamas iš esmės vienodai.

Pagal nusistovėjusią Europos Teisingumo Teismo praktiką formuojama Europos Sąjungos teisinio saugumo ir valstybių narių institucinės autonomijos principų derinimo taisyklė bei teisinio saugumo principo ir ES teisės viršenybės derinimo teismuose taisyklė sudarytų pagrindą konstitucinėje jurisprudencijoje plėtoti teisinio saugumo principo doktriną. Iš Europos Teisingumo Teismo praktikos matyti, kad teisinio saugumo principas, kuris iš esmės užtikrina teisinį stabilumą, neretai laikomas svarbesniu už ES

teisės viršenybės principą. Todėl keltinas klausimas, ar teisinio saugumo reikalavimai negalėtų sudaryti pagrindo nustatyti tam tikras išimtis iš suformuluotų taisyklių, pvz., išimti iš Konstitucijos viršenybės principo taikymo.

Šaltiniai

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio ii skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 62-2276; atitaisymas – 2001, Nr. 86.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 113-5057.

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija) // *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 24-1004.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 17 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės Nafta“, „Mažeikių Nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo 3 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 27-1098.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams // *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708, 2004, Nr. 186.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto statybų privačioje žemėje reglamento nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybės subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo (1996 m. birželio 20 d. redakcija) nuostatomis, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto statybų privačioje žemėje reglamento 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo nuostatomis // *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 30-1050.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 29 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos juridinių asmenų pelno mokesčio įstatymo 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 14, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo 12 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 126-5132.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio 2 dalies (2000 m. liepos 13 d., 2005 m. gegužės 19 d. redakcijos), 11 straipsnio 5 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija), 11 straipsnio 3 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 12 dalies (2007 m. sausio 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 150-6106.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 129-6116.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. liepos 3 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo 4 straipsnio 5 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 79-4110.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 105-5330.
- Europos Teisingumo Teismo 1964 m. liepos 15 d. sprendimas *Costa prieš ENEL*, 6/64, Rink. p. 1141.
- Europos Teisingumo Teismo 1970 m. gruodžio 17 d. sprendimas *Internationale Handelsgesellschaft*

- (11/70, Rink. p. 1125, 3 punktas).
- Europos Teisingumo Teismo 1978 m. kovo 9 d. sprendimas *Simmenthal II*, 106/77, Rink. p. 629.
- Europos Teisingumo Teismo 1981 m. liepos 9 d. sprendimas *Gondrand Frères ir Garancini*, 169/80, Rink. 1931.
- Europos Teisingumo Teismo 1984 m. liepos 12 d. sprendimas *Ferriera Valsabbia prieš Komisiją*, 209/83, Rink. p. 3089.
- Europos Teisingumo Teismo 1988 m. vasario 2 d. sprendimas *Barra* (309/85, Rink. p. 355).
- 1989 m. rugsėjo 21 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas *Komisija prieš Graikiją*, 68/88, Rink. p. 2965.
- Europos Teisingumo Teismo 1990 m. birželio 19 d. sprendimas *Factortame ir kt.*, C-213/89, Rink. p. I-2433.
- Europos Teisingumo Teismo 1992 m. vasario 5 d. nutartis *Prancūzija prieš Komisiją*, C-59/91, Rink. p. I-525.
- Europos Teisingumo Teismo 1993 m. birželio 16 d. sprendimas *Prancūzija prieš Komisiją*, C-325/91, Rink. p. I-3283.
- Europos Teisingumo Teismo 1996 m. vasario 13 d. sprendimas *Van Es Douane Agenten*, C-143/93, Rink. p. I-431.
- Europos Teisingumo Teismo 1996 m. vasario 15 d. sprendimas *Duff ir kt.*, C-63/93, Rink. p. I-569.
- Europos Teisingumo Teismo 1996 m. kovo 26 d. sprendimas *Parlamentas prieš Tarybą*, C-271/94, Rink. p. I-1689.
- Pirmosios instancijos teismo 1997 m. kovo 19 d. sprendimo *Oliveira prieš Komisiją*, T-73/95, Rink. p. II-381.
- Europos Teisingumo Teismo 1988 m. vasario 2 d. sprendimas *Barra* (309/85, Rink. p. 355).
- Europos Teisingumo Teismo 1998 m. gegužės 7 d. nutartis *Airija prieš Komisiją*, C-239/97, Rink. p. I-2655.
- Europos Teisingumo Teismo 1998 m. gegužės 12 d. sprendimas *Jungtinė Karalystė prieš Komisiją*, C-106/96, Rink. p. I-2729.
- Europos Teisingumo Teismo 1998 m. gegužės 28 d. sprendimas *Parlamentas prieš Tarybą*, C-22/96, Rink. p. I-3231.
- Europos Teisingumo Teismo 1998 m. rugsėjo 15 d. sprendimas *Edis*, C-231/96, Rink. p. I-4951.
- Europos Teisingumo Teismo 1998 m. lapkričio 17 d. sprendimas *Aprile*, C-228/96, Rink. p. I-7141.
- Europos Teisingumo Teismo 1999 m. vasario 9 d. sprendimas *Dilexport*, C-343/96, Rink. p. I-579.
- Europos Teisingumo Teismo 1999 m. balandžio 29 d. sprendimas *Ciola* (C-224/97, Rink. p. I-2517).
- Europos Teisingumo Teismo 1999 m. birželio 1 d. sprendimas *Eco Swiss*, C-126/97, Rink. p. I-3055.
- Europos Teisingumo Teismo 2000 m. gegužės 16 d. sprendimas *Preston ir kt.*, C-78/98, Rink. p. I-3201.
- Europos Teisingumo Teismo 2000 m. gruodžio 14 d. sprendimas *Fazenda Pública*, C-446/98, Rink. p. I-11435.
- Europos Teisingumo Teismo 2002 m. gegužės 17 d. nutartis *Vokietija prieš Parlamentą ir Tarybą*, C-406/01, Rink. p. I-4561.
- Europos Teisingumo Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. sprendimas *Köbler*, C-224/01, Rink. p. I-10239.
- Europos Teisingumo Teismo 2003 m. gruodžio 9 d. sprendimas *Komisija prieš Ispaniją*, C-129/00, Rink. p. I-14637.
- Generalinio advokato *Ruiz-Jarabo Colomer* 2003 m. gruodžio 11 d. išvada byloje *Recheio - Cash & Carry SA*, C-30/02, Rink. p. I-6051.
- Europos Teisingumo Teismo 2004 m. sausio 7 d. sprendimas *Wells*, C-201/02, Rink. p. I-723.
- Europos Teisingumo Teismo 2004 m. sausio 13 d. sprendimas *Kühne & Heitz*, C-453/00, Rink. p. I-837.
- Europos Teisingumo Teismo 2005 m. gegužės 3 d. sprendimas *Berlusconi ir kt.*, sujungtos bylos C-387/02, C-391/02 ir C-403/02, Rink. p. I-3565.
- Generalinio advokato P. Léger 2005 m. spalio 11 d. išvada byloje *Traghetti del Mediterraneo*, C-173/03, Rink. p. I-5177.
- Europos Teisingumo Teismo 2006 m. kovo 16 d. sprendimas *Kapferer*, C-234/04, Rink. p. I-2585.
- Europos Teisingumo Teismo 2006 m. liepos 4 d. sprendimas *Adeneler ir kt.*, C-212/04, Rink. p. I-6057.
- Europos Teisingumo Teismo 2006 m. rugsėjo 19 d. sprendimas *i-21 Germany ir Arcor*, C-392/04 ir C-422/04, Rink. p. I-8559.
- Europos Teisingumo Teismo 2007 m. liepos 18 d. sprendimas *Lucchini*, C-119/05, Rink. p. I-6199.
- Europos Teisingumo Teismo 2007 m. lapkričio 8 d. nutartis *Belgija prieš Komisiją*, C-242/07 P, Rink. p. I-9757.
- Pirmosios instancijos teismo 2007 m. gruodžio 12 d. sprendimas *Italija prieš Graikiją*, T-308/05, Rink. p. II-5089.
- Europos Teisingumo Teismo 2008 m. vasario 12 d. sprendimas *Kempter*, C-2/06, Rink. p. I-411.
- Europos Teisingumo Teismo 2008 m. gruodžio 18 d. sprendimas *Sopropé*, C-349/07, Rink. p. I-10369.
- Europos Teisingumo Teismo 2009 m. kovo 19 d. sprendimas *Mitsui & Co. Deutschland*, C-256/07, Rink. p. I-1951.
- Europos Teisingumo Teismo 2009 m. kovo 24 d. sprendimas *Danske Slagterier*, C-445/06,

- Rink. p. I-2119.
- Europos Teisingumo Teismo 2009 m. birželio 11 d. sprendimas *Nijemeisland*, C-170/08, Rink. p. I-5127.
- Europos Teisingumo Teismo 2009 m. rugsėjo 3 d. sprendimas *Fallimento Olimpiclub*, C-2/08, Rink. p. I-7501.
- Europos Teisingumo Teismo 2009 m. lapkričio 19 d. sprendimas *Filipiak*, C-314/08, Rink. p. I-11049.
- Europos Teisingumo Teismo 2010 m. sausio 26 d. sprendimas *Transportes Urbanos y Servicios Generales*, C-118/08, Rink. p. I-635.
- Europos Teisingumo Teismo 2010 m. kovo 9 d. sprendimas *ERG ir kt.*, C-378/08.
- Europos Teisingumo Teismo 2010 m. balandžio 15 d. sprendimas *Friedrich G. Barth*, C-542/08, Rink. p. I-3189.
- Europos Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 8 d. sprendimas *Bulicke*, C-246/09, dar nepaskelbtas Rinkinyje.
- Generalinio advokato Pedro Cruz Villallón 2010 m. rugsėjo 9 d. išvada byloje *Komisija prieš Slovakijos Respubliką*, C-507/08.
- Europos Teisingumo Teismo 2010 m. spalio 5 d. sprendimas *Elchinov*, C-173/09.
- Europos Teisingumo Teismo 2010 m. birželio 22 d. sprendimas *Melki ir Abdeli*, C-188/10 ir C-189/10.
- Europos Teisingumo Teismo 2011 m. sausio 18 d. nutarties *Berkizi-Nikolakaki*, C-272/10.
- Europos Teisingumo Teismo 2011 m. kovo 24 d. sprendimas *ISD Polska ir kt. prieš Komisiją*, C-369/09 P, dar nepaskelbtas Rinkinyje.
- Europos Teisingumo Teismo 2012 m. liepos 19 d. sprendimas *Doris Reichel-Albert*, C-522/10, dar nepaskelbtas Rinkinyje.
- JARAŠIŪNAS, E. *Kelios mintys apie Lietuvos dalyvavimo tarptautiniuose santykiuose konstituciniai pagrindai*, in: *Teisė besikeičiančioje Europoje* / Ats. red. S. Katuoka. Liber Amicorum Pranas Kūris. Vilnius, 2008, p. 613–644.
- JARUKAITIS, I. *Pluralistinė Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės sistemų sąveika: konstitucinių konfliktų vengimo ir sprendimo principų paieškos* // Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletėnis, 2009, Nr. 8(18), p. 326–354.
- KAVALNĖ, S. *Administraciniai teismai Lietuvoje: nūdienos iššūkiai*, in: *Administraciniai teismai Lietuvoje; nūdienos iššūkiai* / Ats. red. V. Valančius. Vilnius, 2010.
- KŪRIS, E. *Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieškos*, in: *Teisė besikeičiančioje Europoje* / Ats. red. S. Katuoka. Liber Amicorum Pranas Kūris. Vilnius, 2008.
- KŪRIS, E. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos principai*, in: *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, 2001.
- MAYER, F. *Multilevel Constitutional Jurisdiction*, in: *Principles of European Constitutional Law* / von A. Bogdandy, J. Bast (eds.). Oxford, 2010, p. 399–439.
- RODRÍGUEZ IGLESIAS, G. C. *Perspektiven europäischer und nationaler Verfassungsgerichtsbarkeit im Lichte des Vertrags über eine Verfassung für Europa*. Forum Constitutionis Europae 2/2005 // <http://whi-berlin.de/documents/rodriguez-iglesias.pdf>.
- TRIDIMAS, T. *The General Principles of EC Law*. Oxford University Press, 2004, p. 33.
- WEBER, M. *Grenzen EU-rechtskonformer Auslegung und Rechtsfortbildung*. Baden-Baden, 2010.

Literatūra

- BEUTLER, B. *State Liability for Breaches of Community Law by National Courts: is the Requirement of a Manifest Infringement of the Applicable Law an Insurmountable Obstacle?* // *Common Market Law Review*, 2009, 46(3).
- BIONDI, A. *How to Go Ahead as an EU Law National Judge* // *European Public Law*, 2009, Nr. 15.
- GROUSSOT, X. *General Principles of Community Law* // Europa Law Publishing, 2006, p. 17–56.
- HELLMANN, V. *Der Vertrag von Lissabon. Vom Verfassungsvertrag zur Änderung der bestehenden Verträge – Einführung mit Synopse und Übersichten*. Berlin, 2009.
- HOFSTÖTTER, B. *Non-Compliance of National Courts*. The Hague, 2005.

VERTYBIŲ TIRONIJA IR TEISĖ

Alvydas Jokubaitis

„Vertybių tironijos“ terminą išgarsino vokiečių teisės teoretikas Carlas Schmittas savo nedidelės apimties darbu *Tyranni der Werte*. Šio straipsnio tikslas – vertybių tironijos idėją susieti su kai kuriomis dabarties teisinio mąstymo permainomis, o konkrečiai – Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimu. C. Schmittas vertybių tironijos idėją siejo su teise, tačiau tai liko ne iki galo užbaigtu darbu. Norint gauti platesnį mąstymo vertybėmis poveikio teisei vaizdą, būtina susieti šio autoriaus vertybių tironijos ir trijų teisinio mąstymo paradigmu koncepcijas. Tai leistų giliau suprasti teisės ir vertybinio mąstymo permainų santykį. Tačiau šįkart nebus sprendžiamas šis sudėtingas teisės filosofijos uždavinys. Apsiribojama kuklesniu tikslu – pateikti vertybių tironijos santykio su teise metmenis.

Kas yra vertybių tironija?

Vertybių tironijos terminą įvedė vokiečių filosofas Nicolai Hartmannas. C. Schmittas pirmasis susidomėjo teisiniais ir politiniais šios tironijos aspektais. Jo nuomone, bet kuris visuomenės gyvenimo reiškinyš šiandien gali būti pristatytas kaip vertybė, įvertintas pagal kokią nors skalę, išmatuotas ir įtrauktas į reitingų lentelę. Vertybės tapo pagrindiniu sociologinių ir kitokių apklausų objektu. Jos siejamos su vienas kitą neigiančiais dalykais – malonumu ir kančia, minties laisve ir fanatizmu, klusnumu ir maištingumu, meile ir neapykanta, siela ir kūnu, gyvenimu ir mirtimi.

C. Schmitta įsitikinimu, dabartinis „vertybių“ termino populiarumas nėra atsitiktinumas, bet rodo svarbias Vakarų kultūrinio gyvenimo permainas. Vertybės tapo Vakarų visuomenių kultūros simboliu.

N. Hartmannas kalbėjo apie atskiro žmogaus išpažįtamų vertybių polinkį į tironiją. Jo žodžiais, bet kuri vertybė „kartą įgijusi galią, turi tendenciją šią galią plėtoti toliau ir tampa net tironu visam žmogiškajam *ethos*. Žinoma, tai vyksta kitų vertybių sąskaita, dažnai tokių, kurios neįstengia priešintis viešpataujančioms vertybėms. Vertybių tironiją rodo vienpusiško moralio nepakantumas viena kitai. Bet dar ryškiau tai krinta į akis, kai atskirą asmenį suvokiame kaip nepakartojamą vertybę“¹. C. Schmittas tironijai prilygino Vakaruose vyraujančią mąstymą vertybėmis. Jo nuomone, tironiškas yra bet kurio dalyko pavertimas vertybe, privalomas dalykų įvertinimas arba nuvertinimas. Niekada anksčiau taip stipriai nebuvo piktnaudžiaujama „vertybių“ sąvoka, kaip mūsų dienomis. Šis terminas pradėjo žymėti bet kurį žmogaus norą ir troškimą. Dažnai sukuriama paradoksali situacija, kai viskam tapus vertybe, lieka vis mažiau nevertingų dalykų. Skirtumo tarp gėrio sampratų niveliacija yra vienas iš vertybių tironijos bruožų. Viską pavertus vertybėmis, vieninteliu tikrai reikšmingu dalyku tampa pats vertinimo veiksmas. Piliečiai nesutaria dėl vertybių, bet tuo pačiu metu mano, kad viskas turi kokią nors vertę,

1 HARTMANN, N. *Filosofijos įvadas* / Vertė N. Juršėnas. Vilnius, 2001, p. 212.

ir dėl to gali pretenduoti į vertybės statusą.

Bet kuri tironija yra pagrįsta neribotu valdžios plėtimu. Į teiginio funkciją „x yra vertybė“ gali būti įrašytas bet kuris žmogaus noras, troškimas ar pageidavimas. Žodžio „vertybė“ daugiskaita leidžia pabėgti nuo aiškių termino apibrėžimų. Nusitęsia pabaigos neturinti nuorodų grandinė – moralinės vertybės lemia politines, šios veikia moralines, o už jų dar galima rasti daugybės kitų sričių vertybes. Susidaro įspūdis, kad gyvename visuotinio vertybių suklestėjimo laikais. Kiekvieną individų ir visuomenės gyvenimo situaciją galima paaiškinti vertybių kalba. Tačiau kartu stiprėja kita tendencija – nutrinami skirtumai tarp tautų, socialinių grupių, lyčių, kultūrų ir civilizacijų. Viskas virsta vertybėmis, bet tuo pačiu metu vis labiau suvokiamas vertės praradimas. Kiekvienas individas savo troškimus gali paversti vertybinio mąstymo atskaitos tašku. Vertybių tironija siūlo daug naujų vertybių, bet vis labiau dingsta tikėjimas ilgalaikėmis jų hierarchijomis.

Vertybė gali būti bet kas, ką galima įrašyti į teiginio formą „x yra vertybė“. Tarp kandidatų į jas atsiduria visi objektai, įvykiai, procesai, veiksmai, institucijos, funkcijos, vaidmenys, idėjos, principai ir tikslai. Pažvelgus iš vertinančio subjekto pusės, atsiveria dar didesnis potencialių vertybių kosmosas. Vertybė gali būti tai, kam subjektas taiko žodžius „geras“, „svarbus“, „reikšmingas“, „vertas dėmesio“, „prasmingas“, „naudingas“, „efektyvus“, „nusipelnęs“, „gerbtinas“, „mylėtinas“ ir panašiai. Susidaro įspūdis, kad „vertybėmis“ galima apibūdinti net tai, ko mes trokštame, bet kol kas dar neturime šiam troškimui apibūdinti tinkančio žodžio. Teiginio forma „x yra vertybė“ atvira begalei naujų interpretacijų. Norint gauti teiginį, užtenka vietoj kintamojo įrašyti pageidaujamo dalyko vardą. „Vertybė“ yra metalygmens semantinė kategorija, kalbanti ne apie tai, kas susieta su konkreto žmogaus veiksmais, bet nurodanti į jų supratimui naudojamą kalbą. Bet kuri visuomenės gyvenimo smulkmena šiandien gali įgauti vadinamąjį „vertybinį koloritą“. Piliečiai priprato prie kalbos naujadarų – „vertybiniai idealai“, „vertybinės normos“, „vertybinės pozicijos“, „vertybinės orientacijos“, „vertybiniai santykiai“, „vertybinė branda“, „vertybiniai pamatai“, „vertybinės kryžkelės“, „vertybiniai virsmai“, „vertybių sumaištis“, „vertybiniai ginčai“ ir „vertybiniai konfliktai“.

Kodėl prasminga kalbėti apie „vertybių tironiją“, o ne despotizmą, totalitarizmą ar imperializmą? „Tironijos“ terminas nėra svarbiausias dalykas. Diskusiją apie tironiją galima pakeisti diskusija apie despotiją, totalitarizmą ar imperializmą. Bet kuris iš šių terminų apibūdina neribotą valdžios plėtimą. Alexis de Tocqueville'is sakė, kad šiuolaikinė valdžia „neterozuoja, bet gniuždo, sekina, varžo, slopina, bukina

ir galiausiai kiekvieną tautą paverčia paprasčiausia darbinųjų gyvulių banda, kurią gano vyriausybė“². Tai tinka mąstymui vertybėmis. Stebina tik tai, kad vertybių tironija yra liberalios visuomenės bruožas. Pagal nusistovėjusią Vakarų politinio mąstymo tradiciją „tironas“ yra neteisėtai valdžią užpavęs žmogus. Klasikiniai autoriai manė, kad tironija yra trumpalaikis reiškinys, o tironai dažniausiai nesulaukia senyvo amžiaus. Šis klasikinių mąstytojų pastebėjimas netinka vertybių tironijai apibūdinti. Net politinę laisvę ginančios visuomenės tapo jų valdiniais.

Amerikiečių istorikės Gertrude Himmelfarb nuomone, „vertybės“ atnešė įsitikinimą, kad visi moraliniai principai yra subjektyvūs ir reliatyvūs, kad jie yra tik įpročiai ir konvencijos, tarnauja grynai instrumentiniams, utilitariniams tikslams ir būdingi tik tam tikriems individams ir visuomenėms³. „Vertybės“ leidžia pereiti prie vertybinio neutralumo politikos. Alanas Bloomas atkreipė dėmesį į kitą svarbų mąstymo vertybėmis aspektą. Kai JAV prezidentui Ronaldui Reaganui buvo priekaištaujama dėl Sovietų Sąjungos prilyginimo „blogio imperijai“, jo šalininkai pasiūlė naudoti neutralesnį „vertybių“ terminą⁴. Jų nuomone, politikai turi vengti samprotavimų apie gėrį ir blogį. Tai rodo neutralizuojantį „vertybių“ termino poveikį. Samprotavimai apie vertybes pašalina gėrio ir blogio santykiams būdingą įtampą. Vertybės yra lankstesnis moralinio ir politinio mąstymo elementas negu gėris ir blogis.

Vertybės leidžia sulygtinti ankstesniais laikais nepalyginamus dalykus. G. Himmelfarb primena istoriją, kai Margaret Thatcher palankiai atsiliepė apie Viktorijos laikų vertybes. Jos oponentas, leiboristų partijos lyderis Neilas Kinnockas atsakė, kad į Viktorijos laikų vertybių sąrašą reikia įrašyti žiaurumą, skurdą, sunkų darbą, pažeminimą ir neišprusimą⁵. N. Kinnockas vertybėms priskyrė neigiamus ir smerktinus reiškinius. Tai vienas iš dabartinio mąstymo vertybėmis bruožų. Nutrinamos ribos tarp iš pirmo žvilgsnio nesuderinamų dalykų. Jeigu individas siekia ko nors mažai garbingo ir padoraus, jo siekį galima įrašyti į vertybių sąrašą. Sukuriamas tvirtų ribų neturinčių vertybių pasaulis. Ant vienu vertybių pagrindo statomos kitos vertybės, ir taip iki begalybės. Sunku pasakyti, ko negalima vadinti vertybėmis. Vertybių tironija nežino ribų ir apribojimų. Jos valdžiai paklūsta bet

2 TOCQUEVILLE, A. *Apie demokratiją Amerikoje* / Vertė V. Petrauskas. Vilnius, 1996, p. 772-73.

3 Himmelfarb, G. *The De-moralization of Society: From Victorian Virtues to Modern Values*. London, 1995, p. 267.

4 BOOM, A. *The Closing of the American Mind: How Higher Education has Failed Democracy and Impoverished the Souls of Today's Students*. London, 1988, p. 141.

5 HIMMELFARB, G. *De-moralization of Society*, p. 13.

kuris visuomenės gyvenimo aspektas. Niekas negali būti išrinktas, neutraliai stebintis pasaulį, nepaliesą akinančios vertybių šviesos. Net vertybių kritika tampa sudedamąja mąstymo vertybėmis dalimi.

Kasdien sudarinėjami politikų, verslininkų, mokslininkų, knygų, straipsnių, filmų, dainų ir skandalų reitingai. Dorybėms užteko būti individų moralinio charakterio savybėmis, vertybės reikalauja viešosios nuomonės tyrinėjimų. Pagrindiniu dalyku tampa vertinimo procesas. Tik matavimai gali parodyti tikrąją vertybių pasaulio būklę. Tai, kas neišmatuojama, tampa mažiau vertinga. Sociologai renka duomenis apie įvairiausių žmogaus gyvenimo aspektus, pradedant požiūriu į gyvenimo prasmę ir baigiant mitybės įpročiais. Net ten, kur negali būti taikomi statistiniai metodai, aukštinamas metodas, ir žadama anksčiau ar vėliau surasti tinkamus matavimo būdus. Išmatavus visuomenės gyvenimo reiškinius, pasaulis atrodo priklausantis nuo žmogaus valios. Vertybes šiandien matuoja daugybė žmonių ir institucijų, ir šis darbas jau neturi aiškiai suvokiamos prasmės. Vertybių įkainojimas, perkainojimas, nukainojimas ir sukainojimas tapo daugybės žmonių profesija.

Ekonominis mąstymas geriausiai atspindi šiuo metu vyraujančio vertybinio mąstymo esmę. Piliečiai suvokiami kaip vertybių gamintojai ir vartotojai. Vis mažiau dėmesio kreipiama į ekonominei pasiūlos ir paklausos analizei nepasiduodančius tikrovės aspektus. Vertybės suvokiamos kaip rinkos kainos, informuojančios apie pasirinkimų vertę. Vertybių tironija susieta su ekonominiu žmogaus įsigalėjimu. Dalykai praranda absoliučią vertę, nelieka aukščiausio gėrio, viską pradeda lemti individų sugebėjimas prisitaikyti prie besikeičiančių aplinkybių. Ekonominis mąstymas praktinį protą susiaurina iki sugebėjimo rasti tinkamas priemones tikslams pasiekti. Kuo daugiau vertybinis mąstymas pradeda priklausyti nuo ekonomikos, tuo sparčiau nyksta aukštosios ir žemosios žmogaus prigimties suvokimas. Anglų filosofas Simonas Critchley naudoja „nuvertintų vertybių“ sąvoką⁶. Liberalių visuomenių piliečiai savo vertinimais nuvertina tai, kas netelpa į ekonominio mąstymo logiką. Dabartinį vertybių supratimą daugiausia lemia pasitikėjimas spontaniška rinkos tvarka ir jos sukuriamomis verčių hierarchijomis.

Kai kuriuose kontekstuose, „vertybių“ termino neapibrėžtumas tampa jo privalumu. Tarkime, prabilus apie architektūros ar politikos vertybes, pašnekovas gali šiam terminui suteikti jam patinkantį turinį. Vertybės yra kintamasis, neturintis aiškių nuorodų į juo žymimus

objektus. Net kai šios nuorodos atsiranda, toliau išlieka kintamojo pirmenybė prieš juo nurodomus objektus. Vertybės šiandien yra demokratija, automobilis, gėlės, ekologiškas maistas, eilėraštis ir graficiai ant namų. Šis terminas ypač parankus, kai norima išvengti skirtingų požiūrių susipriešinimo. Kiekvienas diskusijos apie dalyvis gali likti su savo vertybėmis. Sukonkretinus šio termino reikšmę, jis tampa nereikalingas.

Žodis „tironija“ turi stiprų normatyvinį krūvį. Dauguma demokratinų visuomenių piliečių yra tironijos priešai. Tačiau ši aplinkybė neapsaugo nuo vertybių tironijos. Mąstymas vertybėmis lyg virusas užkrečia piliečių mąstymą ir kalbą. Kuo daugiau kalbų apie vertybinį neutralumą, tuo stipresnė tampa vertybių tironija. Liberalų propaguojamas neutralumas nėra tai, kuo jį bandoma pristatyti. Po politiniu neutralumu slepiasi mokslinio mąstymo įtaka. Samprotavimai apie vertybinį neutralumą padeda įtvirtinti liberalizmo politinės filosofijos principus. Piliečiai gali laisvai kritikuoti politines institucijas, tačiau negali išsivaduoti nuo to, ką Michelis Foucault vadino „tiesos režimu“. Už politinio neutralumo galima rasti mokslinį požiūrį į pasaulį. Klasikinės moralės požiūriu blogis buvo gėrio priešingybė. Antikos ir viduramžių filosofus nustebintų pasakymas „blogio žmogaus vertybės“. Jų nuomone, blogis negali būti apibūdintas tuo pačiu kaip ir gėris vardu.

Ar teisininkai gali įveikti vertybių tironiją?

Teisinis pozityvizmas gali būti suvokiamas ne tik kaip požiūris į teisę metodologija, bet ir kaip pasaulėžiūros forma. Dabartinis vertybių skaičiaus didėjimas yra susietas su mokslo įtakos augimu. Perėjus prie gamtamokslinio mąstymo vertybe gali tapti bet kuris objektas, patenkinantis žmogaus poreikius. Perėjus prie teisinio pozityvizmo teisės normos tampa panašios į metodiško mokslinio tyrinėjimo konstruojamus, apskaičiuojamus ir numatomus objektus. Mokslininkai vengia moralinių, religinių ir filosofinių vertinimų. Teisininkai kuria abstrakčių normų sistemą, galinčią apsieiti be nuorodų į neteises vertybes. Mokslininkus domina vertybių požiūriu neutralūs dalykai - tyrimo metodai, taisyklės, empirinių duomenų kaupimas, jų apdorojimas, išvadų pagrįstumo įrodymo procedūros. Teisininkai siekia įrodyti teisės normų nepriklausomybę nuo piliečių įsitikinimų.

Teisininkai privalo likti nepriklausomi nuo vertybių tironijos. Pirma, jie gali sakyti, jog tai, kas vadinama „vertybių tironija“, iš tikrųjų yra „vertybių pluralizmas“. Antra, jie gali įrodinėti, kad teisė išsaugo normų nepriklausomybę, nepaisant piliečių vertybinių įsitikinimų konflikto. Johno Rawlso žodžiais, „pagaidautina, kad mūsų visuminiai filosofiniai ir mo-

6 CRITCHLEY, S. *Ininitely Demanding. Ethics of Commitment, Politics of Resistance*. London, 2007, p. 2.

raliniai įsitikinimai, kuriais esame įpratę vadovautis svarstydami fundamentalias politines problemas, pasitrauktų iš viešojo gyvenimo⁷. Trečia, vertybių tironijos kritikai gali siūlyti atskirti normas ir vertybes. Hanso Kelseno žodžiais, „nors teisės mokslo objektas yra teisės normos, taigi ir tų normų konstituojamos teisinės vertybės, vis dėlto teisinės taisyklės, kaip ir gamtos dėsniai gamtos moksluose, yra vertybiškai neutralus jų objekto aprašymas. Tai reiškia, kad aprašymas neturi jokių sąsajų su neteisinėmis vertybėmis ir neimplikuoja jokio emocinio pritarimo arba nepritarimo⁸. H. Kelsenas vertybes aiškino kaip kažką žemiau negu normos. Teisės normos gali sukurti vertybes, bet ne atvirkščiai.

Atmesdami vertybių tironiją, teisininkai privalo įrodinėti, kad valdo teisė, o ne žmonės. Jų nuomone, galima sukurti vertybių permainų nepaliečiamą ir nepažeidžiamą normų sritį, kur *lex* yra *rex*. Tai sudėtinė senos *nomos basilus* idėjos dalis. Pozityvistų stovyklai priklausantys teisininkai mano, kad teisė gali nepriklausyti nuo išorinio pasaulio permainų ir turi savo normų bei taisyklių formavimo metodą, panašų į gamtos mokslų metodus. Net kai pozityvistai pripažįsta teisės normų priklausomybę nuo išorinio pasaulio, jie būtinai priduria, kad teisininkai pirmiausia turi rūpintis normomis, o ne pasauliu. Tai prilygsta teiginiui, kad teisės normos gali peržengti vertybių skirtumus. Teisininkai nuo vertybių tironijos bando pabėgti iškeldami normas ir pažemindami vertybes.

Teisiniai pozityvistai mano, kad vertybiniai sprendiniai yra panašūs į fakto sprendinius. Šalia to egzistuoja kitas, konkuruojantis, požiūris – vertybės iš esmės skiriasi nuo faktų pasaulio. Šis įsitikinimas atsirado kartu su „yra“ ir „privalo būti“ perskyra. Davidas Hume'as sukūrė pagrindą diskusijoms apie atskirą vertybių pasaulį. Jo nuomone, mokslinis pažinimas turi tirti realiai egzistuojančius objektus, o moralė nurodo į tai, ko nėra, bet kas privalo būti. Skaitant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimą dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos konstitucingumo⁹ galima matyti šių dviejų požiūrių į vertybinį sprendinį konfliktą. Nesigilinant į teismo nutarimo detales, dėmesį atkreipia jo filosofinės prielaidos. Konstitucinio Teismo teisėjai mano, kad įmanomas neutralus požiūris į teisę, peržengiantis piliečių vertybinius nesutarimus. Teisė suvokiama kaip vertybinio neutralumo

ir nešališkumo bastionas, bet kartu palaikoma viena iš besiginčijančių pusių. Atvirai ginamas etinis individualizmas. Šeimos ir santuokos ryšys tampa tokiu pat individualaus skonio sprendiniu, kaip ir susižavėjimas ar nesusižavėjimas Pablo Picasso paveikslais.

Vengdamas šeimos be santuokos diskriminacijos, Lietuvos Konstitucinis Teismas sukūrė religingai nusiteikusių žmonių diskriminaciją. Katalikų neįtikina argumentai apie teisininkų požiūrio į šeimą ir santuoką neutralumą. Konstitucinis Teismas tapo pasaulėžiūrų ginčo dalyviu. Panašūs ginčai trunka dešimtmečius ir šimtmečius. Kai piliečiai nesutaria dėl moralinių įsitikinimų, protingiausia buvo palikti *modus vivendi*, t. y. realaus piliečių nesutarimo ir konflikto situaciją. Dabartinis Konstitucinio Teismo nutarimas savo nuostatomis orientuotas į vertybinį neutralumą, bet iš tikrųjų tampa viena iš besiginčijančių pasaulėžiūrų. Kai džiaugiasi šeimos be santuokos šalininkai, liūdi jų oponentai, ir atvirkščiai. Politikai neturėtų panašaus pobūdžio pasaulėžiūrų ginčų perduoti į teisininkų rankas, nes tai Konstitucinį Teismą įtraukia į vertybių tironijos orbitą. Teisėjai (nesvarbu, kokios jų moralinės pažiūros) prieš savo valią tampa moralės filosofais.

Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimas rodo teisinės logikos iškilimą virš per ilgą laiką susiformavusios tvarkos. Daugybė ankstesnių laikų teisininkų ir filosofų žinojo, kad prireikus moksliskai įrodyti šeimos ir santuokos būtinumą, tai gali nepavykti. Lietuvos Konstitucinis Teismas įrodė šio požiūrio pagrįstumą. Teoriniais argumentais neįmanoma pagrįsti ne tik santuokos, bet ir tautos bei valstybės būtinumo. Vadovaujantis grynai teisiniais argumentais, niekas nėra teisinga savaime. D. Hume'o žodžiais, „moralinė skirtis nėra protavimo vaisius. Protavimas esti visiškai neaktyvus ir niekaip negali būti tokio aktyvaus prado kaip sąžinė, moralės jausmas, šaltiniu¹⁰. Teisės normos taip pat nėra tik protavimo išdavos. Pasirinkdamas teisinio racionalizmo kelią, Lietuvos Konstitucinis Teismas tapo sudedamąja vertybių tironijos dalimi. Jeigu Lietuvos piliečiai šiandien pradėtų kalbėti, kad turi religijos be Dievo supratimą, o tai jau gana dažnai sutinkamas reiškinys, teisininkai turėtų pripažinti, kad nėra būtino ryšio tarp religijos ir Dievo. Tai neišvengiamai priverstų keisti požiūrį į religijos laisvę. Jeigu gali būti šeima be santuokos, tai gali būti ir religija be Dievo, kas lietuviams dažnai asocijuojasi su krepšiniu.

Būtinybę neutralizuoti piliečių vertybes lemia liberalus įsitikinimas, kad moraliniai, religiniai ir filosofiniai įsitikinimai yra pagrindinis politinių nesutarimų šaltinis. Juos siūloma patraukti už politinio gyvenimo

7 RAWLS, J. *Politinis liberalizmas* / Vertė A. Degutis. Vilnius, 2002, p. 65.

8 KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija* / Vertė A. Degutis, E. Kūris. Vilnius, 2002, p. 97.

9 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Mr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2011, Nr. 118-5564.

10 HUME, D. *Traktatas apie žmogaus prigimtį* / Vertė J. Vanagienė. Vilnius, 2007, p. 343

mo ribų. Tai kertinis liberalizmo politinės filosofijos akmuo. Nesutardami dėl gėrio ir blogio sampratos, piliečiai gali sutarti tik dėl politinio teisingumo principų. Vertybės tampa privataus skonio reikalu, o teisės normos atsiskiriamos nuo asmeninių įsitikinimų. Vertybės priskiriamos *Lebenswelt*, o politinės normos *Rechtstaat* sričiai. Sunykus sutarimui dėl moralinių, religinių ir filosofinių įsitikinimų, pastebimai padidėja teisės vaidmuo. Kai viskas gali būti vertinga ir nevertinga tuo pačiu metu, o būtent taip atsitinka vertybių tironijos atveju, lieka vienintelis socialinio bendradarbiavimo kelias – piliečių įsitikinimus patraukti iš viešojo gyvenimo.

Teisės normų valdoma visuomenė panaši į mokslą kuriamą pasaulio vaizdą. Tiek moksle, tiek viešajame Vakarų visuomenių gyvenime vyrauja formalūs principai ir procedūros. Teisininkai negali pabėgti nuo vertybių tironijos, nes mąstymas vertybėmis yra mokslinio mąstymo kūrinys. Jeigu kurios nors šalies konstitucija skelbia, kad šeima yra vertybė, o konstitucinio teismo teisėjai mato, kad realiame gyvenime santuoka ne visiems piliečiams yra vertybė, jie būtinai priima sprendimą, kad šeima yra vertybė, neturinti ryšio su santuoka kaip vertybe. Galvojama formaliai, kaip matematikos, logikos, gramatikos ar šachmatų atveju. Konstitucinis teismas nori būti neutralus ir nešališkas skirtingų šeimos sampratų atžvilgiu, tačiau to nepajėgia padaryti, nes kuri nors iš besiginčijančių pusių jį apkaltina šališkumu.

Teisiniai pozityvistai mano, kad teisė yra savarakiška normų tvarka, nepriklausanti nuo neteisingų vertybių. Tai tik iš dalies teisingas įsitikinimas. Teisės normos kyla ne tik iš egzistuojančių normų, bet ir iš jas steigiančios valios. C. Schmitto žodžiais, normos gali atsirasti ir iš „normatyvinio niekio“ arba „konkrečios netvarkos“¹¹. Kai piliečiai nesutaria dėl požiūrio į šeimą ir santuoką, o konstitucinis teismas siekia peržengti jų nesutarimus, jo sprendimas teisingas gali tapti ne tik todėl, kad teisingas, bet ir todėl, kad galutinis bei neapskundžiamas. Tai atitinka vertybių tironijos prigimtį. Vertybės nesugeba pačios savęs įtvirtinti, bet reikalauja politinės, ekonominės, religinės, mokslinės ir kultūrinės galios šaltinių. Ne tai, kas teisinga, tampa galinga, bet tai, kas galinga, padaroma teisingumu. Lietuvos Konstitucinis Teismas yra vienas iš vertybes įtvirtinti padedančių galios šaltinių, dėl kurio varžosi skirtingų moralinių, religinių ir filosofinių įsitikinimų žmonės.

Bet kurios šalies konstitucinis teismas turi apsaugoti nuo trumpalaikių politikų interesų ir apginti svarbius teisės principus. Tai pagrindinis šios institucijos

uždavinys. Konstitucinio teismo sprendimai privalo ištaisyti rinkimų demokratijos klaidas, t. y. parlamentarų ar politinių partijų pažeidimus. Tačiau kai visuomenė nesutaria dėl svarbiausių dalykų, tokių kaip šeima ir santuoka, konstitucinio teismo kuriamos normos tampa vertybių tironijos dalimi. Demokratinės visuomenės piliečiai labiau rūpinasi savo teise pripažinti vertybes, bet ne pačiomis vertybėmis. Jie nutrina skirtumą tarp aukštesnės ir žemesnės žmogaus prigimties arba jį padaro priklausomą nuo istorinių aplinkybių. Už bet kurios vertybės pradedama ieškoti ją įtvirtinančių galios šaltinių. Patekęs į šį *Wille zur Macht* sūkurį, teisinis mąstymas neatsilaiko prieš nesibaigiantį vertybių įkainojimą, perkainojimą ir nukainojimą. Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimas yra vienas iš naujų vertybių įtvirtinimo pavyzdžių.

Šaltiniai

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Mr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2011, Nr. 118-5564

Literatūra

- BLOOM, A. *The Closing of the American Mind: How Higher Education has Failed Democracy and Impoverished the Souls of Today's Students*. London, 1988.
- CRITCHLEY, S. *Infinitely Demanding. Ethics of Commitment, Politics of Resistance*. London, 2007.
- HARTMANN, N. *Filosofijos įvadas* / Vertė N. Juršėnas, Vilnius, 2001, p. 212.
- HUME, D. *Traktatas apie žmogaus prigimtį* / Vertė J. Vanagienė. Vilnius, 2007.
- HIMMELFARB, G. *The De-moralization of Society: From Victorian Virtues to Modern Values*. London, 1995.
- KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija* / Vertė A. Degutis, E. Kūris. Vilnius, 2002.
- RAWLS, J. *Politinis liberalizmas* / Vertė A. Degutis. Vilnius, 2002.
- SCHMITT, C. *The Concept of Political* / Translated by G. Schwab. Chicago, 2007.
- SCHMITT, C. *On the Three Types of Juristic Thought* / Translated by J. W. Bendersky. Westport, Connecticut, London, 2004.
- TOCQUEVILLE, A. *Apie demokratiją Amerikoje* / Vertė V. Petrauskas. Vilnius, 1996.

¹¹ SCHMITT, C. *On the Three Types of Juristic Thought* / Translated by J. W. Bendersky. Westport, Connecticut, London, 2004, p. 62.

TEISĖ Į PRIVATŲ GYVENIMĄ: TOS PAČIOS LYTIES ASMENŲ TEISĖS Į ŠEIMOS GYVENIMĄ APSAUGOS PROBLEMATIKA

Vytautas Mizaras

**„Didžiausia meilė lygybei [...] pasiekama ta pačia lygybe [...] žmonių, gyvenančių visuomenėje, kur šie dalykai įteisinti įstatymais.“
(Montesquieu *Esprit des lois*, Paris, 1856, p. 87)**

Įžanga

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje aiškiai pabrėžiama, kad demokratinės valstybės teisinė sistema neatsiejama nuo teisingumo principo, kuris *inter alia* reiškia, kad turi būti užtikrinamas visų asmenų lygiateisiškumas ir kad lygiateisiškumo, o kartu ir teisingumo įgyvendinimas yra viešosios tvarkos elementas. Tad valstybė turi pozityvią pareigą teisiniu reguliavimu ir kitais veiksmais užtikrinti minėtų principų įgyvendinimą, įstatymų vykdymą, o kartu ir viešosios tvarkos palaikymą, garantuoti skirtingų savybių žmonėms orų gyvenimą.

Teisės į privatų gyvenimą probleminio įgyvendinimo pavyzdžių surastume įvairiose srityse, tačiau šio straipsnio analizės objektas yra ypač kontraversiškai Lietuvos Respublikoje vertinama tos pačios lyties asmenų teisės į šeimos gyvenimą, kaip asmens privataus gyvenimo turinio sudėtinės dalies, užtikrinimo problematika. Kalbant apie teisės į šeimos gyvenimą užtikrinimą tos pačios lyties asmenims, klausimo sudėtingumą ir aktualumą lemia kelios priežastys.

Pirma, analizuojant galiojančią Lietuvos Respublikos teisę, kyla teisinis neapibrėžtumas dėl tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimo teisinės apsaugos, ypač jeigu vertintume galiojančias Lietuvai tarptautinių sutarčių ir Europos Sąjungos (toliau – ir ES) teisės aktų bei nacionalinių įstatymų normas, taip pat teismų praktiką. Lygiateisiškumo principo įgyvendinimas kelia problemų, kai kalbame apie tos pačios

lyties asmenų šeimų teisinę apsaugą, lygindami ją su taikoma skirtingos lyties asmenų šeimoms.

Antra, kadangi šeimos santykių teisiniu reguliavimui visais istoriniais laikotarpiais turėjo ir turi labai didelę įtaką moralė, papročiai, tradicijos ar net politinė santvarka, dažnai nestandartinis požiūris į šeimą, lytiškumą ir jo daromą įtaką šeimos santykiams didesnės visuomenės dalies vertinamas nepalankiai. Ir taip yra ne dėl to, kad nestandartiniai jausmai daro kokią nors socialinę žalą, o paprasčiausiai todėl, kad jie yra nestandartiniai ir jau vien dėl to dalies visuomenės atmetami, arba vykstanti lyčių ir seksualumo sferoje transformacija bei homoseksualumas tiesiog sulaukia išskirtinio visuomenės dėmesio. Todėl ir neišvengiamai kintanti šeimos samprata bei naujovės šio pobūdžio santykiuose dėl savo subtilumo dažniausiai susiduria su didesnės visuomenės dalies priešiškuumu. Gana didelės visuomenės dalies priešiškumas homoseksualios orientacijos asmenims bei valstybės institucijų nepakankamas dėmesys homofobiškiems viešiemis pareiškimams¹ taip pat lemia analizuojamos teisinės ir socialinės problemos aktualumą.

¹ Pvz., 2012 m. gegužės 16 d. per spaudos konferenciją, skirtą Tarptautinei dienai prieš homofobiją ir transfobiją paminėti, Seimo narys P. Gražulis pasakė: „[...] Ir man gėda, kad supuvę, atsiprašant, atvažiuavę iš Europos Sąjungos, kuri yra moralškai supuvusi, propaguoja tai Lietuvai. Tragedija.“ Išskyrus Seimo narę M. A. Pavilionienę bei dar keletą asmenų, nė vienos valstybės institucijos atstovas neišreiškė jokio neigiamo viešo šio komentaro vertinimo. Tuo tarpu JAV atstovas J. Finkbeineris pareiškė, kad „[...] prieš keletą minučių pamatėme, kad homofobija – dalykas, kuris egzistuoja visur, ir kai kur jis labai stiprus.“ // <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/uzsienio-saliu-ambasadoriams-pgrazulio-akibrokstas.d?id=58729329> (prisijungta 2012 m. gegužės 16 d.)

Trečia, pasaulio visuomenėje pripažinus šeimos gyvenimo formų įvairovę, tos pačios lyties asmenų šeimoms teisinių santykių reglamentavimas patenka į šeimos teisės reguliavimo apimtį. Teisė į šeimos gyvenimą šiuo metu demokratinėse teisinėse valstybėse visuotinai pripažįstama kaip viena iš žmogaus teisių į orų privatų gyvenimą. Apskritai teisė į šeimos gyvenimą laikytina universalia žmogaus teise, kuri turėtų būti užtikrinama laikantis lygiateisiškumo principo, nepaisant asmens lyties ir seksualinės orientacijos. Aktualu kelti klausimą, ar Lietuvos Respublika, kuri pozityviojoje teisėje nėra numačiusi normų, suteikiančių tos pačios lyties asmenims šeimos gyvenimo teisinę apsaugą taip, kaip skirtingos lyties asmenims, tinkamai vykdo konstitucinę pozityvią pareigą apginti lygiateisiškumo principo įgyvendinimą užtikrindama teisę į privatų gyvenimą, be kita ko, ir į šeimos gyvenimą. Šio klausimo svarbą rodo ir tai, kad nors nesama nacionalinių teisės aktų, Lietuvos Respublika pagal toliau šiame straipsnyje minimus tarptautinius teisės ir Europos Sąjungos teisės aktus yra įsipareigojusi užtikrinti žmogaus teisių apsaugą, nediskriminuodama asmenų dėl jų seksualinės orientacijos.

Taigi straipsnyje didžiausias dėmesys skiriamas būtent tos pačios lyties asmenų teisės į šeimos gyvenimą, kaip privataus gyvenimo sudėtinę dalį, pripažinimo, užtikrinimo ir įgyvendinimo problematikai. Ši tema analizuojama remiantis tarptautine ir Europos Sąjungos teise, atitinkamų supranacionalinių teismų išplėta jurisdikcija, taip pat nacionaliniais teisės aktais, nacionalinių teismų praktika ir doktrina. Straipsnyje neanalizuojami tos pačios lyties asmenų santuokų ar partnerysčių, sudarytų kitose valstybėse, pripažinimo Lietuvos Respublikoje klausimai, nes šie klausimai Lietuvos teisės doktrinoje jau nagrinėti.

Šeimos gyvenimas – sudėtinė privataus gyvenimo turinio dalis

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas. Taigi tai yra konstitucinė vertybė. Be minėtos Konstitucijos normos, žmogaus privatus gyvenimas saugomas pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnį („Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas“ (8 str. 1 d.)), Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 7 straipsnį, 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 12 straipsnį ir 1966 m. Jungtinių Tautų Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 17 straipsnį. Nors teisė į priva-

tų gyvenimą ir jos apsauga numatyta Konstitucijoje bei tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės aktuose, pati privataus gyvenimo samprata savo turiniu yra plati, todėl nėra kaip nors apibrėžiama teisės aktuose. Teisės į privatų gyvenimą turinys atskleidžiamas teismų praktikoje, nusakomi požymiai, kuriais remiantis analizuojamos situacijos gali būti priskiriamos privačiam gyvenimui. Privatus asmens gyvenimas yra asmens civilinio teisinio statuso dalis, ir ši asmeninė neturtinė teisė yra saugoma ir civilinės teisės (Civilinio kodekso 2.23 str.)².

Vadovaujantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, teisė į asmeninį ir šeimos gyvenimą yra teisė gyventi taip, kaip kiekvienas pageidauja, teisė užmegzti bei palaikyti ryšius su kitais žmonėmis, ypač emocinio gyvenimo srityje, teisė būti apsaugotam nuo privataus gyvenimo kėlimo į viešumą bei galimybė ugdyti, realizuoti ir skatinti save kaip asmenybę³. Pasak Europos Žmogaus Teisių Teismo, privataus gyvenimo gerbimas yra individo teisė užmegzti ir plėtoti santykius su kitais individualais⁴, tai tam tikra asmens būseną, kai asmuo pagrįstai pagal jo teisėtus lūkesčius gali tikėtis privatumo. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra išsakęs poziciją, kad žmogaus teisė į privatų gyvenimą apima asmeninio, šeimos ir namų gyvenimo, garbės ir reputacijos neliečiamumą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti gautą ir surinktą konfidencialią informaciją ir kt.⁵

Kaip minėta, šio straipsnio tyrimo objektas yra šeimos gyvenimo, kaip privataus gyvenimo turinio sudėtinio elemento, teisinė apsauga. Iš teismų praktikos formuojamų pozicijų, taip pat iš pozityviosios teisės aktų normų aiškiai matyti, kad šeimos gyvenimas yra viena iš asmens tapatumo realizavimo formų, o tai reiškia, kad šeimos gyvenimą apima teisė į privataus gyvenimo apsaugą. Jeigu pripažįstame šeimos gyvenimą kaip asmens privataus gyvenimo turinio elementą, o Lietuvos Konstitucijoje numatoma privataus gyvenimo apsauga, vadinasi, turime pripažinti ir valstybės pozityvias pareigas užtikrinti šią apsaugą. Pirmiausia valstybė turi pareigą užtikrin-

2 Apie teisės į privatų gyvenimą teisinės apsaugos raidą ir turinį žr. MIKELĖNAS, V. *Teisė į privatų gyvenimą ir jos gynimas*, in: *Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas*. Mokslinės konferencijos, skirtos Vilniaus universiteto Teisės fakulteto doc. dr. A. Vileitio septyniadešimtmečiui, medžiaga. Vilnius, 2001, p. 52-113.

3 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. bylą *Van Oosterwijk v. Belgium*.

4 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. gruodžio 16 d. bylą *Niemietz v. Germany*.

5 Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 10 23 nutarimą dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 104-4675, taip pat Žr. Konstitucinio Teismo 1999 10 21 (Valstybės žinios, 1999, Nr. 90-2662), 2000 05 08 (Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105), 2002 09 19 (Valstybės žinios, 2002, Nr. 93-4000) nutarimus.

ti tinkamą ir efektyvią minimos teisės apsaugą, numatydamą tinkamą teisinį reguliavimą, įgyvendindama veiksmingą pažeidimų tyrimą bei prevencines priemones. Antra, ji turi pareigą apsaugoti asmenų privatų gyvenimą tiek nuo valdžios institucijų, tiek nuo kitų individų ar institucijų veiksmų bei nepateisinamo kišimosi į privatų šeimos gyvenimą.

Šeimos gyvenimo formų įvairovė ir tos pačios lyties asmenų šeimos pripažinimas lyginamoju aspektu

Kadangi šeima pirmiausia yra sociologinis reiškinys, kintant visuomeniniams santykiams ir santvarkai, kinta ir šeimos samprata. Sociologiniai ir teisiniai tyrinėjimai rodo, kad šeimos sampratos turinys nuolat kinta⁶. Tačiau nepaisant įvairiais aspektais – sociologiniais, filosofiniais, teisiniais – pagrįstų požiūrių į šeimą ir šeimos teisę bei jų kaitos, vis dėlto iki pat XX a. vidurio šeimos teisės pagrindas visose Vakarų valstybėse buvo statuso reikšmingumas ir šeimos teisinių santykių formalizavimas. Santuokos pagrindu atsirandantys šeimos santykiai, nepaisant kitų faktinių šeimos gyvenimo formų, iš esmės buvo vieninteliai teisės normomis sureguliuoti šeimos teisiniai santykiai, įskaitant ir teisinius tėvų bei vaikų santykius. Nuo 1960 m. šeimos teisei pradėjo daryti įtaką socialiniai reiškiniai: stiprėjo sekuliarizmas, vyrų ir moterų lygiateisiškumas, vaikų, nepriklausomai nuo statuso, teisių apsauga, gausėjo nesantuokinių vaikų, nesantuokinių šeimų⁷. Dabartinio laikotarpio šeimos teisėje ypač matomas pokytis įvyko XX a. aštuntajame ir dešimtajame dešimtmėčiais, šis laikotarpis doktrinoje vadinamas demografiniu perėjimu⁸, lėmusiu šeimos formų pliuralizmą: šeimos gyvenimą susituokus, šeimos santykius tarp nesutuokusių asmenų, vienišų tėvų šeimas, tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimą (susituokus ar nesutuokus).

Tačiau nepaisant šeimos sampratos kaitos įvairiais istoriniais etapais, šeima liko išimtinai privataus gyvenimo sritis. Per pastaruosius kelis dešimtmečius įvyko gan svarbių šeimos sampratos filosofinių pakeitimų: beveik visuotiniai pereita nuo Viduramžiams būdingo transpersonalinio požiūrio prie persona-

linio požiūrio į šeimą. Transpersonalinio požiūrio esmė yra tokia, kad asmeniniai interesai aukojami dėl abstrakčių vertybių. Tai buvo būdinga Viduramžių visuomenei, nors privačioje sferoje išsilaikė iki šių laikų. Būtent šeimos teisė buvo (ir iš dalies yra, ypač tose valstybėse, kuriose religija turi didelę įtaką) paskutinė sritis, kurioje transpersonalizmas dar yra gana gajus. Šių dienų teisei būdingas personalistinis požiūris, kurio esmė yra individualių poreikių ir interesų prioritetas prieš abstraktias moralines vertybes. Abstrakčiomis vertybėmis buvo grindžiamos senoji patriarchalinė šeimos moralė, paveldėta iš Viduramžių. Perėjimu prie personalistinio požiūrio šeimos teisė buvo atitolinta nuo senosios abstrakčių vertybių moralės ir priartinta prie moralės, orientuotos į asmenį ir pagrįstos ideologijų tolerancija⁹. Kitaip tariant, šeimos teisės moralinė dimensija yra paprastai paaishkinama: pasirinkimas asmens ir jo interesų kaip atskaitos taško yra pasirinkimas kitos kategorijos (konkrečios, o ne abstrakčios vertybės) moralės¹⁰. Tai lemia, kad vertybe turėtų būti pripažįstamas asmens vidinis (iš asmens vidinės laisvės kylantis) įsipareigojimas tarpusavio santykiams ir prisiimama atsakomybė, o ne įsipareigojimo formalizavimas koku nors valstybės ar bažnyčios aktu ir simbolika. Įsipareigojimas gali būti formalizuotas, tačiau jis negali būti laikomas pagrindiniu principu, neva būtent jis, o ne žmogaus vidinė laisvė reiškia rimtą požiūrį ir ketinimą gyventi asmeniniais ir turbiniais ryšiais susijusį šeimos gyvenimą.

Šeimos sampratos kaitą rodo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, aiškinant Europos Žmogaus Teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 8 straipsnį. Išskirsime kelias EŽTK 8 straipsnio taikymo ir aiškinimo pozicijas.

Pirma, EŽTK 8 straipsnis teisę į šeimos gyvenimą užtikrina ne tik santuoką sudariusiems asmenims, bet ir santuokos nesudariusiems, tačiau šeimos gyvenimą gyvenantiems asmenims. Nesutuokę asmenys gali būti laikomi šeima, jeigu jų santykiai pasižymi stabilumu, ir niekuo, išskyrus tai, kad jie nėra sudarę santuokos, nesiskiria nuo sutuoktinių gyvenimo¹¹. Sąvoka „šeima“ negali būti išimtinai siejama tik su santuoka pagrįstais santykiais, kadangi ji

6 Išsamiau žr. EEKELAAR, J. *Family law and personal life*. Oxford university press, 2006, p. 22–26; EEKELAAR, J. ir NHLAPO, T. *The Changing Family: Family Forms and Family Law*. Hart Publishing, 1998; taip pat MIZARAS, V. *Teisė į šeimos gyvenimą: konstituciniai ir civiliniai teisiniai aspektai*, in: *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*. Liber Amicorum J. Prapiesčiui (mokslinių straipsnių rinkinys), Vilnius, 2012, p. 363–365.

7 Žr. SCHWENZER, I. *Grundlinien eines modernen Familienrechts aus rechtsvergleichenden Sicht*, in: *RabelZ Bd. 71* (2007), p. 705, 708–709.

8 Žr. EEKELAAR, J. *Family law and personal life*. Oxford university press, 2006, p. 22–26.

9 Žr. MIZARAS, V. *Teisė į šeimos gyvenimą: konstituciniai ir civiliniai teisiniai aspektai*, in: *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*. Liber Amicorum J. Prapiesčiui (mokslinių straipsnių rinkinys), Vilnius, 2012, p. 367–368.

10 Žr. AGELL, A. *Should and Can Family Law Influence Social Behaviour?*, in: EEKELAAR, J., THANDABUTU, N. *The Changing Family: International Perspectives on the Family and Family Law*. Oxford, 1998, p. 127–129; taip pat ANTOKOLSKAIA, M. V. *The Process of Modernisation of Family Law in Eastern and Western Europe. Difference in Timing, Resemblance in Substance*. EJCL, vol. 4.2, 2000.

11 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. gruodžio 18 d. sprendimą byloje *Johnston ir kt. v. Airija*.

apima ir kitus *de facto* santykius, atsirandančius tarp asmenų, kurie gyvena kartu nesusituokę¹². *De facto* šeimos santykius gali patvirtinti įvairios aplinkybės, pvz., tai, kad pora gyvena kartu, jų santykiai trunka ilgą laiką, jie turi bendrų vaikų ir kt.¹³ Tiek santuokos pagrindu, tiek neįregistruvus santuokos atsiradusių santykių dalyviams savaime negarantuojama apsauga, o apie tai sprendžiama vertinant juos siejančius artimus asmeninius ryšius. Artimų asmeninių ryšių svarbą parodo Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, pagal kurią vien biologinė giminystė be tolesnių teisinių ar faktinių elementų, rodančių esant artimus asmeninius ryšius, yra nepakankama apsaugos pagal EŽTK 8 straipsnį sąlyga¹⁴. Teismas, sprenddamas minėtą klausimą, analizuoja visas aplinkybes, tai reiškia, jog yra atsižvelgiama, ar tarp asmenų apskritai yra susiformavę artimi santykiai, jeigu taip – ar ryšiai yra stiprūs, ar silpni, ar asmens teisė į jų stiprinimą ir įgyvendinimą apskritai nėra apribota ir pan.¹⁵

Antra, garantuojama tėvų ir vaikų teisė į šeimos gyvenimą, nesvarbu, ar vaikai gimę tėvams susituokus ar ne. Taigi Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamoje praktikoje šeimos sąvoka neapsiriboja tik susituokusiais asmenimis ir santuokoje gimusiais vaikais, teisė į šeimos gyvenimą apsauga suteikiama tiek santuoką sudariusių, tiek ir nesusituokusių asmenų bei jų vaikų tarpusavio santykiams¹⁶. Skirtumas tik tas, kad santuoką sudariusiems asmenis ir jų vaikams bus taikoma šeimos gyvenimo prezumpcija, tačiau šeima yra laikoma ir motina bei jos vaikas, nepriklausomai nuo to, ar motina yra susituokusi¹⁷. Kitaip tariant, teisė į šeimos gyvenimo gerbimą suponuoja, kad socialinė tikrovė vertinama aukščiau nei teisinė prezumpcijos¹⁸. Motinos ir vaiko santykiai visada patenka į EŽTK 8 straipsnio apsaugos sritį. Vaikas, gimęs ne santuokoje, yra pripažįstamas šeimos dalimi nuo pat gimimo momento jau vien dėl šio fakto¹⁹. Be to, pažymėtina, kad taikant EŽTK vien vaiko gimimo fak-

to nepakanka, turi būti nustatytas artimų asmeninių ryšių egzistavimas²⁰. Kita vertus, tai, jog vaiko tėvai vėliau kartu nebegyveno, nėra esminė aplinkybė nustatant, ar vaikai ir tėvus sieja šeimos ryšiai. Net ir tėvams kartu negyvenant, bet vienam iš jų nuolat bendraujant su vaiku, yra išlaikomi artimi asmeniniai ryšiai²¹. Kitaip tariant, Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje EŽTK 8 straipsnio taikymo tikslais vertina faktinius realius šeiminius santykius, nes jie lemia, ar egzistuoja šeimos gyvenimas.

Trečia, EŽTK 8 straipsnis apima ir tos pačios lyties asmenų teisę į šeimos gyvenimą. Bet tai detaliau analizuosime toliau.

Apibendrinant galima teigti, kad Konvencijos 8 straipsnio aiškinimo praktika rodo, jog šių dienų teisės į šeimos gyvenimą užtikrinimas grindžiamas tokiais principais: šeimos autonomijos principo gerbimu, kuris reiškia, jog pripažįstama šeima kaip socialinė kategorija ir šeimos gyvenimas vertinamas ne funkcijų ir ne formos, o tarpusavio ryšių ir įsipareigojimų (turinio) pagrindu. Kitaip tariant, dominuoja personalistinis, o ne transpersonalistinis požiūris į šeimą, kuris reiškia, kad savanorišku susitarimu grindžiami santykiai nukonkuruoja „statusu“ grindžiamus (t. y. formalizuotus) santykius. Vadinas, lemiamas vaidmuo tenka būtent asmens vidinės laisvės nulemtam įsipareigojimui, o ne kaip nors formalizuotam įsipareigojimui šeimos santykiams. Ir dėl to valstybės pozityvi pareiga yra apsaugoti bet kurią šeimos gyvenimo formą pasirinkusius asmenis tiek nuo pačios valstybės, tiek nuo kitų asmenų nepagrįsto kišimosi į privačius šeimos santykius užtikrinant, kad visi sprendimai, susiję su šeimos ir namų ūkiu tvarkymu, turtu ir vaikų auklėjimu, būtų priimami šeimos narių susitarimu.

Dėl to ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai²² išsakė pozicijas, artimas aptartosioms pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką. Pagrindinis principas, kuriuo Konstitucinis Teismas grindė konstitucinę šeimos sampratą, rėmėsi nuostata, kad nors dažniausias šeimos teisinių santykių atsiradimo pagrindas yra santuoka (t. y. daugiausia yra santuokinių šeimų), tačiau negalima leisti, kad

12 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gegužės 26 d. sprendimą byloje *Keegan v. Airija*.

13 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. balandžio 22 d. sprendimą byloje *X, Y ir Z v. Jungtinė Karalystė*.

14 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimus: 2004 m. birželio 1 d. byloje *Leb-bink v. Nyderlandų Karalystė*; 2004 m. spalio 21 d. byloje *I. ir U. v. Norvegija*.

15 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. spalio 21 d. sprendimą byloje *I. ir U. v. Norvegija*.

16 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. birželio 13 d. sprendimą byloje *Marckx v. Belgija*.

17 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. birželio 1 d. sprendimą byloje *Leb-bink v. Nyderlandų Karalystė*.

18 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. spalio 27 d. sprendimą byloje *Kroon ir kt. v. Nyderlandų Karalystė*.

19 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimus: 1994 m. gegužės 26 d. byloje *Keegan v. Airija*; 2000 m. liepos 13 d. byloje *Esholz v. Vokietija*; 2002 m. lapkričio 5 d. byloje *Yousef v. Nyderlandų Karalystė*.

20 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 birželio 1 d. sprendimas byloje *Lebbink v. Nyderlandų Karalystė* Nr. 45582/99.

21 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1988 m. gegužės 28 d. sprendimą byloje *Berrehab v. Nyderlandų Karalystė*.

22 Valstybės žinios, 2011, Nr. 118-5564.

socialinėje realybėje egzistuojančios kitos šeimos (nesantuokinės) neturėtų konstitucinės apsaugos. Teismas minėjo santuokinę šeimą kaip tradicinę šeimą, bet neignoravo kitų šeimų. Tokia pozicija visiškai atitinka ir demokratinės teisinės valstybės esminius principus bei tarptautinę teisę, ir mūsų valstybėje egzistuojančius visuomeninius santykius. Demokratinėje teisinėje valstybėje Konstitucinio Teismo, jeigu toks jau yra, misija yra aiškinant Konstituciją pripažinti teisės vertybes, be kita ko, individų teises, lygiateisiškumą, proporcingumą, valstybės pozityvias pareigas užtikrinti žmogui teisę į orų gyvenimą.

Tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimo formų pripažinimas: lyginamieji aspektai

Vertinant lyginamoju aspektu galima teigti, kad paskirose valstybėse yra pripažįstamos kelios tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimo formos: santuokinė šeima, partnerystės pagrindu egzistuojanti šeima ir kohabitacijos pagrindu egzistuojanti šeima.

Tos pačios lyties asmenų santuokų sudarymo ir galiojimo galimybės pripažįstamos Nyderlanduose (2001 m.)²³, Belgijoje (2003 m.)²⁴, Ispanijoje (2005 m.)²⁵, Kanadoje (2005 m.)²⁶, Pietų Afrikos Respublikoje (2006 m.)²⁷, Norvegijoje (2008 m.)²⁸, Švedijoje (2008 m.)²⁹, Meksikoje (2009 m., įsigaliojo 2010 m.)³⁰, Portugalijoje (2010 m.), Islandijoje (2010 m.)³¹, Argentinoje (2010 m.)³², Brazilijoje (2011 m.). Tos pačios lyties asmenų santuokų sudarymas JAV federaliniu

lygiu nėra reguliuojamas, todėl kiekviena valstija apie tai sprendžia savarankiškai. Šiuo metu tos pačios lyties asmenų santuokos pripažįstamos šiose JAV valstijose: Masačusetse, Konektikute, Ajovoje, Vermonte, Naujajame Hampšyre, Niujorke ir Kolumbijos apygardoje. Įstatymai dėl tos pačios lyties asmenų santuokų buvo priimti Vašingtono ir Merilando valstijose, tačiau kol kas dar neįsigaliojo. Naujasis Džersis, Merilando ir Rod Ailando valstijos pripažįsta kitose valstijose sudarytas tos pačios lyties asmenų santuokas. Kalifornijos valstija buvo leidusi sudaryti tos pačios lyties asmenims santuokas nuo 2008 m. birželio 16 d. iki 2008 m. lapkričio 5 d.³³ Danija ir Izraelis yra vienos iš paskutinių valstybių, kuriose buvo įteisintos tos pačios lyties asmenų santuokos. Danijoje 2012 m. birželio 7 d. buvo priimtas Civilinių santuokų tarp tos pačios lyties asmenų įstatymas, o Izraelyje po ilgų ginčų 2012 m. gegužės 16 d. Knesete buvo patvirtintas įstatymas, leidžiantis tos pačios lyties asmenims tuoktis. Vokietijoje, Australijoje ir Suomijoje kol kas vyksta diskusijos dėl tos pačios lyties asmenų santuokų įstatymų leidėjo institucijose.

Be įteisintų tos pačios lyties asmenų santuokinių šeimų, kitose valstybėse pripažįstamos ir kitokios šeimos gyvenimo formos: vienur civilinės partnerystės ar registruotos partnerystės, kitur teisinė apsauga numatoma faktiškai kartu šeimos gyvenimą gyvenantiems tos pačios lyties asmenims (neregistruota partnerystė ar neregistruota kohabitacija). Pažymėtina, kad visose paminėtos valstybėse, kuriose šiuo metu yra įteisintos tos pačios lyties asmenų santuokos, dar iki tol buvo pripažįstamos kitokios šeimos gyvenimo formos, nors įteisinus santuokos sudarymo galimybę savaime nebuvo panaikinta galimybė gyventi ir kitokia šeimos forma. Be minėtų valstybių, kuriose įteisintos tos pačios lyties asmenų santuokos, teisinė apsauga tos pačios lyties asmenų šeimoms (gyvenančioms partnerystės ar kitokiu pagrindu) suteikiama Andoroje, Australijoje, Brazilijoje, Kolumbijoje, Kroatijoje, Čekijos Respublikoje, Danijoje, Suomijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Vengrijoje, Airijoje, Izraelyje, Lichtenšteine, Liuksemburge, Naujojoje Zelandijoje, Slovėnijoje, Šveicarijoje, Jungtinėje Karalystėje ir Urugvajuje. Taip pat paminėsime, kad nesantuokinių tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimo teisinė apsauga buvo pradėta reguliuoti kur kas anksčiau, nei buvo įteisinta santuoka. Pvz., regis-

23 Nyderlandų civilinio kodekso pirmosios knygos pakeitimas dėl teisės sudaryti santuoką tos pačios lyties asmenims (angl. *Amendment of Book 1 of the Netherlands Civil Code, concerning the opening up of marriage for persons of the same sex (erati the Opening up of Marriage)*).

24 Civilinio kodekso pakeitimas, suteikiant tos pačios lyties asmenims teisę sudaryti santuoką (*Belgique loi ouvrant le mariage à des personnes de même sexe et modifiant ératines dispositions du Code civil*).

25 Civilinio kodekso pakeitimas dėl santuokos (angl. *Law of Amendment of the Civil Code in the Matter of Marriage, isp. Ley por la que se modifica el Código Civil en material de derecho a contraer matrimonio*).

26 Kanados civilinės santuokos įstatymas (angl. *Civil Marriage Act of Canada*).

27 Pietų Afrikos Respublikoje 2006 m. lapkričio 14 d. buvo priimtas Civilinių sąjungų įstatymas (angl. *Civil Union Act*). Pažymėtina, kad šis įstatymas buvo priimtas po Pietų Afrikos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gruodžio 1 d. sprendimo byloje *Minister of Home Affairs v Fourie*, kad galiojantys santuokos įstatymai pažeidžia diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos draudimo principą.

28 Norvegijos santuokos įstatymas (angl. *Marriage Act of Norway*).

29 Švedijos įstatymas dėl santuokos nepriklausomai nuo lyties ir santuokos klausimų (angl. *Sweden Act on Gender-neutral Marriage and Marriage Issues*).

30 Atkreiptinas dėmesys, kad Meksikos valstijos gali pačios spręsti dėl teisės sudaryti tos pačios lyties asmenų santuokas suteikimo. 2011 m. Kintana Roo valstijoje buvo suteikta teisė tuoktis tos pačios lyties asmenims po išaiškinimo, kad Civilinis kodeksas eksplisitiškai nedraudžia tos pačios lyties asmenims sudaryti santuoką.

31 Islandijoje 2010 m. birželio 10 d. įstatymu buvo įtvirtinta galimybė sudaryti santuoką nepriklausomai nuo lyties ir anksčiau registruotos tos pačios lyties asmenų partnerystės galėjo būti pakeistos į santuoką.

32 Argentinos tos pačios lyties asmenų santuokos įstatymas (isp. *Ley de matrimonio homosexual*).

33 Pažymėtina, kad 2008 m. birželio 16 d. Kalifornijos Aukščiausiasis Teismas priėmė sprendimą, kuriuo tos pačios lyties asmenims, vadovaujantis lygiateisiškumo principu, leidžiama sudaryti santuoką. Tačiau 2008 m. lapkričio 5 d. buvo priimtas Kalifornijos valstijos Konstitucijos pakeitimas, kuriuo numatoma, kad santuoką gali sudaryti vyras ir moteris. Dėl to prasidėjo ginčai federaliniuose JAV teismuose (šiuo metu 2012 m. liepos 31 d. apeliacija buvo pateikta JAV Aukščiausiajam Teismui).

truota tos pačios lyties asmenų partnerystė 1989 m. buvo įteisinta Danijoje, 1993 m. – Norvegijoje, 1994 m. – Švedijoje, 1996 m. – Islandijoje, 1998 m. – Olandijoje³⁴, 1999 m. – Prancūzijoje, 2001 m. – Šveicarijoje, Suomijoje, Vokietijoje, 2004 m. – Jungtinėje Karalystėje (tiesa, Jungtinėje Karalystėje iki 2004 m. Civilinės partnerystės įstatymo priėmimo tos pačios lyties asmenims buvo leidžiama deklaruoti jų bendro šeimos gyvenimo faktą, tačiau tai nesukurdamo kokių nors teisinių padarinių), 2005 m. – Slovėnijoje ir kt.

Pažymėtina ir tai, kad kai kuriose valstybėse tos pačios lyties asmenų šeimos teisinė apsauga buvo įteisinta kohabitacijos pagrindu. Kohabitacija yra laikomas bendras gyvenimas nesudarius santuokos ar registruotos partnerystės, t. y. esant faktiniams partnerių (sugyventinių) santykiams (gyvenant šeimos gyvenimą), tokio gyvenimo niekaip neformalizuojant³⁵. Beje, atkreiptinas dėmesys, kad kai kuriose valstybėse (pvz., Belgijoje, Italijoje³⁶) yra numatytas registruotos kohabitacijos institutas. Registruotos kohabitacijos atveju atitinkamos teisės, pareigos ir teisinis pripažinimas suteikiamas gyvenimą kartu įregistruvusioms poroms. Teisės suteikiamos asmenims, jeigu jie įrodo, kad kartu gyveno tam tikrą įstatymu numatytą terminą. Neregistruotos kohabitacijos atveju tos pačios lyties asmenų šeimoms teisinė apsauga suteikiama automatiškai po tam tikro gyvenimo kartu laiko (pvz., praėjus trejiems metams), kai santykiai egzistuoja kaip šeiminiai. Tiesa, paprastai suteikiamos teisės neregistruotos kohabitacijos atveju būna siauresnės negu registruotos partnerystės ar santuokos atveju³⁷.

Tos pačios lyties asmenų šeimos teisinės apsaugos pripažinimo Lietuvos Respublikoje problematika

Nors tarptautinėje bendruomenėje homoseksualumas nėra laikomas liga, daugumoje pasaulio valstybių homoseksualūs santykiai nėra baudžiami, be to, kaip minėta, daugelyje valstybių yra įteisinti tos pačios lyties asmenų šeimos teisiniai santykiai, tačiau

šių teisinių santykių reguliavimas vis dar vertinamas kontraversiškai.

Vienas iš pagrindinių argumentų, kuris išsakomas prieštaraujant dėl tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimo apsaugos suteikimo, yra tas, kad, pasak šios pozicijos šalininkų, tos pačios lyties asmenų santuoka ar partnerystė prieštarauja prigimčiai, kadangi tik skirtingos lyties asmenų sąjunga (šeima) yra gebanti atlikti reprodukcinę funkciją. O tos pačios lyties asmenų santykiai prieštarauja prigimčiai ir kūnų suderinamumui, todėl jie niekada negalėtų funkcionuoti taip, kaip vyro ir moters santykiai, ir teikti tokią pačią naudą, esą todėl nereikėtų tokių santykių sulygtinti³⁸. Taip pat teigiama, kad tos pačios lyties asmenų pora nėra tinkama aplinka auginti vaikus ir kad tos pačios lyties asmenų šeimų įteisinimas kelia grėsmę santuokos institutui. Be to, manoma, kad pagrindinis homoseksualių asmenų siekis įteisinant savo šeimos teisinius santykius yra priversti pasinaudojant teise pakeisti visuomenės požiūrį į homoseksualių santykius, mat gali būti manoma, jog tai, kas įteisinta, laikytina moraliu ir normaliu reiškiniu, nors jis ir neatitiktų egzistuojančios daugumos socialinės moralės standarto³⁹. Tradicinės santuokos saugojimas aiškinamas ir tuo, kad santuoka užtikrina tam tikrų socialinių tikslų įgyvendinimą (pvz., gyvybės suteikimą, vaikų auginimą, visuomenės tęstinumą)⁴⁰. Teisė tuoktis tradiciškai buvo siejama tik su skirtingos lyties asmenimis.

Kadangi esu ką tik išsakytų pozicijų oponentas ir ginu tos pačios lyties asmenų teisę į lygiavertę šeimos teisinę apsaugą, netrukus išsakysiu pastarosios pozicijos argumentus.

Filosofine prasme galima būtų pasiremti H. L. A. Harto ir P. Devlino diskusija. Pirmiausia paminėtina, kad H. L. A. Hartas išskiria du moralės tipus: pozityviąją moralę (moralinius įsitikinimus, kurie yra akceptuoti tam tikroje visuomenėje) ir kritinę moralę (moralinius principus, kurie nepriklausomai nuo to, ar yra visuotinai akceptuoti tam tikroje visuomenėje, gali atlaikyti tam tikrą argumentuotos kritikos testą)⁴¹. Pasak jo, pozityvios moralės transformavimas į teisę priklauso nuo to, ar tokia moralė atitiktų kritinės moralės testą. H. L. A. Harto nuomone, veiksmai, kuriais nesukeliama žalos kitiems, negali būti draudžiami įstatymu vien dėl to, jog visuomenė laiko tokį veik-

34 Beje, atkreiptinas dėmesys, kad nuo 1970 m. Nyderlanduose tos pačios lyties kartu gyvenantiems asmenims buvo suteikiamos teisės socialinės apsaugos, paveldėjimo, mokesčių teisės, imigracijos ir kitose srityse. Nuo 1998 m., priėmus registruotos partnerystės įstatymą, Nyderlanduose partnerystėje gyvenantiems asmenims suteikiamos tokios pačios teisės, kaip ir sutuoktiniams, išskyrus galimybę įsivaikinti užsienyje bei tėvystės prezumpciją.

35 Žr. taip pat MIKELĖNAS, V. *Šeimos teisė*. Vilnius, 2009, p. 201.

36 Pažymėtina, kad Italijoje tos pačios lyties asmenų šeimos teisinė apsauga nėra neįteisinta, tačiau kai kurie miestai ir regionai suteikia galimybę tos pačios lyties asmenims įregistruoti kohabitaciją, lemiančią tik gana siaurus teisinius padarinius.

37 Žr. HARRIS-SHORT, S., MILES, J. *Family Law. Text, Cases and Materials*. New York, 2007, p. 246.

38 Žr., pvz., prieiga per internetą www.allaboutlove.org (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 27 d.).

39 Žr. ten pat.

40 Žr. VAN DIJK, P., VAN HOFF, G. J. H. *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. Netherlands, 1990, p. 440–443.

41 Žr. *The Philosophy of Law. An Encyclopedia*. Vol. II / Ed. by Ch. B. Gray. New York, 1999, p. 347.

mą amoraliau⁴². Sutinkama, kad visuomenės narių tam tikrų moralinių nuostatų bendras suvokimas yra būtinas visuomenei egzistuoti (pvz., žmogžudystės ar vagystės laikymas amoraliumi elgesiu), tačiau ne visi tam tikros visuomenės moraliniai įsitikinimai yra esminiai visuomenei egzistuoti⁴³. H. L. A. Hartas teigia, kad homoseksualumo reiškinio netolerancijos kriterijus, palaikomas P. Devlino, negali pakeisti racionaliais argumentais pagrįsto sprendimo apie tai, kokią žalą konkretus elgesys atneš visuomenei, jei nebus uždraustas⁴⁴. Kitaip tariant, vien dėl to, kad nebus draudžiami homoseksualūs santykiai (arba vien dėl to, kad bus įteisinti tos pačios lyties asmenų šeimos teisiniai santykiai), nebus pažeista pamatinė visuomenės moralė, t. y. žmonės nepradės toleruoti žudymo, kito žiauraus elgesio, nesąžiningumo⁴⁵. Taigi H. L. A. Hartas klausiamąja forma teigia, kad įstatymų leidėjas, prieš drausdamas kokį nors visuomenės neakceptuotą elgesį, turėtų pasitelkti argumentavimą bei kritinį mąstymą ir kelti klausimus: ar konkreti visuomenės moralinė nuostata nėra paremta žinių trūkumu, prietarais arba netinkamu situacijos suvokimu, ar moralės nuostata, kuri smerkia tam tikrą žmonių elgesį, taip pat nėra pavojinga visuomenei⁴⁶.

Taigi, grįžtant prie argumentų, pateikiamų prieštaraujant dėl tos pačios lyties asmenų šeimos teisinių santykių sureguliuavimo, beveik aišku, kad visi argumentai pagrįsti abstrakčia visuomenės morale. Pagaliau šių dienų Vakarų Europoje egzistuoja ir priimtas kitoks visuomenės kompromisas – pasirinkta kita moralė, t. y. tolerancija skirtingas savybes turinčių asmenų, pripažįstant jų teisę į tapatybę, kartu į šeimos gyvenimo pagarbą ir apsaugą, nepriklausomai nuo asmens savybių, tarp jų ir seksualinės orientacijos. Šių dienų Vakarų Europos teisės ir visuomeninės santvarkos pagrindas, be kita ko, yra pliuralizmo ir demokratijos užtikrinimas, pagarba etninių ir kultūrinių tradicijų savitumui, pagarba socialinei, kultūrinei, ekonominei ir religinei dinamikai, harmoninga asmenų ir jų grupių, turinčių skirtingas tapatybes, sąveika. Be to, demokratija nereiškia, kad daugumos nuomonė visuomet yra svarbesnė. Turi būti pasiektas balansas, be kita ko, užtikrinant sąžiningą ir tinkamą požiūrį į mažumas ir išvengiama bet kokio piktnaudžiavimo dominuojančia daugumos padėtimi. Valsybėms tenka pareiga užtikrinti asmenims, gerbiant

jų tapatumą, veiksmingą naudojimąsi teisėmis ir laisvėmis. Taigi Lietuvos Respublikoje taip pat konstitucinių vertybių, tarp jų ir šeimos gyvenimo, apsauga turėtų būti grindžiama minimu visuomenės kompromisu dėl tolerancijos ir įvairovės akceptavimo.

Artinant dėstomas mintis prie šeimos teisės dalykų paminėtina, kad šių dienų šeimos teisė jau yra pripažinusi šeimos gyvenimo formų įvairovę. Be to, socialinė realybė tokia, kad šių dienų šeimos teisė nelaiko reprodukcijos būtina šeimos funkcija, nesvarbu, kokių pagrindu ta šeima atsirastų. Priešingu atveju vadovaudamiesi tokiu argumentu turėtume nepripažinti net ir santuokinių vyro ir moters šeimų, kurios dėl objektyvių (negalėjimo) priežasčių negali susilaukti vaikų.

Be to, jeigu naudojamas argumentas, kad tos pačios lyties asmenų šeimos nepripažįstamos dėl to, jog jie negali susilaukti ar net įsivaikinti vaikų, nes vaikams auklėti aplinka yra netinkama, pasakytina, jog daugelis mokslinių tyrimų parodė, kad auklėjimo homoseksualioje poroje rezultatai yra tokie pat geri kaip ir skirtingos lyties asmenų porose, kadangi skirtumus gali lemti, matyt, ne lytis, o tėvų meilė ir įsipareigojimų vaikui vykdymo „kokybė“. Matyt, galima kelti retorinį klausimą, kodėl nedraudžiama turėti vaikų vienišiams asmenims ar asmenims, kurie daro nusikaltimus, piktnaudžiauja alkoholiu ar atlieka kitokį teisei priešingą veiksma (nemoka mokesčių, apgaulės būdu gauna socialines garantijas, moka atlyginimus „vokeliuose“ ir pan.) arba tiesiog palieka vaikus artimiesiems ar vienus išvykdami į užsienį dirbti. Matyt, ir be mokslinių tyrimų visuotinai aišku, kad tokiose aplinkose vaikams daromas žalingas poveikis, tačiau tada geriausiu atveju apribojama tėvų valdžia, bet niekas nekalba apie tai, kad tokios poros apskritai negali turėti vaikų. Beje, panašų požiūrį išsakė ir Europos Žmogaus Teisių Teismas. Pvz., byloje *E. B. v. France* teismas pasisakė, kad Prancūzija, leidžiant įsivaikinti vienišiams asmenims, privalo leisti įsivaikinti ir lesbietėms, be to, kad toks įsivaikinimas atitiktų vaiko interesus⁴⁷. Kitaip tariant, teisė, kuri siekia skatinti tik natūralią prokreaciją, tiesiog ignoruoja tai, kad tos pačios lyties asmenų poros gali turėti vaikų kitomis priemonėmis ir jog natūrali prokreacija nėra pakankama ir objektyvi priežastis pateisinti tos pačios lyties asmenų lygių galimybių pažeidimus⁴⁸.

Nereikėtų nuvertinti tos aplinkybės, kad viena iš nepritario toms pačios lyties asmenų šeimoms priežasčių yra vyravimas tokios gyvenimo kultūros, kai

42 Žr. ten pat.

43 Žr. HART, H.L.A. *Immortality and Treason, in: The Philosophy of Law* / Ed. by R. M. Dworkin. New York, 1977, p. 85.

44 Žr. ten pat.

45 Žr. ten pat.

46 Žr. ten pat, p. 87.

47 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 01 22 sprendimą byloje *E. B. v. France* (2008), ECHR § 96.

48 Žr. HARRIS-SHORT, S., MILES, J. *Family Law. Text, Cases and Materials*. New York, 2007, p. 107.

vyrams priskiriamas dominuojantis vaidmuo, nepriklausomybė ir valdymas, o moterims – paklusnumas, auklėjimas ir jausmingumas. Gėjai ir lesbietės savaime neatitinka tokio vaidmenų pasiskirstymo, todėl visuomenei jie yra nepatogūs ir kelia grėsmę⁴⁹. Taip pat yra akivaizdu, kad ir patį santuokos institutą padedami valstybės ir iš esmės Katalikų Bažnyčios „privatizavo“ skirtingos lyties asmenys. Šiuo metu kinta visuomenės požiūris į santuoką tik kaip vyro ir moterų institutą. Tą rodo ne tik kitų valstybių ir visuomenių pavyzdžiai, bet ir tai, kad iš esmės tik dvi labiausiai pasaulyje paplitusios religijos – katalikybė ir islamas – tradiciškai prieštarauja tos pačios lyties asmenų santuokoms. Tačiau, pvz., budizmas, kai kurios liuteronų grupės, reformatų bažnyčia, kai kurios kitos religinės organizacijos (pvz., pasaulietinė Katalikų Bažnyčia, Evangelikų katalikų bažnyčia, Žydų rekonstrukcionistų federacija, Kristaus jungtinė bažnyčia, Amerikos evangelikų anglikonų bažnyčia ir kt.) pritaria tos pačios lyties asmenų santuokoms.

Taigi argumentai, kuriais iš esmės oponuojama tos pačios lyties asmenų santuokoms, susilieja į vieną abstrakčią moralę – kad santuoka turi atitikti tam tikrus abstrakčius socialinius tikslus, ypač su naujos gyvybės atėjimu. Tačiau natūralus visuomeninių santykių pasikeitimas ir kintantis požiūris į šeimą bei santuoką yra pakankamo masto argumentai prieš tokį oponavimą.

Tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimo apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvenciją

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika rodo, kad tos pačios lyties asmenų teisė į šeimos gyvenimą nebuvo iš karto pripažįstama pagal Konvencijos 8 straipsnį, tačiau pastarųjų metų teismo sprendimai rodo pagarbų požiūrį į tos pačios lyties asmenų šeiminių gyvenimą.

Pirmuosiuose EŽTK institucijų sprendimuose buvo išsakytos pozicijos, kad stabilūs tos pačios lyties asmenų santykiai patenka pagal EŽTK 8 straipsnį ne į šeimos gyvenimo, bet į privataus gyvenimo sampratą⁵⁰. Tačiau, kaip ne kartą Europos Žmogaus Teisių Teismas yra konstatavęs savo sprendimuose, EŽTK yra gyvas instrumentas, kuris taikomas ir aiškinamas atsižvelgiant į šių dienų situaciją⁵¹. Paminėtini du paskutiniai Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendi-

mai, susiję su tos pačios lyties asmenų teisės į šeimos gyvenimą užtikrinimu. Turimas omenyje 2003 m. teismo sprendimas byloje *Karner v. Austria* ir 2010 m. sprendimas byloje *Schalk ir Kopf v. Austria*.

Byloje *Karner v. Austria* Europos Žmogaus Teisių Teismas nusprendė, kad būtina ginti tos pačios lyties asmenų teisę į šeimos gyvenimą, todėl atsisakymą homoseksualaus asmens partneriui pripažinti teisę į nuomojamą gyvenamąją patalpą partneriui nuomininkui mirus pripažino EŽTK 8 ir 14 straipsnių pažeidimu⁵². Tokia teismo pozicija reiškia, kad pagal EŽTK tos pačios lyties santuokos nesudariusių asmenų bendras gyvenimas patenka į šeimos gyvenimo sampratą lygiai taip pat, kaip į ją patenka skirtingos lyties partnerių šeiminiai santykiai. Tai, kad teisė į šeimos gyvenimą apima ir tos pačios lyties asmenų santykius, Europos Žmogaus Teisių Teismas išsakė ir viename naujausių sprendimų *Schalk ir Kopf v. Austria* byloje⁵³.

Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad minėti sprendimai buvo priimti gerbiant teisę į šeimos gyvenimą, bet ne teisę į santuoką pagal EŽTK 12 straipsnį, kuriuo remiantis vyrai ir moterys, sulaukę santuokinio amžiaus, turi teisę tuoktis ir sukurti šeimą. Teismo praktika nesutapatina santuokos ir šeimos, t. y. teisė į šeimą apima, kaip minėta, tiek santuokos pagrindus, tiek ne santuokos pagrindus atsiradusius faktinius šeiminius santykius. Konvencija numato, jog santuokos ir šeimos klausimai yra reguliuojami pagal atitinkamos valstybės vidaus įstatymus. Todėl valstybės privalo užtikrinti ir gerbti tos pačios lyties asmenų teisę į šeimos gyvenimą, tačiau bent iki šiol, vertinant esamos Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos požiūriu, jeigu valstybės savo nacionaliniuose teisės aktuose neįtvirtina tos pačios lyties asmenų teisės sudaryti santuoką, toks neveikimas nepažeidžia EŽTK. Pagal EŽTK 8 straipsnį, privataus gyvenimo sąvoka yra plati, ji apima, be kita ko, teisę užmegzti ir plėtoti santykius su kitais asmenimis, taip pat lyties identifikavimo, seksualinės orientacijos ir seksualinio gyvenimo elementus⁵⁴. Tai reiškia, kad teisė į privataus gyvenimo gerbimą suponuoja šeimos buvimą ir faktinių šeiminių santykių gerbimą bei saugojimą. EŽTK 8 straipsnio pažeidimas galėtų būti konstatuotas tais atvejais, kai valstybė nesuteikia apsaugos tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimui, jo nepripažįsta ir diskriminuoja nesant objektyvaus

49 Žr. MONDIMORE, F. M. *Homoseksualizmo prigimties istorija*. Vilnius, 2000, p. 224.

50 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. gegužės 19 sprendimą byloje *Kerkhoven and Hinke v. Netherlands* (1992).

51 Žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. sausio 22 d. sprendimą byloje *E. B. v. France*.

52 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. liepos 24 d. sprendimą byloje Nr. 40016/98, *Karner v. Austria*.

53 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. birželio 24 d. sprendimą byloje *Schalk ir Kopf v. Austria*.

54 Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. sausio 22 d. sprendimą byloje *E. B. v. Prancūzija*.

pagrindo, palyginti su skirtingos lyties asmenimis, tačiau remiantis konvencija nebūtų galima reikalauti iš valstybės įtvirtinti savo vidaus įstatymuose tos pačios lyties asmenims teisę sudaryti santuoką.

Tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimo apsaugos problematika Lietuvoje

Tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimo teisinės apsaugos užtikrinimą lemia trys konstitucinės vertybės: diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos draudimas, šeimos gyvenimo konstitucinė apsauga ir tarptautiniai įsipareigojimai.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje pažymima, kad lietuvių tauta [...] siekdama *atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės* [...] piliečių valia priima ir skelbia [...], kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma *demokratinė* respublika (Konstitucijos 1 str.) ir kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs, o žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų (Konstitucijos 29 str.). Lietuvos Respublika, tapdama tarptautinės bendrijos, o vėliau ir Europos Sąjungos nare, įsipareigoja vykdyti prisiimtus įsipareigojimus pagal tarptautinę ir Europos Sąjungos teisę.

1948 m. Jungtinių Tautų Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1 straipsnyje nurodoma, kad visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis. 1996 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 2 straipsnio 1 dalyje įtvirtinamas bendras diskriminavimo draudimo principas. („Kiekviena valstybė įsipareigoja gerbti ir visiems esantiems jos teritorijoje bei priklausantiems jos jurisdikcijai asmenims užtikrinti teises, pripažįstamas šiame Pakte, be jokių skirtumų, tokių kaip rasė, odos spalva, lytis, kalba, religija, politiniai arba kiti įsitikinimai, tautinė ar socialinė kilmė, turtinė padėtis, gimimas ar koks nors kitas požymis.“) 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnyje numatyta, kad naudojimas šios Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojamas be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ir kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kito kio statuso. Šios konvencijos Dvyliktojo papildomo protokolo 1 straipsnyje įtvirtinta, kad naudojimas *bet kuria įstatyme įtvirtinta teise* yra užtikrinamas be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės

ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokios padėties⁵⁵.

ES pagrindinių teisių chartijos preambulėje nurodoma, kad Europos tautos, kurdamos dar glaudesnę tarpusavio sąjungą, yra pasiryžusios remdamosi bendromis vertybėmis siekti taikios ateities, ištikima savo dvasiniam ir doroviniam paveldui Europos Sąjunga remiasi nedalomomis ir visuotinėmis vertybėmis: žmogaus orumu, laisve, lygybe ir solidarumu; ji grindžiama demokratijos ir teisinės valstybės principais. Chartijos 21 straipsnis draudžia bet kokią diskriminaciją, ypač dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, gimimo, negalios, amžiaus, *seksualinės orientacijos*.

Lietuvos Respublika, tapdama ES nare, prisiėmė įsipareigojimus Sutartimi dėl ES veikimo. Šios sutarties (suvestinės redakcijos) 10 straipsnis numato, kad nustatydamas ir įgyvendindamas savo politikos kryptis ir veiksmus Europos Sąjunga siekia kovoti su bet kokia diskriminacija dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės, religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus arba *seksualinės orientacijos*. Be to, šios sutarties 19 straipsnyje įtvirtinama kompetencija ES įstatymų leidėjui, kad, nepažeisdama kitų sutarčių nuostatų ir neviršydamas Europos Sąjungai jomis suteiktų įgaliojimų, Europos Taryba, sprenddama pagal specialią teisėkūros procedūrą ir Europos Parlamentui pritarus, gali vieningai imtis atitinkamų veiksmų, siekdama kovoti su diskriminacija dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus arba seksualinės orientacijos.

Bendrąja prasme lygiateisiškumo principas reiškia, kad tam tikra grupė asmenų, kuriems skirta teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, neturi būti vertinama kitaip, kai tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas vertinimas būtų objektyviai pateisinamas⁵⁶. Kitaip tariant, konstitucinis lygiateisiškumo principas reiškia, kad draudžiama tiesioginė ar netiesioginė diskriminacija. Tarptautinė teisė leidžia tik pozityvią diskriminaciją, t. y. kai turi būti garantuotos tokios teisės, kad būtų užtikrintas asmenų tapatumas ir savitumas arba, kitaip tariant, kad būtų užtikrintas tam tikrų teisių įgyvendinimas, o ne nesuteikimas tų teisių.

Kitų valstybių, kuriose tos pačios lyties asmenų šeimoms (nepriklausomai nuo leidžiamų šeimos

55 Lietuvos Respublika nėra šio protokolo valstybė narė.

56 Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 12 06 nutarimą // Valstybės žinios, 2000, Nr. 105-3318.

gyvenimo formų) numatyta teisinė apsauga, teisė ir teismų praktika rodo, kad teisinė apsauga buvo grindžiama dviem pagrindiniais argumentais: besikeičiančiu visuomenių požiūriu į šeimą ir vykstančiais šeimos formų įvairovės procesais bei grynai teisiniu – lygiateisiškumo, t. y. nediskriminavimo dėl seksualinės orientacijos, – principu. Pvz., JAV Aukščiausiojo Teismo 2003 m. priimtame sprendime buvo konstatuota, kad homoseksualiems asmenims JAV Konstitucija suteikia teisę elgtis laisvai, valstybei nesikišant į jų santykius, jų privatus gyvenimas turi būti gerbiamas, valstybė negali žeminti homoseksualių žmonių egzistencijos ar kontroliuoti jų likimo⁵⁷. Pažymėtina, kad JAV paskirų valstijų teismų praktika rodo, jog teismai tokio pobūdžio bylose analizuoja, ar teisė tuoktis, turėti šeimą yra tiek esminė, kad ji patenka į JAV Konstitucijos garantuojamą asmens teisės į laisvę turinį ir kad be šios teisės užtikrinimo nei laisvė, nei teisingumas neegzistuos. Be to, vienoje byloje teisė tuoktis ir turėti šeimą pripažinta viena svarbiausių asmens teisių⁵⁸. JAV teismų praktikoje santuoka įvardijama kaip asmens išraiškos priemonė, kuria užtikrinamas laisvas asmens pasirinkimas. Štai 1967 m. JAV byloje *Loving v. Virginia* teismas konstatavo, jog laisvė tuoktis pripažįstama kaip esminė asmens teisė, užtikrinanti laisvo žmogaus pasirinkimo teisę, ir kad santuokos įstatymai, kurie draudžia tuoktis tos pačios lyties asmenims, neleidžia įgyvendinti jų fundamentalios teisės⁵⁹. 1999 m. Havajų valstijos Aukščiausiasis Teismas pasisakė, kad draudimas tos pačios lyties asmenims sudaryti santuoką prieštarauja Konstitucijai, nebent valdžios institucijos įtikinamai įrodytų pagrįstą gėjų ir lesbiečių diskriminavimo priežastį⁶⁰.

Kitų valstybių teismų praktikoje pastebimi sprendimai, kuriais pripažintos tos pačios lyties asmenų teisės į iš esmės tas pačias teises bei jų apsauga, kaip ir skirtingos lyties asmenims, remiantis nediskriminavimo principu. Pvz., Vokietijos Federacijos Aukščiausiasis Teismas 2008 m. ir 2009 m. bylose konstatavo, kad tos pačios lyties partneriai turi turėti tokias pačias teises, kaip ir skirtingos lyties partneriai, kadangi

Vokietijos Pagrindinis Įstatymas garantuoja asmenims lygiateisiškumą. Panašūs sprendimai buvo priimti Pietų Afrikos Respublikoje (pvz., šios valstybės Konstitucinis Teismas 2005 m. priėmė sprendimą, kuriame aiškino, kad tos pačios lyties asmenų santuokų draudimas atskleidžia šurkščią neteisybę: tos pačios lyties asmenų poros laikomos pašalinėmis, o jų poreikis patvirtinti ir apsaugoti šeimos santykius traktuojamas kaip mažesnis nei heteroseksualių porų⁶¹). Beje, čia buvo išskirtos tos teismų pozicijos, susijusios su lygiateisiškumo principo nepaisymu, kai draudžiamos tos pačios lyties asmenų santuokos arba tos pačios lyties asmenų šeimoms nesuteikiamos vienodos teisės kaip skirtingos lyties asmenų šeimoms, nepriklausomai nuo to, kokia yra pasirinkta šeimos gyvenimo forma. Kad šeimos teisinės apsaugos tos pačios lyties asmenims nepripažinimas prieštarauja teisinės valstybės teisingumui, o kartu ir lygiateisiškumo principui, matyt, net nekyla abejonių, nes šiuo klausimu, minėta, pasiektas Europos konsensusas.

Taigi kitų valstybių teismų pozicijas galėtume dėstyti ir toliau, tačiau grįžkime prie Lietuvos situacijos. Atskaitos tašku imkime situaciją, kad šiandien Lietuvos Respublikoje teisės aktais tos pačios lyties asmenims nėra suteikiama šeimos teisinė apsauga. Jiems nenumatyta teisė nei sudaryti santuoką, nei registruoti partnerystę, o net ir gyvenantiems neregistruotoje kohabitacijoje, t. y. turintiems faktinius šeimos santykius, teisinė apsauga galėtų būti taikoma nebent teismų sprendimais, taip laiko prasme „nurungiant“ įstatymo leidėją, arba tiesiogiai taikant Konstitucijos normas dėl lygiateisiškumo principo.

Diskriminacija, kaip minėta, reiškia skirtingą elgesį su panašioje padėtyje esančiais asmenimis be objektyvaus ir pagrįsto pateisinimo⁶². Elgesys yra diskriminuojantis, jei tam nėra objektyvaus ir pagrįsto pateisinimo, t. y. nėra siekiama teisėto tikslo arba tarp tikslo ir tikslui pasiekti naudojamų priemonių nėra pagrįsto proporcingumo santykio⁶³. Jei skirtingas elgesys su asmenimis yra pagrįstas jų seksualine orientacija, neturint tam rimto objektyvaus pateisinimo ar paaiškinimo⁶⁴, toks elgesys laikytinas diskriminacija⁶⁵.

57 Žr. JAV Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 26 d. sprendimą byloje *John Geddes Lawrence and Tyrone Garner v. Texas* (2003).

58 Žr. MAXWELL, N. G. *Same-Sex Relationships in Comparative Perspective: The Laws of Europe, Canada, and the United States*. 2008, p. 189.

59 Žr. JAV Aukščiausiojo Teismo 1967 m. birželio 12 d. sprendimą byloje *Loving v. Virginia* (1967).

60 Žr. Havajų valstijos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gruodžio 9 d. sprendimą byloje *Baehr v. Miike* (1999). Taip pat Masačusetso valstijos Aukščiausiasis Teismas 2003 m. byloje *Hillary Goodridge v. Department of Public Health and Commissioner of Public Health* nusprendė, kad valstijos Konstitucija garantuoja homoseksualių poroms teisę tuoktis (žr. Masačusetso Aukščiausiojo Teismo 2003 m. lapkričio 18 d. sprendimą byloje *Hillary Goodridge v. Department of Public Health and Commissioner of Public Health* (2003)).

61 PAR Konstitucinio Teismo 2005 gruodžio 1 d. sprendimas byloje Nr. CCT 10/04, *Lesbian and Gay Equality Project and Eighteen Others v. Minister of Home Affairs and Others* (2005), CCT 10/05 (2005) ZACC 20.

62 *Burden v. United Kingdom* sprendimas.

63 *Smith and Grady v. United Kingdom* sprendimas, *Fretté v. France* sprendimas; Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. sprendimas byloje, *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* (1999).

64 *Smith and Grady v. United Kingdom* sprendimas.

65 *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* sprendimas; E. B. v. France sprendimas.

Nors analizuojant tam tikrų kategorijų Europos Žmogaus Teisių Teismo bylas pripažįstama, kad tam tikrais Konvencijos numatytais atvejais valstybės išsaugo tam tikrą diskreciją (pvz., numatyti skirtingas taisykles mokesčių politikos srityje), tačiau jei valstybė nusprendžia įgyvendinti tam tikrą, pvz., lengvatų, schemą tam tikriems asmenims ar jų grupėms, kyla vienintelis reikalavimas – tai turi būti suderinama su EŽTK 14 straipsniu⁶⁶. Taigi valstybės neturi pareigos sukurti garantijas, tačiau jei valstybė vis dėlto nusprendžia tokias garantijas suteikti nesantuokiesiems asmenims, ji turi bent minimaliai pagrįsti, kodėl jos netaikomos kitiems asmenims, siejamiems panašių ar net artimesnių santykių⁶⁷.

Kalbėdami apie konstitucinę šeimos gyvenimo apsaugą tos pačios lyties asmenų poroms, grįžkime prie Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimo.

Konstitucijoje pasakyta, kad valstybė turi pozityvią pareigą saugoti ir globoti šeimą, t. y. gerbia ir garantuoja teisę į šeimos gyvenimą, nepasakant, kokiais pagrindais atsiranda šeiminiai santykiai. Kitaip tariant, pagal Konstituciją teisinga laikyti, kad teisės į šeimos gyvenimą pagrindas yra turiningasis, o ne formalusis kriterijus. Konstitucija aiškiai įtvirtino pasaulietinį ir sekuliarų požiūrį į šeimą ir santuoką. Kitaip tariant, konstitucinė teisė į šeimos gyvenimą reiškia, jog šeimos santykiams visada būdingas laisvas susitarimas sukurti tokius santykius, nesvarbu, koku pagrindu jie atsiranda. Formalizmas, ritualai, sakralizavimas nėra būdingi pasaulietinei teisei, garantuojančiai teisę į šeimą. Trečia, santuokos išskyrimas Konstitucijoje ir jos paminėjimas atskirai rodo, kad įstatymų leidėjas šią šeimos gyvenimo formą – santuokinę vyro ir moters šeimą – laiko svarbia visuomenės ir valstybės gyvenime. Tačiau tai negali reikšti, kad jokių kitų šeimos gyvenimo formų – nesantuokinių šeimų – negali būti.

Viena iš pamatinių konstitucinių vertybių laikoma, kaip pabrėžė ir Konstitucinis Teismas, jog formuojant šeimos santykių subjektų sąvokas privalu paisyti *inter alia* lygiateisiškumo, žmogaus orumo, privataus gyvenimo gerbimo. Toks požiūris yra šiuolaikinių teisinių demokratiškos valstybių teisės ir visuomeninės santvarkos pagrindas.

Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad konstitucinė šeimos samprata turi būti aiškinama atsižvelgiant ir į tarptautinius Lietuvos valstybės įsipareigojimus, kuriuos ji prisiėmė ratifikuodama Europos žmogaus

teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. Pasak teismo, pagal Konstituciją saugomos ir ginamos ir kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos, *inter alia* santuokos nesudariusių vyro ir moters bendras gyvenimas, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prierašumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas. Matome, kad Konstitucinis Teismas aiškiai nėra įvardijęs tos pačios lyties asmenų bendro gyvenimo, tačiau aiškiai pasakęs, kad konstitucinė šeimos samprata turi būti aiškinama pagal tarptautinius valstybės įsipareigojimus. Kadangi pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnį saugomas ir tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimas, pagal galiojančią Konstituciją tokioms šeimoms taip pat turi būti suteikiama teisinė apsauga.

Jeigu Konstitucijos 38 straipsnis būtų aiškinamas taip, kad konstitucinė apsauga yra užtikrinama tik skirtingos lyties asmenų teisė į šeimos gyvenimą, nesvarbu, santuokinių ar nesantuokinių šeimų, tokiu atveju ne tik nebūtų vykdomi tarptautiniai įsipareigojimai, bet Konstitucija prarastų kaip antimažoritarinio teisės akto reikšmę. Minėta, kad Konstitucija ir yra tam, kad suteiktų apsaugą ir tiems, kurie nepriklausomai natūraliai arba politikų dirbtinai sudarytai ar net įsivaizduojamai daugumai. Be to, būtų ignoruojamas lygiateisiškumo principas. Šis principas, kaip minėta, reiškia, kad tam tikra grupė asmenų, kuriems skirta teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, negali būti vertinama kitaip, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas vertinimas būtų objektyviai pateisinamas. Kitaip tariant, jeigu yra gyvenamas toks pat kaip ir santuokinis gyvenimas, vien tai, kad nėra sudaryta santuoka ir šeimos gyvenimą gyvena ne skirtingos, o tos pačios lyties asmenys, neturi reikšti, kad valstybė ir jos teisė nepripažins tokių santykių šeimos santykiais. Šeimos santykius lemia pastovūs artimi žmonių ryšiai, pagrįsti glaudžiais emociniais ryšiais, abipuse pagarba, pagalba, tarpusavio supratimu, tarpusavio teisių įgyvendinimu ir pareigų vykdymu bei atsakomybės prisiėmimu, bendro namų ūkio vedimu, bendru vaikų (jeigu jų yra) auklėjimu. Be to, valstybei nereikia, kaip kartais teigiama, vertinti emocinių ryšių, nereikia iš anksto kištis ten, kur vyrauja privataus gyvenimo gerovė, taika, sutarimas ir žmonių pasirinktų vertybių puoselėjimas, vidine laisve prisiimti įsipareigojimai.

Kad teisinės apsaugos nesuteikimas tos pačios lyties asmenų šeimoms akivaizdžiai tokius asmenis diskriminuoja net palyginti su skirtingos lyties nesantuokinėmis šeimomis, jau nekalbant apie santuo-

66 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. balandžio 12 d. sprendimas byloje *Stec and others v. United Kingdom* (2006).

67 *Burden v. United Kingdom* sprendimas.

kines šeimas, rodo tokie atvejai.

Pradėkime nuo civilinių šeimos teisinių santykių. Civiliniame kodekse reguliuojami tik tie šeimos teisiniai santykiai, kurie atsiranda sudarius santuoką skirtingos lyties asmenims, todėl tos pačios lyties asmenų šeimoms (beje, ir skirtingos lyties asmenų šeimoms, neregistruvusioms santuokos) iš asmeninių santykių neatsiranda jokios teisės ir pareigos, taip pat netaikomas bendrosios jungtinės nuosavybės režimas, jeigu tos pačios lyties asmenų šeima turėtų biologinių vaikų ir šie gyventų kartu, nebūtų taikomas šeimos turto režimas, neatsiranda išlaikymo pareiga nutraukus bendrą šeimos gyvenimą, netaikomos tos pačios bendrosios jungtinės nuosavybės teise galimo priklausyti turto padalijimo taisyklės. Taip pat neatsiranda paveldėjimo teisė pagal įstatymą.

Darbo teisėje taip pat esama aiškių skirtumų. Darbo kodekse šeimos nariams numatyta galimybė gauti tam tikras išmokas, susijusias su darbuotojo ar tarnautojo mirtimi ar negalia. Darbo kodekse numatyta, kad, darbuotojui mirus, jam priklausantis darbo užmokestis ir kitos sumos išmokamos šeimos nariams arba tiems asmenims, kurie jį laidojo, ne vėliau kaip per tris darbo dienas pristačius mirties faktą patvirtinantį dokumentą. Nors Darbo kodekse nepateiktas šeimos narių apibrėžimas, manytina, kad valstybės institucijų požiūriu šeimos nariais nebūtų laikomi tos pačios lyties partneriai, nors, mano nuomone, juos turėtų apimti ši sąvoka. Tokį požiūrį, matyt, patvirtintų ir galiojantys socialinės apsaugos srities įstatymai. Štai Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme (kaip ir Valstybės tarnybos įstatyme) mirusiojo šeimos nariais laikomi jo sutuoktinis, nepilnamečiai vaikai arba įvaikiai (tam tikro amžiaus), tėvas (įtėvis) ir motina (įmotė), kurie turi teisę gauti socialinio draudimo išmokas, tarkim, įvykus nelaimingam atsitikimui. Matome, tokia teisė suteikiama tik sutuoktiniui. Lygiai taip pat numatyta ir Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme, kuriame šeimos nariais laikomi sutuoktinis, vaikas (įvaikis), motina (tėvas), įmotė (įtėvis). O štai Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatyme numatyta, kad bendrai gyvenančiais asmenimis laikomi sutuoktiniai ir jų vaikai (įvaikiai) iki 18 metų, susituokęs asmuo, su kuriuo teismo sprendimu dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium yra likę gyventi jų nepilnamečiai vaikai (įvaikiai), arba vienas iš tėvų ir jo vaikai (įvaikiai) iki 18 metų, *neįregistravę santuokos ir bendrą ūkį tvarkantys pilnamečiai ar veiksniais pripažinti nepilnamečiai vyras ir moteris ir jų vaikai (įvaikiai) iki 18 metų*. Taigi matome, kad šiame įstatyme yra minimi ir santuokos neįregistravę asmenys, tačiau tik skirtingos lyties. Panašiai yra ir kituose socialinės sau-

gos įstatymuose, kuriuose tos pačios lyties partneriai nepriskiriami nei prie šeimos narių, nei prie bendrai gyvenančių asmenų, nelygu koks terminas kokiame įstatyme vartojamas.

Tos pačios lyties asmenys, gyvenantys šeimos gyvenimą, neturi teisių ir garantijų, palyginti su skirtingos lyties asmenimis, pagal atitinkamus mokesčių įstatymus, taip pat pagal baudžiamojo proceso įstatymus, Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą.

Kita vertus, reikia turėti omenyje, kad pačiai valstybei nėra gerai, kai tos pačios lyties asmenys, nors jie tam tikrą (net ir ilgą) laiką gyvena šeimos gyvenimą, pagal tam tikrų įstatymų normas nebūtų laikomi šeimos nariais ar artimai susijusiais asmenimis. Juk gali būti taip, kad tokios įstatymo normos galėtų būti aiškinamos ir kaip apimančios ir tos pačios lyties asmenis kaip partnerius. Tačiau paradoksali situacija būtų, jei valstybė, nesuteikdama jokios teisinės apsaugos tos pačios lyties asmenų šeimoms, savo naudai aiškintų įstatymų normas kaip nustatančias tam tikras pareigas tokiems asmenims. Pvz., valstybei pačiai būtų svarbu laikyti tos pačios lyties asmenis artimai susijusiais asmenimis ar šeimos nariais pagal Finansų įstaigų įstatymą, Pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymą, Privačių ir viešųjų interesų derinimo įstatymą, Vertybinių popierių rinkos įstatymą ir kitus įstatymus, kuriuose numatytos tam tikros pareigos ir prezumpcijos dėl artimai susijusių asmenų ar šeimos narių.

Šie pavyzdžiai rodo, kad yra pakankamas pagrindas laikyti, jog tos pačios lyties asmenys dėl jų seksualinės orientacijos ir lyties yra diskriminuojami šeimos teisės srityje, o kartu tinkamai neužtikrinama jų teisė į privatų gyvenimą.

Baigdamas analizuoti šį klausimą, trumpai paminėsiu ir Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus, kuriais remdamasi ji privalo suteikti teisinę apsaugą tos pačios lyties asmenų šeimoms.

Pirmiausia tam, kaip minėta, Lietuvos Respubliką įpareigoja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnis. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra išaiškinęs, kad tais atvejais, kai valstybės turi ribotą galimybę elgtis savo nuožiūra, įskaitant atvejus, kai nevienodai elgiamasi dėl seksualinės orientacijos, proporcingumo principas ne tik reikalauja, kad pasirinkta priemonė būtų tinkama tikslui realizuoti, bet ir tai, kad siekiant tikslo tam tikrų kategorijų žmonių išskyrimas būtų būtinas⁶⁸. Tikslas apsaugoti tradicinę šeimą yra gana abstraktus, ir to nepakanka, kad tos pačios lyties

⁶⁸ *Karner v. Austria* sprendimas, par. 40–41.

asmenims būtų apskritai atsisakoma suteikti teisinę apsaugą šeimos teisėje. Šiandien Europos konsensusas yra toks, kad žmogaus teisės negali būti aukojamos dėl abstraktaus intereso. Nekalbame kol kas apie visų suteiktinių teisių apimtį, gali būti tam tikrų išimčių (pvz., įvaikinimo klausimai galėtų būti sprendžiami visai atsietai ir vėliau), tačiau apskritai tos pačios lyties asmenų nepripažinti šeima ir nesuteikti jokios teisinės apsaugos iš esmės teisingumo požiūriu negalima. Pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo nagrinėtoje byloje *E. B. v. France teisėja Loucaides* atskirojoje nuomonėje pasakė, kad homoseksualūs asmenys, kaip ir bet kurie kiti, turi teisę būti savimi ir dėl savo seksualinės orientacijos neturėtų tapti diskriminavimo objektais, be to, kad šių asmenų teises galima ginti ir neįteisinant jų santuokų, t. y. kitais, alternatyviais būdais, pvz., pripažįstant jiems tokias pat kaip ir sutuoktiniams socialines, turtines ir kitas panašaus pobūdžio teises.

Lietuvą taip pat įpareigoja ES Pagrindinių teisių chartija, kurioje įtvirtintos pagrindinės teisės, kylančios iš visoms ES valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų ir tarptautinių įsipareigojimų, šios chartijos 7 straipsnis numato teisę į privatų ir šeimos gyvenimą, 9 straipsnis – teisę tuoktis ir kurti šeimą, 21 straipsnis – diskriminacijos draudimą dėl seksualinės orientacijos, 45 straipsnis – teisę laisvai judėti. ES Pagrindinių teisių chartija apima visas šeimos kūrimo formas, tačiau nustato, kad teisę tuoktis ir teisę sukurti šeimą garantuoja šių teisių įgyvendinimą reglamentuojantys nacionaliniai įstatymai. Atitinkamai ji nei draudžia, nei įpareigoja suteikti santuokos statusą tos pačios lyties žmonių sąjungoms⁶⁹. Tačiau, analizuojant ES teismų praktiką dėl kai kurių socialinės apsaugos srities ES teisės aktų, nesunku suvokti, kad Lietuva turės pripažinti tokias pačias socialines garantijas, kokios taikomos ir kitose valstybėse narėse pagal ES teisės aktus ir juos įgyvendinančius nacionalinius įstatymus, nesvarbu, ar tos pačios, ar skirtingos lyties šeimos santykių subjektams tai bus taikoma. Tas pat pasakytina ir apie laisvą, nediskriminuojant pagal seksualinę orientaciją, asmenų judėjimą vidaus rinkoje. 2004 m. direktyva 2004/38/EB dėl ES piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje šeimos nariais pripažįsta ne tik sutuoktinius, bet ir partnerius, sudariusius registruotą partnerystę⁷⁰, ji taikytina ir tos

pačios lyties asmenims. Lietuvos Respublikos įstatyme dėl užsieniečių teisinės padėties ES valstybės narės piliečio šeimos nariai yra sutuoktinis arba asmuo, sudaręs partnerystės sutartį, vaikai (įvaikiai) iki 21 m., įskaitant sutuoktinio arba asmens, sudariusio partnerystės sutartį, vaikus (įvaikius) iki 21 m., ES valstybės narės piliečio, sutuoktinio ar asmens, sudariusio partnerystės sutartį, išlaikomi giminaičiai. Taigi įstatyme nėra kalbama apie asmens lytį, todėl šeimos nariais turėtų būti laikomi ir tos pačios lyties partneriai. Tačiau čia ir keiškiausia tai, kad Lietuvos Respublika kitų ES valstybių narių tos pačios lyties asmenims turi užtikrinti garantijas, išplaukiančias iš direktyvos, kuri turi būti įgyvendinta Lietuvoje, o mūsų valstybės piliečiams – tos pačios lyties šeimos nariams – apskritai nesuteikiama teisinė apsauga.

Taip pat paminėti rekomendacinio pobūdžio teisės aktai, kurie ragina ES valstybes narys priimti atitinkamus teisės aktus ir užkirsti kelią diskriminacijai, kurią patiria tos pačios lyties partneriai, sprendami paveldėjimo, disponavimo nuosavybe, gyvenamojo ploto nuomos, pensijų, mokesčių, socialinės apsaugos ir kitus klausimus⁷¹.

Išvados

Pripažindamas šeimos formų įvairovę šiuolaikinėje visuomenėje, Europos Tarybos Ministrų Komitetas 1994 m. lapkričio 22 d. priėmė rekomendaciją „Dėl nuoseklios ir integruotos šeimos politikos“. Šiame dokumente buvo pabrėžta, kad šeima lieka fundamentaliu visuomenės vienetu ir turi daugiausia įtakos visuomenės socializacijos procese. Tačiau šeimos politika turi atsižvelgti į šeimos formų įvairovę ir jų specifinius poreikius. Todėl šeimos teisė negali nereaguoti į šiuos pokyčius visuomenėje, o tokie pokyčiai teisėje apibūdinami kaip perėjimas nuo statuso į sutarimą ir santykius.

Bendroji tendencija ir kryptis būtų tokia, kad šeimos teisės politiką Lietuvoje reikėtų konstruoti pagal Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus bei socialinę realybę. Valstybė turi vykdyti nuoseklią ir integruotą šeimos teisės politiką, negali nereaguoti į šeimos gyvenimo formų įvairovę ir jų specifinius poreikius, eliminuodama diskriminacinius elementus.

Atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu Lietuvos Respublikoje nėra specialiai reglamentuoti tos pačios lyties asmenų šeimos teisiniai santykiai, taip pat tos pačios

69 Europos konvento prezidiumo su pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai. OL, 2007 C 303, p. 12.

70 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Europos Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl ES piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir panaikinanti direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB. OL, 2004 L 158/77, p. 46.

71 2006 m. sausio 18 d. Europos Parlamento rezolucija dėl homofobijos Europoje. OL, 2006 C 287E, p. 179-181; JT Žmogaus teisių tarybos rezolucija, smerkianti gėjų, lesbiečių ir transseksualių diskriminaciją (2011 06 17); Europos Tarybos Žmogaus teisių komisaro ataskaita dėl diskriminavimo seksualinės orientacijos bei lyties tapatybės pagrindu Europoje (2011 06 23).

lyties asmenų šeimos nariams nesuteikiamos tokios teisės, kurias turi skirtingos lyties asmenys, laikytina, kad tos pačios lyties asmenys yra diskriminuojami dėl jų seksualinės orientacijos. Tai prieštarauja teisinės valstybės teisingumo ir lygiateisiškumo principams. Taip pat pripažintina, kad Lietuva nevykdo pirmiau minėtų tarptautinių įsipareigojimų pripažinti tos pačios lyties asmenims teisinę apsaugą.

Lietuvos Respublikoje turėtų būti apsisprendžiama, kokia forma suteikti tos pačios lyties asmenų šeimoms teisinę apsaugą. Laikant atskaitos tašku tai, kad pagrindas šeimos santykiams yra ne formalizuotas, o vidaus laisve pagrįstas įsipareigojimas, t. y. faktinis šeimos gyvenimas, tarpusavio įsipareigojimų prisiėmimas, lojalumas, pagarba, teigtina, kad pats svarbiausias uždavinys nėra numatyti tos pačios lyties asmenims santykių formalizavimo pagrindą – santuoką ar partnerystę. Tikėtina, kad Lietuvos Respublikoje greitai laiku nebus įteisintos tos pačios lyties asmenų santuokos, todėl realiau sakyti, kad valstybė turėtų įteisinti arba registruotas partnerystės modelį, arba „įstatyminės“ partnerystės modelį, pagal kurį teisinė apsauga pradeda galioti šeimoms, kurių nariai gyvena bendrą šeiminių gyvenimą tam tikrą laiką (pvz., trejus metus) ir vykdo įsipareigojimus, analogiškus sutuoktinių įsipareigojimams.

Atkreiptinas dėmesys, kad 2011 m. pabaigoje Teisingumo ministerijos parengtame Civilinio kodekso pakeitimų įstatymo projekte buvo numatyti tik skirtingos lyties asmenų partnerystės santykiai. Taigi, žengus vieną žingsnį, kol kas nebuvo žengtas antras žingsnis tos pačios lyties asmenų partnerystės reguliavimo link. Manytina, kad šiame įstatymo projekte būtina tapačiai reguliuoti ir tos pačios lyties asmenų šeimos santykius. Šeiminiai santykiai tarp partnerių, neįregistravus santuokos, privalo būti reglamentuojami pirmiausia siekiant užtikrinti partnerių tarpusavio santykių aiškumą bei stabilumą, siekiant išvengti silpnesniojo partnerio diskriminavimo ir jo turtinių bei asmeninių neturtinių teisių pažeidimo, taip pat partnerių nepilnamečių vaikų, šiems esant, teisių bei teisėtų interesų apsaugą. Jeigu būtų numatyta tik registruota partnerystė, tai neužtikrintų teisės taikymo aiškumo, kadangi tokiu atveju vis tiek išliktų akivaizdi, vertinant šeimos teisės aspektu, teisinio reglamentavimo spraga – teisiškai santykiai tarp asmenų, faktiškai gyvenančių šeimos gyvenimą, būtų reglamentuoti tik bendrosiomis daiktinės teisės bei prievolės teisės normomis. Registruotos partnerystės modelis neatitiktų realiai visuomenėje egzistuojančių santykių ir apimtų tik dalį faktinio bendro gyvenimo (tiek tos pačios lyties, tiek skirtingos lyties asmenų) santykių.

Nors tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimo teisinė apsauga Lietuvoje kol kas yra mažai tikėtina, turint omenyje tiek konservatyviosios politikos, tiek religijos, tiek homofobiškos visuomenės neigiamą požiūrį, tai nereiškia, kad apie tos pačios lyties asmenų teisę į šeimos gyvenimą nereikia diskutuoti arba kad Lietuvos Respublika, remdamasi minėtais reiškiniais, gali nevykdyti pagal tarptautinę ir ES teisę priimtų įsipareigojimų. Šie įsipareigojimai saisto valstybę nepateisinamai ilgai delsus pagaliau pripažinti tos pačios lyties asmenims reikalingą šeimos gyvenimo teisinę apsaugą. Manytina, kad abstrakti moralinė vertybė neturėtų būti svarbesnė šių dienų teisei demokratinei valstybei už tai, kad tam tikros socialinės grupės žmonės laikomi nelygiais universalių teisių apimtimi. Antraip jie niekada nebus lygūs savo orumu, o tai, viena vertus, neatitiktų nei deklaruojamo konstitucinio lygiateisiškumo, kita vertus, stigmatizuotų visuomenės dalį pagal jos narių seksualinę orientaciją. Konstitucija yra gyvas organizmas, ir jos aiškinimas turi atspindėti ir besikeičiančius visuomeninius santykius, ir bendrą tarptautinės bendrijos konsensusą, ji turi būti instrumentu, suteikiančiu individams teisę priešintis daugumos valiai, jeigu ši prieštarauja jo, kaip individo, tapatybei, saviraiškai, be kita ko, ir šeimos gyvenimui.

Valstybė turi vykdyti pozityvią pareigą pripažinti ir užtikrinti teisę į privatų šeimos gyvenimą, o kartu gerbti šeimos gyvenimo autonomiją. Šiandien yra bendras Europos konsensusas pripažinti bei saugoti ir tos pačios lyties asmenų šeimą, – nebūtinai teisę į santuoką, bet pripažinus šeimos gyvenimo formų įvairovę suteikti teisinę apsaugą ir gyvenantiems bet kokia bendro šeimos gyvenimo forma asmenims. Pagaliau bendras konsensusas ir Europos viešosios tvarkos elementas yra pliuralizmo ir žmogaus teisių užtikrinimas, įvairių socialinių grupių harmoningos įterpties į visuomenę siekis. Viena vertus, šių pareigų nevykdymu pirmiausia pažeidžiamos privačių asmenų teisės, kita vertus, tai ir pačiai valstybei nėra naudinga, pirmiausia dėl to, kad, kaip minėta, paliekama viešojo intereso spragų, antra, ugdomas tam tikras nepasitikėjimas pačia valstybe.

Šaltiniai

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2000 m. gruodžio 6 d., 2002 m. rugsėjo 19 d., 2002 m. spalio 23 d. ir 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimai.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas 1979 m. birželio 13 d. byloje *Marckx v. Belgija*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas

- 1986 m. gruodžio 18 d. byloje *Johnston ir kt. v. Airija*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
1988 m. gegužės 28 d. byloje *Berrehab v. Nyderlandų Karalystė*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
1992 m. gegužės 19 d. byloje *Kerkhoven and Hinke v. Netherlands*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
1992 m. gruodžio 16 d. byloje *Niemietz v. Germany*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
1994 m. gegužės 26 d. byloje *Keegan v. Airija*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
1994 m. spalio 27 d. byloje *Kroon ir kt. v. Nyderlandų Karalystė*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
1997 m. balandžio 22 d. byloje *X, Y ir Z v. Jungtinė Karalystė*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
1999 m. gruodžio 21 d. byloje *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
2000 m. liepos 13 d. byloje *Elsholz v. Vokietija*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
2002 m. lapkričio 5 d. byloje *Yousef v. Nyderlandų Karalystė*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
2003 m. liepos 24 d. byloje Nr. 40016/98, *Karner v. Austria*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
2004 m. birželio 1 d. byloje *Lebbink v. Nyderlandų Karalystė*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
2004 m. spalio 21 d. byloje *I. ir U. v. Norvegija*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
2006 m. balandžio 12 d. byloje *Stec and others v. United Kingdom*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
2008 m. sausio 22 d. byloje *E. B. v. France*.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
2010 m. birželio 24 d. byloje *Schalk ir Kopf v. Austrija*.
- EJCL, vol. 4.2, 2000.
- VAN DIJK, P., VAN HOFF, G. J. H. *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. Netherlands, 1990.
- EEKELAAR, J. *Family law and personal life*. Oxford university press, 2006.
- EEKELAAR, J., NHLAPO, T. *The Changing Family: Family Forms and Family Law*. Hart Publishing, 1998.
- HARRIS-SHORT, S., MILES, J. *Family Law*. Text, Cases and Materials. New York, 2007.
- HART, H. L. A. *Immorality and Treason*, in: *The Philosophy of Law / Ed. by R. M. Dworkin*. New York, 1977.
- MAXWELL, N. G. *Same-Sex Relationships in Comparative Perspective: The Laws of Europe, Canada, and the United States*. 2008.
- MIKELĖNAS, V. *Šeimos teisė*. Vilnius, 2009.
- MIZARAS, V. *Teisė į šeimos gyvenimą: konstituciniai ir civiliniai teisiniai aspektai*, in: *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Liber Amicorum J. Prapiesčiui*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2012, p. 363–365.
- MONDIMORE, F. M. *Homoseksualizmo prigimties istorija*. Vilnius, 2000.
- SCHWENZER, I. *Grundlinien eines modernen Familienrechts aus rechtsvergleichenden Sicht*, in: *RabelZ Bd. 71 (2007)*, p. 705.
- The Philosophy of Law. An Encyclopedia / Ed. by Ch. B. Gray*. Vol. 2, New York, 1999.

Literatūra

- AGELL, A. *Should and Can Family Law Influence Social Behaviour?* in: EEKELAAAR, J. and THANDABUTU, N. *The Changing Family: International Perspectives on the Family and Family Law*. Oxford, 1998.
- ANTOKOLSKAIA, M. V. *The Process of Modernisation of Family Law in Eastern and Western Europe*. Difference in Timing, Resemblance in Substance.

LIETUVOS RESPUBLIKOS OPERATYVINĖS VEIKLOS ĮSTATYMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS KONTEKSTE

Remigijus Merkevičius

Įvadas

Viešajame diskurse (tiek profesionaliame – ekspertų, tiek politiniame – sprendimus priimančių asmenų, tiek kasdiniame buitiniame) nusikalstamų veikų atskleidimas, jas padariusių asmenų nustatymas, nusikalstamo elgesio persekiojimas ir įrodinėjimas įprastai analizuojamas *baudžiamojo proceso* kontekste: aptariamos *procesinės* tyrimo galimybės, vertinamas baudžiamojo proceso įstatyme numatytų *procesinių* tyrimo veiksmų ar priemonių efektyvumas, perskirstoma *procesinė* kompetencija (*procesiniai* įgaliojimai), kritikuojama *procesinio* tyrimo trukmė etc. Tačiau vien tik tokia diskusija nei veiksmingos baudžiamosios justicijos užtikrinimo, nei juo labiau į baudžiamąjį procesą įtrauktų asmenų teisių apsaugos požiūriu nėra racionali ir netgi korektiška. Joje nesąmoningai pamirštama, o gal sąmoningai ignoruojama ar net slepiama, kad didelė dalis (o pagal atskiras nusikalstamų veikų kategorijas – netgi lemianti dalis) asmenį įkaltinančios įrodomosios informacijos Lietuvoje surenkama ne pagal kontinentinės Europos valstybėms tradicinį baudžiamąją teiseną reglamentuojantį kodifikuotą įstatymą – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą (toliau – Baudžiamojo proceso kodeksas arba BPK), o pagal sovietiniu paveldu dvelkiantį Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymą

(toliau – Operatyvinės veiklos įstatymas arba OVĮ)¹. Vaizdžiai tariant, ne Baudžiamojo proceso kodeksas, o Operatyvinės veiklos įstatymas dažniausiai yra tas pagrindinis įstatymas, pagal kurį Lietuvoje renkama, fiksuojama ir kaupiama asmenį įkaltinanti faktinė

¹ Operatyvinės veiklos įstatymas *operatyvinei veiklai* kelia daugybę uždavinių: nusikalstamų veikų prevencija ir išaiškinimas, nusikalstamas veikas rengiančių, darančių ar padariusių asmenų nustatymas, asmenų apsauga nuo nusikalstamo poveikio, valstybės paslaptį apsauga, kitų valstybių specialiųjų tarnybų veiklos tyrimas etc. Pagal Operatyvinės veiklos įstatymą *operatyvinės veiklos objektai* yra ne tik rengiamos, daromos ar padarytos nusikalstamos veikos ar tokias veikas rengiantys, darantys ar padarę asmenys, bet ir įvairūs kiti įvykiai, reiškiniai ar situacijos, neturindios ryšio su konkrečiomis nusikalstamomis veikomis: pvz., asmenų aktyvūs veiksmai neutralizuojant operatyvinę veiklą ar įterpiant nusikalstamų struktūrų narius į teisėsaugos ar kitas valdžios institucijas, kitų valstybinių specialiųjų tarnybų veikla bei kiti su valstybės saugumu susiję asmenys ir įvykiai (OVĮ 3 str. 2 d.). Pagal OVĮ 3 straipsnio 1 dalį *operatyvine veikla* laikoma „operatyvinės veiklos subjektų vieša ir slapta žvalgybinio pobūdžio veikla, kuri vykdoma OVĮ nustatyta tvarka“. Taigi *per definitionem operatyvine veikla* laikoma ir tokia veikla, kuri neturi nieko bendro su nusikalstamų veikų išaiškinimu ar nusikalstamas veikas padariusių asmenų nustatymu, o kuria, pvz., užtikrinamas operatyvinės veiklos subjektų saugumas ar tiriami kitų valstybių specialiųjų tarnybų veikla. Jau vien iš aukščiau pateiktų definicijų matyti, jog *operatyvinės veiklos objektai* yra iš esmės skirtingi tiek pagal savo esmę, tiek pagal turinį ir tikslus, tiek tikriausiai pagal bet kuriuos kitus svarbesnius kriterijus. Atsižvelgiant į tai, šiame straipsnyje aptariant Operatyvinės veiklos įstatymą ar operatyvinę veiklą, vartojant sąvoką „operatyvinė veikla“, omenyje turima ne visa operatyvinė veikla *per se*, o tik vienas operatyvinės veiklos aspektas – tik tokia pagal Operatyvinės veiklos įstatymą vykdoma veikla, kuria siekiama išaiškinti rengiamas, daromas ar padarytas nusikalstamas veikas ar nustatyti tokias veikas rengiančius, darančius ar padariusius asmenis. Taip pat dažniausiai turimi omenyje tik tokie į nusikalstamų veikų ar jas padariusių asmenų atskleidimą nukreipti operatyvinės veiklos metodai, veiksmai ir priemonės, kuriomis skverbiama į asmens privatumą. Kita vertus, analizuojant Operatyvinės veiklos įstatymo konstitucingumą, toks susisaurinimas gal ir nėra visiškai pagrįstas tuo požiūriu, jog pats faktas, kad viename įstatyme reglamentuojami veiksmai, kuriuos atlikti leidžiama skirtingiems subjektams, siekiant skirtingų tikslų, tačiau esant tiems patiems pagrindams, jau kelia abejonių šio įstatymo konstitucingumu *teisinio apibrėžtumo* ir *ašikumo* požiūriu. Palyginimui žr. taip pat GODA, G. *Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos* // Teisė, 2006, t. 58, p. 76–79.

informacija. Baudžiamojo proceso kodeksui paliekamas tarnaitės vaidmuo – pagal Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintas procesines taisykles viso labo tik patikrinama ir procesine forma papildomai įforminama tai, kas iš esmės buvo surinkta pagal Operatyvinės veiklos įstatymą. Kadangi Lietuvoje nėra kaupiama ar viešai prieinama informacija ir nėra viešai publikuoti tyrimų, kiek baudžiamųjų procesų pradama prieš tai atlikus operatyvinių tyrimą, kokį įrodomąjį svorį bendrame įrodinėjimo kontekste užima operatyvinio tyrimo metu gauta faktinė informacija, pagrindžiant aukščiau daromas išvadas remiamasi asmenine patirtimi vykdant įtariamųjų (kaltinamųjų) gynėjo funkcijas baudžiamuosiuose procesuose (išskirtinai procesuose dėl nusikalstamų veikų valstybės tarnybai ir finansiniams interesams) bei autoriais, kurie skelbia operatyvinės veiklos svarbą. Pvz., V. Andrejevas, užsibrėžęs tikslą išanalizuoti operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykį, apklausė praktinius darbuotojus – „policijos bei valstybės sienos apsaugos tyrėjus“, iš kurių net 68,5 proc. atsakė, jog „ikiteisminį tyrimą pagal operatyvinę informaciją“ pradeda „dažnai“ (50 proc.) arba „labai dažnai“ (18,5 proc.)². Be išsamesnės analizės ir platesnės argumentacijos tiesiog pabrėždamos operatyvinės veiklos naudą ir būtinybę, V. Andrejevas rašo, jog „vien procesiniais veiksmais nusikaltimus atskleisti ir juos kvalifikuoti tirti yra labai sunku, o kartais net ir neįmanoma“, „negalima nematyti vis didėjančios operatyvinės veiklos metodais gaunamų duomenų svarbos ir reikšmės kovojant su organizuotu nusikalstamumu“³, „dar kartą“ įžvelgia, kad „neįmanoma arba labai sunku gauti įrodymus oficialiais ar kitokiais metodais“⁴. Į operatyvinės veiklos mastą (šios tyrimo formos paplitimą bendrame nusikalstamų veikų tyrimo kontekste) bei operatyvinio tyrimo metu gautų duomenų reikšmę įrodinėjant konkretaus asmens nusikalstamą veiką ir kaltę dėmesį atkreipia ir operatyvinę veiklą įvairiais aspektais tyrinėję teisės mokslininkai, tarp kurių atskirai paminėtini D. Žilinskas⁵, G. Goda⁶, K. Šimkus⁷, P. Tarasevičius⁸, E. Lipnickas⁹, S. Mulevičius ir D. Petrošius¹⁰.

Apskritai paėmus Lietuvos teisės mokslininkai gana noriai ir aktyviai analizuoja su operatyvine veikla ir jos reglamentavimu susijusią problematiką: teisės doktrinoje atskleistas operatyvinės veiklos teorinis identitetas¹¹, pabrėžtas psichologinių žinių¹² ir etikos bei moralės principų laikymasis¹³, mėginta nubrėžti ribą tarp operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo¹⁴, išanalizuota operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo specifika¹⁵, plačiai diskutuoti atskiri operatyvinio tyrimo metodai (veiksmai)¹⁶ ir jų legalumo ribos¹⁷, atkreiptas dėmesys į platesnes techninių priemonių panaudojimo¹⁸, o ir apskritai į operatyvinio tyrimo¹⁹ galimybes ir t. t. Tikriausiai dėl vis dar „slaptumo žymų“ neprarandancio operatyvinės veiklos ir jos teisinio reglamentavimo pobūdžio panašius mokslinio tyrimo objektus renkami ir užsie-

2 Plačiau žr. ANDREJEVAS, V. *Profesionalus operatyvinis tyrimas – ikiteisminio tyrimo garantas* // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka, Nr. 6, p. 31.
 3 ANDREJEVAS, V. *Profesionalus operatyvinis tyrimas – ikiteisminio tyrimo garantas* // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka, Nr. 6, p. 22.
 4 ANDREJEVAS, V. *Profesionalus operatyvinis tyrimas – ikiteisminio tyrimo garantas* // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka, Nr. 6, p. 34.
 5 ŽILINSKAS, D. *Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema* // Jurisprudencija, 2003, t. 49 (41), p. 54–64.
 6 GODA, G. *Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos* // Teisė, 2006, t. 58, p. 70–83.
 7 ŠIMKUS, K. *Elektroninės žvalgybos teisinis reguliavimas užsienio valstybėse* // Jurisprudencija, 2005, t. 76 (68), p. 113–120.
 8 TARASEVIČIUS, P. *Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis* // Jurisprudencija, 2003, t. 49 (41), p. 65–75.

9 LIPNICKAS, E. *Kriminalistinis neviešų tyrimo veiksmų integracijos į Lietuvos baudžiamąjį procesą vertinimas* // Jurisprudencija, 2005, t. 76 (68), p. 26–34.
 10 MULEVIČIUS, S., PETROŠIUS, D. *Etiniai moraliniai operatyvinės veiklos aspektai* // Jurisprudencija, 2005, t. 76 (68), p. 70–76. PETROŠIUS, D. *Operatyvinės veiklos įstatymo raida žmogaus teisių apsaugos kontekste* // Jurisprudencija, 2004, t. 63 (55), p. 126–138. PETROŠIUS, D. *Informacinis karas ir jo galimybė operatyvinėje veikloje* // Jurisprudencija, 2002, t. 36 (28), p. 113–121.
 11 ŠIMKUS, K., TARASEVIČIUS, P. *Operatyvinės veiklos teorinis identitetas* // Jurisprudencija, 2002, t. 27 (19), p. 100–107; ŽILINSKAS, D. *Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema* // Jurisprudencija, 2003, t. 49 (41), p. 54–64.
 12 ŠIMKUS, K. *Psichologijos žinių taikymo operatyvinėje veikloje problematika* // Jurisprudencija, 2001, t. 23 (15), p. 232–238.
 13 MULEVIČIUS, S., PETROŠIUS, D. *Etiniai moraliniai operatyvinės veiklos aspektai* // Jurisprudencija, 2005, t. 76 (68), p. 70–76.
 14 TARASEVIČIUS, P. *Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis* // Jurisprudencija, 2003, t. 49 (41), p. 65–75; ANDREJEVAS, V. *Profesionalus operatyvinis tyrimas – ikiteisminio tyrimo garantas* // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka, Nr. 6, p. 22–39; LIPNICKAS, E. *Kriminalistinis neviešų tyrimo veiksmų integracijos į Lietuvos baudžiamąjį procesą vertinimas* // Jurisprudencija, 2005, t. 76 (68), p. 26–34. Šis operatyvinės veiklos aspektas plačiai diskutuotas ir 2006 m. gegužės 26 d. Lietuvos Respublikos Seimo Operatyvinės veiklos parlamentinės kontrolės komisijos organizuotoje konferencijoje – diskusijoje „Būti ar nebūti: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje“ (plačiau žr. internete: http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=52728p_k=1.html (prisijungta 2012 06 27)).
 15 TARASEVIČIUS, P. *Esminės operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo reglamentavimo poįstatyminiai teisės aktai problemos* // Jurisprudencija, 2005, t. 75 (67), p. 76–82.
 16 ŠIMKUS, K. *Nusikalstamos veikos imitacijos modelio ir slaptosios operacijos vieta operatyvinėje veikloje* // Jurisprudencija, 2003, t. 42 (34), p. 57–67; ŠIMKUS, K. *Elektroninės žvalgybos teisinis reguliavimas užsienio valstybėse* // Jurisprudencija, 2005, t. 76 (68), p. 113–120; LATAUSKIENĖ, E., MATULIENĖ, S. *Kontroliuojamasis gabenimas – „de lege lata“, procesinė prievartos priemonė – „de lege ferenda“* // Jurisprudencija, 2006, t. 1 (79), p. 59–64; ŠTITILIS, D. *Privataus gyvenimo elektroniniuose ryšiuose ribojimas nusikaltnių tyrimo tikslais* // Jurisprudencija, 2006, t. 9 (87), p. 69–75; TARASEVIČIUS, P. *Kai kurių Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintų sąvokų interpretavimo problemos* // Jurisprudencija, 2007, t. 2 (92), p. 18–27.
 17 GODA, G. *Agento provokatoriaus veikla ir žmogaus teisė į sąžiningą procesą* // Teisė, 2000, t. 37, p. 34–43; GODA, G. *Nusikalstamos veikos imitacijos modelio kaip teisėto tyrimo veiksmo atskyrimas nuo draudžiamo provokavimo daryti nusikalstamą veiką* // Teisė, 2009, t. 73, p. 7–23; ŠTARIENĖ, L. *The Limits of the Use of Undercover Agents and the Right to a Fair Trial Under Article 6(1) of the European Convention on Human Rights* // Jurisprudencija, 2009, t. 3 (117), p. 263–284.
 18 BELEVIČIUS, L. *Techninių priemonių panaudojimo triant nusikaltnius teisinis reglamentavimas* // Jurisprudencija, 2002, t. 29 (21), p. 72–85.
 19 ŠTITILIS, D. *IP telefonija – išsūkis elektroninių ryšių kontrolės, siekiant iširti nusikaltnius, teisiniui reguliavimui* // Jurisprudencija, 2009, t. 1 (1), p. 205–221; PANOMARIOVAS, A. *Zvalgybinė veikla ir zvalgybinės informacijos panaudojimas tiriant nusikalstamas veikas: „de lege lata – de lege ferenda“* // Jurisprudencija, 2009, t. 4 (4), p. 279–294.

nio šalių (žinoma, tų šalių, kuriose vis dar egzistuoja toks fenomenas kaip *operatyvinė veikla*) mokslininkai – mokslinėse publikacijose dominuoja bendrieji operatyvinės veiklos klausimai²⁰ arba operatyvinio tyrimo metu gautų duomenų panaudojimo baudžiamajame procese problematika²¹.

Dauguma aukščiau trumpai paminėtų ir kitų (atskirai neįvardytų) mokslinių studijų iš esmės paremtos praktine operatyvinės veiklos kaip savarankiškos nusikalstamų veikų tyrimo teisinės formos nauda (siekiama mokslškai pagrįsti platesnes jos panaudojimo galimybes), visiškai neabejojant (juo labiau – neinvestuojant) pačios operatyvinės veiklos *per se* ar atskirų operatyvinio tyrimo metodų legitimumo. Tokią mokslinę laikyseną iš dalies lemia (galbūt ir pateisina) situacijos sudėtingumas – fundamentalesnės diskusijos rezultatai gali ne tik šokiruoti, bet netgi paralyžiuoti šiuo metu įprastą, nusistovėjusią baudžiamąją justiciją. Tad nors Operatyvinės veiklos įstatymą žmogaus teisių apsaugos kontekste analizuoja ir D. Petrošius²², tačiau tikriausiai tik vienintelis G. Goda motyvuotai ir neabejotinai pagrįstai kelia principinį – Operatyvinės veiklos įstatymo konstitucingumo klausimą: tą jis darė skaitydamas pranešimą 2006 m. gegužės 26 d. Lietuvos Respublikos Seimo Operatyvinės veiklos parlamentinės kontrolės komisijos organizuotoje konferencijoje – diskusijoje „Būti ar nebūti: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje“, o išsamiau savo poziciją pristatė moksliniame straipsnyje „Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos“²³.

Šiame straipsnyje tęsiamas G. Godos pradėtas mokslinis tyrimas ir, apžvelgus Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją atskleidžiant nusikalstamų veikų tyrimo procese taikomas prievartos priemonių, kuriomis skverbiamasi į asmens privatumą, legitimumo sąlygas, išskiriami konkretūs konstituciniai argumentai, verčiantys abejoti (bent jau diskutuoti) tiek paties Operatyvinės veiklos įstatymo, tiek pagal šį įstatymą atliekamos tiriamosios veiklos (asmenį įkaltinančios faktinės informacijos rinkimo, fiksavimo, kaupimo ir naudojimo) konstitucingumu. Straipsnyje pristatomas tyrimas ir daromos išvados

grindžiamos įprastais teisės normų tikrojo turinio suvokimo ir bendraisiais loginio pažinimo metodais.

Konstitucinė asmens privatumo samprata ir sąlygos, leidžiančios jį riboti

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 22 straipsnyje nurodyta, kad žmogaus *privatus gyvenimas yra neliečiamas; neliečiami yra ir asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu bei kitoks susižinojimas; informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu* ir tik pagal įstatymą; *įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeiminių gyvenimą, kėsinosi į jo garbę ir orumą.*

Sekant Konstitucinio Teismo jurisprudencija, *privatus žmogaus gyvenimas* – tai individo asmeninis gyvenimas: gyvenimo būdas, šeiminių padėtis, gyvenamoji aplinka, santykiai su kitais asmenimis, individo pažiuos, įsitikinimai, įpročiai, jo fizinė bei psichinė būklė, sveikata, garbė, orumas etc.²⁴. Konstitucijos 22 straipsnyje postuluojamas *žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumas* suponuoja *teisę į privatumą*, kuri apima privatų (asmeninį²⁵), šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją²⁶ etc. Materialioju (turinio) požiūriu apibrėždamas *privatumo (privataus gyvenimo)* kaip konstitucinės vertybės sampratą, Konstitucinis Teismas iš esmės naudojasi šių konstitucinių kategorijų apibrėžimais, pateiktais Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje²⁷.

Pagal Konstituciją žmogaus *teisė į privatumą*, kaip ir dauguma kitų konstitucinių teisių, nėra absoliuti. Šią

20 Palyginimui žr. kad ir *Оперативно – розыскная деятельность*. Учебник / под ред. Горяинова К. К., Овчинского В. С., Шуმიлова А. Ю. Москва, 2002.

21 Plačiau žr., pvz., КОРЕНЕВСКИЙ, Ю. В., ТОКАРЕВА, М. Е. *Использование результатов оперативно – розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам*. Москва, 2000; ЗАЖИЦКИЙ, В. И. *Результаты оперативно – розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве*. Москва, 2006.

22 Plačiau žr. PETROŠIUS, D. *Operatyvinės veiklos įstatymo raida žmogaus teisių apsaugos kontekste* // Jurisprudencija, 2004, t. 63 (55), p. 126–138.

23 Plačiau žr. GODA, G. *Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos* // *Teisė*, 2006, t. 58, p. 70–83.

24 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d., 2003 m. kovo 24 d. ir 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimus.

25 Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas.

26 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2002 m. rugsėjo 19 d., 2002 m. spalio 23 d., 2003 m. kovo 24 d., 2004 m. gruodžio 29 d. ir 2011 m. birželio 9 d. nutarimus.

27 Pvz., 2000 m. gegužės 8 d. nutarime Konstitucinis Teismas nurodo: „Nagrinėjamos bylos aspektu svarbi privatumo (privataus gyvenimo), kaip vertybės, į kurią žmogus turi Konstitucijoje įtvirtintą teisę, samprata. Europos Žmogaus Teisių Teismas 1992 m. gruodžio 16 d. sprendime byloje *Niemietz prieš Vokietiją* [...] nurodė, kad [...]“. Toliau tame pat nutarime rašoma: „Likėtino privatumo koncepcija yra įtvirtinta ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. Pvz., šis teismas 1992 m. birželio 15 d. sprendime byloje *Lüdi prieš Šveicariją* [...]“. Atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijos 22 straipsnio 1 ir 2 dalyse *expressis verbis* postuluoja *privataus gyvenimo, susirašinėjimo, pokalbių telefonu bei kitokio susižinojimo neliečiamumą*, o pagrindiniai operatyvinės veiklos metodai, veiksmai ir priemonės, pvz., pašto siuntų ir elektroninių ryšių kontrolė, slapta asmens susirašinėjimo ir kitų pranešimų kontrolė, slapta telefoninių pokalbių klausymasis ir jų įrašų darymas, specialios technikos naudojimas, slapta gyvenamųjų patalpų apžiūra etc. konstitucinėje jurisprudencijoje (pvz., Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarime) gana vienareikšmiškai pripažįstami *kišimusi į privatų gyvenimą, tikslus privatumo (privataus gyvenimo) savokos turinys nėra reikšmingas* straipsnyje nagrinėjamais operatyvinės veiklos konstitucingumo aspektais. Tad plačiau nediskutuojamas. Plačiau apie *privacijos sferos* apsaugą žr. BREITENMOSER, S. *Der Schutz der Privatsphäre gemäss Art. 8 EMRK. Das Recht auf Achtung des Privat- und Familienlebens, der Wohnung und des Briefverkehrs*. Frankfurt am Main, 1986.

teisę riboti galima laikantis tų pačių konstitucinių kriterijų, kurie keliami ribojant daugelį kitų konstitucinių teisių. Maždaug iki 2000–2002 metų²⁸ konstitucinėje jurisprudencijoje buvo laikomasi nuostatos, jog ribojant asmens konstitucines teises, tad, tikėtina, ir *teisę į privatumą*, negalima „paneigti teisės“, pažeisti „teisės turinio esmės“, t. y. „apriboti taip, kad jos įgyvendinti pasidaro neįmanoma“, „savaržyti peržengiant protingai suvokiamas ribas“ ar „neužtikrinti jos teisinio gynimo“²⁹. Vėliau keičiasi konstitucinė terminija (ji labiau priartėja prie Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje vartojamų formuluočių) ir pradeda tikrinti, ar ribojant asmens konstitucines teises, taigi ir *teisę į privatumą*, buvo laikytasi šių sąlygų (kartais konstitucinėje jurisprudencijoje vadinamų *iš Konstitucijos kylančiais žmogaus teisių ir laisvių ribojimo bendraisiais reikalavimais*)³⁰: ar tai daroma įstatymu; ar ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ar ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; ar yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo³¹.

Be šių bendrųjų konstitucinės teisės į *privatumą* legitimaus ribojimo sąlygų, Konstitucinis Teismas išskiria ir papildomus konstitucinius kriterijus, leidžiančius *labiau* riboti asmens teisę į *privatumą*. Šiuo aspektu konstitucinėje jurisprudencijoje visų pirma pabrėžiamas, kad privataus gyvenimo teisinė samprata siejama su asmens būseną, kai asmuo gali *tikėtis privatumo*, su jo *teisėtai privataus gyvenimo lūkes-*

*čiais*³². Jei asmuo daro nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neteisėtai (neteisėtais veiksmais³³) pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą ar kelia grėsmę³⁴ atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei, jis supranta arba turi ir gali suprasti, kad tai sukels atitinkamą valstybės institucijų reakciją, kad už jo daromą (ar padarytą) teisės pažeidimą gali būti taikomos valstybės prievartos priemonės, kuriomis bus daromas tam tikras poveikis jo elgesiui³⁵.

Apibendrinant konstitucinę jurisprudenciją, galima išskirti bent keturias asmens teisės į *privatumą* platesnio ribojimo situacijas: „Asmuo, *darydamas nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neturi ir negali tikėtis privatumo*; žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribos baigiasi tada, kai jis savo veiksmais nusikalstamai ar kitaip neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei“³⁶. Anot Konstitucinio Teismo, „*Itariamą nusikaltimų darymu asmuo pats atsisako nuo teisės į privatų gyvenimą ta apimtimi, kurią nulemia jo daromas nusikaltimas; nusikalstamai veikai netaikomas žmogaus privataus gyvenimo apsaugos principas*“³⁷;

„*Nusikalstamą veiką padaręs asmuo neturi ir negali tikėtis, kad jo privatus gyvenimas bus saugomas lygiai taip pat, kaip ir asmenų, kurie nepažeidžia įstatymų*“³⁸. *Tikėtis privatumo negali ir asmuo, kuris „atlieka viešo pobūdžio veikas ir tą supranta arba turi ir gali suprasti, nors ir savo namuose ar kitose privačiose valdose“ (šiuo atveju „apsaugos objektu pagal Konstitucijos 22 straipsnį“ nebus tos „viešo pobūdžio veikos“)*³⁹; *Asmuo, kuris „pažeidžia privačios teisės normas, reguliuojančias komercinę ar kitokią privataus pobūdžio paslaptį, negali tikėtis „visiško privatumo“*⁴⁰.

Aptariant asmens teisės į *privatumą* platesnio ribojimo situacijas negalima nepaminėti ir Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimo, kuriame atkreipiamas dėmesys, jog „esama tokių *privatus gyvenimo sričių* (pvz., intymus gyvenimas), apie kurias informacija be asmens sutikimo *apskritai negali būti renkama ir skelbiama*“, tačiau daroma išlyga – „nebent (ir tik tuo mastu, kuriuo) tai padeda atskleisti to asmens *padarytą nusikaltimą*“. Kadangi Konstitucinis Teismas nei šiame, nei kituose nutarimuose plačiau šio aspekto neplėtoja, o 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime pabrėžia

28 Nurodyti vieną konkretų Konstitucinio Teismo nutarimą, pagal kurį pasikeitė konstitucinė doktrina, neįmanoma. Tikriausiai neįmanoma net įvardyti tikslų metų. Pirmoji doktrina vyravo maždaug iki 2000 metų, tačiau šia doktrina paremtos argumentacijos galima rasti ir 2002 metų, ir netgi 2003 metų Konstitucinio Teismo nutarimuose. Lygiai taip pat ir su antrąja konstitucinių asmenų teisių ir laisvių legitimaus ribojimo doktrina. Konstitucinėje jurisprudencijoje ji įsivyravo maždaug 2002 metais, tačiau ja paremtų nutarimų galima aptikti net 1997 metais datuotuose Konstitucinio Teismo nutarimuose. Galiausiai 2005 m. gegužės 13 d. nutarime Konstitucinis Teismas tiesiog sujungia šias dvi argumentacijas: „[...] Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, jog pagal Konstituciją nuosavybės teisė nėra absoliuti ir tuo atžvilgy, kad [...] Nuosavybės teisės ribojimas nėra negalimas, tačiau visais atvejais turi būti laikomasi šių sąlygų: nuosavybės teisė gali būti ribojama tik remiantis įstatymu; ribojimai turi būti būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves, Konstitucijoje įtvirtintas vertybes ir (arba) konstituciškai svarbius tikslus; turi būti laikomasi proporcingumo principo, pagal kurį įstatymuose numatytos priemonės turi atitikti siekiamus visuomenei būtinus ir konstituciškai pagrįstus tikslus. Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją bet kokių nuosavybės teisės ribojimų negalima paneigti nuosavybės teisės esmės; jeigu nuosavybės teisė apribojama taip, kad ją įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jeigu ji suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, tai yra pagrindas teigti, jog pažeidžiama nuosavybės teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui“. Plačiau šiuo aspektu žr. BELIŪNIENĖ, L. *Žmogaus teisių ar laisvių esmę paneigiančių atvejų konstatavimas konstitucinėje jurisprudencijoje ir jų analizė // Teisės problemos*, 2009, Nr. 3 (65), p. 57–78.

29 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d., 2000 m. vasario 23 d., 2002 m. rugsėjo 19 d., 2003 m. kovo 4 d. ir 2005 m. gegužės 13 d. nutarimus. Beje, Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarime išskirti ir tokie kriterijai, kaip sveikas protas, akivaizdi būtinybė bei teisingumo samprata ir reikalavimai.

30 Palyginimui žr. kad ir Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimą.

31 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d., 2002 m. rugsėjo 19 d., 2002 m. spalio 23 d., 2003 m. kovo 24 d. ir 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimus.

32 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. ir 2003 m. kovo 24 d. nutarimus.

33 Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas.

34 Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas.

35 Plačiau žr. kad ir Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimą.

36 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimą.

37 Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas.

38 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. ir 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimus.

39 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimą.

40 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimą.

inter alia, jog „prigimtines teises turi kiekvienas žmogus, t. y. ir geriausiai, ir blogiausiai žmonės“, žmogui kaip asmenybei būdingas įgimtas orumas kartu su gyvybe „sudaro asmenybės vientisumą“, „reiškia žmogaus esmę“, iš aukščiau pateiktos citatos vargiai galima būtų daryti išvadą, jog norint atskleisti *padarytą nusikaltimą*, pagal Konstituciją galima nevaržomai riboti, t. y. rinkti, fiksuoti, kaupti ir naudoti informaciją ir iš tokių asmens privataus gyvenimo sričių (pvz., intymaus gyvenimo), informacija iš kurių kitomis sąlygomis „be asmens sutikimo *apskritai negalėtų būti renkama ir skelbiama*“.

Užtikrinant deramą asmens teisės į privatumą konstitucinę vertę, konstitucinėje jurisprudencijoje pabrėžiama, kad Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalies nuostata, jog „įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsinimosi į jo garbę ir orumą“ yra viena svarbiausių asmens privataus gyvenimo neliečiamybės garantijų. Šia Konstitucijos nuostata asmens *privatus gyvenimas* saugomas tiek nuo valstybės bei jos institucijų ir pareigūnų, tiek nuo kitų asmenų neteisėto kišimosi⁴¹.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 8 straipsnio 1 dalis kiekvienam asmeniui garantuoja teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo *privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas*. Tačiau „įstatymų nustatytais atvejais ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesams siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti“, valstybės institucijos turi teisę apriboti naudojimąsi šiomis teisėmis (Konvencijos 8 str. 2 d.).

Analizuojant Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją⁴², galima išskirti šiuos asmens teisės į privatumą legalaus ribojimo kriterijus, kurie (žiūrint iš esmės) visiškai atitinka Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuluotus (aukščiau įvardytus) iš Konstitucijos kylančius žmogaus teisių ir laisvių ribojimo bendruosius reikalavimus. Galimybė riboti asmens privatumą privalo atitikti teisę (angl. *in accordance with the law*), t. y. galimybė riboti asmens privatumą turi būti numatyta įstatyme⁴³, tačiau ne bet kokiame, o

tokiame, kuris atitinka kokybės – *teisinio apibrėžtumo ir aiškumo*, reikalavimus (angl. *the quality of law*), kurie turi apsaugoti asmenį nuo pareigūnų savivalės ir piktnaudžiavimų. Bendriausia prasme įstatymas turi būti *prieinamas (pasiekiamas* – su juo galima susipažinti), *aiškus* (pakankamai konkretus ir detalus) ir *numatomas (nuspėjamas, prognozuojamas)* – suteikiantis galimybę *adekvačiai*⁴⁴ suprasti ir numatyti, kada (esant kokioms sąlygoms ar situacijai) bei *kaip (kiek, kokia apimtimi)* gali būti ribojamas asmens privatumas (žinoma, *in abstracto*). Siekiant užkirsti kelią galimai pareigūnų savivalei ir piktnaudžiavimams, atsižvelgiant į tai, kad nei asmuo, į kurio privatumą kėsinamasi, nei visuomenė negali *de facto* stebėti ir kontroliuoti slapty kontrolės priemonių taikymo, pačiame įstatyme turi būti apibrėžtos pareigūnams suteikiamos diskrecijos ribos, nurodomos sąlygos, kurioms esant pareigūnai gali naudotis jiems suteikta diskrecija.

Asmens privatumo ribojimas turi būti *būtinai demokratinėje visuomenėje* norint pasiekti Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje numatytus (alternatyviai suformuluotus) tikslus.

Ribojant asmens privatumą turi būti laikomasi *proportingumo principo* (t. y. *in concreto* atsižvelgiama į ribojamos teisės ir siekiamo viešojo intereso pobūdį ir svarbą, išlaikomas balansas tarp skverbimosi į asmens teisę intensyvumo ir būtinybės užtikrinti tam tikro laipsnio apsaugą ir t. t.).

Apibendrinant šiuos kriterijus, pačiame įstatyme turėtų būti įvardyti: pažeidimai, dėl kurių galima imtis asmens privatumą ribojančių priemonių (bent jau nurodytas šių pažeidimų pobūdis ar pavojingumas); asmenys, kurių privatumas gali būti ribojamas (šių asmenų kategorijos ar kitokia identifikacija); maksimalus privatumą ribojančios priemonės taikymo terminas; procedūros, pagal kurias gauta informacija bus tirama, naudojama, kaupiama, saugoma ar kitaip su ja operuojama; sąlygos ar situacijos, kai taip gauta informacija yra ar turi būti sunaikinama; apsaugos priemonės, kurių turi būti imamasi perduodant informaciją kitiems asmenims; priemonės ar būdai, kuriais asmuo gali gintis nuo jo teisės į privatumą suvaržymų⁴⁵.

Pažymėjęs, jog „Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija kaip teisės aiškinimo šaltinis yra aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui“, aukščiau apibrėžtą teisės į privatumą apsaugos standartą akcentuoja ir Konstitucinis Teismas⁴⁶.

Išanalizavęs užsienio valstybių baudžiamojo proceso įstatymus, G. Goda vardija panašius „žmogaus teisių

41 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. ir 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimus.

42 Palyginimui žr. bent Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimus, priimtus byloje *Huvig prieš Prancūziją*, *Valenzuela Contreras prieš Ispaniją*, *Prado Bugallo prieš Ispaniją*, *Weber ir Saravia prieš Vokietiją*, *Bykov prieš Rusiją* ir *Shimovolos prieš Rusiją*, taip pat BREITENMOSER, S. *Der Schutz der Privatsphäre gemäss Art. 8 EMRK. Das Recht auf Achtung des Privat- und Familienlebens, der Wohnung und des Briefverkehrs*. Frankfurt am Main, 1986, p. 73–84.

43 Tai, kad įstatymo sąvoką Europos Žmogaus Teisių Teismas interpretuoja autonomiškai ir ši teisinė kategorija apima ne tik nacionalinių parlamentų priimtus teisės aktus, nagrinėjama aspektais nėra svarbu, todėl plačiau nediskutuojama.

44 Plačiau žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą, priimtą byloje *Bykov prieš Rusiją*.

45 Plačiau žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą, priimtą byloje *Weber ir Saravia prieš Vokietiją*.

46 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimą.

apsaugos būdus prievartos priemonių teisėje“: „1) aiškūs prievartos priemonės tikslų ir jos taikymo procedūros aprašymas; 2) tam tikras prievartos priemonės (paprastai pačias griežčiausias) leidžiama taikyti ne kiekvienoje baudžiamojoje byloje, o tik pačių sunkiausių nusikaltimų bylose. Tokiu atveju baudžiamojo proceso įstatyme yra arba išvardijami konkretūs baudžiamojo kodekso straipsniai, arba nurodoma minimali gresiančios sankcijos riba; 3) tam tikras priemonės leidžiama taikyti tik esant didesniai įtarimui, kad kaltinamasis yra padaręs nusikaltimą; 4) konkrečias priemonės leidžiama taikyti tik kai netaikant jokios prievartos ar taikant švelnesnes priemones neįmanoma pasiekti tų pačių rezultatų; 5) pačias griežčiausias priemonės leidžiama taikyti tik teisėjo sprendimu; 6) nustatomi priemonės taikymo terminai; 7) tiksliai reglamentuojamas įrodymų, gautų naudojant prievartos priemonės, panaudojimas kituose procesuose; 8) reglamentuojamas procesinės medžiagos (vaizdo ir garso įrašų, protokolų ir pan.) sunaikinimas, paaiškėjus, kad ta medžiaga baudžiamojoje byloje negalės būti panaudota; 9) asmeniui, kuriam buvo taikyta prievartos priemonė jam apie tai nežinant, pranešimas apie prievartos priemonės taikymo pagrindus ir trukmę“⁴⁷.

Vadinasi, tiek konstitucinės, tiek kriminalinės teisės požiūriu šiuos kriterijus pagrįstai galima vadinti *bendrosiomis prievartos priemonių* (įskaitant įvairias elgesio formas, kurios kartais vadinamos *veiksmis, būdais ar metodais*), kuriomis skverbiama į asmens privatumą, legitimumo sąlygomis.

Nors Konstitucinis Teismas neturėjo daug progų vertinti Operatyvinės veiklos įstatymo ar atskirų jo nuostatų konstitucingumą ir nėra toks išsamus savo argumentavimais, tačiau bendroji Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pristatoma asmens teisės į privatumą ribojimo legalumo vertinimo tendencija atitinka Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje ir teisės doktrinoje formuojamus standartus.

Tiesiogiai su operatyvine veikla kaip (bent jau sąlyginai) savarankiška nusikalstamų veikų tyrimo teisine forma susijusį teisinį reglamentavimą Konstitucinis Teismas analizavo vos tris kartus: 2000 m. balandžio 5 d. nutarime įvertino „slapto“ norminio akto – Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. rugsėjo 30 d. nutarimu Nr. 731-19 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemos operatyvinės veiklos nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemos operatyvinės veiklos nuostatų 4.7 papunkčio atitiktį tam tikroms Konstitucijos ir Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatoms, 2000 m. gegužės 8 d. nutarime ištyrė Operatyvinės veiklos įstatyme numatytos teisinės galimybės operatyvinės veiklos

metu taikyti *nusikalstamos veikos imitacijos modelį* tam tikro teisinio aspekto konstitucingumą, o 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime nusprendė dėl operatyvinės veiklos subjektų teisės naudotis įmonių, įstaigų ar organizacijų turima informacija apie privatų asmens gyvenimą. Šia konstitucine analize tiesiogiai atsakyta tik į keturis su operatyvine veikla, žinoma, susijusius, tačiau asmens teisės į privatumą aspektu toli gražu ne svarbiausius, o šiandieninėje situacijoje vargu ar aktualumą tebeišlaikančius teisinius klausimus – pagal Konstituciją vidaus reikalų ministras neturėjo teisės nustatyti operatyvinės įskaitos naudojimo tvarkos, o Vyriausybė ar jos įgaliotos institucijos – tvarkos, pagal kurią operatyvinės veiklos subjektai galėtų naudotis įmonių, įstaigų ar organizacijų turima informacija apie privatų asmens gyvenimą, OVĮ nuostata, jog nusikalstamos veikos imitacijos modelį sankcionuoja generalinis prokuroras arba jo įgaliotas generalinio prokuroro pavaduotojas, neprieštarauja Konstitucijai, pagal Konstituciją Respublikos Prezidento atžvilgiu negali būti taikomos jokios operatyvinės veiklos formos, įskaitant ir nusikalstamą veiką imituojantį elgesio modelį⁴⁸.

Kita vertus, Konstitucinio Teismo formuojama konstitucinė doktrina, kurioje apibrėžiama asmens teisės į privatumą samprata ir nustatomos konstitucinės apsaugos ribos, nėra vien tik tiesioginiai teisiniai atsakymai į konkrečioje byloje iškeltus klausimus. Ne mažiau svarbi ir vertinga yra ir Konstitucinio Teismo nutarimuose formuluojama motyvuojamoji dalis, leidžianti ne tik suprasti pristatomas konstitucines pozicijas, bet ir prognozuoti konstitucinės jurisprudencijos plėtrą. Papildomai norėtusi atkreipti dėmesį į šias svarbesnes Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje išskirtas su operatyvine veikla susijusias konstitucines pozicijas:

„Teisės norminiai aktai, reguliuojantys santykius, susijusius su konstitucinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis bei jų įgyvendinimu, apskritai neturi būti žymimi jokiais slaptumo žymomis“⁴⁹;

„Valstybės kovoje su įvairių formų nusikalstamumu taiko įvairius specialius tyrimo metodus. Jų *po būdį, formas* nulemia *atskirų nusikaltimų kategorijų pavojingumas, sudėtingumas, paplitimas*“⁵⁰;

„[...] kai kurių nusikaltimų įprastais tyrimo būdais, metodais dažnai būna neįmanoma atskleisti arba tai padaryti labai sunku. Paprastai tai yra *patys sunkiausi, gerai organizuoti ar labai latentiški nusikaltimai, keliantys realų pavojų daugelio žmonių, visuomenės ar*

48 Palyginimui žr. taip pat GODA, D. *Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas* // Teisė, 2011, Nr. 78, p. 75–76.

49 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimą.

50 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimą.

47 Plačiau žr. GODA, G. *Procesinės prievartos priemonės samprata* // Teisė, 1998, Nr. 32, p. 58–59.

net valstybės saugumui⁵¹;

„prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti nusikalstamumą, taigi ir *organizuotą nusikalstamumą*, turi būti nustatomos įstatymu, kuriame turi būti numatyti šių priemonių *taikymo pagrindai* ir *tiksiai*, įstatymu taip pat turi būti įtvirtinta įvairių prevencinių poveikio priemonių *skyrimo ir taikymo kontrolės sistema*, apimanti *inter alia* teisminę kontrolę bei *asmens teisę kreiptis į teismą* dėl savo teisių pažeidimo“⁵²;

„Kad asmuo nepatirtų savavališko ir nepagrįsto teisės į privatumą suvaržymo, prevencinės poveikio priemonės, kuriomis įterpiama į žmogaus teisės į privatų gyvenimą įgyvendinimą, gali būti skiriamos tik įstatyme nustatytais pagrindais, laikantis įstatyme nustatytos tvarkos ir numatant asmens teisę paskirtą prevencinę poveikio priemonę apskųsti teismui“⁵³;

„*Pakankamas pagrindas* manyti, kad asmuo gali daryti *sunkius ar labai sunkius nusikaltimus*“ kaip teisinė prielaida taikyti „prevencines poveikio priemones siekiant garantuoti visuomenės bei valstybės saugumą, užtikrinti viešąją tvarką, asmenų teises ir laisves“ akcentuojamas Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime.

Apibendrinant Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją apibrėžiant pagrindinių žmogaus teisių, *inter alia* teisės į privatumą, tikslus ir turinį⁵⁴, išskiriant valstybinės prievartos (skverbimosi į pagrindines žmogaus teises) legitimumą pateisinančias sąlygas ir kriterijus, pagrįstai galima pastebėti daugybę konstitucinių aspektų, verčiančių diskutuoti, ar Operatyvinės veiklos įstatymo *per se* ir atskiri operatyvinės veiklos metodai, veiksmai ir priemonės atitinka Konstituciją.

Operatyvinės veiklos įstatymas daugeliu aspektų neatitinka teisinio apibrėžtumo ir aiškumo reikalavimų, tad vargiai yra įstatymas, kuris savo kokybe pateisina skverbimąsi į asmens privatumą

Kaip minėta, Konstitucijos 22 straipsnyje ir Konvencijos 8 straipsnyje postuluojamas *teisės į privatumą neliečiamumas* suponuoja gana konkrečius kokybi-

nus reikalavimus įstatymui, kuriuo remiantis norima riboti asmens privatumą. Taigi, ir Operatyvinės veiklos įstatymui. Pirmasis tokių reikalavimų – įstatymas turi atitikti *teisinio apibrėžtumo* ir *aiškumo* reikalavimus, t. y. būti *prieinamas, aiškus* ir *suteikiantis galimybę adekvačiai suprasti ir numatyti*, tuo būdu *in abstracto* apsaugantis asmenį nuo pareigūnų savivalės ir pikt-naudžiavimų. *Teisinio aiškumo* reikalauja ir konstitucinis *teisinės valstybės* imperatyvas. Štai Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. ir 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimuose rašoma: „Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas suponuoja *inter alia* tai, kad teisinis reguliavimas turi būti *aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna, teisės aktuose neturi būti nuostatų, vienu metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius visuomeninius santykius*“.

Analizuojant Operatyvinės veiklos įstatymą *teisinio apibrėžtumo* ir *aiškumo* perspektyvoje pradėti norisi nuo klausimo, kokią konstitucinę prasmę *operatyvinei veiklai* suteikia Konstitucija? Deja, nors, kaip minėta, Konstitucinis Teismas ne kartą vertino su operatyvine veikla susijusio teisinio reglamentavimo konstitucingumą, konstitucinė jurisprudencija tiesiai neatsako į šį klausimą. Konstitucinėje jurisprudencijoje aptariamu aspektu yra išskiriamos dvi valstybės teisinės reakcijos į nusikalstamas apraiškas formos – *represinės* ir *prevencinės* priemonės. 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime šiuo aspektu Konstitucinis Teismas pabrėžė: „Nors nusikalstamumo ribojimo bei mažinimo *represinių* ir *prevencinių* priemonių galutinis tikslas yra tas pats – jomis siekiama šalinti nusikalstamumą, jos turi objektyvių skirtumų, jų taikymo pagrindai, poveikio kryptys, tiesioginė paskirtis, turinys, taip pat taikymo teisinės pasekmės skiriasi“, todėl „objektyvūs represinių ir prevencinių priemonių skirtumai lemia (gali lemti – aut. past.) ir jų teisinio reguliavimo ypatumus“. *Baudžiamasis procesas* neabejotinai yra *represinio* pobūdžio valstybinė reakcija⁵⁵. Kokiai šių valstybės teisinės reakcijos formų – *prevencinei* ar *represinei*, priskiriama *operatyvinė veikla*, konstitucinė jurisprudencija, deja, taip pat tiesiogiai neatsako. Netiesiogiai, pvz., iš tokių formuluočių kaip „*ikiteisminis tyrimas apima ir operatyvinę veiklą*“, „*bešališko proceso reikalavimai taikytini ir atliekant operatyvinio tyrimo veiksmus*“ ar taikant nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelį kaip „*vieną iš operatyvinės veiklos formų*“, „*ypatingą operatyvinės veiklos formą*“ „*sudaromos palankesnės sąlygos atskleisti ir iširti sunkius ir sudėtingus nusikaltimus*“⁵⁶ ir pan., lyg ir galima daryti išvadą, kad ope-

51 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimą.

52 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimą.

53 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimą.

54 Aptariamu aspektu tyrimo išsamumo dėlei galbūt prasminga būtų aptarti ir konstitucinį *teisinės valstybės* principą kaip universalų konstitucinį imperatyvą. Tačiau, viena vertus, to neleidžia daryti šio mokslinio tyrimo apimtis (trumpai *teisinės valstybės* principas vis dėlto bus paminėtas diskutuojant konkrečius konstitucinius aspektus). Kita vertus, tą daryti atsakoma sąmoningai, nes, mano manymu, konstitucinis *teisinės valstybės* principas neretai nepagrįstai absoliutinamas ir juo argumentuojama net tose situacijose, kuriose sprendimas lengvai randamas pritaikant konkrečią Konstitucijos nuostatą. Plačiau apie mano poziciją dėl konstitucinio *teisinės valstybės* principo žr. MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamąjo samprata*. Vilnius, 2008, p. 92–101.

55 Palyginimui žr. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimą; papildomai žr. GODA, G. *Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos* // *Teisė*, 2006, t. 58, p. 74.

56 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimą.

ratyvinė veikla iš esmės (pagal savo paskirtį ir tikslus) yra represinio pobūdžio valstybės reakcija į nusikalstamas apraiškas – nusikalstamas veikas ir jas galimai padariusius asmenis. Tas, beje, *expressis verbis* pažymėta ir OVĮ 3 straipsnio 2 dalyje, 5 straipsnio 2 punkte, 9 straipsnio 1 punkte, 17 straipsnio 1 dalies 2 punkte ir 2 dalyje bei kitose nuostatose (tiesa, OVĮ 5 straipsnio 1 punktą vienu iš operatyvinės veiklos uždavinių skelbia ir nusikalstamų veikų prevencija)⁵⁷. Tad Konstitucijos požiūriu tiek *baudžiamasis procesas*, tiek *operatyvinė veikla* (bent jau straipsnyje aptariamu aspektu⁵⁸) yra *represinio* pobūdžio reakcija į nusikalstamas apraiškas, todėl tarp *baudžiamojo proceso* (tiksliau – *ikiteisminio tyrimo*) ir *operatyvinės veiklos* nėra (ir negali būti) tokių esminių objektyvių skirtumų, kurie pateisintų teisinio regulavimo ypatumus.

Tikriausiai ir be gilesnės teisinės analizės bei platesnio teisinio pagrindimo aišku, jog *teisinėje valstybėje* negali būti tokios teisinės situacijos, kada atskleisti nusikalstamas veikas įpareigotų institucijų (pvz., policijos) pareigūnai turi neribotą ir nekontroliuojamą diskreciją⁵⁹ laisvai pasirinkti, pagal kokį įstatymą – Baudžiamojo proceso kodeksą ar Operatyvinės veiklos įstatymą, jie tirs nusikalstamą veiką ir persekios ją padariusį asmenį. Juo labiau kai šiuose įstatymuose numatytos iš esmės kitokios teisinės procedūros ir skirtingos teisinės garantijos į procesą prievarta įtrauktiems asmenims.

Deja, nei šiuo metu galiojantis reglamentavimas įstatymuose, nei jo interpretavimas aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje neleidžia aiškiai atsakyti į klausimą, kada gali būti atliekamas *operatyvinis tyrimas*, o kada turi būti pradėtas *ikiteisminis tyrimas*. Pagal OVĮ 9 straipsnio 1 punktą, *operatyvinis tyrimas* atliekamas, kai „nusikalstamos veikos požymiai nėra nustatyti, bet turima informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą, arba apie apysunkius nusikaltimus, numatytus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso [...] straipsniuose, arba apie *nusikaltimą* rengiantį, darantį ar padariusį asmenį“. BPK 166 straipsnio 1 dalis, 169 straipsnio 1 dalis ir 171 straipsnio 1 dalis nurodo, jog „gavę skundą, pareiškimą ar pranešimą *apie nusikalstamą veiką*, arba patys *nustatę nusikalstamos veikos požymius*“ ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas ar prokuroras privalo

tuoj pat pradėti ikiteisminį tyrimą. Baudžiamojo proceso teisės doktrina šiuo aspektu teigia dar plačiau: „ikiteisminis tyrimas turi būti pradedamas ir tuomet, kai iš gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo *negalima patikimai spręsti*, ar nusikalstama veika iš tikrųjų buvo padaryta; tokiais atvejais ikiteisminis tyrimas pirmiausia atliekamas norint nustatyti, ar yra nusikalstamos veikos požymių“⁶⁰. Taigi, nors gramatinė – lingvistinė cituotų OVĮ ir BPK teisės normų tekstinė išraiška yra kiek kitokia, prasminiu požiūriu jos apibrėžia iš esmės tą pačią teisinę situaciją (kategoriją) – abiejų jų taikymo atspirties taškas yra duomenys apie galimai padarytą nusikalstamą veiką, jų pakankumas. Šiuo aspektu iš karto norėtųsi užbėgti už akių įvairioms lingvistinėms interpretacijoms ir pažymėti, jog sunku įsivaizduoti faktinę situaciją, kada asmuo „*turi informacijos apie daromą ar padarytą nusikaltimą*“, juo labiau apie „*nusikaltimą darantį ar padariusį asmenį*“, tačiau „*nėra nustatyti nusikalstamos veikos požymiai*“. Kokią faktinę situaciją šia tekstone išraiška apibrėžia OVĮ 9 straipsnio 1 punktą, iš esmės suvokti sunku.

Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo *per se* ar konkrečių šiose tyrimo formose taikomų prievartos priemonių tarpusavio santykio problematiką diskutuoja ne vienas teisės mokslininkas, tačiau visi jie tvirtina „atradę“ racionalų paaiškinimą, koks tai yra santykis ar kaip jis turi būti sprendžiamas kolizijos atveju, ir šiuo aspektu nekvestionuoja Operatyvinės veiklos įstatymo konstitucingumo. Štai D. Žilinskas teigia, jog „šiuo metu susiklostęs Operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso santykis nėra toks probleminis, kaip gali pasirodyti. Nagrinėti šią problemą reikia pradėti netradiciškai – nuo sprendimo. Jeigu yra kodekso ir įstatymo kolizija, taikomas kodeksas. [...] grynai formalia, juridine prasme Operatyvinės veiklos įstatymo [...] taikymas apribotas Baudžiamojo proceso kodekso [...] turiniu. Tos OVĮ teisės normos, kurios prieštarauja BPK, negalioja“⁶¹. D. Žilinskas įžvelgia ir konkrečių prievartos priemonių, kurios pagal prasmę ir turinį yra vienodos, tačiau gali būti taikomos ir pagal OVĮ, ir pagal BPK, santykio problematiką, tačiau kaip siūlo ją išspręsti, suvokti sunkoka: apibrėždamas šį santykį D. Žilinskas tiesiog akcentuoja, jog „operatyvinė veikla daug platesnė ir įvairiapusiškesnė nei BPK nustatytos procesinės prievartos priemonės“, ir daro išvadą, jog „todėl moksliniu ir dalykiniu požiūriu baudžiamojo proceso sąvokų invazija į naujai baigiamą kurti operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo sistemą vertintinos neigiamai“⁶². D. Žilinsko siūlymai

57 Plačiau žr. GODA, G. *Operatyvinės veiklos teisinio regulavimo problemos ir perspektyvos* // Teisė, 2006, t. 58, p. 74–76.

58 Remiantis OVĮ 5 straipsnio 1 dalimi, operatyvinė veikla yra ir *prevencinio* pobūdžio, tačiau šis aspektas nėra reikšmingas atliekamam tyrimui. Be to, *prevencinės* ir *represinės* veiklos suplakimas – galimybė jas atlikti esant vienodomis sąlygomis, vienodas šios veiklos turinys etc. ne tik kad nekeičia, bet dargi patvirtina straipsnyje daromas galutines išvadas. Plačiau žr. taip pat GODA, G. *Operatyvinės veiklos teisinio regulavimo problemos ir perspektyvos* // Teisė, 2006, t. 58, p. 74–75.

59 Plačiau apie tai, kaip suvokiu teisinę kategoriją *diskrecija*, žr. MERKEVIČIUS, R. *Ikiteisminio tyrimo teisėje teise kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuju* // Teisė, 2005, Nr. 57, p. 116–120.

60 Plačiau žr. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. / Mokslinis redaktorius G. Goda. Vilnius, 2003, 4 kn. (1–220 straipsniai).

61 Plačiau žr. ŽILINSKAS, D. *Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema* // Jurisprudencija, 2003, t. 49 (41), p. 64.

62 Plačiau žr. ŽILINSKAS, D. *Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema* // Jurisprudencija, 2003, t. 49 (41), p. 64.

baigiami apibendrinimu, jog „susikloščiusi padėtis reikalauja politinės valios iš naujo išnagrinėti abiejų įstatymų nuostatas, jas tarpusavyje suderinti atitinkamai pakeičiant BPK ir OVĮ“⁶³. P. Tarasevičius taip pat pripažįsta, kad „operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis yra vienas iš svarbių operatyvinės veiklos ir baudžiamojo proceso sąveikos elementų“, ir siūlo šį klausimą nagrinėti „tiek bendrai aiškinant baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos sąveiką, tiek aiškinant galimybes taikyti atskiras operatyvinės veiklos formas prasidėjus ikiteisminiam tyrimui“⁶⁴. Pagrindinis, o iš esmės ir vienintelis kriterijus, pagal kurį P. Tarasevičius operatyvinę veiklą skiria nuo ikiteisminio tyrimo – šių veiklų paskirtis ir uždaviniai, ir daro išvadą, jog nors „kai kurie uždaviniai, pvz., nusikalstamų veiklų prevencija, nusikalstamų veiklų išaiškinimas, rengiančių, darančių arba nusikalstamas veikas padariusių asmenų nustatymas, sutampa su baudžiamojo proceso uždaviniais“, „operatyvinę veiklą su baudžiamuoju procesu bei ikiteisminiu tyrimu, kaip baudžiamojo proceso stadija, kuria prasideda baudžiamasis procesas, sieja toks reiškinys kaip nusikalstama veika“, tačiau „operatyvinė veikla neapsiriboja nusikalstamų veiklų prevencija arba išaiškinimu. Operatyvinės veiklos uždaviniai taip pat yra kitų valstybių specialiųjų tarnybų veiklos tyrimas, valstybės paslapčių apsauga [...]“⁶⁵. Tolesniame tyrime P. Tarasevičius nurodo, jog, jo manymu, „pagrindinis tikslas yra panagrinėti operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykį bei su tuo susijusias problemas, o ne analizuoti galimybes atriboti operatyvinę veiklą ir baudžiamąjį procesą“, ir viena iš pagrindinių „operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio problemų“ įvardija tai, kad Baudžiamojo proceso kodekse, „reglamentuojančiame ikiteisminio tyrimo atlikimą, yra nemažai spragų ir neaiškumų, kuriuos bandoma užpildyti poįstatymiais teisės aktais, neretai iškraipanciais įstatymų leidėjo mintį ir netgi prieštaraujančiais įstatymams“⁶⁶. Apibendrinamas savo tyrimą P. Tarasevičius daro išvadą, jog „vien tik Operatyvinės veiklos įstatymo tobulinimas tikrai neišspręs visų klausimų, susijusių su operatyvinės veiklos vieta nusikalstamų veiklų tyrimo procese. Norint tinkamai išspręsti operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo sąveikos problemas nepakanka tik pakeisti operatyvinės veiklos įstatymą jį derinant su Baudžiamojo proceso kodeksu. Taip pat būtina peržiūrėti ir LR

*BPK nuostatas, apimančias operatyvinę veiklą*⁶⁷. Kad operatyvinė veikla nuo ikiteisminio tyrimo iš esmės skiriasi tik savo paskirtimi ir uždaviniais tuo atžvilgiu, kad pagal OVĮ vykdoma operatyvinė veikla „neapsiriboja nusikalstamų veiklų prevencija ir išaiškinimu“, 2006 m. gegužės 26 d. Lietuvos Respublikos Seimo Operatyvinės veiklos parlamentinės kontrolės komisijos organizuotoje konferencijoje – diskusijoje „Būti ar nebūti: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje“ pabrėžė ir K. Šimkus bei S. Liutkevičius⁶⁸. Operatyvinę veiklą ir ikiteisminį tyrimą atskirti norėjo ir V. Andrejevas, tačiau jo mokslinis tyrimas iš esmės apsiribojo tik Operatyvinės veiklos įstatymo citatomis, samprotavimais, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimas yra ar turi būti atskira baudžiamojo proceso stadija, pareigūnų apklausos rezultatais ir trumpu jų komentaru bei greičiausiai tik emocijomis paremtais teiginiais, jog „yra labai sunkių ir sudėtingų nusikaltimų, kuriuose nusikaltėliai yra susiję su korumpuotais pareigūnais; pasitaiko, kai patys pareigūnai vadovauja grupuotėms, todėl oficialiais procesiniais veiksmais atskleisti grupės daromų nusikaltimų beveik neįmanoma; tokius nusikaltimus galima atskleisti tik panaudojus operatyvinės veiklos galimybes“⁶⁹. Plačiau nediskutuodamas dėl teorinio operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio, E. Lipnickas teigia, kad „neviešus tyrimo veiksmus, kaip ir jų metu gautų duomenų panaudojimo baudžiamajame procese tvarką, turi reglamentuoti ne Operatyvinės veiklos įstatymo, o Baudžiamojo proceso kodekso teisės normos“⁷⁰. Šią išvadą jis grindžia išimtinai praktiniu argumentu – „neviešus tyrimo veiksmus reglamentuojant Baudžiamojo proceso kodekse, o ne Operatyvinės veiklos įstatyme, kyla mažiau neaiškumų dėl duomenų, gaunamų atliekant neviešus tyrimo veiksmus, panaudojimo baudžiamojoje byloje“⁷¹. Pasak E. Lipnicko, „toks teisinis reglamentavimas, kai tokie pat nevieši tyrimo veiksmai yra numatyti ir gali būti vykdomi vadovaujantis tiek Baudžiamojo proceso kodeksu, tiek Operatyvinės veiklos įstatymo teisės normomis, nėra preciziškai aiškūs ir gali būti žmogaus teisių ir laisvių pažeidimų priežastimi“⁷². Apibendrinant šią trumpą mokslinių tyrimų apžvalgą, akivaizdu, jog net tie teisės mokslininkai, kurie skelbia operatyvinės

63 Plačiau žr. ŽILINSKAS, D. *Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema* // Jurisprudencija, 2003, t. 49 (41), p. 64.

64 Plačiau žr. TARASEVIČIUS, P. *Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis* // Jurisprudencija, 2003, t. 49 (41), p. 70.

65 Plačiau žr. TARASEVIČIUS, P. *Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis* // Jurisprudencija, 2003, t. 49 (41), p. 70.

66 Plačiau žr. TARASEVIČIUS, P. *Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis* // Jurisprudencija, 2003, t. 49 (41), p. 72.

67 Plačiau žr. TARASEVIČIUS, P. *Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis* // Jurisprudencija, 2003, t. 49 (41), p. 77.

68 Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=5272&p_k=1.html (prisijungta 2012 06 29).

69 Plačiau žr. ANDREJEVAS, V. *Profesionalus operatyvinis tyrimas – ikiteisminio tyrimo garantas* // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka, Nr. 6, p. 23–27.

70 Plačiau žr. LIPNICKAS, E. *Kriminalistinis neviešų tyrimo veiksmų integracijos į Lietuvos baudžiamąjį procesą vertinimas* // Jurisprudencija, 2005, t. 76 (68), p. 30.

71 Plačiau žr. LIPNICKAS, E. *Kriminalistinis neviešų tyrimo veiksmų integracijos į Lietuvos baudžiamąjį procesą vertinimas* // Jurisprudencija, 2005, t. 76 (68), p. 29.

72 Plačiau žr. LIPNICKAS, E. *Kriminalistinis neviešų tyrimo veiksmų integracijos į Lietuvos baudžiamąjį procesą vertinimas* // Jurisprudencija, 2005, t. 76 (68), p. 30.

veiklos naudą ir svarbą nusikalstamų veikų tyrimo procese, nepateikia aiškaus ir suprantamo atsakymo į pakankamai paprastą klausimą – kada (esant kokiai situacijai) gali būti atliekamas *operatyvinis tyrimas*, o kada privalo būti pradėtas *ikiteisminis tyrimas*?

Operatyvinės veiklos įstatymo 9 straipsnio 1 punkta, kuriame nurodyta, kad *operatyvinis tyrimas* atliekamas, kai „nusikalstamos veikos požymiai nėra nustatyti, bet turima informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą, arba apie apysunkius nusikaltimus, numatytus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso [...] straipsniuose, arba apie nusikaltimą rengiantį, darantį ar padariusį asmenį“, ir BPK 166 straipsnio 1 dalies, 169 straipsnio 1 dalies ir 171 straipsnio 1 dalies nuostata, jog „gavę skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką, arba patys nustatę nusikalstamos veikos požymius“ ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas ar prokuroras privalo tuoj pat pradėti *ikiteisminį tyrimą*, išanalizavus lingvistiniu, semantiniu, loginiu ir sisteminiu požiūriais, manytina, jog šių teisės normų turinys ir prasmė yra identiška, jose apibrėžta viena ir ta pati faktinė situacija. Visų šių teisės normų hipotezė – minimalūs duomenys (minimali faktinė informacija, minimalus įtarimas) apie galimai padarytą nusikalstamą veiką. Kitoks OVĮ 9 straipsnio 1 punkto interpretavimas vestų prie absurdo, t. y. jei OVĮ 9 straipsnio 1 punkto nuostata „nusikalstamos veikos požymiai nėra nustatyti, bet turima informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą [...] nusikaltimą [...] arba apie nusikaltimą rengiantį, darantį ar padariusį asmenį“ interpretuotume kaip įstatymą, kuris leidžia atlikti intensyvią slapta prievartinio pobūdžio tyrimą iki tol, kol paaiškės konkrečios nusikalstamos veikos požymiai, bus gauta minimali faktinė informacija apie konkrečią nusikalstamą veiką (t. y. kol atsiras BPK 166 straipsnio 1 dalyje ir 169 straipsnio 1 dalyje ar 171 straipsnio 1 dalyje numatytos sąlygos), tektų pripažinti, kad: 1) įvairaus griežtumo ir intensyvumo slapto pobūdžio prievarta leidžiama net nesant minimalių duomenų, kad buvo padaryta konkreti nusikalstama veika, 2) tokia prievarta leidžiama esant skirtingam įtarimų ar duomenų pakankamumo lygiui (laipsniui), 3) kuo mažiau turima konkrečios informacijos apie galimai nusikalstamą elgesį, tuo leidžiama griežtesnė ir intensyvesnė slapto pobūdžio prievarta bei suteikiamas mažesnės garantijos į procesą įtraukiamiems asmenims ir t. t. Šiuo aspektu tenka visiškai sutikti su G. Goda, kuris Operatyvinės veiklos įstatymą pavadina „universalium leidimu taikyti žmogaus teisių požiūriu skausmingas priemones, kai tam tikroms valdžios institucijoms atrodo, kad tokios priemonės turi būti taikomos“⁷³.

Atsižvelgiant į tai, darytina apibendrinanti išvada, jog šiuo metu galiojantis teisinis reglamentavimas, *inter alia* OVĮ 9 straipsnio 1 punktas aiškiai ir nuspėjamai neatsako į klausimą, kada gali būti atliekamas *operatyvinis tyrimas*, o kada turi būti pradėtas *ikiteisminis tyrimas*, tuo atskleisti nusikalstamas veikas įpareigotų institucijų pareigūnams (kurie OVĮ vadinami operatyvinės veiklos subjektais) suteikdamas neribotą ir nekontroliuojamą diskreciją laisvai pasirinkti, pagal kokį įstatymą – Baudžiamojo proceso kodeksą ar Operatyvinės veiklos įstatymą, jie tirs nusikalstamos veikos aplinkybes ir persekios ją padariusį asmenį, rinkdami asmenį įkaltinančią įrodomąją informaciją taikys įvairaus griežtumo ir intensyvumo prievartos priemones. Taigi Operatyvinės veiklos įstatymas šiuo aspektu vargiai atitinka konstitucinį *teisinio apibrėžtumo ir aiškumo* reikalavimą.

Teisinio apibrėžtumo ir *aiškumo* akivaizdžiai trūksta ir reglamentuojant konkrečias prievartos priemones. Viena vertus, tiek Operatyvinės veiklos įstatymas, tiek Baudžiamojo proceso kodeksas analogiško turinio prievartą (pvz., elektroninių ryšių kontrolę) leidžia taikyti tiek tiriant *padarytą* (t. y. baigtą), tiek tiriant *rengiamą* ar *daromą* (t. y. nebaigtą, dar nepadarytą) nusikalstamą veiką (pvz., BPK 154 str. 1 d., 159 str. 1 d.). Kita vertus, sunku suprasti ir atskirų prievartos priemonių teisinės formos reglamentavimo skirtumus. Tarkim, kodėl *nusikalstamos veikos imitacijos modelį* pagal OVĮ 12 straipsnį sankcionuoja generalinis prokuroras ar tam tikri žemesnieji prokurorai, o *nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus* pagal BPK 159 straipsnį jau sankcionuoja ikiteisminio tyrimo teisėjas (prokuroras tik išimtiniais atvejais, bet ir šiais atvejais reikalingas teismo patvirtinimas *a posteriori* (BPK 160¹ str. 1 d.)? Nejaugi visiškai atsitiktinis, (kaip matėme) nuo nekontroliuojamos pareigūno valios (diskrecijos) priklausantis veiksnys – nusikalstamos veikos tyrimo teisinės formos skirtumas (t. y. ar tai daroma pagal OVĮ, ar pagal BPK) Konstitucijos požiūriu lemia, ar vieni ir tie patys veiksmai bus interpretuojami kaip besiskverbiantys į asmens privatumą (t. y. jei veiksmai atliekami pagal OVĮ, jie nelaikomi skverbimusi į asmens privatumą ir todėl nereikia motyvuoto teismo sprendimo⁷⁴, o tuo atveju, kai turinio požiūriu tokie pat veiksmai atliekami oficialiai pradėtame baudžiamajame procese, jie jau laikomi kišimusi į asmens privatumą ir todėl galimi tik leidus ikiteisminio tyrimo teisėjui (Konstitucijos 22 str. 3 d.)? Galiausiai *teisinio apibrėžtumo* ir *aiškumo* požiūriu sunku suprasti ir tai, kodėl tik dalis priemonių, kuriomis skverbiamasi į pagrindines žmogaus teises, *inter alia* *asmens privatumą*, yra reglamentuojamos atskirai, individualiai ir bent jau nebyliai laikomos

73 Plačiau žr. GODA, G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė, 2006, t. 58, p. 79.

74 Palyginimui žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimą.

prievartos priemonėmis (OVĮ 10–13 str.). O kitos asmens privatumą ar kitas teises ir laisves akivaizdžiai ir vienareikšmiškai varžančios priemonės OVĮ 7 straipsnyje formuluojamos tiesiog kaip *operatyvinės veiklos subjektų teisės*, pvz., atlikti kontrolinį patikrinimą ar pirkimą, slapta gauti pirštų atspaudų, balso ar kvapo pavyzdį ir pan. Maža to, šių priemonių taikymo sąlygos ir teisinė tvarka Operatyvinės veiklos įstatyme apskritai nereguliuota. Šios priemonės taikomos „operatyvinės veiklos subjektų pagrindinių institucijų nustatyta tvarka“, kuri iš esmės yra *slapta*⁷⁵. Operatyvinės veiklos įstatymo *teisinį neapibrėžtumą* ir *neaiškumą* vaizdžiai apibūdina G. Goda, pavadindamas šį įstatymą „įstatymu, kuris aštuonioms tarnyboms (OVĮ 3 str. 3 d.), vykdančioms devynis skirtingus uždavinius (OVĮ 5 str.), leidžia taikyti tas pačias keliolika prievartos priemonių (OVĮ 3, 7, 10–13 straipsniai) bet kuriuo iš septynių pagrindų“⁷⁶.

Ši trumpa teisinė analizė leidžia daryti išvadą, jog Operatyvinės veiklos įstatymas daugeliu teisiniu aspektų galimai prieštarauja konstituciniam *teisinio aiškumo* reikalavimui.

Operatyvinės veiklos įstatymas vargiai atitinka ir tikslą, kurio siekiant pateisinamas asmens privatumo ribojimas

Antrasis reikalavimas, *de constitutione lata* pateisinantis skverbimąsi į *asmens privatumą* – asmens privatumo ribojimas turi būti *būtinai demokratinėje visuomenėje* siekiant Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje alternatyviai numatytų tikslų ar, sekant konstitucine doktrina, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus, tačiau ribojimais nepažeidžiant asmens teisės į privatumą prigimties ir esmės.

Asmens privatumo atliekant operatyvinį tyrimą ribojimo tikslas (kaip uždavinys pažymėtas ir OVĮ 5 straipsnio 2-ajame, iš dalies ir 5-ajame punktuose) yra nusikalstamų veikų išaiškinimas, nusikalstamas veikas rengiančių, darančių ar padariusių asmenų nustatymas. *Tikslas saugoti visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių* neabejotinai yra legitimus, konstituciškai reikšmingas tikslas⁷⁷. Tačiau tai nereiškia, jog šiuo tikslu kaip patraukliu lozungu *a priori* galima pateisinti bet koki valstybinį elgesį. Manytina, jog bent jau tiek, kiek šis asmens privatumo ribojimą pateisinantis legitimus tikslas yra susijęs su nusikalstamos veikos aplinkybių atskleidimu ir kaltų asmenų nustatymu, t. y. su

represine valstybės reakcija į nusikalstamas apraiškas, jį realiai ir veiksmingai pasiekti galima per baudžiamąjį procesą – taikant analogiško turinio prievartos priemones, numatytas Baudžiamojo proceso kodekse. Nusikalstamų veikų ir jas padariusių asmenų persekiojimas ar, paprasčiau tariant, asmenį įkaltinančios informacijos rinkimas atliekant baudžiamuosius procesinius veiksmus, yra įprasta Vakarų Europos valstybių teisinė praktika⁷⁸. Be to, Operatyvinės veiklos įstatymas nenumato iš esmės jokių teisinių garantijų (jau nekalbant apie faktines) į šią veiklą dirbtinai įtraukiamiems asmenims, nesuteikia jokių realių teisinių instrumentų apsaugoti nuo galimos valstybės institucijų pareigūnų savivalės ir suteikia neribotą laisvę naudoti gautą informaciją, teisinės valstybės požiūriu Operatyvinės veiklos įstatymas nesukuria jokių geresnių galimybių pasiekti visuomenės apsaugos ir saugumo nuo nusikalstamų kėsinių tikslą, nei tą galima padaryti pagal Baudžiamojo proceso kodeksą. Juo labiau kad analogiško turinio slapto pobūdžio priemonės tiek pagal OVĮ, tiek pagal BPK taiko tie patys ikiteisminio tyrimo įstaigų specialiųjų padalinių pareigūnai⁷⁹.

Taigi Operatyvinės veiklos įstatymas kaip įvairaus intensyvumo slapto pobūdžio prievartą pateisinantis norminis pagrindas šiuo aspektu vargiai atitinka ir konstitucinį reikalavimą riboti asmens teises ir laisves, *inter alia* teisę į privatumą, tik tuomet, kai tai *būtinai demokratinėje visuomenėje* siekiant Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje numatytų tikslų.

Operatyvinės veiklos įstatymas neatitinka ir konstitucinio proporcingumo principo, tad ir šiuo požiūriu vargiai pateisina skverbimąsi į asmens privatumą

Kaip minėta, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo doktriną, vienas iš esminių kriterijų, pateisinančių asmens teisių ir laisvių, *inter alia* asmens privatumo ribojimą, yra ir konstitucinis *proporcingumo principas*⁸⁰. Konstitucinis *proporcingumo principas*, kaip vienas iš universalus *teisinės valstybės* imperatyvo elementų, suponuoja būtinybę įvertinti, ar įstatyme numatytos priemonės atitinka visuomenei svarbius tikslus, ar šios priemonės yra būtinos šiems tikslams pasiekti ir ar šios priemonės nevaržo asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai daugiau negu reikia šiems tikslams pasiekti⁸¹. Minėta ir tai, jog konstitucinis *proporcingumo princi-*

75 Plačiau žr. GODA, G. *Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos* // Teisė, 2006, t. 58, p. 77.

76 GODA, G. *Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos* // Teisė, 2006, t. 58, p. 79.

77 Plačiau žr. kad ir Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2006 m. sausio 16 d. ir 2008 m. sausio 24 d. nutarimus.

78 Plačiau žr. bent ŠIMKUS, K. *Elektroninės žvalgybos teisinis reguliavimas užsienio valstybėse* // Jurisprudencija, 2005, t. 76 (68), p. 113–120.

79 Plačiau žr. ANDREJEVAS, V. *Profesionalus operatyvinis tyrimas – ikiteisminio tyrimo garantas* // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka, Nr. 6, p. 30.

80 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. gegužės 13 d. ir 2010 m. vasario 26 d. nutarimus.

81 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d., 2009 m. kovo 27 d., 2010 m. vasario 3 d. ir 2011 m. sausio 6 d. nutarimus.

pas represinės valstybės reakcijos į nusikalstamas veikas kontekste suponuoja reikalavimą įtvirtinti *diferencijuotą teisinį reglamentavimą*, įstatyme apibrėžiant nusikaltimus, kuriuos tiriant galima imtis vienokios ar kitokios asmens privatumą ribojančios priemonės (vadovaujantis principu, jog *didesnę prievartą pateisina būtinybė iširti sunkesnes nusikalstamas veikas*); asmenis, kurių privatumas gali būti ribojamas; maksimalius privatumą ribojančių priemonių taikymo terminus; procedūras, pagal kurias gauta informacija bus tirama, naudojama, kaupiama, saugoma ar kitaip su ja operuojama; sąlygas ar situacijas, kada taip slapta gauta informacija turi būti sunaikinama, bei apsaugos priemonės, kurių turi būti imamasi perduodant informaciją kitiems asmenims⁸².

Vertinant apibendrintai, peršasi išvada, jog Operatyvinės veiklos įstatymas *per se* ar atskiros jo nuostatos iš esmės neatitinka nė vieno šių iš konstitucinio *proporciumo principo* kylančių reikalavimų.

OVĮ 9 straipsnio 1 punktą su nuorodomis į OVĮ 10–13 straipsnius, tiek *patį operatyvinį tyrimą*, tiek *įvairaus pobūdžio ir intensyvumo šiame tyrime naudojamą prievartą* (pvz., finansinių operacijų ar asmenų pokalbių bei kitokio susižinojimo slaptą kontrolę, slaptą patekimą į gyvenamąsias ir negyvenamąsias patalpas bei jų apžiūrą, netgi nusikalstamo elgesio imitavimą) pateisina tiesiog *būtinybe iširti informaciją apie rengiamą, daromą ar padarytą* labai sunkų, sunkų ar OVĮ 9 straipsnio 1 punkte *numeris clausus* nurodytus *apsunkius nusikaltimus* arba *nusikaltimą* (taigi tikriausiai ir *nesunkų nusikaltimą*) rengiantį, darantį ar padariusį asmenį. Paprastaiariant, jokio nusikalstamų veikų diferencijavimo pagal pavojingumą (sunkumą) ir su tuo susietos galimybės taikyti griežtesnę prievartą Operatyvinės veiklos įstatymas nenumato – tiek *operatyviniam tyrimui per se* pradėti, tiek pačiai griežčiausiai prievartai pagal OVĮ pakanka iš esmės to paties. Vertinant konstitucinę jurisprudenciją ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, nekyla rimtų abejonių, jog *asmens privatumas* gali būti ribojamas tiriant *labai sunkius* ir *sunkius nusikaltimus*, t. y. tyčinius nusikaltimus, už kuriuos baudžiamajame įstatyme numatyta didžiausia baudmė viršija šešerius metus laisvės atėmimo (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 11 str. 5 ir 6 d.). Tačiau tokias abejones kelia teisinis reglamentavimas, legitimuojantis galimybę įvairaus pobūdžio ir intensyvumo prievartą taikyti ir tiriant *apsunkius nusikaltimus*, juo labiau OVĮ 9 straipsnio 1 punkto nuostata, leidžianti operatyvinį tyrimą atlikti bei OVĮ numatytas slaptas prievartos priemones taikyti ir tiriant informaciją „apie *nusikaltimą* rengiantį, darantį ar padariusį asmenį“. Tai gi paskutinė cituota OVĮ 9 straipsnio 1 punkto nuostata

taikyti pačią griežčiausią prievartą leidžia tiriant informaciją apie bet kokio pavojingumo (sunkumo) nusikalstamą veiką, kurios požymiai dar net nėra žinomi (nustatyti). Vertinant šį teisinį reglamentavimą negalima pamiršti ir nacionalinės teisminės praktikos – vieningą nacionalinių bendrosios kompetencijos teismų praktiką formuojantis Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – Aukščiausiasis Teismas) į duomenis, gautus pagal Operatyvinės veiklos įstatymą, žiūri gana liberaliai (kai kuriais aspektais netgi liberaliau nei į duomenis, gautus pagal BPK). Aptariamam aspektu pažymėtina Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. spalio 7 d. nutartis, priimta kasacinėje byloje Nr. 2K-350/2008, kurioje pabrėžiama, jog jei teisėtai ir pagrįstai sankcionuotos telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės metu gaunami ir duomenys dėl veikos, nenumatytos OVĮ 9 straipsnio 1 punkte, tokie duomenys yra gauti teisėtu būdu ir atitinka įrodymams keliamus reikalavimus. 2010 m. rugsėjo 21 d. nutartyje, priimtoje kasacinėje byloje Nr. 2K-358/2010, Aukščiausiasis Teismas suformulavo dar vieną teisinę taisyklę: „Teisėtu būdu gauti duomenys tiriant sunkų nusikaltimą gali būti panaudojami įrodinėjant lengvesnę nusikalstamą veiką“⁸³.

Konstitucinio *proporciumo principo* materijalioju (turinio) aspektu pažymėtina ir tai, jog Operatyvinės veiklos įstatymas nediferencijuoja ir *įtarimo* ar *turimų duomenų pagrįstumo laipsnio* (pakankamumo) taikant skirtingo griežtumo ar intensyvumo prievartos priemones. Net pačią griežčiausią prievartą Operatyvinės veiklos įstatymas pateisina esant *minimaliam* ar netgi *nominaliam įtarimui*, neturint jokių konkrečių duomenų apie galimai padarytą konkrečią nusikalstamą veiką – kalbant įstatymo žodžiais, „*nesant nustatytų nusikalstamos veikos požymių*“, o tiesiog „*turint informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą nežinomą nusikalstamą veiką* (būtent taip galima apibrėžti operatyvinės veiklos objektą, nes pagal OVĮ 9 straipsnio 1 punktą operatyvinis tyrimas atliekamas tik tuomet, kai konkrečios nusikalstamos veikos požymiai nenumatyti (taigi nežinomi). Jau minėta, jog žiūrint bendražmogiškai, situaciją, kai turi informacijos apie nusikalstamą veiką, tačiau nieko nežinai apie šios nusikalstamos veikos požymius, įsivaizduoti sunkoka.

Konstitucinis *proporciumo principas* suponuoja ir pareigą asmens privatumo ribojimą pateisinančiame įstatyme nustatyti maksimalius privatumą ribojančių priemonių taikymo terminus. Maža to, šie terminai ne tik kad *formaliai turi būti nustatyti*, bet ir *turi būti adekvatūs ribojamos žmogaus teisės (asmens*

82 Palyginimui žr. bent Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą, priimtą byloje *Weber ir Saravia prieš Vokietiją*.

83 Plačiau žr. MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamajame procese atsitiktinai gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese* (I), in: *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų* / Vyr. mokslinis redaktorius G. Švedas. Vilnius, 2011, p. 414–421.

privatumo) vertei. Šį aspektą vertindamas byloje *Weber ir Saravia prieš Vokietiją* ir joje, pateisindamas asmens privatumo ribojimo teisėtumą, Europos Žmogaus Teisių Teismas pabrėžė, kad telefoninių pokalbių kontrolė pagal Vokietijos įstatymą G-10 buvo *palyginti trumpa* – įprastai galėjo trukti iki 3 mėnesių ir pratęsta galėjo būti dar ilgiausiai 3 mėnesiams (taigi iš viso galėjo tetrukti pusę metų). Operatyvinės veiklos įstatyme nustatytas teisinis reglamentavimas yra labai tolimas tam, kuris įtvirtintas Vokietijos įstatyme G-10. Vienais atvejais Operatyvinės veiklos įstatyme nustatyti prievartos priemonės taikymo terminai yra akivaizdžiai per ilgi (bent jau lyginant su Vokietijos įstatymu G-10); kitais atvejais tų terminų apskritai nėra. Štai pašto ar dokumentų siuntų, asmens ūkiniu, finansinių operacijų kontrolė bei techninių priemonių naudojimas specialia tvarka gali būti taikomas iš viso 12 mėnesių (skiriant ir pratęsiant kas 3 mėnesiai); slaptas pateikimas į gyvenamąsias ar negyvenamąsias patalpas ir jų apžiūra, slaptas objektų paėmimas gali būti taikomas neribotą laiką (skiriamas ne ilgiau kaip 3 mėnesiams, vėliau neribotą kiekį kartų tęsiamas); neribotą laiką gali būti taikomas ir nusikalstamos veikos imitacijos modelis (skiriamas ne ilgiau kaip 6 mėnesiams, vėliau neribotą kartų kiekį tęsiamas).

Kaip minėta, asmens privatumo ribojimą pateisintiems įstatymams keliamais kokybės reikalavimais siekiama *in abstracto* apsaugoti asmenį nuo pareigūnų savivalės ir piktnaudžiavimų. Kadangi nei asmuo, prieš kurį nukreiptas operatyvinis tyrimas ar konkreti prievartos priemonė, nei visuomenė negali stebėti ir kontroliuoti šio proceso, daugelis prievartos priemonių yra veiksmingos vien dėl to, jog yra taikomos slapta ir netikėtai, išskirtinė reikšmė tenka asmens informavimui apie jo atžvilgiu taikytas prievartos priemones (žinoma, kai toks asmens informavimas nebekenkia prievartos priemonės ar paties tyrimo tikslams). Deja, Operatyvinės veiklos įstatymas visiškai neatitinka ir šio kokybinio reikalavimo – nenumato nei operatyvinės veiklos subjektu, nei prokuroro, nei kokios kitos operatyvinės veiklos kontrolę, koordinavimą ar priežiūrą atliekančios institucijos pareigos, tam tikro asmens atžvilgiu baigus taikyti slaptas tyrimo priemones, informuoti šį asmenį, kad jo atžvilgiu buvo atliktas *operatyvinis tyrimas* ar buvo taikyta tam tikra prievartos priemonė. Atitinkamai nenumatyta ir asmens teisė žinoti apie jo atžvilgiu atliktą *operatyvinį tyrimą* ar taikytą slaptą prievartos priemonę. Nesant jokio teisinio reglamentavimo, platesnė dalykinė diskusija šiuo teisiniu aspektu yra neracionali.

Operatyvinės veiklos įstatymo 6 straipsnio 7 dalyje nurodyta, jog negali būti *perduota* ar *atskleista* operatyvinės veiklos metu gauta *įslaptinta informacija*, taip pat duomenys apie žmogaus asmeninį ir šeiminių gyvenimą bei žeminantys garbę ir orumą

duomenys, išskyrus perdavimą bendradarbiaujant operatyvinės veiklos subjektams ir atvejus, numatytus OVĮ 17 straipsnyje. Remiantis OVĮ 17 straipsnio 1 ir 4 dalimis, *įslaptinta operatyvinė informacija* gali būti panaudojama baudžiamajame procese bei teikiama susipažinti pirmiesiems valstybės asmenims – Respublikos Prezidentui, Seimo Pirmininkui ir Ministrui Pirmininkui, o tam tikrais atvejais ir operatyvinės veiklos kontrolę vykdančioms valstybės institucijoms ar šios veiklos kontrolę vykdyti įgaliotiems asmenims. OVĮ 17 straipsnio 3 dalyje nurodyta, jog tuo atveju, jei *įslaptinta operatyvinė informacija* apie asmens padarytą korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčią veiką nebuvo panaudota baudžiamajame procese, *operatyvinės veiklos subjekto pagrindinės institucijos vadovo sprendimu* ji gali būti išslaptinama ir panaudojama tiriant drausminį ir (ar) tarnybinio nusizengimą. OVĮ 17 straipsnio 5 dalyje numatytomis sąlygomis *įslaptinta informacija, parengta operatyvinės informacijos pagrindu*, gali būti teikiama ir kitoms valstybės institucijoms ar asmenims, nevykdantiems operatyvinės veiklos. Apibendrinant šį teisinį reglamentavimą, akivaizdu, jog Operatyvinės veiklos įstatymas ne tik kad negarantuoja, jog tiriant informaciją apie rengiamą, daromą ar padarytą tam tikro sunkumo nusikaltimą ar apie nusikaltimą rengiantį, darantį ar padariusį asmenį gauta faktinė informacija bus naudojama išimtinai tik tiems tikslams, kuriems ji ir buvo renkama – įrodinėjant tirtu nusikaltimo požymius ar padarymo aplinkybes, bet dargi priešingai – *expressis verbis* pabrėžia, jog nusikalstamos veikos požymių ištyrimo tikslais gauta faktinė informacija gali būti naudojama ir kitiems tikslams, apie kuriuos prieš renkant šią informaciją galbūt net nebuvo žinoma (OVĮ 17 str.). Maža to, tikslai, kuriems gali būti naudojama taip gauta informacija, yra iš esmės skirtingi ne tik turiniu, bet ir reikšme. Galiausiai, primant sprendimą naudoti – perduoti ar kitaip atskleisti, atliekant *operatyvinį tyrimą* gautą informaciją ne nusikalstamos veikos aplinkybių ištyrimo tikslais (ne baudžiamajame procese) visiškai nedalyvauja teisingumo institucija – teisėjas. Vadinas, pagal Operatyvinės veiklos įstatymą gautos informacijos panaudojimas nėra tiesiogiai susietas su tikslais, kuriems pasiekti ši informacija ir buvo renkama, taip gautos informacijos galimas panaudojimas yra pernelyg platus ir aiškiai neapibrėžtas, bei nenustatytas teisinis mechanizmas, leidžiantis realiai ir veiksmingai kontroliuoti atliekant operatyvinį tyrimą gautos faktinės informacijos panaudojimo legalumą.

Asmens privatumą ribojančių prievartos priemonių legalumą lemia ir taikant tokias slaptas tyrimo priemones gautos informacijos sunaikinimo teisinis reglamentavimas. Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, legitimieji tikslams nereikalingos (nenaudotinos) informacijos sunaikini-

nimas redukuoja skverbimąsi į asmens privatumą iki tokios ribos, kuri jau yra neišvengiama⁸⁴. Šiuo aspektu OVĮ 6 straipsnio 8 dalyje nurodyta, kad pabaigus operatyvinį tyrimą, jeigu operatyvinė informacija apie operatyvinės veiklos objektą nepasitvirtino, apie privatų asmens gyvenimą surinkta informacija per 3 mėnesius turi būti sunaikinama. Prieš 1 mėnesį iki sankcionuotais veiksmais surinktos informacijos sunaikinimo apie tai pranešama operatyvinius veiksmus sankcionavusiam pareigūnui. Nors pati *expressis verbis* formuluojama pareiga sunaikinti nereikalingą informaciją bei santykinai trumpi terminai, per kuriuos turi būti sunaikinama baudžiamajame procese ar kitiems teisėtiems tikslams nenaudotina privati informacija, yra pozityvus Operatyvinės veiklos įstatymo bruožas, tačiau apskritai paėmus, Operatyvinės veiklos įstatyme apibrėžtas privačios informacijos sunaikinimo teisinis mechanizmas vargiai atitinka bent minimalius asmens *teisės į privatumą* apsaugos reikalavimus. Visų pirma pagal OVĮ 6 straipsnio 8 dalį naikinama turi būti ne visa atliekant operatyvinį tyrimą gauta, tačiau tolesniame procese teisėtiems tikslams nenaudotina informacija, o tik jos dalis – „*apie privatų asmens gyvenimą surinkta informacija*“, tačiau nei Lietuvos įstatymai ir teisinė praktika, nei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija aiškiai neapibrėžia teisinės kategorijos *privatus asmens gyvenimas* turinio. Tad naikinant atlikus slapτους prievartinius veiksmus gautą informaciją vien *per definitionem* yra palikta pakankamai daug laisvės šią informaciją rinkusių valstybės institucijų pareigūnų nuožiūrai. Kita vertus, Operatyvinės veiklos įstatymas tik deklaruoja pareigą per 3 mėnesius sunaikinti apie privatų asmens gyvenimą surinktą informaciją, tačiau nenustato jokios tokios informacijos naikinimo teisinės procedūros, nesuteikia jokių teisinių (jau nekalbant apie faktines) garantijų, kad bus sunaikinta visa atliekant operatyvinį tyrimą gauta, tačiau baudžiamojo proceso ar kitiems tikslams nereikalinga informacija ir, atvirkščiai, nebus sunaikinta atliekant operatyvinį tyrimą gauta ir baudžiamojo proceso ar kitiems OVĮ numatytiems teisėtiems tikslams reikšminga informacija. Galiausiai vėlgi priimant sprendimą naikinti atliekant *operatyvinį tyrimą* gautą informaciją nedalyvauja teisingumo institucija – teisėjas.

Apibendrinant šią trumpą teisinę analizę peršasi trečioji išvada – Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatos, numatančios galimybę taikyti asmens privatumą ar kitas pagrindines teises ribojančią prievartą (ypač vertinant jas kaip vieningą teisinį operatyvinės veiklos reguliavimą), galimai prieštarauja konstituciniam *proporcingumo principui*.

Operatyvinės veiklos įstatymas ignoruoja asmens konstitucinę teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje jau nuo maždaug 1994 metų formuojama plati ir įvairiapusė *asmens teisės į teisminę gynybą* doktrina. Pagal ją, remiantis Konstitucija valstybė yra konstituciškai įpareigota teisinėmis, materialinėmis, organizacinėmis priemonėmis užtikrinti asmens teisių ir laisvių gynimą nuo neteisėto kėsinosi ar ribojimo, nustatyti pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir gynimo priemones⁸⁵. Valstybė ne tik turi užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo kitų asmenų neteisėtų kėsinių, bet ir jokiū būdu neleisti, kad į jas neteisėtai kėsintųsi, jas pažeistų pačios valstybės institucijos ir pareigūnai⁸⁶.

Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. *Teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos* taip pat kildinama iš konkrečios žmogaus teisės turinio (teisė kreiptis į teismą pripažįstama esminiu asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementu⁸⁷), laikoma sudėtine konstitucinio *teisinės valstybės* principo turinio dalimi⁸⁸ bei pagrindžiama konstituciniu *ubi jus, ibi remedium* principu⁸⁹. Atskleidžiant konstitucinės *teisės kreiptis į teismą* prasmę, paskirtį ir turinį konstitucinėje jurisprudencijoje pabrėžiama, jog Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas (bei iš minėtų konstitucinių imperatyvų kyla) konstitucinis teisminės gynybos prioriteto ir universalumo principas⁹⁰, asmens teisė turėti nepriklausomą ir bešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą⁹¹. Teisė kreiptis į teismą (*teisę ginti savo teises ir laisves teisme*) pagal Konstituciją turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos⁹². Teisė kreiptis į teismą yra *absoliuti*⁹³, šios teisės negalima apriboti ar pa-

85 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. ir 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimus.

86 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d. ir 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimus.

87 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. ir 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimus.

88 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. ir 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimus.

89 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. nutarimą.

90 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. ir 2003 m. kovo 4 d. nutarimus.

91 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2003 m. kovo 4 d. ir 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimus.

92 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. vasario 7 d. ir 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimus.

93 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. gruodžio 29 d. ir 2011 m. birželio 9 d. nutarimus.

84 Palyginimui žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą, priimtą byloje *Weber ir Saravia prieš Vokietiją*.

neigti⁹⁴, dirbtinai suvaržyti ar nepagrįstai apsinkinti jos įgyvendinimą⁹⁵. Asmens teisės turi būti ginamos *ne formaliai, o realiai ir veiksmingai* tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų⁹⁶. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ar laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme. Gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka, tačiau negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos, *teisė ginti savo teises ar laisves teisme*⁹⁷. Teisinė pozicija, kai nepaliekama galimybių sprendimą ginčyti teisme, nesiderina su teisinės valstybės koncepcija ir konstitucine asmens teisių apsaugos doktrina⁹⁸ („jei kokios nors aplinkybės apsinkintų ar padarytų neįmanomą galimybę realiai pasinaudoti teise į teisminę gynybą, tekėtų pripažinti šios konstitucinės teisės deklaratyvumą“⁹⁹). Tiesa, pagal Konstituciją veiksminga yra tokia gynyba, kiek ji tokia tegali būti atsižvelgiant į jos ribotą prieinamumą, būdingą kiekvieno slapto tyrimo sistemai, todėl Konstitucija pateisina ir tokią situaciją, kai realią galimybę skųsti jiems atrodančius nepagrįstus ir neteisėtus operatyvinės veiklos slaptųjų dalyvių veiksmus asmenys įgyja tik tuomet, kai sužino apie jiems taikomą modelį¹⁰⁰.

Teisinis reguliavimas, įtvirtinantis asmens teisės į savo teisių ir laisvių teisminę gynybą įgyvendinimo tvarką, turi atitikti konstitucinį *teisinio aiškumo* reikalavimą, t. y. kad asmuo iš tikrųjų galėtų įgyvendinti savo teisę kreiptis į teismą dėl savo teisių ar laisvių pažeidimo, įstatymų leidėjas privalo įstatymuose aiškiai nustatyti, kaip ir į kokį teismą asmuo gali kreiptis¹⁰¹.

Operatyvinės veiklos įstatymo 6 straipsnio 9 dalyje nurodyta, jog „asmuo, manantis, kad *operatyvinės veiklos subjektų veiksmai* pažeidė jo teises ir laisves, gali apskųsti šiuos veiksmus operatyvinės veiklos subjekto vadovui, prokurorui ar teismui“. OVĮ 21 straipsnyje nurodyta, kad skundus dėl operatyvinės veiklos subjektų veiksmų nagrinėja Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras ar jo įgalioti Generalinės prokuratūros ar apygardų prokuratūrų prokurorai,

koordinuojantys ir kontroliuojantys operatyvinių veiksmų teisėtumą.

Ši teisinė nuostata (nors iš pirmo žvilgsnio atrodo moderni ir patraukli) daugeliu teisiniu aspektu vargiai atitinka realios ir veiksmingos teisinės gynybos ir apsaugos reikalavimą.

Kaip matyti, OVĮ 6 straipsnio 9 dalis *expressis verbis* skųsti leidžia tik *operatyvinės veiklos subjektų* veiksmus. Tačiau operatyvinės veiklos subjektai nėra vieninteliai, kurie dalyvauja atliekant operatyvinį tyrimą. Šiame tyrime gana intensyviai ir reikšmingai dalyvauja ir aukščiausio lygmens *prokurorai* (pvz., teikdami motyvuotus teikimus teisėjams dėl slapto pobūdžio priemonių taikymo (OVĮ 10 str. 1 d., 11 str. 1 d.) ar patys sankcionuodami tam tikras slaptas priemones (OVĮ 12 str. 1 d., 13 str. 1 d.) bei *teisėjai* (sankcionuodami slapto pobūdžio prievartos priemones – OVĮ 10 str. 1 d., 11 str. 1 d.). Deja, Operatyvinės veiklos įstatymas *expressis verbis* nenumato teisinės galimybės skųsti prokuroro ar teisėjo sprendimą dėl slapto pobūdžio priemonės.

Veiksminga teisinė galimybė skųsti pagal Operatyvinės veiklos įstatymą priimtus prokuroro ar teisėjo sprendimus nenumatyta ir specialiuosiuose prokuroro ar teisėjo teisinį statusą reglamentuojančiuose įstatymuose.

Štai Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo (toliau – Prokuratūros įstatymas) 3 straipsnio 4 dalyje nurodyta, kad prokuroro veiksmai ir sprendimai *įstatymų nustatyta tvarka* gali būti skundžiami *aukštesniajam prokurorui ir teismui*. Ši teisinė nuostata sutiklinama (o gal susiaurinama) Prokuratūros įstatymo 4 straipsnio 3 dalyje. Joje rašoma, jog *aukštesnysis prokuroras ir teismas* kontroliuoja ne visus prokuroro veiksmus ir sprendimus, o tik *prokurorų procesinę veiklą*. *Aukštesniojo prokuroro sąvoka* apibrėžta Prokuratūros įstatymo 15 straipsnyje. Pagal šį straipsnį išeina, kad Lietuvoje nėra prokurorų, kurie būtų *aukštesnieji prokurorai* generaliniam prokurorui, teisinė kategorija *aukštesnysis prokuroras* yra ne bendrinė, o grynai procesinė teisinė kategorija, taikoma tuomet, kai „prokurorai vykdo proceso įstatymus“, o skųstis teismui leidžiama tik dėl „aukštesniojo prokuroro priimtų proceso sprendimų“ ir tik „įstatymų (taigi, lyg ir ne Prokuratūros įstatymo, o kitų įstatymų – aut. past.) nustatyta tvarka“. Kaip žinoma, rengti motyvuotus teikimus dėl slapto pobūdžio prievartos priemonių, kuriomis skverbiamasi į asmens privatumą ar kitas konstitucines teises, ir teikti juos teisėjams pagal OVĮ 10 straipsnio 1 dalį ir 11 straipsnio 1 dalį (neatidėliotinais atvejais ir patys priimti tokius sprendimus – OVĮ 10 straipsnio 2 dalis, 11 straipsnio 2 dalis), taip pat patys sankcionuoti nusikalstamos veikos imitacijos modelį (OVĮ 12 str. 1 d.) ar kontroliuojamąjį gabenimą (OVĮ 13 str.) gali generalinis prokuroras ar jo įgalioti Genera-

94 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 m. kovo 4 d. ir 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimus.

95 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimą.

96 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. gruodžio 29 d. ir 2011 m. birželio 9 d. nutarimus.

97 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d. ir 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimus.

98 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimą.

99 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. ir 2001 m. vasario 22 d. nutarimus.

100 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimą.

101 Plačiau žr. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. lapkričio 27 d. ir 2007 m. gegužės 15 d. nutarimus.

linės prokuratūros ar apygardų prokuratūrų prokurorai, koordinuojantys ir kontroliuojantys operatyvinių veiksmų teisėtumą. Toks teisinis reglamentavimas leidžia daryti išvadą, kad jei Operatyvinės veiklos įstatymą laikysime *proceso įstatymu*, o pagal Operatyvinės veiklos įstatymą priimamus motyvuotus teikimus, sankcijas etc. – *procesiniais sprendimais* ir nekreipsime dėmesio į Prokuratūros įstatyme ne kartą pakartotą nuostatą, jog skūsti galima „įstatymų nustatyta tvarka“, atliekant operatyvinį tyrimą generalinio prokuroro įgaliotų Generalinės prokuratūros ar apygardų prokuratūrų prokurorų veiksmai ir sprendimai galėtų būti apskūsti *aukštesniajam prokurorui* (Prokuratūros įstatymo 15 str. 2 d. 25 p.). Jei toks generalinio prokuroro įgaliotas Generalinės prokuratūros prokuroras yra generalinio prokuroro pavaduotojas, jo atliekant operatyvinį tyrimą atlikti veiksmai ar priimti sprendimai galėtų būti apskūsti generaliniam prokurorui. Atliekant operatyvinį tyrimą paties Generalinio prokuroro atlikti veiksmai ar priimti sprendimai (o tai nėra retas atvejis) pagal Prokuratūros įstatymą nėra skundžiami hierarchine tvarka. Galimybę atliekant operatyvinį tyrimą prokuroro atliekamus veiksmus ir priimamus sprendimus skūsti teismui hipotetiškai galėtų numatyti proceso (teisenos) įstatymai. Deja, nors konstitucinėje jurisprudencijoje kartais neatsargiai nurodoma, esą ikiteisminis tyrimas apima ir operatyvinę veiklą¹⁰², tačiau Baudžiamojo proceso kodeksas nenumato galimybės skūsti teismui atliekant operatyvinį tyrimą prokuroro atliktų veiksmų ar priimtų sprendimų. Tikriausiai ir be platesnės teisinės argumentacijos akivaizdu, jog Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas taip pat nereguliuoja prokuroro veiksmų ar sprendimų apskundimo. Tokios teisinės galimybės nesuteikia ir Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (toliau – ABT). Viena vertus, prokuroras nėra *viešojo administravimo subjektas* (ABTĮ 2 str. 4 d.), jo veikla atliekant operatyvinį tyrimą nėra nei *viešasis*, nei *vidaus administravimas* (ABTĮ 2 str. 1 ir 2 d.), todėl ginčai dėl atliekant operatyvinį tyrimą prokuroro atliekamų veiksmų ar priimamų sprendimų nepriskirtini administracinių teismų kompetencijai (ABTĮ 15 str.). Juo labiau kad ABTĮ 16 straipsnio 2 dalyje pabrėžiama, jog administracinių teismų kompetencijai nepriskiriama tirti, *inter alia*, prokurorų procesinių veiksmų, susijusių su teisingumo vykdymu ar bylos tyrimu. Atsižvelgiant į tai, galima apibendrinti, jog nors Prokuratūros įstatymo 3 straipsnio 4 dalyje ir 4 straipsnio 3 dalyje deklaruojama, esą prokuroro veiksmai ir sprendimai gali būti apskūsti ir teismui, tačiau *ex lege* Lietuvoje nėra tokio teismo, kuris nagrinėtų skundą dėl atliekant operatyvinį tyrimą prokuroro atlikto veiksmo ar priimto sprendimo, nėra ir

teisenos, pagal kurią teismas galėtų (turėtų) nagrinėti tokius skundus. Taigi šioje situacijoje naivu diskutuoti apie realią ir veiksmingą galimybę gintis nuo nepagrįstų ar neteisėtų prokuroro veiksmų ar sprendimų, priimtų atliekant operatyvinį tyrimą.

Lygiai tokia pat situacija susiklosčiusi ir su operatyvinio tyrimo metu teisėjų priimtais sprendimais. Kaip žinoma, pagal OVĮ 10 straipsnio 1 dalį ir 11 straipsnio 1 dalį tokius sprendimus turi teisę priimti apygardų teismų pirmininkai ar jų įgalioti teisėjai. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (toliau – Teismų įstatymas) 1 straipsnio 3 dalyje pabrėžiama, jog bylose teismų priimtus sprendimus (ši teisinė kategorija vartojama bendrąja prasme – aut. past.) gali peržiūrėti *tik teismas ir tik įstatymų nustatyta tvarka*. Įvertinus Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje nurodytą teismų sistemą ir Teismų įstatyme apibrėžtą jų procesinę kompetenciją, peršasi prielaida, jog apygardos teismo pirmininko ir jo įgalioto teisėjo nutartys, legitimuojančios slapto priedavimosi priemonių taikymą pagal OVĮ, žiūrint hipotetiškai, tegalėtų būti skundžiamos Lietuvos apeliaciniam ar Aukščiausiajam teismams. Skundai tegalėtų būti paduodami ir nagrinėjami proceso įstatymų nustatyta tvarka. Deja, Lietuvoje *ex lege* nėra nei tokio teismo, kuris nagrinėtų skundą dėl atliekant operatyvinį tyrimą teisėjo priimto sprendimo, nėra ir teisenos, pagal kurią teismas galėtų (turėtų) nagrinėti tokius skundus. Teisminėje praktikoje tokiose teismų nutartyse įprastai nurodoma, jog šios nutartys yra neskundžiamos, o asmens noras skūsti tokią nutartį vadovaujantis Konstitucijos 6 ir 22 straipsniais ir 30 straipsnio 1 dalimi kartais pavadinamas „klaidinga, asmeniui palankia Konstitucijos ir kitų įstatymų nuostatų interpretacija“¹⁰³.

Taigi Operatyvinės veiklos įstatyme nėra numatyta reali ir veiksminga galimybė gintis nuo galimai neteisėtų atliekant operatyvinį tyrimą prokuroro ar teisėjo atliekamų veiksmų ir priimamų sprendimų dėl slapto pobūdžio priemonių, kuriomis skverbiama į asmens privatumą bei kitas teises ir laisves: nėra tokio prokuroro, kuriam galėtų būti apskūstas teikiamas teikiantis generalinis prokuroras, nėra tokio teismo ar teisėjo, kuriam galėtų būti apskūsta apygardos teismo pirmininko ar jo įgalioto teisėjo nutartis leisti taikyti tam tikrą priedavimą, nėra reglamentuota ir tokio skundo padavimo bei išnagrinėjimo teisinė procedūra: išnagrinėjimo terminai, galimi priimti teisiniai sprendimai, priimtų teisinių sprendimų teisiniai padariniai, galimybė skūsti priimtą teisinį sprendimą ir t. t. Šiuo aspektu Operatyvinės veiklos įstatyme yra visiškai teisinis vakuumas, kurio nekompensuoja ir kiti Lietuvoje galiojantys įstatymai (nėra net tokio įstatymo, kurį aptariamiesiems santykiams galima būtų

102 Palyginimui žr. kad ir Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimą.

103 Pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkės L. Garnalienės 2012.06.15 raštas Nr. (6-16)-03-322, „Dėl Jūsų 2012-06-12 skundo“.

pritaikyti bent pagal analogiją).

Šis Operatyvinės veiklos įstatymo konstitucingumo aspektas išskirtinai reikšmingas ir tuo, jog sukuria teisinį efektą, kada atliekant operatyvinį tyrimą priimti slapsti asmens privatumą ir kitas teises bei laisves ribojantys teisėjų sprendimai *pagrįstumo požiūriu* apskritai nėra tikrinami visame teisiniame (baudžiamajame) procese. Kaip minėta, Lietuvoje nėra galimybės savarankiškai apskųsti teisėjo nutartį, priimtą pagal OVĮ 10 ar 11 straipsnį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja vieningą teisminę praktiką, jog *faktinis* slapto pobūdžio operatyvinių veiksmų (tų, kuriuos sankcionuoja teisėjas) *pagrindas* nebūtų tikrinamas ir nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme. Štai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų apčiuotus „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalgos“ 13.2 punkte, o ir konkrečiose nutartyse, paskelbtose išnagrinėjus kasacinius skundus, formuojama praktika, jog jei „operatyvinio tyrimo veiksmus sankcionavo apygardų teismų pirmininkai ar šių teismų baudžiamųjų bylų skyrių pirmininkai, nagrinėjantis bylą teismas *faktinio* veiksmo atlikimo pagrindas *paprastai* netikrinamas“¹⁰⁴. Taigi Lietuvoje galiojantis teisinis reglamentavimas nesuteikia apskritai jokios galimybės bent vieną kartą patikrinti, remiantis kokiais duomenimis buvo suvaržytas asmens privatumas ar kitos konstitucinės teisės (pagal OVĮ priimta teisėjo nutartis neskundžiama, paprastai ir netikrinama).

Aptariamu aspektu negalima nepastebėti ir to, jog visiškai kitokias teises ir teises galimybes Operatyvinės veiklos įstatymas suteikia operatyvinės veiklos subjektui ir prokurorui. Štai jei prokuroras atsisako teikti teikimą dėl, pvz., OVĮ 10 straipsnyje numatytų veiksmų sankcionavimo, operatyvinės veiklos subjekto vadovas ar jo įgaliotas vadovo pavaduotojas turi teisę kreiptis į aukštesnįjį prokurorą, kuris turi įgaliojimus teikti teikimus sankcionuoti šiuos veiksmus. Mažą to, prokuroro atsisakymas turi būti *motyvuotas raštu*, o pats prokuroras apie savo atsisakymą teikti teikimą privalo pranešti generaliniam prokurorui ar jo įgaliotam generalinio prokuroro pavaduotojui (OVĮ 10 str. 8 d.). Taigi Operatyvinės veiklos įstatyme sukurta tokia teisinė procedūra, kuri bent jau psichologine prasme eliminuoja (ar bent jau minimizuoja) prokuroro nenorą paklusti operatyvinės veiklos subjekto valiai. Panašiai yra ir su teisėjo priimamais sprendimais – jei teisėjas priima nutartį atsisakyti sankcionuoti tam tikrą veiksmą, teikimą teikiantis prokuroras šį teisėjo sprendimą gali apskųsti apygardos teismo pirmininkui (OVĮ 10 str. 9 d.). Nors operatyvinės veiklos subjektas ar prokuroras Konstitucijos požiūriu vargiai gali būti tiesio-

giai lyginamas su asmeniu, į kurio privatumą skverbiama atliekant operatyvinį tyrimą, tačiau operatyvinės veiklos metodų, priemonių ir veiksmų teisėtumo kontrolės bei šios kontrolės objektyvumo (nešališkumo) aspektu aukščiau pristatytas teisinis reglamentavimas kelia abejonių, ar jis atitinka Konstitucijos 29 straipsnį.

Trumpai aptariant OVĮ 6 straipsnio 9 dalyje ir 21 straipsnyje numatytą galimybę skųsti *operatyvinės veiklos subjektų* veiksmus, norisi pažymėti, jog ši teisinė galimybė taip pat nėra nei reali, nei veiksminga. Viena vertus, OVĮ 6 straipsnio 9 dalyje tik deklaruojama, esą *operatyvinės veiklos subjektų* veiksmai gali būti skundžiami ir *teismui*, tačiau nenurodyta, o iš esmės ir nėra nei tokio teismo, kuris nagrinėtų skundą dėl operatyvinės veiklos subjekto veiksmo, nei teisenos, pagal kurią teismas galėtų tokį skundą nagrinėti. Kita vertus, Operatyvinės veiklos įstatyme nenumatyta ne tik teismui, bet ir *operatyvinės veiklos subjekto vadovui* bei *prokurorui* paduodamo skundo išsprendimo teisinė procedūra: išnagrinėjimo terminai, galimi priimti teisiniai sprendimai, priimtų teisinių sprendimų teisiniai padariniai, galimybė skųsti priimtą teisinį sprendimą ir t. t. (iš esmės žinomi tik subjektai, kuriems galima pateikti skundą). Galiausiai, vertinant operatyvinės veiklos subjektų elgesio apskundimą, negalima pamiršti, kad operatyvinė veikla yra slapta veikla, t. y. veikla, apie kurią nežino ir kurios nekontroliuoja nei asmuo, kurio atžvilgiu ji atliekama, nei visuomenė (ir tas konstituciškai pateisinama, nes ši veikla tik dėl to ir išsaugo savo efektyvumą). Galimybė ginti savo teises *a priori* priklauso nuo asmens žinojimo apie kėsinimąsi į jas. Deja, kaip minėta, Operatyvinės veiklos įstatyme nėra įtvirtinta pareiga informuoti asmenį, kad jo atžvilgiu buvo taikyta tam tikra jo teises ar laisves varžiusi prievarta.

Taigi OVĮ numatyta asmens, manančio, kad operatyvinės veiklos subjektai pažeidė jo teises ar laisves, galimybė ginti savo galimai pažeistas teises, formaliai yra deklaruota, tačiau iš esmės tėra simbolinė ir vargiai gali pretenduoti būti pavadinta realiu ir veiksmingu pažeistų teisių apsaugos ir gynimo mechanizmu.

Išvados

Aukščiau trumpai pristatyta Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos, Operatyvinės veiklos įstatymo ir jo praktinio taikymo analizė leidžia daryti išvadą, jog, žiūrint formaliai, nustačius konkrečios nusikalstamos veikos požymius, o iš esmės – nežinomu pagrindu pradedamas ir nuo nekontroliuojamos operatyvinės veiklos subjektų diskrecijos priklausantis, ilgai (9, 12 ar daugiau mėnesių) besitęsiantis *operatyvinis tyrimas* kaip alternatyva baudžiamajam procesui ar pirminis nusikalstamos veikos aplinkybių aiškinimasis, kuriame net ir pabaigus tyri-

¹⁰⁴ Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, Vilnius, 2007, Nr. 27, p. 388.

mą neužtikrinama galimybė žinoti, jog toks tyrimas buvo atliekamas ar buvo taikoma slapta prievartos priemonė, kuriame įvairaus griežtumo ir intensyvumo prievarta taikoma nepriklausomai nuo to, kokio pavojingumo veika tiriama (iš esmės griežčiausia prievarta galima net ir tiriant lengviausią nusikalstamą veiką), kuriame nesuteikiama reali ir veiksminga galimybė skųsti neteisėtus prievartinius veiksmus, taip pat negarantuojama, kad atliekant operatyvinį tyrimą surinkta informacija bus naudojama tik tiems tikslams, kuriems ji ir buvo renkama, o nereikalinga informacija iš tiesų bus sunaikinta (žinoma, reikalinga informacija nebus sunaikinta). Operatyvinės veiklos įstatymas daugeliu aspektų galimai prieštarauja iš universalios *teisinės valstybės* imperatyvo kylančiam *teisinio apibrėžtumo* ir *aiškumo* reikalavimui bei konstituciniam *proporcingumo* principui, neigia Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtintos asmens *teisės į privatumą* bei Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje postuluojamos *teisės kreiptis į teismą teisinės gynybos* turinio esmę.

Šaltiniai

- Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 31-953; Nr. 33-1014 (su vėlesniais papildymais ir pakeitimais).
- Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 // Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7390.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341 (su vėlesniais papildymais ir pakeitimais).
- Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 65-2633 (su vėlesniais papildymais ir pakeitimais).
- Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1994, Nr. 81-1514 (su vėlesniais papildymais ir pakeitimais).
- Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308 (su vėlesniais papildymais ir pakeitimais).
- Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1994, Nr. 46-851 (su vėlesniais papildymais ir pakeitimais).
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 21 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1994, Nr. 13-221.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Komerčių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1996, Nr. 36-915.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1997, Nr. 91-2289.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSSR Valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ 1 ir 2 straipsnių, 3 straipsnio 2 dalies, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSSR valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ įgyvendinimo įstatymo 1 straipsnio 1 ir 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 23-666.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 90-2662.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 17-419.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. rugsėjo 30 d. nutarimu Nr. 731-19 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemos operatyvinės veiklos nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų „Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemos operatyvinės veiklos nuostatų“ 4.7 papunkčio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 7 straipsnio 3 dalies 7 punktui“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 30-840.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies,

- 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198(1) straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktu, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktu atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2000, Nr. 49-1424.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2000, Nr. 54-1587.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 55 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 15 straipsnio 2 bei 3 dalių ir 32 straipsnio 2 dalies 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2001, Nr. 18-561.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2002, Nr. 28-1003.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 48 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2002, Nr. 69-2832.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. gegužės 22 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 m. birželio 26 d. redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 m. sausio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2002, Nr. 93-4000.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2002, Nr. 104-4675.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktu, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija)" // Valstybės žinios, 2003, Nr. 24-1004.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 41 straipsnio 2 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2003, Nr. 29-1196.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 straipsnio 4 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija), 2 straipsnio 1 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 3 straipsnio 1 dalies 2 punkto (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 straipsnio 2 dalies (1998 m. gruodžio 10 d. redakcija), 13 straipsnio (2000 m. liepos 18 d. redakcija), 30 straipsnio 1 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) bei 44 straipsnio 4 dalies (2002 m. birželio 20 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimu Nr. 67 „Dėl alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių 7 bei 9 punktu (2001 m. sausio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2004, Nr. 15-465.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m.

- rugpjūčio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. gruodžio 10 d. nutarimu Nr. 1423 „Dėl prašymų leisti įsigyti nuosavybėnė žemės ūkio paskirties žemės sklypus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybėnė subjektu, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo nustatytiems nacionaliniams ir užsienio subjektams pateikimo, nagrinėjimo ir leidimų išdavimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos prašymų leisti įsigyti nuosavybėnė žemės ūkio paskirties žemės sklypus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybėnė subjektu, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo nustatytiems nacionaliniams ir užsienio subjektams pateikimo, nagrinėjimo ir leidimų išdavimo tvarkos (1998 m. gruodžio 10 d. redakcija) 18 punkto trečiosios pastraipos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 4 straipsniui ir Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo (2001 m. rugsėjo 19 d. redakcija) 5 straipsniui“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 129-4634.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708; Nr. 186 (atitaisymas).
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 1-7.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. gegužės 8 d. nutarimu Nr. 506 „Dėl Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų 37 punkto (2000 m. gegužės 8 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 29 straipsnio 1 daliai (1999 m. gruodžio 23 d., 2001 m. liepos 5 d. redakcijos)“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 19-623.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos medžioklės įstatymo 7 straipsnio 2 dalies, 8 straipsnio 1, 9, 10 dalių, 13 straipsnio 2 dalies, 18 straipsnio 7 dalies ir 22 straipsnio 3, 6, 7 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 63-2235.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 163(2) straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 134-4819.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 90 straipsnio 8 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 130-4910.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 141-5430.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 57 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo 10 straipsnio 4 dalies (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija), 11 straipsnio (1999 m. lapkričio 25 d.

- redakcija) 1, 2 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2007, Nr. 54-2097.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos piliiečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turta atkūrimo įstatymo 5 straipsnio 2 dalies 1 punkto (2002 m. balandžio 2 d. redakcija), 16 straipsnio 7 dalies (1999 m. gegužės 13 d., 2001 m. gruodžio 11 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2007, Nr. 76-3018.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 425 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2008, Nr. 11-388.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymo 51 straipsnio (2000 m. spalio 10 d. redakcija) 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2009, Nr. 36-1390.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 23 straipsnio 2 dalies (2002 m. balandžio 23 d., 2007 m. birželio 7 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2009, Nr. 148-6632.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 11 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2010, Nr. 16-758; Nr. 64 (atitaisymas).
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. sausio 9 d. nutarimo Nr. 22 „Dėl pritarimo akcinės bendrovės „Lietuvos dujos“ valstybei nuosavybės teise priklausančių 34 procentų akcijų pirkimo-pardavimo sutarties, šios sutarties priedų, taip pat akcininkų sutarties projektams“ 1, 2 punktu, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 18 d. nutarimo Nr. 292 „Dėl ilgalaikės gamtinių dujų tiekimo sutarties tarp akcinės bendrovės „Lietuvos dujos“ ir atvirosios akcinės bendrovės „Gazprom“ papildymo projekto“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2010, Nr. 25-1179.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo (1999 m. gegužės 18 d. redakcija) 67 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2011, Nr. 3-93.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymo (2001 m. birželio 21 d. redakcija) 42 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 12 d. nutarimu Nr. 1129 „Dėl Nekilnojamojo turto registro nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų nekilnojamojo turto registro nuostatų 88 punkto (2007 m. vasario 27 d. redakcija), 97 punkto (2007 m. vasario 27 d., 2008 m. spalio 22 d., 2010 m. kovo 3 d., 2011 m. gegužės 4 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7405.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus apžvalgos.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus aprobuota „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga" // Teismų praktika, Nr. 27, p. 320–388.
- Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkės L. Garnelienės 2012 m. birželio 15 d. raštas Nr. (6-16)-03-322 „Dėl Jūsų 2012-06-12 skundo“.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Huvig v. France* Judgment of 24 April 1990 (Application no. 11105/84).
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Valenzuela Contreras v. Spain* Judgment of 30 July 1998 (Application no. 58/1997/842/1048).
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Prado Bugallo v. Spain* Judgment of 18 May 2003 (Application no. 58496/00).
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Weber and Saravia v. Germany* Judgment of 29 June 2006 (Application no. 54934/00).
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Bykov v. Russia* Judgment of 10 March 2009 (Application no. 4378/02).
- Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Shimovolov v. Russia* Judgment of 21 June 2011 (Application no. 30194/09).

Literatūra

- ANDREJEVAS, V. *Profesionalus operatyvinis tyrimas – ikiteisminio tyrimo garantas* // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka, 2011, Nr. 6, p. 31.
- BELEVIČIUS, L. *Techninių priemonių panaudojimo tiriant nusikaltimus teisinis reglamentavimas* // Jurisprudencija, 2002, t. 29 (21), p. 72–85.
- BELIŪNIENĖ, L. *Žmogaus teisių ar laisvių esmę paneigiančių atvejų konstatavimas konstitucinėje jurisprudencijoje ir jų analizė* // Teisės problemos,

- 2009, Nr. 3 (65), p. 57–78.
- BREITENMOSER, S. *Der Schutz der Privatsphäre gemäss Art. 8 EMRK. Das Recht auf Achtung des Privat- und Familienlebens, der Wohnung und des Briefverkehrs*. Frankfurt am Main, 1986.
- GODA, G. *Procesinės prievartos priemonės samprata* // Teisė, 1998, Nr. 32, p. 54–68.
- GODA, G. *Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos* // Teisė, 2006, t. 58, p. 70–83.
- GODA, G. *Agento provokatoriaus veikla ir žmogaus teisė į sąžiningą procesą* // Teisė, 2000, t. 37, p. 34–43.
- GODA, G. *Nusikalstamos veikos imitacijos modelio kaip teisėto tyrimo veiksmo atskyrimas nuo draudžiamo provokavimo daryti nusikalstamą veiką* // Teisė, 2009, t. 73, p. 7–23.
- GODA, D. *Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas* // Teisė, 2011, Nr. 78, p. 68–92.
- LATAUSKIENĖ, E., MATULIENĖ, S. *Kontroliuojamasis gabenimas – de lege lata, procesinė prievartos priemonė – de lege ferenda* // Jurisprudencija, 2006, t. 1 (79), p. 59–64.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras / Mokslinis redaktorius G. Goda. . Vilnius, 2003, 4 kn. (1–220 straipsniai).
- LIPNICKAS, E. *Kriminalistinis neviešų tyrimo veiksmų integracijos į Lietuvos baudžiamąjį procesą vertinimas* // Jurisprudencija, 2005, t. 76 (68), p. 26–34.
- MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008.
- MERKEVIČIUS, R. *Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju* // Teisė, 2005, Nr. 57, p. 106–127.
- MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamajame procese atsitiktinai gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese* (I), in: Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų / Vyr. mokslinis redaktorius G. Švedas. Vilnius, 2011, p. 395–428.
- MULEVIČIUS, S., PETROŠIUS, D. *Etiniai moraliniai operatyvinės veiklos aspektai* // Jurisprudencija, 2005, t. 76 (68), p. 70–76.
- PANOMARIOVAS, A. *Žvalgybinė veikla ir žvalgybinės informacijos panaudojimas tiriant nusikalstamas veikas: de lege lata – de lege ferenda* // Jurisprudencija, 2009, t. 4 (4), p. 279–294.
- PETROŠIUS, D. *Informacinis karas ir jo galimybė operatyvinėje veikloje* // Jurisprudencija, 2002, t. 36 (28), p. 113–121.
- PETROŠIUS, D. *Operatyvinės veiklos įstatymo raida žmogaus teisių apsaugos kontekste* // Jurisprudencija, 2004, t. 63 (55), p. 126–138.
- ŠIMKUS, K. *Elektroninės žvalgybos teisinis reguliavimas užsienio valstybėse* // Jurisprudencija, 2005, t. 76 (68), p. 113–120.
- ŠIMKUS, K. *Psichologijos žinių taikymo operatyvinėje veikloje problematika* // Jurisprudencija, 2001, t. 23 (15), p. 232–238.
- ŠIMKUS, K. *Nusikalstamos veikos imitacijos modelio ir slaptosios operacijos vieta operatyvinėje veikloje* // Jurisprudencija, 2003, t. 42 (34), p. 57–67.
- ŠIMKUS, K., TARASEVIČIUS, P. *Operatyvinės veiklos teorinis identitetas* // Jurisprudencija, 2002, t. 27 (19), p. 100–107.
- ŠTARIENĖ, L. *The Limits of the Use of Undercover Agents and the Right to a Fair Trial Under Article 6(1) of the European Convention on Human Rights* // Jurisprudencija, 2009, t. 3 (117), p. 263–284.
- ŠTITILIS, D. *Privataus gyvenimo elektroniniuose ryšiuose ribojimas nusikaltimų tyrimo tikslais* // Jurisprudencija, 2006, t. 9 (87), p. 69–75.
- ŠTITILIS, D. *IP telefonija – iššūkis elektroninių ryšių kontrolės, siekiant iširti nusikaltimus, teisiniam reguliavimui* // Jurisprudencija, 2009, t. 1 (1), p. 205–221.
- TARASEVIČIUS, P. *Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis* // Jurisprudencija, 2003, t. 49 (41), p. 65–75.
- TARASEVIČIUS, P. *Esminės operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo reglamentavimo poįstatyminiais teisės aktais problemos* // Jurisprudencija, 2005, t. 75 (67), p. 76–82.
- TARASEVIČIUS, P. *Kai kurių Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintų sąvokų interpretavimo problemos* // Jurisprudencija, 2007, t. 2 (92), p. 18–27.
- ŽILINSKAS, D. *Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema* // Jurisprudencija, 2003, t. 49 (41), p. 54–64.
- КОРЕНЕВСКИЙ, Ю. В., ТОКАРЕВА, М. Е. *Использование результатов оперативно – розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам*. Москва, 2000.
- Оперативно – розыскная деятельность*. Учебник / под ред. Горяинова К. К., Овчинского В. С., Шумилова А. Ю. Москва, 2002.
- ЗАЖИЦКИЙ, В. И. *Результаты оперативно – розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве*. Москва, 2006.

APIE AUTORIUS

JOKUBAITIS, Alvydas – dr. (HP), Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto Politikos teorijos katedros vedėjas, profesorius

KŪRIS, Egidijus – dr. (HP), Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros vedėjas, profesorius, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto Politikos teorijos katedros profesorius, buvęs Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjas (1999–2008), pirmininkas (2002–2008)

MACHOVENKO, Jevgenij – dr. (HP), Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros profesorius, Teisės istorijos instituto vadovas

MAKSIMAITIS, Mindaugas – habil. dr., Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros profesorius

MASNEVAITĖ, Elena – dr., Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros lektorė, Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos pirmininko pavaduotoja – komisijos sekretorė, Lietuvos apeliacinio teismo pirmininko patarėja

MERKEVIČIUS, Remigijus – dr., Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedros docentas, advokatų kontoros „Merkevičius, Juonys ir partneriai“ partneris, advokatas

MIZARAS, Vytautas – dr. (HP), Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės katedros vedėjas, profesorius, advokatų kontoros „Baltic Legal Solutions Lietuva“ partneris, advokatas

RAGAUSKAS, Petras – dr., Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto Politikos teorijos katedros docentas, Teisės instituto vyresnysis mokslo darbuotojas, žurnalo „Teisės problemos“ vyriausiasis redaktorius

SINKEVIČIUS, Vytautas – dr. (HP), Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros profesorius, buvęs Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjas (1999–2008)

ŠILEIKIS, Egidijus – dr. (HP), Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros profesorius, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjas (nuo 2008 m.)

ŠINKŪNAS, Haroldas – dr., Vilniaus universiteto Teisės fakulteto prodekanas, Viešosios teisės katedros docentas

VAIČAITIS, Vaidotas Antanas – dr., Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros docentas

ŽALTAUSKAITĖ-ŽALIMIENĖ, Skirgailė – dr., Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros docentė, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėja (nuo 2008 m.)

ŽILYS, Juozas – dr. (HP), Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros profesorius, buvęs Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjas, pirmininkas (1993–1999)

2012 m. gegužės 17 d. Vilniaus universitetas. Nacionalinės mokslinės-praktinės konferencijos „Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai“ akimirkos. Fotografas Vidas Naujikas (Vilniaus universitetas)

Prof. dr. (HP) Egidijus Kūris.

Prof. habil. dr. Mindaugas Maksimaitis.

Konferencijos dalyviai.

Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinį sudarė:
Egidijus Kūris ir Elena Masnevaitė

Straipsnių autoriai:
Alvydas Jokubaitis
Egidijus Kūris
Jevgenij Machovenko
Mindaugas Maksimaitis
Elena Masnevaitė
Remigijus Merkevičius
Vytautas Mizaras
Petras Ragauskas
Vytautas Sinkevičius
Egidijus Šileikis
Haroldas Šinkūnas
Vaidotas A. Vaičaitis
Skirgailė Žaltauskaitė-Žalimienė
Juozas Žilys

9 786094 104133 4